

Giuseppe Bandi

Marșul celor o mie

CUVÂNT ÎNAINTE

Italia s-a constituit ca stat unitar și independent în cursul secolului XIX, după numeroasele decenii de luptă cunoscute îndeobște sub numele de Risorgiment.

Risorgimentul este o perioadă istorică complexă care începe cu mișcările carbonarilor din 1821 și se termină în 1870 cu ocuparea Romei. Între aceste date există numeroase momente de înclăștare crâncenă, de înfrângere și victorie, dintre care foarte proeminente sunt mișcările din 1830, revoluțiile din 1848 și cucerirea Regatului celor două Sicilii din 1860.

Orientările politice ale luptătorilor din Risorgiment sunt diferite, după cum aparțin micii sau marii burghezii. Mica burghezie în frunte cu ideologul său Giuseppe Mazzini dorea ca viitorul stat italian să fie o republică democratică constituțională. Marea burghezie interesată și acaparatoare dorea în schimb ca Italia să devină o monarhie constituțională care să ocupe pozițiile cheie.

Până în 1849 în fruntea luptei se aflau mazzinienii, care nu obțin mari succese deoarece nu știu să-și apropie masele. După

1830, centrul de greutate se schimbă în favoarea ideii monarhice care capătă extindere din ce în ce mai mare pe măsură ce Piemontul se afirmă că stat cu veleități centralizatoare. În jurul său se grupează rând pe rând micile state italiene. Primele care cer anexiunea sunt: Florența, Parma, Modena și Bologna.

Odată realizat acest pas, atenția se îndreaptă spre Italia centrală, aflată de secole sub tutela papalității, și spre sudul Italiei, stăpânit de Burboni. Regimul despotic din aceste regiuni, mult înăsprit în condițiile iminentei înfrângerii, înăbușă în lașă tentativa internă de răscoală. Pe de altă parte, Victor Emanuel, regele Piemontului, din considerente diplomatice nu poate porni să cucerească prin forță Statul papal sau Regatul celor două Sicilii.

Patrioții nu se împacă însă cu tărăgănelile și cer cu insistență organizarea unei expediții de voluntari. Cu toții socoteau că omul cel mai indicat pentru conducerea unei astfel de acțiuni este generalul Giuseppe Garibaldi, viteazul condotier al secolului XIX, marele luptător pentru independența patriei sale și a popoarelor din America de Sud.

Fusese rugat și îndemnat în numeroase rânduri să se avânte spre sud. Evitase fiindcă, spre deosebire de mazzinieni, el considera că orice intervenție din afară trebuie să fie precedată de o insurecție internă, pentru a evita sacrificiile inutile care ar fi putut

să reediteze eșecul tragic al debarcării din 1844, condusă de frații Bandiera.

Când în aprilie 1860 izbucnește în Sicilia răscoala împotriva Burbonilor, Giuseppe Garibaldi declară că momentul acțiunii a sosit și își începe cu înfrigurare pregătirile de plecare. La apelul său se strâng la Genova, sub ochii autorităților, voluntari din toate colțurile Italiei, de toate vârstele și de toate categoriile sociale. După o nouă ezitare provocată de vestea că insurecția siciliană a fost înăbușită, corpul expediționar format din 1089 de voluntari, îmbarcat pe două vase, pornește spre sud în noaptea zilei de 4 spre 5 mai.

Etapele acestei îndrăznețe expediții care a dus la întregirea statului italian, grăbind unificarea sa, au fost relatate total sau parțial în jurnale și memorii de diferiți participanți în frunte cu însuși Garibaldi. Dintre aceste lucrări mai cunoscute sunt: „De la Quasto la Volturno” a lui Giuseppe Cesare Abba, „Cincizeci de ani după expediție” a lui de Syla și „Marșul celor O Mie” de Giuseppe Bandi.

Avocat, scriitor și militar, Giuseppe Bandi (1834 – 1894) luptă prima dată sub ordinele lui Garibaldi ca ofițer de ordonanță în campania anti-austriacă din 1854. În timpul expediției din Sicilia trăiește de asemeni în preajma generalului pe care îl

îndrăgește și-l admiră nespus, îndeplinind funcția de secretar. Rănit în bătălia de la Calatafimi, își ajunge tovarășii din urmă la Palermo și luptă alături de ei până la sfârșitul campaniei.

Însemnările făcute în timpul expediției le redactează după 26 de ani. De la bun început îl anunță pe cititor că nu și-a propus să scrie o operă de artă, ci să povestească „fără umbră de pretenție literară și fără prea multă filosofie” tot ce-a auzit și a văzut. Atunci când nu-și amintește exact un episod sau o replică, recunoaște cinstit că „timpul i le-a șters din memorie”. Totuși povestirea lui Bandi nu este o înregistrare mecanică a evenimentelor la care participă autorul, fiind presărate cu comentarii inteligente, perspicace și pline de umor, care întregesc concluziile generale asupra epocii și sporesc valoarea documentară a cărții.

Parcurgând paginile „Marșului celor o mie”, rețrăim atmosfera încordată și entuziastă din Italia anilor 1860. Ne dăm seama de complexitatea disensiunilor dintre oamenii politici ai vremii și de dificultățile diplomatice care îngrădeau dorința legitimă a italienilor de a-și făuri un stat independent și unitar. Suntem copleșiți de elanul miilor de voluntari, „floarea tinereții și elita societății”, care la Calatafimi, la Palermo sau la Volturmo fac minuni de vitejie, murind cu numele patriei pe buze. Este limpede cu câtă durere primesc adepții republicii gândul că Italia va deveni

monarhie, ca și indignarea lor față de manevrele și ingratitudea lui Victor Emanuel și a miniștrilor săi față de Garibaldi.

O mare pondere au în cartea lui G. Bandi aluziile la conflictul îndelungat dintre republicani și monarhiști, conflict care în timpul expediției din Sicilia trăiește etapa decisivă.

De la începutul Risorgimentului s-a dezbătut cu intensitate problema formei de guvernământ a viitorului stat italian. Republica romană, declarată în urma revoluției de la 1848, căzuse sub lanțurile unite ale Franței și Austriei. Acum balanța atârna evident de partea monarhiei. Rând pe rând republicanii fervenți, copleșiți de împrejurările potrivnice idealului lor, se împacă cu ideea monarhiei, socotind că și Bandi că nu este momentul să discute, ci „să lupte împotriva dușmanilor independenței și unității Italiei”. Garibaldi, la rândul său, afirmă: „Eu sunt republican, dar când există regi ca Victor Emanuel trebuie să fie sprijiniți”. Înțelegea să pună astfel pe prim plan interesele imediate ale patriei, renunțând la un ideal mult îndrăgit, dar pentru moment irealizabil. Însuși Giuseppe Mazzini admite în cele din urmă acest compromis. Mai avea o singură rezervă: Sudul să nu fie anexat Piemontului atâta timp cât Roma se găsea încă sub stăpânirea papii, iar Veneția sub jugul Austriei.

Rezultă însă din cartea lui G. Bandi că nu toți republicanii

gândeau la fel. Chiar de la începutul expediției, din clipa în care din ordinul lui Garibaldi a fost arborat steagul piemontez, s-au găsit printre voluntari numeroase voci care să susțină că „generalul se pregătește împreună cu sicilienii să-i vândă pe toți monarhista”. Colonelul Zambianchi, un vechi luptător, care participase la apărarea republicii romane, preferă să meargă în Statul papal ca să provoace o insurecție, deoarece „i se părea greu să-și riște pielea la umbra steagului regal” și nu voia să înlocuiască lozinca „Dumnezeu și poporul” cu lozinca garibaldină „Italia și Victor Emanuel”.

Este impresionantă disperarea bătrânului republican care după ce „a fugit în Elveția, în Franța, în Spania, în Bulgaria și până în mijlocul grecilor ca să nu mai audă de casa de Savoia” îi este dat ca înaintea bătăliei de la Calatafimi, în care de altfel va pieri, să citească decretele lui Garibaldi emise în numele „Italiei și-al lui Victor Emanuel”.

Și mai elocvent este episodul celor doi ofițeri care, nefiind de acord cu anexiunea Sudului la Piemont, refuză să mai lupte împotriva armatei burbone. Mai mult, se dovedesc mai „mazzinieni decât Mazzini”, neluând aminte la cuvintele prin care acesta îi îndemna să lupte „fără să se uite la steagul care le flutură deasupra capului”.

Foarte numeroase sunt în cartea lui G. Bandi episoadele care ilustrează anticlericalismul spontan al voluntarului, anunțat parcă de la bun început de inscripția „Intrarea clinilor și a popilor interzisă”, care se afla pe poarta vilei din Genova, transformată de Garibaldi în cartier general.

Mergând pe linia unei vechi tradiții, puternic cultivată în Risorgiment, patrioții îi considerau pe preoți „cei mai răi și cei mai vechi dușmani ai cauzei noastre” drepte”. În orice iată bisericească ei vedeau în general „un spion sau o iscoadă a poliției”. De aceea în Sicilia sunt indignați când li se interzice să se atingă de iezuiți și privesc cu neîncredere pe călugării patrioți chiar când aceștia se dovedesc viteji și utili ca înflăcăratul Pantaleo sau ca acel călugăr „negru ca un cărbune” care, avântându-se în locul luptei, răspundea celor care-l chemau să-i mângâie: „Nu am venit aici ca să binecuvânteț, ci ca să lupt”.

Garibaldi, prin prețuirea pe care o acordă călugărilor patrioți pe care-i folosea pentru marea lor priză în masele de sicilieni, stârnea adeseori indignarea voluntarilor care-i dezaprobau toleranța, murmurând: „Ca de obicei când e vorba de preoți și călugări, generalul este numai compasiune”.

Punctul central în jurul căruia gravitează „Marșul celor O MIE” este personalitatea puternică, dominatoare a lui Garibaldi.

Cu fiecare pagină citită se întregește imaginea, poate puțin idealizată, a unui om sobru, chibzuit, prudent, hotărât, modest, bun, puțin naiv, necruțător cu trădătorii, viteaz fără seamăn, militar înnăscut, strateg talentat și mare iubitor de patrie. Un om „frumos, senin, radiind de speranțe, din ființa căruia emană o putere neobișnuită de a-și atrage semenii, de a-i entuziasma, de a-i face să pășească cu curaj spre cele mai temerare acțiuni. Un om înzestrat cu un farmec personal rar întâlnit, care cucerește inimile tuturor, făcându-i pe cei din jur să-l venereze”.

Alături de Garibaldi sunt citate deseori numele unor mari personalități politice ale vremii ca Victor Emanuel, Napoleon al III-lea, Cavour, La Farina etc, pe care în general G. Bandi le apreciază în funcție de relațiile existente între aceștia și Garibaldi.

Foarte evident rezultă acest lucru din pasajul referitor la întrevvedereea dintre el și Giuseppe Mazzini cu ocazia venirii acestuia la Palermo. G. Mazzini îi cere ca unui vechi discipol, fost secretar al societății „Tinerei Italii” din Florența „să-i țină departe de Garibaldi pe răii sfătuitori pentru a întârzia cât va fi posibil anexiunea la Piemont”. Bandi îi răspunde însă, eschivându-se, evident, că nu-i stă în putere să facă nimic. După două ore, continuă Bandi, pleacă „foarte îndrăgostit de el” dar „de loc convins de argumentele sale”, conștient că lui Mazzini îi displicuse

faptul că era prea garibaldin” și că „credea orbește în cuvintele maestrului său”.

Nu sunt uitați nici colaboratorii apropiați ai lui Garibaldi: Cosenz, Giacomo Medici, îndrăznețul și nestăpânitul Nino Bixio, viteazul colonei Turr și voluntarii înșiși care astăzi, la 100 de ani de la minunata lor expediție, ne sunt atât de aproape prin aspirații și fapte.

Povestirea lui Giuseppe Bandi, atât de sinceră și veridică, este scrisă într-o frumoasă limbă toscană, foarte bogată în expresii sugestive și colorate, care sporesc mult impresia generală de autenticitate și spontaneitate.

MARIANA VOICULESCU

PARTEA ÎNTÂI

DE LA GENOVA LA MARSALA

I

Așadar, scumpul meu prieten, îmi ceri să-ți povestesc tot ceea ce mi-a fost dat să aud și să văd în călătoria plină de peripeții pe care am făcut-o în anul 1860 de la Genova la Marsala, în primele zile ale lunii mai, când Garibaldi a avut fericita idee să pornească expediția aceea care părăsise la început o cumplită

nebunie, pentru ca mai târziu să fie socotită ca una din cele mai de seamă și mai frumoase acțiuni eroice din câte a înfăptuit!

Datorită dragostei ce-ți port, n-am curajul să-ți spun „nu”, dar te sfătuiesc să nu pretinzi de la mine mai mult decât ți-ar putea da un simplu soldat din acea oaste și care, bucurându-se de bunăvoința și blândețea extraordinară arătată în zilele acelea de comandantul celor O MIE de viteji, îți va putea povesti câte o întâmplare care să nu se afle în numeroasele povestiri scrise despre Garibaldi, sau în cele ce se mai scriu și azi, poate mai mult ca oricând.

Așadar, să nu te aștepți de la mine decât la o simplă istorisire scurtă, fără umbră de pretenție literară și fără prea multă filosofie. Am să ți-o povestesc așa cum aş povesti-o copiilor mei, stând la gura sobei în nopțile de iarnă, ca în vremurile străbune. Și n-aș vrea să te întristezi dacă înșiruirea amintirilor mele ți se va părea incompletă; intenția mea e ca să-ți povestesc doar ce-am auzit și ce-am văzut – și vei înțelege, de bună seamă, că nu am fost în stare să văd și să aud chiar tot cu ochii și urechile mele. Să fii însă încredințat că nu voi adăuga nici măcar o iotă la cele întâmplate și că voi ști să aleg ce e mai potrivit din noianul poveștilor vechi și noi. De aceea te rog să nu-ți închipui că ți-aș putea da vreo fărâma mai mult decât ceea ce e însemnat în

carnețelul meu.

Prevenindu-te pe tine, îi previn și pe cititorii mei, făcând apel la bunăvoința lor, pe cât mă pricep și pe cât sunt în stare, și cărora le adresez, în aceeași măsură, acest modest prolog, ca să nu aștepte de la mine lucruri neobișnuite și mărețe, deoarece ele nu se găsesc în ranița mea de ostaș.

Pentru ca cititorul să știe cum am ajuns în preajma generalului Garibaldi, în expediția celor O MIE, trebuie să-i spun că el a dorit să-i fiu aghiotant pe când comanda divizia toscană, și am fost împreună cu el la Bologna și la Rimini, până când a venit generalul Sanfront să-l cheme din partea regelui și să-l ducă la Torino, tocmai în ajunul zilei stabilite pentru asaltul diviziei Cattolica.

Trăind așadar în apropierea lui Garibaldi, într-o atmosferă prietenească, mi s-a întâmplat adesea să stau cu el de vorbă despre niște prieteni buni pe care-i aveam în Siena și în Val di Chiana, de-a lungul hotarului cu Umbria, care așteptau nerăbdători ceasul și clipa în care să poată întinde mâna eliberatorilor provinciei Perugia și să răzbune triumful nedrept cu care se împăunase generalul Smith cu elvețienii lui. Îi povesteam că prin părțile acelea se formaseră unele comitete care se înțelesesem între ele și care nu așteptau decât prilejul să

dea o lovitură soldaților papii; toți ochii erau ațintiți asupra lui Garibaldi, pierzându-se speranța în vreun ajutor din partea guvernului regal, care îngăduise cotropirea și scăldarea în sânge a Perugiei¹ aproape în văzul regimentelor sale. Garibaldi îmi răspundea mereu: „Scrie prietenilor dumitale să nu-și piardă curajul; căci voi face apel la ei la timpul potrivit”.

Când a plecat de la Rimini, se știa că după un scurt popas la Torino s-a retras foarte mâniat la Caprera; iar eu am fost vărsat înapoi la regiment, unde maiorul batalionului mi-a tras o săpuneală strașnică, încheind-o cu cuvintele: Domnule locotenent, aici nu e Garibaldi; vino-ți în fire și încearcă să-ți faci datoria”.

Înfuriat cum eram din cauza muștrării primite, și mai ales pentru că văzusem sărind în aer toată povestea cu regimentul Cattolica, tocmai în clipa când eram cu toții pe punctul de a trece Rubiconul, am petrecut iarna și primele zile ale primăverii într-o stare sufletească demnă de plâns; dar asta nu-l poate interesa pe cititor. De aceea sar de la ultimele zile ale lui octombrie 1858 la 23 aprilie 1860 și încep prin a spune că în această zi ședeam pe o canapea într-una din cele mai frumoase cafenele din Alexandria,

¹ Autorul face aluzie la insurecția din Perugia, înăbușită în sânge de către

când bătrânul Gusmaroli (pe vremea aceea foarte drag lui Garibaldi și prieten cu el) s-a apropiat de mine și mi-a spus: „Te cheamă generalul; vino repede!”

La auzul acestor cuvinte, am sărit în sus ca ars; am vrut să-l descos, am vrut să aflu despre ce este vorba, dar bătrânul Gusmaroli a tăcut ca un mormânt, și fără să-mi dea voie să mai trec pe acasă, m-a dus direct la gară și m-a urcat într-un vagon de clasa a II-a.

Am ajuns la Genova seara târziu. Am străbătut orașul cu o trăsură și am ieșit pe o poartă care știu că astăzi se numește Porta Pila. Puțin după aceea, trăsura s-a oprit în fața unei porți cu grilaj de fier; Gusmaroli îmi spuse: „Coboară”. Am coborât și am pornit-o cu el în sus, pe o cărare care ducea la o vilă. Am bătut și ni s-a deschis. După un minut, mă aflu într-o odăiță unde era un pat modest, pe pat stătea Garibaldi și în fund, în picioare, Nino Bixio.

Garibaldi nu-i uitase pe prietenii noștri din Val di Chiana, nici comitetele din Umbria. De altfel, după ce am schimbat câteva cuvinte, mi-a spus:

— Te-am făcut să vii din Alexandria până aici, pentru că e

timpul să întreprindem ceva nou pentru Perugia.

Și așa, fără prea multă vorbărie, mi-a dat să înțeleg că trebuie să plec de îndată la Siena, să fac rost de oameni și să mă îndrept cu oamenii aceia prin Val di Chiana spre graniță, să pun stăpânire pe Città della Pieve, să-mi întăresc forțele și să rezist sus pe coline, apoi să mă apropii de Perugia și să văd dacă peruginii erau dispuși să tragă clopotele de răscoală. Mai adăugă multe alte amănunte pe care n-are rost să le povestesc acum, prevenindu-mă, în același timp, că pentru a duce la bun sfârșit această misiune nu-mi poate da niciun ban și nicio pușcă.

Stăteam și-l ascultam cu gura căscată, și când mi-am dat seama că isprăvise, i-am spus:

— Dar cum pot să fac, domnule general, tot ce-mi cereți fără bani și fără arme?

— Cum? vorbi el mai departe. Oamenii aceștia sunt hotărâți într-adevăr să facă ceva, sau nu? Dacă într-adevăr vor să facă ceva, atunci trebuie să le ajungă bolovanii și ciomegele.

— Da – i-am răspuns eu – sigur că le-ar ajunge, domnule general, dacă ați fi și dumneavoastră în mijlocul lor; dar eu ce voi putea face, un biet om necunoscut și fără o practică în dirijarea unei asemenea orchestre? Nu vă puteți aștepta la minuni din partea mea...

Aici s-au pornit desigur discuțiile și s-a discutat îndelung, eu izbutind să-l conving până la urmă pe Garibaldi că pentru a săvârși o acțiune militară de felul acesta, trebuie să dispui de arme și bani, ca să nu riști să fie înăbușită în fașă. I-am mai spus că pentru a ridica la luptă pe oamenii aceia trebuie să ai un nume care să fie popular și să se bucure de o mare faimă.

Garibaldi s-a lăsat ușor convins, dar Bixio, sărind în picioare, exclamă:

— Cu alte cuvinte, nu vrei să mergi unde ți se cere, așa-i?

La care i-am răspuns:

— Ei, asta-i bună! N-ai decât să te duci tu! Eu nu vreau ca mâine să se scrie despre mine în ziarul *Fischietto*² și să aud vorbindu-se că l-am înșelat pe Garibaldi, în goană după o glorie deșartă.

Bixio trase o înjurătură grosolană și plecă. Am rămas singuri. Garibaldi se uită la ceas. Era miezul nopții.

— Hai, lasă! spuse. O să am eu grijă să găsesc pe cineva care să vrea să îndeplinească misiunea asta. O să mai vorbim mâine, și dumneata îmi vei da indicațiile pe care le ai. Până atunci, dezbracă-te; vei dormi cum vei putea pe divanul acela.

² Ziar satiric din Piemont

L-am ascultat și m-am întins pe divanul care se afla în fundul odăiței.

— Pot să sting lumina? mă întrebă Garibaldi.

— Stingeți-o, domnule general.

— Noapte bună!

II

N-am închis ochii toată noaptea. Ascultând răsuflarea generalului, care dormea, mi-am amintit frumoasa scenă din *Ettore Fieramosca* unde caporalul Boscherino, fiind într-o noapte alături de Cesare Borgia, auzindu-l cum respiră, tremura din tot corpul, de parcă s-ar fi aflat față în față cu un leu.

Garibaldi nu era Cesare Borgia, nici eu Boscherino; totuși, aflându-mă atât de aproape de omul acesta minunat, despre care vorbea întreaga lume, m-am simțit cuprins de un sentiment de nemărginită admirație.

Se scurseră astfel patru ore, care mi s-au părut secole; mă durea tot trupul, căci teama de a nu-l trezi pe general mă împiedica să mă întorc, așa cum aș fi vrut, de pe o parte pe alta, pe divanul acela scurt și îngust, și asta mă făcea să stau lungit într-o poziție chinuitoare. La un moment dat, l-am auzit pe general tușind ușor și apoi vorbindu-mi:

— Bandi?...

— Domnule...

— Scoală-te, e târziu!

A scăpărat iute un chibrit și flacăra lumânării luminează odăița.

— Fă-mi, te rog, o cafea – continuă generalul, arătându-mi pe o măsuță de noapte toate cele trebuincioase.

După ce i-am făcut cafeaua, i-am turnat-o într-o ceașcă și apoi am băut și eu una. Ajutându-l să se îmbrace, mi-am dat seama cât de mult îl chinuiau durerile; generalul îmi spuse:

— Du-te dincolo și cheamă-l pe Fruscianti, și apoi hai să facem o baie de aburi. Știai că doctorul mi-a recomandat băi de aburi?

Bătrânul Fruscianti, tovarășul nedespărțit al generalului, veni și el; toți trei o luarăm peste câmp și mersem așa, tot cățărându-ne pe dealuri, un ceas încheiat. Când am ajuns în apropierea unuia din numeroasele forturi care înconjurau Genova, generalul spuse: „Ajunge”. Se așeză pe o piatră și printr-un gest prietenesc mă invită să fac la fel.

Aceasta fusese baia noastră de aburi.

Garibaldi aduse din nou vorba despre cele ce discutasem cu el cu o seară mai înainte și, convins din ce în ce mai mult de justetea refuzului meu, adăugă:

— Dacă nu vrei să te duci în Perugia, vei veni cu mine. Știi unde mergem?

— Nu, domnule general...

— Ei bine, îți voi spune eu. Știu că nu ești vorbăreț și că pot să mă bizui pe dumneata.

În timp ce coboram, ca să ne întoarcem la vila Spinola, îmi vorbi despre planul îndrăzneț pe care și-l făurise, și de speranțele mari pe care le avea în legătură cu triumful cauzei noastre.

Îl ascultam cu nesaț.

Intrând în vilă, îmi spuse:

— Nu te mai întoarce la Alexandria, rămâi aici.

— Domnule general – i-am răspuns – mă vor da dezertor...

— Nu-ți face griji pentru atâta lucru; o faptă zămislește alta. Dar... În legătură cu asta, dacă printre hainele mele sau ale fiului meu găsești vreuna care să-ți vină bine, scoate uniforma, căci altfel ai putea da de bănuț.

III

Când am ajuns înapoi acasă, am găsit aci nu știu câți oameni care ne așteptau. Printre alții, am făcut cunoștință și cu amabila noastră gazdă, colonelul Vecchi da Ascoli Piceno, om învățat, foarte spiritual și iubit de toți pentru alesele lui însușiri sufletești. Ne-am împrietenit într-o clipă; el mă însoți într-o

plimbare în jurul vilei și avurăm astfel prilejul să vorbim despre o mulțime de lucruri care se refereau de fapt la impetuoasa debarcare în Sicilia, pe care o plănuia generalul.

Colonelul Vecchi îmi înfățișă una câte una greutățile acestei expediții, prevenindu-mă că dorința și nerăbdarea noastră n-ar fi schimbat nimic din hotărârile pe care le luase în sinea lui generalul Garibaldi.

— Cu toate că – adăugă colonelul Vecchi – trebuie să știi și tu, cum știu și eu, de mai înainte, că Garibaldi face, în cele din urmă, tot cum crede el de cuviință.

Și într-adevăr, cu toate că la prima vedere ai fi crezut că în chestiunile ceva mai serioase omul acela minunat se lasă ușor influențat de părerile altora, el îi lăsa totdeauna pe toți să discute, pentru că până la urmă să facă tot cum i se părea lui că e mai bine.

Ne-am întors apoi în casă și ne-am așezat împreună în salonul cel mare care servea drept anticameră biroului generalului. Acolo se aflau câteva persoane pe care nu le cunoșteam nici măcar din vedere, și colonelul Vecchi își asumă rolul de ghid, trecând în revistă una câte una.

— Îl vezi – spuse el – pe băiatul acela frumos, cu figură jovială, care își desface brațele și predică? Acela e La Masă. În

1849 a venit la Roma cu cei 100 de viteji, purtând pe cap un coif de argint cu panaș alb. Îl numeau generalul Enea și chiar așa ne-ar părea dacă l-am așeza în mijlocul Troiei incendiate, cu tatăl său închise în spate și cu zeii Penați în brațe. Celălalt, care seamănă cu un profet și care numără cu ochii obosiți punctele negre de pe tavan, pictate de muște, e colonelul Sirtori, care a săvârșit în Veneția niște fapte de arme fantastice. Era preot, și la Paris a făcut destule prostii; ți-l prezint ca pe un om de un curaj extraordinar și tobă de carte. Privește-l și pe cel de acolo, cu nasul roșu și cu părul zbârlit: e Montanari. El a colindat toate închisorile creștinătății; l-au închis până și în Belgia; e un inginer destoinic, așa se spune, dar, mai mult decât orice altceva, e un conspirator.

Și tot așa, mi-a prezentat mai multe persoane, ale căror nume le întâlnisem prin ziare cu zece ani în urmă; până ce sosi Francesco Nullo, a cărui apariție ne-a întrerupt convorbirea.

Puțin timp după aceea, se deschise ușa camerei generalului și apărură Giuseppe La Farina³. Apariția lui a fost salutăată cu un murmur de voci puțin măgulitor pentru el, deoarece se bănuia că

³ Giuseppe La Farina (1815-1863) ziarist, istoriograf, adept al politicii lui Cavour, a jucat un rol important în revoluția din Sicilia (1848).

ar fi fost trimis de Cavour⁴ să pună bețe în roate lui Garibaldi și să-i dea tot planul expediției peste cap. Totuși el nu lăsa să se înțeleagă că și-ar fi dat seama de această primire rece, care se citea pe fețele tuturor, și trecu semeț înainte.

După ce ieși Farina, veni Missori, apoi Medici, care intră imediat în vorbă cu generalul. În timp ce discutau, Garibaldi mă chemă de două ori în odaie să-mi dea nu mai știu ce ordine și, fiind acolo, am citit clar, cu propriii mei ochi, la o oarecare distanță, pe o hârtie de pe masă, aceste cuvinte: „Arme, muniții, vase, punct de debarcare”.

Mi-amintesc că a doua oară când m-a chemat, Garibaldi m-a întrebat:

— Ai vrea să pleci deseară la Livorno? Trebuie predate grabnic niște scrisori și să se facă unele pregătiri acolo...

Și fiindcă eu nu răspundeam nimic, adăugă:

— Ai cumva vreo dificultate?

— Ei... – am răspuns – există una: lipsesc de la regiment fără permisie, și pe deasupra în Toscana e și Ricasoli, care nu mă

⁴ Camillo Benso, conte de Cavour (1810-1861) om de stat italian, ministru și prim-ministru al regatului Sardiniei. Ideolog și conducător al nobilimii liberale moderate și al burgheziei monarhiste. Țelul politic al lui Cavour, ostil mișcărilor republicane și radical-revoluționare, era unificarea Italiei în jurul monarhiei Piemontului, regiunea cea mai dezvoltată din punct de vedere capitalist din

poate suferi, mă are că sărea în ochi. Nu vă amintiți ce primire frumoasă mi-a făcut anul trecut, când m-ați trimis de la Rimini la Siena, să fac rost de voluntari?

— Ai dreptate – răspunse generalul, și-mi făcu semn să mă retrag.

Am alergat să-l caut pe colonelul Vecchi, pe care l-am găsit în grădină.

— E oare cu putință ca generalul să nu știe încă unde vom debarca? l-am întrebat eu.

— Foarte posibil.

— Și ziua plecării?...

— E posibil să nu știe nici asta.

— Cum așa?

— Tu ce crezi, că jucăm pe sâmburi? Acum totul depinde de veștile din Sicilia și, până una alta, ele nu sunt prea îmbucurătoare. Din păcate, generalul Enea și mulți alții ar vrea să-l îmbrobodească dar, după cum ți-am spus, Garibaldi nu e omul să se lase dus de nas.

Pe Garibaldi l-am revăzut la ora mesei și apoi seara. Vorbea vesel, dar conversația lui se învârtea numai în jurul unor lucruri

neinteresante. Între timp, multă lume venea să-l vadă și unii ofițeri din garnizoana din Genova ni se adresau cu desperare, implorându-ne să-l înduplecăm pe general să-i ia cu el. Dar ordinele lui erau foarte severe: trebuia să-i expediem fără milă înapoi.

IV

Voi trece mai repede peste două din aceste zile, în timpul cărora vizitele și înțelegerile de tot felul s-au succedat mai des ca oricând. În zilele acelea, Garibaldi devenise taciturn, iar când stătea de vorbă cu cineva părea absent; noi încercam să-i ghicim gândurile din ochi, și am fi dat un an din viață pentru o singură vorbă de-a lui. Odată, în timp ce-mi dicta o scrisoare, am îndrăznit să-i spun:

— Ieri am fost la Genova, domnule general...

— Și?

— Am întâlnit multă lume care m-a întrebat: „Se mai pleacă, sau nu?”

— Vom pleca, vom pleca! răspunse el. Dar e nevoie ca unele situații să fie mai înainte bine gândite. Nu trebuie să uităm riscurile.

Și cu vorbele astea mă concedie.

Între altele, mi-am dat seama că printre oamenii care

veneau la vila Spinola nu era prea mic numărul acelor care îl sfătuiau pe Garibaldi să nu plece, arătându-i greutățile uriașe ale unei acțiuni mai mult decât temerare, după cum o socoteau ei.

Unul din cei mai înverșunați, în dorința de a-l face pe Garibaldi să renunțe la planul său, era Giacomo Medici, care, auzindu-mă pe mine, alături de alții, criticându-i cu vehemență pe defetiștii care veneau să strecoare îndoieli în sufletul generalului, mă trase în dreptul unei ferestre și-mi spuse:

— Din păcate, știu că Garibaldi e înconjurat de oameni care vor să-l împingă în acțiuni nebunești, care să-l distrugă și pe el, și țara. Dar atâta timp cât îmi dau seama că unele socoteli sunt făcute de oameni care nu înțeleg nimic, nu fac caz de ele; dumneata însă, care te pricepi la unele lucruri, sau care ar trebui să-ți dai seama de ele, e păcat să te aliezi cu exaltații aceia, și să sacrifici un om ca Garibaldi...

I-am răspuns cam înfierbântat lui Medici, și el se înfurie și mai rău, părăsindu-mă plin de mânie. În același moment intră Nino Bixio.

— Ascultă, Bixio – i-am spus – și Medici se numără printre cei ce nu vor să plecăm.

Bixio mă privi cu ochi scăpărători, apoi scoase o înjurătură de furie nestăpânită și împreună cu Francesco Crispi îmi ceru

nerăbdător să-l anunț generalului, care era singur în momentul acela.

De patru zile stăteam în vila Spinola și încă nu se hotărâse nimic.

Se pleacă mâine? Poimâine? Aceasta era întrebarea pe care o puneau toți, și la care nimeni nu era în stare să dea vreun răspuns, așteptând zadarnic din gura lui Garibaldi vreun cuvânt de îmbărbătare. Acest du-te-vino al oamenilor devenea din ce în ce mai viu. La Farina reveni printre noi, apărură Bertani, veni și doamna Adelaide Cairoli cu doi băieți, câteva lăzi cu puști erau încuiate în odăile din subsolul vilei; în biroul generalului se afla o ladă mare, plină cu revolvere, iar pe masa lui de lucru, un săculeț îndesat cu napoleoni de aur.

Pe data de 26, colonelul Vecchi îmi spuse: „Se pare că generalul vrea să plece mâine”.

Și, într-adevăr, voluntarii începuseră să se adune la Geneva, dar numărul lor nu era mai mare de cinci sute. Dacă pe atunci cifra de cinci sute părea o încântare pentru cei mai creduli, îndeosebi pentru La Masă și pentru sicilienii care, datorită hotărârii și dorinței lor fanteziste, vedeau toată insula trecută prin foc și sabie; evenimentele care s-au petrecut mai târziu au dovedit foarte limpede cât de amarnic se înșelau.

De aceea astăzi pot să spun că numai providența a trimis pentru gloria lui Garibaldi și salvarea Italiei întâmplarea aceea neprevăzută care ne-a întârziat plecarea și ne-a dat putința să ne pregătim pe îndelete, într-un fel cât mai potrivit scopurilor noastre.

În dimineața zilei de 27 aprilie, zi care însemna pentru toți ajunul plecării, sosi o scrisoare de la Fabrizi⁵ care ne anunța din Malta că insurecția siciliana fusese complet înăbușită și că nu rămăsese nicio urmă din ea, în afara câtorva grupuri de fugari, care rătăceau de colo până colo prin munți. Scrisoarea mai adăuga că o încercare de debarcare în insulă ar fi fost acum o acțiune prea îndrăzneță și plină de urmări nenorocite și că localnicii, îngroziți de cruzimea Burbonilor învingători, ar fi șovăit să-i urmeze pe cei câțiva oameni neînfricați în nebuneasca lor îndrăzneală!

Au fost de ajuns aceste vești, fără îndoială reale și de bună-credință, pentru ca Garibaldi să renunțe la o expediție care se dezvăluia lipsită de orice perspectivă rațională de reușită.

— Ar fi o nebunie! exclamă el, ștergându-și o lacrimă generoasă. Răbdare! Va veni și rândul nostru. Italia trebuie să

⁵ Nicola Fabrizi (1804-1885) patriot italian, capul insurecției di». Sicilia, pe care o

existe și va exista!

Zadarnice s-au dovedit apoi toate rugămințile și cuvintele de îmbărbătare, zadarnic i s-a spus că sosiseră voluntarii și că cereau să fie imbarcați cu orice preț, zadarnic La Masă și Crispi, ca și alți sicilieni s-au strâns în jurul lui implorându-l să nu deznădăjduiască și să nu-i părăsească! Parcă îi văd și acum: ieșiseră din odaia lui palizi și descurajați; cu generalul nu mai rămase decât încăpățânatul de Bixio, care după ce deșertă un sac de rugăminți și implorări, și după ce spuse tot ceea ce îl îndemna pasiunea lui înflăcărată, plecă și el cu o privire buimacă, trecându-și mâinile prin păr; dând un brânci primului om care îi apărui în cale ca să-l întrebe ceva, se năpusti afară din anticameră, urlând: „S-a dus dracului tot! S-a dus dracului tot!”

Au fost suficiente dureroasele cuvinte „nu se mai pleacă”, pentru ca, în scurt timp, vila Spinola să se golească, prefăcându-se într-un adevărat cimitir. Din expediția fără de seamăn care se pregătea nu mai rămăseseră alte vestigii decât lăzile cu puști, care zăceau prin odăile nelocuite de la parter.

După câteva minute, nu mai eram în anticameră decât eu și vreo cinci sau șase prieteni de-ai generalului, Menotti, fiul lui

Garibaldi, Antonio Mosto și trei sau patru căpitani de vas, dintre care mi-i amintesc pe Rossi și Elia.

Ne pierise glasul. Visul nostru frumos spulberat! Pentru Dumnezeu! Trebuia să fi fost de piatră, ca să primești liniștit o asemenea lovitură.

Pe seară, unii o luară într-o parte, alții într-alta, – în anticameră nu rămăsesem decât eu și un tânăr chipeș din Camogli, cu ochii mari, albaștri, care-ți inspirau o inexplicabilă simpatie.

Garibaldi intră cu celebra lui țigară de foi în gură, și-și aruncă ochii pe o hartă mare a Siciliei, care era desfășurată pe masă.

Schiaffino se apropie de el, spunându-i cu vocea tremurătoare:

— Așadar... adio, domnule general!

— Adio... și... tu unde te duci, Schiaffino?

— La mama mea, care mă așteaptă...

— Nu rămâi cu noi la cină?

— Nu, n-aș putea mânca... Adio, domnule general! Și ochii i se umplură de lacrimi.

— Ce inimă! exclamă Garibaldi. Vedeți ce înseamnă dragostea de patrie! Acest om ar fi preferat să se lase omorât,

decât să se bucure de fericirea de a o revedea pe biata lui mamă, care-l așteaptă poate plângând. Ce tânăr viteaz! Are înfățișarea unui adevărat erou.

Și Schiaffino a fost într-adevăr un erou, căci l-am văzut la Calatafimi luptând cu îndârjire împotriva a patru vânători burboni, ca să apere ultimele bucăți rămase din steagul cel mare, dăruit lui Garibaldi de orașul Valparaiso, până când, sfârtecat de multe lovituri, își dădu sufletul lui generos printre faldurile drapelului.

După ce plecă Schiaffino, intrară Bertani, Mosto și Vecchi, însoțiți de un domn care mi se păru ungur. Garibaldi ieși cu ei la plimbare în parcul vilei; eu mergeam în spatele lor alături de Elia, Rossi și Fruscianti, toți abătuți și cu deznădejdea în suflet.

Amurgul era frumos și senin, marea strălucea sub ochii noștri, străpunsă de ultimele raze ale soarelui care apunea. Priveliștea mării ne-a trezit și mai chinuitor în suflet poezia expediției plină de romantism, care ne vrăjise pe toți.

Nefericitul rege englez al lui Shakespeare⁶ își oferise regatul pentru un cal; noi am fi dat tot ce aveam mai drag pe lume pentru un vapor. Dar la ce bun un vapor, dacă nu era și

⁶ E vorba de piesa lui Shakespeare „Richard al III-lea”.

Garibaldi cu noi?...

Ne-am întors ochii de la priveliștea aceea încântătoare și am luat-o pe o cărare, care ducea la una din ieșirile din vilă. Vorbeam despre necazurile noastre și despre dracul care își vârâse coadă ca să ne spulbere visele noastre frumoase, când întâmplarea făcu ca din spatele unor arbuști să apară doi preoți. Cei doi preoți râdeau. Înflăcăratul Elia spuse:

— Iată doi corbi prevestitori de rele, care se bucură nespus de durerea noastră.

Zicând acestea, alergă spre niște rămășițe neplăcute lăsate de o cireadă de vaci pe pământ și luă o mină bună din ele; Rossi, ghicindu-i gândul, făcu și el la fel; și într-o clipă fură în spatele celor doi nepoftiți; apucându-i zdravăn de păr, le pecetluiră gurile cu câte un pumn plin, care vă asigur că n-avea nici culoarea și nici parfumul trandafirilor.

Preoții rămaseră câteva minute încremeniți, apoi îndrăzniră să deschidă gura, dar, urlând ca niște apucați, o luară la goană, aruncându-și de pe față bucățică cu bucățică masca aceea infectă. Pe jumătate mort de atâta râs, mă sprijinisem de o colonadă, să nu cad pe jos. Fruscianti râdea și el de nu mai putea. Cei doi agresori își ștergeau palmele de iarbă. Când iată că, atras de urletele preoților, apăru Garibaldi în fundul aleii, strigând:

— Ce s-a întâmplat? Ce e?

Elia și Rossi, când l-au văzut pe general, dispărură ca prin farmec; eu și Frusciati încă mai râdeam pe rupte, pe când generalul ajunsese doar la câțiva pași de noi; voia să știe ce se întâmplase.

— Vedeți – am spus eu, arătând spre cei doi preoți – au venit să-și râdă de noi, dar i-am pedepsit astupându-le gura...

Garibaldi mă privi cu niște ochi care îi înghețau sângele în vine și ne trase tuturor o săpuneală zdravănă; după asta, mormăind, se retrase cu toată suita și nu l-am mai văzut decât seara, la ora mesei.

Cei doi preoți făcură o mare vâlvă în jurul acestei întâmplări, în satul Quarto, și jurară pe toți sfinții că fuseseră atacați de niște diavoli în vila Spinola. Când, la câteva zile după aceea, aflară că Elia fusese rănit de un glonte, aduseră laude în biserică, în fața tuturor, Domnului care-i răzbunase. Totuși, în cazul lor nu era potrivită zicala: *Oui gladio erit, gladio perit*⁷, pentru că Elia îi primise cu bălegar de vacă, iar el fusese rănit de un glonț.

Cititorul ar voi desigur să știe cum de s-au încumetat cei

⁷ Cine ridică sabia, de sabie va pieri (în limba latină în text)

doi preoți să vină să se plimbe prin vilă, știind că în ea locuiește Garibaldi și că pe acolo se perindă oameni care sunt mai degrabă dușmanii hainelor preoțești decât ai coarnelor satanei. Ce-ar trebui să-i răspund cititorului? Voi răspunde că în timpurile acelea se zvonise că preacinstitele fețe bisericești se înțeleșeseră cu consulul burbon din Genova și că veniseră la vilă să culeagă informații și să i le transmită.

Dacă acest lucru a fost adevărat, atunci trebuie să strângem bine în mâinile noastre mâinile lui Elia și ale lui Rossi, azi bine spălate și purificate, și să cântăm cu toții: „Binecuvântate fie aceste mâini!”

V

Seara a fost foarte tristă pentru toți. Garibaldi era copleșit de gânduri și abia scotea, când și când, câte o vorbă trunchiată, voind parcă să arate cât de rău îi părea că trebuia să renunțe la această măreață expediție.

Cina păru o înmormântare. La ora 3 noaptea, toți eram în camerele noastre. Vila era cufundată în tăcere și cucuvelele țipau sinistru sub minunatul clar de lună.

Nu știu ce dracu' am avut, că de nervi nu mi-am găsit liniștea toată noaptea.

De cum s-a luminat de ziuă, am coborât în anticameră.

Generalul se sculase, căci îl auzeam plimbându-se cu pas măsurat prin odaie, în sus și în jos.

În jurul orei șapte, sosiră câțiva oameni de la Genova, de la care am aflat ce se mai întâmplase în oraș.

Voluntarii, care se adunaseră în garnizoană și care așteptau din clipă în clipă semnalul de îmbarcare, primiseră cu o uimire îndurerată ordinul să se întoarcă în liniște fiecare pe la casele lor; e cu neputință de descris necazul acelor tineri nenorociți, care petrecuseră noaptea în cântece și veselie, făurindu-și desigur în minte imaginea unei călătorii glorioase în insula vecerniilor siciliene, înfrumusețată de toată poezia care înflăcărează mintea tineretului. Unii dintre ei o porniră spre casă cu ochii în lacrimi, fără să scoată o vorbă; alții (cei mai mulți) începură să strige ca niște nebuni, spunând că e un lucru de neîngăduit să fie lăsați în drum în felul acesta, ca niște marionete, jurând cu toții că dacă s-ar ivi acum un comandant oarecare, ei l-ar urma nu numai în Sicilia, ba chiar și în iad. A fost o zarvă mare, care la început părea că o să sfârșească foarte rău, pentru că unii care prin vârsta și experiența lor ar fi putut să aibă atâta judecată încât să mai împărtășească din ea și altora, dimpotrivă, zgândăreau din răspuțeri spiritele și așa agitate, azvârlind o ploaie de învinuiri și reproșuri la adresa lui Garibaldi.

La o anumită oră, își făcură apariția la vilă zece sau doisprezece tineri. Îi conducea un băiat chipeș, de vreo șaptesprezece ani, sau poate puțin mai mare, blond, cu părul creț, cu ochi ce azvârleau văpăi.

— Pe cine căutați? i-am întrebat.

— Îl căutăm pe Giuseppe Garibaldi – răspunse șeful lor.

— Garibaldi nu primește pe nimeni – am spus eu rece.

— Trebuie să ne primească, trebuie să-i vorbim – strigară în cor – suntem o delegație...

— O delegație?... Și ce vreți de la el?

— Vrem – reluă tânărul cel chipeș – vrem să-l convingem că trebuie să plece cu noi; în caz că nu vrea să vină, atunci să ne dea cele trebuincioase pe care le-a adunat, căci vom pleca și fără el.

Mi-au părut toți niște nebuni. Căci cine oare pe lume s-ar fi încumetat să vorbească astfel despre un om de talia lui Garibaldi?

Am încercat să-i abat de la pornirea lor nebunească, dar parcă aș fi vorbit la pereți. Domnii delegați au început să strige, și unul din ei mi-a spus:

— Probabil că dumneata, domnule soldat, faci parte din cei care nu au chef să plece.

Am simțit că-mi năvălește sângele la cap. Încă o vorbă și în

vila Spinola tihna Domnului și a lui Garibaldi s-ar fi spulberat.

Din fericire, apăru colonelul Vecchi și, aflând cele ce se petreceau, îmi spuse:

— Nu-i lucru mare să-i potolești... Du-te la general și comunică-i dorința lor. Vei vedea că-ți va spune să-i lași să intre.

Sfatul mi se păru bun și m-am dus la general.

— O delegație de voluntari e la ușă și vrea să vă vorbească.

— Ce vor?

— Vor... adică spun că dacă nu vreți să mergeți în Sicilia cu ei, se vor duce și fără dumneavoastră. Pretind să le dați banii și armele pe care le-ați adunat, zicând că nii sunt ale dumneavoastră.

Nu voi uita niciodată privirea înspăimântătoare pe care a avut-o viitorul învingător de la Palermo la auzul vorbelor mele; și n-a lipsit mult să-mi mușc limba.

— Mi-e frică, mie?! zise el, făcându-se roșu ca jeraticul; dar iute își reveni și cu voce liniștită adăugă: Lasă-i să intre.

Intrară. Eu tremuram ca o frunză. N-aș fi vrut să fiu în pielea domnilor delegați nici pentru tot aurul din lume.

Generalul îi aștepta în picioare, cu brațele încrucișate pe piept. Răspunse făcând un semn din cap la salutul lor și începu să-i privească pe rând, unul câte unul.

Tăcerea aceea dură două-trei minute, care mi se părură lungi cât un secol.

În cele din urmă, cel mai tânăr își dezlegă limba și începu să peroreze în dialect genovez. Când termină, vorbi altul și apoi altul; la sfârșit, începură să vorbească toți deodată, ridicând din ce în ce mai mult tonul, cu o sinceritate și cu o îndrăzneală care m-au făcut să încremenesc.

După ce au terminat, în sfârșit, cu perorațiile și au ținut cât i-au ținut puterile, a dat Dumnezeu de s-au potolit.

Urmă o nouă pauză, foarte scurtă, în timpul căreia ochii lui Garibaldi vorbeau mai mult decât o sută de limbi.

Când s-a hotărât în sfârșit să deschidă gura, lăsând să se audă vocea lui, al cărui timbru te fermeca, bieții delegați începură să pălească, apoi deveniră roșii ca sângele și după aceea albi ca hârtia nescrisă, în timp ce ochii li se umpleau de lacrimi...

Garibaldi, și el cu lacrimi pe gene, i-a concediat cu un gest prietenos, și, întorcându-se repede, s-a dus să se sprijine de canatul ferestrei.

Aș da azi oricât să-mi pot aminti întocmai cuvintele pe care le-a spus generalul cu prilejul acela, dar pentru că vremea mi le-a șters din minte, nelăsându-mi decât un ecou vag, mă opresc, neîncumetându-mă să pun în gura unui erou biete mele vorbe.

În timp ce la vila Spinola aveau loc întâmplările acestea, la Genova toți despicau firul în patru, și unii, printre care La Masă, Carini și Bixio, ținură sfat ca să vadă ce-i de făcut după hotărârea de neclintit luată de Garibaldi. Acesta, simțind cum stau lucrurile, trimisese vorbă că dacă cineva se simte în stare de un curaj mai mare decât al lui, să poftească la vila Spinola ca să-i pună la dispoziție armele și banii.

S-au găsit și niște capete seci care să declare cu multă încredere că sunt gata să ia comanda expediției, lăudându-se că ei ar fi plecat și pe un vas cu pânze, cu vreo două-trei sute de suflete curajoase, care ar fi avut tăria să-i urmeze. Spre norocul lor și al nostru, neînțelegerile ivite între cei mai lipsiți de minte dintre refugiații sicilienii au făcut cu neputință traducerea în fapt a îndrăzelii lor nebunești, ajungându-se în cele din urmă la propuneri ceva mai serioase. Așadar, se hotărâră să mai amâne plecarea, nefiind deocamdată cazul să renunțe cu desăvârșire la nădejdea că Garibaldi își va schimba părerea.

În această privință s-a bucurat de foarte multă autoritate părerea lui Francesco Crispi, care, întrecându-i pe toți prin deșteptăciune și dibăcie, a știut să vadă limpede cum în sufletul generosului om din Nișa se ciocneau cu tărie argumente și pro, și contra, și că refuzul lui putea fi schimbat ușor printr-un

consimțământ, alternativă pe care mintea unui om obișnuit ar fi socotit-o cu neputință. Nici rugămințile, nici ironiile pline de venin nu-l putuseră clinti pe Garibaldi, dar cea mai palidă licărire de speranță care i-ar fi luminat sufletul, potolind frământarea lui nobilă, l-ar fi determinat la acțiune. Teama că ar fi putut deveni autorul sau părtașul unei expediții lipsită de perspectiva victoriei, ba chiar fatale, îl țineau în loc. Acest lucru îl ghici Crispi și la această părere se alătură și Nino Bixio, care, după ce se răcori în primele răbufniri de furie, luă (așa cum făcea el totdeauna) calea cea mai înțeleaptă; de unde putem spune cu conștiința împăcată că Italia datorează acestor doi oameni minunea de a-l fi făcut pe Garibaldi să-și schimbe o hotărâre ce părea neînduplecată.

VI

La amiază mi-am încins sabia și după ce l-am sărutat pe colonelul Vecchi și i-am mulțumit pentru caldă lui ospitalitate, am coborât în camera generalului și i-am spus:

— Domnule general, dacă n-aveți alte ordine să-mi dați, plec...

— Pleci?!...

— Aș rămâne cu dragă inimă, dacă...

— Pleacă, pleacă! îmi spuse grăbit Garibaldi. Ne vom

revedea în curând, nu-ți pierde curajul... Deocamdată nu e nimic de făcut, dar va veni timpul... Păcat! Frumoasă expediție!

Ne-am privit în tăcere câteva minute.

— Unde pleci? reluă generalul.

— La Alexandria... În arestul garnizoanei, sau poate chiar la fortăreață...

— Bietul Bandi! Ei... nu e nimic de făcut... Dar... spune... În caz că aș avea nevoie din nou de dumneata?

— Iată adresa mea! Dacă vă schimbați cumva gândul, să nu mă uitați. Vă rog trimiteți-mi o telegramă în care să fie scris „*e bine*” și să fie semnat cu primul nume care vă va veni în minte. Voi izbuti atunci să scap și de arest, voi ști să sar peste ziduri și peste șanțuri, ca să mă întorc aici la dumneavoastră.

— N-aș pleca fără dumneata – continuă generalul, privindu-mă cu un aer prietenos – dar e greu să te chem din nou aici, din moment ce am dat ordin să mi se facă bagajele și sper să plec mâine la Caprera. Dar...

fiindcă veni vorba – adăugă el, punând mâna pe săculețul de napoleoni, care era veșnic pe birou – n-ai nevoie de bani?

— Nu, mulțumesc – i-am răspuns eu, cu toate că în buzunar n-aveam decât foarte puțini bani, abia citi să-mi ajungă să mă pot întoarce la Alexandria.

Am plecat trist și foarte descurajat – luând drumul la vale, spre Genova, unde am ajuns într-o clipă. De cum am intrat în oraș, am văzut grupuri de oameni care vorbeau și gesticulau aprins, și n-a trecut mult timp și m-am întâlnit cu câțiva prieteni de la care am aflat că refuzul neașteptat al lui Garibaldi fusese primit cu mare nemulțumire, în special de către oamenii lui Mazzini⁸, care pălăvrăgeau vrute și nevrute.

În vremea aceea, între Garibaldi și Mazzini mai existau și oarecari ciocniri; se despărțiseră la Roma în termeni nu prea buni, și după aceea nu se mai văzuseră. Partizanii unuia sau celuilalt exagerau neînțelegerile dintre șefii lor și nu păstrau nicio măsură în defăimarea reciprocă, în timp ce Garibaldi socotea că Mazzini vrea să se întindă prea mult coarda, încărcându-și conștiința cu sacrificiul zadarnic al atâtor oameni și obișnuia să spună: „Ăsta ar vrea să fie papă”, adepții lui Mazzini îl socoteau pe Garibaldi ca pe cel mai rău dintre oameni.

În ziua aceea, îndreptându-mă spre biroul ziarului *L'Unità Italiana* am dat de niște oameni care, dacă le-ar fi încăput

⁸ Giuseppe Mazzini (1805-1872) publicist italian, unul din conducătorii mișcării de eliberare națională a poporului italian. Democrat mic-burghez, el a regresat de la ideile socialismului utopic saintsimonist, mergînd pînă la condamnarea Comunei din Paris din 1871. Regresul ideilor sale revoluționare a provocat ruptura lui definitivă cu Garibaldi

Garibaldi pe mâna, l-ar fi sărutat sfâșiindu-l cu dinții. N-a fost precupețit niciun cuvânt veninos sau vreo obrăznicie la adresa acestui om viteaz. Se spunea că și-ar fi vândut sufletul monarhiei, că vârsta l-a făcut să dea în mintea copiilor. Ba altul a mai spus: „Și cine e, la urma urmelor, acest Garibaldi? Ce reprezintă acest idol? Ce fapte a săvârșit el în trecut, ca să fim nevoiți azi să ne închinăm lui în genunchi?... Dacă el n-are curajul să conducă expediția asta, să lase pe altul care e în stare s-o facă, pentru că noi avem destui oameni viteji, capabili să înfăptuiască mult mai mult decât ar putea înfăptui el”. Și aici erau ridicate în slăvi numele mai multor căpitani vestiți care, puși la locul cuvenit, adică în locul lui Garibaldi, ar fi făcut să iasă la iveală că faima acestui Garibaldi fusese lesne dobândită și pe un preț de nimic.

Îmi amintesc apoi de un bătrân hidrofob, al cărui nume nu l-am știut niciodată, care pică și el în timp ce vorbeam cu Quadrio, și care îndrăzni să spună: „Lui Garibaldi îi e frică”.

La vorba asta am sărit ca mușcat de șarpe, tipând cu furie:

— Ce tot spui. bătrâne? Ai fi îndrăznit să afirmi vreodată că îi este frică lui Giovanni delle Bande Nere? Mușcă-ți mai bine limba și înghite-ți cuvintele!

Iar el, mie:

— Băiete, tu nu pricepi nimic, – judeci la fel ca gloată și ești

îndrăgostit orbește de faimă unui om care de fapt nu face doi bani. Nu vezi? Ne-a lăsat de căruță și pe-aci i-a fost drumul. Dar, spre marea lui ciudă, expediția va avea totuși loc: noi o vom face pe răspunderea noastră, mulțumind sorții că ne-a scăpat de acest om, pe care voi îl asemuiți cu un Dumnezeu.

I-am strâns mâna lui Quadrio, care se mâniase și el, chiar dacă nu-și pierduse cumpătul ca mine, și am plecat.

Când am ajuns în Alexandria, se întunecase de-a binelea. Intrând în casă, am dat de ordonanța mea, un băiat din Livorno, pe care-l chema Oreste Cantoni.

— Oreste, m-au căutat?

— Mai întrebați dacă v-au căutat?! Spun că vor să vă dea dezertor...

— Să nu suflă nimănui că sunt aici. Vom vedea mâine ce e de făcut. Deocamdată, hai la culcare, căci sunt frânt de oboseală.

Am dormit buștean. Când m-am trezit, m-am gândit la frumoasa încurcătură care m-aștepta, dacă m-ar închide în fortăreață și dacă, în timp ce aş sta închis acolo, Garibaldi și-ar schimba hotărârea și ar pleca. Îmi veni în minte că pentru a intra în cușcă nu e niciodată prea târziu. Așa că m-am încuiat în casă și am chemat niște prieteni cărora le-am împărtășit întocmai situația. Am fost sfătuit să stau închis și s-aștept, pentru că ziarele

din dimineața aceea publicau știri care lăsau să se întrevadă ca posibilă înfăptuirea expediției din Sicilia. Toată ziua am stat în casă, ținându-l mereu pe bunul meu Oreste de pază, să vadă dacă nu cumva vine vreun poștaș cu o telegramă, dar în ziua aceea n-am primit nimic. A doua zi am așteptat liniștit până la o anumită oră, apoi, văzând că nu intervine nimic nou, i-am spus soldatului:

— Oreste, du-te și cumpără niște ziare din Genova.

Ordonanța se îmbracă și ieși, dar nu trecură nici 3 minute și se întoarse cu o hârtie în mina. Ce bucurie: era o telegramă!

Am deschis-o și am citit-o: „E bine, Francesco Nullo”.

Am început să mă îmbrac într-o goană nebună, am întins apoi o basma în care mi-am pus o cămașă, câteva perechi de ciorapi și alte fleacuri trebuincioase; acesta mi-era tot bagajul. *Marlborough s'en allait en guerre*⁹ cu o povară ce nu cântărea trei livre și nu costa peste patru lire.

Soldatul, văzându-mă că-mi împachetez lucrurile, începu să plângă.

— Ce ai, de ce plângi?

— Vreau să vin și eu...

⁹ Marlborough se ducea la război (în limba franceză în text)

— Unde?

— Unde vă duceți dumneavoastră.

— Nu, fiule, e cu neputință...

— Și de ce e cu neputință?

— Pentru că Garibaldi a interzis să se ia ordonanțele; și apoi... apoi... nu vreau să am pe nimeni pe conștiință...

Bietul de el continuă să mă roage, dar eu am rămas tare ca piatra. În sfârșit, când am isprăvit cu pregătirile, i-am spus:

— Iată, bunul meu Oreste, te las moștenitor universal. Uite aici: niște tunici, pantaloni, galoane de argint, chipiuri și tot restul echipamentului; când vei citi în ziar că am plecat de la Genova, vinzi tot și ciocnești un pahar în sănătatea mea, care te-am iubit atât de mult.

Soldatul își duse batista la ochi. Eu am alergat la proprietăreasă s-o întreb ce oră era, fiindcă ceasul care trebuia să fie al meu nu fusese încă fabricat.

— Aproape patru – mi-a răspuns ea, care era o femeie cumsecade.

M-am întors în cameră să consult mersul trenurilor. Nu mai era niciun minut de pierdut. Am alergat la gară, cu soldatul după mine, și am cerut un bilet de clasa a doua până la Genova. Vai de mine! Când să plătesc la casă, mi-am dat seama că-mi lipsea ceva

mărunțiș ca să completez suma trebuincioasă. Unde să gădesc această sumă?...

— Oreste, ai ceva bani?

— Iată – zise el, scoțând din buzunare două sau trei monede mărunte.

— Ce blestem! am exclamat eu, și mi-am rotit ochii jur-împrejur.

Privirea aceea a schimbat repede blestemul în binecuvântare, pentru că ochii mei au alunecat peste un grup de ofițeri care luau masa la restaurantul gării. Printre ofițerii aceia, din fericire, era și Achille Cantoni da Forli, un foarte bun prieten al meu de la Universitatea din Siena, același care a căzut glorios mai târziu la Mantana, și cu al cărui nume Garibaldi își intitula mai târziu o carte¹⁰.

— Achille – i-am spus – dă-mi cinci franci.

— Ce, pleci? m-a întrebat, deschizând portofelul.

— Da, plec cu Garibaldi, vino și tu!

Cantoni s-a gândit o clipă, dar n-a găsit modalitatea să mă poată însoți. Gândul de a fi dat dezertor îl îngrozea.

Se ridică de la masă, veni cu mine până la tren și își luă

¹⁰ *Cantoni Voluntarul* e titlul unuia din romanele scrise de Garibaldi la o vîrstă

rămas bun cu un sărut.

Când a pornit trenul, bietul meu Oreste Cantoni plângea cu desperare.

Peste câteva zile mi-a părut foarte rău că nu l-am luat, pentru că la Calatafimi, când am căzut rănit, un *picciotto*¹¹ pe care-l luasem ordonanță, m-a părăsit ca pe un câine mort, ca să se ducă să adune ceva pradă de război, și avu inima de piatră să se întoarcă să mă vadă după patru zile, aducându-mi la spital, în dar, un mănunchi frumos de sparanghel sălbatic.

VII

Am ajuns la Genova cu o mare greutate pe inimă. La gara din Bussala, un funcționar de la căile ferate spuse cu glas tare: „Deseară pleacă Garibaldi”.

„Pleacă deseară! am repetat în sinea mea. Pentru Dumnezeu, frumos ar mai fi să n-ajung la timp, frumos ar mai fi, și nu-i lucru de glumă!”

Și la ideea aceasta, care mă stăpânea ca o obsesie, aș fi vrut să-i spun mecanicului: „Dă bice cailor, și-ți voi aduce în dar o bucată din Sicilia!”

Acele câteva mile pe care le-aveam de parcurs atunci mi-au

făcut impresia că sunt de o sută de ori mai lungi, și-mi părea rău că n-am aripi să pot zbura.

În sfârșit, am ajuns. Nici nu oprise bine trenul, când am și deschis ușa vagonului și am sărit jos cu legăturică mea albă în mină, neluând în seamă pe conductorii care strigau cât îi ținea gura.

Voiam să mă duc de-a dreptul la vila Spinola, dar parcă o voce îmi șoptea: „Dacă Garibaldi o fi în port sau undeva pe țărm, departe de aici, sau poate chiar s-a îmbarcat?” M-am îndreptat în fuga mare spre piața Carlo Felice și acolo, în fund, m-am dus la prăvălia unui bărbier roman, care se numea Matinenti, bărbat foarte cunoscut de prietenii lui Garibaldi, și l-am întrebat:

- A plecat generalul?
- Încă nu, domnule locotenent.
- Când pleacă?
- Nu se știe...
- E tot la vilă?
- Da, domnule.

Voiam să-mi permit luxul unei trăsurii de piață, dar prețul pe care mi l-au cerut mi-a luat piuitul. Era cazul să spun: „Când

¹¹ Tînăr sicilian garibaldin din perioada expediției din Sicilia (dialect sicilian)

n-ai de unde, *quaie conturbas me?*¹²” Amintindu-mi atunci că sunt ofițer de infanterie și că un bun infanterist trebuie să mășăluiască cu ușurință, am luat-o pe străzi cu sufletul înseninat și într-o clipă am ajuns la vilă. Apropiindu-mă de poartă, ca să trag de clopoțel, am auzit un cor de voci sărbătorești, acordate cu notele vesele ale pianului. Am sunat, mi s-a deschis și am urcat sus. Garibaldi stătea la masă cu Menotti, fiul lui, cu colonelul Vecchi, cu Fruscianti, cu Nullo și alți doi, de care nu-mi amintesc; o doamnă, care era menajera casei, stătea la pian cântând imnul compus de Manelli. Sala era împodobită toată cu ghirlande de laur, masa era plină de flori și în mijlocul ei se vedea un trofeu frumos așezat pe o bombă ruginită și pe care scria: „Un sărut din partea Franței pentru Italia”.

Apariția mea a fost salutată de prieteni cu un strigăt, și Garibaldi, omul. acela extraordinar, mi-a făcut semn să mă apropii de el; întinzându-mi un pahar plin de vin de Orvieto, îmi spuse:

— Bea și dumneata pentru fericirea Italiei! Au trecut 11 ani de când i-am văzut pe francezi întorcându-ne spatele și luând-o la fugă pe lângă zidurile Romei.

¹² ¹ De ce să mă tulbur? (în limba latină în text)

Era seara zilei de 30 aprilie¹³. M-am socotit de șaptezeci de ori măgar, pentru că uitasem cât îi era de scumpă și de neuitată gloriosului apărător al orașului etern data aceea, și am ispășit cum am putut lipsa mea de memorie, înveselindu-mă împreună cu el că sfânta inspirație de a-și schimba hotărârea de până atunci îi venise într-o zi atât de sărbătorească și de mare ca aceasta.

Am cântat câtva timp împreună cu generalul, care părea foarte mulțumit de noua lui hotărâre și parcă și simțeam de departe, în nări, mirosul bătăliei, ca faimosul armăsar din Biblie al lui Iov.

În seara aceea nu s-a vorbit nimic de expediție și nici eu n-am îndrăznit să întreb ceva în fața generalului. Totuși, când el ne-a trimis la culcare, m-am apropiat de colonelul Vecchi și, între patru ochi, am aflat de la el, de-a fir-a-păr, cum avea să decurgă expediția.

În dimineața aceleiași zile, Francesco Crispi și Nino Bixio veniseră foarte veseli și triumfători la vilă, înmânându-i lui Garibaldi niște scrisori și câteva telegrame, în care i se relata cum

¹³ Aniversarea succesului obținut de romani împotriva francezilor pe data de 30 aprilie 1849, sub zidurile Romei, conduși de Garibaldi. Francezii, debarcați cu câteva zile mai înainte la Civitavecchia, veniseră la Roma ca să înlăture Republica

se răsculaseră sicilienii și cum răscoala cuprindea orașele mai mari. Se anunța în special (să țină bine minte cititorul) că Marsala era chiar în mina răsculaților și se mai adăuga în acele scrisori că Rosolino Pilo era în capul unor răsculați care alcătuiau aproape o întreagă armată.

Bunul Vecchi, expunându-mi situația, n-a putut să-mi ascundă că, după părerea lui, în veștile acelea bune mocnea ceva; într-adevăr, încă de pe atunci mulți au bănuیت că Crispi le născocise din mintea lui, furând acest drept al ficțiunii pictorilor și poezilor.

Garibaldi, auzind veștile acelea îmbucurătoare, reflectă un timp asupra lor, apoi se ridică brusc de pe scaun și exclamă, cu o voce puternică, plină de fericire: „Pregătiți totul, mergem în Sicilia!”

Aceste cuvinte de neuitat trecură din gură în gură și telegraful le duse în zbor în orașele din Lombardia, unde Benedetto Cairoli, Giacomo Griziotti, Bassini, Nuvolari, Missori, Majocchi și alții au dat iute o mina de ajutor, adunându-i din nou pe voluntari și strângându-i în număr și mai mare. Între timp, datorită lui Bixio se reluară discuțiile cu agentul din Rubattino,

care declară că de data asta era gata să facă rost de două vase și nu numai de unul, așa cum fusese stabilit mai înainte. (Cu condiția să i se dea răgaz să le repare pe șantier, cerând pentru această muncă patru sau cinci zile.)

După cum se vede, toate lucrurile mergeau din plin.

Și această întârziere a dovedit adevărul zicalei că orice rău e spre bine”, ca și faptul că ne-a îngăduit s-așteptăm niște oameni care, fiind cam departe de noi, n-ar fi putut ajunge la timp, dacă plecarea ar fi fost grăbită după dorințele celor mai nerăbdători.

Primele vorbe pe care le-a spus generalul în dimineața următoare au fost acestea:

— Vom pleca, vom pleca, – am mare speranță să fac ceva bun, în ciuda multor prieteni de-ai mei, care au încercat să mă abată de la această expediție, calificând-o drept o nebunie.

În toată ziua aceea n-a avut nicio clipă de liniște; vizitele se succedau unele după altele, telegrame după telegrame, delegații după delegații. Bixio, Bertani, Crispi și un căpitan de marină, foarte voinic, au stat de vorbă cu el, în secret, câteva ore.

De mai multe ori, când generalul m-a chemat pentru câte un serviciu în odaia lui, am auzit pomenind, cu un ton destul de neplăcut, numele contelui Cavour; și trebuie să mărturisesc că până la urmă el a insistat cu fermitate în ideea că bucuros ar fi

dat Cavour peste cap expediția noastră, și că ar fi plătit cu sângele lui, numai să ne știe pe toți în gura lupului.

Într-o zi l-am auzit spunând:

— Ce vreți? Din toate părțile nu întâmpin decât greutate. Am devenit *un erou al răbdării* și am căzut de acord până și cu contele Cavour. Voi știți că acest om și-a vândut patria. Sărmana Nisa! Ei bine, cu toate acestea, duc tratative cu el cum le-aș duce cu un bun prieten și îi cer vreo mie de puști, ca să ne putem avânta în luptă ceva mai optimiști... Cred că nu-i cer prea mult acestui om?

Vorbea cu respect de Victor Emanuel și nutrea pentru el o stimă profundă. Vorbind de el, chiar în zilele acelea, obișnuia să spună:

— De la rege nu doresc decât două lucruri: să ne dea mâna liberă și să nu dea ascultare sfetnicilor răi, care ar vrea să facă din Italia noastră o provincie franceză.

VIII

În timp ce se petreceau toate acestea, poliția spiona zi și noapte vila Spinola, împânzind împrejurimile cu nenumărate iscoade pe care, deși se deghizau care mai de care în veșminte cât mai ciudate, noi reușeam totuși să le descoperim și să ne batem joc de ele în hohote de râs.

Într-adevăr, toți câți am fost în zilele acelea în preajma lui Garibaldi aveam un nas atât de fin, încât îi simțeam pe toți copoii pe care-i uram de moarte, în ciuda Evangheliei care ne învăța că trebuie să îngăduim cu milostenie pe oamenii plictisitori și pe stăpâni, chiar dacă sunt stăpâniți de duhul desfrânării. Carlo Augusto Vecchi, proprietarul vilei, pusese la intrare un carton pe care era scris: „Intrarea clinilor și a popilor interzisă”, și uitase să adauge și a iscoadelor polițienești. Dar aceștia, slavă Domnului, au avut grijă să se numere de la sine printre câini și popi; și niciodată nu s-a întâmplat ca vreunul din ei să ne calce pragul, riscând să intre.

Dar cu toate că ei rămâneau undeva, pe dinafară, colonelul Vecchi era mereu neliniștit. și nu-și mai găsea astâmpăr văzându-i cum dădeau târcoale de colo până-colo, prin apropiere, bănuindu-i în stare să ne dea în orice clipă o lovitură neașteptată.

De altfel, într-o bună zi, el mi-a mărturisit foarte limpede că la Torino se plănuise să fim prinși într-o capcană, adică să fie împresurată vila, și așa vii și nevătămați, cu general cu tot, să fim duși într-o fortăreață și să fim întemnițați acolo, până când ni se vor destrăma toate planurile, ba chiar mai mult decât atât: să ne distrugă cu totul.

Colonelul Vecchi nu era un om ușor influențabil, nicio

mente înfierbântată, totuși a bănuir că miniștrii regelui puneau ceva la cale împotriva noastră, speriați și chemați la ordine de guvernul napolitan, care, prin gura marchizului Canofari, agentul lui, nu înceta să ne prezinte ca pe niște conspiratori periculoși, gata să săvârșească o faptă de o cutezanță nesăbuită.

Și conspirația noastră, ca s-o spunem pe șleau, de venise un fel de secret al lui Polichinelle, pentru că toate se făceau în văzul lumii, vorbindu-se despre asta și pe străzi, și în piețe, cu glas tare, pregătirile făcându-se într-un du-te-vino neconținut, de parcă ar fi fost vorba de o glumă nevinovată. De aceea colonelul Vecchi ne atrăgea atenția să stăm tot timpul de veghe, și nu-i pierdea din ochi pe spioni, punând pe alții să-i urmărească, și adesea mă trezea în timpul nopții să-l întovărășesc în controlul gărzilor.

Generalul Garibaldi știa foarte bine tot ce se petrecea și ne povățuia să fim prudenți. Mi se părea că e înclinat să creadă că ministrul Cavour ardea de dorința să rezolve situația, obligându-l să părăsească Genova cu forța, așa cum îl obligase să plece de la Rimini, cu câteva luni în urmă, tot printr-o șiretenie.

Dacă trebuie să spun ce mi-a trecut prin minte atunci, voi spune sus și tare că n-am fost niciodată părtașul acestei bănuiri, ci am crezut totdeauna că zbirii pe care îi trimiteau în împrejurimi veneau pentru simplul motiv că doreau să cunoască

activitatea noastră, și nu pentru altceva. În cele din urmă, contele Cavour duse tratative cu Garibaldi prin mijlocirea lui La Farina și nu erau niciun fel de semne că tratativele s-ar putea întrerupe și armistițiul dintre cei doi oameni să se preschimbe într-un război pe față.

Dar generalul era mereu necăjit de intrigile poliției și în legătură cu asta voi aminti un fapt pe care cititorii noștri prea răbdători vor fi încântați să-l cunoască.

În octombrie 1859, în timp ce Garibaldi își avea cartierul general la Rimini, i se întâmpla adesea să meargă cu trăsura la Bologna și înapoi. În drumurile acelea făcute în mare grabă și peste măsură de grele, obișnuia să-l întovărășească colonelul Malenchini, eu și alți câțiva ofițeri. Drumul se făcea îndeosebi noaptea, cu cai de poștă, fără escortă, cu toate că noi îi spuneam mereu generalului că era o mare nesocotință să călătorim singuri în toiul nopții prin meleagurile acelea, unde oricând partizanii papii și ai austriecilor ne puteau ataca prin surprindere și cu câteva lovituri de spadă să ne trimită ușor pe lumea cealaltă, sacrificându-ne îngerașilor din cer.

Într-o noapte, venind de la Rimini, am ajuns în jurul orei două la poarta de la Cesena, sau de la Faenza, după câte-mi amintesc. Poarta era închisă, sau gratiile de siguranță erau lăsate;

eu, așezat în față, moțăiam cu revolverul în mână, și ceilalți, între care și generalul, dormitau și ei. În timp ce se deschidea poartă sau se ridicau gratiile, doi indivizi, nu mai știu dacă erau carabinieri sau foști jandarmi de-ai papii, în sfârșit, doi bărbați voinici, purtând pe cap tricornuri, se apropiară de trăsură și după ce ne examinară cu luare-aminte unul din ei mă întrebă:

— Cine e în trăsura asta?

— E un general – i-am răspuns eu. Individul cu tricornul continuă:

— Și cine este acest general?

— Garibaldi.

— Arată-mi actele lui!

— Lăsați-ne în pace, oameni buni – i-am răspuns – generalii n-au acte de arătat!

Dar cei doi se încăpățâneau să ne bată la cap, încredințându-mă că aveau dreptul să controleze actele și insistau să le vadă.

Când au început să ridice glasul, eu l-am ridicat mai tare decât ei.

La un moment dat, generalul s-a trezit și a întrebat:

— Ce e?

— Uitați-vă – i-am răspuns – sunt doi jandarmi care țin cu

tot dinadinsul să vă vadă actele.

— Ce acte, niciun act! strigă generalul cu o voce înfiorătoare. Duceți-vă dracului de copoi blestemați! Numai copoi! Peste tot numai de ei dai!

În aceeași clipă, vizitiul dădu bice cailor, iar cei doi o luară la fugă cu spaimă în suflet.

Dar să ne întoarcem la povestea noastră.

În dimineața zilei de întâi mai, lună pe care Giacomo Leopardi¹⁴ o numise luna înmiresmată, în timp ce-mi orânduiam boarfele, m-a chemat generalul. Din două salturi am fost lângă el și l-am găsit stând de vorbă cu un individ care, la prima vedere, mi s-a părut un contrabandist sau poate un geambaș.

Necunoscutul era înalt și voinic, avea ochi de vultur, un obraz rumen și o barbă lungă și sură; glasul lui avea un timbru cald și un accent foarte clar din Romagna; ținea de mână o fetiță foarte frumușică, de șapte ani, pe care mai târziu am aflat că o chema Minerva.

Pe fetiță îți venea s-o săruți, în schimb taică-său, cu haina

¹⁴ Giacomo Leopardi (1798-1837), mare poet italian, reprezentant al romantismului activ. A manifestat mai ales în eseurile, corespondența și însemnările sale o puternică atitudine antifeudală, anti-clericală și ateistă. Poeziile

lui brună de catifea, cu pălăria roșie de papă pe care o avea pe cap, și mai ales cu vocea lui tunătoare, te făcea curios să afli cine era, dar nu-ți inspira simpatie.

— Iată – spuse Garibaldi – iată omul căruia îi vei încredința toate punctele de reper ale dumitale și căruia îi vei da toate informațiile pe care i le vei putea da. Lui i-am încredințat sarcina pe care ai refuzat-o dumneata.

Zicând vorbele astea, Garibaldi s-a întors să discute cu Medici, care intra tocmai atunci în odaie, iar eu am rămas lângă fereastră, împreună cu necunoscutul acela, care mi-a spus:

— Tinere, te ascult!

— Sunt gata – i-am răspuns, scoțându-mi din buzunar portofelul. Iată adresele pe care le am în Siena, în Foiano, în Chiusi, în Cesena, apoi la Piegara, și la Castiglione del Lago, și iată semnele de recunoaștere. Sarcina pe care ți-au dat-o e foarte grea și e bine că ești mai solid ca mine. Îți urez noroc...

— Lasă, lasă asta... – m-a întrerupt uriașul – ai s-auzi povestindu-se despre isprăvile mele, de-o să-ți lase gura apă și o să-ți pară rău că n-ai venit cu mine. Ascultă-mă, hai să mergem împreună. Ai ceva, nu știi ce, în chipul dumitale, care te face

să-mi fii simpatic.

— Mulțumesc – i-am răspuns – dar e zadarnic să mă ispitești, pentru că nu l-aș părăsi pe Gări sale vădesc influența Carbonarilor, iar în totalitatea ei, poezia lui Leopardi se înscrie printre cele mai de seamă manifestări ale lirismului romantic european.

baldi nici chiar pentru un împărat. De altfel, țin să te previn, cu toată părerea de rău, că vei avea mult de furcă.

— Eu să am de furcă? Dar nu știi oare cine sunt eu?

— Aș fi bucuros s-o aflu.

— Ai auzit vreodată de numele de Zambianchi¹⁵?

— Cum, dumneata ești colonelul Zambianchi? Cel care se distra împușcând preoții la Roma?

— Pe Sfânta Fecioară! Eu sunt! Oi fi auzit, cumva, ce a scris despre mine „măcelarul” acela de Farini¹⁶?

— Din păcate, am citit; dar să ne întoarcem la ale noastre. Trebuie să-ți dau niște scrisori: pentru Giorgio Neri și Giuseppe Baldini în Siena, pentru Alessandro Caporali în Cesena, pentru Carlo Soszi și Ascanio Dei în Chiusi, pentru „cocoșatul” Bassi la

¹⁵ Gallimaco Zambianchi (1811-1860) patriot din Romagna, adept al lui Garibaldi

¹⁶ Luigi Carlo Farini (1812-1856) politician abil, adept al lui Cavour, de meserie medie

Piegaro etc. Așteaptă-mă în grădină cu minunea ta de copilă, și vin și eu cu scrisorile.

— Bine.

— Și plecarea e fixată pentru astă-seară... sau mâine dimineată?

— Nu știu.

— Îți dau arme, bani?...

— Încă nu s-a stabilit nimic; dar nu te îngriji de asta, când intră omul în joc, joacă și fără lăutari.

Cam asta a fost pe scurt discuția din ziua aceea dintre mine și colonelul Zambianchi.

Mult, chiar prea mult s-a discutat și iar s-a discutat ca să se precizeze scopul pe care îl avea în vedere generalul prin expediția aceea.

Scopul urmărit de el era următorul: să-i dea puțin de furcă papii, în timp ce papa îi dădea foarte mult de furcă regelui din Napoli. Voia să vadă dacă în timp ce ar fi ațâțat focul și flăcările în Sicilia, n-ar fi fost cu putință ca vreo scânteie să stârnească un pic de foc și în peninsula, și voia să-l știe pe papă încurcat cât de cât, ca să nu-i poată trimite pe elvețienii lui și pe bavarezi în ajutorul

regelui Francisc, numit, după cum știm, gonfalonier¹⁷ al Sfintei Mame Biserici, după exemplul lui Valentin.

IX

Voi trece peste cele două zile care au urmat, lăsându-le deoparte, ca să nu pun la prea grele încercări răbdarea cititorilor.

Zilele acelea s-au scurs ocupându-ne cu ultimele pregătiri. Garibaldi a stat de vorbă timp îndelungat cu agenții Companiei Rubattino, care trebuia să-i împrumute două vapoare de o vechime antediluviană și care se reparau pe șantierul naval cât se putea mai bine, încât să fie în stare să ne îmbarce pe toți în rada Genovei și să ne debarce în Sicilia.

Ce fel de înțelegere a încheiat generalul cu Compania n-am aflat; și nu m-am ostenit să aflu nici atunci, nici mai târziu, dar sunt convins că stăpânii celor două vase prăpădite n-ar fi pierdut niciun bănuț din averea lor, chiar dacă le-ar fi izbit furtuna de vreo stâncă, sau dacă ghiulelele tunurilor burbonice le-ar fi cufundat în abisuri.

În seara zilei de 4 mai, fiind sigur că vom pleca și că nu vor mai fi păreri de rău în legătură cu aceasta, i-am spus generalului:

— Îmi îngăduiți să mă duc la Genova și să rămân acolo

¹⁷ Apărător militar al unui lăcaș religios în timpul evului mediu

până mâine? Am ceva de aranjat pentru mine personal, și...

— Du-te – a răspuns Garibaldi cu un zâmbet. Dar fii atent să nu se prindă de veste cine ești și să nu fii dus cu cătușe la mâini direct în Alexandria... În regiunea asta sunt mai mulți copoi decât copaci.

Eram îmbrăcat cu o haină și cu o pălărie veche de-a lui, cam prăpădită; de pantaloni și de veston îmi făcuse rost colonelul Vecchi. Am pornit-o la drum întovărașit de Cesare Orsini, care-și lăsase halebarda în cămăruța mea, și în doi timpi și trei mișcări am ajuns în oraș.

Toate glasurile îl proslăveau pe Garibaldi; aceiași oameni care, cu opt zile înainte, îl numiseră Cincinnatus¹⁸ comedianul, sau ceva mai rău decât un laș, acum nu mai găseau cuvinte să-l laude, asemuindu-l cu Leonida¹⁹ și cu Timoleone²⁰.

În Genova era un furnicar de oameni; acolo am revăzut câțiva prieteni cu care m-am îmbrățișat și am chefuit împreună, gândindu-mă, între altele, că, cine știe, chefulul acela putea fi ultimul de care să mă fi bucurat pe lumea asta.

¹⁸ Cincinnatus - consul și dictator roman, celebru prin austeritatea moravurilor sale

¹⁹ Leonida - regele Spartei între anii 490-480 î.e.n. A apărut cu eroism la Termopile împotriva perșilor, unde a murit împreună cu 300 de spartani

²⁰ Timoleone (410-336 î.e.n.) om de stat grec, liberator al Siracuzei, vestit pentru

După ce-am luat masa la celebrul Raschianino, întorcându-mă foarte târziu seara la hotel, unde în zilele acelea luau masa și-și găsiseră adăpost câțiva din cei mai apropiați oameni ai generalului, toată noaptea n-am auzit decât cântece lombarde, venețiene și din Romagna, așa că n-am făcut decât să mă sucesc și să mă învârtesc în pat, așteptând cu nerăbdare să se facă ziuă.

Soarele de-abia răsărise, când am și sărit jos din pat și înainte de ora unsprezece eram din nou la vila Spinola, aducând cu mine o valijoară de piele, o pereche de pantofi și o Evanghelie, cumpărată, nu știu prin ce fantezie a momentului, în cafeneaua din piața Carlo Felice.

Garibaldi, de cum m-a văzut, m-a chemat cu dragoste și mi-a spus:

— Te-ai cam dedat desfrâului, nu-i așa? Acum însă e timpul să-ți vii în fire, pentru că deseară intrăm în acțiune.

Vorbele astea, care-mi mai sună și azi în urechi, mi-au strecurat îmbucurătoarea și mult dorita veste că în seara aceea nu mai putea fi vorba de nicio amânare și nici de o altă primejdie de a vedea risipită speranța noastră.

Nu m-am putut stăpâni să nu izbucnesc într-o explozie de bucurie, și aceea a fost una din cele mai sincere clipe de adevărată și mare fericire pe care am simțit-o vreodată în viața mea.

Generalul a zâmbit și, îndreptându-se spre o ladă întredeschisă, care se afla într-un colț al camerei, scoase din ea un frumos revolver american și-mi spuse:

— E al dumitale.

Am luat masă mai, devreme ca de obicei, într-o foarte restrânsa companie.

La desert, scumpul nostru colonel Vecchi desfundă o sticlă și ne invită să bem pentru reușita și gloria expediției noastre. Am ridicat paharele, strigând: „Trăiască Italia!” Ochii lui Garibaldi zâmbeau.

După ce masă fu strânsă, lumea începu să intre în sală care într-o clipă se umplu până la refuz.

Generalul se retrase în camera lui, unde cei mai apropiați îl ajutară să împacheteze și unde Basso prelua întreaga arhivă a secretariatului. Pe general l-au urmat Crispi, Medici și Bertoni, întreținându-se cu toții, multă vreme, într-o convorbire secretă.

Ordinul de îmbarcare fusese dat pentru ora nouă. La ora aceea, Nino Bixio, însoțit de câțiva marinari, trebuia să ia în

primire cele două vapoare cu aburi, *Piemonte* și *Lombardo*, ancorate în rada șantierului naval, și, cu 600 de voluntari la bord luați de acolo, trebuia să meargă mai departe, ca să-l primească pe general și pe ceilalți oameni din expediție, care urmau să-l aștepte în golf, în fața lui Quarto. Se stabilise că armele și munițiile să fie încărcate în același punct. Aceasta era tot ceea ce se știa; restul era păstrat în secret, cu sfințenie, în ciuda multor curioși care trebuiră să se declare mulțumiți cu tot felul de presupuneri, asemănătoare cu acele castele imagine pe care prima suflare a vântului le doboară, risipindu-le ca pe o ceață.

Fix la ora opt și jumătate se deschise în sfârșit ușa biroului, care rămăsese multă vreme închisă, și apăru în sală Garibaldi. Era îmbrăcat în obișnuita lui cămașă roșie și cu mantaua pe umeri. Îi salută prietenos pe toți cei din sală și coborî de-a lungul aleii, unde stăteau aliniați câteva sute de voluntari. În lumina amurgului, s-a desenat chipul minunat și bărbătesc al eroului, însuflețit de o strălucire atât de neobișnuită, încât ai fi zis că Garibaldi pusese un picior în Palermo și pe celălalt în Napoli.

Pe neașteptate, generalul se întoarse spre colonelul Vecchi, care venea la doi-trei pași în spatele lui, ținând în mână o carabină extraordinară, un dar din partea nu știu cărui domn italian sau străin.

— Vecchi – spuse el – dă-mi carabina asta; vreau să ies din vilă cu corpul delict în mina.

Când am ieșit în șoseaua principală, am dat de o mulțime de oameni în picioare și în trăsură, așa că se putea spune pe drept cuvânt că de la Quarto la Genova a fost o procesiune neîntreruptă de bărbați și femei. Era o lume dornică să ne vadă, să ne salute și să ureze în numele întregii Italii izbânda generosului nostru comandant; erau părinți, frați, surori, copii care veneau să-și ia rămas bun de la cei dragi lor... Peste tot erau numai sărutări, hohote de plâns, salutări, buchete de flori, strângeri de mână, fluturări de batiste și pălării agitate în aer.

Când îmi amintesc de seara aceea și de clipele acelea, simt că mi se umflă pieptul și plâng tinerețea mea pierdută, plâng pe mormântul omului care a dus cu el în pământ cele mai frumoase visuri ale tinereții mele!

Mai revăd încă figura lui nobilă, statura mândră, într-o atitudine sculpturală, acolo, pe vârful stâncii, sub care îl așteptau vâslașii cu ramele în aer. Briza serii flutura faldurile mantalei lui scurte; cu pălăria în mână, privea uluit lumea care se strânsese jur-împrejurul lui, tăcută ca și el. Garibaldi, împreună cu toți cei din preajma lui, simți în clipa aceea cât de măreață era poezia tăcerii.

Un bătrân întrerupse liniștea aceea solemnă. Era un bătrân sicilian, care cu o zi înainte venise la vila Spinola, aducând cu el pe cei patru fii ai lui. Făcându-și loc prin mulțime, ieși în față și, agitând în aer pălăria, strigă c-o voce puternică:

— Domnule general, ieri v-am dăruit pe cei patru feciori ai mei; azi vă dăruiesc urarea de victorie! Vă spun, în numele Domnului, că veți elibera Sicilia!

Cuvintele bătrânului stârniră un freamăt în întreaga mulțime, căreia i se părură că o sfidare a morții, azvârlită de pe malurile generoasei Ligurii împotriva asupritorilor a opt milioane de italieni.

După un minut, Garibaldi coborî într-una din numeroasele bărci care se aflau la țărm, iar eu, dintr-un salt, am ajuns lângă el. Marinarii începură să vâslească, dar el le strigă brusc să oprească, și-mi șopti la ureche:

— Coboară și dă ordin să se taie firul de telegraf mai sus de vilă; oamenii pe care-i vezi pe șosea te așteaptă și știu că trebuie să-ți dea ascultare. Mă bizui pe dumneata și te aștept pe vasul *Piemonte*.

Am sărit pe mal, în timp ce bărcile o porniră în larg.

Pe șosea, am dat de cinci oameni înarmați cu securi și cu ferăstraie. Unul din ei era Ignazio Occhipinti, din Palermo; celălalt

era genovezul Carbone, apoi căpitanul de linie; pe ceilalți doi nu mi-i amintesc. S-au prezentat imediat în fața mea și mi-au spus:

— Trebuie să tăiem firele de telegraf exact în clipa în care vom vedea cele două vapoare ieșind din port.

— Bine – am răspuns. Să fim atenți și să avem grijă, pentru numele lui Dumnezeu, să nu care cumva să rămânem pe aici; ce-i drept, Garibaldi mi-a promis că ne așteaptă, dar câte nu se pot întâmpla?

— Așa e! adevărați unul din cei patru. Eu propun ca unul din noi să stea tot timpul de pază în barca de colo care ne așteaptă, și să jure că e gata să tragă un glonț în scăfârlia oricăruia din cei doi barcagii care ar încerca cumva să o pornească în larg...

— Perfect! am spus, și așa am și făcut.

În timp ce vorbeam despre toate acestea, ultimii curioși dispăruseră după cotitura cea mai apropiată a șoselei și lângă noi nu mai rămăseseră decât doi carabinieri.

Occhipinti îmi șopti la ureche:

— Se pare că cei doi carabinieri vor să scoată ceva de la noi...

— O să vezi că nu vor nimic – l-am asigurat eu, și așa cum eram îmbrăcat, cu uniforma mea reglementară, m-am îndreptat înspre ei.

Carabinierii m-au salutat respectuos și văzând că mă opresc și mă uit la ei au plecat fără să rostească niciun cuvânt.

A trecut o oră, apoi două, și în zadar ochii noștri căutau două puncte negre care să iasă din port ca fantomele în miez de noapte.

Ce-o fi însemnând – mă gândeam eu – acest ordin de a tăia firul de telegraf? Poate că generalului îi era teamă că cineva ar anunța la Napoli plecarea noastră?"

Într-adevăr, îmbarcarea noastră se făcuse „coram populo”¹, consulul napolitan nu putea să nu știe acest lucru, iar guvernul nostru n-ar fi putut să-l împiedice de a trimite telegrame la Napoli, fără să fie învinuit de complicitate pe față, lucru pe care contele Cavour încerca cu toată dibăcia să-l ocolească, și pe bună dreptate.

Am aflat mai târziu că firul de telegraf fusese tăiat și dinspre apus, adică la câteva mile dincolo de San Pier din Arenă, Garibaldi temându-se că plecarea noastră să nu-i fie semnalată lui Napoleon, din partea căruia se aștepta la cel mai mare rău.

Luna, care apăru într-un târziu sus, pe cerul senin, ne dezvălui brusc, în mijlocul golfului, toate bărcile în care se aflau ai noștri; ele păreau nenumărate puncte negre risipite în mijlocul valurilor care fremătau strălucitoare.

Sunase ora două după miezul nopții și niciun vas nu plecase din port. Dimpotrivă, un vas mare cu aburi intrase cu puțin timp înainte în rada portului, venind dinspre apus.

Îmi străfulgera o idee năstrușnică în minte: nu cumva o fi vreun vapor al marinei regale, care are ordinul să ne împiedice plecarea?

După o jumătate de oră, doi sau trei tineri au sosit de la Genova și, cunoscându-ne cine eram și ce făceam acolo, ne-au spus:

— A sosit un vas de război francez, s-a așezat în gura portului și l-a anunțat pe Bixio că-i vai și amar de el dacă se mișcă!

Lucrul nu părea de loc cu puțință, dar în clipa aceea l-am crezut adevărat și am simțit că îngheț.

Între timp, primele licăriri ale zorilor mijiră spre răsărit și pe șosea începu circulația. Treceau multe femei în văzul și în auzul lumii întregi (în limba latină în text).

cu coșurile pe cap, luând-o spre Genova, să vândă anghinare și alte trufandale de sezon.

Ni se făcuse foame; am început să mâncăm anghinare goale, fără pâine și fără sare, și am mâncat atâtea, că Ignazio Occhipinti, de câte ori mă întâlnea după aceea, îmi striga: „Ei,

Bandi, îți mai aduci aminte de anghinare?”

Cred că era trei și jumătate sau ceva mai mult când o voce strigă: „Iată-i!” M-am uitat spre port și am văzut ieșind cele două vapoare ale noastre. Venise momentul să ne apucăm de lucru. Un stâlp de telegraf se afla la doi pași de noi, susținând o sârmă groasă, care traversa șoseaua spre peretele perpendicular al unei stânci. În timp ce oamenii mei puneau mâna pe ferăstrău, iată că doi jandarmi, ce păreau veniți de-a dreptul din infern, apărură strigând în fața noastră. Carbone își scoase repede revolverul și proferă o înjurătură genoveză; dar eu l-am oprit, spunându-i: „Stai pe loc!”, și am ieșit în întâmpinarea oaspeților nepoftiți.

— Ce doriți? i-am întrebat.

Jandarmii, văzând un ofițer din armata regulată, se priviră unul pe altul, neștiind ce să zică. După aceea unul dintre ei răspunse:

— Domnule locotenent, noi ne facem datoria...

— Și noi ne-o facem pe-a noastră – i-am întors eu vorba.

— Vor să taie firul de telegraf, nu-i așa?

— Vedeți-vă de treabă – am strigat eu, pierzându-mi răbdarea – și duceți-vă în plata Domnului!

Jandarmii nu știau cum s-o scoată la capăt. Între timp, cei patru tovarăși ai mei, mai puțin „diplomați” decât mine, începură

să strige ca niște nebuni. Și, ce-i drept, nu prea era vreme de pierdut.

— Hei! m-am adresat jandarmilor – noi trebuie să executăm un ordin al generalului Garibaldi. Plecați mai bine de bunăvoie, și fiți oameni înțelegători, căci, după cum vedeți, suntem cinci contra doi, iar la un fluierat putem fi și o sută.

Jandarmii se sfătuiră între ei – schimbând câteva cuvinte pe care nu le-am înțeles – și au făcut un cât se poate de frumos stânga-mprejur.

Am trecut imediat la lucru. Stâlpul se clătina, tăiat la un cot de pământ; dar era cu neputință să-l doborâm ca să-i smulgem firele și să le rupem, pentru că era susținut de o blestemată sârma transversală – fixată, după cum am mai spus, în stânca ce se ridică ca un perete la marginea șoselei. Din fericire, unul din cei patru, sprinten ca o pisică, se cațără pe stâncă și cu o bardă mică tăie blestemata aceea de sârmă. Trăgând atunci cu putere de ea, ca de o funie de cânepa, am doborât stâlpul la pământ și din câteva lovituri scurte am tăiat pe o piatră cele cinci sau șase fire de telegraf care plesniră, zbârnâind cu furie, ca niște coarde ale unei chitare uriașe. Plesnitura lor a fost așa de puternică, încât trei dintre noi am zburat cu picioarele în sus. Ne-am ridicat râzând și, alergând spre barca noastră, am apucat vâslele și am

vâslit spre larg, grozav de încântați de această ispravă.

Cele două vase stăteau nemișcate și îmbarcarea voluntarilor și a bagajelor era tocmai pe sfârșite. Bărcile se îmbulzeau în număr mare sub flancurile lor; era o învâlmășeală de nedescris. Îndată ce ne-am apropiat de *Piemonte*, scară a fost trasă pe neașteptate în sus și o voce strigă: „Nu mai urcă nimeni!”

În mijlocul vacarmului l-am strigat de trei sau patru ori pe Garibaldi, care stătea în picioare pe pasarelă, în mijlocul unui grup de oameni; dar el nu m-a auzit. Din fericire, cineva care mă recunoscuse îmi aruncă o funie pe care am prins-o și cu o agilitate uimitoare, pe care n-am avut-o niciodată până atunci, am izbutit să mă cațăr destul de sus, așa că niște mâini prietenești să mă poată apuca și trage pe bord. Nu m-am ales, din isprava asta, decât cu câteva zgârieturi la mâini.

X

La câteva minute după ce ajunsesem sus pe punte, *Piemonte* porni, urmat îndeaproape de *Lombardo*. Atunci Garibaldi întrebă pe un ofițer, al cărui nume nu mi-l amintesc:

— Câți suntem cu toții?

— Cu marinari cu tot, suntem mai bine de o mie – răspunse ofițerul.

— Eh! Eh! Câți oameni! exclamă generalul cu un gest de

mirare.

Se vede că soarta prielnică îi șoptise la ureche cu glas limpede: „Îndrăznește, și voi fi cu tine, pentru că te-am îndrăgit!” în ceea ce mă privește, cuvintele acelea m-au umplut de o mare nedumerire, și am admirat curajul fără margini al acelui om căruia o mie de ostași i se păreau prea mulți pentru o expediție, pentru care alții ar fi socotit că absolut trebuincioasă o armată întreagă.

Primele clipe ale călătoriei au fost foarte grele. Mai toți erau oameni neobișnuiți cu marea și ofereau un exemplu foarte frumos de comedie de tipul celeia intitulată *Un milanez pe mare*²¹. Numai harul Domnului i-a putut face pe bieții tineri din Milano, Pavia, Bergamo, care formau grosul expediției, să se obișnuiască cu marea. Și de-abia când s-au mai obișnuit puțin, aproape toți au început să aibă amețeli și grețuri de li se întorceau stomacurile pe dos. De aceea m-am gândit: „Ce s-ar întâmpla cu bieteile noastre suflete dacă am fi atacați pe mare? Cine ar îndrăzni să spere c-ar putea-o scoate cu bine la capăt cu o masă de oameni care păreau aici, pe puntea corabiei, niște pui plăpânzi de găină, abia ieșiți din ou?”

²¹ Este titlul uneia din cele mai reușite comedii ale lui Eduarda Ferravilla

Și în clipele acelea am crezut în ajutorul Maicii Domnului care veghează asupra călătorilor, și m-am rugat: „Sfânta Fecioară, dacă stai cu adevărat sus în cer, fă s-ajungem vii și nevătămați la țărniș, și când picioarele noastre vor atinge pământul, vom fi viteji ca lei”. Imaginea poetică a Fecioarei nu străluci în fața ochilor mei într-una din razele soarelui care abia răsărea, aurind crestele munților, ci în locul Madonei îmi liniști sufletul chipul senin și vesel al lui Garibaldi, pe care se citea scrisă o fericită prevestire de izbândă, ce nu putea da greș. În acel moment, generalul ordonă cârmaciului nu știu ce mișcare a cârmei. Cârmaciul îl ascultă, și prova vaporului *Piemonte* o luă ceva mai la dreapta, îndepărtându-se cu viteză de malul golfului, care ne zâmbea în stânga cu case albe, grupate cu gingășie, în mijlocul tufișurilor verzi.

Atunci mi-am amintit că toată noaptea mi-am petrecut-o colindând în sus și în jos pe străzi, mi-a venit să casc și am vrut să mă odihnesc puțin. Dar cine putea dormi într-o asemenea debandadă? Sala de clasa întâi avea canapele foarte confortabile și mă puteam tolăni în voie, dar tovarășii mei gândeau cu glas tare, de s-ar fi zis că ei nu stătuseră de veghe ca mine, ci că se odihniseră undeva, la Hotelul Trombetta sau în palatul regal. Așa că, stând jos în sală, am aflat în sfârșit cărui fapt se datora

întârzierea mare a celor două vapoare, care, fiind aşteptate în afara portului la ora nouă seară sau la zece, nu şi-au făcut apariţia mai devreme de patru dimineaţa.

Iată cum s-au petrecut lucrurile: se căzuse de acord cu Rubattino ca Bixio să se urce la bordul celor două vase şi să le ia în stăpânire, luând legătura cu marinarii care nu ştiau de această înţelegere şi făceau de pază acolo. Dacă marinarii ar fi vrut să debarce, i-ar fi înlocuit cu alţi voluntari de-ai noştri.

Bixio, numit comandant al vasului *Lombardo*, şi Benedetto Castiglia al vasului *Piemonte* au fost amândoi acolo cu o precizie matematică şi la 9 fix, urcându-se la bordul celor două vase, urmaşi de o trupă respectabilă, le-au luat în stăpânire. Marinarii care dormeau, frânţi de oboseală după atâta muncă, luaţi prin surprindere, s-au arătat de acord prin forţa împrejurărilor şi cunoscând după aceea şi rostul expediţiei noastre, şi scopul călătoriei, s-au declarat gata să-l urmeze pe Garibaldi, chiar cu riscul de a-şi pierde viaţa. Aşadar, vapoarele erau ale noastre, dar în anumite cazuri, dificultăţile neprevăzute sunt mai mari decât cele prevăzute şi înainte ca să iasă din port şi să poată porni în larg s-au scurs şase ore în cap.

Garibaldi ardea de nerăbdare, neştiind cărui fapt să atribuie întârzierea lor neaşteptată; cu atât mai mult, cu cât

noapțile erau scurte (fiind spre sfârșitul primăverii), nici nu-i convenea, și nici nu i se părea prudent să plece în plină zi, lipsind astfel autoritățile din Genova de unică scuză ce le mai rămânea ca să se declare în afara oricărei complicități cu cel care peste câteva zile urma să fie gratificat în actele diplomatice cu titlul de flibustier²². De aceea, la un moment dat, generalul, pierzându-și complet liniștea, a luat o barcă și a pornit cu toată viteza spre gura portului, să vadă dacă nu cumva vreo împrejurare neașteptată îi răsturnase planurile.

S-a spus că și lui i s-ar fi adus la cunoștință, în timp ce se legăna pe valurile din fața lui Quarto, că un vas francez de război, care sosise chiar atunci, voia să împiedice plecarea celor două vapoare, dar nu știu dacă a luat în serios povestea asta, sau dacă a făcut haz de ea.

După ce am aflat toate astea, prima pagină a jurnalului meu de bord era plină de sus și până jos, de nu mai rămăsese liber nici cât să pot scrie un salut Genovei. Dar văzând cum dispare încet-încet din fața ochilor mei mândra regină, i-am spus un adio din adâncul inimii, neîndrăznind să-i spun: „Te voi revedea!”

Când m-am întors pe punte, cerul se înnorase și picura.

²² Pirat

Vasul *Piemonte* înainta cât putea de repede. *Lombardo* rămăsese în urmă cu câteva mile.

Am întrebat unde era Garibaldi; mi s-a răspuns: „Doarme”. El își stabilise cartierul general într-o cabină între punte și sala de mese de la clasa a doua. În jurul orei trei ieși afară din cabină, sări pe pasarelă și dădu o serie de ordine, între altele și pe acela de a încetini viteza vasului *Piemonte*, ca să-l poată ajunge *Lombardo* din urmă, apoi coborî la clasa a doua să ia masa. Au luat masa împreună cu el Cenni, Montanari, Fruscianti, Gusmaroli, Castiglia, eu și nu știu câți alții. Sirtori și Turr, foarte chinuți de răul de mare pe care-l avuseseră, nu s-au mișcat din cabinele lor, de-ți inspirau milă privindu-i și... mai ales auzindu-i.

Când s-a înserat, vremea a devenit din ce în ce mai posomorâta și vântul cald sufla mai puternic. Se simțea o briză fierbinte, care-ți tăia respirația. Nici nu se făcuse ora nouă, și toți sărmanii voluntari dormeau sau pătimeau sub covertă. Am vrut să cobor și eu, dar mi-a schimbat gândul căldura și mirosul greu ce veneau de acolo, așa că mi-am îndreptat repede pașii pe punte, să mai privesc puținele stele ce străluceau printre spărturile norilor. Garibaldi era cufundat în somn; eu m-am așezat în fața ușii de la cabina lui și un băiat de serviciu, corsican de origine, care se numea Desiderato Pietri, m-a acoperit grijuliu cu o pătură

mare de lână.

Pomenesc aici de numele acestui Pietri, *insalutato hospite*²³, care fugise fără știrea mea, chiar din regimentul meu, și negăsindu-mă la Genova, se îmbarcase pe *Piemonte* ca marinar, și-și alesese slujba de camerist pe vas, căci mai târziu va trebui să vorbesc mai multe despre el.

Ploaia continuă să cadă mărunță de tot; era o ploaie care (cum se zice în Toscana) își râdea de țărani. Pătura mea cântarea câteva livre, iar boneta îmi era udă learcă. La un moment dat, am sărit în picioare și, ducându-mă la pupa, l-am întrebat pe Rossi, care veghea la cârma:

— Cât e ceasul?

— Douăsprezece și un sfert.

— Unde suntem?

— Nu se mai vede farul de la Livorno: vom fi curând în canalul din Piombino.

După ce am mai schimbat câteva cuvinte, m-am întors la cabina generalului. Acesta ieși afară și mă întrebă:

— A! Ești aici?

— Nu reușesc să adorm, domnule general; mă plimb,

²³ Oaspete nepoftit (în limba latină în text)

începu să se plimbe și el cu mine; apropiindu-se din când în când de busolă, care strălucea luminată lângă cârmă, căuta cu privirea vasul *Lombardo*. Deodată mă întrebă:

— Ai țigări?

— Am țigări toscane...

— Foarte bune! se bucură el, și luă una, o rupse în două și o aprinse.

Apoi, după o scurtă tăcere, continuă:

— Cunoști bine mlaștinile toscane?

— Cine-mi vorbește de mlaștină – i-am răspuns – Îmi vorbește de meleagurile mele natale; meleaguri puțin plăcute, e drept, dar totuși ale mele, chiar dacă nu stăpânesc nicio brazdă de pământ. M-am născut la Gavorrano, lângă Follonica și cunosc plaja bucătică cu bucătică.

— Știi? mi-a spus Garibaldi, oprindu-se brusc. Știi că avem pe bord câteva mii de puști, dar că n-avem niciun cartuș?

Am încremenit.

— Cum?! N-avem cartușe?!

— Te miră? mă întrebă generalul. Munițiile erau încredințate unor contrabandiști care, lacomi de bani, au întors lucrurile așa cum le-a convenit lor.

— Cum? Au predat munițiile poliției?

— Nu, dragul meu; au așezat bărcile cu muniții în mijlocul mării, să facă contrabandă, care să le asigure câștiguri cât mai mari.

— Bandiții!

— Bandiți cât poțestești, dar așa a fost de când lumea... Acum e de prisos să ne mai tânguim de ceea ce nu mai putem rezolva... Îți dai seama că munițiile ne sunt mai necesare decât pâinea și că trebuie să le procurăm cu orice preț. Ți-ai lua dumneata sarcina să mergi la Siena și să ne procuri acolo munițiile necesare? Te-aș aștepta la Piombino...

— Nu, domnule general, nu; la Siena nu vom găsi cât ai bate din palme munițiile de care avem nevoie; și apoi ar mai exista și riscul să nu mai vă revedeți niciodată nici trimisul, nici ambasadorul. În Toscana conduc moderații și Ricasoli e vicerege.

Am făcut câțiva pași împreună, tăcuți.

— Să mergem în insula Elba – reluă Garibaldi – la Portoferraio, la Longone!...

— Nu, domnule general, nu! i-am spus. La Portoferraio sunt muniții din belșug, dar comandantul e un piemontez și locul e bine întărit. E de ajuns să ordone comandantul ridicarea podului mobil, ca să rămânem de căruță... Spuneți că ar fi bine să mergem la Longone!... Și ce vreți să găsiți la Longone?... Probabil că acolo

vom găsi atâtea cartușe cât să ne ajungă la o vânătoare de vrăbii...

Garibaldi n-a mai scos nicio vorbă; dar cum ne plimbam așa, când am ajuns la prova mi-a spus:

— Așteaptă-mă; vin îndată!

M-am uitat încotro a luat-o. Se duse direct în capul provei și se cațără pe bompres și după ce puse picioarele pe coardele de frânghie făcu ceea ce ar fi făcut dacă ar fi stat... În camera cea mai primitoare a unui palat.

Mă uitam la el și tremuram tot:

Ce-ar fi – mă gândeam – dacă omului ăsta i-ar aluneca piciorul și, căzând jos, l-ar străpunge vârful de fier al provei?"

— Domnule general! i-am strigat. Domnule general, îmi face rău când vă văd așa!

— Lasă-mă să stau așa – mi-a răspuns. Sunt obișnuit, nu-i nicio primejdie.

N-am avut curajul să mai adaug nicio vorbă, dar n-am avut liniște până nu l-am văzut înapoi pe punte.

— Ce-ai spune – reluă el – dacă am merge la Talamone? Acolo e un golf frumos și trebuie să fie și un fort...

— Sigur – i-am răspuns – și Orbetello e aproape, unde vom găsi și arme, și muniții la discreție.

— Cunoști pe cineva la Orbetello?

— Ei, domnule general, cunosc atâta lume... Unul e Arus, gonfalonierul, care a fost un bun liberal și pe vremea marelui duce, altul e Agostino Capelli zis și Barbaro, ofițer genist, sunt frații Raveggi și preotul Bellucci care e destul de cumsecade, ținând seamă că e popă...

— Dar e o garnizoană în Orbetello și orașul trebuie să fie fortificat...

— Să vă spun ceva în legătură cu asta! am exclamat, Comandant în Orbetello e Giorgini, fratele unui profesor de-al nostru, care a fost totdeauna foarte liberal; e o persoană înstărită, care și-ar da și cămașa de pe el...

Garibaldi se mai plimbă puțin fără să scoată un cuvânt, apoi se întoarce să ne spună:

— N-ar fi rău ca pe lângă muniții să mai găsim și ceva cărbuni. Dumneata știi dacă pe coastă sunt ceva depozite de cărbuni?

M-am gândit o clipă, apoi i-am răspuns:

— Da, da, dacă mi-aduc bine aminte, trebuie să fie unul la San Stefano, la câteva mile de Talamone... Acolo era un depozit de cărbune de pământ, care-l alimenta pe *Giglio*, marele vas de război al lui Leopold al II-lea, și depozitul ăsta trebuie să mai

existe și acum.

— Bine – spuse generalul.

Și chemându-l pe căpitanul Castiglia, mai vorbi ceva cu el, după care se închise din nou în cabină.

Am tras din nou pătura pe mine și am izbutit să dorm câteva ore.

M-am trezit în zori. Țărmul era atât de aproape, încât se vedea cu ochiul liber capul pe care se ridica stânca din Talamone. Garibaldi mă chemă în cabină și-mi spuse:

— În noaptea asta mi-ai amintit numele câtorva oameni de ispravă care se află la Orbetello. Scrie acum niște scrisori și eu i le voi da lui Turr, care se va duce în primul rând să discute cu colonelul Giorgini.

În timp ce eu scriam în cabina lui, el ieși și după puțin timp l-am auzit vorbind tare prin portavoce cu Bixio, transmițându-i pe vasul *Lombardo* anumite ordine.

Când se întoarse în cabină, Garibaldi îmi ceru tunică lui de general din armata sardă și bereta; în timp ce se îmbrăca, îmi spuse:

— Azi hainele astea îmi pot. fi de folos, dumneata du-te pe la toți și spune-le celor care poartă uniforma armatei să vină aici, lângă mine.

L-am ascultat și după ce am găsit cinci sau șase voluntari îmbrăcați așa cum voia el, i-am adus.

Între timp, ne apropiam de Talamone, și o barcă, cu pavilionul ei semeț la pupa, venea să ne întâmpine. Uitându-mă cu binoclul, am văzut că în ea erau doi bărbați în uniformă.

— Uite barca inspecției sanitare – am spus.

— Bine – răspunse generalul. Când se va opri vaporul și va fi lăsată scara, coboară dumneata și vorbește-le în dialect toscan, ca să-i convingi pe ofițerii din barcă să se urce la bord și să vină la mine.

M-am așezat lângă scară și am așteptat. Puțin după aceea, se auzi vocea căpitanului Castiglia, care striga mașinistului:

— Arrêtez!²⁴

De îndată scara fu lăsată și barca se opri în dreptul ei.

În barcă se afla un ofițer medic și un locotenent de artilerie de coastă: doi bieți bătrâni uscați și veștejiți, ai căror ani strânși la un loc ar fi dat împreună vârsta lui Matusalem.

I-am salutat militărește și le-am spus:

— Să trăiți, domnilor!

Își descoperiră capul și-mi întinseră mina. Mi-am dat

²⁴ Oprite! (în limba franceză în text)

seama că tremurau ca varga și am reluat:

— Vedeți și dumneavoastră, sunt două vase italiene, pe care flutură steagul maiestății sale regele Victor Emanuel. La bord e un general care mi-a ordonat să vă poftesc sus.

Cei doi bătrâni ofițeri și-au ridicat privirile, dând cu ochii de steagul care era înălțat în direcția aceea, – dar văzând steagul, au văzut totodată și puntea plină de cămăși roșii.

— Vai de mine! a spus medicul-ofițer. Uniformele astea roșii...

— Sunt speciale de călătorie – i-am răspuns eu. De altfel, priviți uniformă mea, e cea a domnilor care stau sus, în vârful scării... Veniți, nu vă fie teamă, vă așteaptă domnul general.

Spunând acestea, i-am luat pe rând pe fiecare de mină și i-am tras pe scară în sus, mai mult morți decât vii.

De cum au pus piciorul pe punte și au dat de toți ofițerii aceia îmbrăcați în roșu, m-au privit în față, uluiți, întrebându-se parcă dacă n-au căzut cumva în mâinile corsarilor și spunându-mi din ochi: „În frumoasă capcană ne-ai băgat! Îți mulțumim, afurisitule!”

Abia putând să-mi stăpânesc râsul, i-am condus până la cabina generalului și le-am deschis ușa, spunând:

— Iată-i, domnule general, pe comandanții portului și ai

fortăreței din Talamone, care sunt gata să primească ordinele dumneavoastră.

Garibaldi i-a salutat cu multă amabilitate și, dându-le mână foarte prietenos, le-a spus:

— Eu sunt Giuseppe Garibaldi, general, după cum știți, și trebuie să îndeplinesc o „misiune” la care ține foarte mult regele, dar care trebuie dusă la bun sfârșit fără să se afle că el a susținut-o. De aceea nu vă pot prezenta niciun ordin scris, dar vă spun, și mă puteți crede, că orice ați întreprinde ca să ajutați misiunea mea va fi de folos patriei și va fi socotit un serviciu adus regelui.

Cei doi gentilomi se priviră unul pe altul și încercară să îngâne câteva cuvinte, dar le pieri glasul, rămânând cu gura căscată. Atunci generalul îmi făcu semn să închid ușa cabinei. L-am ascultat și i-am lăsat singuri.

În timp ce închideam ușa, am auzit o voce cunoscută care mă chema. Vocea venea dinspre un grup de voluntari, care se înghesuiau să vină cât mai aproape de cabină. M-am apropiat eu de ei și același glas îmi spuse:

— De-a ce ne jucăm, pentru Dumnezeu? Ce înseamnă pavilioanele astea cu emblema Savoiei în mijloc?

Tovarășul care mă întreba era un lombard, al cărui nume

nu mi-l amintesc.

— De unde vrei să știu eu? i-am răspuns. Au fost ridicate din ordinul generalului și ceea ce face el nu trebuie discutat.

— Ca de obicei! sări cât colo lombardul. Totdeauna trebuie să fim niște oi, și să ne lăsăm duși ca oile?... Nu-i bine așa, – pentru Dumnezeu, nu, nu, nu!

Câțiva din cei de față i-au dat dreptate lombardului „dar cei mai mulți au tăcut, subliniind limpede prin tăcerea lor că cele două biete steaguri nu puteau constitui, o cauză care să le zgândăre vanitatea.

Atunci am vorbit:

— Frate, nu-i momentul aici să ne ocupăm de cârpe și să ne oprim la o politică mărunță, cântărind fiecare provincie cu steagul ei; noi mergem să luptăm pentru Italia și steagul lui Garibaldi trebuie să fie și al nostru... Cine de pe bordul acestor două vase are dreptul să iasă din cuvântul lui? în ceea ce mă privește, îl urmez fără șovăială.

Certărețul continuă însă, cu și mai multă înfocare, să ațâțe spiritele, dar eu i-am întors spatele și m-am dus.; din nou la cabina generalului. După zece minute se deschise ușa cabinei și cei doi comandanți din Talamone ieșeau afară cu obraji roșii ca niște raci fierți și cu ochii scăldați în lacrimi.

Amândoi mi-au strâns mâna, spunându-mi: – Ah, ce om, ce om!... Ah! Ce onoare pentru noi!... Vă rog să-i spuneți și dumneavoastră, dragă locotenente, să-i spuneți că vom face tot ce vrea și că poate să considere că tot ce există în Talamone îi aparține!

Garibaldi ieși și el din cabină, coborî în barca inspecției sanitare și se îndreptară cu toții spre țarm.

XI

Locuitorii din Talamone nu erau mai mulți de trei sute: ținutul era posomorât și malaria te făcea să-l ocolești. Stăteau de strajă zece sau douăzeci de tunari și câțiva vameși. Toată lumea asta ne privea cu niște ochi holbați, neînțelegând o iotă din apariția noastră ciudată.

În timp ce urcam sus la castel, am observat că bătrânul ofițer de artilerie (păzitor de castel sau păzitor de turn) își dădea osteneala să ajungă înaintea noastră, alergând în sus la deal. Într-adevăr, când sosirăm acasă la el, apăru în prag cu soția lui, o bătrânică simpatcă, sprintenă ca o veveriță și curățică; văzându-l pe Garibaldi, începu să facă reverențe și să strige: „Doamne, ce onoare, ce onoare!” Și apoi, strângând mâna pe care i-o întinse „don general”, declară cu sufletul la gură de prea mare emoție și bucurie... că „toată casa, fără nicio rezervă, era la dispoziția

senioriei sale”.

După ce se termină cu ritualul primirii, Garibaldi intră în biroul castelanului și, chemându-l la el pe colonelul Türr, îi porunci să plece imediat la Orbetello, să trateze cu Giorgini și îi încredința scrisorile pe care le scrisesem eu gonfalonierului Arus și lui Capelli, ofițer de geniu, ca să-l roage să îndemne poporul la luptă și să stea în coasta lui Giorgini, ca să-l împungă bine de tot în caz că ar face pe trufașul și ar părea dispus să ne dea un răspuns negativ.

Stefano Turr luă scrisorile și plecă întovărașit de câțiva ofițeri de-ai lui, făgăduind că va face posibilul și chiar imposibilul pentru ca Giorgini să înțeleagă tot rostul misiunii și să deschidă larg porțile pulberăriei.

După ce plecă Turr, Garibaldi mă chemă și-mi spuse:

— Cunoști pe cineva la Piombino? După ce m-am gândit puțin, i-am răspuns:

— Pe un doctor Giaconi, un vechi prieten de-al meu și la fel de bun liberal ca și ceilalți...

— Bine. Scribe-i și roagă-l în numele meu că dacă cumva ar trage la mal la Piombino, sau prin apropiere, vreo corabie cu pânze plină de voluntari, sub comanda lui Andrea Zgarallino, să se găsească mijlocul să-i aducă aici pe uscat; și dacă evenimentele

se precipită, să ia toate carele, căruțele de marfă, în sfârșit, orice găsește... Mi-ar părea rău să știu că oamenii aceia ar rămâne cumva în urmă...

Am scris scrisoarea, i-am citit-o și am sigilat-o. A fost încredințată unui voluntar din Torino, care a cucerit un grad frumușel în nu știu ce regiment de cavalerie.

Torinezul plecă de îndată într-o caleașca prăpădită pe care o găsisem la o moșie învecinată; Garibaldi se încuie în birou cu Sirtori, cu Bixio, cu Acerbi și cu alții, ca să hotărască asupra felului în care să fie organizată ceea ce numea el marea lui armată.

Sunase de câțva timp de amiază și toți eram lihniți, de parcă am fi avut de cântat liturgia. Fruscianti, care putea să se socotească ca acasă în familia generalului, veni să-mi spună:

— Hai să ne gândim puțin și să-i dăm ceva de mâncare generalului, și să mâncăm și noi. Ai grijă tu, care ești ca la tine acasă, să găsești ceva.

Am început să colindăm. În Talamone nu era decât o cârciumă; o cârciumă obscură, anunțată onoratului public și însemnatei garnizoane printr-o modestă firmă, atârnată deasupra ușii de la intrare. În cârciumă erau două femei; m-am adresat aceleia care prin vârsta ei părea a fi patroana și am

întrebat-o:

— Milostivă femeie, ce-ai putea da oare demâncare generalului Garibaldi?

— Domnul să te aibă în pază! răspunse cârciumăreasa, potrivindu-și mai bine șalul pe gât. Ce vrei dumneata să-i dau? în regiunea asta găsești cu greu până și untdelemnul de candelă...

— Dar ce ai acolo pe foc?

— Nimic. E puțină carne în oală, să facem minestra pentru noi...

— Așadar, pentru general nu ai nimic, chiar nimic?... Ce va spune omenirea, preamilostivă femeie, când se va afla că Garibaldi a postit la Talamone mai rău decât dacă ar fi fost în deșert?

— Ascultă – reluă cârciumăreasa – dacă vă mulțumiți cu puțin, îi pot oferi ceea ce era pregătit pentru noi; dar e puțin, puțin de tot...

Am primit propunerea și Fruscianti își dădu la rândul său consimțământul. Și după ce am poruncit să se pună masa pentru opt persoane, i-am dat cârciumăresei ideea să lungească supa, ținând seama că numărul fraților crescuse, și să pună înăuntru câteva felii de șuncă și o varză bunișoară, dacă o avea, și așa să pregătească o supă gustoasă.

— Și apoi – i-am spus – văd niște fasole fiartă, pune-o ca garnitură în jurul rasolului; ca să-ți încoronezi opera, fă-ne două omlete cu ceapă și n-o să ne pară dracu' chiar atât de negru că dumitale.

Femeia zâmbi și trecu de îndată la lucru, asigurându-mă că dacă ar fi știut cu o zi mai înainte de sosirea noastră, n-am fi găsit-o cu brațele încrucișate.

Sinceritatea cârciumăresei îi plăcu lui Fruscianti, care-i spuse:

— Fii convinsă că la întoarcere te vom anunța prin poștă cu 24 de ore înainte, ca să putem găsi claponii gata fripți.

Nu trecuse nicio oră de la discuția asta, și generalul stătea la masă, uimit că găsește o masă atât de bogată și gustoasă într-o biată regiune mlăștinoasă din Toscana, în timp ce mânca, simți o mare plăcere să le facă pe Supă deasă de legume, eventual cu carne.

cele două femei să vorbească și ne-a spus de câteva ori: „Auziți-le ce frumos vorbesc, e o încântare să le ascuți!” Și îmi amintesc că i-a lăudat mult pe oamenii din partea locului, povestind cum în 1849, în timp ce nemții îl căutau ca să-l omoare,

maremanii²⁵ i-au salvat viața.

Aproape de ora două, toți voluntarii au debarcat pe uscat și s-a trecut la formarea companiilor, despărțindu-i pe infanteriști de cavaleriști, și pregătindu-se tot ce era necesar pentru o debarcare în Sicilia într-o ordine perfectă, și nu ca niște hoarde de năvălitori.

Garibaldi ne trecu în revistă și chemă unul câte unul pe comandanții companiilor, atrăgându-le atenția asupra disciplinei și îndemnându-i să-i facă pe oameni să priceapă că întreaga Italie are privirea ațintită asupra noastră.

Ceva mai târziu se întoarse Stefano Turr de la Orbetello, împreună cu colonelul Giorgini și maiorul Pinelli, comandantul batalionului de bersaglieri²⁶ din garnizoana de acolo, și alți câțiva ofițeri.

Giorgini vorbi câțva timp între patru ochi cu generalul, și pe urmă trecu în revistă rândurile celor O MIE.

Apoi, după ce a văzut toată armata noastră, m-a luat deoparte și mi-a spus:

— Cum? Aveți îndrăzneala să mergeți în Sicilia cu oameni atât de puțini?

²⁵ Locuitori din regiunea Maremma, în provincia Toscana

— Lui Garibaldi i se par chiar prea mulți! i-am răspuns.

— Rău, rău – făcu colonelul, dând din cap.

— Peste câteva zile vei spune: „Bine!” am exclamat eu. Garibaldi știe să facă minuni. Dar în legătură cu asta, vă întreb ce ați hotărât?... Giorgini mi-a răspuns dând din umeri. Eu l-am îndemnat să fie mai curajos și să-și dea seama că un refuz de-al lui ar fi putut distruge pentru totdeauna o acțiune binecuvântată de toți adevărații italieni.

El nu mi-a răspuns nici da, nici nu, totuși mi-am dat seama că era mai mult decât pe jumătate convins și că avea să sfârșească prin a se convinge cu totul înainte de a apune soarele.

— Dar e chiar adevărat – îmi spunea – că Garibaldi a căzut de acord cu regele?... Bandi, tu care ții atât de mult la fratele meu, tu care ești toscan ca și mine, fii bun și spune-mi tot adevărul... Vezi unde vor să mă ducă, în pofida ordinelor care există...

— Iartă-mă, domnule colonel – i-am răspuns – dar ce ordine ai dumneata?

— Ordine foarte severe să nu las să se comită niciun act de ostilitate împotriva oamenilor papii...

— Și ce-i pasă lui Garibaldi de oamenii papii? Noi mergem

²⁶ Trupe de infanterie, pușcași

în Sicilia, și între papă și Burbon există o mare diferență, deși, la drept vorbind, n-ar fi rău să-i ia dracu' pe amândoi.

În timp ce discutăm așa cu Giorgini, a sosit de la Orbetello gonfalonierul Arus și Cappelli, locotenent de geniu. Vorbind cu el, am avut certitudinea că Giorgini va ceda și că a doua zi ne va da din toată inimă tot ce ar fi dorit generalul.

Cei O MIE, după ce au rupt rândurile, s-au împrăștiat prin Talamone, spre spaima nemaipomenită a femeilor, care aveau impresia că văd în ei pe romanii din timpul răpirii sabinelor. Bieții de ei, obosiți de mare și de o odihnă mai mult forțată, de cum au pus piciorul pe uscat s-au simțit ca niște lei și umblau de colo până colo, uitându-se pe furiș prin toate casele, spuneau vorbe dulci și aruncau ocheade înflăcărâte și (dacă nu mă înșală memoria) mai îndrăzneau și câte o ciupitură. În afară de asta, nemulțumiți fiindcă nu găseau în comuna aceea mică nici vin, nici pâine, nici alte lucruri de dorit și dorite în asemenea ocazii, bombăneau furioși, învinuindu-i pe localnici că vor s-ascundă tot, adică mâncare și băutură.

Au dat naștere la certuri și ciorovăieli care nu se mai sfârșeau, și pentru că generalul se întorsese la bordul vasului *Piemonte*, colonelul Turr încercă să domolească scandalul, trimițând după ei, cu ordine severe, pe toți ofițerii, în special pe

cei ce purtau uniforme. Măsura luată de el a fost mai rea decât răul inițial; și de două-trei ori am fost puși în fața unor situații foarte grele.

La un moment dat, văzând că scandalagiii se răsculau și începeau să-și încarce armele, m-am dus pe *Piemonte* să-l înștiințez pe general de tot ceea ce se întâmpla.

Privindu-mă pieziș, îmi spuse:

— Cum? Aveți săbiile la șold și nu sunteți în stare să-i faceți să execute ordinele mele?

Am salutat în tăcere și m-am întors pe uscat, relatându-i lui Turr ceea ce-mi spusese generalul. Stefano Turr își ridică ochii la cer și, adunând vreo șapte-opt ofițeri, veni în mijlocul harababurii aceleia, dar parcă ar fi vorbit pereților.

Talamone era întors pe dos; femeile urlau, bărbații drăcuiau; s-ar fi zis că intrase Ajax Telamonicul²⁷ în Talamone... să lupte împotriva troienilor.

Și noi ce puteam face, șapte sau opt câți eram? Să aruncăm pe vreunul cu picioarele în sus? Mi-am luat din nou barca și m-am întors la bord.

Papa Clement al VII-lea, revăzându-l pe Benvenuto Cellini

²⁷ Joc de cuvinte pentru Ajax, fiul lui Telamon, eroul mitologic din Iliada, pe care

după ce acesta comisese o crimă, l-a privit chiorâș, făcând ochii mici ca de porc (după cum povestește Cellini) ... În schimb Garibaldi, văzând că mă întorc iar, m-a privit cu niște ochi plini de fulgere, ca de mistreț.

— Iarăși!... strigă, zvârlind țigara pe care o ținea în gură.

— Da, domnule general, iar vin la dumneavoastră și vin să spun că dacă primim ordin să omorâm pe vreunul și să ne omorâm între noi, vom asculta; dar în caz contrar, de nu veniți dumneavoastră pe uscat, nu mai suntem în stare de nimic.

Aveam impresia că Garibaldi voia să sară la mine, să mă apuce de gât și să mă arunce în mare. Dar furia care îi întunecă privirea dură cât fulgerul. Își încinse sabia „sări cu mine în barcă și o luarăm spre uscat.

Acum, bucuros aș lua cu împrumut de la un poet clasic o comparație să vă pot exprima, dragi cititori, cum au rămas de încremeniți toți oamenii aceia când a apărut – Garibaldi pe neașteptate în mijlocul lor și le-a spus cu o voce tunătoare ceea ce nu mai vreau să repet, și când le-a strigat: „La bord toată lumea!”

Cât ai clipi, Talamone rămase pustiu; bărcile păreau puține pentru atâta lume, dar zburau ca niște proiectile.

Spre seară, în Talamone nu mai era umbră de garibaldini, cu excepția câtorva doar, care avuseseră ordin special de a rămâne acolo.

Eu am dormit împărătește în castel și i-am dat două lire unui artilerist pentru patul lui de campanie, care mi s-a părut mai plăcut (afară de tovarășia lui) decât patul unui pașă.

În dimineața următoare, Garibaldi vizită în grabă castelul din Talamone, unde se aflau câteva tunuri, din care își alege două: unul era un tun de fier, iar celălalt o culevrină veche de bronz, cu țeava lungă și subțire, cum se citea într-o inscripție săpată pe partea dindărăt de florentinul Cosimo Cenni, în anul Domnului o mie șase sute nu știu cât.

După câteva ore sosi de la Orbetello un ofițer de artilerie aducându-ne două tunuri de câmp, nu știu câte lăzi de cartușe și o cantitate de praf de pușcă. Toate aceste lucruri au fost imediat repartizate pe cele două vapoare și tuturor ni s-a părut c-au fost trimise de providență. Dar Garibaldi nu socotea că are în mână tot ce-i trebuie, pentru că, după ce ordonă comisarilor să procure alimente și vasele trebuincioase de gătit pe bord și alte lucruri care i se păreau lui absolut necesare, mă chemă și-mi spuse:

— Du-te imediat la Orbetello și vezi dacă colonelul Giorgini mai are să ne dea ceva. Spune-i că nu avem suficient material

explozibil, că avem nevoie de ceva oale de aramă și nu ne-ar plăcea câteva puști, fie ele și vechi, pe care le-ar avea din întâmplare prin depozite. Și apoi mai spune-i multe lucruri în numele meu și insuflă-i curaj, fă-l să nu se mai îndoiască de faptul că vom izbândi. Ai grijă să nu înnoptezi în Orbetello, pentru că s-ar putea să plec în seara asta.

Am ieșit să-mi fac rost de o caleașca și în timp ce coboram scările l-am întâlnit pe Zambianchi, înarmat până în dinți, cu o pușcă mare cu două țevi în bandulieră, cu un pumnal, cu pistoale și cu aceeași beretă roșie pe cap.

Dacă ar fi dat cineva de el într-o pădure, și-ar fi făcut cruce și ar fi încercat să se facă mic de tot, ca să se pitească într-un tufiș. L-am întrebat cum se face că n-a pornit încă spre Perugia; mi-a răspuns:

— Las pe mine; am schimbat planul de luptă, dar Intru în acțiune în seara asta. Tu, care ai vrut să faci pe șmecherul, vei suferi de rău de mare, iar bătrânul Zambianchi îi va împușca, între timp, pe partizanii papii... Totuși, eu țin la tine, pentru că pari să fii un băiat bun! Ascultă-mă, vino cu mine, încă mai ai timp. Îi spun acum generalului și vei fi locotenentul meu.

— Nu, nu, îți mulțumesc – i-am spus oprindu-l – caută-ți alt locotenent, eu mă mulțumesc să rămân toboșar alături de

bătrânul și gloriosul meu general.

Zambianchi voi să mai continue discuția, dar eu i-am dat bună ziua și am luat-o din loc.

Un domn Adami, care trecea din întâmplare în caleașca prin piață, mă pofti să urc lângă el și se oferă cu amabilitate să mă conducă la Orbetello, unde am și ajuns foarte repede.

M-am dus îndată la colonelul Giorgini și mi s-a părut că stătea ca pe ace. Am încercat să-l mai îmbărbătez, spunându-i:

— Dragă domnule colonel, după ce ai jucat o carte, nu trebuie să te mai gândești la ea; dumneata ai făcut ceea ce trebuia să faci un bun patriot și nimeni nu te-ar putea acuza că ai călcat regulamentul într-o ocazie atât de neobișnuită. Și apoi, dacă vrei s-o scoți cu bine la capăt și să ieși din orice încurcătură, ascultă-mă pe mine, vino imediat cu noi și în trei zile vei fi general.

Colonelul mă socoti nebun; și fiindcă pentru el era ora mesei, mă invită să-i țin tovărășie.

— Mulțumesc foarte mult – i-am răspuns – azi n-am timp să stau la masă, am venit aici să transmit un mesaj și-mi datorezi un răspuns foarte prompt.

Și în câteva vorbe i-am repetat tot ceea ce-mi spusese generalul.

Bietul om suflă câțva timp din greu și începuse să se plimbe în sus și în jos prin odaie; apoi, oprindu-se brusc, spuse:

— Bandi, să vorbim limpede). azi am făcut ceva ce n-aș mai face niciodată, chiar de-ar fi să mai trăiesc două. sute de ani de acum încolo; iar acum mi se cere să măresc greutatea păcatului ce m-apasă, mărindu-mi în același timp și necazurile; drept e că generalul mi-a fost foarte recunoscător de tot ceea ce a primit, dar ce va spune ministrul de război, ce va spune baronul Ricasoli? Și dacă expediția va da greș?

— De dumneata depinde – i-am întors eu vorba – să faci în așa fel încât ea să reușească, procurându-ne fără șovăială mijloacele de care dispui.

Argumentele acestea, ca și multe altele l-au convins lesne pe colonel, care sfârși prin a-mi spune că avea să dea ordin să fiu imediat condus în depozite, cu dreptul de a alege tot ceea ce voiam, dar cu condiția ca eu să-l asigur din nou că Garibaldi n-avea să facă nicio tentativă de a ataca statul român.

I-am dat toate asigurările, sub jurământ, și Dumnezeu m-o fi iertat de faptul că între timp am devenit sperjur.

În vreme ce se întâmplau toate acestea, se întoarseră și gonfalonierul Arus cu locotenentul genist, care izbutiră să smulgă din inima colonelului orice îndoială, dacă totuși mai avea vreuna.

Așa că la scurt timp după aceea, un aghiotant de piață mă conducea prin depozite, și eu dădeam ordin să se încarce în care o mulțime de puști vechi, săbii ruginite, trâmbițe, tingiri și alte vechituri, toate lucruri prețioase pentru noi în momentele acelea, la fel cum fusese mana cerească pentru evrei.

Ne mai lipseau capsele de la muniție, dar Giorgini nu avea. Atunci, făcându-mi curaj, m-am dus direct la maiorul bersaglierilor și, în numele lui Garibaldi, l-am rugat să ne dăruiască oricâte capse ar putea. Maiorul se lăsă puțin rugat, pentru ca apoi să-mi dea câteva mii, rugându-mă să-i transmit multe salutări generalului și să-i cer ca, de s-ar întâmpla cumva să apară vreun bersaglier de-al lui pe puntea vreunuia din cele două vase, cu gândul de a se face nevăzut, să-l dea jos imediat, fără nicio milă.

I-am dat toate asigurările și am plecat cu Dumnezeu înaintea, luând cu mine comorile neprețuite și pe deasupra un coșuleț cu fructe uscate de care știam că-i face mare plăcere generalului.

După ce l-am salutat pe Arus și pe Cappelli, pe arhidiaconul Bellucci, pe frații Raveggi și pe mulți alții pe care îi cunoșteam în Orbetello, m-am suit într-o droșcă și pe-aici ți-e drumul.

Când am ajuns la câteva mile de Talamone, m-am întâlnit

cu vreo șaizeci de voluntari înarmați în toată puterea cuvântului, care mergeau în marș în rânduri largi. L-am recunoscut îndată pe Guerzoni²⁸ și pe Cesare Orsini care erau printre primii, dar cine mi-a sărit în ochi mai întâi pe la mijlocul coloanei a fost splendidul Zambianchi care înainta mândru în uniformă lui, cu pieptul în afară, călcând apăsător.

Am oprit droșcă mea și Zambianchi se opri și el, strigându-mi:

— Ți-o repet pentru ultima oară: vino cu mine...

— Adio, frumosule! i-am răspuns. Și noroc bun!...

— O să-ți pară rău! a adăugat Zambianchi ridicând mâna și își văzu de drum.

Mi-am reluat și eu drumul repede, în trap. Când am ajuns la Talamone, se înnoptase, și timpul începuse să se burzuluiască. Cele două vapoare nu mai erau la locul lor obișnuit, ci o luaseră ceva mai în larg. În timp ce așteptam o barcă să mă ducă la vapor, iată că mă oprește un biet om îmbrăcat în zdrențe și sleit de puteri, ca Ion Botezătorul în pustiu, care-mi spuse:

— Domnule ofițer, fie-ți milă de mine și dă-mi ceva!

²⁸ Giuseppe Guerzoni (1835-1886), patriot din Mantova, credincios slujitor al lui Garibaldi, chiar și după expediția celor O MIE. A fost unul din cei mai valoroși biografi ai lui Garibaldi; a scris despre el două volume rămase celebre

— Cum?! Îmi ceri tocmai mie de pomană, care mi-am făcut și testamentul și m-am și împărtășit...?

— Ce vrei! Frigurile m-au topit și nu se găsește de lucru. Pe Dumnezeu din cer, mi-e foame și n-am găsit nimic să mi-o potolesc.

Mi-am amintit atunci scena din *Elixirul-dragostei*, când sergentul îi spune lui Nemorino, înnebunit de dragoste și de lipsă totală de bani:

„Dacă bani nu ai, fă-te soldat” și l-am întrebat pe bietul om:

— Ai nevastă, ai copii?

— Nici copii și nici nevastă.

— Atunci, dragul meu, dacă tot e să mori, mai bine să mori vitejește cu noi, decât să mori de foame. Cel puțin îți va cânta muzica militară. Ți-e teamă de gloanțe?

Maremanul făcu semn că nu.

— Atunci – am continuat eu – suie în barca asta și de azi înainte vei fi soldatul lui Garibaldi.

— Trăiască Garibaldi o veșnicie! exclamă nenorocitul, care devenise fericit, și mă urmă.

Se numea Becarelli, și era muncitor cu brațele.

Vâslirăm spre *Piemonte*. Toate luminile erau stinse și la bord domnea o tăcere atât de deplină, că s-ar fi auzit și zumzetul

unui țânțar.

Santinela mă recunoscuse și lăsă scara. De cum am urcat, mă întâmpina Fruscianti, spunându-mi:

— Dacă n-ai vreo nevoie urgentă să-l vezi pe general, nu te duce să-i tulburi liniștea. S-a închis în cabină și nu vrea să vadă pe nimeni. De când îl cunosc – și sunt atâția ani – nu l-am mai văzut așa negru de supărare că în astă-seară. Imaginează-ți că-i așteaptă pe comisarii de război să se întoarcă, pentru a-i arunca în mare... A spus-o și e în stare s-o facă; cu el nu-i de glumit.

Nu-l văzusem niciodată pe Garibaldi cu capsă pusă, nici nu țineam prea mult să-l văd; și totuși eram obligat să-i dau raportul despre îndeplinirea misiunii mele și să-l anunț că toate cele obținute de la Giorgini aveau să ajungă dis-de-dimineață pe vas. De voie, de nevoie, a trebuit să fac pe curajosul; și după ce i-am ordonat recrutului meu să mă urmeze cu lada plină de cartușe, am luat coșulețul cu fructe uscate și am bătut încetișor la ușa cabinei.

Garibaldi îmi răspunse cu o voce foarte sumbră:

— Cine-i?

Am deschis ușa fără șovăire și am apărut zicând:

— Eu sunt, domnule general.

Cuvântul *domnule* arăta frică mare pe care o simțeam.

prezentându-mă pentru prima oară în fața unui Garibaldi care nu zâmbea și nu se arăta binevoitor, ci a unui Garibaldi mânios.

— Ce vrei de la mine? adăugă el înfuriat, privindu-mă foarte încruntat.

— Domnule general, voiam să spun că am fost la Orbetello și că Giorgini mi-a dat puști, săbii, trâmbițe, tingiri și ceva praf de pușcă, toate încărcate în două-trei căruțe, și care vor fi aici înainte de a se lumina de ziuă. Capse nu avea, dar le-am cerut maiorului de bersaglieri, care mi-a dat câteva... Maiorul spune că...

— Ce are să-mi spună maiorul?... mă întrerupse generalul, cu un ton din ce în ce mai ursuz, scăpărând scântei din ochi.

— ...vă roagă să nu-i luați bersalierii... Și colonelul...

— Și colonelul! strigă Garibaldi izbind cu palma în masă. Isprăvește odată, pentru Dumnezeu!

Simțeam că îngheț. Am pus la picioarele mesei coșulețul cu fructe și am bâlbâit tremurând:

— Aveți ceva de ordonat?...

Mi-a răspuns cu un gest de nerăbdare care voia să însemne: „pleacă”; la care eu am salutat dând din cap, bucuros să pot ieși.

L-am regăsit pe Fruscianti, care mi-a spus că proasta dispoziție a lui Garibaldi se datora întârzierii oamenilor săi, care trebuiau să-i aducă proviziile la bord, întârziere care-l împiedica s-o pornească în seara asta, după cum hotărâse. Aceștia încercaseră să se scuze, dar el nu voise să le dea ascultare; dimpotrivă, se folosisese de aceste scuze și se lăsase cuprins de o furie teribilă, jurând că dacă cei doi trimiși n-aveau de gând să-și îndeplinească datoria înainte de a se lumina de ziuă, îi va azvârli peste bord.

Tot de la el am mai aflat că în timpul cât am lipsit din Talamone, se întâmplaseră niște lucruri grozave din cauza unor rebeli de-ai lui Mazzini, care încercaseră să bage zădărniciune între voluntari, spunând că Garibaldi, cu steagul regal pe care-l înălțase, încălcase condițiile înțelegerii și se pregătea împreună cu sicilienii să ne vândă pe toți monarhiei.

Toată zarva se terminase cu două-trei vorbe grele de-ale generalului și cu plecarea a trei sau patru puritani, care, văzând că și-au greșit socotelile, s-au retras pe tăcute și cine știe prin ce meleaguri și-au purtat preasfântul lor dispreț, lăsându-ne în pace și în liniște cu dragostea de Italia în suflete și cu crucea de Savoia fluturând deasupra capetelor noastre.

După ce am aflat tot ceea ce am vrut să aflăm, mi-am amintit

de foamea disperată a recrutilui meu și i-am pus în față doi-trei pesmeți și o gamelă plină cu rom, cu puțină apă. Și în timp ce mânca, i-am spus:

— Iată sacul meu cu câteva lucruri, pune-l pe după gât; iată pumnalul ăsta frumos, vâra-l în centură. Amintește-ți însă că nu trebuie să mă pierzi din ochi și că trebuie să mă înțelegi dintr-o privire și să m-ascuți fără să crâcnești. Dacă vreodată însă te vei dovedi laș, să știi că o sfârșești în burta peștilor și nu în onorurile muzicii militare.

Pentru că am vorbit despre pumnalul meu, trebuie să spun că pumnalul acela, o adevărată lamă de Toledo, băgat într-o teacă de catifea roșie, mi-l dăruise înainte de plecare scumpul meu prieten, colonelul Vecchi, care avea multe arme, și care și-a golit colecția bogată ca un muzeu ca să ofere câte o amintire celor mai apropiați prieteni ai lui. Pomenesc de faptul acesta pentru că îl asociez cu un alt gest al lui de prietenie. Când Vecchi mi-a dăruit pumnalul, i-am spus:

— Prietene, mai vreau și un alt bine de la tine; ia scrisoarea asta a mea și îndată ce om pleca, fă-o să ajungă în mâinile regelui.

— Cum – exclamă Vecchi mirându-se – tu i-ai scris regelui!...

— I-am scris – am răspuns – nu de altceva, ci ca să-l asigur

că atunci când am părăsit regimentul, așa cum am făcut-o, n-am înțeles să-mi calc datoria de gentilom, după ce jurasem credință drapelului său. Așa că el să nu permită să fiu declarat dezertor și să fiu condamnat ca atare, pentru că steagul tricolor pe care l-am lăsat în Alexandria mai flutură încă deasupra capului meu și nu-l voi părăsi decât odată cu moartea.

Prietenul meu nu găsi rețea; luă scrisoarea și îmi promise că o va trimite la destinație. Și-a ținut cuvântul, și regele mi-a acordat multă prețuire, semnând demisia mea pe data de 15 mai; în aceeași zi în care am căzut rănit pe câmpul de la Calatafimi, adică în ziua în care Garibaldi lansase pentru prima oară lozinca: „Italia și Victor Emanuel”.

Dar n-am scris numai scrisoarea aceea, ci am mai trimis una și generalului Stefanelli, comandantul diviziei de care aparțineam, și probabil că a primit-o cel mai târziu la 7 mai.

Subliniez, în sfârșit, că în expediția celor O MIE am fost cinci ofițeri, plecați fără să fi avut demisia în buzunar; și unul din cei cinci, care se numea de Amicis, născut în Como, muri printre primii, atins de un glonț de carabină care îl lovi drept în frunte.

XII

Noaptea trecu foarte liniștită; nu se auzea decât zgomotul de neînălțurat al încărcării proviziilor, dorite cu atâta ardoare de

general, la bordul celor două vase. Cei doi aghiotanți răsuflau ușurați și se puteau socoti salvați, dar spaima pe care le-o vârâse Garibaldi în oase fusese destul de strașnică, încât nu-și puteau reveni așa, într-o clipă.

Unul dintre ei se numea Pietro Bovi și era din Bologna; era un om de o energie inepuizabilă, foarte prompt la orice ordin și, la nevoie, în stare să găsească și lapte de pasăre în mijlocul deșertului din Sahara. Garibaldi obișnuia să spună despre el: „Când Bovi e aici, nu-mi lipsește niciodată nimic”. Și spunea asta după ce-l pusese temeinic la încercare în campania din Lombardia în 1859. Pietro Bovi avea o singură mină, cealaltă (nu-mi amintesc dacă dreapta sau stânga) o lăsase pe masa chirurgului, nu mai știu dacă pe câmpul de luptă sau acasă la el. Părea că Dumnezeu îl crease anume ca să dibuiască toate cele necesare, înzestrându-l din plin cu minunatul instinct al câinelui care adușmecă vânatul.

Când m-am ridicat din culcușul meu, la auzul zgomotului care se făcea cu transbordarea tuturor proviziilor, m-am apropiat de bietul om, care, cu toate că de felul lui era un răzvrătit, dispus să sfideze prin indiferență toată specia umană, acum părea o curcă plouată. Când mă văzu, începu să-și verse tot focul, spunându-mi că aprovizionarea întârziase fără voia lui; și, de

atâta necaz, tremura ca varga. Am încercat să-l consolez cât am putut, dar el nu-și mai regăsea liniștea după scuturătura și amenințările generalului, și-și dădea cu pumnii în capul său lucios ca o lună, pentru că Pietro Bovi rămăsese chel în plină tinerețe.

Orice-ar fi fost, acum cumplita furtună trecuse și ciozvârtele de bou și brânzeturile maremane, coșurile mari de pâine și butoaiele cu vin se aflau pe puntea de la pupa; iar darurile colonelului Giorgini, pe malul mării, încărcate în care, nu așteptau decât să trimitem după ele.

La ivirea zorilor, Garibaldi ieși, înfășurat în pelerină lui scurtă. Acest lucru îmi trezi imaginea unui leu ieșind dintr-o peșteră; și n-am prea simțit nevoia să m-apropii de el fără să mă fi chemat.

După două-trei ocoluri pe care le făcu la pupa, veni lângă noi și, recunoscându-l pe Pietro Bovi, mai întâi îl privi pieziș, ca apoi să-i spună:

— Te salut, Bovi, m-ai făcut să-mi ies din sărite aseară, ai?

Bovi nu răspunse, dar, cu singura mină care-i rămăsese, își șterse ochii și începu să enumere una câte una toate greutățile care l-au împiedicat să îndeplinească ordinele primite.

Generalul îl ascultă în tăcere, fumându-și țigara, și când

Bovi, care turuia ca o gaiță, își sfârși pledoaria, spuse așa cum obișnuia el ori de câte ori nu mai găsea nimic de adăugat:

— Ei bine!

În jurul orei zece, în cele două vase totul era pus la punct și tocmai când ne pregăteam de plecare spre Santo Stefano și mașina începuse să pufăie, o barcă se apropie de *Piemonte* și cineva întrebă de mine. Am alergat să văd cine mă caută. Era comandantul garnizoanei din Orbetello, care mi se adresă astfel:

— Vin din partea domnului colonel Giorgini, să vă anunț că azi-noapte un grup de voluntari s-a retras în împrejurimile orașului și la ora asta dă târcoale graniței.

— Și ce știm noi de toate astea – i-am răspuns – de domnii aceia voluntari? Noi suntem aici și nu la graniță!

— Ei, domnule Bandi – reluă mesagerul – colonelul e informat că grupul ăsta a plecat aseară din Talamone... Generalul Garibaldi făgăduise că n-avea să schimbe lucrurile aici, în Maremma; cel puțin așa spune colonelul... Acum vă dați seama că *nu și-a ținut cuvântul dat...*

— Și ce pot face eu? am exclamat.

— Spuneți lui Garibaldi – continuă el – că domnul colonel vrea să știe ce urmărește banda aceea și, în sfârșit, că ar dori ca domnul general s-o recheme la bord și să nu-l bage cumva în

încurcături mai mari...

— Și dumneata crezi – i-am spus – că generalul Garibaldi e omul căruia să-i poți cânta liniștit toate poveștile astea?

Mesagerul mă apucă de un nasture de la tunică și nu părea de loc dispus să cedeze, protestând că domnul colonel se amestecase de dragul nostru într-o afacere neplăcută și nu merita ca un trimis de-al său să n-aibă nici măcar cinstea de a ajunge până la general.

Logica asta m-a convins și de aceea i-am spus aghiotantului:

— Bine; așteaptă-mă, mă întorc îndată!

I-am repetat generalului, vorbă cu vorbă, tot ceea ce-mi spusese aghiotantul. Generalul mă lăsă să vorbesc, și când își dădu seama că golisem tot sacul, îmi spuse:

— Trimite-i vorbă colonelului Giorgini să-și vadă de treburile lui.

Aghiotantul ridică din umeri și plecă. La fel am făcut și noi și în scurt timp am ajuns la Santo Stefano.

Cum am aruncat ancora, Garibaldi a coborât pe pământ și, când a ajuns și Bixio, mi-a spus:

— Bandi, du-te împreună cu Bixio și Schiaffino până la depozitul acela de cărbuni de care mi-ai vorbit noaptea trecută...

Ia-l cu binișorul pe cel care-l are în pază și sper că vă veți înțelege între voi, toscanii. Pe cât e cu putință, ar fi bine să nu facem uz de forță.

Bixio și Schiaffino au luat imediat două bărci și un sac uriaș și am pornit-o la drum. Când am ajuns la locul dorit „m-a întâmpinat un bărbat cu o figură simpatică și îmbrăcat curățel, pe care l-am întrebat:

— Aci e depozitul de cărbune de pământ? Mă salută uimit și-mi răspunse:

— Da, domnule, cărbunele de pământ e aici, mi s-a încredințat mie și trebuie să răspund de el față de guvern.

— Atunci – am adăugat eu – veți avea amabilitatea să mă lăsați să-l iau, din moment ce generalul Garibaldi mi-a ordonat să-l luăm și să-l ducem la bord...

— Faptul că generalul Garibaldi a ordonat acest lucru poate fi foarte adevărat – vorbi interlocutorul meu – dar eu am ordinele mele precise și nu pot încredința cărbunele decât celui care are dreptul să-l ceară.

— Dar aici e vorba de un caz special... e vorba de...

— Stimate domnule locotenent, înțeleg tot, dar eu nu pot, nu trebuie să...

În momentul acela Nino Bixio, care ascultase tăcut

convorbirea noastră, la prova uneia din bărci, făcu un salt și se năpusti între noi doi, strigând:

— Bandi, isprăvește odată! Toscani pălăvrăgii, fi-v-ar limba blestemată!

Și în timp ce vorbea așa, îl apucă de haină pe inoportunul orator, iar Schiaffino, urmat de șapte-opt voluntari, alerga spre ușa depozitului.

Oratorul, înspăimântat de dezlănțuirea asta de furie genoveză, își scoase imediat cheia din buzunar și deschise gura să protesteze, pe bună dreptate, dar Bixio, cu un brânci, îl azvârli într-o parte, iar cărbunele fu luat și dus în triumf până la bord.

Pe Garibaldi l-am ajuns din urmă la Santo Stefano, în timp ce se desfăta privind un parc splendid, cu plantații bogate de lămâi și portocali. Văzându-mă că râd ca un nebun, mă întrebă ce-i cu mine.

— Domnule general – i-am răspuns – când mai vreți să-mi dați vreo misiune pașnică, fiți atent să nu-mi stea în coastă blestematul ăsta de Nino Bixio. Ați dorit să luăm pașnic cărbunele în bărci, dar lui i-a sărit țandăra.

— Ei, drace! făcu generalul. Mereu același lucru! Mereu același lucru!

Tocmai ieșeam din parcul de lămâi, când generalul a fost

anunțat că un grup de infanteriști urcase la bord cu intenția de a veni cu noi și că nu era chip să-i facă să coboare.

Generalul trimise imediat pe căpitanul Cenni la bordul vasului *Lombardo* și pe mine împreună cu Stagnetti pe *Piemonte*, cu ordinul foarte sever de a-i face pe infanteriști să coboare. Am trecut la fapte, dar parcă vorbeam cu surzii, fiindcă pe de o parte îi alungam și pe alta veneau și se rugau de noi ca niște disperați și ss țineau de frânghii, se cățărau pe catarge, alergau să se ascundă sub covertă, încurajați de ceilalți voluntari, cărora nu le părea rău de loc de o tovărășie atât de plăcută.

Morți de oboseală, am încetat la un moment dat goana după ei, și, întorcându-ne la Santo Stefano, am aflat că și Cenni, pe *Lombardo*, pățise același lucru. Maiorul Pinelli, luând cunoștință de eforturile noastre zadarnice și temându-se pe bună dreptate să nu-i vadă pe toți soldații din mândrul lui batalion îmbarcându-se cu noi pentru cucerirea „Lânii de aur”, veni la Garibaldi să-l roage să intervină cu autoritatea lui, salvându-l astfel de o neplăcere atât de mare. Garibaldi îi promisese că artileristii, cum-necum, se vor întoarce pe uscat și îndată ce își va isprăvi treburile la Santo Stefano, va veni pe *Piemonte*, unde mă aflam de câțva timp, foarte ocupat să pun la punct bagajul sărăcăcios, pe care mi-l încropisem din prăvăliile din oraș, cu

puținii bani ce-mi rămăseseră. El îi privi cu ochii mari pe toți soldații aceia chipeși, mândri de uniforma lor pitorească și arzând de dorul luptei; intră apoi în cabină, oftând:

— Bieții băieți!

După aceea, chemându-ne pe toți la el, adică pe cei șapte sau opt ofițeri care formam aparatura lui militară, așa-zisul lui stat-major, ne-a impus să-i facem pe bersaglieri să coboare, fie chiar și cu forța.

Acum, trebuie să se știe că pe vasele noastre nu erau numai infanteriști, ci mai veniseră și ceva artileriști, și unul din corpul vameșilor, ordinul fiind egal pentru toți. În ceea ce mă privea, ordinul nu-mi venea de loc la socoteală, pentru că mă gândeam că după ce luaserăm tunurile, praful de pușcă și toate celelalte, puteam foarte bine să ducem păcatul până la capăt, luând cu noi, și făcându-i tovarășii noștri, pe ostașii aceia viteji și plini de entuziasm. Așa că am îndrăznit să spun:

— Domnule general, de ce să-i alungați? N-ar fi o tovărășie foarte potrivită pentru cămășile roșii un șir de două-trei sute de infanteriști cu pene la pălărie?

Generalul mă îndepărtă cu un gest, de parcă l-ar fi alungat pe dracu' care-l ispitea, și şuieră printre dinți:

— Nu înțelegi că mi-am dat cuvântul de onoare, și nu vreau

să se spună că am tulburat ordinea în armată?...

Întorcându-mă din nou pe punte le-am spus infanteriștilor:

— Dragi băieți, duceți-vă înapoi pe uscat; vă rugăm, în numele lui Garibaldi, care nu poate să vă ia acum cu el. Mai aveți răbdare câteva zile și va veni clipa să intrați și voi în acțiune.

Nil voi povesti de-a fir-a-păr la ce a trebuit să recurgem ca să-i alungăm și prin ce situații ridicole și emoționante în același timp a fost nevoie să trecem, ca să-i putem alunga. Nu voi spune decât că în clipa în care eram convinși că toți infanteriștii fuseseră trimiși pe uscat, am văzut doi dintre ei ascunși lângă niște butoaie și niște saci; din milă față de ei m-am prefăcut că nu-i văd. Alți doi, pe care chiar nu-i văzusem, izbutiseră să se ascundă în cabină și unul dintre ei era sergentul Bedeschini, fratele soției lui Menotti Garibaldi.

După ce i-am gonit pe soldații din armată, generalul, văzând că-și spărsese plămânii degeaba, dădu ordin să-l ia cu forța pe Stefano Siccoli, care fusese marinarul lui în călătoria în China, și apoi ordonanța lui din Perú, și care, de dragul lui, și-a pierdut un picior în nu știu ce bătălie. Bietul Stefano plângea ca un copil, de mi se rupea inima; dar Garibaldi a fost neînduplecat, spunând că nu-i putea îngădui unui om fără un picior să se aventureze într-o expediție atât de primejdioasă. Gene roșul

marinar, după ce coborî pe uscat, rămase să ne privească îndelung și când am pornit și-a fluturat bereta în aer, și eu i-am răspuns cu același gest. Aș fi dat orice să-l fi văzut din nou om întreg, pe amândouă picioarele.

Am aflat după aceea, adică după ce l-am revăzut la Milazzo, că el nu se dăduse bătut, ci că alergase să-l ajungă din urmă pe Zambianchi, ținând să aibă onoarea primului foc din anul acela.

XIII

Se sfârșise prologul și acum ne făceam intrarea în scenă, pentru desfășurarea actului întâi. Am înaintat, ce-i drept, în plină mare, înfruntând primejdia imensă de a fi descoperiți și atacați de crucișătoarele dușmane; nu puteam crede, dacă ne gândeam bine, că la ora aceea Curtea din Napoli ignora plecarea noastră de la Genova și că nu-și luase măsurile necesare ca să poată să ne surprindă în drum și să se răfuiască cu noi fără milă, martori fiindu-ne doar cerul și marea. Au fost așadar ridicate posturi de observație în vârful catargelor, pe care s-au fixat niște scândurele, ca cei de pază să stea ceva mai comod, după aceea s-au pus la punct semnalele luminoase între cele două vase, că nu cumva să se rătăcească unul de altul și să-i ia pe prieteni drept dușmani, sau invers. Apoi s-a trecut la improvizarea unui mic arsenal, unde să se fabrice gloanțe și cartușe; s-au construit un fel

de cuptoare din cărămizi pentru oalele în care se pregătea mâncarea soldaților, așa încât pe bordul vasului nu mai rămăsese nimeni care să nu aibă de lucru. Era un spectacol încântător de privit, în harababura aceasta nemaipomenită, găseai din toate câte puțin; dar era vorba de o harababură de un gen cu totul neobișnuit, pentru că în mijlocul ei domneau disciplina și liniștea. Spun disciplină și liniște, pentru că în primele clipe după plecarea noastră din Santo Stefano începuse să se cam audă la bord destulă gălăgie, autoritatea ofițerilor dovedindu-se neputincioasă să pună capăt scandalului, Garibaldi apăru pe punte și, sărind sus pe pasarelă, le-a ținut o foarte scurtă cuvântare, cu următoarea concluzie:

— Aici, la bordul vasului meu, nu trebuie să se audă alt glas decât al meu! Primul care va cuteza să nu țină seama de acest lucru, să se aștepte să fie aruncat în mare.

Conticuere omnesi, ar spune Virgiliu Marone. A fost de ajuns această mică cuvântare ca să-i pună la respect până și pe cei mai rebeli, așa că vasul nostru părea acum transformat într-o autentică mănăstire.

Dar nu tot așa s-au petrecut lucrurile și pe *Lombardo*, unde Nino Bixio, ca să se facă ascultat, a trebuit să recurgă destul de des la pumni și a fost pus de multe ori, pe bună dreptate, în

situația de a proceda astfel; dar ceea ce a făcut cu patru luni mai târziu în râdă din portul Paola, pe vasul *Eléctrico*, i-a adus groaznica vină de a fi lovit orbește, cu patul puștii, niște voluntari unguri și nemți, pentru că nu respectaseră ordinele lui. Pe unul din ei l-a trimis pe lumea cealaltă și pe alți trei sau patru i-a făcut să zacă timp îndelungat.

Niște prieteni de-ai mei, care călătoreau atunci pe *Lombardo*, mi-au povestit într-un rând câteva întâmplări extraordinare, legate de crizele de furie ale lui Nino Bixio și mi-au relatat pasaje mai importante din predicile lui, din care una sfârșea cu următorul blând *memento*: „Țineți minte, și dacă n-ați știut-o până azi, v-o spun eu acum, ca să știți: aici, la bordul vasului, eu contez înaintea sfântului Dumnezeu și vreau să fiu ascultat cu orice preț, și voi ști să mă fac ascultat. Când vom fi pe uscat, spânzurați-mă, dacă veți putea, de primul copac care vă va ieși în cale, dar aici eu comand. Eu, eu, eu!...”

Bixio nu era Garibaldi, și e destul să menționăm acest lucru, ca să putem spune că el a săvârșit adevărate minuni dacă a izbutit să se facă ascultat în mijlocul diferitelor (dacă nu chiar îngrozitoarelor) povești care cir

Să tacă toți! (în limba latină în text).

culau în jurul lui și în mijlocul spiritelor acelora

înfierbântate care, din cauza spațiului limitat și al noutății aventurii, a nerăbdării și a sute de alte cauze, deveneau nesupuse și foarte greu de ținut în frâu.

Cine a spus că Bixio a fost *secundul expediției celor O MIE* n-a mințit.

Către miezul nopții, am coborât în încăperea generalului să ne mai înzdrăvenim, mâncând câte ceva. Proviziile făcute la Santo Stefano i-au dat posibilitate bucătarului nostru să ne hrănească foarte bine; sticlele de vin negru și sticlele de vin de Rimini, ale gonfalonierului Arus și ale unui om cumsecade din apropiere de Orbetello, ne-au făcut demni de a fi invidiați chiar de Lucullus²⁹.

Nu-mi amintesc prea bine cine a luat masa cu noi în seara aceea, dar mi-aduc perfect aminte că Garibaldi, între o înghițitură și alta, a început să discute de scandalul care se dezlănțuise la Talamone din cauza steagului de Savoia, înjurându-l pe Mazzini și pe partizanii lui mărginiți. Și pentru că s-a găsit cineva care a ținut cu tot dinadinsul să-i tăie vorba, Garibaldi s-a ridicat brusc, spunând (parcă-l mai aud și acum) aceste vorbe răspicate:

— Eu sunt republican; dar când există un rege ca Victor Emanuel, trebuie tolerat.

²⁹ Lucullus - general roman, devenit celebru prin bogăția și luxul său

Spunând vorbele acestea, Garibaldi s-a uitat lung la mine, pentru că, cu un an în urmă, îmi rupsesem deseori gâtlejul ca să-l apăr pe Mazzini; dar eu i-am suportat privirea cu curaj, iar el (care în clipa aceea se ridicase de la masă) a trecut peste asta zâmbind.

Au trecut douăzeci și șase de ani de atunci, dar mai păstrez încă vie înaintea ochilor imaginea frumoasei și plăcutei tovarășii la care soarta m-a făcut părtaș. Începând cu marea pelerină neagră și pălăria în formă de cilindru a lui Sirtori, și continuând așa, până la felul hainelor pe care le purta Ernani, toate modelele vechi și noi erau reprezentate. Crispi; cu o *sproncheta*³⁰ strânsă de tot, de se vedea urzeala țesăturii; Carini, cu bascul de voiaj, gen englezesc și un pardesiu jigărit și foarte scurt; Calona, un sicilian bătrân, cu părul alb, cu o haină roșie țipătoare și o pălărie mare, neagră, à la Rubens, și cu o pană de struț, lungă, care fâlfâia în vânt. Mai era și preotul Bianchi, pe jumătate îmbrăcat popește; câțiva tineri din Lombardia îmbrăcați după ultima modă; uniforme reglementare ale regimentelor de linie și ale vânătorilor de munte din Alpi, uniforme de marinari și o mulțime de cămăși roșii care formau, prin masa lor compactă, plină de

³⁰ Un veston strimt

viață, fondul tabloului. Toată omenirea asta, împărțită în grupuri, după vârstă, prietenii și gusturi, discuta, povestea și medita cu atenție asupra cerului, mării și uscatului, așa cum a făcut (dacă trebuie să dăm crezare celui mai mare poet al secolului nostru) Simonide, poetul orb³¹

dar din când în când răul de mare subția grupurile acelea, pentru că oameni cu buze livide și ochi ieșiți din orbite dispăreau brusc, apărând abătuți pe scândurile țări ale punții, sau se aplecau deasupra mării să-i dea ceea ce nu-i aparținea.

Soția lui Crispi (după aceea nu i-a mai fost soție), îmbrăcată în niște haine scoase din uz, juca *scopa*³² cu venerabilul paroh Gusmaroli, un bătrân cu părul lung și foarte alb, cu înfățișare robustă și ochi de pisică, despre care Garibaldi obișnuia să spună că rareori i-a fost dat în viață să vadă un om mai de valoare.

O să pară de necrezut, și totuși e adevărat că se vorbea despre orice, în afară de problema cea mai serioasă pentru noi în momentul acela; încrederea deplină și aproape oarbă în steaua norocoasă și în curajul comandantului făcea ca cea mai mare parte din cei O MIE să nu se gândească la primejdiile acestei

³¹ Este o aluzie la „Cîntecul Italiei” de Giacomo Leopardi, în care poetul vorbește despre Simonide di Ceo, poetul grec orb, arătându-l implorînd „cerul, marea și pămîntul”.

călătorii, mai mult decât ar fi făcut-o plimbându-se cu vaporul pe lacul Como sau Iseo. Bătrânii, sau cei cu mai multă judecată și mai multă minte, dacă vorbeau de felurite întâmplări, frumoase sau urâte, care puteau să survină în cursa aceasta, vorbeau liniștiți, fără să exagereze și să coloreze cu prea mult lux de amănunte himerele întunecate pe care rațiunea le crea, zugrăvindule sugestiv pe pânza aceea mare a gândului. Și ca să închei, țin să-i conving pe cititori că în zilele acelea, mai degrabă cei ce ne-ar fi privit din afară ar fi avut inima mai strânsă decât o avea cel mai sfios și mai lipsit de curaj băiat de pe bordul celor două vase. De atâtea ori eram întrebat eu sau alții mai apropiați din preajma generalului: „Unde vom debarca oare?”

Acesta era marele secret, ghicitoarea pe care toți ar fi vrut s-o dezlege, mai ales sicilienii care erau cu noi și care aveau păreri foarte diferite în legătură cu locul cel mai potrivit de debarcare și adesea legau discuții lungi și cam plicticoase.

În realitate, nimeni nu cunoștea locul debarcării; cine spunea altfel, dându-și aere că e foarte bine informat (așa cum procedează azi unii ziariști) nu făcea decât să-și exprime o părere a sa personală, înșirând cai verzi pe pereți.

Mi-amintesc totuși că l-am auzit adesea pe general pomenind de portul din Marsala și pe căpitanul Castiglio asigurându-l că orașul acela era în puterea sicilienilor răzvrățiți; în afară de asta, văzusem, printre multiplele hărți pe care le avea „tatăl nostru”, o hartă hidrografică a țărmurilor acelea. Dar cine putea ști cu certitudine că Marsala era locul debarcării și nu oricare altul, după împrejurări?

Curiozitatea era mare, dar nimeni n-avea curajul să-i adreseze lui Garibaldi o întrebare oarecum indiscretă și care să aducă desigur îndrăznețului interpelator un răspuns sec, cu care obișnuia Garibaldi adeseori să închidă gura palavragiilor.

Întrebându-l într-o zi pe căpitanul Andrea Rossi, cârmaciul nostru, cam pe unde urma să fie locul debarcării, el îmi răspunse:

— Cum vrei tu să știi unde o să debarcăm, dacă eu, care sunt la cârmă, nu știu nici măcar unde mergem?

— Și cum de nu știi?

— Chiar nu știu. Ruta pe care mi-a trasat-o generalul nu duce deocamdată în Sicilia. Avem prova spre Sardinia.

Mi-am dat seama că voia să facă un ocol foarte mare și să străbată marea pe drumuri neumblate, unde să ne fie ușor să ne eschivăm de la orice întâlnire nedorită.

Atunci, discutând asupra rutei pe care o parcurgeam, s-au

găsit unii care să creadă că intenția lui Garibaldi era să ne ducă pe coastele Africii, și acolo să stea să studieze și să aștepte momentul oportun, ca să se repeadă direct asupra Siciliei.

În sfârșit, propunerile, ipotezele și discuțiile nu mai conteneau și se crease o atmosferă de derută totală; dar, după ce judecau bine de tot cu creierul și cu limba, închideau toți cartea viselor și se uitau cu toată încrederea la Garibaldi, frumos, senin, radiind de speranța lui sublimă.

XIV

Noaptea a trecut fără să fi survenit nimic deosebit și în timpul nopții cele două vase au navigat pe o mare liniștită, sub supravegherea continuă a lui Garibaldi, care nu scăpa niciun amănunt și nu slăbea din ochi pe cârmaci, obligat să-l priceapă de la distanță. Câteodată, când cârmaciul lăsa să se întrevadă că n-a înțeles ceea ce i se cerea, Garibaldi își ieșea iute din sărite și-l dojenea fără niciun pic de milă.

În noaptea aceea nu zărirăm nicio lumină. Se iviră zorile și nu văzurăm nici pământ, nici vreo pânză de corabie. *Lombardo* naviga în spatele nostru, atât cât îi îngăduia puterea mașinilor sale, și noi ne opream din când în când ca să nu rămână prea mult în urmă, fără niciun rost. Timpul era liniștit, vântul cald; o ploaie mărunță de tot începu să se cearnă din nori.

Fabricarea cartuşelor continua; s-au legat tunurile, două pentru fiecare vas, lângă deschizăturile de la prova; căpitani făceau apelul companiilor şi dădeau tot felul de comenzi oamenilor care erau în stare să se țină pe picioare; nu se ştia când urma să aibă loc debarcarea, nici unde anume, dar fiecare din noi simţeam în sinea noastră că momentul în care vom intra în acţiune nu era prea departe.

După-amiază începu să cadă o ploaie atât de mărunţă, că era o plăcere s-o simţi. Generalul coborâse în interiorul vasului, după ce transmise din nou unele ordine căpitanului Tastiglia. Deodată, în timp ce stăteam de vorbă cu nişte studenţi de la Universitatea din Padova, apare şi generalul, care-mi spune:

— Bandi, vino jos!

Îi râdea faţa toată de bucurie. Avea ochelarii pe nas şi o bucată de hârtie în mina.

— Uite – începu el – mi-am dat seama că printre atâţia poeţi câţi sunteţi, nu se găseşte unul măcar să aibă chef să încropească patru versuri, ca să le cântăm la prima noastră luptă. S-ar zice că muzele voastre suferă de rău de mare – adăugă el; mi-a revenit mie, aşadar, plăcerea să născocesc câteva versuri; trebuie să fii îngăduitor însă, pentru că am fost totdeauna un poet netaalentat şi parcă azi mai mult ca oricând.

Și-mi citi următoarele versuri, scrise pe un petic de hârtie îngălbenită; având-o aici, sub ochii mei, descopăr pe ea o pată, se vede bine că e o pată de sânge.

„Străinul țara-mi cotopește și-mi sfarmă oastea mișelește.

Onoarea mea o calcă-n praf, dar ura-mi crește și-oțelu-n piept i-l voi băga.

N-ajunge jugul, împilarea, înșelăciuni și lașe măguliri?

Viteji, sunați eliberarea în țara asta de fricoși și zbiri!

Străinul...”

Poezia era scurtă, dar se părea că va mai scrie la ea.

După cum își poate închipui lesne cititorul, n-aveam de loc chef s-o fac pe criticul; dar, din fericire, Garibaldi nu m-a pus în situația de a-i aprecia versurile pentru că, încredințându-mi hârtia, adăugă imediat:

— Aș vrea să se compună o muzică pe versurile astea; mi-ar plăcea o muzică dinamică, în stare să-i înflăcăreze pe oameni, în genul Marseillezei; într-un cuvânt, o muzică care să sugereze ideea unui atac la baionetă...

— Domnule general, îmi place mult muzica – i-am răspuns – dar, din nenorocire, arta caperelor³³ n-am învățat-o.

³³ Autorul numește notele muzicale capere, din cauza formei lor rotunde

— Și ce contează? îmi închipui c-ai auzit destule opere; adaptează versurilor astea muzica vreunui cor războinic...

Am încercat să fredonez versurile acelea pe aria co-xului războinic din *Emani*, dar nu i-a plăcut generalului; am mai încercat alte două sau trei arii, dar cu același rezultat. Atunci m-am gândit o clipă, și, cu o viteză fulgerătoare, am parcurs toate operele pe care le auzisem în anii veseli în care tuturor ne plac muzica și fetele; în sfârșit, mi s-a părut că dezlegasem nodul gordian și, foarte bucuros, i-am spus:

— Domnule general, mă gândesc la corul din *Norma*; ascultați dacă se potrivește bine muzica. Începe așa: „Război, război...”

Și, desfăcând din nou hârtia, am început să cânt.

Garibaldi m-a pus să repet melodia de două-trei ori, a încercat și el să o cânte, și apoi a adăugat:

— Acum du-te înapoi sus, alege câțiva oameni cu ureche muzicală și cu voce, și învață-i melodia asta; când ți se va părea că au prins-o, trimite să mă cheme și vin să v-aud.

După ce m-am urcat pe punte, l-am chemat pe Enrico Cairoli și pe mai mulți alții și le-am citit strofele, comunicându-le că generalul îi rugă să învețe cântecul și să-l cânte pe aria corului din *Norma*. Într-o clipă, mai mulți voluntari se strânsesă roată în

jurul meu și am început să dirijez bătând măsura, după ureche. Aria aceea era minunată, până și Wagner însuși făcea mult caz de ea, dar nu era o arie care să fie învățată cât ai bate din palme de către profani și încă sub conducerea unui maestru ultraprofan, care era și este umilul autor al acestor pagini. Iată de ce, oricât am bătut și iar am bătut măsura, încercând să-i țin pe cânărașii mei în tonul convenit, aceștia se transformaseră în ulii și vulturi sau în alte păsări răpitoare, chiuind și urlând ca niște posedați, de nu mai era chip să o scoți la capăt cu ei.

Era o drăcovenie, un vacarm care-ți spărgea urechile, nu altceva; îmi pierdusem răbdarea și începusem să folosesc din plin înjurăturile din frumoasa mea toscană; pe măsură ce încercam să-i pun de acord, harababura devenea mai mare. Cei din jur începuseră să râdă în hohote și ne-ar fi fluierat pe toți dacă nu le-ar fi fost frică de general. Până la urmă, Giacomo Griziotti din Pavia, cel mai îndrăzneț dintre toți, și neputând să-și mai stăpânească veselia care-l cuprinsese, își făcu drum, îmbrâncindu-se, până la noi, și începu să cânte cu voce tare: „La bella Gigogin”³⁴; într-o clipă toți coriștii mei și tot respectabilul

³⁴ La bella Gigogin (Frumoasa Gigogin) era un cântec din Milano, care, din cauza unor aluzii antiaustriece ce se puteau deduce din text, a plăcut foarte mult patrioților. Ei l-au cântat ca pe un adevărat și autentic cântec patriotic, devenit în

meu public îi ținu isonul, de parcă venise sfârșitul lumii.

Tot tă răboiul acela infernal dura de câteva minute și creștea vertiginos, când deodată își făcu apariția și Garibaldi.

Am alergat de îndată în întâmpinarea lui:

— Ce muzică e asta? a întrebat. Ai inventat-o dumneata?

— Nu eu – i-am răspuns – e nebunul de Griziotti, nu vrea s-audă de corul din *Norma* și mi-a dat peste cap concertul, de merităm să fim fluierați...

— Ei, drace! strigă generalul și, trântind ușa, se închise în cabină.

În timp ce pe *Piemonte* se râdea cu lacrimi de fiasco-ul complet al noului nostru imn, căpitanul Castiglia observă că *Lombardo* se opri pe loc și dădu ordin să se facă liniște. *Lombardo* se afla atunci la o depărtare de câteva mile și mai bine de noi. Ocheanele au început să circule din mână în mână și în doi timp și trei mișcări ne-am dat seama, spre marea noastră bucurie, că oprirea aceea nu fusese provocată de vreo împrejurare gravă. Era vorba de salvarea unui om căzut în mare, sau care se aruncase intenționat în brațele zeiței Tetis; am văzut cum l-au pescuit și l-au tras sus; puțin după aceea, când se

apropie *Lombardo* de noi, purtătorul lor de cuvânt ne comunică, E vorba de nebunul care s-a mai aruncat o dată în mare, în prima zi a călătoriei noastre”.

Acum trebuie să mă întorc cu mult în urmă și să-mi cer iertare cititorilor dacă, fără voia mea, în verva scrisului, am făcut o omisiune de neiertat.

În aceeași zi în care plecaserăm de la Genova, cu două-trei ore înainte de a se înnopta, pe bordul vasului *Piemonte* răsunase vocea cârmaciului care strigă: „Un om în mare!” Mașinile au fost oprite imediat. O luntre mică fu coborâtă pe apă și patru tineri robuști l-au ajuns din urmă și l-au pescuit pe omul care căzuse în mare. Urcându-l pe punte, și-au dat seama că e un voluntar lombard. S-a aflat pe loc de la cei ce-l cunoșteau că nenorocitul nu era sănătos la minte și că de câteva ore se plângea de niște vedenii care-i jucau înaintea ochilor, spunând că ar vrea să fugă, căci îi lipsea curajul să înfrunte atâția dușmani. L-au dus sub covertă și l-au făcut să verse toată apa pe care o avea în stomac. Se stabili că îndată ce vom fi ajuns pe uscat tovarășii lui să aibă grijă să-l conducă la un spital și să-l interneze. La Talamone, prietenii sau cunoștințele pe care le avea nu și-au amintit de el, ori n-au vrut să-și bată capul, așa că s-a întâmplat ca nebunul să-și continue călătoria, cu deosebirea că, în loc să se întoarcă pe

Piemonte, s-a îmbarcat pe *Lombardo*.

A doua criză de nebunie pe care ne-a dăruit-o bietul nostru frate l-a făcut pe general și pe toți ceilalți să-și muște degetele și n-a lipsit mult să nu fie pricina unei pagube grave și ireparabile, după cum vom vedea îndată.

Vreau să vă aduc la cunoștință că nebunul de care vorbesc nu s-a mărginit să ne facă doar două glume proaste, ci a ținut să ne-o facă neapărat și pe-a treia, oferindu-ne-o a treia zi după ce am ajuns în Sicilia, și dând astfel dreptate superstițioșilor care socotesc numărul trei sfânt și fatal.

Așadar, după ce-l pescuise pentru a doua oară pe nebunul acela, Garibaldi, care dorea să stea de vorbă cu Bixio, îi ordonă să se apropie. În timp ce ei discutau, cele două vase mergeau atât de aproape unul de altul, încât oamenii, care nu prea erau obișnuiți cu unele manevre îndrăznețe, nu puteau să privească fără spaimă apropierea asta primejdioasă, și multe glasuri începură să strige: „Vai de noi!”

După ce convorbirea dintre cei doi s-a încheiat, *Piemonte* își mări viteza și *Lombardo* își relua locul în urma lui. Spun că *Piemonte* își mărise viteza, deoarece generalul ardea de nerăbdare să descopere, înainte de a se înnopta, insulițele cele mai apropiate de Sicilia, și să exploreze marea în zona aceea, pe o

cât mai mare întindere.

În timp ce *Piemonte* înainta în plină viteză, și *Lombardo* rămânea în urmă mai mult ca de obicei, își făcură apariția o mulțime de delfini care începură să ne dea târcoale, cu gurile căscate, spre marea încântare a voluntarilor noștri. Cea mai mare parte din ei vedeau pentru prima oară animalele acelea ciudate și se bucurau de această priveliște, grăbindu-se să arunce în ei cu pesmeți sau cu alte fleacuri ce le aveau la îndemână.

Generalul se distrahă văzând bucuria curioșilor care priveau gură-cască și făceau haz de salturile turmei lui Neptun. Între timp, eu, văzând că cerul se întunecă din ce în ce mai tare și că norii se îngrămădesc la orizont compacți și cenușii, i-am atras atenția:

— Priviți, domnule general: cum fac delfinii când luntrașilor le dau de știre Cu-a lor spinare îndoită ca să facă-n fel și chip Luntrea lor s-o salveze”³⁵.

— Da, e adevărat! răspunse generalul. Totuși, de data asta Dante nu prevestește furtuna, pentru că nu-i atât de aproape vremea rea, cum crezi dumneata. Vei vedea că mâine cerul va fi senin.

³⁵ Cîntul XXII din Infernul lui Dante, versurile 19-21

Între timp, norii mari se îndeseau, din ce în ce mai groși, și noaptea se apropia. Când a început să se întunece bine, *Lombardo* se afla la câteva mile depărtare de noi, și generalul, atent să scruteze zărea în depărtare, nu părea de loc îngrijorat.

Când întunericul, care devenea din ce în ce mai dens, îl împiedică să se mai uite în depărtare, Garibaldi se întoarce să vadă unde se află *Lombardo*, și fu uimit de distanța care ne despărțea. Căpitanul Castiglia i se adresează spunându-i:

— *Lombardo* nu se mai zărește de-o bucată bună de vreme, – dar când vă voi Bixio să-l vedem, ne va face el semnal cu luminile.

Garibaldi dăduse dispoziții ca în noaptea aceea cele două vase să navigheze cu luminile stinse și la o distanță mică unul de celălalt, stabilindu-se în orice caz să fie folosit drept semnal o lumină care să treacă de la pupa la prova și invers, iar apoi să dispară. Toate privirile erau îndreptate spre punctul în care era de presupus că se afla *Lombardo*, dar lumina mult dorită nu se vedea.

Generalul începu să se neliniștească, și dădu ordin să se încarce tunurile și puștile pe care le distribuise mai înainte. Mai toate erau puști vechi, scoase din străfundurile depozitelor, și care nu mai erau bune de altceva decât de mânăre la baionete.

Era o liniște de mormânt: generalul ordonă brusc să se oprească mașinile; am rămas astfel pe loc, un timp oarecare, în plin întuneric.

Nimeni nu mai îndrăznea nici măcar să respire. Ai noștri au făcut semnalele convenționale cu luminile de câteva ori, dar din cealaltă parte, de unde ne așteptam să apară *Lombardo*, nu se vedea nicio lumină, și nu ne răspundea niciun semnal. S-a dat ordin să șuiere sirenă, s-a tras de câteva ori clopotul, s-a suflat din trâmbițe, dar parcă am fi sunat sau fluierat morților.

A fost un moment de groază nespusă și nu-mi pot aminti de clipa aceea fără să nu simt și azi un fior prin tot corpul. Acesta a fost singurul moment primejdios al călătoriei noastre, de altfel veselă și fericită, dar ar fi fost vai de noi dacă momentul acela s-ar fi prelungit.

L-am auzit pe Garibaldi spunându-i lui Castiglia:

— N-ar fi rău să ne întoarcem. Unde o pornim așa, fără *Lombardo*?

În timp ce generalul vorbea astfel, o masă imensă, neagră, de parcă era vasul fantomă, trecu iute pe lângă noi și apoi se întoarse, dându-ne târcoale. Se repetară semnalele convenționale cu luminile, șuieră sirenă, sună clopotul, dar tot fără niciun rezultat. Fantoma aceea gigantică se învârtea în tăcere, cu ocoluri

mari, părând că așteaptă momentul potrivit să se năpustească asupra noastră. Era oare un vas de război napolitan care ne urmărea? Și noi și Garibaldi credeam la fel.

Tunarii stăteau cu feștilele aprinse lângă tunuri, carabinele erau gata. Din clipă în clipă ne așteptam fie la o ploaie de mitralii, fie la o lovitură teribilă de ghiulea.

Deodată, îngrozitoarea fantomă dispăru; s-ar fi putut crede că se topise în spumă valurilor, sau că se scufundase în abisurile întunecate, ca să găsească porțile iadului; dar nu trecu mult și reapăru pe neașteptate, trecând în viteză prin fața provei.

Garibaldi privea tăcut, fără să clipească, gândindu-se la jocul acela ciudat și căutând o soluție îndrăznească să poată nimici această fantomatică apariție. Dar de data asta salvarea veni tocmai de unde o așteptam mai puțin, Un cetățean din Livorno, care stătea cocoțat pe bom-pres, strigă:

— Căpitane Bixio!

Și deodată auzirăm vocea clară a lui Bixio:

— Hei?!...

Un strigăt de bucurie străbătu bordul lui *Piemonte*; un lung „Trăiască Garibaldi!” răsună – ca un răspuns – pe *Lombardo*. Aclamațiile acestea răsunară solemn pe marea învăluită în tăcerea nopții.

De îndată ce aclamațiile încetară, se auzi vocea lui Garibaldi:

— Și încotro mergeai, Bixio?...

— În Africa! răspunse Bixio. V-am confundat cu un crucișător.

— Ia-te după mine! adăugă Garibaldi; și din nou se făcu liniște.

XV

Soarta norocoasă a Italiei a ferit pe comandanții noștri de o nenorocire îngrozitoare care ar fi răsturnat și ar fi făcut să sară în aer, fără nicio îndoială, planurile înțelepte ale lui Garibaldi. Ce i-ar mai fi rămas de făcut generalului, dacă într-adevăr *Lombardo* ar fi pornit-o direct spre Africa și ar fi aruncat ancora în portul Malta, lăsându-ne singuri, lipsiți de grosul forțelor și fără nicio speranță? E destul de greu de spus pe ce ne-am fi putut bizui în momentele acelea de răscruce, după cum e foarte greu să-ți faci o idee de nenorocirile care s-ar fi abătut asupra capului nostru.

Am navigat liniștiți pe mare, toată noaptea, apropiindu-ne de coastele Africii, mai precis de Capul Bon, la o distanță de vreo treizeci de mile. Nu știam încotro ne îndreptam, și cu atât mai puțin ne-am dat seama de acest lucru după ce am luat-o spre Capul Bon, și am ocolit mult ca să ne apropiem și să mergem

direct înspre Sicilia.

Zorii zilei aceleia de neuitat, și anume unsprezece mai, se iviră strălucitori și senini. Generalul avusese dreptate când cu o zi înainte spusese că delfinii prevesteau timp frumos și nicidecum furtună. Când i-am dat bună ziua, am exclamat:

— Domnule general, l-ați dovedit mincinos pe Dante și pe delfinii lui.

— La fel de mincinoși sunt și toți cei care ne vor răul – răspunse el.

La cinci și jumătate, prin ocean am putut observa cu ușurință insulița care se numește Mărețimo, și care face parte din Egade. Garibaldi și Castiglia au constatat, calculând distanța, că mai este nevoie de alte șase ore și mai bine, ca să ajungem la țărmul Siciliei.

Toți erau nerăbdători să vadă Sicilia și toți își încordau privirile, căutând-o în adâncimile orizontului albastru, dar Sicilia se lăsa așteptată.

Presupunând că Sicilia ar fi apărut chiar mai devreme în fața ochilor noștri, cine ne garanta că am fi debarcat acolo în ziua aceea? Făcând bine socoteala, eram la câteva ore distanță de insulă, dar Garibaldi nu stabilise încă locul de debarcare. Considerând necesară rezolvarea acestei probleme, generalul

mai chemă la el, ca să se sfătuiască, pe lângă căpitanul Castiglia, și pe exilații sicilieni cei mai demni de încredere, făcându-i să înțeleagă că era mai prudent să punem piciorul pe pământ cât mai repede cu putință.

Auzind discuția aceasta în legătură cu o debarcare imediată, câțiva sicilieni mai de vază, dar mărginiți, ținură să amintească de faptul că în ziua aceea era vineri, și începură să bombăne nemulțumiți, tânguindu-se că o acțiune atât de temerară cum este eliberarea insulei trebuie să înceapă neapărat într-o zi în care să fii sigur că toate acțiunile îți vor merge în plin. De îndată, câțiva napolitani și calabrezi, la fel de superstițioși și de înguști la minte, începură să le țină isonul, așa că într-o clipă generalul se găsi în mijlocul unui grup de plângă-reți, care îl rugau cu înflăcărare și aproape cu lacrimi în ochi, ca, pentru binele lui și al tuturor, să țină seama că vinerea e o zi cu ghinion și s-o ocolească.

Garibaldi o luă la început în glumă, dar după aceea, văzându-i că se încăpățânează într-o superstiție prostească și începând să fie plictisit de tot acest asalt, strigă:

— Și la urma urmelor, ce mi-e vineri sau nevineri? Toate zilele săptămânii sunt bune pentru cine vrea să se bată pentru o cauză dreaptă!

La cuvintele generalului, plângăreții ridicară ochii la cer, iar noi, care nu credeam că vinerea poartă ghinion, am început să râdem în hohote, și să ne batem joc cât am putut de bocitori.

După ce acest episod comic se încheie, fu reluată discuția cu privire la locul cel mai potrivit pentru debarcare.

Unii voiau să acostăm în modestul port Palo, spre Menfi, și n-a lipsit mult ca propunerea aceasta să fie primită. Totuși Garibaldi nici nu se lămurise încă bine asupra nivelului scăzut al apelor de pe ruta aceea (care i se dăduse altfel de către specialiști – spre rușinea indicațiilor de pe hartă), că își și schimbă gândul. Era îngrijorat să nu se producă cumva vreo avarie la cele două vase; dorea ca să le poată păstra pe linia de plutire, așa ca îndată ce s-ar goli să le poată trimite din nou la Genova pentru transport de noi ajutoare și arme.

Atunci s-a pus în discuție Marsala, port, care cu toate că era îngust și fusese blocat cu nisip de don Giovanni de Austria, după bătălia de la Lepante, oferea totuși o-acostare sigură vaselor și o debarcare comodă oamenilor, într-un oraș popular, și încăput (după cum se spunea) pe mâinile răsculaților. După oarecari discuții, Garibaldi luă hotărârea să debarcăm la Marsala, și debarcarea să fie făcută cât mai repede cu putință, dacă crucișătorul burbonic nu va apărea pe neașteptate să-i răstoarne

cumva planurile.

Ne-am adunat ca în familie, să luăm masa cu două ore mai devreme, ghidându-ne după înțelepciunea vechiului proverb „Timpul e prețios; cine-l aressă nu-l piardă”. Stăteam de câteva minute la masă, când observatorul cocoțat pe catargul cel mare al vasului nostru zări pământul.

Un strigăt de bucurie salută vestea aceasta; urmară îmbrățișări, berete aruncate în aer, o fericire de nedescris. S-ar fi potrivit să spunem și noi alături de Tasso³⁶:

„Iată cum mii de voci unite Salută azi Ierusalimul”.

Generalul părăsi imediat masa, grăbit, și luă din nou comanda vasului; ceru un ochean lung și gros ca un tun de câmp și începu să privească în toate direcțiile, căutând parcă ceva ce nimeni nu vedea, dar fiecare din noi era sigur în sinea sa că acest ceva nu va întârzia să apară.

În călătoria lungă din zilele acelea, nicio pânză de corabie nu se arată privirilor celor O MIE; comandantul nostru părea că alesese o cale pustie și părăsită – ca să ajungă cât mai nevăzut pe țărmul Siciliei.

După ce am trecut de insulița Mărețimo, am navigat

³⁶ Torquato Tasso (1544-1595) - celebru poet italian, autor a) epopeii „Ierusalimul

aproape de Favignana, insula aceea blestemată, loc de martiriu pentru atâția patrioți, care au fost îngropați de vii în temnița ei săpată în stâncă.

— Acolo sus e închis bietul Nicotera³⁷! exclamă Garibaldi, ștergându-și o lacrimă.

Și Nicotera ne-a spus la câteva zile după aceea că avusese o presimțire nespus de fericită, văzând, printre zăbrelele închisorii, cele două vase misterioase.

După ce am trecut de Favignana și. plaja Siciliei ne-a apărut frumoasă și însorită, ajunși la capul Providenza, căpitanul Castiglia îi arătă lui Garibaldi portul Marsala, care se zărea în depărtare.

Dar o altă priveliște se înfățișă între timp privirii agere a viteazului din Nișă. Două vase cu aburi și o corabie mare de război cu pânze veneau drept spre noi în plină viteză, încercând să ne scoată în afara coastei și să ne lovească în plin. Un asemenea tablou ne sugruma pur și simplu graiul și o tăcere lugubră curmă exclamațiile de bucurie stârnite de priveliștea

eliberat"

³⁷ Giovanni Nicotera (1828-1894) deținut politic, condamnat de Burboni la închisoare pe viață. Colaborator, după eliberarea lui, la acțiunea politică a lui Garibaldi, și în timpul expediției celor O MIE a avut un rol remarcabil în viața politică italiană din acea perioadă

insulei apropiate. Garibaldi privi cu atenție vasele acelea și, întorcându-și apoi privirea spre portul Marsala, lăsă ocheanul, exclamând cu un zâmbet vesel:

— Azi fregatele napolitane vor rămâne de căruță.

Se întoarse apoi spre cărmaci și strigă în dialect genovez:

— Rossi, ia direcția Marsalei!

Mai era o oră până la amiază. Vasele noastre și cele burbonice se întreceau care să intre mai iute în port, Acum, cele douăzeci de minute mai mult sau mai puțin hotărau victoria și întregirea patriei. Zadarnic câțiva sicilienii propuseră generalului să schimbe ruta și să încerce o debarcare acolo sau în altă parte în timpul nopții. El îi respinse însă cu un *Nu!* așa de hotărât, că nimeni nu mai îndrăzni să-i răspundă.

Se lăsase în voia primei sale inspirații, care constituia un semn de succes sigur. Toți cei O MIE, unul lângă altul, nu l-ar fi putut urni să schimbe ceea ce hotărâse.

Eram toți pe punte, cu armele în mâini, nerăbdători să simțim pământul sub picioare, când Castiglia arătă spre cele două vase ancorate lângă Marsala. Pe cel mai depărtat l-am recunoscut fără nicio greutate, era englez după construcție; de celălalt (pentru că niciunul din ele n-aveau pavilioanele înălțate) n-a fost chip să ne dăm seama a cărei națiuni aparținea.

Bănuiam și eram aproape convinși că ar putea fi un vas de război burbonic, ancorat pentru paza portului.

Garibaldi nu-și pierdu sângele rece, cu toate că vasele noastre nu erau atât de puternice, încât să reziste unei salve de tun, – dar după ce dădu ordin să se aducă pe covertă securile și cângile mari, începu să se pregătească de abordaj, strigând cu chipul senin:

— Ei bine, în loc de două vapoare, voi avea trei!

Un lung „Trăiască!” a răspuns că un ecou la vorbele lui însuflețite și se așezară imediat cu toții la ordinele lui, în linie de bătaie: ofițerii cu pistoalele în mâini se postară în jurul lui și al lui Giorgio Manin, care desfășura steagul dăruit de orașul Valparaiso.

Între timp, ne-am pomenit în față cu un bric englezesc care ieșea din portul Marsala și naviga cu pânzele umflate de un vânt puternic într-o direcție opusă nouă. Garibaldi, care ardea de nerăbdare să aibă vești sigure despre cele două vase ancorate, îndreptă *Piemonte* în direcția vasului englez, voind să treacă pe lângă el, ca să-i fie mai ușor să schimbe câteva vorbe cu căpitanul. Acesta era un tânăr frumos, blond, care purta favoriți mari; îmbrăcat cu o cămașă albă, stătea foarte liniștit la pupa și fuma. Garibaldi îl salută agitând pălăria; englezul îi răspunse la salut.

— Ce vase de război sunt la Marsala? strigă un tânăr din Messina pe limba din Albion ³⁸, îndeplinind misiunea încredințată de Garibaldi.

— Un vas englezesc – răspunse căpitanul, și trecu în viteză mai departe, cu bricul său care fugea ca un pește.

Răspunsul acesta nu ne lămuri câtuși de puțin. Între

baserăm de cele două vase și cele spuse de englez se refereau la unul singur.

Deci, vasul care stătea de pază ancorat în radă, la trei mile de port, era un vas burbonic?... I-am întors prova, și... Înainte cu toată forța!

Crucișătorul inamic se apropiase între timp de noi, și două vase pluteau în direcția noastră cu toată furia, urmate de *Partenope*, toată numai pânze, și escortată de alte două vapoare, dirf care unul tras la remorcă.

— N-am putea oare – sări deodată Castiglia – să punem stăpânire pe barca aceea de pescari care o ia spre Africa?

— De minune! răspunse Garibaldi, îndreptând ocheanul asupra unei bărci imense de pescuit, care trecea în viteză mare la

³⁸ Nume poetic cu care numeau cei vechi Anglia

o distanță de aproape o milă de noi. O să fie bună la debarcare. Intră în ea cel puțin 50 de oameni.

Zis și făcut. Barca pescarilor a fost chemată prin pâlnie, li s-au făcut semnale prin stegulețe să oprească, dar parcă te adresai unor pereți.

Atunci *Piemonte* înainta cu toată forța și cât ai zice pește am și fost lângă ea. La bord se aflau 8 oameni, toți încremeniți de spaimă, de parcă ar fi încăput pe mâinile lui Kaireddin Barbarossa³⁹.

Se tânguiau cerând mila, și se rugau să nu-i nenorocim? după mii de rugăminți și un potop de amenințări, a-mi izbutit să le potolim văicărelile și să-l facem pe șeful lor să se urce pe vasul nostru. Parcă era un ton, atât era de scurt și de burtos, cu un aspect de om bine hrănit. După ce l-am adus pe puntea noastră, generalul a început să-l interogheze, dar teama îl amuțise și în loc de vorbe din gât îi ieșeau un fel de sughițuri și de mieunaturi, că era o adevărată comedie să-l auzi. În cele din urmă prinse curaj auzind pe mai mulți sicilieni care-i vorbeau pe limba lui de acasă și, înzdrăvenindu-se puțin în urma unui pahar de vin bun și a

³⁹ ¹Kaireddin Barbarossa (1465-1546), pirat și apoi amiral turc,-a fost primul adevărat organizator al flotei otomane care, pînă la înfrîngerea de la Lepante, a fost considerată superioară oricărei flote creștine. Numele de Barbarossa, cu care

promisiunilor de răsplată pe care le primise, ne spuse ceea ce știa; de fapt, nu știa nimic și parcă picase din lună. Pierdusem vremea de pomană, așa că l-am lăsat în plata Domnului, foarte încântați însă că pusesem mâna pe barca aceea mare, atât de potrivită pentru debarcare, și continuăram să ne vedem de treburile noastre.

Clopotele din Marsala băteau de amiază când am ajuns în dreptul celor două vase ancorate, care, la apariția noastră, au înălțat pavilionul englez, luându-ne astfel o piatră de pe inimă. Acum nu mai rămânea decât să acostăm în port și să debarcăm oamenii pe uscat, înainte de a ne ajunge crucișătorul inamic, ce venea în urma noastră la circa 4 mile distanță. Era vorba de pironava marinei regale napolitane *Stromboli*.

Garibaldi îl chemă la el pe colonelul Turr și îi ordonă ca de îndată ce *Piemonte* va ancora în port, să se îmbarce cu soldații de recunoaștere și cu carabinierii geno-vezi în barca de pescuit și, odată ajunși pe uscat, să intre în oraș; în acest timp Andrea Rossi, Schiaffino și alții aveau s-o pornească iute cu luntrele, ca să găsească bărci de pescari și vase ancorate.

După aceea, îi comandă prin pâlnie lui Bixio să țină vasul

Lombardo la mică distanță de *Piemonte* și să-i urmărească manevrele.

Piemonte intră direct în port, trăgând după el barca cea mare de pescari și izbuti să pătrundă în canal (unicul loc navigabil al bietului chei), după care ancora fu aruncată, spre fericirea noastră, tocmai în fața fabricii de vinuri Ingham și a consulatului englez, unde fâlfâia steagul de temut al celor trei regate. Într-o clipă Turr cu cei cincizeci de oameni ai lui coborâră pe uscat și după ce ocupară turnulețul de pe chei, dădură fuga la poarta orașului, în timp ce majoritatea oamenilor, care se adunase să vadă sosirea celor două vapoare, începuse s-o ia la goană.

În același timp ajungeau la mal și bărcile, cu câți oameni puteau încăpea în ele, și ca să grăbească debarcarea au fost folosite neconținut și bărcile pescarilor, și șlepurile ancorate acolo. *Lombardo* nu s-a bucurat însă de același noroc, rămânând împotmolit în nisip în gura portului, într-o poziție care, din pricina distanței, îngreuna și întârzia debarcarea oamenilor de pe vas. Garibaldi, înțelegând situația, dădu ordin să fie trimise în grabă bărci spre vasul împotmolit în nisip, mai ales că unul din vapoarele de coastă părea aproape gata să tragă.

Intrând în port, primul lucru care ne-a sărit în ochi a fost o

iolă condusă de doi ofițeri englezi care păreau că se distrează pescuind, sau că stau așa la mal, să respire briza plăcută care sufla dinspre larg.

— Uite – exclamă Garibaldi – uite niște oameni care ar da o sută de lire sterline să se poată bucura de două ori de scena asta.

Și, într-adevăr, cei doi râdeau cu gura până la urechi, pentru că două vase cu steagul Sardiniei, ticsite de oameni înarmați, care se năpusteau cu toată furia în port, nu lăsau desigur nicio îndoială asupra a ceea ce urma să se întâmple. Unii susțineau că se află acolo *non sine quare*⁴⁰, ci în urma unui acord secret între Cavour și amiralul Fanshaw. Alții, însă, jurau că se aflau acolo pentru cu totul alte motive și fără nicio intenție de a duce tratative.

Versiunea cea mai demnă de încredere era că cele două vase englezești ancoraseră lângă Marsala ca să apere interesele compatrioților lor, lovite de mai multe ori de manevrele polițienești, mai ales cu prilejul ultimei dezarmări săvârșite cu atâta severitate și fără nicio cruțare, indiferent de persoană. Marsala e o autentică colonie engleză, pentru că indigenii (din binecuvântata lene de a nu voi să facă nimic, dojana adusă atât de

⁴⁰ Nu întâmplător (în limba latină în text).

des italienilor) au lăsat să le scape din mâini până și comerțul cu vinurile lor, care se bucură de cea mai mare faimă în toată Italia. Pe bună dreptate, această putere ostilă Burbonilor nu putea să lase fără apărare unul din cele mai bune vaduri ale comerțului ei și un număr atât de mare de concetățeni, într-un moment în care domnia absolută a sabiei teroriza insula.

Țineți seama că cele două vase engleze ancoraseră la o asemenea distanță de port și într-o asemenea poziție, încât nu au pus piedică nici unei manevre a vaselor burbonice, lăsând să se întrevadă că n-ar vrea să se amestece câtuși de puțin în treburile altora. Că englezii îi urau din tot sufletul pe Burboni și că ar fi fost bucuroși să vadă prăbușindu-se stăpânirea aceea inumană, fie numai pentru unele interese speciale ale lor, o admit și eu, și o admit și alții, dar pot mărturisi în același timp că englezii au fost singurii dintre străini care au simpatizat pe față, în continuare, atât expediția noastră, cât și revoluția. Dar succesul deplin al debarcării de la Marsala nu s-a datorat decât unei fericite împrejurări, îndrăznelii comandantului nostru, precum și inexplicabilei ezitări a căpitanilor de pe nava napolitană.

Să ne fie îngăduită o vorbă în legătură cu unii care au susținut, atât în scris cât și verbal, că expediția celor – O MIE și-a

atins ținta numai datorită amiralului Persano⁴¹ care a supravegheat-o cu cele mai bune armate ale sale, la sugestia secretă a contelui Cavour.

Faptul că aceste sugestii au existat, că Persano a supravegheat de la distanță cele două vase ale lui Garibaldi, nimeni nu poate să conteste; dar că succesul expediției se datorează escortei acesteia misterioase niciun om cu mintea limpede nu va putea admite, chiar în ciuda faptului că Nicomede Bianchi⁴² susține acest lucru, și această afirmație i-a adus o medalie de aur și un renume extraordinar, de mare înțelept.

Cei de pe nava burbonică nu s-așteptau în niciun caz că expediția noastră să vină acolo, de la Genova, atât de direct; și cu atâta impetuositate; dovadă este faptul că în momentul în care Garibaldi și-a făcut apariția la Favignana, navele inamice se grăbeau spre canalul din Malta, părându-li-se mai firesc să ne aștepte acolo, deoarece insula, fiind sub dominație engleză, ne-ar fi putut servi ca loc de debarcare și chiar de adăpost, într-un caz

⁴¹ Carlo Persano (1806-1883) amiral, a avut un rol însemnat în formarea unității, dar mai ales în controlul acțiunilor lui Garibaldi. Gînd expediția celor O MIE a pus piciorul pe pămîntul peninsulei, el a fost însărcinat să promoveze o insurecție antiburbonică, care să ajute și să ușureze acțiunile lui Garibaldi, dar nu i-a fost cu putință să realizeze acest plan

⁴² Nicomede Bianchi .(1818-1886), patriot din regiunea Emiliei, exilat la Torino după 1848, a fost un fecund autor de studii istorice

nefericit.

Pentru a presupune că Persano s-a erijat în protectorul celor două vase conduse cu glorie și atâta prevedere de Garibaldi, ar fi fost mai întâi nevoie ca nava napolitană să surprindă expediția pe mare.

În portul Marsala am fost întâmpinați de puțină lume. Când Turr, împreună cu cei cincizeci de oameni, au pus piciorul pe țărm, cei câțiva marsalezii au fost gata s-o ia la fugă, de parcă ar fi văzut pe dracu', dar după puțin timp mai mulți tineri, care ieșiseră tocmai atunci din oraș, s-au apropiat din nou, și Garibaldi, văzându-i, le-a spus:

— Cu atât mai bine! în sfârșit, încep și marsalezii să-și dea seama cine suntem.

În clipele acelea eu eram lângă el, pe pasarelă, și-i întindeam ocheanul, pe care mi-l cerea din când în când, ca să privească obiectivele ce-l interesau mai mult, adică vasele Bourbonilor, care se apropiau mereu. În timp ce el privea spre mare, eu mi-am îndreptat ochii spre uscat și, nedescoperind niciun semn de răscoală și niciun indiciu că portul ar fi în stăpânirea faimoșilor rebeli, mi-am dat iute seama că dacă nu ne va ajuta Cel de Sus, și nu ne vom ajuta singuri, ne putem socoti pierduți.

Generalul ordonă coborârea grabnică a voluntarilor în niște bărci care apărură într-o clipă în jurul vasului *Piemonte*, spunându-le barcagiilor sicilieni:

— Duceți-vă și întoarceți-vă imediat; aveți parte de o zi bună!

Odată debarcați oamenii, am avut grijă să dăm jos tunurile, armele și celelalte bagaje, treabă pe care am isprăvit-o foarte repede, deoarece ne aflam la o mică distanță de țarm.

În timp ce pe vasul *Piemonte* se petreceau toate cele spuse mai sus, Garibaldi, destul de abătut, începuse să se frământa pentru soarta lui *Lombardo*, deoarece vasul, împotmolit în nisip, la intrarea în port, risca să fie avariat de tunurile inamice mai înainte de a fi apucat să debarce atâta omenire cită avea la bord. De aceea Garibaldi dădea mereu ordin să se trimită într-una bărci la *Lombardo* și-l vedea cum își pierdea răbdarea dacă nu plecau imediat și în numărul în care ar fi vrut ei. Un vas napolitan trăgea foarte aproape de *Lombardo*. Privind cu ochiul, îi puteai vedea bine pe canonieri care îndreptau tunul de la prova, ca și pe ofițerii care ne priveau, așa cum îi priveam și eu pe ei, – Domnule general – i-am spus – n-ar fi bine să coborâți?

— De ce să cobor?

— Pentru că văd pe vapor, acolo sus, manevrându-se un

tun, și dacă țintesc bine câinii aceia...

— Lasă-i să țintească! N-au decât! răspunse zâmbind generalul. Chiar dacă trag, nu ne pot ajunge.

Atunci am rămas amândoi neclintiți pe puntea cilindrică a turbinei din stânga a Piemonielui, așa încât napolitanii trebuiau să fie orbi ca să nu ne vadă.

Tremuram pentru *Lombardo* și Garibaldi, la rândul lui, stătea ca pe ace. Până și ofițerii englezi, care se amuzaseră până atunci de spectacolul debarcării noastre, au scris după aceea că napolitanii ar fi putut ușor lovi puntea vasului *Lombardo* dacă s-ar fi hotărât să tragă imediat.

Vasul inamic lansă o șalupă pe mare, șalupa pluti trei-patru minute spre noi, dar curând păru să-și schimbe gândul și direcția, îndreptându-se spre cea mai mare dintre cele două nave engleze ancorate în apropiere.

Priveam și îi raportam lui Garibaldi tot ceea ce vedeam, gândindu-mă totuși că, de la o clipă la alta, s-ar fi putut ca o lovitură de tun să ne facă să sărim în aer atât pe conducătorul celor O MIE, cât și pe nenorocitul de mine, care scriu azi amintirile astea.

Bixio veghea ca oamenii săi să coboare iute și încărca bărcile; cei de pe vasul inamic priveau foarte atenți și s-ar fi zis că

n-aveau pulbere.

Când Garibaldi văzu că debarcase toată lumea de pe *Lombardo*, exclamă:

— Bravo! Bine!

Coborî și el pe urmă de pe turbină și-mi spuse mie, lui Andrea Rossi și căpitanului Castiglia:

— Să urcăm în barca aceea!

O barcă cu doi marinari aștepta la picioarele scării, lăsată de pe vas. Odată urcați în barcă, marinarii vâsliră spre uscat, dar la câțiva metri doar generalul se ridică în picioare și se izbi cu palma peste frunte.

— Am uitat ce era mai important! Să ne întoarcem pe *Piemonte!*

Din patru sau șase azvârlituri de vâsla am fost înapoi lângă *Piemonte*; am urcat iar.

N-am ghicit ce scop putea avea întoarcerea aceea. Garibaldi coborî sub covertă și l-am văzut cum, ajutat de doi tovarăși, deschide robinetele de la mașina cu aburi. După ce isprăvi și treaba asta, ne-am întors în barcă și Garibaldi strigă:

— La *Lombardo!*

Am luat-o spre *Lombardo*, care era foarte aproape de nava napolitană, așa că aveam impresia că ne băgăm direct în gura

lupului, și-mi spuneam în sinea mea: „Sau omul ăsta se crede fermecat, sau are de gând să moară înainte de a însera”.

Garibaldi urcă pe *Lombardo* cu Rossi și Castiglia, spunându-mi:

— Dumneata nu ești de meserie, așteaptă-ne! Am așteptat în barcă și am pus mâna pe o vâslă. După câteva minute, generalul se întoarse cu cei doi camarazi și cu Augusto Elia, care mai rămăsese încă pe *Lombardo*.

— Spre uscat! ordonă Garibaldi.

Vâsleam cu toată puterea brațelor.

— Păcat! spunea Augusto Elia. Vapoarele noastre sâni pierdute.

— Pierdem două cherestele de vase și în schimb câștigăm Sicilia. Cine pierde în afacerea asta? spuse Garibaldi.

Mi-am dat seama că cele două vapoare nu se scufundaseră cine știe cât. *Piemonte* se scufundase, dar nu atât cât am fi vrut noi, ca să-i împiedice pe Burboni să-l ia; *Lombardo*, care avea partea extremă a carenei înfiptă în nisip, se cufundă puțin la pupa și se aplecă într-o parte.

Între timp, noi ajunseserăm la cheiul mic, care închide portul Marsala și unde se înălța pe atunci un turn. Cei O MIE se așezaseră în șir, în ordine, în timp ce Turr cu cei cincizeci de

oameni ai lui alergau prin oraș, în recunoaștere.

De cum puse generalul piciorul pe pământ, Giorgio Manin desfășură steagul. Un strigăt prelung, de bucurie, îl înconjură pe îndrăznețul și norocosul comandant. După ce ne îmbărbăta și ne ordonă să o pornim disciplinați și în pas liniștit, atrăgându-ne atenția că eram priviți de englezi, Garibaldi se îndreptă încet spre chei, cu spada pe umărul drept, ținând-o de partea ascuțită, și cu cureaua atârând în aer.

Între timp, alt vas cu aburi burbonic ajunsese la o jumătate de lovitură de tun de chei; un altul se apropia în toată viteza. Țineam ochii ațintiți asupra musafirilor acelora primejdioși și nu știam, ce să credem de tăcerea lor, când, deodată, de la prova celui mai apropiat, străfulgera o lumină și: bum! se auzi o lovitură puternică, și o grenadă trecu șuierând pe deasupra capului generalului și căzu la o distanță de câțiva pași. Un strigăt uriaș: „Trăiască Italia!” izbucni din sute și sute de piepturi, ca răspuns la acest prim semn de bătălie; și un voluntar, repezindu-se spre grenade, luă una în mina și i-o întinse generalului:

— Am onoarea să vă prezint primul foc.

După acest prim foc, urmă repede al doilea și apoi al treilea și lupta prinse să se întetească, adăugându-se și loviturile de pe *Partenope*, care trăgea odată cu toate tunurile din flanc.

Dar, cu ajutorul Celui de Sus, toate loviturile căzură în gol, fie că grenadele ruginite și stricate explodau greu, fie că agresorilor le venea greu să ochească de pe vasele care se legănau în hulă, la țărmul acela jos, aproape la nivelul mării.

Înaintam patru câte patru și cântăm, când, deodată o rafală de mitralii împrășcă valurile, la vreo cincizeci de brațe de general.

Văzând primejdia, el strigă:

— Răspândiți-vă iute, toți!

L-am ascultat. După ce am ajuns pe o plajă largă (opera nisipurilor care năpădesc malul în portul acela), ploaia de gloanțe devenise atât de deasă, încât generalul ordonă de mai multe ori:

— Culcați la pământ!

Bombe mari șuierau prin aer și se izbeau de pământ, explodând apoi într-un bubuit de nedescris. Una din bombele astea căzu lângă noi, într-o băltoacă imensă, unde se stinse împrășcându-ne cu noroi. Alta explodează nu departe de poarta orașului și omorî un câine, singură victimă, și atât de nevinovată, din ziua aceea.

Ne aflăm încă departe de poarta orașului, când Garibaldi îmi spuse:

— Dumneata pleacă imediat, caută-l pe consulul sard și

spune-i în numele meu să declare proprietate națională cele două vapoare ale noastre și să convoace corpul consular.

Mi s-a părut că n-am înțeles bine ce mi-a spus, și deschisesem tocmai gura ca să-l rog să fie mai clar, când el mi-o luă înainte:

— Da, spune consulului că dacă cele două vapoare sunt luate de Burboni, sau dacă fac cumva doar vreo tentativă în sensul acesta, el să protesteze, întărind protestul lui cu al celorlalți consuli.

Am găsit pretenția lui cam originală, dar nu era atunci vreme de discuție.

În timp ce căutam pe cineva care să mă conducă în oraș, îmi ieși înainte un călugăr, singur în mijlocul focului de grenade și de bombe; era bătrân, însă voinic și arătos și cu pălăria în mână se apropie de noi să ne ureze bun venit.

Niște voci repezite se auziră numaidecât:

— Ce-ai mai venit și tu pe capul nostru, să ne plictisești, frate! Călugăr ne lipsea! Ei, fir-ar să fie!

Dar Garibaldi ridică mâna ca să facă liniște și spuse: – Părinte dragă, ce cauți dumneata aici? N-auzi cum şuieră gloanțele? Călugărul răspunse:

— Nu mă tem de gloanțe; sunt sluga sfântului Francisc,

sărmanul, și sunt un fiu al Italiei.

— Așadar ești fiul poporului? Ții cu el? îl întrebă generalul.

— Cu poporul, cu poporul – întări călugărul. Mi-am spus atunci că găsisem ceea ce căutam.

— Unde stă consulul sard? l-am întrebat. Călugărul îmi dădu numele unei anumite străzi, dar era același lucru cum ar fi fost dacă m-ar fi dus pe sus până la poarta Sevillei și mi-ar fi spus: „Numărul cincisprezece, pe mâna stângă, pe acea stradă, are o vitrină drept la fațadă... și acolo e frizeria lui Figaro”⁴³.

Dar chiar atunci se ivi un tânăr din Marsala, care auzind că vreau să-l văd pe consulul sard, se oferă, serviabil, să mă conducă până acolo; și luându-mă de braț, îmi arată un bulevard lung, străjuit, dacă-mi amintesc bine, pe ambele părți, de niște copaci groși. La capătul aceluia bulevard era una din porțile orașului, și nu departe de poarta aceea se afla și casa consulului sard, care se numea don Gennaro sau Raffaello Lipari.

Așadar, în timp ce Garibaldi se pregătea să intre în Marsala prin poartă care se deschidea în fața plajii, eu trebuia să intru prin poartă care dădea spre uscat, adică dinspre răsărit.

Bulevardul era drept și nu cotea decât ceva mai departe. De

⁴³ Din aria lui Figaro din opera „Bărbierul din Sevilla”

cum am pornit-o, au început să-mi şuiere grenadele pe la urechi şi să explodeze lângă mine într-o asemenea avalanşă, încât mă făceau să cred că doar printr-o minune cerească voi mai putea ajunge viu şi nevătămat la casa onorabilului viceconsul al maiestăţii sale regele Sardiniei în Marsala.

Tânărul meu tovarăş de drum al cărui nume l-am uitat, din păcate, părea un adevărat erou; fără a fi câtuşi de puţin îngrijorat, mă întrebă de Cavour, de regele Victor Emanuel, de Solferino şi Magenta şi dacă cel pe care îl văzusem vorbind cu călugărul era într-adevăr Garibaldi.

Apoi, trăgându-şi din buzunar nişte hârtii, începu să-mi citească o poezie, ca să-mi demonstreze prin ea ce inimă de italian bătea în el.

XVI

De cum am intrat în oraş, mă întâmpinără nişte curioşi care, auzindu-mă strigând „Trăiască Italia!” şi slăvindu-l pe Victor Emanuel, holbară deodată ochii, căscară gura şi-o luară la fugă. Străzile erau aproape pustii; ferestrele şi uşile se închideau în mare grabă, cum se întâmpla de obicei în momentele de panică şi de tulburare, când lumea îşi pierde cumpătul.

Trei-patru nenorociţi se opriră în faţa mea, întinzându-mi mâna şi numindu-mă excelenţă, de parcă aş fi venit în oraşul

acela dintr-o plăcere a mea și aș fi avut geantă plină de bani pentru opere de binefacere. S-ar fi spus că lumea aceea, luată așa, prin surprindere, nu pricepuse o iotă din mărețul eveniment care se împlinea în ziua aceea.

Când ajunserăm în fața unei clădiri impunătoare, tovarășul meu îmi spuse:

— Aici stă consulul.

Și adăugând că era grăbit să se ducă la familia lui, care s-ar fi putut îngrijora că lipsește de atâta timp, își luă rămas bun de la mine. Mă asigură de altfel că în curând ne vom revedea și că avea să rămână alături de noi până în ultima clipă a vieții lui.

Rămas singur în fața casei, mi-am ridicat privirea și am văzut stema regală a Sardiniei și o altă stemă, pe care nu m-am obosit s-o identific, dacă era a Chinei sau a Turciei, sau a vreunei țări europene. Când am intrat în curte, mi-a ieșit înaintea un băiețuș, care mă privea cu un aer uimit și oarecum înfricoșat; l-am întrebat:

— Unde e consulul?

Băiatul arată cu degetul undeva, înspre partea stângă a curții, și fugi.

În clipa următoare, în capul unei scări care cobora abruptă ca scara lui Iacob, apăru un bărbat îmbrăcat în uniformă;

uitându-mă la pălăria cu trei colțuri care o purta pe cap, mi-am dat seama cu siguranță că nu putea fi decât uniforma unui consul.

Socotind că întâlnisem persoana pe care o căutam, am strigat:

— Domnule consul, bine v-am găsit!... Pe dumneavoastră vă căutam și chiar dumneavoastră mi-ați ieșit în cale!

Consulul sard coborî scara, sărind repede de pe o treaptă pe alta și salutându-mă cu o politețe extraordinară îmi întinse mâna. I-am strâns mâna din toată inima și fără să-i mai răspund la complimentele exagerate pe care mi le făcea, am intrat imediat în problema care mă interesa atât de mult.

— Domnule consul – i-am spus – sunt un ofițer al generalului Garibaldi; trebuie să știți că generalul a debarcat azi la Marsala din ordinul și voința regelui Victor Emanuel, să declare război regelui burbon și să elibereze Sicilia.

Senioria să îmi strânse din nou mâna și făcu un semn din cap, vrând parcă să spună: „Știu tot, nu-i nimic nou în tot ceea ce-mi povestiți”. M-am simțit mulțumit. Garibaldi nu debarcase deci la Marsala de unul singur; consulul maiestății sale sarde fusese prevenit de venirea noastră, și poate că dăduse unele dispoziții de a ni se acorda ajutor la nevoie. Gândul acesta îmi dădu curaj și n-a lipsit mult ca să-l sărut pe obraji pe consulul

acesta miraculos. Era un omuleț jovial, cam de cincizeci de ani, nici înalt, nici mărunț, dar gras și burtos, ca o figură de carnaval, cu un cap ca o lubeniță și un zâmbet pe buze pe care nu l-ai fi putut confunda nicidecum cu acela al unui om șiret. Cu cât mă uitam mai mult la el, cu atât mi se părea că îl am în fața mea pe primarul Babbeo, – și dacă n-ar fi fost atât de grăsun, bucuros l-aș fi întrebat dacă aveam onoarea să vorbesc cu consulul maiestății sale sarde sau poate cu celebrul actor de comedie Taddei, venit anume pentru acest scop în Marsala, ca să mă facă să-l iau drept respectivul personaj.

Oricum ar fi fost, eu n-aveam timp de pierdut, și nici chef să prelungesc discuțiile; așa că l-am luat de braț și m-am îndreptat cu el spre poarta dinspre stradă, spunându-i:

— Vă felicit, domnule consul! Duceți-vă prin urmare în oraș, convocați pe toți consulii puterilor străine care se află în Marsala și faceți apel la ajutorul lor, așa că cele două vase ale noastre să nu fie sechestrate de flota burbonică.

Pretenția mea era cam. exagerată, dar eu nu aveam calitatea să discut problema și nici să-l las pe consul s-o discute. De aceea, când l-am văzut că-și arcuiește sprâncenele și că ridică brațele în sus, de parcă ar fi auzit că i se ordonase să zboare la cer fără aripi, i-am strigat:

— Ei, lăsați! Oare vă este teamă să apăreți în fața lor, când calitatea dumneavoastră de consul vă face mai inviolabil decât papa și mai invulnerabil decât Ahile? Veniți cu mine și țineți seama că nu-i de glumit cu Garibaldi.

— Așteptați, așteptați un moment! spuse nefericitul. Gândiți-vă bine că aici, în Marsala, nu e ușor să-i unești pe toți consulii așa, de la o clipă la alta, deoarece unul stă la apus și altul la răsărit; și apoi, și... eu sunt consulul unei puteri de ordinul al doilea, și ar fi nevoie, ar fi nevoie...

— Ce vorbe sunt astea? l-am întrerupt eu. Să mergem, și dacă aveți ceva de obiectat, îi veți spune lui Garibaldi. Vrea să vă vadă imediat și eu trebuie să vă conduc la el. Veniți de bunăvoie, sau de nu... pentru Dumnezeu!

Ne aflam într-o curticică. În timp ce eu îi vorbeam astfel, trecu întâmplător pe deasupra capului nostru o grenadă blestemată.

Consulul scoase un urlet, ca scos din minți; la urletul acela năvăli și soția lui (o brună cu ochi adânc sfredelitori) care, țipând și repezindu-se ca un vultur, mă apucă cu amândouă brațele, acuzându-mă că vreau să-i omor bărbatul.

Nu știam cum să fac să scap din strânsoarea îndrăci-tei aceleia, fără s-o izbesc de zid, lucru dezgustător pentru oricare

gentilom; de aceea m-am stăpânit cât am putut, am căutat să zâmbesc, și am implorat cerul să-mi dăruiască el cele mai gingașe accente ca s-o pot convinge pe doamna consul că nu am venit să sug sângele soțului ei și nici să trec peste cadavrul lui.

În timp ce consulul își vărsa focul și soția lui mă smucea cu toată puterea prin curte, apărură și trei sau patru copii, împreună cu încă vreo două-trei femei, întetind astfel vacarmul. Mi se părea că vor să mă ucidă cu urletele lor; golind așadar sacul cu vorbe blajine și terminând cu încercările mele de a-i potoli, am scăpat din mâinile lor printr-o smucitură cam violentă și, simțindu-mă în sfârșit liber, m-am adresat consulului:

— În sfârșit, vreți să veniți cu mine, sau nu? Vă întreb pentru ultima oară și vă previn că nedând ascultare generalului Garibaldi, vă veți căi de asta mai mult decât pentru oricare alt păcat al dumneavoastră.

Dându-și seama că vorbeam serios și că eram pe punctul de a pleca înfuriat, făcu câțiva pași spre mine, privindu-mă cu niște ochi în care se citea o dorință arzătoare de a se împărți în două – între mine și familie; dar soția, băieții și fetele tăbărâra într-o clipă pe el, și, forțându-l să fie numai al lor, îl duseră în casă pe sus, trântindu-mi cu furie poarta în nas.

Ce-aș fi putut să mai fac? Am ieșit din curte și am luat-o

singurel pe stradă pe care venisem, ca să mă întorc în port. De cum am ieșit pe bulevard, napolitanii, care pândeau probabil cu binoclurile ațintite, mă salutară cu vreo zece sau douăsprezece grenade; am simțit suflul fiecăreia în parte.

În port nu l-am mai găsit pe general, am văzut însă pe câțiva din oamenii noștri încărcând muniții în căruțe, și pe alții încercând să tragă spre poarta orașului piesele de artilerie.

Primii împliniră cu succes munca lor; ceilalți, împiedicați de salvele de tun pe care le trăgea *Partenope*, fură nevoiți să lase tunurile în spatele unor movilite de pământ, presărate de-a lungul malului și să se întoarcă înapoi cu mâinile goale.

Trecând prin fața unor case, am observat că înăuntrul lor se postaseră niște carabinieri genovezi; m-am oprit să stau de vorbă cu ei. În timpul acela sosi un englez de la fabrica de vinuri din Ingham, care ne spuse;

— Consulul nostru și-a trimis secretarul la bordul fregatei napolitane, ca să le atragă atenția să nu tragă în steagul maiestății sale britanice.

Napolitanii avuseseră îndrăzneala să trimită câteva grenade la șase sau șapte metri peste țiglele de pe clădirea fabricii Ingham, deasupra căreia flutura steagul britanic.

Ajungând în oraș, am întrebat de Garibaldi. Mi s-a răspuns

că se afla în palatul primăriei și doi cetățeni mă conduseră până acolo. I-am raportat rezultatul infructuos al vizitei mele la consulul maiestății sale sarde și am încheiat jurând că cu un consul de teapa aceluia nu am fi fost în stare să scoatem nici măcar un greier din ascunzătoarea lui. Și asta nici măcar în ziua înălțării, care e sărbătoarea solemnă a greierilor florentini.

Când auzi toate astea, Garibaldi se mânie cumplit și, supărat peste măsură, îmi porunci:

— Întoarce-te înapoi la el și obligă-l să vină aici, fie că vrea, fie că nu!

Auzind vorbele lui, care nu mai lăsau loc pentru nicio replică, am făcut semn câtorva oameni de-ai noștri, spunându-le:

— Haideți cu mine, să executăm ordinul generalului!

N-au așteptat să le spun a doua oară; și, în tovărășia lor, m-am pregătit să-i fac consulului o nouă vizită.

Din doi pași ajunserăm în fața aceleiași case, unde-l lăsasem pe consulul sard.

De data asta, în loc să dau de omul meu, în mijlocul curții am întâlnit un domn între două vârste, uscat și cam scund; pe fața lui se citea înțelepciunea. Îmi ieși în întâmpinare, întrebându-mă dacă-l căutam cumva pe consulul sard., – într-adevăr, pe el îl caut – i-am răspuns eu – și de data asta nu-mi mai scapă, pentru că am

adus cu mine și frânghiile necesare...

Necunoscutul zâmbi și spuse:

— Dar, domnule ofițer, priviți-mă bine: eu sunt consulul sard, Gennaro Lipari...

— O! Asta-i bună!... Dar citi consuli sarzi sunt în Marsala? exclamai uimit.

— Nu e decât unul, și acela sunt eu... Am aflat că ați fost aici cu puțin mai înainte și că în loc să stați de vorbă cu consulul sard, ați vorbit cu consulul * *.

— Adevărat?

— Pe cuvântul meu de onoare. Don Raffaele, consulul * * *
– adăugă râzând adevăratul consul sard – locuiește aici la primul etaj, și venise să vă întâmpine din simplă curiozitate și mai ales ca să-și dea importanță... Sărmanul, trebuie să fie pe jumătate mort de frică... e un original simpatic don Raffaele al nostru; dar sper că întâmplarea asta prin care a trecut îi va mai tăia puțin din pofta de a sta veșnic cu uniforma pe el și de a intra în vorbă cu toată lumea.

Am rămas cu gura căscată, și în timp ce încercam să-mi vin în fire ca să pot discuta cu adevăratul consul și să mă înțeleg cu el asupra celor ce trebuiau făcute, iată că apare colonelul Turr.

Generalul, un om atât de cumsecade și atât de bun,

potrivnic oricărui act ce ar fi putut părea abuziv, părăndu-i rău că-mi ordonase să-l aduc pe sus pe consulul sard și convins că aveam să-i îndeplinesc porunca întocmai, îl trimisese pe Ttirr să pună frâu mâinilor mele și să rezolve totul în bună înțelegere.

— Unde e – întrebă colonelul – unde e acest domn consul, care nu vrea să iasă din casă când în portul Marsala flutură drapelul sard?...

Domnul Lipari vru să-i explice încurcătura pe care o făcusem, dar eu nu i-am dat răgaz, luându-i-o înainte:

— Domnule colonel, frânghiile erau bune pentru un consul imaginar; dar pentru cel adevărat nu am nevoie de ele.

Turr râse de cele întâmplare și, întovărășit de domnul Lipari, se grăbi să-l ajungă din urmă pe Garibaldi, care află mai târziu că consulul sard din Marsala era foarte prost văzut de poliția burbonică, și că fusese cât pe-acți să fie arestat de agenții poliției cu câteva zile în urmă, și să fie pus la răcoare, fiind suspectat de a fi întreținut relații de prietenie cu rebelii și de a fi încurajat unele demonstrații liberale. De aceea s-a luat hotărârea să nu fie implicat consulatul și nu s-a mai pus problema ca cele două vapoare, care stăteau singure și fără apărare, așteptând să fie sechestrate, să fie declarate proprietate națională sardă.

Portul Marsala, după cum am spus ceva mai sus, era

aproape pustiu. Totuși, în timp ce o porniserăm spre castel, am fost înconjurați de vreo sută de persoane care ne-au rugat să le arătăm pe Garibaldi. Îl arătarăm cu degetul, iar generalul, întorcându-se spre ei, îi salută cu multă amabilitate; dar oamenii aceia dădeau din cap și ne spuneau în limbajul lor încâlcit: „Cum? Acela e Garibaldi?... O! nu e cu putință! Nu poate fi el!”

Era inutil să ne mai pierdem vremea cu ei: în capul lor nu putea intra ideea că un om fără o haină lungă, fără fireturi de aur, fără o pălărie cu pene pe cap, fără cruci și cordoane poate fi omul celebru al cărui nume era slăvit în poezie și în muzică de la un capăt la celălalt al pământului.

Castelul, în interiorul căruia se afla un fel de temniță și unde era și oficiul de telegraf, nu era păzit. Paznicii o luaseră la fugă, ducând cu ei și cheile; de aceea, când am ajuns, a fost nevoie să așteptăm până să poată fi forțată poarta cu tot felul de fiare și ciocane. În timp ce ciocanele izbeau în poartă de stejar, se auzi un glas plângăreț de la o fereastră zăbreliță, cu gratii groase, în întunericul căreia se profila capul care, recunoscându-l pe palermitanul Oddo, îi spunea:

— Domnule Oddo, amintiți-vă: sunt închis în celula asta de unsprezece ani! Amintiți-vă că am fost buni prieteni și tovarăși de luptă și că eu am pătimit atâta din dragoste pentru libertate.

— Bietul om! făcu Garibaldi. Ai puțină răbdare-și voi veni la dumneata! Moșneagul întinse mâinile printre gratii și strigă:

— Fiți binecuvântat, și, oricine ați fi, Domnul să vă dea gloria de a-i alunga pe acești tirani infami!

Și eu am adăugat imediat:

— Moșnege, omul care ți-a vorbit e Giuseppe Garibaldi!

Nefericitul întinse mai mult brațele și deschise gura, dar din gura lui nu ieși decât un sunet nearticulat și tăcu.

Atunci Garibaldi dădu ordin lui Oddo să-l întrebe pe bătrân dacă ne putea spune câți oameni rămăseseră în castel și care anume dintre ei.

Prizonierul răspunse că paznicii și jandarmii fugiseră toți spre Trapani, și că în castel își ispășeau pedeapsa un mare număr de ocnași. Mai adăugă apoi că printre osândiții aceia erau puțini deținuți politici, majoritatea celor închiși fiind pungași, pricepuți în tot felul de nelegiuiri.

Pătrunzând în castel, a trebuit să spargem până și ușa de la camera paznicului, ca să putem pune mâna pe cheile închisorii. Cu cheile la noi, am urcat pe o terasă, de unde am dat apoi în curtea plină de deținuți. Aceștia, văzându-ne, începură să strige cât îi ținea gura: „Trăiască Italia, trăiască libertatea!”, dar generalul, cerându-le printr-un gest să facă tăcere, le declară că el

nu venise în Sicilia să elibereze pungașii din lanțuri și că, prin urmare, să se potolească și să stea la locul lor, lăsând pentru gurile neprihănite numele sfânt al patriei și al libertății.

Între timp, Guglielmo Cenni luase registrele și constatând că numai 14 erau deținuți politici închiși acolo din cauza urii lor față de tiranie, îi scoase pe aceștia din mulțimea celorlalți și îi duse afară să respire din nou alături de oamenii cinstiți. Când l-au scos afară, simpaticul moșneag care fusese condamnat pe viață căzu leșinat, așa că a fost nevoie de un doctor ca să-l poată readuce în simțiri.

După ce am ferecat bine închisoarea și am lăsat acolo o pază bună, ne-am urcat în turnul castelului, unde era telegraful care semnalase escadrei ce naviga în canalul Malta apropierea a doua vapoare suspecte dinspre apus. După ce dăduseră alarma, semnalizatorii distruseseră telegraful și fugiseră împreună cu jandarmii. De la înălțimea aceea, Garibaldi scruta panorama orașului, hotărând *în primis*⁴⁴ locul avanposturilor, acest lucru fiind nu numai o simplă prevedere pentru noi, ci o necesitate, deoarece am fi putut întâmpina orice atac prin surprindere, fie de pe mare, fie de pe uscat. Țineam mai ales seamă că garnizoana

⁴⁴ 1 în primul rînd (în limba latină în text

orașului apropiat, Tra-pani, era întărită cu o mie de oameni și mai bine.

Apoi Garibaldi se îndreaptă spre oficiul de telegraf și Pentasuglia, viitorul director general al telegrafului din Sicilia, schimbă câteva cuvinte cu funcționarii oficiului din Palermo. Aceștia, câțva timp (foarte scurt), crezură că au de-a face cu funcționarii oficiului din Marsala, care nu găsiseră de cuviință nici măcar să telegrafieze: „Fugim de aici”; dar dându-și seama repede de greșeala lor, întrerupseră convorbirea cu Pentasuglia și tăcură.

Generalul râse de glumă asta și ordonă să se taie firele.

Revenind la Marsala, ne întâlnim cu colonelul Sirtori, care-l înștiința pe general că atât compania lui Cai-rolî cât și aceea a lui Bixio începuseră să ocupe avanposturile, și că portul rămânea să fie păzit de carabinieri genovezi. Dar nu se putea conta pe faptul că cei treizeci sau treizeci și doi de tineri viteji (citi erau atunci) ar fi fost în stare să împiedice o debarcare a echipajelor de pe vasele burbonice – lucru ce părea inevitabil, și nici că i-ar fi putut determina pe comandanții navelor inamice să renunțe la capturarea vaselor și tunurilor rămase acolo unde fuseseră părăsite cu patru ore înainte.

Auzind că tunurile erau în pericol de a fi luate, Garibaldi

nu-i mai dădu răgaz lui Sirtori să-și continue vorba și se îndreptă spre port, urmat de mine și de alți câțiva, nici douăzeci la număr.

Navele burbonice trăgeau încă, din când în când, câte o lovitură de tun; nu știu dacă o făceau ca să ne taie pofta de a ne întoarce în port, sau ca să ne poftească să plecăm din Marsala cât mai repede cu putință. De fapt, prin bubuiturile tunului, ei ne făceau atenți că portul nu era un hotel prea plăcut, unde să te poți instala fără să trăiești într-o continuă stare de alarmă și veșnic cu ochii în patru.

De cum am pășit dincolo de poarta orașului, salvele de tun, care fuseseră rare, începură acum să devină atât de dese, încât ne-a părut rău că l-am pus pe general într-o asemenea primejdie. Ne-am făcut socoteala că am fi putut să ne apropiem și singuri de tunurile noastre, ca să încercăm să le tragem (dacă ne-ar fi îngăduit tunurile dușmane) înăuntrul zidurilor orașului. De aceea l-am rugat să se întoarcă înapoi, dar el ne răspunse cu un ton sec:

— Nu vă faceți griji pentru mine; gândiți-vă mai bine să nu stați voi prea aproape unul de altul, să bateți la ochi.

Ne împărțirăm în grupuri mici de câte trei sau patru, dar eu nu m-am depărtat de general nici măcar cu un pas.

De-abia făcurăm câțiva metri, și o grenadă explodează foarte aproape de el; am încremenit cu toții, uitându-ne unul la altul de

parcă am fi vrut să ne întrebăm: „Ce ne facem dacă omul acesta moare?”

Garibaldi își dădu seama de frământarea noastră și ne zâmbi.

În timpul ăsta, gloanțele dușmane, pornite în iureș năvalnic, ne şuierau cu furie crescândă pe la urechi. Îl trăsei deoparte pe Sirtori, implorându-l să-l roage pe general să se gândească măcar la noi, dacă de el nu-i păsa, și să se pună la adăpost de grindină aceea infernală de gloanțe. Iar noi, la rândul nostru, vom face tot ce putem ca să scoatem tunurile în afara oricărei primejdii.

Sirtori era omul căruia trebuia să-i smulgi cuvintele din gură cu cleștele; îmi răspunse cu un semn din cap, lăsându-mă să înțeleg că aveam de o sută de mii de ori dreptate; se apropie de general, să-i spună prin viu grai și prin gesturi ceea ce credea de cuviință.

În același moment, o grenadă izbi pământul și explodează la câțiva pași de noi. Garibaldi rămăsese drept, așteptând liniștit, de parcă ar fi știut în sinea sa că e invulnerabil.

Eram la câțiva pași depărtare de o moviliță de pământ ce putea fi luată drept tranșee. M-am adresat lui Turr:

— Domnule colonel, vom avea pe conștiință viața acestui

erou, și vom fi cei mai nefericiți oameni de pe pământ. Și fără să-i mai dau răgaz lui Turr să-mi răspundă, m-am apropiat de Garibaldi și i-am spus: Domnule general, faceți acest sacrificiu și adăpostiți-vă acolo... Gândiți-vă la noi, dacă de dumneavoastră nu vă pasă...

Garibaldi se uită lung și urât la mine, se adăposti totuși în spatele mobilei aceleia, ținând mereu capul ridicat în sus, ca să vadă ce se întâmpla cu oamenii lui, și să nu piardă din ochi nimic din ce se întâmpla pe mare.

Și, într-adevăr, a fost o minune că Garibaldi a acceptat sacrificiul acesta foarte greu pentru un om atât de îndrăzneț din fire, care lega nepăsarea față de viața lui de o încredere nemaipomenită în steaua lui norocoasă și părea aproape sigur că glonțul care trebuia să-l atingă nu fusese turnat încă. Spun că a fost o minune, deoarece tocmai în locul acela ne trecură pe deasupra capului o salvă de mitralii trasă de pe *Partenope*.

Vasele burbonice nu erau ancorate, ci pluteau prin apropierea malului, încercând desigur să ocupe o poziție care să le permită să acopere prin focul lor patru bărci mari, încărcate cu soldați, care vâsleau spre port. Văzând această situație, Garibaldi făcu gestul de a se: ridica în picioare, dar Turr și Sirtori îl opriră.

Atunci generalul strigă:

— Pentru Dumnezeu, nu mai avem timp de pierdut „salvați tunurile, sau ni le vor lua!

Apoi adăugă:

— Iute, Bandi, dumneata, care ești cel mai voinic, dă exemplu!

Am sărit în sus ca un arc, țâșnind afară din adăpost. Ceilalți, în afară de Sirtori și Turr, veniră imediat după mine și începurăm să tragem de tunuri, de ale căror afeturi erau legate sforile cu care le fixaserăm pe bord, căci altfel tangajul vasului le-ar fi urnit din fața deschizăturilor de pe punte.

Alături de mine era Giacomo Griziotti, fost ofițer de artilerie la vânătorii de munte din Alpi; cu el trebuia să trag tunul cel vechi de la Orbetello; despre Griziotti, după cum își amintesc cititorii, am pomenit ceva mai înainte. Văzând foarte aproape de noi o barcă plină cu soldați burboni, care deschidea calea celorlalte, îmi spuse:

— Ce părere ai? Tragem o lovitură de tun în bandiții ăștia?

— Să tragem!

Griziotti luă un fitil și-l aprinse, în timp ce alți doi tovarăși de-ai noștri lăsară jos frânghiile și, ajutați de mine, fixară în poziție de tragere vechiul tun. Vedeam de pe acum barca ducându-se la fund cu toată încărcătura ei demnă de dispreț, și

mi se părea că-l aveam în buzunar pe însuși papa! Dar încheiaserăm socoteala fără cuvântul jupânului, deoarece Garibaldi, înțelegând ceea ce aveam de gând să facem, ne strigă:

— Griziotti, Bandi! Ce, ați înnebunit? Vreți să vedeți, orașul bombardat?

Cu coada între picioare am continuat să tragem tunurile, așa cum ni se ordonase de la început, dar râzând în hohote de pățania noastră.

În timp ce alergam trăgând funiile după noi, sosi în goană un carabinier genovez, care, zărindu-l pe Garibaldi, îi strigă de departe:

— Antonio Mosto vrea să știe dacă poate deschide focul.

— Pentru Dumnezeu – răspunse Garibaldi – spuie-i lui Mosto că-i ordon să nu cumva să tragă o împușcătură!

Și părându-i-se că ordinul nu fusese suficient de categoric rostit prin glasul lui ridicat și răspicat, trimise de îndată pe Turr spre casele din fața noastră, să-i pună frâu lui Mosto și celorlalți tovarăși ai lui prea nerăbdători.

În timp ce se petreceau toate acestea, cele patru bărci intrară în port și salvele de tun trase de pe vase încetară. Soldații burboni strigau „Ura!”, de parcă ar fi pornit la un asalt și credeau că au apucat pe Dumnezeu de picior, punând gheara pe bielele

vase ale lui Rubat-tino, pe jumătate scufundate și fără nicio apărare.

Când bărcile ajunseră lângă vasele noastre, soldații se urcară pe ele, strigând ca niște sălbatici, coborâră pavilionul vasului *Lombardo*, care mai flutura încă, și smulseră, ca niște adevărați învingători, pânza lui albă. Apoi începură să dea iama în toate, golind sticlele cu vin și țipând întruna. După aceea se întoarseră la bărcile lor, îl remorcară pe *Piemonte*, care era cel mai puțin scufundat, și-l scoaseră afară din port, lăsându-l în plata Domnului pe *Lombardo*, care nu voia să se miște nici în numele lui Cristos, nici pentru toți sfinții din cer.

Toată scena asta comică l-a amuzat pe Garibaldi de la început până la sfârșit, și nu simți nicio umbră de necaz; și când tunurile se aflară în oraș, în afara oricărei primejdii, iar în port tot spectacolul se terminase, el plecă liniștit și intră din nou pe poarta orașului, trăgând liniștit din țigară și spunând pe un ton glumeț:

— Acum putem zice că am dat foc vapoarelor noastre!

XVII

Sirtori era șeful statului-major și Turr era aghiotant general. Așa că după ce-l ascultasem pe Garibaldi, eu trebuia, conform disciplinei, să dau ascultare și ordinelor celor doi.

Tocmai savuram un păhărel de Marsala într-una din puținele cârciumi rămase deschise în ziua aceea, când Turr mă chemă și-mi ordonă să mă duc să văd dacă paza castelului era la postul ei, și-și făcea sau nu datoria.

Eram frânt de oboseală și nemâncat de dimineață, dar trebuia să execut ordinul. Așadar, cu o preasfântă resemnare, mă îndreptam spre castel, când Sirtori îmi ieși în cale și-mi spuse:

— Du-te imediat la avanposturi și vezi dacă cele două companii și-au stabilit parola cea bună. Parola este: „Sfântul Ion, Genova”.

— Mă duc, dar mai întâi trebui să mă duc la castel.

— Cine ți-a dat ordin să mergi la castel?...

— Colonelul Turr...

— Execută ordinul meu și nu pe al colonelului Turr... Șeful statului-major sunt eu – reluă Sirtori, care era mai năvălaș decât un armăsar.

Am salutat și am trecut mai departe.

Am mers o bucată bună de drum și am ajuns, în sfârșit, la avanposturi. I-am cercetat pe soldații lui Cairol: aceștia aveau o parolă bună, așa că nu am avut nimic de adăugat; dar când am ajuns printre oamenii lui Bixio, am constatat că în loc de sfântul Ion, ei aveau parola Sfântul Antonio.

Amândoi erau sfinți mari, e adevărat, dar în situația asta nu era cazul să preferi un sfânt sau altul. Întrebând atunci unde era Bixio și aflând că acesta se afla într-o casă din apropiere, am alergat într-un suflet să limpezesc încurcătura, în așa fel ca în timpul nopții să nu existe niciun *qui pro quo*.

Nino Bixio stătea pe un așa-zis pat, alături de locotenentul lui, Dezza; amândoi erau în cămăși și chiloți și se canoneau să-și împartă între ei un rasol de cocoș»

— Bixio – i-am spus eu – soldații tăi au o parolă «greșită. L-au înlocuit pe sfântul Ion cu sfântul Antonio.

Bixio înghiți cu noduri îmbucătura și-mi aruncă o privire tăioasă... În anumite clipe, ochii lui păreau că ai lui Giovannino delle Bande Nere, cum i-a pictat Ți-zian.

— Da, chiar așa e – am adăugat eu. Au greșit sfântul și Genova o duce tare greu fără sfântul Ion al ei.

— Clinii! murmură Bixio și se întoarse spre Dezza, parcă să-l întrebe: „Cum așa?”

— Să chemăm furierul! spuse Dezza, dându-se și el jos din pat.

— Furier! Furier! țipă Bixio, fără să-i mai lase timp locotenentului său să deschidă gura.

Ușa de la cameră se deschise și apărură un tânăr chipeș și

blond. Era furierul.

— Ai încurcat parola, ei? îl întrebă Bixio cu o voce surdă, ce părea un horcăit; și punând mâna iute pe un pistol care era alături, pe o mescioară, ridică țeava spre el și tună: Trădătorule, mori!

Dumnezeu l-a avut în paza sa pe furier, căci eu și cu Dezza, sprinteni ca două pisici, am sărit de îndată în spatele furiosului și el, copleșit și strivit de noi, căzu jos, iar noi ne rostogolirăm peste el.

Între timp, furierul o luă la fugă ca vântul. Eu și cu Dezza ne ridicarăm de jos și Bixio se ridică și el.

De cum fu în picioare, își aținti privirea asupra noastră, de parcă ar fi vrut să ne străpungă, nu altceva, și spuse:

— Ați sărit pe mine! Mi-ați sfâșiat cămașa!... Pui – de...

(Și urmară niște cuvinte în dialect genovez, pe care Academia de la Crusca⁴⁵ nu le pomeneste în dicționarul ei.)

Dezza îmi făcu cu ochiul, dar eu am rămas nemișcat. Bixio răcni ca un pui de leu și se azvârli pe pat, cu fața în jos, înjurând.

Când m-am întors în oraș, era beznă. Străzile erau

⁴⁵ Numele unei academii întemeiate în Florența în 1582, cu intenția de a purifica vocabularul de cuvintele care nu ar fi făcut parte din fondul principal al limbii italiene

cufundate în întuneric și pustii, totuși din când în când câte o brigadă de voluntari mai veseli sfâșia cu cântecele ei tăcerea, amintindu-mi că nu mă aflam într-un cimitir, ci într-un oraș bogat în vinurile cele mai renumite.

Vorbind cu cineva, am aflat că în fabricile de vin englezești din Marsala se dădea de băut cu nemiluita oricui i-ar fi fost sete sau ar fi avut poftă să bea și iar să mai bea, și am aflat că Garibaldi, găsimd în lăzile primăriei câteva mii de lire în monede, le dăruise soldaților.

Câteva birtași pe care i-a lăsat inima să-și țină deschise cârciumile în seara aceea au făcut vânzare cât au vrut și au încasat o mulțime de monede, ba și câte o liră italiană, așa că îi binecuvântaseră cu tot focul pe piemontezi, împreună cu Garibaldi.

Veselia aceasta lipsită de orice griji a majorității prietenilor mei nu mi-a dat de gândit, deoarece înspre partea de uscat patrulau Cairoli și Bixio cu oamenii lor, iar în port stăteau de strajă, serioși și cu ochii în patru, carabinieri genovezi; dar ceea ce mi-a dat mai mult curaj a fost vestea că navele napolitane, de cum văzură că se întunecă, se retrăseseră cu prudență în larg, dându-ne astfel prilejul de a trece o noapte liniștită.

Strivit între oboseală și foame, mă simțeam pe jumătate

sfârșit, și aveam impresia că trebuie să treacă o mie de ani până să găsesc demâncare și să mă pot odihni. Am întrebat unde era generalul și-mi arătară o casă cu o înfățișare modestă; în ea își instalase comandamentul conducătorul celor O MIE.

Când am ajuns la el, l-am găsit stând de vorbă cu Sirtori și cu Turr, care mă întrebară într-un singur glas dacă le-am îndeplinit ordinele. I-am răspuns lui Sirtori „da” și lui Turr „nu”. Mai voia el să spună și să dreagă, dar eu am ieșit iute din încurcătură, declarându-le, într-o toscană limpede și curată, că n-am fost în stare să mă împart în două ca să pot fi în același timp și la avanposturi, și la castel. Sirtori și Turr începură un schimb de cuvinte cam acrișor, dar o privire ca de fulger a lui Garibaldi îi potoli pe amândoi într-o clipă.

Curând după asta dădurăm o mina de ajutor celor ce puneau masa, – datorită strădaniei lui Fruscianti, apăru o brânză de Sardinia, câteva pâini, un coș cu păstăi de mazăre și două amfore de pământ umplute cu vin alb. Cina era sărăcăcioasă și niciunul nu se simți sătul, afară de general, care o socoti chiar îmbelșugată, lău-dând cerul pentru păstăile de mazăre care erau pasiunea lui.

— Ce poate fi mai bun ca asta? spunea el. În ceea ce mă privește, aș putea trăi numai cu mazăre. Și apoi, dacă s-ar găsi

cineva să mă ție numai pe porumb fiert în lapte, pe care sud-americanii îl numesc „mazamorra”, aş semna cu el un contract pe toată viața.

Niciunul din noi nu-l contrazise, dar toți blestemarăm în sinea noastră prima cină siciliană, necăjiți că marsalezii ne primiseră cam așa cum se primesc câinii în biserică.

Tocmai ronțăiam pâinea aceea uscată și mâncam din brânză care părea mai degrabă var pisat, când ni se anunță vizita primarului; intră domnul primar, urmat de doi asesori ai săi, cu gândul să ne țină un mic discurs, pe care condotierul nostru i-l reteză cu blândețe de la primele vorbe, scutindu-l astfel pe „pater patriae” al orașului Marsala de o teribilă încercare.

Nu era greu de înțeles că domnul primar ne făcea o vizită protocolară și nimic mai mult; și că suise scările noastre cu ferma hotărâre să nu-și deschidă haina mai mult decât la primul nasture.

După o discuție oarecare despre lucruri generale, unul din asesori, poate cel mai inimos, șopti câteva vorbe la urechea primarului și acesta, întorcându-se spre general, mărturisi că e profund îndurerat că-l vede așezat în fața unei mese atât de sărăcăcioase, cerând să fie iertați cetățenii lui și orașul, fiindcă sosirea noastră, cu totul neașteptată, și salvele de pe vasele de

război îi făcuseră pe toți să-și piardă cumpătul și cei care nu avuseseră timp să fugă stăteau în casă ferecați cu șapte lacăte.

Generalul clătină din cap, – noi, bieți plebei fără importanță, râserăm cum se obișnuiește când nu prea ai poftă să râzi, iar primarul adăugă, morfolind cuvintele:

— Domnule general, știu și eu?... Mă iertați că îndrăznesc prea mult, dar... dacă binevoiți să acceptați, știu eu... câteva sticle...

Propunerea asta făcută așa, silit, fără nicio tragere de inimă și morfolită parcă în limba monistelor, ne înfurie peste măsură; și dacă n-ar fi fost la masă și generalul cu noi, i-am fi spus noi domnului primar să se ducă la mama dracului și... alte urări asemănătoare.

Dar generalul îl răcori cu un duș strașnic, spunându-i de la obraz:

— Mulțumesc, nu beau vin niciodată.

— Și... nici tinerii aceștia?... reluă melcul, întorcându-și privirea spre noi.

— Nici noi nu bem – am răspuns eu cu un aer foarte serios, tocmai eu, care aș fi băut un butoi în clipa aceea.

Primarul nostru își scotoci mintea să găsească altceva și, negăsind nimic, se ridică să plece, revărsând un potop de

complimente care nu-i aduse din partea generalului, atât lui cât și tovarășilor lui, decât un salut rece de adio.

După plecarea musafirilor noștri nepoftiți și meschini am continuat masa, vorbind despre treburile noastre, când deodată bătrânul Gusmaroli, care stătea lângă mine, îmi șopti încetișor:

— Știi că sunt opt iezuiți în Marsala, care n-au putut fugi?...

Am ridicat din umeri, ca și cum aș fi spus: „Și ce-mi pasă mie de ei?” Dar vorbele căruntului preot din Os-tiglia fuseseră auzite de Montanari, care le repetă altuia de lângă el; într-o clipă, vestea cea mare se răspândi ca fulgerul printre cei din preajma lui Garibaldi, care se pregătea tocmai să discute cu Turr și cu Sirtori.

— Trebuie făcută o vizită iezuiților! murmură cineva.

— Pentru Dumnezeu, s-o facem! continuă să spună un altul.

Și cinci sau șase perechi de ochi scânteiară cu cruzime.

Cine citește paginile acestea va ghici fără prea multă osteneală cu ce inimă propuseseră comesenii mei vizita respectivă, mai ales dacă te gândești că toți oamenii aceia aveau oroare de numele și urmele perversilor fii ai sfântului Ignațiu de Loyola, ferindu-se de ei ca dracu' de tămâie.

Se întâmpla ca tocmai în clipa aceea Garibaldi să se ridice de la masă; ridicându-se, se întoarce spre mine și-mi spuse:

— Du-te imediat prin oraș și zgâlțâie puțin ușile mănăstirilor, cere călugărilor, care trebuie să fie mulți pe aici, să ne dea câteva pături de lână. Dacă va trebui să înnoptăm în munți câteva seri, păturile or să ne prindă mai bine decât un sac cu aur. Ai înțeles? Fă rost de cât mai multe.

Și se duse să se culce.

— Mergem și noi cu tine – șopti unul din tovarășii mei.

— Bucuros – i-am răspuns – dar ce aveți de gând să faceți?

— Vom face ceea ce e de făcut – se auzi de undeva o voce.

Ar fi păcat să-i lăsăm să ne scape printre degete.

Am înțeles că deasupra preacinstitelor capete bisericești se înteteau nori negri și deși, prevestitori de furtună, și am vrut să știu ce părere avea generalul. Misiunea de a da o raită pe la mănăstire o avusesem eu, subsemnatul, și mi se părea că eu trebuie să descurc singur ițele acestor treburi.

Am intrat așadar în camera generalului și m-am trezit spunând:

— Știați? în Marsala mai sunt și iezuiți!

— Ei și? întrebă uimit generalul. Ce mă interesează pe mine iezuiții?

— Voiam să spun – am adăugat eu – voiam să știu... dacă trebuie să mă mulțumesc să le iau păturile de lână, sau dacă mai

trebuie să-i apuc și de ciuf și să-i aduc aici ca ostatici.

— Ia te uită ce idee copilăroasă! strigă generalul, întorcându-se brusc cu spatele la mine.

Mi-am dat seama de lipsa mea de tact, așa c-am ieșit foarte îndurerat. Credeam că descoperisem un brilliant, și când colo m-am trezit în mână cu un ciob fără nicio valoare.

Lângă ușa casei noastre se cuibăriseră câțiva voluntari. Am chemat pe vreo șapte sau opt dintre ei ca să vină cu mine, gândindu-mă că vor duce ei păturile. De fapt, însă, n-aveam nevoie de atâta escortă, pentru că de cum am pus piciorul în stradă, șapte sau opt oameni din cei cu care cinasem se și aflau lângă mine.

Am înțeles din zbor că ardeau de dorința de a da o sărutare preacinstitelor fețe iezuite și că eu trebuia să fiu cel care să-i introducă în adăpostul lor scăldat în rouă.

De aceea am socotit nimerit să le atrag atenția acestor capete înfierbântate, dându-le un sfat prudent:

— Dacă vreți să veniți cu mine, n-aveți decât, dar băgați de seamă!... Generalul n-a vrut să-mi dea voie să-i iau nici ostatici măcar...

Prietenii ridicară din umeri și unul din ei mormăi:

— Ca de obicei! Când e vorba de preoți și de călugări,

generalul e tot numai blândețe.

Am mers mai departe și m-am întâlnit cu doi marsaiezi, pe care i-am rugat să-mi arate unde erau mănăstirile, și în primul rând aceea a iezuiților.

Mănăstirea iezuiților era (dacă memoria nu mă înșală) pe malul mării; la prima vedere, mi s-a părut o casă cu înfățișare plăcută, cu trei etaje, albă și într-o stare bună.

M-am apropiat de poartă, am bătut cu mânerul gros de metal de la ușă, și în timp ce așteptam să ni se deschidă, am văzut cu mare neliniște că tovarășii mei cu care luasem masa, la care se mai adăugaseră din întâmplare trei sau patru necunoscuți, se sfătuiau între ei, vorbind în șoaptă...

— Ei – le-am spus – băgați de seamă ce faceți, pentru că generalul, care nu vrea să-i luăm nici ca ostatici, nu ne-ar ierta niciodată dacă am face vreo glumă proastă călugărilor ăstora.

Bătrânul Gusmaroli mă strânse de braț cu toată puterea, exclamând în dialectul lui mantovan:

— Tas... (stai liniștit).

— Nu, Gusmaroli, nu – am reluat eu – nu e cazul să stau liniștit, pentru că Garibaldi pe mine m-a trimis, și nu pe voi, la acești călugări, și n-aș scăpa cu fața curată dacă în loc de pături le-aș lua vulpoilor ăstora pielea. Cel puțin făgăduiți-mi că dacă

urcăm la ei, iezuiții nu vor avea de suferit mai mult decât un bobârnac pe chelie.

Și cu degetul mare și cu cel mijlociu de la mâna dreaptă am făcut gestul de a da un bobârnac, de parcă aș fi avut în fața mea preacinstitul dovreac al părintelui stareț.

Montanari, cel mai nestăpânit dintre toți, începu să sufle ca o focă; și văzând că poarta nu se deschide, începu să bată cu toată puterea pe care o avea în pumni.

Adevărul e că nu știam cărui sfânt să mă rog; îi aveam pe cei șapte voluntari pe care-i cărasem după mine ca să-mi ducă păturile, dar nu era nimerit să le cer lor ajutor împotriva tovarășilor mei, în situația aceea atât de ieșită din comun în care mă aflam; căci eram obligat să-i apăr tocmai pe cei mai răi și mai vechi dușmani ai cauzei noastre drepte, pe iezuiți.

Îmi frământam mintea într-o nesiguranță chinuitoare, și nu știam dacă era mai bine ca eu să rămân pe loc, pentru că prin prezența mea să previn un rău ce părea de neînlăturat, sau dacă era mai bine să mă întorc direct la general să-l anunț de cele ce urmau să se întâmple. Deodată am zărit venind spre noi silueta unui bărbat care mergea cu un pas foarte grăbit. Nu trecu niciun minut și îl recunoscurăm pe colonelul Giuseppe Sirtori.

„Dumnezeu te trimite!” am exclamat în sinea mea, și m-am

apropiat de el, să-i expun situația în care mă aflu.

Colonelul nu-mi lăsa timp să deschid gura, și ne dojeni cu asprime, spunând clar și răspicat că dacă le-am fi făcut un cât de mic rău călugărilor aceloră, dușmanii noștri ar fi făcut din asta un *casus belli* în fața întregii creștinătăți, defăimându-ne ca pe niște tâlhari, și blestemând pe Garibaldi ca pe cel mai nelegiuit pirat.

Apoi, întorcându-se înspre mine, relua:

— Mi se pare că dumneata ai avut, dacă nu mă înșel, ordinul să cari păturile de la călugări?

— Da, domnule colonel.

— Așadar, dumneata fă-ți datoria și domnii să se întoarcă cu mine, îndeplinind astfel ordinul generalului.

Scumpii mei prieteni șovăiră un moment și după aceea îl urmară pe Sirtori, pe care l-am auzit dăscălindu-i cu glas tare, – și îi conduse așa, în ison de predică, până într-o odaie care se afla în apropierea camerei generalului, și care pentru noaptea aceea devenise dormitor comun.

Rămânând singur alături de „patrula” mea, am bătut în poartă din nou, și pentru că bunii părinți continuau să facă pe surzii, am strigat cu voce puternică:

— Fraților, deschideți de bunăvoie, ori de nu, vă dăruiesc poarta!

Și am adăugat la acest verset o lovitură puternică în poartă, cu teaca de la sabie.

Sunetul de sabie făcu să se deschidă o fereastră și un călugăr ivit în cadrul ei mă întrebă cine sunt și ce vreau la ora aceea.

Am răspuns că eram un ofițer din armata italiană și că veneam în numele generalului Giuseppe Garibaldi să le cer câteva pături de lână, așa că erau obligați să binevoiască să deschidă.

Călugărul răspunse la rândul său că oră fiind înaintată și date fiind agitatele evenimente din oraș, nu era cazul să deschidă poarta și că, așadar, să revenim în plină zi, când superiorul lui avea să ne primească cu onorurile cuvenite.

Mi-am reînnoit cererea, continuând să-l iau cu binele, declarându-i că nu eram nici hoț, nici tâlhar.

Călugărul continuă să-și mențină punctul de vedere. La lumina lumânării care era în odaie, mi-am dat seama că, înainte de a-mi răspunde, repeta vorbele spuse de altcineva, care stătea în spatele lui.

Atunci am strigat:

— Călugăre sufler, arată-te tu, și n-avea pretenția să discuți cu mine printr-un sol! Tu trebuie să fii păzitorul principal, șeful, maestrul său ce știu eu, păstorul acestor soldați ai lui Loyola;

ascultă aşadar ultimatumul meu: ori îmi dai câte pături poţi, ori îţi dăram poarta, şi apoi întâmplă-se orice.

Şi am ordonat oamenilor mei să se apropie de poartă. şi să-şi pregătească paturile puştilor.

Atunci, acelaşi călugăr, după ce se sfătuisese cu celălalt, a cărui umbră oscila pe pereţi după mişcările flăi carii de lumânare care pâlpâia din cauza vântului, înll cercă să ne domolească, făgăduindu-ne că ne vor trimite jos păturile în două minute.

Într-adevăr, după două minute ne-au aruncat pe fereastră două pături. Dar ce fel de pături, Doamne! Erau două pânze de păianjen care n-ar fi acoperit împreună niciun prunc de leagăn.

Pierzându-mi răbdarea, le-am adresat călugărilor o serie de vorbe grele, strigând indignat că l-au socotit pe generalul Garibaldi drept un cerşetor şi un milog, care a ajuns să apeleze la mila lor ipocrită.

Noua mea predică făcu să cadă alte două pături imense, de lână albă, groase, dar moi, demne de patul unui paşă.

— Au început-o bine – am spus eu, în timp ce încredinţam păturile tovarăşilor mei – dar faptele bune făcute numai pe jumătate sunt gata să devină păcate. Haideţi, voi sunteţi acolo şapte sau opt şi aveţi cel puţin o pătură de fiecare pat; suntem în mai, şi nu vă poate fi frig; hai, daţi-mi toate păturile, şi nu mă

faceți să mă înfurii. Pentru numele lui Dumnezeu, m-am săturat să tot parlamentez cu voi, și nu știu ce mă ține să nu...

Călugărul care era la fereastră vorbea din nou cu cel ce se afla în spatele lui, și după o scurtă consultare alte șase pături, la fel de frumoase, de mari și de moi, căzură la picioarele mele.

I-am rugat pe oamenii mei să ridice comoară prețioasă și am plecat făcă să le urez noapte bună afurisiților de corbi.

Această istorisire, pe care nu știu dacă o socotiți plăcută sau plicticoasă, am povestit-o așa cum s-a întâmplat, fără să adaug de la mine câtuși de puțin; cine nu mă crede să caute în arhiva ziarului *Civilizația catolică* și va vedea că iezuiții din Marsala au făcut aci o amplă mențiune, povestind, în linii mari, aceleași fapte ca și mine.

Totuși, sfinții aceia, mai mult ca să dea la iveală o nouă dovadă a cinstei lor iezuite, au scris niște baliverne despre isprava mea, lăsând să se înțeleagă cum că eu voiam cu orice preț să intru la ei în mănăstire și să fac Dumnezeu știe ce, și că ei au scăpat cu viață numai datorită înțelepciunii lor și admirabilei lor atitudini ferme, nelăsându-se înduplecați să deschidă poarta.

Când am citit ceva mai târziu povestea iezuiților din Marsala și am auzit cum îl tratau pe aventurierul fără scrupule toscan, care încercase să-i atragă în cursă, aproape m-am căit că

le-am lăsat tefere cheliile lor de călugări. Dar onoarea noastră și faima lui Garibaldi voiseră astfel, și eu n-am regretat niciodată și nici nu-mi va părea rău cândva că în noaptea aceea de pomină am făcut pe avocatul sărmanilor în fața perfizilor fii ai sfântului Ignațiu.

Căpătând astfel păturile de la iezuiți, am mai vizitat și alte mănăstiri, reușind să obțin de la tot felul de călugări vorbe frumoase și cuviincioase, dar și văicăreli câte vrei, din cauza așa-zisei lor sărăcii; cât despre lucruri, am obținut puține și proaste.

După ce m-am întors acasă, am lăsat liberă patrulea și, în sfârșit, așa îmbrăcat cum eram, m-am întins pe jos pe o saltea și am adormit imediat; trei sau patru ore am visat atâtea lucruri ciudate, încât aș fi putut realiza un adevărat poem din cât material aș fi avut, dacă l-aș fi ținut minte.

XVIII

Abia se iviseră zorile, când generalul veni în dormitorul nostru și ne sculă.

Am fost primul care am sărit în picioare, cu toate că mi-era mai somn decât îmi fusese când mă culcasem pe nenorocita aceea de saltea, și cu mare caznă, frecându-mă la ochi, am gonit tot ce-mi mai rămăsese din „ceața nopții”.

Cum mi-am revenit, m-am apropiat de general și i-am arătat grămada frumușică de pături pe care o ridiecasem într-un colț al odăii. El îmi dădu să înțeleg că le văzuse, și nu-mi spuse o vorbă despre întâmplarea cu iezuiții; ceea ce însemna limpede că Sirtori îi povestise de-a fir-a-păr toată întâmplarea, fără să-i amestece în aceeași oală pe nevinovați și pe păcătoși. Oriunde ar fi fost Garibaldi, pâinea, vinul, carnea, ba și sărea puteau ușor să lipsească, dar niciodată nu se întâmpla să nu aibă cafea. Omul acela, obișnuit să se mulțumească cu trei sau patru grămăjoare de smochine și cu câteva boabe de porumb fiert, ar fi pățimit chinurile iadului dacă i-ar fi lipsit o ceașcă de cafea. Știind acest lucru, grija noastră era că întotdeauna să-i procurăm cafea, chiar dacă ar fi fost nevoie să sărim s-o căutăm în foc sau la adâncime de o milă în fundul mării. Așadar, când am pornit-o de la Genova, neobositul Pietro Bovi, marele descurcăreț al micii noastre armate și demn de a fi astfel chiar într-o armată foarte mare, luase cu el pe vas tot ce era trebuincios pentru că generalul să aibă în fiecare dimineață, și chiar în fiecare seară, o doză de cafea foarte bună, ce putea fi făcută la repezeală, fie în pădure, fie într-un câmp pustiu.

Sosi așadar cafeaua din care se serviră toți. Generalul, între o sorbitură și alta, îi întrebă pe Sirtori și pe Turr dacă au fost

executate întocmai unele ordine ale lui și dădu de înțelese că ar dori să ajungă cât mai repede la Salemi, un orașel așezat sus, la jumătatea drumului care duce la Palermo. El speră ca în locul acela să strângă câțiva răsculați din cei numeroși, pe care ziarele din Genova, din Lombardia și din Torino îi făcuseră să plouă cu miile pe moșiile siciliene; până la urmă s-a văzut că nu fuseseră mai mulți de o mie, din care acum rămăseseră doar câteva zeci de fugari ce – rătăceau prin munți.

Fulgerul luminos al minunatelor prorociri se împrăștiase într-o clipă; vântul spulberase iluziile și înaintea ochilor noștri nu mai rămăsese decât realitatea goală și crudă.

Orice ieșire spre mare era închisă; zarul fusese aruncat și Garibaldi spusese, pe bună dreptate, că dăduse; foc vapoarelor lui. Cuvintele acelea mari nu ascundeau decât hotărârea lui neclintită de a libera Sicilia ori de a pieri generos, din dragoste pentru patrie. Aratus⁴⁶ desigur că n-a fost nici mai îndrăzneț și nici mai generos decât Garibaldi.

Mulți au crezut, și până în dimineața de 12 mai am crezut și eu că condotierul nostru, odată debarcat în insulă, avea de gând să înceapă sus în munți războiul de partizani sau războiul cel mic,

⁴⁶ Aratus de Sicyone (272-213 î.e.n.) - general grec,, fondator al ligii aheene,- a

cum se cheamă azi, care hărțuiește neîncetat armatele regulate și e foarte potrivit să ridice popoarele împotriva celor ce le oprimă libertatea, călcându-i în picioare. Nimeni n-ar fi visat vreodată că el va porni direct spre Palermo, cu atât mai mult cu cât situația din Sicilia s-a dovedit a fi cu totul alta decât se aștepta el.

Aflând așadar hotărârea pe care o luase generalul, înțeleseserăm din zbor că pentru noi începea un drum mult mai greu decât călătoria pe mare, care, prin comparație, se putea numi o adevărată croazieră. Văzându-l lângă mine pe La Masă, nu m-am putut stăpâni să nu-i spun:

— Dragă prietene, generalul vrea să treacă la acțiune, dar dacă sicilienii tăi ne vor primi peste tot cu mutrele cu care ne-au primit aici, în Marsala, nu mai rămâne altceva de făcut decât să ne rugăm lui Dumnezeu să ne salveze și să ne elibereze.

Și La Masa îmi răspunse:

— Ascultă ce-ți spun: peste două-trei zile o să vezi că n-am mințit, și că sicilienii de azi sunt urmașii demni ai acelora care cu multe secole în urmă au cântat la vecernii. Celor din Marsala le e teamă și nu degeaba... Ei știu că noi nu trebuie să ne oprim aici, și că, după plecarea noastră, Burbonii vor debarca și vor rămâne

stăpânii oraşului.

— Poate că ai dreptate – am adăugat – dar unde sunt oare trupele acelea numeroase de răsculaţi, pe care le ridikai atât în slăvi la Genova, unde sunt oraşele răsculate?

Întrebarea era una din acelea care te stânjenesc ca o haină prea strâmtă, totuşi La Masa nu se pierdu.

— Răscoala a fost înăbuşită – spuse el – dar vei vedea că nu-i nevoie decât de o scânteie ca să se aprindă din nou, cu o forţă de o sută de ori mai mare.

— Domnul să te facă profet! am exclamat eu. Totuşi eu rămân supusul credincios al sfântului Toma apostolul, şi nu cred decât în ceea ce văd... Dar, la urma urmelor, suntem în horă, trebuie să jucăm, şi vom juca atât cât vom trăi.

Spre ora şase începură pregătirile pentru marşul care ne aştepta; luarăm mai cu forţa, mai cu binişorul câţiva cai, ridicarăm din magaziiile domnilor câteva trăsură şi încărcarăm câteva pâini în căruţe. Alte merinde n-am putut găsi, pentru că prăvăliile erau toate închise şi lumea se ascundea şi, de fapt, ne aflăm într-un oraş aproape părăsit de toţi locuitorii.

În timp ce companiile de voluntari se strâneau în pieţe, Garibaldi mă chemă şi-mi ordonă să mă duc la consulul englez, să-l rog în numele lui să ia sub sfânta şi demnă lui pază câţiva

bolnavi de-ai noștri, care nu erau în stare să mășăluiască cu noi. Apoi îmi dădu câteva scrisori care trebuiau expediate la Malta. L-am găsit pe consul, domnul Collins, în curtea casei sale, îmbrăcat tot în zorzoane, adică în costum negru de gală și cu mănuși albe; tocmai îi pregăteau un cal, punând șaua pe el. După ce a ascultat mesajul pe care i l-am transmis, mi-a zis:

— Spuneți generalului Garibaldi că scrisorile lui le trimit imediat căpitanului Marryath, căpitanul vasului nostru, care mai e încă ancorat aici; celălalt vas englez a plecat ieri, și la ora asta a și dus la Malta vestea debarcării fericite a generalului. Pe bolnavi lăsați-i la spital, îl voi trimite pe secretarul meu să-i ia în grijă și să le facă pașapoarte... fiți convinși că nimeni nu le va atinge nici măcar un fir de păr.

L-am salutat pe consul și am plecat. Ieșind de la consulat, am întâlnit câțiva marinari de pe vasele noastre, care cereau să vorbească cu consulul.

— Și ce vreți voi de la consul? i-am întrebat.

— Vrem să-i vorbim – îmi răspunseră ei cu mojiție; și mă lăsară în stradă fără un bună ziua măcar.

Am cam înțeles eu, așa, din zbor, despre ce era vorba, dar n-am vrut să-i las să ghicească că pricepusem ce vor.

Într-adevăr, puțin după aceea am aflat cu toții că mai mulți

marinari de pe *Piemonte* și *Lombardo* cereau de la consulul englez un permis de liberă trecere, ca să se întoarcă acasă, spunând că se învoiseră cu Bixio la Genova numai pentru o singură cursă și că nu aveau poftă să devină soldați într-o expediție care nu lăsa nicio îndoială că-i va duce la pieire.

Consulul îi lăsa să spună tot ce aveau pe suflet, apoi le dădu o lecție aspră, dojenindu-i pentru lipsa lor de dragoste față de tovarășii lor și pentru lașitatea de care dădeau dovadă, declarându-le că Anglia nu se îndeletnicea să ia sub ocrotirea ei pe oamenii lași.

Spre ora șapte, în timp ce escadra napolitană apărea din nou în fața Marsalei, cei O MIE stăteau încolonați, într-o ordine perfectă, în cartierul cel mai apropiat de poarta care duce spre Palermo, așteptând semnalul plecării.

Când totul fu în perfectă ordine, generalul apăru în fața lor, pe calul care avea înfățișarea cea mai puțin mizerabilă din câți se aflau în oraș și pe spatele căruia pusese un frumos harnașament, pe care nu știu ce domn brazilian sau argentinian i-l dăruise cu câteva zile înainte de plecarea din Genova.

Lângă Garibaldi călărea consulul englez, care ținuse să fie de față la plecarea noastră; ne salută de mai multe ori, urându-ne:

— Cu bine, tineri viteji, cu bine!

Așa am părăsit Marsala.

Demn de reținut este faptul că nu rămăsese nicio urmă din trecerea noastră prin oraș, pentru că generalul, știind bine că de îndată ce vom pleca napolitanii își vor face intrarea, nu numai că nu instalase acolo vreun guvern de-al lui, ba chiar lăsă la locul lor, neatins, până și stemele Bourbonilor, și nu întreprinse nimic care ar fi putut să aducă represalii pe capul bieților locuitori din oraș. Dintre aceștia, numai trei sau patru, în afara celor paisprezece eliberați de noi din închisoare, ne-au cerut arme și învoirea de a ne urma.

PARTEA A DOUA

DE LA MARSALA LA PALERMO

La Marsala, după cum știi, am ajuns cu bine, și eu mă gândisem să te părăsesc aici, deoarece socoteam îndeplinită obligația ce mi-o asumaseram; mi se părea că, în sfârșit, pot și eu să mă odihnesc, și că pot petrece în lenevie zilele de arșiță ale verii, la umbra corturilor de pe aceste vesele țărături livorneze. Dar tu, drag prieten, mai ademenitor decât răsfățul lenii, mă scuturi de lene, mă faci să torn din nou vinul marsalez în bătrâna mea ploscă și s-o pornesc iar în marș, cântând și povestind, și făcând

să reînvie prin aceste lucruri pe marele și vestitul om care, vai mie! nu mai este printre noi.

Niciodată nu-l vom mai vedea frumos și strălucitor, călare pe năvășul său armăsar, în tumultul și praful bătăliilor; nu-i vom auzi glasul care părea că vrea să se ia la întrecere cu sunetul unei trâmbițe de luptă, și care, cu toate astea, știa să prefacă în zâmbet vaietele muribunzilor, ce abia mai răsuflau pe pământul însângerat.

Aș vrea să nu-mi ceri mie ceea ce ai putea să ceri unui pictor, care are paleta plină de culori vii, o mână fără greș și o minte gata să surprindă atitudinile cele mai interesante și demne de un portret pe care generațiile viitoare vor dori să le cunoască, și care le vor fi împărtășite într-un fel foarte viu, prin punerea în mișcare a culorilor și a pensulelor. Pentru că eu, ca să te fac să urmărești cu plăcere călătoria mea, mă voi ține modest de sarcina luată, singura potrivită modestelor mele posibilități, povestind într-un stil simplu și potolit lucrurile văzute și auzite; nu-mi voi îngădui să-mi înalț măiestria dincolo de posibilitățile mele reale, ferindu-mă să cad de sus. Așadar, echipează-te bine și însoțește-mă spre Palermo, unde jur însă să te părăsesc, chiar dacă îți va veni fantezia să mă rogi și să stărui să merg mai departe, chiar dacă ai veni la Livorno să încerci să mă îndupleci

cu lingușiri, care pentru mine sunt un chin de neîndurat și de care am fugit totdeauna.

Însoțindu-mă până la Palermo, fii mulțumit de escorta pe care ți-o pot face, din moment ce nu mi-a fost dat să te conduc atât de direct și de expeditiv cum te-am dus de la Genova la Marsala, oraș pe care sarazinii, disprețuitori ai vinului bun, l-au numit Apa lui Dumnezeu (Mers-Allah).

Nu e momentul să-ți spun acum de ce și pentru ce va trebui să fac câte un popas; dar vei înțelege mai ușor spusele mele când îți voi spune că mă vei însoți în spij talele din Vită, Calatafimi și Alcamo, în timp ce Garibaldi se va război prin munții pitorești care împodobesc Conca d'Oro, croindu-și drum spre Palermo.

Totuși, fii convins că vei ajunge în Palermo chiar în clipele când se vor ridica baricadele și în clipele în care tinerii sicilieni o vor invoca pe sfânta Rosalia, și vor lipi binecuvântata ei imagine pe spatele tunurilor; vei asista la tratativele lui Garibaldi cu generalii burboni; vei vedea ruinele fumegânde și cadavrele neîngropate, incendiile și jafurile săvârșite de elvețieni și bavarezi, răzbunarea poporului său pe Garibaldi șezând pe treptele unei fântâni, urmărind atent, cu țigara în gură, bombele care zburau şuierând, și spunând cu un zâmbet plăcut:

— Ia uitați-vă ce rândunele frumoase!

Mai mult nu-ți spun, dar poate că și așa ți-am dezvăluit prea multe. Tu ia drept bune și adevărate tot ce voi fi în stare să-ți ofer, și dacă cititorii se vor simți plictisiți de nesecătuitul lor vorbăreț toscan, spune-le că pălăvrăgeala mea trebuie să fie pusă toată în seama ta, pentru că tu l-ai poftit pe dracu' să joace, și dracu', după cum vezi, te-a ascultat.

În sfârșit, ne aflam în Sicilia, în insula mult cântată de poeții gingași care au ales-o ca lăcaș al zeilor și au populat pădurile ei cu nimfe și fântânile cu naiade; ne aflam în insula vulcanilor și a marilor cetăți ale vremurilor antice; în leagănul delicatei filosofii și al limbii italiice. Fiecare dangăt de clopot ni se părea un ecou al clopotului Vecerniilor; în fiecare floare căutam mirosul de ambrozie care ne ducea cu gândul la zeițe; în fiecă sunet, îndepărtat și nedeslușit, căutam un murmur al țiterelor și al trubadurilor, care făceau pe frumoasele cu ochi negri de la curtea lui Frederic⁴⁷ să ofteze.

Prieteni cititori, vă voi spune că în vremea aceea, în pieptul meu bătea o inimă tânără, de douăzeci și cinci de ani, și că eram tot o poezie; și nu veți râde, sper, dacă veți afla că ochii mei

⁴⁷ Frederic al II-lea (1194-1250), regele Siciliei; a trăit timp îndelungat în insulă și a fost promotorul renașterii culturale

căutau prin văile singuratice pe Giovanni da Procida⁴⁸, stând pe gânduri și strâns în mantaua lui cernită; și că inima-mi era deschisă tuturor visurilor, care de care mai deșarte și mai fantastice, niciodată binevenite și care amăgesc sufletul unui visător naiv și păcătos.

Acum judec însă așa cum. am simțit în ziua aceea, ceea ce bănuiesc că li s-a întâmplat și tuturor tovarășilor mei; și spun că cerul acela mi s-a părut mai albastru decât cerul Toscanei și al Lombardiei, adierea vântului mai îmbălsămată de parfumuri îmbătătoare, soarele mai strălucitor, mirosul florilor mai plăcut, ca și zâmbetul femeilor, al femeilor foarte puține la număr, care ni s-au arătat în regiunea aceea însoțite de bărbați bănuitori și geloși.

Mi s-a părut că muzele siciliene intonau în urechile mele noi imnuri de război armonioase; mi se părea că mâinile lor albe fluturau înaintea ochilor noștri frunze verzi de lauri; toți aveam sufletul plin de presimțiri foarte bune, toți eram îndrăgostiți de Sicilia, și ni se părea un mare noroc să putem muri pentru ea.

⁴⁸ Giovanni da Procida (1200-1298), urmaș al lui Manfred, rămas credincios elvețienilor împotriva angioinilor, le-a adus acestora diverse servicii. În perioada revoluției cunoscută sub numele de Vespri, s-a întors în Sicilia și a fost numit cancelar al regatului. Viața sa a cunoscut o nouă popularitate în secolul al XIX-lea, datorită tragediei care i-a purtat numele și care a fost scrisă de G. B.

Ah, cine n-a trăit cum am trăit noi în zilele acelea pline de neliniște, de entuziasm, de sfânta dragoste de țară nu poate spune vreodată că a simțit ce plăcută și ce frumoasă poate fi viața!

Eram puțini la număr și părăsiți pe țărmul acela, dar aveam printre noi un erou care purta în faldurile stindardului său soarta Italiei; îl aveam comandant pe un om care scrisese pe lama sabiei lui: „Victorie sau moarte!” Prietenii noștri și cei dragi nouăv nu trebuiau să ne revadă decât învingători, ori trebuiau să binecuvânteze memoria noastră și să cinstească, pronunțând numele noastre, o glorioasă înfrângere...

Soarele răsărise de mai bine de trei ore, când am părăsit Marsala. În curând în fața ochilor noștri se ivi marea; am zărit vasele Bourbonilor care se apropiau fără frică de oraș. Câțiva țărani, pe care-i întâlnirăm cei dintâi, împreună cu un călugăr uscățiv, negricios și bărbos, care călărea pe un măgar, ne-au întrebat dacă într-adevăr era printre noi și Garibaldi, iar noi le arătarăm pe cel căutat. Pe dată, cei mai sprinteni dintre ei se apropiară de el, vrând să-i sărute mâinile, dar comandantul nostru îi respinse disprețuitor, spunând:

— La ce bun să sărutați mâna unui om care mănâncă, bea și...! (Își imaginează cititorul verbul al treilea.) Vedeți în ce hal v-au adus preoții? Vedeți la ce josnicie v-a împins tirania?

Și desfăcându-și brațele adăugă:

— Hai, sărutați-mă pe obraz, dacă vreți! El îi sărută cel dintâi.

Avangarda comandată de Missori deschidea marșul coloanei și toată lumea mergea pe jos; în primele zile, așadar, mica noastră armată avea o cavalerie pedestră, în urmă venea Mosto cu carabinierii genovezi; și după aceea, companiile cu număr de ordine, comandate de Bixio, Vincenzo Orsini, Stocco, La Masă, Anfossi, Carini și Cairoli.

Generalul, călare, apărea când ici, când colo, urmat de Sirtori, de Türr și de Cenni, neobosit în îndeplinirea ordinelor și în supravegherea marșului coloanei. În coadă veneau cele patru tunuri ale noastre, rostogolindu-se pe niște roți pe jumătate sparte, cu afeturile vechi, putre ezite de vreme; apoi carele cu muniție, puștile și alte nefericite bagaje militarești, pe care le escortau marinarii. Bătrânul și căruntul Ripări avea cu el trei sau patru medici; Acerbi conducea patru viitori intendenți și pe cei însărcinați cu ordinea; Sponzilli conducea pe viitorii șefi ai geniului militar; câțiva artileriști veterani mergeau cu tunurile.

— Uite – spunea Garibaldi, contemplând cu bucurie brigada aceea sărăcăcioasă – în câteva zile, fiecare companie se va transforma într-un batalion, și apoi într-un regiment.

Auzind vorbele acelea, mi se umplea sufletul de bucurie, dar ochii mei căutau zadarnic pe numeroșii răsculați, despre care se dusesse faima că mișunau pe câmpiile siciliene. Din când în când, fiind în capul coloanei, în timp ce urcam vreun deal, mă întorceam să mai privesc și oprindu-mi privirea pe puținul loc pe care-l ocupa coloana oamenilor noștri, gândeam în sinea mea: „Vai, ce ar spune unii dintre prietenii noștri buni, care la ora asta fumează sau beau în sfânta tihnă prin cafenelele din Torino sau Florența, dacă ar vedea cu ce armată a pornit Garibaldi să răstoarne un regat?”

Și, într-adevăr, n-a lipsit mult ca în zilele acelea unii să ne socotească drept nebuni, niște adevărați tăciuni rostogoliți din infern, și să-l înhațe pe general ca pe un om periculos, veșnic dispus să pună paie peste foc și să creeze bătaie de cap guvernului; și, din păcate, s-au găsit oameni care să dorească să fie stârpita sămânța oricăror viitoare tulburări și necazuri; și ei erau convinși că aceasta se putea face numai stârpindu-i pe revoluționari, pe care-i socoteau niște încurcă-lume și niște scandalagii furioși.

Văzând punțile celor două vapoare în rada Genovei, Garibaldi exclamase: „Ei, ce de lume!” Amintindu-mi vorbele lui ca pe un motto de bun augur, mă consolam în adâncul inimii mele, dar această mângâiere se întunecă iute, copleșită de o îndoială plină de tristețe. Nu primise oare generalul să ia comanda expediției convins de cei din jurul lui că va găsi insula în flăcări? Nu era oare cu puțință ca cei O MIE, care i se păruseră atunci prea mulți, să i se pară acum până și lui prea puțini?

Nu voiam să mă arăt descurajat, nici să apar ca un om care și-a pierdut încrederea, dar țineam mult să știu ce impresie îi făcuse lui Garibaldi felul cum am fost primiți încă de la început de sicilieni.

Și așa, apropiindu-mă de el, sub nu știu ce pretext, i-am spus:

— Domnule general, unde or fi oare răsculații aceia grozavi de care vorbeau cei ce v-au promis marea cu sarea? Mi se pare că lumea se uită la noi amuzată, cu o poftă nebună să vadă ce se va întâmpla mai departe.

Generalul răspunse cu neclintita lui liniște:

— Răbdare, răbdare; vei vedea că totul va merge foarte bine. Pentru ca sicilienii să se urnească din loc și să ne urmeze, trebuie să le arătăm că știm să ne batem. Lumea e prietena

curajoșilor și a norocoșilor.

Mi-am dat seama că spunea ceva sfânt, și am tăcut; dar după câțva timp m-am întors la el să-l întreb:

— Și unde e Rosolino Pilo? Unde e Corrao? Nu ne-au spus ei la Genova că erau stăpâni pe jumătate de insulă?

— Așa ne-au spus... – adeveri generalul – dar, ce vrei? Au făcut și ei ce au putut și acum or fi în munți.

Între timp ne ajunsese Sirtori, așa că am tăcut.

Făcând gestul să-mi aprind o țigară, am văzut o trăsură frumoasă cu doi cai, și din trăsură coborî locotenentul de Amicis, aghiotant într-unul din regimentele brigăzii Reggio, plecat odată cu mine, fără să-și ia rămas bun nici de la colonel.

— Ei – îmi spuse de Amicis – te distrezi mergând pe jos în căldura asta, în prăfăria asta?... Doar vezi că am loc berechet; hai, urcă!

Și făcu semn birjarului să oprească.

— De unde ai luat trăsura asta? l-am întrebat, în timp ce urcam în ea.

— Am văzut-o în magazia unui bogătaș și am făcut-o pe numele meu până deseară. Rămăsesem în Marsala din ordinul generalului, ca să am grijă că tunurile și carele să plece în ordine și să nu rămână în urmă niciun parapet, și mi s-a părut cam greu

să vă ajung, plecând pe jos.

Apoi, întinzându-se cu voluptate, adăugă:

— Ei, ce vrei? În timpul celor optzeci de ani pe care-i mai am încă de trăit, vreau să mă bucur puțin de viață, îți jur că primul tun dușman pe care-l voi vedea, acela va fi al meu... e o idee fixă pe care o am în cap; vreau să se spună că primul tun câștigat de Garibaldi în Sicilia l-a luat de Amicis.

Este adevărat că asta era ambiția viteazului și scumpului nostru tânăr, în ai cărui ochi se citea atâta curaj; dar nobila lui ambiție avea să-l coste viața, așa cum se va vedea mai târziu.

M-am urcat așadar în trăsură, și mi s-a părut că renasc, pentru că în ziua aceea era o căldură cum e de obicei la noi în august, o zăpușeală îngrozitoare, care ne scălda în sudoare și ne înăbușea.

Continuăm să înaintăm într-o regiune cu o vegetație bogată și îmbietoare; țăranii, adunați în grupuri în fața caselor, se uitau la noi cu gurile căscate, neștiind dacă să ne ureze drum bun sau să-i mulțumească lui Dumnezeu că trecem mai departe pe lângă ei, rugându-se să nu ne mai vadă niciodată întorcându-ne pe acolo.

Între timp, voluntarii, care la începutul marșului intonaseră cântece vesele și repetau dispuși celebrul refren: „Daghela, un

pas înainte...”, deveniseră acum muți și pășeau greoi, părând foarte obosiți din cauza căldurii fără margini și din cauza prafului ce îneca șoseaua.

Era aproape ora două când trâmbiță sună oprirea și căpitanul Cenni anunță un popas de douăzeci de minute. De cum auziră vestea plăcută, voluntarii rupseră rândurile și se culcară sub tufele de măracini și sub arbuștii din marginea șoselei, iar alții alergau încoace și încolo să caute puțină apă.

Eu împreună cu de Amicis, cu care urmam coloana la oarecare distanță, coborâram din trăsură; în dreapta șoselei, pe câmp, văzurăm un pâlcc de arbori și o luarăm amândoi într-acolo. Drumul nu ne-a fost zadarnic, deoarece printre copacii aceia se afla o căsuță joasă, care la prima vedere avea înfățișarea unui grajd. Poarta căsuței era pe jumătate deschisă, și în curte se ivi un om cu fața de culoarea ciocolatei, îmbrăcat într-o cămașă lungă, albă, care se uita la noi și ne zâmbea.

Uitându-mă la clădire, la cămașa lungă a localnicului necunoscut și la zâmbetul lui, îmi veni în minte scena nebunilor din „Columella”⁴⁹ și începui să fluier uvertura din

⁴⁹ Operă bufă de Fioravanti

„Semiramida”⁵⁰.

În timp ce noi ne apropiam încet de căsuță, omul cu cămașa lungă ne făcu un semn cu mâna și adăugă la gestul lui un *pst*, care însemna un fel de: „Grăbiți-vă!”

Ne oprirăm fără nicio umbră de bănuială, dar plini de o vie curiozitate. Omul cu cămașa lungă, când ajunserăm aproape de intrare, deschise larg ușa și, continuând să râdă, cu un aer de vulpoi șiret, ne spuse în limbajul lui necioplit:

— Excelență, intrați, dar fiți atenți să nu vă vadă nimeni, că de nu, cu atâta lume...

Am priceput de îndată că nu era vorba de niciun nebun, ci că aveam de-a face cu un țăran foarte șmecher, căruia i se potrivea de minune vechiul proverb toscan: „O fi având țăranul talpa groasă, dar are mintea subțire”.

Căsuța aceea joasă nu era, de fapt, decât acoperișul unei pivnițe imense și adânci, plină toată numai cu bărdace foarte mari și cu tot felul de vase de făcut vin. Înăuntru era o răcoare plăcută și un parfum de vin de Marsala care te dădea gata.

Alți doi țărani, îmbrăcați în același fel, se iviră iute în fața noastră cu două pahare și dând la o parte capacul unei bărdace

⁵⁰ Operă de Rossini

cu vin, ne invitară să bem. Le apucarăm cu preacinstitele noastre mâini și băurăni; am băut un vin demn de ospățul cardinalilor și demn de masa lui Lucullus. Nu era vinul fabricat de Ingham, ci era un vin făcut după prescripțiile lui Noe, așa cum obișnuiesc să-l facă gospodarii de pe pământurile marsaleze. După ce am golit paharele, țăranii ne-au poftit să facem un *bis*, dar eu am exclamat: „Mulțumim, fraților, e prea mult!” Atunci făcură semn să ne umplem gamelele și la această invitație le-am răspuns cu toată plăcerea, mai ales că nu știam ce fel de han și ce fel de masă de seară ne pregătea Providența, după marșul acela lung și greu.

După ce ne-am umplut gamelele, ne-am luat rămas bun de la cei trei oameni cu cămăși albe, care ne-au atras atenția, toți trei în cor, cu gesturi comice, să nu care cumva să dezvăluim vreunui dintre tovarășii noștri misteriosul lăcaș al răcoarei și al nectarului acela sicilian.

La înapoiere, spre șosea, am auzit un vacarm mare de glasuri și, printre ele, glasul înspăimântător al lui Nino Bixio. Ce se întâmplase oare? Voluntarii, toropiți de căldura aceea înăbușitoare, stăteau foarte liniștiți; tolăniți la umbră, unii ațipiseră, unii își ștergeau sudoarea, iar alții simțeau nevoia să facă orice altceva decât să se întoarcă sub razele soarelui arzător, – în sfârșit, nu era chip să-i scoți dintr-ale lor și să-i faci să

pornească la drum, oricât își spărgeau plămânii căpitani și ceilalți ofițeri.

Garibaldi, care stătea nemișcat la o oarecare distanță, nu-și dăduse seama că ordinul lui de pornire întâmpinase rezistență și că oamenii ar fi vrut să-și prelungească popasul, așa că nimeni nu-l chemă. Nino Bixio și Sirtori, văzând că rugămințile nu erau de niciun folos, începură să ridice glasurile, iar Bixio, după obiceiul lui, își cabrase tocmai calul lângă picioarele somnoroșilor și încăpățânaților, amenințându-i cu toate blestemele de pe lume, când deodată apăru generalul, care strigă cu glasul lui tunător:

— Înainte, băieți, n-avem vreme de pierdut!

La vorbele lui, cei O MIE săriră în picioare, toți odată, de parcă ar fi fost unul singur, și, refăcând rândurile, își reluară marșul istovitor și refrenul vesel:

„Daghela, un pas înainte, Desfătarea inimii mele”, la care se alăturară vreo patruzeci de glasuri toscane, intonând refrenul livornez:

„Bravo, băiete, bravo, Tralala-lala-la...”

În timp ce Bixio, blestemând în toate dialectele Italiei, galopa să ajungă în fruntea companiei sale.

Văzând că tovarășii noștri mășșăluiau atât de greu, morți de oboseală, i-am spus lui de Amicis:

— Nu e bine să mergem în trăsură, trebuie să le servim de exemplu.

De Amicis a fost de acord cu mine, a râs și am luat-o și noi pe șosea, pe jos, ca sfântul Francisc.

După câteva clipe, trecu pe lângă noi Bovi, călărind pe o iapă tânără, și trăgând de căpăstru o mârtoagă înaltă și uscată, care părea soră bună cu spectrul Foametei.

— Ei, Bandi – îmi spuse – calul ăsta e pentru tine. Încălecă-l și ajunge-l din urmă pe general, poate are nevoie de tine.

Bietul cal avea pe spate o șa veche, fără scară, și în loc de frâu două bucăți de sfoară care servise pesemne multă vreme la scripetele vreunui puț. Am încălecat cum am putut, ajutat de credinciosul meu Becarelli din Orbe-tello, care, făcându-mi vânt pentru zborul acela frumos, îmi spuse că doctorii de la ambulanță îl chemau cu ei. Bietul om mai avea încă febră, și mi se părea că meseria de infirmier era foarte bună pentru el, așa că l-am trimis cu Dumnezeu și cu doctorii, după ce i-am luat înapoi pumnalul meu frumos, pe care l-am vârat în centură, și ranița cu lucrurile mele, pe care le-am legat de șa.

Apoi, după ce i-am cerut și mi-a dat o nua de sălcie, am

biciuit mârtoaga până n-am mai putut; și mârtoaga mea începuse să alerge într-un trap în care merg vacile pe care le îmboldește păzitorul, ca să le smulgă din toropeală.

Abia am ajuns lângă Garibaldi, că el se și întoarse și-mi spuse:

— Bine, bine, ai găsit un cal?

— Da – i-am răspuns – calul din Apocalips. Călărirăm încă o jumătate de oră așa, în tăcere?

deodată, la o cotitură a drumului, văzurăm la o anumită depărtare un grup de oameni călare ivindu-se în vârful unei coline.

Garibaldi făcu semn să se oprească coloana și se întoarse spre mine:

— Ordonăți! i-am răspuns.

— Ia cu dumneata pe acești șase carabinieri geuo-vezi – și mi-i arată cu degetul – și du-te de te lămurește ce fel de oameni sunt cei ce se văd colo sus, în vârful colinei. Eu vă aștept aici.

Mă îndepărtam împungând cu tocurile pantofilor crupele țări ale mârtoagei mele, când mă și chemă înapoi, ca să mă întrebe:

— Ai vreun binoclu?

— Nu, domnule general.

— Are cineva un binoclu să i-l dea lui Bandi?

— Eu - răspunse un omuleț simpatic, care era tocmai domnul Calvino⁵¹, și îmi întinse un binoclu.

După ce am mers o bucată de drum, vorbind tot timpul cu cei șase genovezi, binoclul domnului Calvino îmi arată foarte clar pe domnii aceia necunoscuți care veneau în întâmpinarea noastră și care erau vreo șapte sau opt la număr, toți călare, cu tichii pe cap și cu floretele de-a curmezișul șei, ca beduinii.

Am grăbit pasul mârtoagei cu bune și binefăcătoare insistențe și am agitat bereta în aer. Necunoscuții porniră caii la trap și, agitând la rândul lor tichiile, începură să strige.

Am priceput din zbor că ne erau prieteni și că veneau trimiși de Dumnezeu; dar dacă nu era așa? Prudența cea mai elementară mă povățuia să fiu cu ochii în patru; i-am întrebat pe carabinieri dacă aveau armele bine încărcate și le-am spus:

— Opriți-vă și fiți atenți!

Apoi, lovindu-mi încă o dată nenorocita de mârtoaga, am luat-o înaintea, cu mâna pe revolver.

Necunoscuții se opriră și ei, iar unul, care mi se păru șeful lor, coborî iute de pe cal și veni să mă întâmpine, strigând:

⁵¹ Salvatore Calvino (1820-1883), om politic italian, a contribuit la pregătirea

„Trăiască Italia! Trăiască Garibaldi!”

Era unul din baronii Sant’ Anna de Alcamo, patriot înfocat și dușman de moarte al Burbonilor.

Ne-am strâns mâna și l-am poftit să-și cheme și tovarășii; la un semn de-al său, aceia alergară în galop în jurul meu, asurzindu-mă cu strigătele lor de: „Trăiască Cicilia! Trăiască Talia!” (Trăiască Sicilia, Trăiască Italia!)

În sfârșit, apărură și răsculații! Erau tovarășii lui Roso-lino Pilo, care auziseră din munți bubuitul tunurilor escadrei burbonice și care, trimițând iscoade spre Marsala, aflaseră despre debarcarea noastră.

I-am dus pe baron și pe arabii lui la general, care-i primi cu multă căldură și începu pe loc o convorbire cu ei, cu Sirtori și Turr.

După ce Garibaldi izbuti să afle ceea ce îl interesa în mod deosebit, abătu coloana din șoseaua principală și o împinse pe o cărare ce cobora de-a lungul unor serpentine lungi, într-o vale înverzită, în fundul căreia se ridica o colină mai mult înaltă decât lată. În vârful acesteia se afla o construcție care părea a fi un vechi castel în ruine.

Fiindcă generalul îmi ordonase să merg înainte cu cercetașii mei, pe lângă care mai adăugă pe unul din oamenii baronului Sant' Anna, am depășit cu mult coloană, tot întrebându-l, curios, ba de una, ba de alta, pe noul meu tovarăș, de la care am aflat în ce fel a fost înăbușită răscoala în toată insula, și cum au rătăcit Pilo și Corrao prin munți, împreună cu câțiva oameni de-ai lor. După ce mi-a spus toate acestea, începu la rândul lui să mă întrebe dacă Garibaldi era chiar Garibaldi, dacă în spatele lui Garibaldi nu se ascundea cumva un rege adevărat și dacă în spatele acelui rege nu se găsea vreo comoară.

La acestea am răspuns:

— Frate, Garibaldi e chiar Garibaldi în carne și oase; după Garibaldi, dacă va fi nevoie, va veni și un rege, dar despre comoară de care vorbești nici nu poate fi vorba, fiindcă nu există.

Arabul se tulbură și spuse:

— Comoara e la Palermo.

— Bravo! am răspuns. Comoara aceea va fi în curând a noastră, fii sigur de asta, și atunci vom fi fericiți ca niște papi. Nu uita însă că toate comorile sunt bine apărute și că trebuie să ducem o luptă crâncenă, dacă vrem să punem mâna pe ea.

În timp ce vorbeam despre toate astea, se ivi în fața noastră un grup de șase sau șapte călăreți, care ne salutară cu strigăte

puternice de bucurie. Șeful lor era domnul Mistrețta di Salemi, care, aflând că ne îndreptam tocmai spre feuda lui, venea în întâmpinarea generalului, dorind să-i ofere tot ce ar avea nevoie el sau oamenii lui.

I-am ordonat unui genovez să conducă pe domnul Mistrețta la general, împreună cu toată suita, iar eu, continuându-mi drumul, am ajuns la feuda lui, care era tocmai micul castel pe care îl văzusem de departe, după ce părăsisem drumul principal.

În acest timp, soarele cobora spre asfințit, într-o grămadă de nori care luau culoarea purpurii; aerul începea să se răcorească și o mireasmă plăcută se simțea în toată valea, care era verde și plină de fel de fel de plante leguminoase.

Aruncându-și ochii pe întinderea câmpurilor aceloră, Garibaldi exclamă plin de voioșie:

— Foarte bine, cu atâtea legume câte sunt aici, voi putea duce războiul fără să am nevoie să mă mai gândesc la alte alimente.

Ceea ce păru că-l mulțumește pe general nu ne consolă însă de loc pe noi, care nu mâncaserăm nimic în toată ziua aceea și voiam să mâncăm ceva, dar care să nu fie păstăi. Ne uităm unul la altul și ne întrebam pe rând dacă generalul vorbise cu adevărat și

chiar își pusese în gând să ne condamne la hrana aceea, bună pentru niște asceți, dar nu pentru noi, după atâtea mile străbătute și după atâtea eforturi.

Dar Bovi, care tocmai sosi în momentul acela, înștiința pe comandant că a cumpărat paisprezece oi de la un păstor care avea turma la pășune prin împrejurimi; puțin mai târziu, cele paisprezece victime trecură behăind prin fața noastră, în drum spre locul de sacrificiu, care fu săvârșit de către un știu ce preoți sub zidurile bătrânului castel.

Castelul se numea Rampegallo și nu mai era decât o biată ruină, care în vremurile lui de glorie o fi fost încântătoarea casă de oaspeți a vreunui baron în sezonul de vânătoare, sau loc de refugiu pentru zbirii lui care torturau pe bieții megieși și-i țineau în frâu pe nenorociții de vasili. În ziua când Garibaldi l-a onorat cu vizita lui, Rampegallo nu mai era decât un fel de fermă, locuită de un îngrijitor și de câțiva oameni, ocupați să cultive vița de vie și să stoarcă din ciorchini mustul lor gustos.

Intrând în fermă, sau în castel, ca să-i spunem astfel, l-am găsit pe Stefano Türr întins pe un pat și ținând apăsată pe gură o batistă pătată de sânge. L-am întrebat ce i se întâmplase, și mi-a răspuns că deseori scuipa sânge, dar că nu obișnuia să dea atenție acestui lucru. I-am pus mâna pe frunte și am simțit că

ardea ca un fier încins. Am vrut atunci să fug să chem un medic, dar el mă opri, spunându-mi: „Nu e timp acum nici de medic, nici de medicamente”.

Viteazul om nu avea nici măcar timpul să fie bolnav; și, într-adevăr, în dimineața următoare, era sănătos și sprinten ca un cocoș.

Garibaldi, totdeauna foarte scrupulos să-și ia măsuri de precauție pentru apărarea taberei, instalase avanposturi de pază și trimisese în recunoaștere câteva echipe de cercetași. După ce mânca puțină pâine și bău câteva sorbituri de cafea, în sala cea mare a castelului, pe ai cărei pereți erau zugrăvite, pe un fond verde, scene de vânătoare, lui Fruscianti i se păru că sosise timpul să-i pregătească patul. Dar în afară de un pat a trebuit să-i instaleze și un cort, fiindcă el a ținut cu orice chip să doarmă afară, sub cerul liber, deși cu toții l-am prevenit că avea să cadă rouă multă și lui, care suferea de artrită, nu-i putea face decât rău să inspire aerul umed toată noaptea. Două din păturile iezuiților din Marsala ni s-au părut atunci un adevărat dar ceresc pentru ca să-i facem cortul și culcușul; și cât ai clipi din ochi, culcușul lui de noapte fu gata; l-am condus în el cu toată dragostea și l-am ajutat să se dezbrace, de parcă ar fi fost părintele nostru. Dar nu terminarăm bine treaba, când veni pe neașteptate baronul

Santăanna să ne spună că ar fi fost foarte bine ca Garibaldi să încredințeze la doi dintre oamenii lui sarcină ca, în numele său, să înroleze oameni din câteva sate apropiate, asigurându-ne că cei doi se vor întoarce foarte repede și cu ajutoare serioase. I-am transmis generalului cele de mai sus și el chemă pe Sant' Arma, cerându-i să-i explice de-a fir-a-păr totul, apoi îmi spuse:

— Scribe de îndată în numele meu un ordin special pentru cei doi oameni ai lui Sant' Anna, ca să se știe că oamenii pe care îi vor recruta vor fi recrutați pentru mine; după ce-l vei scrie, ți-l voi semna.

M-am dus iute la Basso, care avea caseta cu actele secrete, și primind tot ce îmi trebuia, am scris ordonanța (îmi amintesc foarte bine) cu următoarele cuvinte: „Giuseppe Garibaldi, conducător al poporului italian, sosit în Sicilia pentru a reda nobilei insule vechea ei glorie și libertate, dispune de...”

După ce am scris-o, am dus hârtia generalului, care o citi și o semnă, fără a mai spune nimic altceva. Pomenesc acest amănunt, fiindcă nu va trece mult și va trebui să povestesc aceleia care mă citește în ce fel era pus la index sau înlocuit cu o formulă oarecare tot ceea ce se scria în numele său.

Îndată ce au plecat cei doi oameni care aveau sarcina să recruteze ajutoare, am instalat alte două corturi în vecinătatea

imediată a cortului lui Garibaldi, după aceea arh mînc? t. tot ce ne-a căzut în mină, fără să mai așteptăm împărțirea cărnii de oaie și ciorba respectivă, care a avut loc cu puțin înainte de miezul nopții pentru trupă înfometată.

Dis-de-dimineață, glasul generalului ne trezi pe toți. Îmbrăcat pe jumătate cum eram, am alergat în cortul lui și în timp ce un altul aprindea spirtul să-i facă o cafea, eu i-am oferit hainele să se îmbrace. Am observat că umezeala îi înțepenise întrucâtva brațele și mâinile, așa că am îndrăznit să-i spun:

— De ce oare voiți să dormiți mereu sub cerul liber, când aveți alături o cameră bună și un pat bun?

— Ei, ce vrei? răspunse. Așa sunt făcut, și pe bătrâni nu-i poți schimba.

Și așa, primele ore ale dimineții se scurseră fără întâmplări prea deosebite; nimeni nu știa când aveam să reluăm marșul și în ce direcție, sau dacă prin împrejurimi se aflau trupe inamice cu care să luptăm îndârjit. Neobservând niciun fel de pregătire de plecare, am presupus că Garibaldi voia să rămânem cîtva timp acolo, ca să adune ceva oameni, pe care îi promitea în număr mare La Masă și ceilalți întorși din exil. Aproape de nouă, cercetașii noștri se întoarseră în mare grabă, însoțiți de niște oameni călări, care venea” de la Salemi ca să-l anunțe pe

Garibaldi că generalul Landi⁵² o pornise în marș forțat cu o brigadă ca să-i taie drumul spre Palermo, în timp ce alte forțe manevrau pe uscat și pe mare, cu intenția foarte evidentă de a-l împresura.

Cu furie, și într-o iuțeață nemaipomenită, s-a dat ordinul să strângem corturile și să ajungem cât mai repede la Salemi.

Generalul, după ce se sui pe cal, îi ordonă lui Bixio să-l urmeze imediat cu compania lui, cu carabinierii genovezi și cu călăuzele, în timp ce restul oamenilor să fie adunați și așezați în ordine. Trebuia să batem șase mile lungi ca să ajungem la Salemi, care e așezat în vârful unei înălțimi foarte abrupte, și trebuia să ajungem acolo mergând pe poteci grele și lăturalnice.

Calul meu, pe care-l promisem cu o zi înainte, dispăruse și n-a fost chip să fac rost de un altul, așa că am fost nevoit să-mi folosesc picioarele, alergând o bună bucată de drum ca să fiu aproape de general, care părea posedat de diavol și nu-și mai putea găsi liniștea până nu se va vedea în Salemi.

Pe câmp se zăreau grupuri mici de țăranii care lucrau pământul, și nicio casă, fiind obiceiul prin locurile-acelea că țăranii să trăiască adunați în târguri și sate și nu pe moșii izolate

⁵² Ofițer burbon care a adoptat în lupta de la Calatafimi o atitudine defensivă

cum e obiceiul la noi. Nu ne amenința nicio primejdie apropiată, nici nu era de crezut că Bourbonii să poată să ne atace, în timp ce mergeam spre Salemi, pe un drum cu totul opus celui pe care se grăbeau ei să ne surprindă; totuși Basso și cu mine eram foarte neliniștiți văzându-l pe general cum o ia razna, îndepărtându-se mereu de escortă, urmat doar de Sant' Anna, Nullo și alți șapte sau opt călăreți.

La un moment dat, în drumul nostru istovitor, îl pierdurăm din vedere îndărătul unei pădurici; Bixio ne urma la două sau trei sute de pași și în spatele lui venea o altă companie, când ni se întâmplă o a treia glumă proastă, pe care a ținut să ne-o facă nebunul de pe corabie, care se aruncase de două ori în apă, după cum vă amintiți, desigur, cu toții.

Nu știu cum se fofilase în spatele lui Garibaldi, și-l urmărea, topăind mereu, cu niște ochi mari de smintit și cu bereta în mina. Deodată, apropiindu-se de el un ofițer în vârstă, îmbrăcat în uniformă statului major toscan, nebunul îl luă drept un Bourbon; se apropie de el, îl privi chiorâș, scoțând din când în când niște strigăte, pe care toți le credeau adresate soarelui sau lunii, nefiind nimeni în clipele acelea dispus să-și bată capul cu

prostiile care ieșeau din gura acelui smintit.

Și acum să vă spun cine a fost, pentru că atunci niciunul din noi nu-l băgase de seamă.

Ei bine, când amândoi mai aveau un pas ca să treacă peste pârliaș, cetățeanul acela nevinovat își scoase sabia, ca să nu-l împiedice și să poată sări mai bine peste apă; la acest gest al lui, smintitul îl apucă deodată de guler și, scoțând un cuțit, începu să urle cât îl ținu gura: „Săriți pe trădător! Pe spion! La arme! La arme!”

Scena aceasta se petrecea la câțiva pași de noi, adică de mine, de Basso, de Stagnetti și de de Amicis, care, auzind țișetele acelea ciudate, am alergat să vedem ce se întâmplase, și ajunserăm tocmai la timp ca să-l putem smulge teafăr din ghearele nebunului pe bunul nostru Parodi di Parma, bătrân de șaizeci de ani, unul dintre cei mai înflăcărați patrioți. Dar zăpăceala nu se sfârși aici, deoarece toți cei care veneau în spatele nostru, auzind țișetele pe care le scosese nebunul cu vocea lui puternică, se temuseră că generalul căzuse în vreo cursă, din cauza escortei atât de reduse, așa că începură s-o ia la goană cu armele la ochi, alarmând companiile; a fost o alergătură și o zăpăceală de nedescris.

După cum bănuiește fiecare, povestea s-a sfârșit în hohote

de răs, dar n-a fost om să nu-l blesteme pe smintit, pe care l-am dat apoi în primire la Salemi primarului, care l-a închis într-un „hotel” demn de nebunia lui.

Nu trecu mult de la aventura aceea comică, când apărură o mulțime de cetățeni care-l aclamau de departe pe eliberator, făcându-i semne să se apropie și arătându-i drapelele tricolore care fâlfâiau pe turnurile înnegrite din Salemi.

Garibaldi îmboldi calul în întâmpinarea celor bineveniți și împreună cu ei urcă la trap spre oraș, unde populația îl primi într-o atmosferă de sărbătoare, cu muzică militară, în dangăt de clopote și cu nesfârșite ovații, făcându-i o adevărată și solemnă demonstrație de simpatie și respect.

Era o norocoasă și plăcută schimbare de peisaj; noi alergam cu limbă de un cot pe povârniș, ca să ne ținem cât mai aproape de comandantul nostru, auzind, cu inima plină de bucurie, ecoul strigătelor acelora și vuietul manifestațiilor în cinstea lui Garibaldi.

Abia atunci ne-am dat seama că, venind în Sicilia, nu nimeriserăm pe un pământ plin de oameni nerecunoscători și de lași.

Primii locuitori din Salemi pe care i-am întâlnit sus pe deal, și care coborau să-i vadă și armata după ce-l văzuseră pe

Garibaldi, mă salutară (bărbați și femei) agitând batistele și strigând: „Moarte Burbonului!”

În curând, ca să mă onoreze, o fată îmi luă ranița din mână și-mi puse un buchet de flori; apoi apărură în fața mea un tânăr, care se oferă să mă mai ușureze de greutate, luându-mi el sabia. Lui însă i-am spus:

— Îți mulțumesc, frate, dar săbiile sunt ca nevestele, nu se încredințează nimănui.

Poate că sicilianul n-a înțeles, dar a râs din toată inima, ghicindu-mă după ochi, și s-a mulțumit să meargă lângă mine, întrebându-mă o mie de lucruri, la care nu răspundeam, sau răspundeam în frânturi de fraze, pentru că urcușul acela-greu îmi tăia respirația, gâfâiam, și plămânii mi se umflau ca două foaie.

Acum voi povesti cum l-am cunoscut pe Fra Pantaleo⁵³ și cum s-a întâmplat ca sus-numitul frate să-l cunoască în ziua aceea pe Giuseppe Garibaldi, pentru ca, mai târziu, să fie alături de noi, pe jumătate soldat și pe jumătate călugăr, ca Fanfulla de

⁵³ E vorba de Fra Giovanni Pantaleo (1832-1879) din Castelve-trano; el se îmbrăca încă de la vârsta de 16 ani cu veșmîntul reformatilor sfîntului Francisc. Datorită ideilor lui liberale, a profitat de expediția celor O MIE ca să părăsească mănăstirea și să vină alături de Garibaldi, ca preot capelan al voluntarilor. Împreună cu Garibaldi a participat la toate celelalte acțiuni politice

Lodi⁵⁴.

Ajunsesem aproape în vârful blestematului acela de deal, și tocmai respiram pe un mic podiș unde se ridica o mănăstire, la prima vedere cam la fel ca toate celelalte mănăstiri ale Ordinului San Francesco, asemănătoare una cu alta ca niște cuiburi de rândunică. În fața porții mănăstirii se vedea o cruce de lemn pe un pedestal mare de piatră și lângă pedestal stătea în picioare un călugăr tânăr, vioi și cu niște ochi focoși, care scăpărau.

Călugărul mă salută, iar eu mi-am continuat drumul fără să-i răspund la salut, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Dar slujitorul lui San Francesco, făcând doi pași înaintea mea, îmi spuse:

— Oare treizeci și patru (eu purtam pe beretă numărul regimentului meu, adică 34) nu obișnuiește să răspundă la salut?

— Frățioare – i-am răspuns, oprindu-mă – mi-era capul cu totul în altă parte decât la tine. Dar, la urma urmelor, află că pe la noi călugării și soldații se privesc cam pieziș.

— Bine – reluă călugărul. Așa o fi, pentru că în provincia ta călugării sunt dușmanii patriei, dar aici, în Sicilia, slavă

⁵⁴ Fanfulla de Lodi - om de arme din secolul al XVI-lea, a cărui biografie și al cărui nume nu se cunosc exact. Legenda îl descrie ca pe unul din luptătorii italieni cei mai viteji

Domnului, nu suntem ca ei.

— Îmi place s-o cred – i-am întors eu vorba, re-luându-mi drumul – dar trebuie să ajung în oraș și nu prea am vreme de discutat, chiar dacă aș vrea să respir și eu puțin.

Călugărul se apropie de mine și împreună ne îndreptărăm spre oraș, care nu era prea departe; mergând astfel, îmi spuse:

— Treizeci și patru, ai fost cam morocănos cu mine, dar eu țin la tine, și vom fi foarte buni prieteni. Dacă acestuia, – în 1863 a lepădat veșmântul monahal și a devenit un simplu cetățean, căsătorindu-se. A murit fără a se împăca cu biserica.

nu mă înșel, ești toscan. Te simt după accentul cu care vorbești. Acum fă-mi un hatâr și du-mă la general; l-am văzut trecând mai adineauri pe aici și să știi că inima mea e alături de el.

— Să te conduc la general? Crezi oare că vrea să-și spună rugăciunea și are nevoie de diacon sau de subdiacon?

— Nu, treizeci și patru, nu stau bine în gura ta unele vorbe. Crezi tu oare că eu nu știu că odată Garibaldi a avut alături de el un călugăr foarte credincios care-l urma neînfricat în lupte și a știut să moară cu Cristos în inimă și cu Italia pe buze?

Deși vorbele călugărului aveau un ton de maestru în retorică sau de lector în filosofie, el începu totuși să-mi placă

și-mi plăcu mai mult după ce îmi înșiră una câte una minunile de care erau în stare călugării din Sicilia, lăudându-se că aparține aceleiași ordin al călugărilor războinici din mănăstirea palermitană din Gancia.

— Ce crezi? continuă el să spună. În mijlocul acestor oameni superstițioși și orbi, crucea și vorba unui călugăr patriot valorează de o sută de ori mai mult decât săbiile voastre. Du-mă la general, și caută să-i pot vorbi, și-ți jur că în douăzeci și patru de ore, poate chiar mai puțin, acest biet călugăr umil și singur va prețui cât o legiune.

Vorbind așa, ajunserăm într-o piață, unde se afla o casă cu turn înalt. Muzica militară cânta în fața casei și mulțimea bătea din palme și striga: „Trăiască!”

— Unde e Garibaldi? am întrebat.

O sută de mâini se înălțară ca să mi-l arate sus, în vârful turnului, pregătindu-se să scruteze văile cu binoclul lui mare.

Am așteptat să coboare, și când a coborât l-am urmat îndeaproape, cu războinicul călugăr după mine.

Înaintând câțiva pași, Garibaldi își luă rămas bun de la lumea care-l însoțea și intră, împreună cu Fruscianti, Montanari, Gusmaroli și Stagnetti în palatul marchizului di Torrealta.

Călugărul părea că are mâncărime la picioare, ca un cal de

curse care nu se mai putea stăpâni, dar eu l-am apucat de un braț și l-am băgat într-o cafenea; acolo nu-mi venea să cred că am ajuns să m-așed și să cer ceva ca să-mi răcoresc gâtul. În timp ce beam, ciudatul meu prieten continua să vorbească repede, ca o moară neferecată, întrebându-mă o sută de mii de lucruri și, reluând din când în când pledoariile sale, într-un limbaj atât de inspirat și de înflăcărat, încât mă făcea să cred că în vorbele lui reînvia însuși Savonarola⁵⁵.

În cele din urmă, când mi s-a părut că e timpul să mă ridic, l-am luat de braț și am ieșit împreună cu el, cântându-i următorul psalm:

— Ascultă, eu te conduc la general și, dacă vrei, îi voi spune și câteva vorbe să te recomand, dar gândește-te Dine la ceea ce vrei să faci și nu uita că într-o bună zi, dacă te prind că ai să devii un laș sau un ticălos, eu voi fi cel care-ți va răsuci gâtul ca la cocoși.

Călugărul îmi luă mâna și mi-o strânse cu putere, zicându-mi:

— Prea puțin credinciosule, de ce te îndoiești de aproapele tău?

⁵⁵ Gerolamo Savonarola (1452-1498) călugăr dominican din Italia, dictator al

Suirăm scările palatului marchizului di Torrealta și servitorii îmi arătară apartamentul generalului.

De cum am intrat cu tovarășul meu în anticameră, Gusmaroli începu să sufle ca un motan și, venind lângă mine, mă întrebă:

— Ce vrea călugărul ăsta?

— E un călugăr cumsecade – i-am răspuns eu – care vrea să stea de vorbă cu generalul și să-i ceară voie să rămână cu noi.

La vorbele mele, cei patru voluntari care se aflau în anticameră începură să amenințe cu pumnii, să scrâșnească din dinți și să rotească ochii la stânga și la dreapta, de parcă aș fi adus în mijlocul lor pe Radetzki⁵⁶ sau pe Metternich⁵⁷.

Și Montanari strigă:

— Ia te uită, ca de obicei: în casa generalului numai preoți sau călugări!

Și într-o clipă toți tăbărâră pe nenorocitul de Pantaleo. Unu-l zgâria, altu-l trăgea de glugă, altul îi făcea coarne în față. În

Florenței, a murit ars pe rug, acuzat de erezie

⁵⁶ Iosef Viaceslav Radetzki (1766-1858), general austriac, învingător al italienilor în lupta de la Novara (1849).

⁵⁷ Klemens Lothar Wenzel von Metternich (1773-1859), diplomat și om politic austriac, ministru de externe și apoi cancelar al Austriei. A fost un dușman declarat al tuturor mișcărilor de eliberare națională din imperiul habsburgic, ca și din alte țări, politica

sfârșit, Montanari, luându-l pe sus cu totul, se apropie de fereastră...

Călugărul, înspăimântat, începuse să strige; eu voiam să-l apăr, dar din cauza râsului nu puteam face nimic; când iată că se deschide ușa în fundul anticamerei și Garibaldi întrebă:

— Dar ce e gălăgia asta?

Toți încremeniră ca statuile; numai eu, abia înăbușindu-mi râsul, i-am răspuns:

— Uitați, am adus aici un călugăr de bună-credință, care vrea să facă parte dintre ai noștri, și ei mi-l sărută sfâșiindu-l cu dinții.

— Ei, drace! vorbi cu voce aspră generalul, sfredelindu-i cu privirea pe cei patru voluntari.

Întorcându-se spre mine, continuă:

— Introdu-l pe călugărul dumitale!

Am intrat împreună și m-am grăbit să spun:

— Uitați, domnule general, un călugăr care vrea să fie ediția a doua a lui Ugo Bassi⁵⁸.

— Ugo Bassi!... exclamă generalul, cedând unei emoții

⁵⁸ Părintele Ugo Bassi (1801-1849) din ordinul preoțesc barnabit. Înlăcărat patriot și mare admirator al lui Garibaldi. A fost arestat de austrieci în 1849 și împușcat

neașteptate. Dar știți bine – reluă el firul vorbei, după o pauză lungă – știți dumneavoastră cine a fost Ugo Bassi?...

Vorbele acestea erau adresate călugărului, și călugărul răspunse:

— A fost un om care a știut să te urmeze în bătălie și a știut să moară ca un viteaz neînfricat!...

— Da, e adevărat – reluă generalul – dar ai în dumneata puterea să faci la fel, dacă va fi nevoie?

Călugărul începu atunci să predice cu glas tare, de să internă caracterizându-se prin înăsprirea opresiunii naționale și sociale.

parcă ar fi fost în amvon, și dându-și un aer de om inspirat vorbea de Samson și Ghedeon, de Macabei, de David și Saul, și-i spunea pe nume lui Garibaldi:

— Giuseppe Garibaldi, nu disprețui umila mea haină, pentru că eu îți spun că ea valorează în realitate mai mult decât armura ta, – nu disprețui această cruce, căci vei vedea că va străluci mai înfricoșătoare printre dușmani decât iataganul tău...

Auzind. Începutul acestei predici, mai că-mi păru rău că îl adusesem pe acest jupân călugăr, și tare mă temeam că gluma aceasta cu leul nostru de general să nu se termine cu vreun salut neplăcut pentru neprevăzătorul călugăr; așa că, făcându-i semne

din ochi, am căutat să-l înfrânez în vreun fel, mai tușind, mai dând cu sabia în pământ, dar parcă mă adresam unor pereți.

Din fericire, în ziua aceea, generalul era într-o dispoziție foarte bună, așa că nu numai că nu-și ieși din fire și nu-l trimise la toți drăcii pe oratorul acesta emfatic, ci chiar îi făcu plăcere să-l lase să vorbească în toată libertatea; cu o minunată intuiție, înțelesese din zbor cită bunătate și cât curaj se ascundeau sub aparențele bizare ale acestui lector în filosofie care predă lecții tinerilor din Salemi.

Și, într-adevăr, bunul Pantaleo ne-a adus un ajutor mai mult decât prețios, mai ales în prima parte a războiului, și n-a avut egal în ridicarea poporului pe care l-a făcut să iubească cu înflăcărare cruciadă împotriva tiraniei. Trebuie să vă spun că a fost un om demn de laudă, deoarece pentru binele care a știut să-l facă cauzei noastre nu i s-au ridicat după aceea nici biserici, nici n-a primit vreo răsplată, murind într-o sărăcie atât de cumplită, încât pe patul morții, soția și sora lui nu au avut cu ce să-i cumpere măcar o portocală, ca să-i umezească buzele; ele au rămas recunoscătoare vechilor tovarăși de arme numai pentru faptul că rămășițele acestui iubit soț și frate au putut fi închise într-un coșciug, iar fiii lui au avut o bucată de pâine.

Dar să mă întorc la povestire. Când ieși din camera lui

Garibaldi, călugărul nostru arată foarte încântat o scrisoare semnată de general, prin care-l însărcina să meargă prin regiunile învecinate, ca să adune oameni în numele lui. Când a plecat, mi-a spus:

— Ai să vezi tu, treizeci și patru, că în mai puțin de două zile, cu ajutorul Domnului, vin aici cu cinci sute de oameni gata să lupte și să moară pentru Italia.

Prima zi a popasului nostru în Salemi ne-am pierdut-o în întregime cu pregătirea aparatului de luptă: s-au scos două tunuri din afeturile lor vechi și inutile, ca să le facem altele noi, adaptându-le niște roți de căruță; am pus mâna de mâna să fabricăm lăncii; am rechiziționat cai și am început înrolările țăranilor care veniseră la oraș în număr mare.

Ei se îngrămădeau în jurul nostru și se uitau cu ochii mirați la armele pe care le aveam și mai ales la revolvere, ale căror mecanisme voiau să le examineze în amănunt; li se părea un lucru extraordinar ca o singură țeava să poată descărca șase focuri, fără să fie reîncărcată și prorociră că vom învinge lesne cu asemenea argumente extraordinare, chiar de la prima bătălie, dându-l peste cap pe Barbone cu napolitanii și cu elvețienii lui cu tot.

Văzând curiozitatea nemaipomenită a țăranilor, îmi

aminteam de povestirile unor călători care au zugrăvit pe sălbatici înmărmuriți și încremeniți în fața cuțitelor, a puștilor și a oglinjoarelor sau a altor mărunțișuri de sticlă, pe care le arătau acestora ca să-i ademenească, și de care ei făceau mare haz.

La o anumită oră, pomenindu-mă în piața cea mai mare a orașului, am văzut o stemă burbonică pe poarta unei case, și am întrebat lumea care se înghesuia acolo:

— O, sicilieni... de ce mai întârziați să doborâți stema aceea rușinoasă?

Mulțimea mă asculta în tăcere; nimeni nu voia să fie primul care să săvârșească această acțiune revoluționară sau să strige „bravo” celui care făcea o asemenea propunere.

Între timp, apăru în fața mea un om bine legat și cu un aer hotărât, despre care am aflat că era un alt frate al lui Santănna.

El strigă:

— Da, da, jos cu stema aceea! și aruncă în ea cu un băț pe care-l avea în mina.

Atunci am spus:

— Dați-mi o scară!

Mi s-a dat o scară, am sprijinit-o de zid și desprinzând stema am lăsat-o să cadă jos pe caldarâm, exclamând:

— Așa să se prăbușească pentru totdeauna și nefasta lor

tiranie!

Lumea a răspuns cu o ploaie de înjurături și cu furie a început să strivească în picioare stema, când bătrânul Gusmaroli, făcându-și loc printre oameni, îmi strigă:

— Brâusel, brâusel! (Arde-o! Arde-o!)

Într-o clipă se aduseră niște surcele, cărora li s-au dat foc, și stema, prefăcută în bucățele, a ars. Aceasta a reprezentat decretul detronării odioasei dinastii burbonice, decret care a fost binecuvântat de Dumnezeu, deși ploaia care cădea din cer amenința să stingă flăcările noastre și să pună decretul la îndoială.

III

Seară am luat masa în casa marchizului di Torrealta și l-am avut oaspete pe părintele nostru Pantaleo, care-i declară lui Garibaldi că va pleca dis-de-diminează.

Între o discuție și alta, generalul, uitându-se la fața călugărului, observă urmele unei zgârieturi; îl întreabă:

— Părinte Pantaleo, cine te-a zgâriat?

Pantaleo îl arată pe Gusmaroli și Gusmaroli îl amenință cu o privire chiorâșă, vrând parcă să-ispună: „Mai încapi tu și altă dată pe mâinile mele!”

— Of!... făcu Garibaldi – lăsați-mi-l în pace pe acest bun

călugăr care-și va face datoria și va spori în rândurile noastre numărul credincioșilor cumsecade.

Și spunând acestea, se uită la Gusmaroli, care fusese preot și paroh pe deasupra, până la patruzeci și cinci de ani, dacă nu și peste această vârstă.

Gusmaroli, care se înfuria la culme când cineva îi amintea de viața lui de preot, își mușcă buzele și-mi dădu brînci puternic cu cotul, fiindcă eram lângă el și muream de răs.

După asta, Garibaldi începu să vorbească despre preoții și călugării cumsecade, pe care-i cunoscuse în diferite perioade și în capul listei îl menționa pe vechiul meu prieten don Giovanni Verità da Modigliana, care, după căderea republicii romane, îl salvase din mijlocul nemților, punându-și viața în primejdie, în creștetul munților Apenini, și apoi îl condusesese până la prietenii lui din Toscana.

În timp ce Garibaldi vorbea cu o adevărată recunoștință de generalul don Giovanni, zăpăcitul de Montanari lăsă capul pe farfurie și gemu.

— Ce ai, Montanari? întrebă Garibaldi, întrerupându-se. Vrei să spui cumva că don Giovanni nu e un preot bun?

— Of! răspunse Montanari. Vream să spun că în momentul în care dai peste un preot bun, trebuie să-l omori ca să nu-i lași

vreme să devină rău.

Pantaleo, auzind această nouă erezie, nu s-a mai putut stăpâni și a început să se înverșuneze împotriva damnatului Gusmaroli cu un potop de versete din Evanghelie și de maxime morale.

Damnatul, care studiasse, pesemne, în tinerețe, teologia și se îndopase și el cu tot atâtea cunoștințe, începu să-l combată cu o furie extraordinară, încât masa noastră se preschimbă într-o tribună de discuții teologice, pe de o parte susținută de un doctor al bisericii și pe de alta de un doctor al infernului.

Disputa începuse să ia o întorsătură plicticoasă pentru noi, și periculoasă pentru Pantaleo, când, din fericire, generalul o curmă cu o singură vorbă, care impuse tăcere, fără să liniștească însă spiritele acelea înfierbântate, destul de dușmănoase. Cei doi se priviră chiorâș în tot restul mesei și se despărțiră supărați foc, dorind să nu se mai revadă niciodată.

În seara aceea, generalul se culcă, după obiceiul lui, odată cu găinile, după ce aruncă o privire spre avanposturi și după ce află știrile aduse de cercetașii noștri care exploraseră terenul pe o rază de câteva mile. Ordinul pe care ni-l dădu înainte de a stinge lumina era să fim în picioare înainte de ivirea zorilor și gata de plecare din Salemi atunci când va găsi el de cuviință.

Am coborât așadar să-mi pregătesc calul, deoarece avusesem noroc să fac rost de unul, gratis, bineînțeles, și în timp ce mângâiam bietul animal și-i dădeam să guste, poate pentru prima oară în viața lui, o bucățică de zahăr, apăru în fața mea La Masă.

— Ce vânt bun te aduce aici? l-am întrebat. Și el îmi răspunse:

— Chiar după tine veneam, și te-am găsit fără să mai urc scările. Vrei să vii cu mine?

— Să vin cu tine? Unde?

— Plec acum la Santa Ninfa. Dau o scurtă raită și după trei sau patru zile îl voi ajunge din urmă pe Garibaldi cu o întreagă armată. Tu încă nu știi de ce sunt în stare sicilienii, dar îi vei vedea când îi vei pune la încercare. Dacă i-ai fi văzut cum i-am văzut eu în patruzeci și opt!... Dar știu, din păcate o știu prea bine, că voi, cei de pe continent, sunteți obișnuiți să băgați în aceeași oală pe sicilienii și pe napolitani, dar între ei este o diferență la fel de mare ca într-un lombard și un eschimos...

— Așa o fi, nu te contrazic, dar de ce vrei să vin cu tine?

— Aș vrea să am cu mine pe cineva pe gustul meu. Un om care să mă ajute...

Am înțeles imediat că pusese ochii pe mine, subsemnatul,

fiindcă avea nevoie de un om de încredere să se țină scai după el, așa că m-am grăbit să-i spun:

— Ascultă-mă, La Masă, nu l-aș părăsi pe bătrânul nostru nici ca să devin vicarul general al papii. Du-te singur pe pământul tău, trezește-i pe adormiți și adu-i cu tine cu miile, dar lasă-mă pe mine în pace, pentru că eu mi-am găsit locșorul potrivit.

La Masă n-a vrut să cedeze așa de ușor, începând să treacă în revistă, prin fața ochilor mei, pe *guerrillas*, legiunile, batalioanele de *picciotti*, și să-mi promită că voi ajunge un om de seamă și că în tovărășia lui voi învăța să mănânc și fier.

Dumnezeu a fost alături de mine și nu m-a lăsat să cedez ispitei în clipa aceea grea.

La Masă, văzându-mă neclintit ca o stâncă, îmi strânse mâna și plecă liniștit, parându-i rău că respinsesem atât de tăios un noroc care-mi ieșise în cale cu brațele deschise, Câteva luni mai târziu, citind un număr vechi din *Daily News*, am dat de o scrisoare din Sicilia, mai precis, din Marsala, în care se spunea între altele: „Azi (13) a plecat în interiorul insulei colonelul La Masă, însoțit de locotenentul Bandi, aghiotantul lui”.

Se vede că bietul La Masa ținea mult la mine și, oricum, îi rămân recunoscător pentru intenția lui bună.

A fost un om cu o inimă de aur, un viteaz, și mult mai bun

decât mulți alții, dacă e să vorbim drept; dar ar fi fost excepțional dacă n-ar fi avut marele păcat al vanității care a stârnit în jurul lui atâta invidie și atâta antipatie; din vanitate, de pildă, îl apucase mânia să vrea să conducă jumătate din omenire și să-l continue pe Cezar în Galia.

În dimineața următoare, echipați cu toții, am ieșit în afara porții orașului, pe o câmpie întinsă, care ducea de la Salemi la Trapani și Calatafimi.

Garibaldi apăru în mijlocul nostru, călare, și zăbovi câțva timp până se întoarseră niște cercetași trimiși afară din Salemi, să-i aducă știrile de care avea nevoie. După ce a primit veștile, a vrut să inspecteze una câte una companiile, ne mai spuse câte o vorbă de încurajare, de speranță, ne recomandă disciplină și apoi îi trimise pe toți la cantonamentele respective.

Întorcându-ne în oraș, în calea lui Garibaldi ieși un bărbat frumos, care călărea pe un cal negru, foarte focos, în spatele acestui domn bine, care se numea cavalerul Coppola, un bărbat de mare curaj și foarte stimat în Sicilia, veneau, doi câte doi, trei sute de țărani, în parte înarmați cu *scopettele*⁵⁹ lor și în parte neînarmați sau echipați cu niște bâte impresionante. Erau primii

⁵⁹ Scopetto, schiopetto - pușcă

răzvrătiți care se arătau ochilor noștri și Dumnezeu le păstra onoarea să împartă cu noi gloria primului foc.

Oamenii aceia ni s-au părut o adevărată mană cerească, așa că le-am făcut o primire foarte frumoasă.

Nu erau o armată, dar în asemenea clipe și o nua însemna un gard de nuiile pentru noi. Și celor care se văitau că sunt puțini, generalul le răspundea:

— Să primim ceea ce ni se dă; vor veni în număr și mai mare când vor vedea cum ne pricepem să luptăm.

Cuvinte sfinte, neînchipuit de sfinte. Alți voluntari, afară de câteva excepții, n-au mai apărut decât după ce au văzut de ce e în stare Garibaldi, bărbatul acela lipsit de vanitate neroadă, fără pene și decorații, care mergea în cămașă, purtând pe cap o pălărie de fetru neagră, prea puțin deosebită de a țăranilor și a păzitorilor de capre.

De îndată ce fu hotărâta înarmarea noilor noștri tovarăși de arme, ne revenea sarcina să-i organizăm cu oarecare amabilitate și să-i deprindem măcar cu regulile – elementare și indispensabile îndeletnicirii de soldat, în sensul indicat de Garibaldi, pe care de mai multe ori l-am auzit spunând:

„Învățați-l pe soldat să încarce și să descarce pușca, învățați-l să se întoarcă la dreapta și la stânga și să înainteze; dar

nu-l învățați niciodată, nici măcar ca simplu exercițiu, s-o ia înapoi”.

Așadar, după ce s-au distribuit puștile noilor recruți, s-a început instructajul noțiunilor elementare ale frumoasei arte de a omorî aproapele nostru iubit și pentru această lecție s-au ales câțiva din cei O MIE, printre care s-a dovedit foarte asiduu și abil un oarecare Marcherii.

Acum, de vreme ce l-am semnalat pe acest Marchelli, nu va displace cititorului să mă întorc în urmă cu câțiva pași, ca să-i povestesc în ce împrejurare a fost el alături de noi, să-i spun ce fel de om era, înainte ca îngerul lui păzitor să-l conducă la vila Spinola și să-i promită un loc printre fericii argonauți.

Într-o bună zi (trei sau patru zile înainte de plecare) mă plimbam cu prietenul meu Vecchi în apropierea porții de fier a vilei, când un tânăr înalt de statură și îmbrăcat modest ne chemă, spunând că ar vrea negreșit să ne vorbească. Ne-am apropiat de poartă, să ascultăm ce voia de la noi și am aflat astfel că avea o dorință aprigă de a veni cu noi în Sicilia, implorându-ne să-l avem și pe el „în vedere”.

— Și cine ți-a spus dumitale – l-am întrebat eu – că aici se înrolează soldați pentru Sicilia?

— Cine mi-a spus? Toată Genova știe.

— Te-au înșelat, dragul meu, au vrut pur și simplu să facă o glumă cu dumneata...

— Au vrut să-și rădă de mine?! Să n-o mai spuneți nici în glumă, Garibaldi e în vila aceasta și va pleca peste câteva zile, așa că oricine vrea să se înroleze trebuie să se adreseze dumneavoastră...

Acest fel de a vorbi mă puse pe gânduri, mai ales că Vecchi se uita fix la necunoscutul acela și încrețea din nas, vrând parcă să spună: „Mască, te cunosc!”

De aceea i-am tăiat scurt vorba, l-am salutat și m-am îndepărtat de poartă, reluându-mi plimbarea cu Vecchi, care mi-a spus:

— Îmi amintesc că l-am mai văzut undeva pe acest om; nu e o figură nouă pentru mine. Nu vorbește în dialect genovez, totuși parcă în Genova l-am mai văzut o dată... Îmi pun capul c-așa este.

— Vrei să știi adevărul? i-am spus la rândul meu. Pun rămășag că e o iscoadă a poliției, sau vreun prieten de-al procurorului, care vine aici să ne tragă de limbă.

— Se poate – reluă Vecchi – și dacă e așa, să-l ia dracu’!

Am continuat să ne plimbăm și n-am mai vorbit despre el și nici despre strămoșii lui.

Cam după vreo două ore, întâmplarea a făcut ca să trec din nou spre poartă. Necunoscutul era tot acolo și iar începu să se roage cu desperare... Din nou l-am trimis liniștit la plimbare, și m-am dus în casă să iau masa. Deodată Vecchi bătu din palme vesel, cu aceeași bucurie parcă pe care a avut-o Arhimede când și-a descoperit principiul, și-mi spuse:

— Ia ghicește cine e omul de la poartă, care stătea mai adineauri acolo cu botul vârât prin grilaj și care voia să-l înrolăm pentru Sicilia! Caut, caut, și iată că am găsit... n-ai să ghicești pentru nimic în lume: e un scamator și acum câțva timp l-am văzut jucând biliard fără tac, numai suflând...

— E posibil?

— Sigur.

— La urma urmelor – i-am spus – ce e rău dacă nenorocitul acela câștiga și el o pâine desfătându-i pe alții?

— Nu-i niciun rău – răspunse Vecchi – dar e într-adevăr curios să vezi un scamator care râvnește la gloria de a se transforma în argonaut.

În dimineața următoare treceam prin fața aceleiași porți de fier, când uite-l pe același om, cu aceeași rugămintă. De data asta necunoscutul îmi făcu milă și nelăsându-mă inima să-l mai văd mult timp privind printre vergelele de fier ale grilajului, ca un

cerșetor, l-am chemat înăuntru și l-am întrebat:

— Ei bine, dumneata vrei să mergi în Sicilia cu Garipbaldi...

Ce anume speri să câștigi în călătoria asta?

— Nimic, domnule locotenent... Ceea ce speră să câștige fiecare.

— Și dacă te omoară?

— Atunci o să termin cu chinurile...

= Ai să joci biliard suflând! l-am întrerupt eu, într-un hohot de râs.

Bietul Marchelli se făcu roșu ca o pătlăgică și exclamă:

— Cum? Știți și dumneavoastră?...

— Să nu-ți pară rău, prietene, deoarece ieri te-am bănuț de ceva mult mai rău, te-am crezut un spion.

Pe scurt, după ce am lămurit afacerea asta, am vrut să-i dau o satisfacție scamatorului și după ce l-am asigurat că-l voi lua cu noi, i-am spus:

— Vino aici în fiecare zi la ora asta; și în ziua în care va trebui să plecăm, te voi ajuta să pătrunzi aici, de unde nu vei mai ieși decât ca să te îmbarci pe vas.

Și așa a fost: faimosul jucător de biliard fără tac deveni în felul acesta unul din cei O MIE din Marsala.

Să ne întoarcem acum la Salemi. Aflându-mă în mijlocul

beduinilor, am băgat de seamă că aceștia priveau cu ochi curioși și lacomi revolverul care strălucea la șoldul meu, fără să stea în teacă, fiindcă, rupându-se, o dădusem unui cizmar să mi-o coasă. Când a venit clipa repausului, se adunară degrabă în jurul meu, curioși peste măsură să vadă, de aproape, cum funcționează mășina aceea miraculoasă. Dorind să mă bucur puțin de uimirea lor, ca Leonardo da Vinci (iertăți-mi comparația), care se bucura contemplând gurile căscate și ochii scoși de uimire ai țăranilor înmărmuriți în fața păsărilor de lemn și a balaurilor de sârmă care zburau, am luat revolverul și m-am apucat să-l descriu, cu tonul pe care-l folosesc șarlatanii când vor să explice cum au descoperit America. Ascultătorii mei erau în culmea încântării, iar unul dintre ei, un băiețandru rumen la față, cu ochii zgâiți și cu dinții de păreau niște boabe de fasole, bătea din mâini și strigă în limba lui: „Frumos lucru! Frumos!”

Îmi plăcu băiețașul și mă gândii: „Pe flăcăul ăsta am să-l cresc cu toată grija și am să fac din el un scutier de mâna întâi”. Și-l întrebai:

— Cum te numești?

— Nino Marchese.

— De unde ești?

— Din Castelvetro.

— Câți ani ai?

— Șaptesprezece, excelență.

— Să nu-mi mai spui niciodată excelență, pentru că la noi excelență sunt numai măgarii. Spune-mi mai degrabă dacă vrei să rămâi cu mine, căci eu voi ține la tine și dacă vei fi credincios și curajos îți voi da un revolver ca ăsta, sau chiar unul mai frumos.

Nino Marchese sări în sus de două-trei ori de bucurie. L-am luat cu mine în casa Torrealta, i-am schimbat bereta cu calotă de bumbac negru cu o beretă roșie, turcească. L-am îmbrăcat cu o cămașă roșie și i-am prins pumnalul meu la centură, spunându-i:

— Vei mânca și vei bea aici; fii mereu cu ochii pe calul meu și nu te depărta, fiindcă s-ar putea să am nevoie de tine dintr-o clipă într-alta.

Nino voi să-mi sărute mina, dar eu i-am dat în glumă o palmă zdravănă și l-am făcut să înțeleagă că pe viitor, dacă va mai proceda astfel, va primi din partea superiorilor lui o dovadă asemănătoare de lipsă de civilizație.

Și astfel, instruindu-l în câteva cuvinte pentru slujbă, am plecat în altă parte, bucuros și mulțumit că am dat peste un suflet credincios și recunoscător, care m-ar fi urmat cu ochii închiși până și în gura iadului. Peste câteva pagini însă cititorii mei vor vedea cum m-am înșelat.

Când am ieșit din casă, am văzut pe șosea o mulțime de oameni care se îndreptau spre un imens palat vechi; îl numesc astfel fiindcă am clară imprimată ideea că era o clădire de o oarecare proporție, dar nu-mi amintesc bine dacă era chiar palatul municipal unde intrasem cu o dimineată înainte, ca să-l aștept pe Garibaldi, care scruta toată regiunea din turnul lui înalt.

În palatul acela, oricum ar fi fost el, am văzut o sală mare, și în sală intrând o mulțime de oameni: preoți, călugări, gentilomi (cum se numesc acolo proprietarii de pământ), în sfârșit, toată elita locuitorilor din Salemi, deoarece generalul invitase la sfat pe toți cei care disprețuiau pe față tirania burbonică și care vedeau cu ochi buni drapelul adus de la Genova.

Marele comandant stătea drept în fundul sălii, lângă el Francesco Crispi și toți oamenii de nădejde din expediție: Sirtori, Stocco, Carini, Calvino, Calona, Bianchi și alții, ale căror nume nu e nevoie să le mai amintesc. De cum se umplu sala, el începuse să povestească cum și de ce venise în Sicilia și declară răsturnată dinastia Burbonilor, amintind trecutele și prezentele nenorociri ale insulei, îmbiind poporul să-l urmeze în războiul acela sfânt împotriva asupritorilor.

Nu-mi amintesc în întregime ceea ce a spus Garibaldi, nici nu vreau să pun în gura lui vorbe care nu i-au aparținut, spun

totuși că în momentul acela solemn el a fost plin de elocință, cât putuse să fie la vremea lui Giovanni da Procida sau oricare alt revoluționar care ar fi putut să urască pe tirani, ba chiar să fi fost îndrăgostit și de moarte, dacă ea slujea o cauză dreaptă. În timp ce le vorbea, un freamăt de nerăbdare răspundea vorbelor sale, făcând să pătrundă în mulțimea înghesuită afară ura nobilă pe care înfățișarea eroului, lacrimile care-i străluceau în ochi și focul cuvintelor sale o aprindeau în fiecare inimă. Înainte de a încheia discursul său în fața auditoriului, strigă cu brațele ridicate: „Haideți, italieni, cine are o armă, să o ascută îndată, cine nu are o armă, să pună mâna pe o piatră sau pe o bâță și să mă urmeze, pentru că a sunat clopotul de vecernie”. În clipa aceea toate brațele se ridicară, toate gurile scoaseră un strigăt ce venea drept din inimă, și strigătul acela, repetat de mii și mii de italieni care se îmbulzeau pe străzile și în piețele apropiate, vestea tuturor că războiul sfânt începea.

În timpul acesta ploua de rupea pământul; dar micul orășel, în ciuda ploii, mișuna de lume, și numeroase brigăzi veneau la noi să ne ceară arme. S-au împărțit toate armele pe care le aveam și, când se terminară, Garibaldi ordonă ca mai mulți voluntari din compania noastră să dea sicilienilor puștile și să ia ei sulitele. Fiind convins că pușca nu era altceva decât minerul baionetei, nu

i se părea o prea mare pagubă pentru bunul mers al lucrurilor să dea puști oamenilor al căror curaj nu-l cunoștea și să-i lase pe vânătorii lui cu niște bețe înarmate cu un cui bine ascuțit. Și nici în această privință nu s-a înșelat, iar voluntarii îi dădură dreptate ei înșiși, cedând bucuroși noilor tovarăși puștile lor și luând ei sulilele acelea grosolane, a căror fabricație o supraveghease bunul meu prieten, viitorul colonel Giacomo Griziotti.

Era ora mesei și mă îndreptam spre casă, când cel mai mic dintre frații Sant' Anna mă întrebă dacă voiam să-l anunț generalului.

— Bucuros – i-am răspuns – vino cu mine și te anunț imediat.

— Știi? continuă să spună baronul. Napolitanii vin înspre noi.

— De la Trapani, poate?

— Nu, de la Palermo, și vin în număr mare. Cred că Garibaldi va lua calea munților...

— Eu cred exact pe dos – i-am spus eu – Garibaldi se va duce direct spre ei să-i întâmpine, chiar de-ar fi trei contra unu.

Baronul clătină neîncrezător din cap și suirăm împreună. L-am anunțat pe baron, care fu primit imediat, iar eu m-am întors în anticameră. După vreo douăzeci de minute, generalul mă

chemă.

— Spune-i colonelului Sirtori să vină imediat la mine. Am alergat să-l chem pe Sirtori. Vorbiră câțva timp împreună, apoi Sirtori ieși. În timpul acela, valetul marchizului di Torrealta veni să ne spună că masa era gata. M-am dus să-l anunț pe general, care tocmai se uita pe o hartă mare, geografică, și acesta, bătându-mă prietenește cu mâna pe umăr, ieși din cameră fără nicio vorbă.

În ziua aceea, nefiind cu noi la masă părintele Pantaleo, nu se mai discută despre teologie, nici despre călugări, ci se vorbea într-o atmosferă veselă ba de una, ba de alta, de parcă dușmanul ar fi fost la o depărtare de o mie de mile, iar noi, cazați undeva, liniștiți și singuri, în bunul și dumnezeiescul oraș Salemi.

Aș fi dat bucuros cele nouă sau zece lire pe care le aveam în buzunar, să pot afla ce planuri îl frământa pe general pentru ziua următoare, dar nu era chip să prind vreun fir, deoarece însuși Fruscianti, Gusmaroli și Monta-nari știau tot atât cât știam și eu, nicio boabă mai mult.

Când sosi ora de culcare, adică după ce sună „De profundis”, care anunță prima oră din noapte, generalul mă întrebă unde dormisem noaptea trecută.

— În mănăstirea iezuiților – i-am răspuns eu – dar n-am

închis un ochi, pentru că arabii și lombarzii au făcut un vacarm infernal.

— Ei bine, în noaptea asta vei dormi aici, la mine, căci s-ar putea să am nevoie de tine în orice clipă.

Urându-i noapte bună, m-am instalat într-o odăiță, având alături pe Nino Marchese și, împărțind saltelele cu tovarășii mei de totdeauna, m-am întins pe podeaua din anticameră generalului; și toți am adormit, frământați de un singur gând și de aceeași întrebare: unde vom merge mâine?

IV

În dimineața zilei de 15 mai, cinci zile după sosirea noastră în Sicilia, Garibaldi se trezi mai devreme ca de obicei; nu erau încă ceasurile trei când răsună vocea lui puternică.

Fruscianti, care era în picioare și se pregătea să-i servească cafeaua, îmi spuse:

— Intră tu, și voi veni și eu într-un minut.

Am intrat în cameră și i-am urât generalului bună dimineața.

— Vrei să-mi dai o ceașcă de cafea? Întrebă generalul.

— Va fi gata într-o clipă, domnule general! Fruscianti tocmai vi-o pregătește.

— Plouă?

— Cred că a plouat puțin acum câteva ceasuri – am răspuns, privind pe fereastră – dar văd că acum cerul e complet senin.

— Semn bun! exclamă Garibaldi, coborând din pat. I-am dat o cămașă curată, i-am adus hainele și am plecat după cafea. Dar în loc să găsesc cafeaua gata, l-am găsit pe Fruscianti care înjura ca un turc (sau mai degrabă ca un toscan), fiindcă mașina cea mică se stricase și trebuise să înceapă operația de la început.

Generalul, care în viața de familie era un om minunat, răbdător și discret ca nimeni altul, nu se tulbură din cauza întârzierii băuturii preferate, ci, după ce își puse pantalonii, începu să facă câțiva pași în sus și în jos prin cameră; mi-am dat seama de acest lucru după zgomotul pașilor lui grei și după sunetul pintenilor.

Când binecuvântata cafea a fost gata, Fruscianti și cu mine i-am dus-o împreună. A băut-o cu sorbituri rare, și în acest timp îi spuse lui Fruscianti:

— Du-te și anunță-l pe Sirtori să pregătească plecarea; și roagă pe cineva să mi-l trimită pe Turr.

Apoi i-a mai dat alt ordin, de care nu-mi amintesc.

Fruscianti, Gusmaroli, Montanari și Stagnetti au ieșit cu toții și eu am rămas singur.

Deodată l-am auzit pe Garibaldi cântând. Cântă cu glas răsunător și cu mult sentiment aria finală a baritonului din opera Gemma din Vergy⁶⁰, aria care se termină-astfel:

„Chipul acela suav îmi liniștește sufletul, și-mi pare că văd strălucind senin timpul ce va veni...”

În momentul acela, un voluntar îmi aduse sabia generalului pe care o curățase și o lustruise ca pe o oglindă, și am intrat cu ea în camera lui, spunând:

— Vești bune, așa-i, domnule general?

— Ei, ce vrei! răspunse Garibaldi, cu chipul senin – când treburile patriei merg bine, trebuie să fim și noi bine dispuși!

„Drace! îmi spusei. Omul ăsta are darul profeției, sau este peste măsură de norocos”.

Și eram gata să-l întreb ce vești miraculoase a primit în vis, sau dacă le avea în buzunar din seara din ajun, dar m-am stăpânit, și bine am făcut. Omul acela, care era un adevărat Dumnezeu pentru toți cei din jurul lui, devenea un demon când se întâmpla ca cineva să vorbească mai mult decât se cuvenea sau dacă era prea curios.

Îmi amintesc că într-o zi sosi la vila Spinola un individ ca să

⁶⁰ Operă scrisă de Gaetano Donizetti

discute cu el. Era cu puțin înainte de orele douăzeci și patru, și Garibaldi stătea la fereastră, cufundat adânc, după câte se pare, în gânduri.

L-am introdus pe vizitator: era un om de nimic, cu mâncărime la limbă și trufaș ca un păun; îndată ce-l văzu pe general, începu să se dezlănțuie cu un torent de vorbe atât de nepotrivite și de plictisitoare, de ar fi scos din răbdări și pe un sfânt. Necugetatul acela vorbăreț avu îndrăzneala să-i spună:

— Care sunt planurile dumneavoastră? Veți binevoi să mi le arătați înainte să mă hotărăsc să plec cu voi? Măine, dacă vreți, mă voi întoarce, și dacă voi vedea că planurile voastre sunt bine ticluite, voi fi omul vostru.

Garibaldi își încrucișa brațele pe piept și începu să-l fixeze cu atenție pe flecar, fără să-i spună niciun cuvânt, și când acesta plecă, nici nu-i răspunse la salut decât cu un semn al capului. Când vizitatorul nedorit fu afară, bătrânul general se întoarse înspre mine, mă privi liniștit câteva minute, apoi spuse:

— Ce părere ai? Ai auzit ce limbut e omul ăsta? Pun rămășag că trebuie să fie un mare ticălos.

Ei bine, în timp ce mă gândeam ce motive puteau stârni atâta veselie în sufletul comandantului nostru, un sunet de goarnă răsună departe, în aerul liniștit al dimineții:

la început au fost câteva acorduri simple, dar apoi a fost un semnal de deșteptare atât de bine compus, de delicat și de vesel, încât se armoniza minunat cu liniștea și cu pacea romantică a momentului acela.

Garibaldi se opri ca fermecat; când trompeta tăcu, exclamă:

— Ce minunată deșteptare! Nu ți s-a părut și dumitale că simți așa ceva, nedefinit?... Ceva melancolic și plăcut, care nu se poate explica? îmi amintesc că am auzit semnalul acesta de deșteptare altă dată, în dimineața zilei în care am câștigat bătălia de la Como... Aleargă și cheamă-l la mine pe trompetistul acela...

Am ieșit în fugă, însoțit de Nino Marchese, care mă conduse pe întuneric, prin niște cărări abrupte, foarte primejdioase din cauza pietrelor, rămase ude după ploaia din timpul nopții. Descoperind cazarma unde locuiau soldații lui Bixio, l-am găsit și pe trompetistul căutat (un tânăr frumos din Bergamo, apoi ofițer din armată), pe care l-am luat cu mine.

Garibaldi se așezase între timp la măsută și așternuse pe hârtie câteva însemnări.

Când văzu pe cel care sunase trompetă, îl întrebă:

— Dumneata ai sunat deșteptarea?

— Da, eu, fiindcă sunt singurul trompetist, într-adevăr, aveam un singur trompetist printre toți oamenii noștri, și atât.

— Și cine te-a învățat semnalul acesta?

— L-am învățat anul trecut, la Vânătorii de Munte.

— Așadar, l-ai sunat și în dimineața zilei când ne-am bătut la Como?...

— Da, să trăiți!

— Bravo! Ia această monedă și sună totdeauna acest semnal. Ai înțeles?... Să nu uiți...

După ce a ieșit trompetistul, am rămas singuri. Garibaldi luă câteva foi de hârtie pline cu însemnări de pe mäsută și îmi spuse:

— Ia loc și scrie!

Am luat în mină pana și așteptam să-mi dicteze. Dar el mă preveni că nu îmi va spune decât ideea pe care urma să o dezvolt eu; deci să fiu atent și să nu scriu încă.

Trebuia să dăm o formă desăvârșita unor decrete. Primul trebuia să aducă la cunoștință poporului sicilian că Giuseppe Garibaldi devenise comandant suprem, al doilea instituia garda națională, al treilea declara abolite câteva ordine religioase mai prăpădite sau înstărite, începând cu acela al Prietenilor lui Cristos.

Când am înțeles bine ceea ce trebuia să fac, m-am apucat de lucru, în timp ce Garibaldi parcurgea camera în lung și în lat.

Am început atunci să scriu primul decret, punându-i în frunte preambulul inventat de mine în tabăra de lângă Rampegallo, care suna: „Giuseppe Garibaldi, general al poporului italian etc etc”, așa cum știți și dumneavoastră, cititorii mei. De cum am terminat redactarea acestui decret, am atras atenția lui Garibaldi, care îmi spuse:

— Citește!

Am citit. După ce am terminat, s-a apropiat de mine și m-a corectat.

— Șterge primele trei rânduri, care nu merg bine. L-am privit mirat, neașteptându-mă ca cele trei rânduri, foarte nevinovate, să nu-i placă.

— Scrie așa cum îți spun eu – reluă generalul: „Italia și Victor Emanuel”; apoi continuă, și va fi bine așa.

Am recopiat decretul, corectându-l așa cum a dorit-o el, și am scris în continuare pe celelalte trei.

De-abia am terminat această treabă, când intrară în cameră Sirtori și Turr.

Generalul luă cele trei decrete și le întinse șefului său de stat-major. Apoi mi se adresă mie:

— Spune, te rog, să mi se pună șaua pe cal și dă ordin ca totul să fie gata în zece minute.

Am ieșit și mi-am făcut datoria; apoi, scoțând din grajd calul meu cel nou, l-am încălecat și, cu băiețandrul meu sicilian, am așteptat, pregătiți, să coboare generalul.

La ora unu, unu și ceva, când cei O MIE stăteau înșiruiți în afara localității Salemi, apăru generalul și ordonă să se sune: „Înainte!”

Era o dimineată limpede și răcoroasă de primăvară; înmiresmatele plante din sud, încă ude de picăturile ploii ce căzuseră de curând, parfumau aerul cu o adiere plăcută. Drumul cobora într-o pantă abruptă către o vale largă, înverzită și plină de flori, închisă în zare de un munte foarte înalt, de culoare întunecată, alternând din când în când cu munți mai mici care își arătau povârnișurile.

Înaintam încet și cu prudență, așa cum se întâmplă când ești în preajma inamicului, ținând seamă de toate regulile războiului, cu generalul în avangardă, ca unul care în asemenea cazuri nu avea încredere decât în propriii lui ochi. Călărea un căluț negru și plin de foc, urmat de cavaleria lui improvizată și puțin numeroasă, formată din obișnuiții lui ofițeri, din Nullo, Missori și alți șapte sau opt sicilieni. Veneau apoi la intervale scurte companiile, împărțite în două batalioane comandate de Bixio și de Carini, și cele două tunuri montate, cum am spus, pe

afeturile întocmite cu cele mai bune piese care se puteau găsi la Salemi. În flancurile micii coloane, peste câmpuri, mergeau plutoanele siciliene ale lui Coppola și Sant' Anna; carabinierii genovezi închideau expediția. Toată mulțimea aceasta se ridica de-abia la o mie cinci sute, intrând în numărul acestora câțiva băiețandri și destui magistrați și bătrâni, veniți de la Genova împreună cu expediția. Erau arme și uniforme de toate felurile; lancea lângă carabină și sabia ruginită, mantia neagră, și șuba de țară în mijlocul cămășilor roșii și ale diferitelor uniforme ale armatei regulate. Lumea ne privea înmărmurită și rar de tot se întâmpla ca vreun glas să ne salute cu un „trăiască”, salut care nu găsea niciun ecou la Ceilalți, sau unul foarte slab.

Garibaldi avea un chip senin, dar nu prea avea chef să vorbească, se cunoștea de la o poștă că preqătea în gând o lovitură îndrăzneță, și se ruga, cu încredere în norocul lui și în firea sa curajoasă, dorindu-și să învingă cu același succes de totdeauna în această primă acțiune armată care inaugura războiul acela, și să-și poată păstra astfel faima câștigată.

După șase mile de drum, străbătute anevoie, văzurăm apărând printre copaci căsuțele albe ale micului târg Vită, grupate într-o poziție pitorească pe povârnișul unui delușor.

Garibaldi opri coloana și-l trimise pe Nullo, împreună cu

trei sicilieni, să cerceteze satul, dând ordin să fie urmați la o mică distanță de o jumătate de companie. În timp ce Nullo cerceta satul, baronul Sant' Anna, care înaintase cu plutonul lui pe flancul drept al coloanei, aduse în fața generalului câțiva țărani de la care află că un corp de armată napolitan sosise cu o seară înainte în orașul vecin Calatafimi, dar nu știură să spună cât de numeroși erau dușmanii.

Când țăranii goliră sacul cu vești, generalul dădu câteva ordine lui Sirtori și lui Turr; apoi, aflând de la Nullo, întors din recunoaștere, că satul era liber, se îndreptă într-acolo, urmat de noi toți.

Satul Vita ne făcu o primire destul de indiferentă; oamenii pe care îi întâlneam erau foarte rari și nu se ocupau de noi nici atât cât s-ar fi ocupat de un grup de călători în trecere spre un târg apropiat.

Ajunși la ultimele case ale satului, Garibaldi opri din nou coloana și înainta singur, însoțit de cei câțiva care eram călări; carabinierii genovezi și călăuzele ne urmau cu multă prudență. Am mers la trap o bună bucată de drum, adică până la punctul unde drumul prins între coline se lărgeste pe o înălțime care domină valea în vecinătatea orașului Calatafimi, loc foarte potrivit pentru descoperirea dușmanului, dacă cumva ar fi

înaintat, și bun ca să vedem din ce punct am fi putut să-l atacăm, dacă ar fi avut intenția să câștige timp spre paguba noastră și să se mențină în defensivă până ce ar fi primit întăriri pe uscat sau pe mare. Garibaldi ne lăsă acolo în mijlocul drumului, spunându-ne să-l așteptăm, fiindcă se va întoarce repede. Următ de Missori și de cei opt sau zece sicilienii care-l însoțeau de obicei, și de Lasso care-i ducea ocheanul lui cel mare, o apucă la dreapta, cățărându-se pe o ridicătură acoperită de cactuși și de măslini.

De pe înălțimea aceea descoperi în întregime valea îngustă care trebuia să fie câmpul nostru de bătălie, închisă, ca o scoică, de o coroană de dealuri, printre care se înălța muntele tăiat în formă de con; pe vârful lui se ridică în chip de turn orașul Calatafimi, cu vechea lui cetate.

Garibaldi cercetă îndelung valea aceea și înălțimile din jur, fără să descopere vreo urmă a dușmanului care își fixase avangărzile în locuri acoperite și observă cu atenție deosebită mișcările noastre, mângâindu-se la ideea că ne va putea lua prin surprindere. Coborând ocheanul, generalul puse sicilienilor câteva întrebări în legătură cu locurile acelea și cu distanțele; după aceea ne trimise printr-un sol ordinul să împingem înainte, înspre stânga, câteva grupuri de oameni îndrăzneți și să i-l trimitem pe colonelul Turr.

În timp ce Garibaldi dădea acestuia ultimele sale ordine în privința felului în care trebuia să-i desfășoare pe cei O MIE în semicerc pe una din laturile văii, noi am înșirat vitezele noastre santinele în poziție de luptă, și am început să discutăm ba de una, ba de alta, instalați bine în șeile largi ale cailor, care ni se păreau atunci adevărate fotolii. Am vorbit timp de câteva minute despre lupta apropiată și despre numărul probabil al soldaților regelui, precum și de planul lui Garibaldi de a presa și a da lovituri dușmanului cu orice preț și cu orice risc, pentru a nu ne discredita pe el și pe noi în fața sicilienilor care, știindu-ne în munți, ar fi putut crede că am fugit din fața dușmanului.

Stăteam așa de o jumătate de oră, când apăru pe neașteptate Nino Bixio pe un cal alb, mare și nărăvaș, întocmai ca acela turc, pe care l-a călărit condotierul Giovanni delle Bande Nere la trecerea râului Adda.

— Ce așteptați? ne întrebă Bixio, oprind cu greutate calul nărăvaș. Unde e generalul?

— Generalul e acolo sus – i-am răspuns eu, arătându-i ridicătura muntoasă dinspre dreapta.

Bixio încercă să îndrepte animalul în direcția arătată, unde se afla generalul, dar acesta, simțind printre caii noștri o iapă, începu să se zbată și să necheze într-așa un hal, încât părea mai

mult o fiară sălbatică decât un cal. Bixio se luptă cu calul ca un nebun: calul voia să scape din frâul călărețului, sau să-l azvârle din șa, învârtindu-se în cerc ca un vârtej și sărind ca un berbec, iar călărețul, cu sabia scoasă, se încapățâna să-l strunească desperat, în sfârșit, calul, simțind că nu avea în șa un simplu om de paie și văzând că toate eforturile de a-l azvârli jos erau zadarnice, o porni în galop pe același drum spre Vită, unde oamenii reușiră să-l oprească și să-l aducă la normal. În timp ce armăsarul lui Bixio alerga ca ieșit din minți, începură și caii noștri să necheze și să sară în două picioare, ca niște țapi; și Montanari, care călărea, se pare, calul cel mai năbădăios și care era, pe deasupra, și cel mai nepriceput dintre călăreți, pierzându-și la un moment dat echilibrul, se trezi zvârlit jos din șa, într-un nor de praf.

Bietul om se ridică apoi în picioare și arăta în așa hal, încât semăna cu un pește dat prin pesmet înainte să fie fript. Încălecând din nou, ne rugă să-i dăm ceva de băut. Montanari nu era omul căruia să-i dai să bea apă, dar noi nu aveam să-i dăm nici măcar apă, fiindcă gamelele noastre erau tot atât de uscate ca și ale evreilor în deșert, înainte ca Moise să spargă stâncile, ca să le facă să plângă cu lacrimi.

Iar Montanari, mai necredincios decât sfântul Toma, ne

spuse:

— Gamelele sunt goale, lacomilor, dar nu-mi puteți scoate din cap ideea că unul din voi n-ar mai avea prin buzunare ceva rezerve. Am văzut într-una din valizele generalului două sticle cu coniac, care i-au fost oferite la Genova, și Bandi sau Stagnetti trebuie să le fi destupat azi-noapte, ca să-și facă o provizie...

Apoi, ochind sacul meu de piele, care era într-adevăr foarte umflat, strigă:

— Bandi, scoate coniacul, că de nu îți smulg mustățile!

— Vino, vino! am răspuns. Am aici tocmai coniacul care-ți trebuie ție, bătrâne demagog; ți l-am păstrat în mod special.

Și deschizând sacul și scoțând afară copiile boțite ale celor trei decrete, scrise câteva ceasuri înainte, am citit cu glas tare:

„Italia și Victor Emanuel...”

— Oho! Și cine te-a pus să scrii erezia asta? întrebă Montanari, strângând pumnul.

— Crezi că am inventat-o eu? am răspuns. Cuvintele astea mi le-a dictat generalul, ținând să le pună în locul altora scrise de mine.

N-aș vrea să risc repetând teribila înjurătură modeneză pe care a rostit-o Montanari la adresa cerului; dar voi repeta fidel cuvintele care au urmat după înjurătură, și acestea au fost

următoarele:

— ...Am fugit în Elveția, am fugit în Franța, în Spania, în Belgia și până și la greci, ca să nu mai aud de casa de Savoia, – și acum iată că tocmai aici, în Sicilia, am parte să aud de ea din nou, și din gura cui?... din gura lui Garibaldi. Adineauri am căzut de pe cal, acum aud numele lui Victor Emanuel; îmi mai trebuie a treia nenorocire, și fac prinsoare că va veni degrabă... Azi primul glonț e al meu.

Nefericitul a fost totuși profet, căci n-au trecut nici două ceasuri și vorbele lui sau și împlinit.

Cel care citește aceste pagini să deschidă bine ochii și să se pregătească să audă că unul din cei O MIE și-a părăsit comandantul și tovarășii ca să-i vândă, și pe unul și pe ceilalți, generalilor regelui burbon. Tocmai făceam haz de curioasă profeție și de ciudata comparație a lui Montanari, când un voluntar trecu repede printre noi, cei care ocupam drumul cât era de larg.

— Ei, tinere – l-am oprit – unde mergi?

— Mă duc înainte – răspunse el încruntat, fixându-mă cu niște ochi ca de vulpe.

— Ai să te duci când o să fie timp pentru asta – i-am spus – deocamdată întoarce-te înapoi și stai cu ai tăi.

Încăpățânatul bolborosi câteva cuvinte printre dinți și se prefăcu că nu a înțeles. Atunci am dat pinteni calului și i-am trecut înainte, spunându-i:

— Îți ordon să te întorci înapoi.

— Și cine ești tu de-mi dai mie ordin? strigă ticălosul.

— Sunt Cristos, dacă nu admiți că sunt un ofițer, aghiotant al generalului. Întoarce-te înapoi, îți spun, și nu mai insista.

Nelegiuitul începu atunci să strige cât îl ținea gura, jurând că este liber să se ducă unde vrea și protestând că noi voiam să-l ținem pe loc numai din invidie pentru neasemuitul lui curaj, și mai înșiră și o mie de alte lucruri, la fel de neîntemeiate.

La strigătele lui au alergat Menotti Garibaldi, Elia și Schiaffino; trei tovarăși nedespărțiți, frumoși și plini de suflet toți trei, îmbrăcați în același fel, încât chiar cu o zi mai înainte îi botezaserăm în glumă „Cei trei mușchetari”. Când auzi despre ce e vorba, Menotti spuse șarlatanului:

— Întoarce-te la compania ta și dacă ai curajul cu care te lauzi, așteaptă să-l arăți când o să fie nevoie.

Ticălosul, încăpățânat, o ținea una și bună.

Atunci Elia înainta și vru să-l convingă cu vorbe bune, făcându-l să înțeleagă că în timp de război, și mai ales în apropierea inamicului, n-a fost niciodată îngăduit soldaților să

treacă după pofta lor linia avanposturilor, dar omul nostru ridică disprețuitor din umeri și dădu să treacă mai departe.

Schiaffino, care se aprinsese de-a binelea, nu s-a mai putut stăpâni și, apucându-l pe nerușinat de spate, îl făcu să se învâртеască întocmai ca o sfârlează. Nerușinatul, îndată ce fu stăpân pe picioarele lui, se prefăcu că pune mâna pe baionetă, dar Elia, apucându-l de braț, îl aruncă cu putere, tocmai pe un buștean aflat în marginea drumului.

Banditul se ridică amețit și, aruncându-i o privire amenințătoare, se întoarse la locul său, cu coada între picioare, urmărit de râsetele tuturor celor de față. Dar mie întâmplarea nu mi s-a părut chiar așa de simplă cum o socoteau ceilalți, și le-am spus celor doi voluntari din apropierea mea:

— Urmăriți-l pe omul acesta și vedeți din ce companie face parte; spuneți, în numele meu, căpitanului lui, să nu-l piardă din ochi, fiindcă trebuie să fie ori nebun, ori un mare blestemat.

Cei doi voluntari trebuie că au luat prea puțin aminte la spusele mele, sau chiar căpitanul nu o fi dat atenția cuvenită avertismentelor mele, fiindcă banditul (căci așa era) găsi prilejul să se strecoare și, ocolind pozițiile noastre, se prezintă avanposturilor dușmane, dându-se drept dezertor și jurând că are multe lucruri de spus.

Într-adevăr, după o lună și mai bine, aflându-mă în palatul preturii din Palermo, și răsfoind un vraf de hir ții părăsite în fugă lui de renumitul Menescalco⁶¹, proconsolul regelui Bomba în Sicilia, am descoperit și i-am citit lui Garibaldi și tuturor celor de față o scrisoare care fusese adusă mareșalului Lanza odată cu un dezertor garibaldin, pe nume C... Acest C... se predase de bunăvoie în mâinile Burbonilor, cu puțin înainte de începerea luptei de la Calatafimi, spunând că fusese adus de la Milano până în Sicilia cu lingușeli și cu promisiuni, că se căia de faptul că cedase forței și că e gata să-și ispășească greșeala, implorând mila generosului rege Francisc.

Scrisoarea mai arăta că dezertorul mai sus-pomenit răspunsese cu multă sinceritate la întrebările care îi fuseseră puse atunci și denunțase numărul oamenilor lui Garibaldi și planurile pe care generalul intenționa să le aducă la îndeplinire; mai spunea, de asemenea, că în rândurile „piraților” domnea o mare spaimă, din pricină că n-au găsit în insulă ajutoarele sperate, și că într-o bună zi, când li se va ivi prilejul, se vor lepăda de comandantul lor, pentru a se adăposti apoi sub aripile

⁶¹ Salvatore Menescalco (1815-1865), după 1849 a fost numit șef al poliției burbone din Sicilia. Ca atare, a avut un rol activ în acțiunile întâmplătoare în insulă înainte de expediția lui Garibaldi și e unul din personajele cele mai urâte ale

protectoare și clemente ale maiestății sale.

Când am citit scrisoarea, mi-am amintit îndată cele întâmplate lângă satul Vită, și punând unul lângă altul toate amănuntele, mi-am dat seama cu probe sigure, că C... nu era altul decât nelegiuitul acela care încercase să săvârșească trădarea, trecând prin mijlocul nostru, pe drumul cel mare.

Mai târziu, adică în decembrie, când armata din sud era pe punctul de a se dizolva, și când s-au distribuit la Napoli medaliile pentru merite deosebite celor O MIE, Missori și Nullo mă chemară într-o bună zi și-mi spuseră că faimosul C... avusese îndrăzneala și sfânta nevinovăție de a se prezenta în fața lor și de a le cere nici mai mult nici mai puțin decât medalia cuvenită celor O MIE și brevetul.

— Adevărat?! exclamai uimit de atâta obrăznicie. Și voi ce ați făcut?

— Eu – răspunse Missori – n-am mai apucat să fac ceva, fiindcă prietenul meu Nullo l-a tratat după cum merită, și după ce l-a demascată în fața numeroaselor persoane aflate de față, noi l-am azvârlit pe ușa cu lovituri de picior în fund.

V

Să tot fi fost ceasurile zece când Garibaldi coborî la noi, și îmi spuse:

— Ia-o puțin înainte pe drum, și caută să descoperi inamicul. Ai grijă să oprești pe toți oamenii care trec și să-i cercetezi amănunțit, și vezi ca nimeni să n-o ia înainte pe drum. Fii atent unde pui piciorul, să nu cazi cumva prizonier.

M-au însoțit în această misiune doisprezece oameni din Bergamo, printre care și un bătrân; acesta l-a însoțit mai târziu pe Francesco Nullo în Polonia și a avut nefericirea să asiste pe câmpul de luptă la ultimele clipe ale acestui generos tovarăș de luptă. Dar înainte de a mă îndepărta, Garibaldi mă chemă înapoi, recomandându-mi să nu trag vreun foc de armă fără să fie absolut necesar, și să caut să văd cine erau oamenii înarmați pe care el îi zărise cu ocheanul în partea de nord a orașului Calatafimi.

— Puteți fi sigur – am răspuns – că nu vom strica niciun cartuș dacă nu va fi nevoie, – cât despre oamenii ăia, voi căuta să-i văd „atât cât mă vor ajuta ochii.

Generalul a cerut și de data aceasta un ochean pentru mine, și cel care mi l-a oferit a fost Francesco Crispi.

Am pornit-o așadar, împreună cu bergamezii mei, și am mers o bună bucată de drum privind în toate părțile, oprind și

întrebând pe toți pe care-i întâlneam. Răspunsurile pe care le-am obținut de la toți confirmau zvonul răspândit pretutindeni că inamicul era foarte numeros și întărit cu câteva tunuri, dar niciunul din trecători nu venea de la Calatafimi, așa că nu ne puteau spune ce poziții aleseseră Burbonii.

După câțva timp, am observat la oarecare distanță, pe o înălțime care se ridica în fața orașului, un grup de oameni; am privit mai cu atenție și mi-am dat seama că erau îmbrăcați civil, cam ca cei mai îngrijiți dintre rebelii noștri, și că se îndreptau înspre noi cu pușca pe umăr. M-am gândit atunci că ar putea să fie rebelii care veneau să se alăture cauzei noastre, și nevăzând niciun soldat în preajmă, am socotit că dacă trupele regelui porniseră într-adevăr de la Palermo, n-ar fi putut ajunge încă la Calatafimi.

Împărtășind gândul meu celui mai bătrân dintre berga-mezi, și constatând că era de aceeași părere cu mine, am hotărât să ies în întâmpinarea presupușilor rebeli și să mă apropii împreună cu ei de oraș. Din fericire, nu am înaintat prea mult, când un căruțaș, care tocmai trecea pe acolo, pentru a duce niște grâu la moară, mă preveni să nu trec mai departe, dacă nu voiam să am de-a face cu câțiva „tovarăși de arme”.

Am înțeles din zbor că „tovarășii aceia de arme” nu puteau

să-mi fie tovarăși; am întrebat pe căruțaș cine ar putea fi, iar el mi i-a descris cum s-a priceput, pentru că limba lui mi-a sunat în urechi puțin mai de neînțeleș decât turcă.

Așadar, aveam în apropiere pe jandarmii de cea mai rea speță, adică pe tâlharii pe care guvernul burbonic îi angaja pentru campaniile lui, cu scopul de a stârpi pe hoți, și ei erau de fapt hoții cei mai periculoși, fiindcă serveau în același timp și pe diavol, și pe sfântul Anton; indivizi sălbatici și nesătui, dușmani de moarte ai liberalilor și în stare de orice nelegiuire, pentru a fi în grațiile stăpânilor.

Era limpede că domnii „tovarăși de arme” veneau să cerceteze terenul și deschideau drum soldaților, care se aflau într-adevăr în oraș; și bunul căruțaș mă asigură că plănuiau să ne atace în aceeași zi, și că aveau ambiția să îl aducă pe Garibaldi la Palermo legat, călare pe un măgar.

Stăteam tocmai de vorbă cu noul meu prieten, când un tropăit de cal în spatele meu mă făcu să mă întorc. Era un sicilian care venea din partea lui Garibaldi, pentru a-mi aduce ordinul să mă întorc de îndată. Acesta, după ce se achită de misiunea încredințată, adăugă:

— Și unde voiăți să mergeți, excelență? Voiăți să mergeți cu pumnul ăsta de oameni la Calatafimi, unde sunt atâtea mii de

soldați de-ai lui Barbone?

Nu am avut timpul necesar să răspund curiosului ambasador, deoarece căruțașul lovi cu putere animalul cu biciul și îmi arată un grup de călăreți care cercetau drumul pas cu pas. Am privit cu binoclul pe acești domni călăreți; erau înarmați și purtau pe cap berete negre cu ciucure, asemănătoare ca formă cu fesurile bersaglierilor noștri.

Ghidul meu ne conduse pe niște câmpuri ce se întindeau în stânga drumului principal, deci în partea opusă orașului Calatafimi, și ajunserăm curând într-o vale frumoasă și înverzită, presărată cu plante de tot felul și cu pomi fructiferi. Pe înălțimile care închideau în fața noastră valea, se vedeau numeroși voluntari; pe povârnișurile vecine începeau să urce numeroase cete de țărani care, cu animalele lor, se suiau până acolo, la adăpost, pentru a privi în voie desfășurarea bătăliei care urma să aibă loc fără întârziere, sau pentru a ști, după felul cum se va termina, dacă vor trebui să strige cumva „trăiască – Garibaldi” sau „trăiască regele Francisc”.

Deodată, în valea liniștită, se auzi un glas: Garibaldi mă chema.

— Bandi, grăbește-te! îmi strigă de două sau de trei ori. Întorcând privirea în partea opusă, am văzut sclipind în razele

soarelui armele soldaților burboni.

Sicilianul, care avea un cal bun, o luă înainte de unul singur; eu îmi loveam calul cât puteam, dar mârtoaga mea se încăpățâna să nu pornească. Bergamezii, furioși din cauza setei, despicau păștile, jurându-mi că dacă nu ar fi avut loc expediția din Sicilia, n-ar fi visat niciodată că o creatură omenească poate mânca mazărea crudă și mai ales să o găsească și bună.

L-am găsit pe Garibaldi așezat pe o buturugă, în jurul căreia creșteau fel de fel de plante, printre care cactuși și câțiva copăcei. La câțiva pași în spatele lui erau caii printre care l-am dus și pe al meu, pentru a le ține tovărășie; în același timp i-am spus lui Nino Marchese, care nu se îndepărtase niciun pas de mine:

— Lasă calul în pace! Stai pe-aci, pe aproape, și fă ce fac și eu.

Generalul, văzând că mă apropii de buturuga pe care ședea cu picioarele atârânănd, mă întrebă:

— Ei? Sunt soldați acolo jos?

— Domnule general – am răspuns – sunt așa-numiții „tovarăși de arme”, pe care eu îi voi numi jandarmi de țară; am văzut și un pluton de cavalerie care ar putea fi foarte bine un grup de avangardă.

În timp ce spuneam toate acestea, Garibaldi luă din mâna

lui Basso oceanul cel mare și îl îndreptă în jos, spre vale. Privind și eu în direcția aceea, am văzut cavaleria inamică înșirată de-a lungul drumului, în spatele unei ridicături, care o despărțea de vale.

— Iată cavaleria noastră – spuse Garibaldi, și lăsă jos oceanul.

În momentul acela sosi colonelul Turr, care anunță:

— Linia de luptă e gata.

— Bine – răspunse Garibaldi, și aprinse o țigară de foi.

M-am așezat și eu pe brazdele căptușite de iarbă și am privit coloanele dușmane cum ieșeau afară din oraș, îndreptându-se spre noi, peste dealurile pe carele trecuseră și cei din avangardă. Puțin câte puțin mi-am dat seama că până la ridicătura lângă care se afla înșirată cavaleria, ei străbăteau de fapt jumătate din drum. De pe ridicătura aceea voiau să ne baricadeze drumul și apoi să ne cadă în spate, ocupând, în timp ce noi am fi luptat, satul Vită. Sicilienii ne-au spus că ridicătura aceea se numea Pliante Romano (Plânsul romanului), în amintirea unei mari înfrângeri suferite de romani, bătuți fiind de soldații din orașul Segesta, ale cărui ruine erau foarte aproape de noi; puteam distinge cu ochiul liber vechiul templu, care se înălța aproape intact dintre vile din care se storcea gustosul vin de

Segestano, în cantități atât de mari.

— Numele dealului e puțin cam neplăcut – am spus – dar acolo unde au plâns romanii, care au fost tiranii lumii, este drept să râdem noi, acum, ca dușmani ai tiranilor.

Generalul aprobă cu un gest al capului profeția mea fericită și luă din nou ocheanul, ca să privească două tunuri de munte inamice, care, purtate pe spinarea catârilor, veneau spre noi cu prima dintre cele două coloane în care se împărțise armata regelui.

Ora bătăliei se apropia. Montanari, care, în ciuda presimțirilor lui negre, păstra încă o doză bună din umorul lui bizar, și avea poftă mai mult ca niciodată să-și răcorească gâtul, pentru a nu porni la luptă însetat, apropiindu-se de general, îl întrebă cu glas tare:

— Oare cele două sticle de coniac așteptăm să le bem atunci când vom fi morți?...

Garibaldi se întoarse zâmbind și spuse:

— Dați coniacul lui Montanari, să-l bea și să fie mulțumit.

Fruscianti se supuse, dar ca un bun și prudent custode al lucrurilor generalului, în loc de două sticle, îi oferă lui Montanari numai una singură; acesta, luând-o în brațe, o mângâie ca pe un copil în fașă și vărsă câțiva stropi și în gurile noastre, măsurând

picăturile, ca și cum ar fi fost vorba de picăturile de Sydenham, sau de un alt medicament periculos.

După ce sticla s-a golit, am înțeles cu toții că ceasul șotiilor trecuse și că trebuia să înceapă un joc înspăimântător, în care pentru noi nu exista o a treia posibilitate de ales, ci numai aceea de a învinge sau a muri.

În stânga noastră, îndărătul unui pâlc de cactuși, se grupaseră cei treizeci și șase de carabinieri genovezi, și lângă ei cele optsprezece călăuze; în aceeași direcție se înșirau și câteva companii și două tunuri care păzeau drumul, ca să împiedice trupele regelui să ne înconjoare prin partea aceea. În dreapta, erau masate celelalte companii, și astfel mica noastră armată forma un semicerc. Voluntarii sicilieni, luptători de guerilă, aveau sarcina să vegheze la extremitățile aripilor noastre.

Soldații primiseră ordinul să stea liniștiți și să nu sufle... Vai de acela care va trage un foc înainte de a primi ordin!" – spusese Garibaldi.

Acum, înainte de a merge mai departe, trebuie să vă povestesc o întâmplare deosebită.

Am spus mai sus că Montanari, văzând că i-au pândit în aceeași zi două nenorociri, era incredințat că îl va paște o a treia – de data asta fatală – încă înainte de a se face seară, pentru a se

împlini astfel numărul perfect. Adaug acum că Desiderato Pietri a simțit cu puțin înainte de amiază că nu va trece mult și va muri în luptă, și țină să-mi dăruiască lucrurile lui, *in articulo mortis*.

Cred că cititorul își va aminti că i-am vorbit de aceasta odată cu povestirea călătoriei de la Genova la Marsala, și că am apreciat complimentele pe care mi le-a adresat, precum și atenția pe care mi-a arătat-o întotdeauna, ghicindu-mi orice dorință, și oferindu-mi cele mai bune lucruri care erau în paza lui. Pietri era, cum am mai spus, om de serviciu pe vasul *Piemonte*; pe drum s-a arătat atât de avid de câștig, încât deseori a cerut bani și pe apă, sau s-a pretat la atâtea abuzuri, încât puțin a lipsit să nu fie spus generalului. De câteva ori, fiind martorul afacerilor lui, l-am muștră în mod serios, declarându-i că nu voi mai primi din partea lui nicio dovadă de prietenie dacă va mai continua să se poarte atât de rău și interesat cu tovarășii noștri de luptă.

La cuvintele mele, răspundea:

— Eu țin la tine, fiindcă ești singurul pe care-l cunosc dintre toți ceilalți și la regiment ai fost ofițerul meu; cu ceilalți tratez cu bani peșin, fiindcă sunt aici pentru a-mi face meseria, și nu pentru ca să mă aleg cu praful de pe tobă.

Și nu era chip să-l faci omenos, să-l faci să înțeleagă că era o rușine pentru el, Soldat tânăr și plin de curaj, să se creadă că a

venit printre noi pentru a face pe negustorul și nu pentru altceva. Avea în buzunar un pașaport francez, vizat la zi, și spunea cu toată hotărârea că, îndată ce-și va fi lepădat în vreun port sarcina, se va întoarce într-un suflet la Genova, fără să-i pese de loc de cei care ar fi rămas în Sicilia să alerge după fluturi.

Azi una, mâine alta, Desiderato Pietri ajunse în asemenea situație, încât în ultima zi a călătoriei noastre am început să-l privesc chiorâș, și să-i dovedesc astfel că nu merita măcar ca oamenii să-i zică bună ziua.

Când am coborât în port la Marsala, s-a întâmplat să-mi iasă în cale în două-trei rânduri, dar i-am întors hotărât spatele; și tot astfel am făcut și la Salemi. Acum, în timp ce ne aflam în apropierea orașului Calatafimi, așteptând de la un moment la altul să tragem primul foc, și dușmanii înaintau pas cu pas pentru a ne lua cu asalt, iată-l pe Desiderato Pietri apropiindu-se de mine și spunându-mi:

— Beppe, nu mă mai iubești?

— Voi vedea – i-am răspuns foarte sec – când ai să devii om cumsecade, și voi afla că ai uitat de originea ta corsicană, ca să fii italian ca mine.

— Ai să vezi îndată – a reluat Desiderato – dacă eu îmi amintesc sau nu că sunt italian, și ai să vezi cum știe să moară

bătrânul tău sergent.

Și, desprinzându-și din jurul mijlocului o centură de piele, mi-o puse în mâini.

— Ce te-a apucat? l-am întrebat. Ce să fac eu cu asta?

— Uită-te – adăugă Pietri – sunt înăuntru șaizeci de napoleoni de aur, parte câștigați pe mare și parte pe uscat. Ia toți banii ăștia, dacă ții la mine, și nu-i lăsa să cadă în gheara vreunui hoț, căci peste un ceas am să fiu mort.

— Tu, mort?! am exclamat. Și cine ți-a băgat în cap asemenea gărgăuni?

— Ai să vezi – răspunse Pietri. Simt că trebuie să mor, și sunt de pe acum în agonie...

L-am privit adânc în ochi și am crezut că soarele l-a lovit în moalele capului. Dar sărmanul mă privea cu toată seriozitatea și cu cea mai normală privire din lume.

— Hai – i-am spus – ia-ți centura, pentru că nu vreau lucrurile nimănui, și pentru că nu sunt omul care să primească asemenea moșteniri.

Pietri începu să mă roage și să mă implore să nu-i resping darul pe care mi-l oferea din toată inima, spunând că atâta dovadă de prețuire nu trebuie să-i refuz, și că nici nu-i puteam refuza, și atâtea altele care m-au făcut să-mi ies din fire. Dar

m-am stăpânit și i-am răspuns:

— Desiderato, vrei să-mi bag în buzunar cu sila ceva care să-mi poarte ghinion? Vrei să mă vezi mort? Nu înțelegeți că, luându-ți acești bani, mi-aș semna sentința?... Du-te, și dacă crezi că aurul îți va aduce nenorocire, aruncă-l!

Pietri, văzând că nu era chip să mă convingă, își încinse din nou centura și, privindu-mă cu ochii în lacrimi „vorbi din nou:

— Atunci, dacă nu vrei o amintire de la mine, dă-mi o amintire de la tine, să mor cu ea.

— Ia, nebunule – i-am răspuns, desfăcând larg brațele – tot ce vezi îți aparține!

Întâmplarea a făcut ca să fi înnodat de pânză de la mânerul sabiei un frumos fes barbar, pe care-l cumpărasem de la Genova. Desiderato Pietri puse mâna pe el „și-mi spuse:

— Mi-l dai?

— Ia-l, dacă vrei.

— Îl iau și va merge cu mine în groapă, dacă n-o să mi-l fure.

Și desfăcând din jurul frunții o eșarfă de bumbac, pe care o ținea înnodată, își puse pe cap fesul meu, mă sărută cu putere de două ori, și dispăru.

Câteva minute înainte de amiază, soldații regelui, ajunși în trei coloane pe colinele cele mai joase și mai apropiate de dealul pe care ne aflam noi, începură să manevreze, desfășurându-se și restrângându-se, ca și cum s-ar fi aflat pe un teren de exerciții.

Garibaldi, continuând să stea pe buturugă, privea liniștit tot spectacolul și din când în când exclamă:

— Pentru Dumnezeu! Cât de bine manevrează! Tare bine sunt organizate trupele astea!

Apoi au început să sune trâmbițele, de-ți era mai mare dragul să le auzi. Erau trâmbițele celui de-al optulea batalion de vânători.

Generalul a stat puțin să asculte muzică aceea, fumându-și țigara de foi, iar când nu se mai auzi, se întoarse înspre noi și spuse:

— Au, într-adevăr, trâmbițe bune! Să-i facem să audă și muzica noastră.

Și întrebă:

— Unde e trâmbițașul meu?

— Sunt aici – a răspuns trâmbițașul Tironi, care ședea pe iarbă, la câțiva pași distanță.

Și Garibaldi:

— Fă-i să audă pe cei de jos deșteptarea.

Ne privirăm unii pe alții uimiți, crezând că generalul glumea; dar el nu părea pus pe glume, așa că trâmbițașul făcu să răsune cu ton limpede și senin aceeași deșteptare care în primele ceasuri ale aceleiași dimineți îi adusesese atâtea laude și o frumoasă monedă de cinci lire.

În momentul acela, privind cu ochenele pe soldații dușmani care se desfășurau în formă de evantai, am observat că s-au oprit pe neașteptate, înmărmuriți de cântecul acela de trompetă cu totul neobișnuit, numai armonie și seninătate. Solemnitatea momentului, liniștea adâncă a văii și noutatea cântecului trebuie să-i fi făcut pe napolitani să creadă că vreo zână voia să glumească pe seama faptelor lor, sau că noi aveam chef să râdem de ei, răspunzând cu melodii suave, de idilă, la notele provocatoare ale trâmbițelor lor războinice.

După ce trompetistul a sunat încă o dată cântecul, Garibaldi îi făcu semn să înceteze, și ne spuse tuturor celor de față:

— Acum e timpul să le dăm o lecție acestor domni, în timp ce spunea acestea, Desiderato Pietri sări de pe stâncă de pe care stătea și, cu fesul meu pe cap și cu pușca lui vitează, porni înspre inamic, printre ierburile dese care acopereau tot pământul acela. Am întrebat îndată:

— Domnule general, trebuie să-l chem înapoi pe nebunul

acela?

— Lasă-l în pace! răspunse generalul. Fiecare are inspirația lui.

Am tăcut și am continuat să privesc. Bietul om, parcă tras de păr de soartă, mai înainta o sută sau două sute de pași, apoi se opri și îngenunche.

Garibaldi își scoase ceasul și spuse:

— Privește, este exact douăsprezece.

Cerul era senin și liniștit, și în întreaga vale nu se auzea niciun foșnet.

Voluntarii erau întinși pe iarbă, cu ochii ațintiți asupra inamicului.

Aveam în momentele acelea lângă mine doi bersa-glieri; la trei sau patru pași înapoi îl aveam pe Nino Marchese.

— Nino – i-am spus – peste câteva minute vei auzi şuierând gloanțele. Stai nemișcat și uită-te la mine; când vei vedea că eu sar înainte, urmează-mă fără frică și nu te opri până ce nu mă opresc și eu.

Nino surâse și ridică cocoșul carabinei.

La zgomotul acela, generalul întoarse capul și îl auzirăm:

— Să nu tragă nimeni fără ordinul meu! Când tragi de la distanță, înseamnă că ți-e teamă.

În clipa aceea, trompetele napolitane dădură semnalul de pornire și auzirăm glasurile comandanților de unități repetând ordinele. Apoi, după alte câteva clipe, ne ajunse la urechi un cor ciudat de înjurături, pe care vitejii vânători ni le ofereau ca apetitiv, în timp ce înaintau aplecați, de parcă mergeau la vânătoare de prepelițe. Bieții soldați strigau: „Venim acum, venim acum, calicilor, mortăciunilor, tâlharilor!”

Un alt sunet de trompetă și gloanțele începură să șuiere cu nemiluita deasupra capetelor noastre.

Cei doi bersaglieri pe care îi aveam în stânga mea m-au privit cu ochi atenți și eu le-am făcut semn să stea nemișcați. Într-adevăr, generalul, care observase că șuierăturile gloanțelor și înaintarea rapidă a vânătorilor inamici strecurase parcă argint viu în vinele voluntarilor de-a lungul întregii linii de bătaie, ne atrăgea atenția cu toată seriozitatea, spunând:

— Nu trageți, nu vă mișcați, băieți; lăsați-i să vină aproape, și pe urmă săriți pe ei.

Dar generalul propune și soldatul dispune. Cine mai putea ține în frâu atâtea mânji?

În timp ce generalul dădea această dispoziție și toți ofițerii lui repetau ordinul, Carlo Mosto, fratele comandantului carabinierilor genovezi, strigă: „Înapoi, canalie!”

După glasul acesta, urmă o lovitură de pușcă, și apoi alte două, trase de bersaglierii de lângă mine... Pe loc răsunară o sută; în același moment, Francesco Nullo, țâșnind călare din spatele unui tufiș, se avânta cu sabia scoasă înainte în vale, strigând:

— Înainte, la baionetă!

Am smuls din mina trompetistului pușca și am sărit și eu de pe stâncă, și după mine Montanelli, cu sabia în mina.

Garibaldi striga:

— Eh, Dumnezeule! Nu pot sta nemișcați o clipă! Alte cuvinte n-am mai putut auzi din gura lui, dar e sigur că el a împiedicat, cu destulă greutate însă, ca toată mica lui armată să se repeadă la atac.

N-am alergat prea mult, urmărindu-i pe vânătorii na-politani care fugeau cât îi țineau picioarele și se opreau din când în când numai ca să ne trimită un salut după obiceiul părților, când l-am văzut întins în mijlocul brazdelor pe Desiderato Pietri.

— I s-a înfundat! i-am spus lui Montanari.

Și Montanari îmi făcu un semn care voia să spună: „Cine caută găsește”.

Înaintând, am văzut ceva mai în urmă un vânător care se află înaintea mea cu vreo sută cincizeci de pași. Am vrut să-l

ochesc în spate, dar pușca n-a tras. Am schimbat glonte și am țintit din nou, dar am dat din nou greș!...

Atunci mi-am amintit ceea ce ne spusese Garibaldi, că pușca nu trebuie să fie decât minerul baionetei, și m-am mulțumit să fug fără să fac pentru moment alte încercări ca să mă conving dacă pușca mai merge sau nu.

Am alergat o bună bucată, urmărind pe vânătorii care se îndreptau în învâlmășeală înspre stânga, căutând adăpost sub coasta dealului pe care l-am pomenit cu numele de Pianto Romano; pe porțiunea aceea de teren erau pregătite două tunuri, sprijinite de câteva companii. Apucând la rândul nostru înspre stânga, am dat peste o casuță cu câțiva smochini, la poalele unei pante foarte abrupte pe care trebuia să o urcăm în șuietul gloanțelor și mitralierelor care răpăiau intens. Nu știu câți am fost atunci, dar eram foarte puțini.

De cum am început urcușul pe coasta aceea, a căzut Giorgio Manin. Am vrut să-l ridic, dar nu s-a mai putut ține pe picioare și a căzut înapoi. Tot atunci a trecut pe lângă noi Benedetto Cairoli, cu întreaga lui companie, și ne salutarăm strigând: „Trăiască Italia!” Erau oameni din Pavia, în cea mai mare parte, și alergau fugărind pe dușmani ca niște diavoli împielizați.

Ne-am unit cu ei, dar după câțiva pași Francesco Montanari

căzu cu fața la pământ.

— Ce ai, Montanari?

— Un glonte în genunchi...

Am vrut să-l ridicăm și pe el, dar parcă ar fi fost o zdreanță.

— Așteaptă-mă – i-am spus – vor veni să te ia, sau am să te iau eu când va fi timp.

Sărmanul, parcă-l văd și acum, mi-a făcut cu mâna de trei sau patru ori, până ce nu l-am mai putut vedea, părând că-mi spune: „Nu mă uita!”

Când am ajuns aproape de podișul din vârful dealului, eram obosiți de moarte. Soarta a vrut că marginea podișului să se lase în jos în formă de parapet, puțin mai înalt decât statura unui om, și ne servi de adăpost; din spatele lui am putut ține la distanță o bună bucată de timp pe dușman, lovindu-l cu carabinele genovezilor și cu puștile companiei lui Cairoli, care puteau fi folosite.

Când ne aflam pe marginea podișului, de două sau de trei ori napolitanii au încercat să ne ia cu asalt, și tot de atâtea ori s-au oprit și s-au întors, apărați de tunuri. Noi îi auzeam strigând cât îi ținea gura: „Trăiască regele!” Odată am apucat și noi să intonăm imnul nostru, dar din cauza eforturilor făcute pentru a ajunge pe înălțimi ne-am oprit la jumătatea strofei.

Între timp, unul din genovezi, pe nume Profumo, un tânăr frumos și foarte drag tuturor, suindu-se pe parapet, fu izbit de un glonte și doborât. Tovarășii îl sprijiniră cu spatele de stâncă și el părea că doarme. L-am sărutat și i-am ascultat inima; inima lui de martir bătea încă.

— Ce facem noi aici? îmi spuse Cairolî. Să ne urcăm mai sus și să sfârșim odată.

— Să urcăm – am răspuns, și toți câți mai rămăseserăm am luat panta pieptiș.

Dacă în loc să ne fi suit pe platoul acela am fi coborât în gaura infernului, cred că n-ar fi fost atâta foc și fum. Pierzând cincisprezece sau douăzeci de tovarăși ale căror strigăte pline de durere îmi răsună încă în urechi, ne întoarserăm jos la adăpostul parapetului, și a fost o adevărată binecuvântare că napolitanii s-au oprit la jumătatea drumului și n-au mai avut putere să mai urce până la noi.

M-am îndreptat să văd dacă venea cineva în ajutorul nostru și am văzut într-adevăr urcând o companie. Am recunoscut compania celor din Bergamo, și îndată un strigăt de bucurie ieși din piepturile tuturor: „Trăiască Bergamo!”

Având acum și mai mult curaj, am repetat asaltul și am urcat din nou. Dar încercarea a fost și de data aceasta nefericită;

după ce am lăsat în urma noastră câțiva din tovarășii buni – printre ei pe locotenentul de Amicis care, văzând tunurile, alergase să-și facă datoria de erou – ne-am întors în tranșeea pe care ne-o oferise providența.

Trecuseră câteva minute de la această a doua încercare, când strigăte puternice, în spatele nostru, ne-au atras atenția că alți tovarășii ne veneau în ajutor.

În fruntea acestora era Nino Bixio, călare, și ne strigă pe nume pe toți cei pe care ne cunoștea, încurajându-ne să pornim un al treilea atac, și începu să alerge în jurul platformei, fluturând steagul lui Garibaldi, pe care-l avea în mâini. Ploaia de gloanțe pe care a atras-o asupra lui diavolul acela când a ajuns în dreapta podișului, unde marginea era foarte joasă și nu oferea niciun adăpost, e imposibil de descris; dar el părea ocrotit de o forță nevăzută, și izbuti astfel să treacă prin fața inamicilor, cu drapelul în mâini, o dată și încă o dată, fără ca nici cel mai mic glonte să-l atingă, deși vânătorii dușmani au abătut asupra lui o adevărată ploaie de gloanțe, de ți se făcea părul măciucă.

Când a ajuns lângă noi și celălalt ajutor, Menotti Garibaldi luă steagul din mâna lui Bixio și, urmat de Schiaffino și de Elia, se sui pe spațiul dinaintea întăriturilor. Un minut mai târziu coborâră toți trei, și Menotti întinse steagul lui Schiaffino.

Bixio și Menotti strigau, încurajând soldații s-o pornească din nou la asalt, și asaltul se reînnoi.

Armata regelui a fost completată cu noi întărituri, iar noi ajunseserăm de două ori mai mulți ca la început, încăierarea începu iar, mai îndârjită și mai cumplită; gloanțele se abăteau ca grindina din toate părțile, – și din când în când se auzeau deasupra capetelor noastre şuierând mitraliile care sfâșiau văzduhul asemenea vuitului care vâjâie furios printre frunze.

Acum voi povesti ceea ce am văzut numai cu ochii mei, lăsând altora grija și truda să povestească ce au văzut cu ochii lor.

La al treilea atac Bixio mă strigă cu o voce puternică, și am pășit în urma lui, acolo unde se intra pe podiș aproape fără să ridici un picior. Într-o clipă mă învăluie fumul, și prin fumul acesta, pe care-l risipea din când în când vântul, am văzut că eram amestecați, laolaltă, garibaldini și Bourboni, și că lupta se dădea corp la corp, cu orice armă ce ne cădea în mână, fie cuțit sau bolovani.

Era o luptă cumplită și nespus de dureroasă, căci se dădea între frați.

Grupul garibaldinilor din apropierea mea era format din Menotti, Elia și Schiaffino, care aveau drapelul. **Burbonii** erau aproape de marginea platformei și dădeau lovituri crâncene. Un

grup de-al lor, văzând scumpul nostru steag, se apropie de cei trei eroi și porniră să-l încercuiască. „Cei trei mușchetari”, frumoși și viteji cum numai în romane aflu, traseră cu carabina și cu revolverul cât avură gloanțe, apoi se avântară împotriva agresorilor cu baionetele.

Îmi amintesc că prin vis, deoarece și eu eram prins în vârtej. Vânătorii, care voiau să cucerească drapelul nostru cu orice preț, se năpustiră cu un răcnet asupra celor trei tovarăși. Doi vânători apucară drapelul și îi rupseră un colț; Elia și Menotti îi respinseră și de data aceasta.

Văzând drapelul înconjurat de dușmani, în primejdia aceea cumplită, am început să strig: „Să salvăm drape

lui!” Și împreună cu trei sau patru oameni care se aflau lângă mine alergarăm spre drapel. În clipa aceea, adică în momentul în care eram la o distanță de aproximativ douăzeci de pași de cei trei viteji, apărură vreo șapte sau opt vânători, în fruntea căroră era un sergent, înalt de statură și roșcovan, și acum toți aceștia, uniți cu cei dinainte, îi împresurară pe cei trei. Pușca sergentului luă foc și Schiaffino căzu pe spate, cu barba lui lungă și blondă fluturând, și scăpă drapelul, care dispăru din ochii mei în strigătele de bucurie ale vânătorilor. În același timp în care cădea Schiaffino, Menotti fu rănit la o mână, iar Elia primi

un glonte în gură și muri pe loc, doborât la pământ.

Îmi încărcasem pușca pentru a treia oară după ce îi curătasem bine de tot țeava prin care iese focul; dar cum nu era bine să mă bizui pe pușcă, am descărcat toate cele șase focuri pe care le aveam în revolver în grupul vânătorilor și n-aș putea spune cu conștiința împăcată dacă împușcăturile mele și-au atins sau nu ținta. Voi spune doar că pe sergentul roșcovan nici nu l-am omorât, nici nu l-am rănit și insist asupra acestui fapt, deoarece nu mult timp după aceea, era gata-gata să mă omoare el pe mine, după cum veți vedea în curând. Dar de dracul acela de sergent voi vorbi în capitolul care urmează, spunându-vă cine era și ce moarte îl aștepta. După ce am pierdut drapelul și am pierdut și pe cei mai îndrăzneți dintre tovarăși, apăru din nou Nino Bixio, care striga ca un uliu, chemându-mă pe nume de mai multe ori și azvârlindu-se în mijlocul fumului care te orbea și te îneca cu mirosul acela infect și acru de sulf. Gloanțele nu mai șuierau, ci mieunau în urechile mele ca niște cotoi îndrăgostiți. M-am avântat în luptă alergând în spatele înfierbântatului de Bixio și după câțiva pași m-am oprit, neavând lângă mine decât pe un tânăr sicilian; după aceea l-am revăzut de mai multe ori și mi-am amintit mereu de momentul acela fatal.

Stând pe loc acolo, unde mă aflam, l-am văzut deodată pe

sergentul acela înalt și roșcovan, care-l ucisese pe Schiaffino, cum își încarcă la câțiva pași de mine pușca; mă fixa cu niște ochi care, dacă îmi amintesc bine, păreau doi cărbuni aprinși. Am înțeles de îndată că dacă diavolul acela izbutea să-și încarce pușca, eram pierdut per *aeterna saecula*; așa că mi-am potrivit baioneta și, strigând numele lui Garibaldi, m-am năpustit asupra sergentului. N-aș putea spune dacă sergentul sau alții traseră în mine; fapt e că am simțit o lovitură puternică în dreapta pieptului și am căzut pe jos, de parcă m-ar fi izbit un pumn dat cu sete.

Un urlet sălbatic salută căderea mea și urletul acela îl scoase sergentul împreună cu ceilalți tovarăși ai săi, care, văzându-mă îmbrăcat cu o uniformă care se deosebea de celelalte, crezură că norocosul lui glonț trimisese pe lumea cealaltă vreo persoană de vază și nu un biet om, un oarecare om născut și sortit să se piardă printre ceilalți muritori de rând.

Mi-am venit în fire destul de repede, m-am tras înapoi de-a bușilea și așa am mers vreo patruzeci sau cincizeci de pași, până când am văzut un grup mare de voluntari de-ai noștri care înaintau; i-am auzit cum strigau: „Să-l salvăm pe general!”

Mi-am ridicat privirea și atunci l-am văzut pe Giuseppe Garibaldi într-o atitudine în care îi urez să-l vadă în vis sculptorul care-i va modela cel dintâi statuia de erou; avea pălăria trasă pe

ochi, privirea înflăcărată, gura zâmbitoare și o jumătate de țigară în gură; cu dreapta strângea spada și stătea drept, ca sfântul Gheorghe în efigia lui Donatello.

Când l-am văzut pe general, am sărit în picioare, dar el a observat imediat că eram cu mâinile însângerate, așa că m-a întrebat:

— Bandi, ce s-a întâmplat?

— Nimic, am înghițit o pastilă, dar sper s-o diger. Toți făceau zid în jurul lui și mi-am dat seama că e un moment de răscruce, iar gloanțele șuierau și mieunau din toate părțile. Sirtori venea tocmai atunci galopând pe un căluț și se opri lângă noi, chemându-și cu putere soldații care înaintau în urma lui și care puteau fi socotiți ultimele cărți ce se jucau în partida aceea nesigură; el îl întrebă pe general:

— Domnule general, ce trebuie să facem?

În vecii vecilor (în limba latină în text).

Garibaldi se uită în jurul lui și cu o voce tare tună:

— Italieni, trebuie să murim!

Și-i adevărat că oamenii mureau, și mureau bucuroși; dar furtuna aceea de gloanțe care ne fulgeră din toate direcțiile dăduse de gândit multora.

Voi povesti acum un episod dureros, pe care-l am veșnic în

mente și care îmi răscolește un sentiment de nespusă milă.

Se întâmpla să fie lângă mine ungurul Tuckery, un om de mare valoare, care avea să fie ucis la puțin timp după aceea la Palermo. Acest Tuckery, văzând primejdia mare care îl pândea pe general, îmi spuse, arătându-l, că e un mare păcat ca el să se expună, așa descoperit, în fața dușmanului și într-un loc unde gloanțele plouau cu nemiluita. Într-adevăr, sicilienii trăgeau din flancurile noastre orbește, dând prea puțină atenție direcției pe care o luau gloanțele lor, în timp ce o parte din rândurile armatei regale începea să dea târcoale flancului nostru drept.

Lucrurile astea mi le-a spus vorbindu-mi franțuzește, și eu i-am răspuns în aceeași limbă, dar cât mai încet posibil:

— Major, nous voilà entoures!⁶²

Tuckery clătină capul aprobativ; în timp ce i se adresă lui Sirtori, să-i spună nu știu ce lucru, un tânăr chipeș, înalt, cu mustăți negre, îmbrăcat în cămașă roșie, cu pălărie neagră de fetru pe cap, apăru în fața lui Garibaldi, strigând:

— Domnule general, suntem încercuiți! și arată spre companiile armatei burbonice care, într-adevăr, păreau că ne împresoară din toate părțile.

⁶² Domnule maior, iată-ne încercuiți! (în limba franceză în text.)

Vorbele acelea, strigate cu o voce puternică, erau atât de răspicat rostite, încât ar fi putut să neliniștească o armată întreagă, nu o trupă mică de bieți voluntari, care luptau făcând din corpurile lor un scut generalului; și generalul înțelese imediat marea primejdie în care ne aflam, căci, ridicându-și spada, făcu gestul de a se năpusti asupra nenorocitului lombard și țipă cu o voce cumplită:

— Lașule! încă o vorbă și-ți tai capul!... Nefericitul, care nu avea altă vină decât că nu era obișnuit cu împușcăturile, deveni pământiu, ridică mâinile de parcă și-ar fi încredințat sufletul lui Dumnezeu, și apoi se aruncă iute în foc, dispărând pentru totdeauna din ochii noștri.

Garibaldi îl făcuse laș!...

Se știe că în momentul acela desperat, Nino Bixio i-a spus lui Garibaldi:

— Domnule general, să ne retragem!

Se știe că Garibaldi i-a răspuns lui Bixio:

— Dar unde să ne retragem?...

Vorbele acelea n-au ajuns la urechile mele, și eu le redau bizuindu-mă pe buna-credință a altora, fără ca totuși să pun la îndoială că ar fi fost într-adevăr rostite, deoarece întrebarea ca și răspunsul mi se par foarte firești și potrivite cu momentele

acelea atât de grele.

Nino Bixio avea dreptate să-i spună lui Garibaldi: „Să ne retragem”, și Garibaldi avea o sută de mii de motive să-i răspundă așa cum i-a răspuns.

Unde ne puteam retrage? Era limpede că dacă am fi dat bir cu fugiții, pe terenul acela despuiat aproape de orice vegetație, am fi fost prinși și trimiși în rai încă înainte de a ajunge pe colinele dimprejur. Și nu era oare de așteptat ca mulțimea aceea de sicilieni, care se înghesuia pe vârfurile cele mai înalte ale colinelor, așteptând rezultatul bătăliei, văzându-ne distruși și fugari riți, să se socotească dușmanii noștri?

Nu aveam de ales. Trebuia să ne croim drum printre dușmani, sau să știm să murim repetând strigătul fraților Bandiera:

„Cine pentru patrie moare, înseamnă c-a trăit mult!...”

VII

Tot ceea ce am povestit în paginile de până acum s-a petrecut în câteva minute, dar au fost minute care ni s-au părut secole.

— Haideți, băieți, încă două salve și am terminat! strigă Garibaldi.

Și toată trupa aceea, răspunzând cu strigăte îndemnelui

său, o porni înainte.

Am auzit atunci un şuierat puternic și bereta îmi zbură de pe cap. Un drăguț de glonte mi-o smulsese și nu fără să-mi sfâșie și o şuviță frumoasă din pielea și părul de la ceafă, ba îmi umplu și fruntea de sânge.

Mi-amintesc că Garibaldi s-a uitat la mine cu o privire plină de neliniște, dar altceva nu-mi mai aduc aminte, pentru că un alt glonte mă lovi în umărul stâng, doborându-mă la pământ, după ce mă făcuse să mă învârtesc de două ori în jurul meu, ca o sfârlează.

Mi se pare că Bixio, văzându-mă pe jos, îmi strigă:

— Bandi, ridică-te, napolitanii fug!... Dar văzându-mă în ce hal eram, țipă:

— Aruncă-te dedesubt!

Revenindu-mi puțin, m-am târât în patru labe pe marginea podișului, apoi, lăsându-mă să cad încet-încet, m-am rostogolit până ce m-am proptit într-un tufiș mai mare.

Povestesc toate lucrurile astea pentru că a fi rănit într-o luptă e o simplă întâmplare, nu o virtute, deci nu ca să mă laud, ci numai ca să-mi pot urmări firul povestirii.

În timp ce stăteam înghemuit, așteptând să treacă vreun suflet de creștin care să se gândească la mine, gloanțele şuierau și

deseori loveau în pământ atât de aproape de sărmana mea piele, încât a fost o adevărată minune că n-am primit lovitura de grație, și n-am rămas pe loc să aștept cioclul. Câțiva oameni trecură pe lângă mine, dar cum erau dornici să se avânte în luptă, n-am mai spus nici „oh!”, știind bine că cine vrea să-și facă datoria pe un câmp de luptă lasă răniții în seama providenței sau a ambulanței, dacă există.

Acum mica noastră ambulanță era la Vită, adică la o depărtare de două mile de colina Pianto Romano, și eu trebuia să aștept liniștit sfârșitul luptei, ca să vină vreun tovarăș să mă ia. Mă așezasem în bună pace, când am auzit pe cineva hohotind lângă mine și un glas care se ruga lui Dumnezeu și sfântului Gennaro și altor preacuvioase sfinte făcătoare de minuni, izbucnind din când în când într-o văicăreală atât de pământească, încât mi-aduse aminte de plânsul lui Pulcinella⁶³ când își varsă tot focul pe scenă.

M-am ridicat puțin, cu toate că rănilile începuseră să mă doară crunt și sângele îmi curgea șiroaie din cinci găuri de gloanțe; un vânător napolitan zăcea întins la câțiva pași de tufișul meu, lângă un bolovani Nenorocitul avea fața plină de sânge și

⁶³ Pulcinella - personaj din Commedia dell'Arte

era îngrozit la culme de toate gloanțele care izbeau neîncetat bolovanul cu niște pocnituri zgomotoase.

M-am gândit că și el era un om plămădit din carne și oase, și pe deasupra italian ca și mine; și, cuprins de milă, i-am spus:

— Frate, nu mai striga atâta, că-ți face rău; ai răbdare, ca mine!

Napolitanul, la auzul glasului meu, începu să strige și mai puternic. Când m-a văzut, m-a rugat în numele tuturor sfinților din lume să nu-l omor ca pe un câine, și încă fără popă; nu mai știam cum să-l potolesc.

— Ho, boule – m-am repezit la el – nu vezi că și eu sunt rănit, și poate pătimesc mai mult ca tine?... Crezi că sunt un animal sălbatic?... Crezi că noi suntem oameni lacomi de sângele bieților tăi frați, cum ți-or fi spus măgarii tăi de ofițeri?...

La aceste cuvinte, napolitanul meu se mai potoli, și reluă:

— Domnule piemontez, salvați-mă, aveți milă de mine... Îmi era teamă să nu fiți sicilian și mă și vedeam pe lumea cealaltă...

Am înțeles îndată ceea ce voia să-mi spună, deoarece încă din 1848 auzisem cât era de aprigă ură care mocnea între napolitani și sicilieni; când se încăierau, se luptau cu o asemenea înverșunare, încât nu mai era nicio speranță de salvare pentru

unul din ei. Dar nu era acum timpul pentru asemenea raționamente și nici să-i arăt napolitanului că puteai să fii italian fără să fii piemontez, și l-am întrebat unde fusese rănit, de unde era originar, și multe alte lucruri mai potrivite în asemenea împrejurări.

Mi-a răspuns că avea 21 de ani, că se născuse la Nota și că fusese rănit de un glonte care-i perforase gâtul, în timp ce, fugărit de-ai noștri, încerca să se adăpostească pe deal, în preajma tunurilor. Apoi îmi povesti că ofițerii lui îi asiguraseră că adevăratul Garibaldi nu putea fi printre noi și că cel de aci era un bandit de temut, cu numele tot de Garibaldi, care-i inducea în eroare pe toți cu asemănarea numelui, în scopul de a-i speria pe sicilieni și a-i jefui în toată legea. De la el am mai aflat că vânătorii veniseră să ia cu asalt pozițiile noastre, plini de însuflețire, crezând că au de-a face cu niște „tâlhari”, dar auzind trompetă și văzând că și noi, la rândul nostru, am pornit la atac cu baionetele, și că eram, în sfârșit, cu toții piemontezi, s-au întrebat: „Acum ce facem?”

În timp ce stăteam de vorbă cu vânătorul, câțiva sicilieni se apropiară de noi și, zărindu-l pe vecinul meu, au vrut să se arunce asupra lui. Dar ridicându-mă cu multă greutate, le-am strigat cu toată puterea să fie cu băgare de seamă la ceea ce fac.

Sicilienii se opriră și mi se păru că erau dispuși să mă asculte; dar eu, văzând ceva mai departe de noi trei sau patru oameni de-ai noștri, pe care focul îi încălzise prea mult și acum coborau mai jos să se răcorească, i-am chemat poruncindu-le să-l ia pe napolitan și să-l așeze mai aproape de mine. Aceștia erau doi venețieni, între care telegrafistul Pentasuglia și celălalt din provincia Marche. Ei luară rănitul pe brațe și mi-l așezară alături; dar auzind gloanțele făcând tic-tac pe bolovanul de lângă mine, mi-au lăsat o lămâie și au zburat ca vântul, făgăduindu-mi că se vor întoarce curând cu o ambulanță să mă ridice.

Vânătorul îmi apucă iute mâna și-și lipi buzele pe ea, de parcă voia să mi-o înghită. Trăgându-mi mina de la lipitoarea aceea, i-am spus:

— Lasă, prostule, mă crezi popă, sau episcopul din Nota? Stai în capul oaselor și sugă jumătatea asta de lămâie pe care ți-o dau și nu-ți e %i fie frică!

Între timp, lupta continuă cu aceeași îndârjire, și câțiva ostași, care treceau pe lângă mine în fugă, îmi strigară cuvinte care-mi încrețiră pielea de groază.

„Ce se va întâmpla cu mine – mă gândeam – dacă ai noștri vor fi înfrânți, și eu voi cădea viu în mâinile soldaților regelui?” ...

Înspăimântat de gândul acesta, am încercat să mă ridic în

picioare, dar am căzut înapoi, văitându-mă de durere.

Am stat așa alte zece minute, după care vuietul împușcăturilor se micșoră, iar bubuiturile încetară de-a bi-nelea. Cei doi venețieni pe care îi văzusem cu puțin înainte, și care erau doi studenți de la Facultatea de medicină din Padova, însoțiți de alți patru sau șase, s-au întors la mine și m-au luat pe sus, împreună cu napolitanul; și, cu lungi și dureroase efortări, mă transportară până jos la poalele dealului, unde era o căsuță. Acolo se aflau cincisprezece sau douăzeci de răsculați și un om de-ai noștri, dar nici cu rugăminți, nici cu amenințări n-a fost chip să-l convingem să iasă afară din casă, și să ne dea o mină de ajutor. De-abia ne întinseserăm pe podeaua casei, când auzirăm câteva glasuri care strigau de departe: „Victorie! Victorie!”, și cele două tunuri ale noastre se auziră puternic dinspre șoseaua principală.

Într-o fulgerare, strigătul de victorie fu repetat de toate glasurile aflate pe dealurile din împrejurimi, ale căror culmi erau pline ciorchine, cum am mai spus, de sicilieni care asistau la desfășurarea luptei și care, văzându-i pe Burboni fugind, începură să coboare de pe înălțimi în șiruri lungi, ca roiurile de furnici, și cât ai clipi acoperiră câmpul.

Lupta durase trei ore și jumătate, cu o îndârjire nemaipomenită. Garibaldi a atribuit în mare parte victoria

puștilor noastre proaste, deoarece, nefiind în stare să funcționeze normal, au constrâns pe voluntari să pornească la atac cu baionetele, scoțând astfel din uz puștile soldaților regelui, care trăgeau de minune de la mare distanță. Victor i-a adus un tun, dar se poate spune că i-a adus chiar mai mult, fiindcă din momentul acela toată insula a fost a lui.

Dușmanii au atribuit înfrângerea, și nu fără oarecare justificare, lașității ofițerilor; într-adevăr, dacă ofițerii burboni ar fi avut ceva mai mult curaj, fie că ne-ar fi împiedicat să obținem victoria, fie că ne-ar fi făcut mai sângeros triumful.

Încăierarea, mai ales către sfârșit, a fost cumplită și s-a ajuns până la bătaia cu pietre: napolitanii au recurs și la aceste arme în scopul apărării pozițiilor pe care se refugiaseră în ultimele clipe; Garibaldi însuși a fost puternic izbit de o piatră aruncată de un artilerist, încât pentru câteva clipe și-a pierdut răsuflarea.

La pildele acestea de vitejie și de furie, pe care le-am descris mai sus, mai adaug și întâmplarea unui voluntar din Lombardia care, cu capul aplecat, s-a avântat singur împotriva celor două tunuri care împrôscau schije și a ajuns atât de aproape de ele, încât tunarii i-au zdrobit capul pe loc cu lovituri de carabină.

Vestea acestei fapte de vitejie a trecut multă vreme din gură în gură, printre dușmani; unii dintre ei, povestindu-mi-o mai târziu, la Palermo, spuneau că lângă orașul Calatafimi nu au luptat împotriva unor soldați, ci împotriva unor fiare dezlănțuite.

Împuținați și obosiți, voluntarii nu au putut urmări prea multă vreme pe dușmani; aceștia, după ce au instalat câteva tunuri noi și au adus trupe noi în jurul orașului, se întoarseră în aceeași noapte la Palermo, înspăimântați de îndrăzneala lui Garibaldi și a oamenilor lui, ca și de atitudinea îngrijorătoare a maselor din jur, care începeau să se agite.

Garibaldi rămase astfel stăpân pe câmpul de luptă pe care zăceau o sută zece napolitani morți sau răniți, și luă un mare număr de muniție și câteva zeci de prizonieri, printre care și câțiva soldați din regimentul al zecelea de linie, regiment care a luptat atât de vitejește în Lombardia, alături de toscani, în luptele de la Mon-tanara și Curtatone, în 1848.

Pierderile garibaldinilor au fost aproximativ egale cu ale Bourbonilor, dar fiecare din morții noștri prețuia cât zece dintre ai lor.

Pe înserat mă transportară pe o targă întocmită din niște crengi înspre șoseaua principală; cum se întâmpla să treacă pe acolo un țăran cu carul, mă instalară în el, cum au putut mai bine.

La o mică distanță de Vită, îl întâlnirăm pe Garibaldi, care se întorcea în vale, împreună cu Fruscianti și cu Bovi, aceștia doi ducând de căpăstru câțiva cai.

Generalul, văzând un rănit zăcând în căruță, întrebă cu grijă cine era.

Am ridicat capul și am spus:

— Eu sunt, domnule general!

— Oh, bravo, bravo! exclamă. Îmi pare bine că te văd, te credeam dispărut. Curaj! Curaj!

Și adresându-se celor care mă însoțeau, adăugă:

— Vi-l încredințez; e un aghiotant de-al meu; să aveți grijă de el!

Ambulanța noastră își fixase corturile într-o mănăstire prăpădită, în care nu locuiau mai mult de trei sau patru călugări, așa cum se obișnuia în timpurile acelea în Sicilia, unde fiecare cocioabă era onorată să adăpostească niște călugări; în timp ce păcătoșii dormeau sau făceau nebunii, aceștia se rugau și vegheau asupra lor.

Camera în care m-au primit avea un singur pat, pe care zăcea don Ciccio Sprovieri, mai târziu deputat în parlament; eu am fost nevoit să mă mulțumesc cu o saltea de paie întinsă pe jos, lângă Giorgio Manin, locotenentul Maldacea și alți doi, pe care nu

mi-i mai amintesc.

Don Ciccio, străpuns în gât, rostea cu glas tare, pe șleau, în limba lui calabrează, înjurăturile cele mai caraghioase pe care le-ar fi putut inventa un poet păgân; Maldacea își fracturase brațul și se văita în gura mare, ceilalți tăceau, și nu spuneam nici eu nimic, sfârșit cum eram, căci pierdusem foarte mult sânge.

În timpul cât am stat acolo, mi-am dat seama că mâini miloase mă ușuraseră de sabie, de revolver, de raniță și de portmoneu, care avea în el câteva lire; așa că atunci când chirurgul Ripări și asistentul lui, Boldini, mi-au tăiat cu bisturiul tunică și mi-au scos cămașa și indispensabilii, toate înmuiate în sângele meu de plebeu, am rămas gol-pușcă, așa cum am ieșit din pântecul matern, și mi-am zis: „Iată, toată averea o am cu mine”.

Sufeream cumplit și de-abia îmi găsisem o poziție mai comodă în culcușul meu, când auzii un murmur de glasuri și sunetul unui clopoțel ce se apropia; ușa se deschise și în prag apărău un călugăr cu stiharul preoțesc și mantia, precum și cu câteva obiecte în mină, ce țineau de meseria lui. Încetă să mai murmure latina lui și ne spuse cu glas tare:

— Creștini credincioși, vin să vă dau ajutorul religiei noastre preasfinte.

Și ridicând în sus obiectul pe care-l avea în mină, începu să

ne binecuvânteze.

La care, don Ciccio Sprovieri, apucând o gheată din apropiere, îi răspunse:

— Du-te de aici, părinte, lasă-ne în pace; avem nevoie de mâncare și nu de poveștile tale.

Călugărul dispăru cât ai clipi din ochi, și mă îndoiesc că a avut parte de-o primire mai bună în celelalte camere cu răniți.

Cu puțin înainte de căderea nopții, veni să-mi facă o vizită scumpul meu prieten Andrea Rossi, vechiul cârmaci de pe *Piemonte*, care îmi confirmă fericitul rezultat al luptelor și îmi dădu din partea generalului o cămașă și douăsprezece portocale.

Generalul însărcinase de altfel și pe un oarecare duhovnic capelan militar să-mi încredințeze douăzeci de lire, dar banii aceia nu i-am văzut niciodată, și mi s-a întâmplat și mie ceea ce li s-a întâmplat, atunci și mai târziu, și altora.

Garibaldi, după ce a dormit în noaptea aceea pe câmpul de luptă, trimise cercetași să urmărească manevrele **Burbon**ilor, și se convinse că dușmanii părăseau Calatafimi în primele ceasuri ale dimineții, ca să se întoarcă la Palermo, unde era evident că ajunseră frânți și hărțuiți de atâta drum cât merseseră, după cinci zile (după cum a scris jurnalul guvernului burbonic) de „lupte glorioase”.

Aflând de plecarea lor, mică armată a lui Garibaldi intră în oraș ca să se odihnească timp de o zi, după care se îndreptă spre Alcamo unde popasul a fost mai lung, și unde partizanii sicilieni se adunară în grupuri numeroase, ca să sprijine în mod efectiv planurile generalului.

În dimineața care a urmat după ziua bătăliei, noi, bieți răniți, am fost obiectul curiozității tuturor oameni lor din împrejurimi, care alergau să ne vadă, ca pe niște urși sau elefanți. O deputăție a cetățenilor din orașul Salemi ne aduse vin, zdrențe pentru feșe de bandaj, portocale, și nu mai știu câte alte lucruri, iar șeful deputaților, un bătrân vesel și plin de viață, începu să ne țină o frumoasă și lungă predică, spunând că prin felul nostru de a lupta, cu pieptul descoperit și cu graba de a înfrunta dușmanul, nu facem altceva decât să atragem asupra noastră mereu alte și alte nenorociri.

Am ascultat predică aceea cu toată răbdarea, rămânând prea puțin sau chiar de loc convinși de înțelepciunea avertismentelor aceluia venerabil bătrân; la un moment dat, am fost nevoiți să-i spunem doctorului Ripări să interzică acel du-te-vino al curioșilor, care răsăreau din toate părțile.

Voi trece peste aceste amănunte, plictisitoare fără îndoială, și pentru cel care le citește, spunându-vă în câteva cuvinte că

spre seară medicii noștri dispărură cu toții, ca să-l ajungă din urmă pe Garibaldi, și că în dimineața următoare cei câțiva dintre noi care am putut fi transportați am fost luați din mănăstirea din satul Vită și duși la Calatafimi, în mănăstirea din San Michele.

VIII

Înainte de a-mi conduce cititorii în orașul Calatafimi, trebuie să le spun câte ceva în legătură cu sergentul acela burbon, înalt și roșcovan, de mina căruia a fost omorât, după cum v-am povestit, valorosul Schiaffino, demn purtător al drapelului celor O MIE. Întâmplarea pe care am de gând să o povestesc poate să pară ciudată multora dintre dumneavoastră; dar jur că vă spun purul adevăr, și cine nu vrea să mă creadă n-are decât. Totuși, cine nu-mi poate da crezare să se gândească la atâtea întâmplări petrecute sub propriii lui ochi, care, povestite altora, nu se bucură de încredere deplină. Revenind însă la întâmplarea mea, îi voi spune că nu cuprinde nici umbră de minciună, ci că e vorba doar de întâmplări cu totul aparte, de coincidențe care se puteau totuși ușor ivi, fără să fie considerate minuni, date fiind împrejurările speciale în care s-au desfășurat isprăvile povestite de mine.

Trecuseră abia două luni de la ziua în care ne-am luptat la Calatafimi și eu mergeam în pas de marș, cu frumosul meu

batalion, al cincilea din brigada Medici, înspre Milazzi. Rănile mele încă nu se vindecaseră cu totul, dar pansamentele bune, tinerețea și dorința de a-mi păstra reputația mă țineau drept în șa, și n-aș fi schimbat șaua aceea nici pentru un fotoliu în palatul Pitti.

Întâmplarea făcea ca în zilele acelea, pentru că se alcătuiau noi batalioane în Palermo și în alte părți, și numărul ofițerilor se micșorase, să fie înrolați bucurosi dezertori din armata burbonică, printre care se aflau mulți ofițeri ambițioși să-și câștige galoane. Trecând prin orașul Barcellona, am întâlnit tocmai un asemenea batalion, care urma să poarte numărul șase al brigăzii noastre, compusă până atunci din trei batalioane lom-barde și două toscane. Un oarecare căpitan Ferrandina comanda noul batalion; era un dezertor burbon, și dezertori ca el erau aproape toți ofițerii.

Doi dintre aceștia din urmă îmi ieșiră în cale și pe când mă salutau, i-am văzut foarte surprinși; începură să șoptească între ei, încercând de mai multe ori să se apropie de mine, și să mă privească fix, de parcă ar fi avut bănuiala că m-ar mai fi întâlnit cândva, Dumnezeu știe unde. Văzându-i cum se uitau la mine, am devenit și eu la fel de curios și am început să-i măsoar din cap până în picioare. Unul din ei era de statură mijlocie, nici slab, nici

gras, cu părul și mustățile negre și cu ochii vioi și foarte negri; celălalt era înalt, robust, cu părul roșu și cu ochii cenușii, mici, dar plini de foc. Cel oacheș nu mi-a făcut nicio impresie deosebită; dar pe măsură ce mă uitam la cel roșcovan, cu ochii lui mici și cenușii, mă convingeam că-l mai văzusem cândva, o clipă doar, în vreun coșmar îngrozitor, și-mi aminteam de chipul acela ca și cum ar fi fost al diavolului sau al altui geniu rău.

Ne petrecurăm toată ziua aceea privindu-ne când eu pe ei, când ei pe mine, și am observat că de mai multe ori cei doi ofițeri s-au oprit și au făcut un pas înainte, ca și cum ar fi vrut ca să-mi vorbească, dar apoi s-au stăpânit și au dispărut, discutând între ei; se prefăceau că se uită pe sus, sau că strigă pe cineva care trecea, toate acestea ca să-și ascundă dorința nestăpânită pe care o aveau de a-mi vorbi, și care li se părea totuși o prea mare îndrăzneală.

În ziua următoare, tocmai încălecam pe cal, ca să-l însoțesc pe Garibaldi la mănăstirea Santa Lucia, unde se ducea să exploreze de la înălțime împrejurimile din Milazzo, când ordonanța mea îmi spuse:

— Dom maior, aseară m-au oprit doi ofițeri din noul batalion și m-au întrebat dacă dumneavoastră sunteți din cei O MIE și dacă ați fost rănit cumva la Calatafimi. Eu le-am răspuns că

da, și ei au luat-o din loc, spunând: „Da, el e, chiar el!” Azi-dimineață, când m-am sculat, i-am văzut iar și mi-au spus că ar dori să stea de vorbă cu dumneavoastră, dar că le e teamă...

L-am însoțit pe Garibaldi în drumul lui, și după două ore mă întorceam la cantonament, când îmi ieși în cale furierul, cu carnetul de ordine. Brigadierul Medici, ne-vrând să lase pe toți ofițerii burboni în noul batalion atașat la brigada lui, voise să verse câțiva din ei în celelalte batalioane, și unul din acești ofițeri se nimerise tocmai la mine. Noul meu ofițer se numea Caccavaio. Așa că domnul Caccavaio veni să-mi facă o vizită și imediat am recunoscut în el pe tovarășul ofițerului roșcovan. Între o discuție și alta, l-am întrebat pe domnul Caccavaio:

— Din ce corp al armatei burbonice faceți parte dumneavoastră?

— Din batalionul opt vânători.

— Dacă nu mă înșel, aveți aici un tovarăș de-al dumneavoastră?

— Da, domnule, e aici un sergent din același batalion, și se numește Certosini.

— Ați luptat așadar la Calatafimi?

— Sigur – răspunse ofițerul – mai mult, printr-o ciudată coincidență... Oh, Doamne! Dacă vă aduceți aminte...

— Ce anume? l-am întrerupt eu. Vorbiți, vă rog, deschis...

— Ei, la drept vorbind, eu... nu pot spune multe lucruri, dar tovarășul meu, care... care poate aminti domnului maior anumite fapte...

— Mă scuzați – l-am întrerupt eu. Unde e tovarășul dumneavoastră?

— Jos, la intrare. Voia să urce și el, dar...

— Faceți-mi plăcerea și chemați-l să vină sus. Două-trei minute mai târziu, sublocotenentul Certosini era în fața mea. Cum mă văzu, se făcu palid ca un mort și nu mi-am putut stăpâni un tremur.

— Domnule Certosini – i-am spus – dumneavoastră ați fost așadar la Calatafimi?...

— Da, domnule maior...

— Erați sergent atunci?...

— Da... Și mi se pare că vă mai văd încă, în uniformă de ofițer piemontez, năpustindu-vă asupra mea cu baioneta scoasă...

— Și dumneavoastră mi-ați tras un glonte cu pușca?...

— Da...

— Atunci dumneata ai fost sergentul care ne-a ucis purtătorul de drapel cu un foc în piept?...

— Da... – adeveri Certosini – mie mi-a fost dat să-l ucid pe

viteazul acela... și acum... acum sunt aici, cu dumneavoastră.

Mi s-a părut că o mina de fier mă strânge de gât și câteva secunde n-am putut deschide gura. Dar după aceea, făcându-mi curaj, m-am străduit să zâmbesc și am vorbit din nou:

— Bine, Certosini, noi doi ne-am măsurat forțele pe câmpul de luptă, în luptă dreaptă, și acum vom face ceea ce făceau bravii cavaleri de pe vremuri. Încearcă acum să devii un bun soldat pentru noi, așa cum ai fost pentru Burbon, – și la primul foc înfruntă inamicul cu vitejie, ca să ne răsplătești într-un fel pierderea mare pe care am suferit-o când l-ai omorât pe Schiaffino.

Două zile mai târziu ne luptam lângă Milazzo și era foarte cald. Având oameni puțini și fiind obligat să păstrez o poziție pe care dușmanul o dispută cu o furie de necrezut, am trimis după ajutoare și printre ajutoarele care sosiră era și compania lui Certosini.

De cum l-am văzut, le-am și spus câtorva ofițeri prieteni:

— Fiți cu ochii pe napolitanul acela roșcovan, căci dacă încearcă să ne trădeze și se comportă ca o canalie, jur în fața lui Dumnezeu că-i trag un glonte în doveac, așa cum mi-a tras și el în piept la Calatafimi, și îl voi răzbuna pe Schiaffino.

Tot timpul cât mai dură lupta, nu l-am slăbit din ochi o

clipă; dar trebuie să spun că Certosini și tovarășul său Caccavaio păreau doi lei și la sfârșitul luptei a trebuit să-i ridic pe amândoi în slavă, îmbrățișându-i în mai multe rânduri și recomandându-i lui Giacomo Medici ca pe niște oameni demni de stimă.

Se scurseră patru luni și Certosini muri lângă zidurile orașului Capua, cu fruntea despicată de schija unei grenade, ca un adevărat patriot.

Reluând acum firul povestirii, îl voi conduce pe cititor la mănăstirea San Michele din Calatafimi, unde zăceau în număr mare răniții garibaldini, așezați pe niște nenorocite de saltele de paie pe un coridor lung și în diferite odăițe. Eu eram în situația de a împărți culcușul meu cu Giovanni Tabbachi da Mirandola, care a fost mai târziu locotenentul lui Enrico Cairoli, rănit la Villa Glori și, ca și mine, aproape gol.

Cei câțiva călugări din modesta mănăstire au fost buni și milostivi, își rupeau pâinea de la gură pentru noi și ne vegheau zi și noapte, făcând tot posibilul să ne aline durerile și mizeria care era pretutindeni. Buni și săritori au fost și câțiva preoți, printre care îmi amintesc cu drag de domnul Nocito, care mai târziu, renunțând la preoție, a devenit avocat și deputat în Parlament.

Printre cei mai grav răniți era un tânăr mantovan cu un picior rupt, și un oarecare Maironi de Bergamo, de aproape

optsprezece ani, care suferea din cauza unui glonte ce-l nimerise în brațul drept. Mantovanul se simțea din ce în ce mai rău, și piciorul era amenințat de cangrenă. Acolo nefiind niciun chirurg, nu-l puteau îngriji altfel pe nenorocitul acela decât lăsându-l pe seama a doi studenți din Universitatea din Padova și a unui bătrân medic sicilian, care în domeniul chirurgiei nu jupuisse nici măcar pielea unui iepure mort. În ziua în care începu să se manifeste cangrenă, cu semne atât de vizibile că și un orb și-ar fi dat seama, întâmplarea a vrut ca frații călugări să cânte în biserică nu știu ce cantată; și Maironi, care era foarte priceput la orgă, a vrut să se urce până sus ca să acompanieze tedeumul. Sforțarea făcută îi deschise iar rana nenorocitului și, pe deasupra, i se rupse și o arteră.

În prima clipă, nefiind chirurgul de față, nimeni nu știa unde să se repeadă cu mâinile și să stăvilească sângele care țâșnea năvalnic; degeaba au încercat cei doi studenți din Padova să-l oprească cu o monedă de argint, strânsa puternic cu o fașă. La început, remediul părea bun, dar puțin după aceea Maironi începu să urle că un posedat și cei doi chirurgi fără diplomă afirmară că făcuse tetanos. Aveam așadar pe coridorul acela infernal care era spitalul nostru doi condamnați la moarte sigură, pe care suferința îi făcea să scoată niște urlete atât de desperate,

de le simțeam pe creier.

În ziua aceea eram cuprins de o febră mistuitoare și deliram; plictisit de căldura dogoritoare a verii, de febră și de țipetele celor doi martiri, nu-mi mai dădeam seama dacă mă aflam pe lumea asta sau în infern, și simțeam cum mă lovește un ciocan pe creier, și tot felul de halucinații ciudate și înfricoșătoare îmi tulburau ochii și mintea.

Mantovanul care zăcea lângă mine se ruga, în numele Domnului binecuvântat, să fie smuls din chinurile acelea groaznice, să-i ia cineva zilele, sau să i se dea o armă să se omoare singur; când nu a mai avut puterea să urle, îi imploră pe călugării milostivi să-i pună pe limbă o pilulă care să-l adoarmă pentru veșnicie.

Călugării chemară medicul și spițerul care se consultară și împreună cu cei doi studenți în medicină ajunseră la concluzia că cei doi nenorociți mai aveau de trăit cel mult patru sau șase ore, dar chinuiți de asemenea suferință, cum niciun animal n-ar putea să îndure. Atunci părintele-custode mă întrebă dacă se cuvenea să rugă «ciunile deseraților să fie împlinite, și eu i-am răspuns:

— Ce inimă aveți să-i lăsați în viață, dacă tot trebuie să moară și dacă, prelungindu-le viața cu câteva ore, nu faceți decât să le lungiți chinurile?

Judecata mea smulse orice îndoială călugărilor, doctorului, spițerului și celor doi studenți padovani; după care mantovanul și Maironi, împărțășiți și miruiți, **căpă**tără fiecare câte o pilulă de opiu și intrară în somnul cel adânc, pentru a nu se mai deștepta niciodată.

Acest spectacol, împreună cu altele la fel de triste, care se mai petrecură sub ochii noștri, ne sleiseră curajul; pe deasupra, mai auzeam cu groază și știrile proaste care circulau în legătură cu Garibaldi, despre care se spunea că ar fi fost înfrânt în mai multe rânduri și că fugise în munți cu rămășițele jalnice ale armatei sale. Mulți au dat crezare acestor zvonuri și ne-am văzut părăsiți de cei din jur, afară de călugări și de câțiva preoți care ne-au fost credincioși și binevoitori până în ultima clipă.

Febra continua să mă chinuie și în visele și închipuirile mele, care de care mai curioase, îmi jucau pe dinaintea ochilor, încâlcindu-se, cupola cea mare a domului din Florența, chipul drag al bătrânului meu părinte, farul din Livorno și frumosul turn din Siena, călăul cu securea și regele Bomba, cai scheletici, câini mânioși, spectre și diavoli; deodată niște hohote de plâns mă făcură să mă cutremur pe neașteptate și am deschis ochii.

Prăbușit la picioarele mele se afla un om, și omul acela era Nino Márchese.

— Excelență! spunea nelegiuitul, hohotind și văietându-se. Excelență!

— Halal excelență! i-am răspuns, plin de venin. Frumos serviciu mi-ai făcut, om de nimic ce ești, lăsându-mă acolo la voia întâmplării și fugind ca cel mai nemernic laș!... În felul ăsta ai înțeles tu să-mi arăți recunoștința? Uită-te la mine în ce hal am ajuns, și tu cine știe unde erai în timp ce eu te căutam și te așteptam, așa cum aștepți un prieten?...

— Ah, excelență – exclamă din nou ticălosul, prefăcându-se că plânge din ce în ce mai tare – un frate de-al meu murise în toiul luptei și eu l-am luat în spinare și l-am dus câțiva kilometri...

L-am întrerupt cu un hohot de râs și l-am întrebat dacă mă crede atât de prost, încât să-mi închipui că un om putea duce în spate atâta distanță cadavrul unui semen de-al lui.

— Să te ia dracu'! am încheiat. Dar dă-mi cel puțin pumnalul pe care ți l-am încredințat...

Nino Marchese ridică ochii la cer și jură pe toți sfinții că i-a fost furat; și apoi, pentru a micșora pagubă, îmi puse alături (ghiciți ce, cititorii mei!) îmi puse alături un buchet de sparanghel sălbatic.

Acela era darul pe care mi-l aducea, și ultimul semn al nemărginitului lui sentiment de afecțiune, pentru ca, puțin mai

târziu, să găsească un motiv să dispară... Și de atunci nu l-am mai văzut...

Într-o bună zi, în oraș se zvonii că soldații regelui care stăpâneau orașul Trapani ieșiseră în câmp deschis și se îndreptau spre Calatafimi ca să ne ia prizonieri, mai bine zis că să lichideze cu noi pe calea armelor, sau prăjindu-ne de vii, ori poate făcând uz de o altă asemenea metodă plină de curtoazie.

Se auzea că soldații se aflau chiar la trei sau patru mile distanță de noi, unii afirmau că ar fi câteva sute, și pe deasupra cine știe câți erau pe jos și citi călare. La început, nimeni dintre noi nu a dat crezare unor zvonuri atât de înfricoșătoare; ba, dimpotrivă, foarte mulți făceau chiar haz.

Dar, după un timp, începură să dispară unul câte unul cei de serviciu, ca și santinela siciliană, care stătea la poarta mănăstirii; călugării veniră în fugă, strigând: „Fiilor, fiilor, încredințați-vă Domnului, Bourbonii sunt aici!”

La vestea asta, eu și mulți alții am sărit în picioare și am alergat la ferestre. Oamenii fugeau în toate părțile, părăsindu-și casele și ducând cu ei copiii și lucrurile cele mai prețioase; femeile țipau cât puteau și pretutindeni era o spaimă și un iad de nedescris.

Eu m-am întors către călugării care stăteau cu mâinile

împreunate în mijlocul coridorului și le-am spus:

— O să ne încredințăm Domnului, cum ați spus voi, dar Domnul a spus: ajută-te și am să te ajut. Ce să facem noi aici? Bandajați-mă bine și o să fug și eu cu ceilalți; dacă tot mor, mai bine să mor ca un om.

Auzindu-mă pe mine, toți cei care au putut să se ridice în picioare, atât în camera aceea cât și în celelalte, se pregătiră să iasă afară. Și părintele Luigi Mistretta strigă:

— Fiilor, stați pe loc! Noi vom lua Sfânta Azimă și ne vom așeza cu ea în mână în poarta mănăstirii, iar dacă soldații vor voi să intre, ne vor omorî mai întâi pe noi, și apoi vor trece peste Sfânta Azimă.

— Bravo, frate – am răspuns – fă asta pentru cei care nu se pot mișca, dar noi vom ieși totuși și vom muri cu arma în mina.

Și am rugat pe câțiva să-mi înfășoare iute pieptul cu o fașă de copil și să-mi arunce o mantie pe umeri; deși aveam niște dureri de neînchipuit, am dat buzna afară cu legiunea mea de oameni necăjiți, și așa cum am putut ne-am îndreptat spre poarta pe unde trebuia să intre soldații regelui. Unul dintre călugări, părintele Bianchi, a vrut să vină cu noi; el se adresa lumii de pe stradă, îndemnându-i pe oameni să apere orașul, dându-ne pe noi de exemplu; sfârșiți și chinuiți ca vai de noi, aveam totuși curajul

să-l înfruntăm pe dușman și să-i rezistăm încă de la intrare.

Glasul călugărului a fost atât de convingător, încât cincizeci sau șaiszeci de oameni înarmați veniră să ni se alăture și astfel ajunserăm într-un număr destul de compact la poartă; între timp mulți se refugiau în afara orașului, care cu boarfe, alții cu animale, în căutarea unui adăpost în munții vecini.

Pe când ajungeam la poarta mănăstirii, iată că apăru ca din senin o bandă de cincisprezece sau douăzeci de oameni călări, veniți nu știu de unde, dar înarmați până în dinți. Când i-am văzut, le-am zis:

— Hei, voi de colo, când o să auziți bătaia clopotelor, și în timp ce eu am să ridic o baricadă ca să opresc lumea pe loc, ca la nevoie să se poată apăra fără frică, ieșiți la câmp și vedeți unde sunt soldații regelui.

Călăreții statură un timp la gânduri, apoi hotărâră să se supună și o porniră în galop. Din fericire, în mai puțin de o oră și jumătate se și întoarseră, și ne dădură toate asigurările că nu văzuseră niciun soldat dușman pe o rază de câteva mile în jur, și că fricoșii din Calatafimi luaseră drept soldați pe niște țărani care se duceau la treburile lor, pe câmp.

IX

Cu voia Domnului, într-o seară călugării intrară cu toții

voioși în camera noastră cea mare, strigând: – Garibaldi a intrat în Palermo!

Și afară, lumea îmbulzită în piață cânta osanale, de-ți lua auzul; apoi începură să bată clopotele și se porniră jocurile de artificii, dezlănțuindu-se o veselie unanimă, o bucurie de nedescris.

La început m-am îndoit oarecum de vestea asta atât de bună și mi-era teamă că așa cum exageraseră limbile acelea de atâtea ori lucrurile în rău, puteau exagera și acum realitatea, dar în bine; după aceea m-am convins însă că și dacă Garibaldi nu intrase chiar în Palermo, o fi dat măcar vreo lovitură mai strașnică armatei **Burbonilor** și ocupase poate o poziție mai importantă lângă oraș.

Totuși, vrând să fiu sigur de ceea ce auzisem, i-am scris o scrisoare baronului Sant' Anna, predicator în Alcamo, aproape de noi, cerându-i vești amănunțite și sigure, și cerându-i sfatul dacă ar fi prudent din partea mea să iau cu mine pe răniții aceia și să-i duc în orașul lui.

Am primit răspuns la scrisoarea mea după câteva ore, și baronul Sant'Anna îmi confirma într-un totuși vestea care zburase ca pasărea în toată Sicilia, cu o iuțeală uimitoare; cu alte cuvinte, vestea că Garibaldi pătrunsese cu forțele sale în Palermo și că se

menținea aprig pe poziție, luptându-se cu succes, ajutat de partizani și de popor. Mai adăuga totuși că generalul nu pusese stăpânire decât pe una din porțile orașului. În legătură cu schimbarea domiciliului nostru, îmi aducea la cunoștință că dacă lucrurile aveau să continue în felul acesta, după cum spera, în trei zile aş fi putut aduce în Alcamo, fără umbră de primejdie, tot grupul de răniți pe care-l aveam în grijă.

De cum s-a răspândit zvonul intrării lui Garibaldi în Palermo, păru că toată Sicilia pleacă în pelerinaj spre capitală, ca turcii la Meca cea sfântă.

În toate zilele acelea a fost la Calatafimi o continuă trecere de trupe care răsăreau de peste tot, în număr mare, cu steagurile desfășurate, cântând și strigând, de-ți era mai mare dragul să le auzi.

Apropiindu-se ora plecării noastre, le-am amintit călugărilor că noi eram aproape goi, și că într-un fel sau altul trebuia să ne facă rost de îmbrăcăminte. Și călugării, neștiind cărui sfânt să se adreseze, se gândiră la Iisus, și punându-l pe Iisus în altar, în mijlocul a o șuta de luminări, se rugară în toiul slujbei de credincioși, făcând apel la mila lor, să aibă grijă de cei dezbrăcați.

În aceeași seară, mănăstirea fu plină de lucruri dăruite de

credincioși, adică de lucrurile pe care bieții oameni ni le-au adus în dragostea lor pentru Cristos.

Împărțindu-se cele aduse de ei, mie mi s-au nimerit niște haine vechi, ale unui morar generos, iar pe cap mi-au pus o beretă mototolită din garda națională, pe care mi-o dăruise un tovarăș de-al meu.

La două zile după sosirea noastră în oraș, am avut știri foarte sigure de victoriile lui Garibaldi și am aflat despre actele de minunată vitejie săvârșite de el, atât în afara orașului Palermo, cât și în interiorul lui. Îmi mușcam mâinile de ciudă că nu fusesem lângă el și blestemam gloanțele care mă forțaseră să zac neputincios pe paie, în timp ce tovarășii mei cei mai norocoși se luptau în zilele acelea de neuitat, care vor rămâne înscrise în cartea Istoriei. Aflând că Garibaldi pusese stăpânire și pe cealaltă poartă, și că fixase o perioadă de armistițiu pe bordul vasului amiralului englez, am hotărât să-l ajung din urmă, și nu mai puteam sta locului, cu toate că chirurgii mă povățuiau să nu mă grăbesc, căci armistițiul era de scurtă durată și odată pornit la drum, s-ar fi putut să gălesc lupta în toi încă înainte să fi intrat în Palermo.

Între timp, aflându-mă în mijlocul răniților cu care nu avusesem relații prea strânse la Calatafimi, și stând de vorbă cu

câțiva sicilieni care fuseseră de față la lupta aceea vitejească, am aflat un episod cu totul deosebit, care mi se pare demn să vi-l redau în aceste pagini, în momentul în care, pe colinele Pianto Romano, lupta era mai vie și mai crâncenă, și în timp ce Garibaldi în persoană pregătea ultimul atac hotărâtor, sus pe pantă apărură un călugăr capucin. Călugărul era negru ca un tăciune; avea o barbă de culoarea funinginii și părul zbârlit; sutana îi era sumeasă și legată mai jos de talie și mergea înarmat cu o pușcă scurtă. Amestecându-se cu cei ce luptau, alerga în sus pe panta dealului, de parcă ar fi avut picioarele și plămânul de oțel; tuturor care voiau să-l oprească din drum, ca să-i mai îmbărbăteze, le răspundea cu o voce întunecată: „N-am venit aici să binecuvânteze, ci am venit să lupt!” Cel puțin patru martori mi-au jurat că viteazul călugăr, mergând înaintea lui Garibaldi, a fost unul din primii care a sărit pe podișul ce încununează dealul; trase cu pușca, dar un glonte îl izbi în mijlocul frunții; căzu rostogolindu-se și muri pe loc.

Am mai spus că până la sosirea noastră în Sicilia, călugării se arătaseră a ne fi prieteni, și în parte chiar și preoții; acum spun că în Alcamo am avut o primă și solemnă dovadă de virtute revoluționară a călugărilor sicilieni, cu ocazia impresionantei înmormântări pe care au pregătit-o în biserica Franciscanilor

sărmanului nostru tovarăș Baiguerra de Brescia, mort în zilele acelea în urma glontelui primit la Calatafimi. Mortul, îmbrăcat în cămașa lui roșie, zăcea pe catafalc, în mijlocul unor luminări înalte și groase; în jurul catafalcului stăteam noi, trei sau patru sute de sicilieni înarmați, și apoi toți bărbații și femeile din oraș, săraci și bogați.

La un moment dat, în timpul înmormântării, apăru în amvon un călugăr, care, cu o voce încântătoare de bariton, intona o cuvântare, la auzul căreia mi-am spus: „Dacă în timpul Vecerniilor călugării au predicat așa, n-a fost o minune că n-a mai rămas un francez viu pe pământul Siciliei”.

Nu-mi mai amintesc cu precizie ce anume a spus predicatorul, dar mi-aduc aminte că la un moment dat, cu o parte a trupului aplecat înainte, agitându-și cu putere brațele, strigă: „În numele Domnului, sicilieni, voi cei de la munte și cei de la câmpie, treziți-vă și năpustiți-vă asupra celor ce vă obidesc, ca lava vulcanilor voștri; ascultați sunetele Vecerniei care se mai aude încă, priviți-l pe Giovanni da Procida ridicându-se în mijlocul trupelor armatei dușmane. Ceasul răzbunării a sosit; luptați pentru patrie, luptați pentru credință, nimiciți turmele de mercenari hămesiți ai tiranilor... Aceasta e vrerea Domnului! E voia Domnului!”

Mi se părea că visez și-l binecuvântam pe călugărul acela și pe toți călugării care-i semănau; dar după aceea, gândindu-mă în sinea mea: „Câtă vreme va dura oare această înfierbântare extraordinară a călugărilor? Cât vor dura accesele de înflăcărare ale preoților care cred că au prins luna de pe cer?” Și gândind așa, prevedeam cu ochi siguri că nu va trece niciun an și călugării, ca și preoții, îl vor trimite oriunde în altă parte pe Garibaldi, cu toți cei O MIE, și Italia, ba chiar și pe Giovanni da Procida și clopotele care au sunat Vecernia.

În sfârșit, într-o dimineață am aflat că o nouă expediție debarcase la Marsala, și că se apropia de Alcamo. Am fost cuprins de furie și le-am spus tovarășilor mei: „Dacă oamenii aceștia, care vin să ne dea ajutor, se vor duce direct la Palermo, vă dau cuvântul meu de onoare că vom merge cu ei”.

Într-adevăr, noii voluntari ajunseră în Alcamo spre amiază. Erau cu toții șaptezeci și doi și aveau cu ei două mii de puști și multă muniție. Îi conducea sicilianul Agnetta și un altul, tot sicilian, și cu toții plecaseră de la Genova pe un vas remorcher, condus de unul dintre cei mai înfocați patrioți, Francesco Lavarello din Livorno.

Baronul Sant'Anna ne dădu câte trăsură a putut să găsească și în ziua următoare am pornit-o împreună cu grupul lui Agnetta

și cu o numeroasă trupă de răsculați, care de asemenea au ținut să ne însoțească.

Am ajuns în aceeași seară la Partinico. Orașul, care, după înfrângerile suferite de armatele regelui la Calatafimi, a mai contribuit și el la continuarea acestor nenorociri, era înarmat până în dinți. La intrare, șoseaua baricadată era străjuită de două santinele, doi călugări capucini cu beretă mare roșie pe cap, cu sutana sumeasă până în brâu, cu sabie la șold și muschetă pe umăr.

Când am ajuns în fața casei care sluzea drept închisoare, cinci soldați napolitani, care-și scosese ră capul printre gratii, începură să se roage de noi:

— Domnilor piemontezi, salvați-ne, fiindcă aici vor să ne ucidă!

Vaietele și tânguiriile lor erau atât de impresionante, încât oprii trăsurile să întreb cine erau și de ce se aflau acolo.

— Suntem prizonieri, excelență – răspunseră – și în toate zilele vin să ne spună că or să ne omoare. Salvați-ne, domnilor piemontezi, pentru Dumnezeu, căci dacă ne lăsați aici, înseamnă să ne dați morții.

Le-am făgăduit că voi face tot ce-mi va sta în putință și le-am cerut să stea liniștiți.

După ce am intrat, împreună cu Tabacchi, într-o cocioabă în care câțiva tineri din oraș, plini de bunăvoință, ne-au oferit câte ceva de-ale mâncării, am trimis pe cineva să-l cheme pe primar, căruia i-am spus că, în numele generalului Garibaldi, îi porunceam să-mi încredințeze pe cei cinci prizonieri burboni, fiindcă voiam să-i iau cu mine la Palermo.

Primarul, după ce s-a interesat în amănunt cine eram, mi-a făgăduit că în momentul plecării prizonierii vor fi ai mei, și adaoase că mulțumea lui Dumnezeu pentru marele bine pe care i-l făcea scăpându-l de ei. Se pare că populația din Partinico se împăca greu văzându-i vii pe nenorociții aceia și-l asalta mereu pe primar, cerând pedeapsa cu moartea.

Auzeam spunându-se (dar nu pot garanta că era într-un totu adevărat) că cetățenii aceia, lovind cu furie pe Burbonii care se întorceau înfrânți de la Calatafimi și se împrăștiu acum pe drumurile din jurul orașului Partinico, au ucis pe câțiva, – ei aveau intenția să păstreze neatinse cadavrele, pentru a face cu ele un pompos spectacol de primire lui Garibaldi, care urma să treacă pe acolo; se mai spunea că i-ar fi închis în cuptoare, adică i-ar fi pus la copt numai pe jumătate, așa cum se obișnuiește să se facă cu sturzii; când ți-e teamă să nu se strice până a doua zi, îi prăjești pe foc atât cât e nevoie, pentru ca putreziciunea să nu-i

strice de tot.

Cât erau de adevărate toate astea nu știu, dar fapt e că cei cinci prizonieri au vărsat lacrimi de recunoștință când, în dimineața următoare, am luat cu mine în trăsură doi din ei, iar pe ceilalți trei i-am urcat într-o gabrioleță, atrăgând în același timp atenția sicilienilor partizani că aveau să dea seamă lui Garibaldi direct pentru orice ofensă ar fi primit cei cinci nenorociți din partea oricui ar fi fost.

Pe măsură ce ne apropiam de Palermo, opream mereu trecători și-i întrebam ce știu despre Garibaldi, și toți îmi răspundeau că generalul se afla la Palermo cu cei O MIE și cu o mulțime de *picciotti*, dar că la amiază, fără nicio întârziere, armistițiul începea.

În timp ce câțiva preoți ne pansau rănile, șeful partizanilor mă înștiința, în piața din Monreale, că pentru a intra mai ușor în Palermo trebuia să facem un ocol foarte mare, deoarece (așa cum am mai spus) Garibaldi nu avea în stăpânirea lui decât două porți, și acelea erau foarte departe de șoseaua pe care ne aflam noi.

I-am spus să mergă pe drumul care i se părea cel mai bun, numai să se grăbească, ca să intrăm în oraș cu un ceas înainte de ora douăsprezece.

Comandantul m-a înțelese și am luat-o înaintea coloanei domnului Agnetta, cu care nu am avut timp să schimb niciun cuvânt măcar tot timpul drumului.

Treceam prin niște locuri, și sub ochii noștri apărea albia de aur, cum se numește în limbaj poetic valea în care e situat Palermo. De o parte și de alta a drumului, crânguri de măslini și portocali, cedri și cactuși, printre care se zăreau, albe și elegante, căsuțele și pitoreștile mănăstiri, asemenea unor castele; în fund, orașul întins pe plajă în semicerc, și apoi, de o parte muntele Pel-legrino, abrupt și roșiatic, iar de partea cealaltă, marea albastră, plină de nave de război ale tuturor națiunilor, Era un spectacol care ar fi smuls de pe buzele unui poet un cântec sublim de admirație; noi însă, bieți muritori de rând, cu inima plină de poezie, dar neputincioși să redăm ceea ce simțea inima, n-am fost în stare să facem altceva decât să întindem brațele spre albia de aur și să strigăm cu lacrimile în ochi: „Palermo! Palermo!”

La un moment dat, am întâlnit pe drum grupuri de oameni îmbrăcați toți în bluze țesute, de in și cu niște berete ciudate pe cap, care mergeau cu greutatea lor pe umeri, ca cei mai cinstiți și cei mai liniștiți oameni de pe lume.

M-am adresat lui Tabacchi:

— Ce soi de oameni sunt ăștia?

— Întreabă-i și te vei lămuri – îmi răspunse acesta. Am dat ordin să se oprească trăsură și m-am adresat cuiva din grup:

— Oameni buni, cine sunteți?

— Suntem ocnași, excelență.

— Ocnași?! am exclamat eu. Și unde vă duceți la ora asta?

— Acasă, domnișorule, acasă – răspunseră în cor.

— Și cine v-a eliberat? am adăugat eu.

Ocnașii zâmbiră ironic și își continuă drumul; dar niște țărani care treceau pe acolo în momentul acela îmi explică că ocnașii fuseseră eliberați din ordinul guvernului regal, cu puțin înainte ca Garibaldi să pătrundă în oraș.

Ocolul mare pe care l-am făcut însoțiți de partizani, care erau în număr de cinci sau șase sute de oameni, ne făcu să ajungem într-o suburbie a orașului, frumoasă și, pe cât ni se păru, foarte populată. Casele purtau pe ziduri urmele recentelor lupte, și cele locuite de familiile de naționalitate străină ridicaseră drapelul țării căreia îi aparțineau.

Dându-ne jos din trăsură, din cauza baricadelor care ne împiedicau să mergem mai departe, înaintăram pe jos, împreună cu alți răniți, ajutați de oamenii pe care îi întâlneam pe drum. Baricadele erau înalte și solide și în majoritatea lor făcute din

zidărie masivă, sub îngrijirea unei comisii de ingineri. Pentru că în vreo două ore trebuia să reînceapă lupta, oamenii înarmați se îngărămădeau în spatele baricadelor; preoți și călugări se pregăteau să predice, luându-și răspunderea că oricine va muri pentru apărarea Siciliei ar merita imediat un loc foarte frumos în paradis, printre îngeri și martiri, printre fecioare și duhovnici. Am observat că răzvrătiții sicilienii lipiseră pe patul puștilor lor pozele sfintei Rozalia și la fel făcuseră și pe partea dindărăt a tunurilor, care apăreau la cotitură străzilor, loc unde bănuiau că dușmanul ar putea să dea pe neașteptate un atac puternic.

Pe măsură ce ne apropiam de palatul Prețurei, unde-și stabilise Garibaldi cartierul lui general, baricadele erau mai dese și mulțimea creștea. În învălmășeala aceea, amestecați printre țărani și orășeni, am recunoscut pe câțiva din vechii mei tovarăși, care comandau cu autoritate și erau ascultați aproape cu respect. Fiecare din cei O MIE valora în zilele acelea cât o sută de oameni și mai bine.

Ajunși în piața Palatului, văzurăm de aproape ruinele de pe strada Toledo, nemiloasă și mișelească ispravă a flotei Bourbonilor care, timp de trei zile și trei nopți fără încetare, a tras asupra orașului; lipsit de artilerie grea, acesta n-a putut rezista torturilor barbare la care a fost supus.

Mai înainte de a ajunge la general, am străbătut trei săli ticsite până la refuz de lume care vorbea cu voce ridicată și părea că așteaptă nerăbdătoare ca șefii burboni să trimită o delegație în vederea încheierii unui nou armistițiu, sau să reînceapă ofensiva. Printre cei adunați acolo erau și câțiva preoți, care păreau mai înfierbântați decât toți ceilalți, și unul din ei, pe care am aflat după aceea că-l chema abatele Fiorenza, l-ai fi putut crede comandantul cartierului general, pentru că el era factotum acolo, în palat.

Când ne văzu, Garibaldi își deschise larg brațele și ne sărută pe rând pe fiecare. După ce-i lăsă pe cei de față în grija căpitanului Cenni, comandantul Pieței, rămase cu mine și cu cei apropiați lui, și voi să aflu din gura mea sute de mii de lucruri, și, privind cu neliniștită curiozitate costumele mele originale, îmi spuse în glumă:

— Sărmane Bandi, parcă ai fi un morar!

Apoi mai adăugă:

— Pun răămășag, și să-mi tai gâtul dacă n-ai în buzunar cel puțin o sută de mii de lire...

— Niciun bănuț măcar – i-am răspuns, întorcându-se spre Fruscianti, îi ordonă să-mi dea, douăzeci de scuzi, apoi îi dădu dispoziții lui Bovi să mă îmbrace din cap până în picioare.

Îmi regăsisem cuibul meu, îl revedeam voinic, sănătos și biruitor pe omul care însemna pentru mine mai mult decât un tată, și în momentul acela n-aș fi schimbat situația mea nici cu a unui rege. Totuși, era necesar să-mi schimb măcar hainele, căci îmi era rușine să fac pe morarul printre oamenii aceia care se îngrămădeau prin săli; așa că, rugându-l pe prietenul meu Andrea Rossi să mă însoțească afară, mi-am schimbat înfățișarea cât ai clipi și am apărut după o jumătate de oră cu o frumoasă cămașă roșie, cu o beretă nouă și cu un fular minunat de mătase, cu flori galbene și roșii, înnodat larg în jurul gâtului. Un medic îmi schimbase pansamen – tele la răni, iar bunul meu Rossi îmi dădu ceva demân-care, de mi se părea că sunt Dumnezeu știe cine.

Mă întorsei din nou lângă Garibaldi, de data asta complet reîmprospătat. Generalul îmi arătă o canapea și-mi spuse:

— Ia loc și odihnește-te cât mai mult, căci n-ai rămas nici jumătate din cât ai fost.

M-am așezat, și la scurt timp după aceea vocea lui Stagnetti anunță sosirea parlamentarilor burboni.

X

Parlamentarii burboni erau generalul Letizia și colonelul Buonapane, șeful statului-major. Când am intrat la el, Garibaldi stătea într-un fotoliu; în fața lui, pe un scăunaș, erau mai multe

țigări, două sau trei portocale, un stilet scos din teacă și tot felul de hârtii.

Cei doi ofițeri făcură două-trei plecăciuni foarte reverențioase, la care Garibaldi le răspunse pe un ton vesel:

— Vă salut, domnilor! și le întinse mâna.

Am apropiat două scaune de fotoliul generalului și părăndu-mi-se că legea buneicuviențe îmi cerea să mă retrag, m-am îndepărtat în vârful picioarelor spre ușă, ca să ies în anticameră. Dar de cum am pus piciorul în prag, Basso mă întrebă în șoaptă:

— Ce faci? Ai de gând să-l lași singur pe general? întoarce-te imediat în cameră și fii cu ochii în patru, căci de câteva zile dușmanii îl pândesc pretutindeni. Lasă ușa întredeschisă și eu rămân aici cu Fruscianti.

Spunând acestea, mă împinse înăuntru.

Nu știam dacă procedăm bine sau rău. L-am întrebat pe Garibaldi din privire și el, tot cu o mișcare rapidă a ochilor, îmi făcu semn spre canapea.

Așadar am rămas pe canapea, cu privirea ațintită asupra celor doi ofițeri, dar mă uitam din când în când și înspre ușa întredeschisă, unde scânteiau ochii vioi și mici ai lui Basso.

Generalul Letizia și colonelul Buonapane continuau să stea

în picioare, pierzându-se în complimente; Garibaldi îi pofti să ia loc în fața lui, și cu multă amabilitate îi întrebă care era scopul vizitei lor.

Sus-numitul general era ceea ce se poate numi un bărbat chipeș; pesemne că la vremea lui fusese un tânăr foarte elegant și cu multă trecere la femei. Înalt de statură, zvelt, frumos, proporționat, cu o înfățișare mai degrabă aristocratică, cam rece, și de o politețe ce lăsa să se întrevadă o ușoară nuanță de vanitate, toată înfățișarea sa respira îmbinarea armonioasă a unui adevărat militar cu a unui desăvârșit diplomat.

Colonelul Buonapane avea, dimpotrivă, chipul și comportamentul unui abil actor de teatru, robust, durduliu, cu o înfățișare de om mulțumit, foarte dispus oricând să facă o glumă, gata să râdă din toată inima.

Generalul Letizia avea ceva din aerul unui englez, colonelul Buonapane însă era napolitan din cap până în picioare, așa că nu părea cu puțință ca discuția să se desfășoare într-o atmosferă încordată. Totuși, pe cât de sobru și de disprețuitor mi s-a părut generalul, pe atât de bun și cu vederi largi mi s-a părut colonelul.

— Domnilor – li se adresă Garibaldi, când văzu că amândoi luaseră loc – regret că nu vă pot oferi decât țigările mele proaste

de Nisa... Dar, *à la guerre comme à la guerre*⁶⁴...

Și le oferi obișnuitele lui jumătăți de țigară. Amintesc aceasta, pentru că nimeni nu l-a văzut Vreodată pe Garibaldi fumând sau ținând în buzunar o țigară întreagă.

Cei doi ofițeri îi mulțumiră. Uitându-se la ceas, Garibaldi i se adresă lui Letizia:

— Mai sunt câteva minute până la amiază.

Și Letizia îi răspunse prompt, aproape să-l întrerupă:

— Tocmai de aceea suntem aici, fiindcă se apropie amiaza. Generale, noi am făcut tot ceea ce ne-a dictat datoria, și acum...

— Și acum – făcu Garibaldi sărind în sus – ați ajuns și dumneavoastră, în sfârșit, la concluzia că acest război fratricid trebuie să fie la fel de amar pentru noi ca și pentru voi?...

Letizia nu răspunse, dar Buonapane se grăbi să ia cuvântul în numele lui, cât și în al ilustrului său superior:

— Eh, nu se poate nega, domnule general, că ceea ce se petrece nu place nimănui... de aceea am dori din toată inima să înceteze o dată pentru totdeauna.

— Ei bine – adăugă Garibaldi – de voi depinde...

— Cât despre mine – spuse generalul Letizia – aș găsi

⁶⁴ La război ca la război (în limba franceză în text)

potrivit ca armistițiul să se prelungească, și de data aceasta să se prelungească fără termen, adică până când una din cele două părți va crede de cuviință să-l încalce.

— Bine – răspunse Garibaldi, și apucând stiletul începu să curețe o portocală.

Generalul Letizia continuă să spună că fusese însărcinat cu puteri depline ca să trateze încheierea unui nou armistițiu, și mai adăugă că dacă împrejurările ar fi favorabile ar pleca de îndată la Napoli, să-i aducă la cunoștință regelui, stăpânul lui, adevărata stare de lucruri și să ceară din partea acestuia ordine precise în legătură cu ceea ce are de făcut.

Vorbele lui Letizia fuseseră foarte clare, dar colonelul Buonapane ținu să le explice din nou și să le prezinte cu un comentariu foarte bogat, lăsându-ne să înțelegem că soldații lor începeau să se arate nedisciplinați, că elvețienii și în special bavarezii deveniseră niște adevărați diavoli, și că abia îi mai respectau pe ofițerii care le vorbeau pe limba lor, arătându-se aroganți și amenințători cu cei ce le vorbeau în italienește. Încheie așadar spunând că în cazul în care condițiile lui Garibaldi ar fi onorabile și modeste, s-ar putea stipula un armistițiu și se putea spera chiar, în legătură cu acel armistițiu... Dumnezeu știe ce.

În timp ce colonelul vorbea astfel, Garibaldi curăţase o portocală şi o desfăcuse în felii: înfipse vârful stiletului într-o felie şi i-o întinse lui Letizia, spunându-i:

— Vă rog, generale – apoi îl înfipse într-alta şi i-o oferi lui Buonapane, spunându-i: Vă rog, colonele.

Eu îi priveam pe toţi şi aş fi vrut ca în clipa aceea să am în mână o pană înmuiată în cerneală şi pe lângă pană şi un penel, să pot zugrăvi scena.

— Foarte bine – reluă Garibaldi, înfigând vârful stiletului într-a treia felie. Nu eu voi împiedica semnarea acestui armistiţiu aici, pe dată. Aşadar, propuneţi condiţiile dumneavoastră.

— Condiţiile noastre sunt scrise – spuse Letizia, scoţând din buzunar nişte foi de hârtie împăturite în patru. Dacă îmi permiteţi, le voi citi.

— Voi citi eu, domnule general – interveni colonelul, întinzând mâna ca să ia hârtiile.

Şi punând în gură o altă felie de portocală pe care i-o întinse Garibaldi, începu să enumere condiţiile armistiţiului.

Prima condiţie cerea restituirea cât mai grabnică a apei potabile la castel.

— De acord – răspunse Garibaldi.

A doua – expedierea la castel a doctoriilor pentru bolnavi şi

răniți.

— Din toată inima – acceptă Garibaldi. A treia – schimbul de prizonieri.

Garibaldi consimți și la această a treia condiție, dar ceru să fie trimiși în stare de libertate și ostaticii luați de generalul Lanza în Palermo, și aflați sub pază în castel.

Letizia răspunse că el nu avea calitatea să discute problema ostaticilor, dar îl asigură pe cuvântul lui de onoare că ostaticii erau tratați foarte bine și că de îndată ce va ajunge el la Napoli, aveau să fie repuși, pesemne, în libertate.

Garibaldi reflectă puțin, apoi exclamă:

— Ei bine!

În clipa aceea, tocmai în clipa aceea, o descărcătură puternică, izbucnită din mai multe puști deodată, răsună la o mică distanță, de făcu să vibreze toate cristalele din sală.

Letizia și Buonapane săriră în picioare, palizi ca doi morți.

— Bandi – spuse generalul – du-te și întreabă cine trage fără ordinul meu...

Tocmai mă ridicam să execut ordinul, când ușa odăii se deschise și apăru Cenni, anunțând că răsculații, la auzul clopotelor de amiază, au atacat palatul regal și castelul.

— Dă ordin să înceteze focul – spuse Garibaldi,

păstrându-și calmul și continuă să-și curețe portocalele.

Cenni ieși, iar eu m-am întors la locul meu, pe canapea.

Cei doi ofițeri păreau mai mult morți decât vii.

— Pentru Dumnezeu, generale – exclamă Letizia – fă-i să înceteze, nu ne mai dă emoții!...

— Da, generale, zău, e timpul să se termine – adăugă Buonapane, împreunând mâinile în semn de rugămintă.

— Fiți liniștiți, domnilor – spuse Garibaldi – sunteți în casa unui om onorabil.

Cuvintele acestea au fost pronunțate întocmai cum vi le redau, și să nu vi se pară ciudat că mi-au rămas întipărite în minte, deoarece unele cuvinte nu se pot uita niciodată.

— Da – reluă generalul Letizia – eu voi pleca chiar astăzi; mâine dimineată voi fi la Napoli și voi vorbi cu maiestatea sa, dar aveți grijă, generale, să-i țineți în frâu pe acești binecuvântați răsculați...

— Îi voi ține, îi voi ține – răspunse Garibaldi – dar dumneavoastră gândiți-vă, la rândul vostru, să faceți în așa fel încât condițiile armistițiului să fie respectate ceva mai riguros. Cred că știți mai bine decât mine că periferiile sunt în flăcări și că multe case din oraș sunt prădate în momentul de față...

— Și dumneavoastră Ce părere aveți, generale? exclamă

Buonapane. Nu știți că bavarezii fură și de la noi și că soldații unui batalion de-al nostru au prădat până și casa maiorului lor?

După asemenea discuții și după altele, fu reluată problema condițiilor. Cea mai importantă dintre ele se referea la pozițiile pe care urmau să le ocupe în timpul armistițiului cele două armate. Garibaldi voi ca tot orașul să rămână al său. Parlamentarii încercară să obțină câteva excepții, dar găsind terenul impropriu pentru concesi, conveniră ca trupele regale să se retragă la castel și să formeze o tabără la poalele muntelui Pellegrino.

După ce s-a luat această măsură de prevedere și altele, pe care nu mi le mai amintesc, generalul îl chemă pe Sirtori, șeful statului său major, și pe Cenni, comandantul orașului, și le ordonă să stipuleze armistițiul, punând condiția ca a doua zi dimineată, la ora șapte, trupele regale să părăsească orașul.

La scurt timp după retragerea ofițerilor din palatul pretorial izbucni un scandal mare în piață. Nino Bixio îi dăduse furios un pumn lui Agnetta, care avea să-l coste, doi ani mai târziu, o mină străpunsă de un glonte de pistol într-un duel pe viață și pe moarte. În fața ofensei primite de căpitanul lor, soldații lui Agnetta luară și ei atitudine; câțiva soldați de-ai lui Bixio, prezenți la fața locului, ținură să se arate ei mai viteji, așa

că puțin mai lipsea să nu izbucnească o adevărată răscoală. În ziua aceea trebuia să aibă loc înmormântarea maiorului Tuckery, mort din dragoste pentru țara noastră, iar Bixio trebuia să prezideze această oficiere. Din fericire însă, brațe prietenoase se interpuseră între Bixio și Agnetta și scandalul fu înăbușit pe loc, iar cei doi dușmani se depărtară, scrâșnind din dinți și blestemând, cu mâinile mânjite de sânge.

Garibaldi, de cum primi vestea noii escapade a lui Bixio și de răsunetul care-l avusese în întregul Palermo, ordonă să i se aducă păcătosul și-i spuse câteva vorbe usturătoare.

Nino Bixio, a cărui amintire o păstrăm cu toții, și-l considerăm ca pe un om de foarte mare curaj și nesupus în fața nici unei autorități, acum, în fața lui Garibaldi, parcă era o găină plouată.

— Bixio, dumneata mi-ai stricat o zi frumoasă, o zi foarte frumoasă... Cum vei izbuti să ții în frâu zece mii de oameni, când văd că nu ești în stare să te înfrânezi pe dumneata însuși?

Nu mi-aș putea închipui un om mai cumplit la supărare decât Garibaldi, cu toate că în momentele lui de furie era foarte stăpânit, și n-ar fi fost în stare să se atingă nici de un fir de păr al adversarului său. Dar tocmai stăpânirea aceasta de sine, care-i înfrâna impulsivitatea, îl făcea să exercite o putere misterioasă și

irezistibilă asupra tuturor care-l vedeau supărat; când îl priveau și-l ascultau, toți ajungeau să spună: „Acest om știe să se înfrâneze, e în stare așadar să țină în frâu și pe alți o sută de mii de oameni”.

Garibaldi îl pedepsi pe Bixio să rămână arestat în camerele lui, dar norocosul condamnat avu (după cum se spune) drept mângâiere în pedeapsa lui o binevoitoare nimfă, ale cărei degete mi-au înfiorat și mie cândva pielea, în timp ce-mi îngrijea rănila, făcându-mă să îndrăgesc soarele și luna de pe o terasă cu priveliște spre mare.

A doua zi, armatele regale părăsiră dis-de-dimineață palatul regal și alte poziții ocupate, și se stabiliră, conform înțelegerii, într-o tabără, la poalele muntelui Pelle-grino, renumit în toată lumea pentru sanctuarul Rosaliei, făcătoarea de minuni, la care din an în an vin în pelerinaj toți palermitanii buni și credincioși.

La o anumită oră sosiră la palat alți doi parlamentari burboni; dar aceștia nu aveau altă însărcinare decât să-i dea în primire lui Garibaldi pe voluntarii lui căzuți prizonieri și să-i ia înapoi pe ai lor, dacă aceștia ar fi consimțit să se întoarcă sub steagul alb al Burbonilor.

Unul dintre parlamentari era căpitanul de artilerie Riario

Sforza/ iar celălalt – locotenentul Colonna, din cavalerie. Colonna stătu de vorbă cu Sirtori un timp în anticameră, iar după aceea, având pesemne nu știu ce chestiuni de lămurit cu el, plecară împreună, iar căpitanul Riario Sforza rămase singur. La momentul potrivit l-am condus, așa înarmat cum era, la Garibaldi, care-l primi cu obișnuita lui amabilitate, adresându-i-se astfel:

— Căpitane, numele dumitale de familie îmi amintește un nume glorios din istoria Italiei. Fără îndoială că strămoșii dumitale au fost din Lombardia...

— Într-adevăr, de acolo se trag – răspunse acesta – și eu sunt nepotul arhiepiscopului din Napoli.

După acest schimb de cuvinte, căpitanul comunică scopul misiunii sale și adăugă că afară așteptau treisprezece prizonieri (de altfel, aceștia erau toți), gata să se prezinte oricând în fața generalului.

— Lasă-i să intre – spuse Garibaldi lui Stagnetti. Stagnetti ieși și după câteva clipe se întoarse însoțit de cei treisprezece prizonieri.

Cei treisprezece nenorociți, prin faptul că rămăseseră în mâinile armatelor regale și încercaseră pe spinarea lor cât de greu cântăreau paturile puștilor scurte ale Bourbonilor, credeau că

l-au apucat pe Dumnezeu de picior, așa că se prezentară în fața generalului cu o figură surâzătoare și cu inimă deschisă.

Garibaldi îi scrută cu privirea pe fiecare în parte și-i întreabă:

— E printre voi cineva rănit?

Toți tăcură și schimbă fețe-fețe. Tăcerea lor voia să însemne un răspuns negativ.

— Ei bine – continuă generalul – unde ați căzut prizonieri?

— La Pârco – răspunseră toți într-un glas.

Generalul îi privi din nou, apoi le întoarse spatele și făcu câțiva pași prin odaie. Se întoarse, se opri în fața lor să-i mai privească o dată și, cu un aer mai sever ca oricând, spuse:

— Voi sunteți ceea ce francezii numesc „trainards”... asta corespunde în italiana noastră curată... cu un alt nume. N-aș fi vărsat o lacrimă pentru voi, dacă dușmanul v-ar fi omorât, de la primul la ultimul. Plecați!

Și, cu un gest disprețuitor, îi pofti să se retragă.

După plecarea prizonierilor, căpitanul Sforza îl rugă pe general să-i dea un însoțitor până la fosta lui locuință de dinainte de revoluție, spunând că vrea să-și ia niște argintărie din casă.

Garibaldi aprobă bucuros cererea căpitanului și mi se adresă mie:

— Însoțește-l dumneata.

Nu era o sarcină prea ușoară, s-o poți duce la bun sfârșit și să ieși cu față curată; nu era simplu să conduci pe străzile din Palermo un ofițer burbon în uniformă și înarmat până în dinți, prin mijlocul omenirii care se înghesuia și care parcă era gata să sfâșie din priviri orice Burbon care-i ieșea în cale.

I-am cerut comandantului, paznicul palatului, să mi se dea o escortă de patru oameni și am plecat cu căpitanul.

În clipa în care am ajuns în dreptul casei pe care o căuta, am dat peste niște *picciotti*, care se îmbulzeau pe scări cu droaia și pe care i-am silit să se dea la o parte; aceștia s-au retras bombănind. Căpitanul intră în apartamentul lui și se întoarce puțin după aceea, ținând în mână un pachet, care, după spusele lui, conținea niște tacâmuri de argint. Când ieșirăm din nou pe stradă, *picciotti* se pare că mirosiseră ce avea căpitanul în mina și se înghesuiră în jurul nostru cu niște mutre care nu păreau prea liniștitoare, așa că am fost nevoit să ridic puțin glasul și să le declar că ofițerul pe care îl însoțeam nu era un om oarecare, ci se găsea sub paza lui Garibaldi, așa că era vai de cel ce l-ar fi atins.

Când am ajuns pe strada Toledo, unde ruinele caselor și ale palatelor, atât de frumoase odinioară, ofereau un spectacol jalnic, căpitanul mă rugă să-i permit să facă unele vizite, adăugând cu

amabilitate că nu voia să plece din Palermo fără să-și ia rămas bun de la cele mai dragi cunoștințe. I-am răspuns că l-aș fi însoțit bucuros, oriunde ar fi dorit, dacă nu avea nimic împotrivă să treacă prin mijlocul poporului care îl privea cu ochi răi și dușmănoși, fără să se sfiască, și-i aruncă în față blesteme și înjurături. Într-adevăr, în timp ce treceam pe lângă ruine, destul de mulți oameni îi strigau în urechi, arătându-l cu degetul: „Vezi ce-ai făcut? Ți vezi opera, ne-legiuitule?”

L-am însoțit așadar în două sau trei case, unde a fost primit cu totul altfel decât spera el, deoarece în locul unei calde ospitalități nu a întâmpinat decât tăcere sau recomandări care să-l convingă să-și scurteze pe cât se poate vizita.

Ajungând din nou pe strada Toledo, aproape de Dom, căpitanul îmi spuse, arătându-mi un palat pe jumătate ruinat:

— Îmi îngăduiți să urc aici, ca să-mi iau rămas bun de la o doamnă?...

— Cum? Nu vă ajung privirile acre de până acum, simțiți nevoia de una și mai acră? Nu vedeți în ce hal a ajuns palatul acesta din cauza bombelor voastre?

Căpitanul zâmbi și urcă totuși. În palat dădurăm de o frumoasă doamnă, nici prea tânără și nici vârstnică, cu două fete foarte primăvăratice și atât de gingașe, încât semănau cu două

portrete de fecioare ale pictorului Pietro Perugino. De cum îl văzu pe căpitan, doamna începu să se tânguiască împotriva guvernului mizerabil care i-a distrus casa cu artileria lui burbonică, de nu i-a mai rămas în picioare nici măcar pianul... La auzul mamei lor care plângea, se umplură de lacrimi și ochii celor două copile, arătându-i vizitatorului nedorit grămezile de dărâmături de peste tot locul.

Nu erau prea multe de răspuns; totuși căpitanul încercă să se scuze și în numele lui, și în cel al tunurilor, dar cu slabi sorți de izbândă, sau chiar cu niciunul, deoarece doamnele, vrând parcă să-i arate cât de puțină valoare aveau vorbele lui, se întoarseră toate spre mine. Văzându-mă palid și invalid, îmi oferiră un scaun și se arătară dispuse să-mi schimbe pansamentele rănilor, după aceea îmi umplură buzunarele cu o pânză foarte fină pentru feșe și mă siliră să le spun cine eram, de a trebuit să le expun toată situația noastră. Căpitanul încremenise; – era mai umilit ca oricând; cred că ar fi fost gata să bombardeze din nou palatul, dacă ar fi avut artileria la îndemână. În sfârșit, văzând că pentru el se stinseseră toate luminile și pomenile fuseseră împărțite, a vrut să se retragă și mă smulse din compania aceea plăcută mult mai devreme decât aș fi dorit eu.

Ajunși în stradă, i-am spus:

— Și acum mai vreți să faceți și altă vizită?

— Nu, bineînțeles că nu – răspunse el. Vă mulțumesc foarte mult, dar vă rog să mă însoțiți la avanposturi.

I-am împlinit această dorință cu cea mai mare plăcere din lume. Și apucând-o în jos spre mare, trecând din nou prin mijlocul mulțumii care ne aruncă priviri chiorâse și vocifera întruna, am ajuns la tabăra armatelor regale de la poalele muntelui Pellegrino.

Santinelele noastre se aflau la o distanță de aproape treizeci de pași de cele ale dușmanilor, cu care schimbau priviri piezișe.

Căpitanul voi să mă conducă la generalul lui, dar, mulțumindu-i, m-am declarat satisfăcut numai cu cele câteva mostre ale armatei regale și care nu mi-au stârnit de loc dorința de a cunoaște marfă mai în amănunt.

Atunci căpitanul nu mai conțeni să-mi mulțumească pentru amabila companie pe care i-o ținusem, și începu să discute despre primejdiile acțiunilor noastre și de puțină încredere pe care o meritau răzvrățiții sicilienii care, după părerea lui, la prima umbră a unei schimbări de situație, ne vor lăsa baltă, fără să-și mai ia nici rămas bun măcar. I-am răspuns după cum se cuvenea, iar el m-a rugat să-i las cartea mea de vizită; și cum în zilele

acelea era mai ușor să ai un cartuș în buzunar decât o carte de vizită, n-a avut încotro și s-a mulțumit să-și noteze numele meu pe un carnețel.

L-am privit, vrând parcă să-l întreb: „Și, în fond, de ce vă interesează numele meu?”

Iar el îmi răspunse cu un aer foarte serios:

— Prietene, în viață se pot întâmpla multe... În orice caz, dumneata te poți bizui pe mine...

— Mulțumesc – i-am răspuns eu zâmbind – e adevărat că se pot întâmpla multe, dar ceea ce vă așteptați dumneavoastră să se întâmple, și anume ca să se întoarcă roata, asta e mai departe decât sfârșitul lumii...

— Da? zâmbi căpitanul. Priviți, vă rog!

Și-mi arată un parc de artilerie de toată frumusețea, așezat într-o ordine perfectă, la o mică distanță de noi, apoi își roti privirea spre alte patru batalioane străine, pe care tocmai în clipa aceea le trecea în revistă un general (nu știu cine era).

— Câți sunteți cu toții? l-am întrebat.

— Aproape optsprezece mii, și în trei zile putem fi încă o dată pe atât.

— Bravo vouă! i-am spus eu, și, salutându-l, am plecat. Pe drum, unul dintre ofițerii care comandau avanposturile îmi

spuse:

— Ne-au așezat aici cu ordinul de a păstra liniștea printre oamenii noștri și de a oferi o pildă de respectare a armistițiului, dar pun rămășag că înainte de a se însera o să ne apucăm de păr cu blestemații aceia de bavarezi. Ei îi iau peste picior pe voluntarii noștri, fiindcă sunt toți în zdrențe și fiindcă ne vād pe unii dintre noi cu pumnalul la centiron. Spune-i lui Garibaldi să ia îndată măsuri, altfel toată povestea asta se va termina foarte prost.

M-am întors să-i privesc pe bavarezi și am constatat că tovarășul meu avea dreptate, pentru că au încercat să-mi rădă și – mie în nas, aruncându-mi câte o vorbă nemțească ce nu exprima, desigur, o amabilitate.

Era într-adevăr cazul să declar:

„Nu purta grija lor, ci uită-te și treci mai departe” – drept care am privit și eu, și am trecut mai departe, întorcându-mă cât mai grabnic în palatul pretorial.

XI

În unele puncte ale orașului, mirosul de cadavre începea să devină de nesuferit, deoarece în afara celor ce se rostogoliseră sub ruine, foarte mulți morți zăceau în canale și în fundul puțurilor. Lupta în interiorul orașului, între răsculați și polițiștii

regelui, a căror vânătoare nu se terminase încă, durase mult; de îndată ce ieșea vreun zbîr din ascunzișuri, era prins și măcelărit, dacă nu se întâmpla cumva să ne iasă nouă în cale, pentru ca, printr-o adevărată minune, să-l putem salva, băgându-l în închisoare. Ca să înceteze vânătoria polițiștilor și celelalte represalii îndârjite, în înfierbântarea cărora se mai strecurau și răzbunări personale, Garibaldi a trebuit să publice un regulament prin care ucigașii erau amenințați cu pedepse foarte severe; dar n-aș îndrăzni să spun că regulamentul acela a fost respectat cu scrupulozitate, la orice oră din zi și din noapte.

În timp ce se lucra la dezgroparea morților de sub ruine și molozuri, și la dezinfectarea puțurilor, generalul se gândi la bieții răniți împrăștiați prin spitalele orașului și prin casele unde populația îi luase să-i îngrijească cu toată dragostea.

— Hai să mergem – spuse el – să-i vedem pe tovarășii noștri, să le arătăm că nu i-am uitat.

Și în timp ce dădea ordin să se pregătească mai multe coșuri cu portocale și lămâi, bani și tot ce mai putea ca să le dea curaj răniților, adăugă:

— Să nu uităm să-l căutăm pe Benedetto Cairoli, aveți grijă. Nu am dat de urma lui prin spitale, ceea ce înseamnă că l-a găsit vreo familie cumsecade și l-a luat la ea în casă.

— Pe unde o fi oare bietul Benedetto? se întrebau cu toții.

— Știu eu unde-i Benedetto Cairoli – sări deodată un tânăr din Pavia, îmbrăcat într-o cămașă roșie complet, zdrențuită. Veniți cu mine și-o să-l vedeți!

Garibaldi îl urmă pe tânăr, și noi ne luarăm după ei.

Am mers o bucată de drum, trecând peste numeroasele baricade înșiruite pe străzi, și în cele din urmă ajunserăm în fața unei case înalte, cu o înfățișare destul de modestă, pe o stradă oarecare, al cărei nume nu mi-l mai amintesc, dar care trebuie să fi fost nu departe de strada Macqueda. Flăcăul din Pavia bătu încetișor la o ușiță de la etajul al treilea, ușița se deschise și în cadrul ei apăru un tânăr scund și îndesat, brun, cu o figură bărbătească și deschisă, încadrată de o barbă stufoasă, neagră ca pana corbului. Generalul intră, și odată cu el intrarăm și noi. Odaia era pătrată, lungă poate de șase pași, și sărăcăcios mobilată. Într-un pătuț jos și strâmt, ca al unui călugăr capucin, zăcea Cairoli.

Garibaldi își șterse o lacrimă și pecetlui fruntea rănitului cu un sărut din toată inima; apoi îi spuse:

— Benedetto, în sfârșit, te-am găsit!

Ghiciți oare, cititorii mei, prin ce întâmplare se afla Benedetto Cairoli în odăița aceea mizeră?

În timp ce comanda compania pavezilor lui, la asaltul de la Porta Termini, un blestemat de glonte îi sfâr-tecă o coapsă. Zăcu la pământ câteva ore, în timp ce doi-trei oameni de-ai lui îl îngrijeau, spălându-i rana cu apă dintr-un pârâu; apoi la sfârșitul încăierării a fost transportat la spitalul civil din apropierea Porții, unde fuseseră adunați mulți alți răniți garibaldini.

Dar după câtva timp, trupele Burbonilor începură iar să bombardeze, iar bombele cădeau grămadă deasupra spitalului, de se clătinau acoperișurile într-o parte și-n alta. Medicii, infirmierii și bolnavii nu mai știau cărui sfânt să i se roage, și tocmai când se prăbușea o parte din tavan, patru *picciotti* mai cu tragere de inimă apucară repede o targă și așezându-l deasupra pe Cairoli, îl traseră în afara primejdiei, într-un loc mai ferit, unde îndrăcitele de bombe, rândunele”, cum le numea Garibaldi în glumă, să nu-l mai poată atinge. Dar deodată, după ce se depărtară vreo cinci sute de pași, sau poate și mai mulți, o bombă căzu chiar în mijlocul drumului și răbufni ca un tunet; cei patru voluntari, înnebuniți de spaimă, lăsară targa din mâini și o rupseră la fugă, făcându-l pe bietul rănit să vadă mai multe stele verzi decât văzuse până și părintele Secchi, în lecțiile lui de astronomie.

Cairoli zăcu un timp în nesimțire, pe caldarâm, până când

un tânăr student în medicină, pe nume Albanese, s-a apropiat de el, l-a privit cu atenție, l-a luat în circa și l-a urcat până la etajul al treilea. Acolo l-a culcat în propriul lui pat și l-a îngrijit, veghindu-l zi și noapte cu o dragoste frățească.

Bravul Albanese era chiar tânărul lat în umeri și scund, cu barbă neagră, care ne deschisese ușa; Benedetto Cairoli îi datora viața.

Albanese trebuie să-și amintească, fără îndoială, că Garibaldi i-a strâns mâna și i-a spus: „Dumneata ești un om de ispravă, îți mulțumesc!”

Aceste câteva cuvinte, în vremurile acelea de sfânta și adevărată poezie, prețuiau mai mult decât un titlu religios acordat în memoria sfinților Mauriciu și Lazăr, sau decât decorația Coroanei Italiei, de care Dumnezeu să-i ferească pe oamenii cumsecade.

Foarte ciudată, ca să nu întrebuițez un termen mai tare, a fost întâmplarea prin care au trecut câțiva dintre răniții noștri din cauza unui călugăr din Gancia, care se numea părintele Garibaldi. Acesta povestea că în anul Domnului... strămoșii lui au coborât de la Nișa la Palermo, și avea ideea fixă că arborele genealogic al familiei lui era același cu al generalului, de aceea, ori de câte ori se apropia de general, până nu-l striga cu glas tare

și cu o familiaritate vădită, prea scumpă rudă”, nu se lăsa. Generalul îi tolera acest capriciu de a-i spune rudă, și nu se sinchisea; iar călugărul se învârtea prin tot palatul, împăunându-se cu obârșia lui, amestecându-se în toate treburile și dându-și aerul că ar fi unul din cei șapte înțelepți ai Greciei, sau cam așa ceva.

Printre alte virtuți pe care și le atribuia călugărul, cea mai de seamă era aceea a medicinei; și astfel, văzând într-o zi că rănilile câtorva voluntari întârziiau să se cicatrizeze, îi spuse lui Garibaldi:

— Scumpă rudă, e o mare nenorocire că tot acest tineret viteaz zace prin atâtea spitale, pe câtă vreme dumneata ai nevoie de oameni sănătoși. Medicii voștri și cei din Palermo au rămas tot la leacurile de pe vremea milostivului tata Noe și nu cunosc minunatele taine pe care le posedăm noi. Vezi, eu am pregătit în mănăstire o doctorie care, aplicată pe o rană, o închide ca prin farmec și pentru totdeauna în mai puțin de douăzeci și patru de ore.

Lui Garibaldi i-au plăcut aceste cuvinte și lăsându-se convins de călugăr că rețeta lui era bună și fără greș, mă chemă pe mine și pe alți câțiva și ne spuse:

— Iată un călugăr de treabă, rudă cu mine, care făgăduiește

să vă închidă rănila în câteva ceasuri și să vă facă sănătoși, ba chiar în stare să luptați, dacă va mai fi nevoie. Îngăduiți-i să vă îngrijească și spuneți tovarășilor voștri din spitale că acest călugăr va veni la ei să-i trateze din ordinul meu, așa că pot avea încredere în el.

Călugărul mă și apucă de braț, începând să-mi laude calitățile miraculoase ale leacului descoperit de el, și-mi descrie câteva cazuri foarte interesante, în care oameni grav răniți de baionetă, de cuțit sau de un glonte s-au întors în rândul celor zdraveni și în stare de orice, fără să fi folosit alt leac decât un unguent oarecare, întins pe o frunză de nuc și lipit pe rană. Atunci i-am spus:

— Ia ascultă, părinte dragă, eu nu cred în minuni și nici nu mi se pare înțelept să procedezi barbar și să silești astfel natura, închizând forțat o rană care trebuie să se vindece și să se închidă încetul cu încetul; în afară de asta, socot că dacă dumneata cunoști anumite taine, ar fi natural să le împărtășești și celor care studiază în universități și care cheamă în ajutorul medicinei toate științele din lume, și în mod deosebit pe acelea care-i supără pe preoți și pe călugări.

La care el îmi răspunse:

— Cum? Poți să te îndoiști de doctoria descoperită de

mine? Om fără pic de credință ce ești!... Mă duc și mă întorc îndată cu doctoriile; lasă că îți arăt eu...

Călugărul plecă, iar eu am alergat să-l caut pe doctorul Ripări, ca să-i povestesc toată discuția avută. Bătrânul se înfurie la culme și mă sfătui să nu-i dau ascultare călugărului, explicându-mi în câteva cuvinte cât de mult ar putea dăuna rănilor violența doctoriei lui.

Mie mi-a fost ușor să-mi dau seama despre ce era vorba, dar alții n-au priceput, sau n-au vrut să priceapă.

După ce se întoarse călugărul la palat cu mofturile lui, câțiva dintre noi se lăsară îngrijiți de el, dar eu m-am încăpățânat să nu primesc remediul, deși Garibaldi stăruia, spunându-mi că greșesc când mă îndoiesc de un om atât de binevoitor, care-și susținea cu atâta tărie punctul lui de vedere.

În ziua următoare toate rănille tratate de călugăr erau închise și îmi amintesc că un tânăr din Brescia, care avusese o tăietură pe obrazul drept, m-a întâmpinat vesel, arătându-mi cicatricea perfect vindecată și făcându-mi în necaz. Dar veseliea brescianului și a celorlalți a fost de scurtă durată, fiindcă după câteva ceasuri cicatricile începură să se umfle și să se infecteze și să le pricinuiască dureri înfiorătoare, încât a fost nevoie să intervină din nou chirurgii noștri și să le deschidă cu vârful

bisturiului, așa că oamenii prea lesne încrezători au suferit de două ori: și de durerea rănilor, și de necaz.

Am alergat la Garibaldi să-i relatez cele întâmplate, dar el mi-a răspuns că de obicei:

— Ei, drace!...

Călugărul rudă nu s-a mai arătat câteva zile, – mai târziu, când și-a făcut din nou apariția la palat, era cu capul plecat; i-am spus ceea ce merita, cântându-i și iar cântându-i cunoscută arie a doctorului Dulcamara⁶⁵ și l-am sfătuit să-și facă rost de un maur și de o trompetă și să colinde bâlciurile dintr-un oraș în altul.

A doua zi, Garibaldi a ținut să ieșim împreună dis-de-dimineată, ca să vizităm niște călugărițe de prin apropierea noastră, a căror mănăstire fusese atacată și pân-gărită de soldații regelui că de niște vandali. Totuși, înainte de a ne îndrepta spre mănăstire, ne-am oprit să vedem catedrală, care fusese și ea prădată de aceiași soldați, dar mai ales de elvețienii protestanți, care nu s-au putut stăpâni să nu distrugă vasele sfinte și să împrăstie pe jos untdelemnul și atâtea alte obiecte sfințite, prăpădind icoanele și statuile sfinților, ba chiar și

⁶⁵ Personaj din opera „Elixirul dragostei” de Donizetti, reprezen-tind cu mult haz

obiectele din altar. Preoții care ne-au primit la intrarea în biserică și-au exprimat atât prin vorbe cât și prin gesturi toată oroarea, și păreau că nu-și mai află de loc liniștea în urma acelei profanări ticăloase.

Generalul a vrut să-i mai potolească, încercând să-i lămurească prin pilda aceea concretă din care să vadă că tiranii și oamenii lor nu aveau nimic sfânt. După aceea, lăsându-i cu Dumnezeu, ne-am dus la mănăstire. Călugărițele (sărmane!) își pierduseră răsuflarea și păreau îngrozite peste măsură. Câteva doamne din Palermo, venite acolo să le mai aline mâhnirea bietelor nenorocite, și alegând poate într-adins tocmai ora aceea ca să-l vadă de aproape pe Garibaldi și să-i vorbească în voie, ne-au condus să vizităm clădirea în lung și în lat, arătându-ne urmele fărădelegilor comise; soldații s-au dat la cele mai cumplite barbarii față de tot ceea ce nu au putut lua cu ei. Ici un altar distrus, colo o icoană străpunsă cu vârful baionetei, dincolo o statuie fără cap și fără brațe; în pivnițe, untdelemnul vărsat plutea deasupra vinului, la o palmă înălțime, iar prin dormitoare și săli nu mai găseai decât tăciuni stinși și dărî-mături.

Călugărițele ne-au spus că în momentul prăpădului aveau

în pază mai multe copile gingașe din oraș; când și-au mai revenit puțin, ne povestiră câteva scene înduioșătoare.

Garibaldi era îngrozit și impresionat; îl vedeam strângându-și nervos buzele și umflându-și nările, cum făcea el când îi era inima îndurerată.

După ce am colindat mănăstirea de sus și până jos în pivniță, și după ce am mai rămas puțin timp împreună, pe un balcon frumos care ne oferea o priveliște încântătoare a întregului oraș, cu portul și dealurile fermecătoare din împrejurimi, ne-am luat rămas bun de la călugărițe. Cerându-și iertare că nu aveau ceva mai bun, ele au ținut să ne dăruiască un dovleac copt cu zahăr, după care se dau în vânt locuitorii orașului Palermo.

În drum spre casă, în clipa în care noi voiam tocmai să trecem peste o baricadă, ne ieși în cale un bărbat voinic și chipeș, care îl salută de departe pe general, adresându-i-se în limba franceză. Omul acela voinic era îmbrăcat tot în alb și pe cap purta o pălărie mare de paie, cu trei pene: una albastră, una albă și alta roșie.

— Ghicește, te rog, cine e? mă îndemnă Garibaldi.

— Cine poate să fie? am răspuns. Louis Blanc⁶⁶, Ledru Rollin⁶⁷...

— Oho! râse generalul – este Alexandre Dumas⁶⁸.

— Cum? Autorul *Contelui de Monte Cristo* și al *Celor trei mușchetari*?

— Chiar el.

Le grand Alexandre” îl îmbrățișa pe Garibaldi, arătându-i nesfârșite semne de afecțiune, și intră împreună cu el în Palatul pretorial, vorbind și râzând tare, vrând parcă să umple tot palatul cu glasul și cu veselie lui.

Ne-au chemat la masă. Alexandre Dumas adusesse cu el o femeiușcă îmbrăcată în costum bărbătesc, mai precis într-unul de amiral; alintată și toată numai mofturi, se așeză la dreapta generalului, de parcă i s-ar fi convenit acest loc, fără rezerve.

— Drept cine ne-o fi luat omul ăsta cu mintea obtuză și

⁶⁶ Louis Blanc (1811-1882) istoric francez, reprezentant al socialismului mic-burghez, participant la revoluția din 1848. A elaborat un plan utopic de rezolvare a contradicțiilor dintre capital și muncă cu ajutorul statului capitalist

⁶⁷ Alexandre Auguste Ledru-Rollin (1807-1874) om politic francez, unul dintre conducătorii burgheziei radicale în timpul și după revoluția din 1848 din Franța. Exilat în 1849 în Anglia, a fost alături de Mazzini unul dintre inițiatorii Comitetului central democratic european înființat la Londra în 1850

⁶⁸ Alexandre Dumas-tatăl (1802-1870). Marele scriitor francez a avut o mare admirație pentru Garibaldi, pe care îl considera un om minunat; în mai 1859 l-a ajuns pe Garibaldi în Sicilia și în urma acestei călătorii a scris o carte de memorii, spumoasă și plină de vervă, dar fără nici un suport istoric, cu titlul *Garihaldinii*

înfumurat de glorie? i-am întrebat eu pe tovarășii mei din stânga și din dreapta. E adevărat că poeții își permit multe, dar să așeze la masă cu generalul și cu noi pe neisprăvita asta de fiică a păcatului este o îndrăzneală pe care nu și-ar fi îngăduit-o niciodată nici zeii, nici oamenii.

Marele Alexandre a mâncat ca un poet și s-a arătat atât de dornic de conversație, că nimeni n-a mai fost în stare să rostească o vorbă. E drept însă că vorbea așa cum știa să scrie, de rămăsesem cu gura căscată tot ascultându-l, chiar dacă nu înțelegeam o iotă, din cauza iuțelii covârșitoare cu care vorbea.

În timp ce ne ospătam cu poftă, numeroasele cete de muzicanți sosite în Palermo odată cu grupurile de răzvrătiți își făceau cunoscute în piață, unul după altul, cântecele războinice. Una din trupele de cântăreți au interpretat minunat finalul primului act din, *Leonora* de Mercadante, care este o bucată de o frumusețe rară. Cu ocazia asta mi-am dat seama că în afară de dirijor, nimeni în orchestră aceea nu știa să cânte după note.

Diavolii cântau după ureche, totuși ai fi putut spune fără șovăială că toți erau profesori de conservator.

Când apăru pe masă dovieacul, darul călugărițelor, celebrul Alexandre făcu niște ochi mari și își băgă în gură o felie cât toate zilele, apoi începu să cânte o rugăciune de laude, și aduse atâtea

osanele dobleacului, încât generalul ordonă să i se pună în carton și restul, oferindui-i să-l ia cu el; Monsieur Dumas luă bucuros cartonul și i-l încredința amiralului, adică femeiuștii care venise cu el, apoi îi spuse lui Garibaldi:

— Dumneavoastră mi-ați dăruit un lucru delicios, dar am să știu și eu să fiu la înălțimea dărnicii voastre.

Și, după ce dădu pe gât ultimul pahar cu vin de Marsala, ne-a dat fericită veste că pe bordul corabiei lui, care se numea *Emma*, adusese o mulțime de arme de toată frumusețea, pe care le oferea comandantului nostru, fără nicio altă obligație decât aceea de a trimite pe cineva să le ridice.

Și adevărat că puțin după aceea generalul ne-a trimis să luăm armele dăruite de Alexandre Dumas. Noi ne-am dus înadins cu o barcă mare, dar armele pe care ni le-a dat francezul n-ar fi putut umple niciun căruț tras de un măgar. Toată comoara aceea grozavă consta în șapte sau opt săbii uriașe și grele, de cavalerie, și în douăsprezece carabine: fiare vechi în toată legea. Dar, pentru că așa spune proverbul: „Calul de dar nu se caută la dinți”, am luat armele și le-am prezentat generalului, care a făcut mare haz, punând în cumpănă darurile neînsemnate ale romancierului francez cu măreția făgăduielilor lui.

În aceeași zi, în timp ce-mi fumam țigara la intrarea în

palat, am văzut deodată apărând în piață o mulțime de oameni, și la ferestre tot felul de chipuri care dădeau semne de mare curiozitate. Era arhiepiscopul de Palermo, care venea însoțit de întreg clerul orașului ca să-și prezinte omagiile comandantului. Când s-a apropiat de poarta palatului, i-am ieșit în întâmpinare și, cu bereta în mină, l-am întrebat ce dorea. A răspuns:

— Vreau să-l văd pe generalul Garibaldi și să-i prezint clerul.

— Fiți binevenit, monseniore – i-am răspuns.

Când l-am văzut însă că și începuse să urce scările, l-am depășit din câțiva pași și am intrat înaintea lui în anticameră, unde se aflau tovarășii mei. Auzind că în urma mea venea însuși arhiepiscopul cu o întreagă suită de preoți, s-au înfuriat și au început să-i trimită la dracu' pe toți corbii, în frunte cu maimarele lor.

L-am înștiințat îndată pe general, care a ieșit din camera sa, ca să-l întâmpine pe bătrânul acela cât o șchioapă, cu care se întreținu prietenește timp de o jumătate de oră, ascultându-i toate plângerile împotriva comportărilor nelegiuite ale soldaților burboni; Garibaldi a căutat să-i aline mâhnirea cum s-a priceput mai bine; după aceea, cu glas frumos și limpede, și în cuvinte demne de el, a adresat o scurtă cuvântare, plină de adânci

simțăminte, tuturor preoților acelora, și îi însoți până la capul scării, ca să-și ia rămas bun de la ei; toți plecară îndrăgostiți de el nebunește, de ar fi fost în stare să-l treacă în rândul sfinților.

Îmi amintesc că la această întrevedere a fost de față și părintele Pantaleo, ținând în mână o cruce de lemn pe care o schijă burbonică i-o spintecase în două în clipele cele mai cumplite ale încăierării, în timp ce îndemna la atac grupurile tinerilor *picciotti*.

La o jumătate de oră după plecarea arhiepiscopului, își făcură apariția sus doi ofițeri de marină, dintre care unul ceva mai vârstnic, grăsuliu, cam răuvoitor și cu o înfățișare foarte vulgară. Celălalt era tânăr, blond și simpatic. Ofițerul în vârstă îmi spuse cu impertinență, în limba franceză, să-l anunț generalului Garibaldi.

— Pe cine trebuie să anunț? l-am întrebat.

— *L'amiral français* – îmi răspunse grăsanul, cu un aer atât de trufaș și de înfumurat, de parcă ar fi spus: „Sunt Carol cel Mare” sau „sunt Du Guesclin”⁶⁹.

Era renumitul Le Bărbier du Tinan, care mai târziu urma să

⁶⁹ Bertrand du Guesclin (1320-1380), nobil francez, general cu renume cîștigat în multele bătălii la care a luat parte și mai ales pentru victoria împotriva regelui Petru cel Crud al Castiliei

fie avocatul regelui Bomba, la Gaeta, și avea să-și împingă într-atât agresivitatea, încât să se dovedească în stare să tragă asupra fregatelor italiene.

L-am introdus în camera lui Garibaldi și l-am închis înăuntru; au rămas împreună vreo douăzeci de minute sau ceva mai mult; apoi *monsieur* Bărbier plecă împreună cu aghiotantul lui cel blond, și în timp ce se îndepărta, l-am auzit cum râdea zgomotos și impertinent.

În tot timpul războiului aceluia, francezii s-au dovedit a fi aproape dușmanii noștri, ne-au privit încontinuu chiorâș și nu au făcut nimic prin care să ne amintească de francezii pe care îi cunoscuserăm cu un an înainte.

Dimpotrivă, amiralul englez ne-a arătat bunăvoința lui în mai multe împrejurări, dovedindu-ne totdeauna că ține la noi. Secretarul lui venea în fiecare zi să-l viziteze pe Garibaldi, și tot el ne-a expediat primele noastre scrisori pe continent. Se întreținea cu noi într-un chip prietenos, vădind că aceasta îi făcea o mare plăcere.

În schimb, amiralul Persano, oricât s-ar fi străduit să arate pe ascuns lui Garibaldi că el nu ne era dușman, în zilele acelea s-a ținut foarte departe de noi și nu ne-a făcut nici a suta parte din serviciile pe care ni le-au făcut englezii.

Înfățișarea radei, înțesată cu aproape cincizeci de vase de război, dintre care douăsprezece burbonice, era cu adevărat măreață. Englezii și francezii mai aveau încă corăbiile lor mari, cu o capacitate de o sută zece tunuri, o minune a timpurilor de odinioară; austriecii aveau câteva fregate frumoase, iar americanii două corvete iuți. Mai erau și niște corăbii portugheze, ba chiar și câteva turcești.

Într-o zi, șaiszeci sau șaptezeci de marinari din escadra engleză veniră la palat, ca să-l roage pe Garibaldi să-i ia cu el; într-o altă zi se prezentară câțiva marinari de pe corăbiile amiralului Persano; este zadarnic să vă mai spun însă că, luându-i fie cu binele, fie cu răul, i-am convins să-și vadă de drum.

Deși armistițiul a fost reînnoit și prelungit pe un termen nelimitat, noi nu încetam să fim cu ochii în patru. Baricadele continuau să fie ridicate și în bună parte erau păzite de tinerii din Palermo, care, organizați într-un batalion numeros și înarmați cu lănci, constituiau cele mai atente, mai săritoare și mai credincioase santinele pe care și le-ar fi putut dori vreodată un căpitan destoinic. Aflându-se în paza acestor santinele fără seamăn, voluntarii noștri și tinerii *picciotti* se puteau odihni fără grijă, sau puteau sta liniștiți, adunați în preajma baricadelor care, după cum am mai spus, erau atât de înalte, încât ajungeau până la

primul etaj al caselor. În timpul nopții era iluminată generală, fiindcă Garibaldi ordonase ca la toate ferestrele să fie câte o lumină, iar pe acoperișurile caselor să se găsească provizii de pietre, ca să poată lovi de sus pe napolitani, în caz că acestora le-ar fi venit chef să se întoarcă în oraș.

XII

În zilele acelea apăru printre noi, prin grația lui Dumnezeu și intervenția lui Garibaldi, baronul Nicotera, de curând ieșit din ticăloasa închisoare de la Favignana, unde Burbonul îl condamnase să stea întemnițat până ce l-ar fi scos cioclii de acolo. Bietul de el era galben ca un pepene murat și avea ochii stinși și pielea lipită de oase. L-am îmbrățișat din tot sufletul și i-am spus:

— Când am trecut prin fața insulei pe care te aflai, Garibaldi și-a amintit de tine și ne-a spus: „Uite, acolo stă închis bietul Nicotera!”

Și Nicotera răspunse:

— Tocmai luam puțin aer, când la orizont se profilă siluetele a doua vapoare. Nu aveau pavilion și nici nu-mi închipuiam cine putea fi la bordul lor; cu toate astea, am încercat un sentiment nelămurit și m-a cuprins o bucurie ciudată... Mai târziu, când am auzit bubuitul tunului, mi-am închipuit ce fel de

vase erau, și m-am gândit îndată la Garibaldi.

Pe atunci Giovanni Nicotera parcă îl avea pe dracu' în el, și se manifestă ca toți aceia care trec pe neașteptate de la durere la bucurie, de la cumplită deznădejde la triumf; el nu vedea numai cu propriii lui ochi, ci prin prisma opticii lui originale, generată de un temperament exaltat.

Când am auzit că Garibaldi îl alesese să fie trimis în Toscana ca să adune oameni, am și gândit: „Uite că punându-l pe Nicotera alături de baronul Ricasoli, îl pui pe dracu' lângă tămâie”.

Îmi amintesc că generalul ar fi vrut să-l întovărășesc și eu pe Nicotera la Florența, crezând că eu, ca toscan, aș fi putut să-l ajut mai cu folos, dar am strâmbat din nas, spunându-i:

— Domnule general, simt că mă voi însănătoși curând, fiindcă gloanțele nu mi-au atins oasele, sau mi le-or fi atins ușor, și toată pacostea asta mi-a străpuns doar carnea. Îngăduiți-mi așadar să rămân aici, deoarece m-ar durea peste măsură să mă retrag din scenă la începutul actului al doilea.

Generalul mi-a răspuns că totdeauna:

— Bine, bine!

Nicotera plecă singur și a avut cu baronul Ricasoli relațiile pe care se știe că le-a avut, iar eu nu l-am mai revăzut decât la

Napoli, în casa lui Giuseppe Mazzini, când împreună cu el și cu câțiva calabrezi l-am apărat pe Mazzini de cei care strigau sub fereastră: „La moarte!”, având și îndrăzneala să bată la poarta lui.

Printre mulțimea de oameni care au venit la Palermo după ce orașul fusese curățat de soldații regelui, l-am văzut pe Giuseppe La Farina. S-a spus, și noi am crezut-o, că el venise în Sicilia ca să organizeze un plebiscit, înainte ca Garibaldi să fi înaintat mai departe în insulă ca s-o elibereze de dușmani, și mai ales înainte ca el să pună piciorul pe continent. La Torino unii se gândeau că ar fi o mare nenorocire și chiar o mare primejdie că orașul Napoli să facă parte din noul regat condus de Garibaldi, iar alții, de asemenea, se temeau că Garibaldi, cedând ispitei lui Mazzini, să nu procedeze cu viclenie și să întârzie sau chiar să împiedice alipirea. La Farina venise printre noi, așa cum am spus, ca să grăbească plebiscitul, și părea că nu ar fi crezut cu putință că seria victoriilor lui Garibaldi să se sfârșească la Palermo.

sau, în cel mai rău caz, la Faro. Sigur este însă faptul că datorită lui populația a început să se înfierbânte, ațâțata fiind să ceară alipirea fără întârziere, deși cuvintele și faptele lui Garibaldi au dovedit limpede că el se străduia ca în mod cinstit să înfăptuiască sfânta unire a patriei și nu să satisfacă vreunul din capriciile multiplelor grupuri.

Garibaldi s-a arătat foarte necăjit, și pe drept cuvânt, de manevrele lui La Farina și ne-a mărturisit în repetate rânduri amărăciunea care-o încerca văzând că unii se îndoiau de sinceritatea lui și urmăreau să-i destrame opera din pricina unei josnice neîncrederi sau a unei nerușinate și meschine invidii.

Uneori, când îl auzeam mărturisindu-mi aceste necazuri, îi spuneam:

— Domnule general, amintiți-vă că anul trecut, când au vrut să vă împiedice cu orice chip să treceți Rubico-nul, ați refuzat să-i închideți în sala de mese pe generalul Mezzacapo și pe generalul Roselli, ca și pe generalul Sanfront care venise să vă ridice pentru a vă conduce la Torino, – cred însă că acum ar fi timpul să-l rugați pe domnul La Farina să plece cât mai repede din insulă și chiar să-i porunciți, dacă refuză s-o facă de bunăvoie.

Generalul n-a răspuns nici da, nici nu; dar într-o bună zi, în timp ce făceam o scurtă plimbare pe strada Mac-queda, am aflat că domnul La Farina fusese vizitat de Fruscianti și de Gusmaroli, ca și de alți tovarăși de-ai mei, care-l rugaseră să-și facă în grabă bagajele și să plece cât mai repede, fiindcă aceasta era dorința conducătorului Siciliei.

În timp ce stăteam liniștiți, față în față cu soldații regelui, care se aflau grupați în tabere la poalele muntelui Pellegrino sau

închiși în castel, echipele tinerilor *picciotti* se înmulțeau din ce în ce, încât am fost sigur că entuziastele noastre ajutoare numărau aproape cincisprezece sau șaisprezece mii de oameni. O parte din aceste echipe se găseau sub comanda generalului La Masă, care își formase un impunător stat-major și locuia într-un palat de toată frumusețea; avea la intrare două santinele, de ai fi putut spune că vrea să fie la fel cu Murat⁷⁰; o altă parte din aceste echipe se organiza în batalioane sub comanda lui Bixio, în timp ce un mare număr de tineri rătăceau fără niciun rost pe străzile și prin împrejurimile orașului, trăgând împușcături în aer și țipând cât îi ținea gura.

Odată, noi, cei care ne mutaserăm în Palatul pretorial, locuind de o bucată de vreme la palatul regelui, am văzut în fruntea unui grup format din astfel de echipe un tânăr înzorzonat numai în aur și călărind țeapăn pe un cal minunat. Acest tânăr plecase odată cu noi din Genova, având faima că ar fi un mare viteaz, căruia nimic nu i se poate împotrivi. Dar acum i se dusesese vestea că din prima zi în care au început să șuiere gloanțele, ar fi meritat cu totul altceva decât galoane de aur și penaj; de aceea,

⁷⁰ Gioacchino Murat (1767-1815), cumnatul lui Napoleon I prin căsătoria cu sora lui Bonaparte, Carolina,- devine rege al Neapolu-lui începînd din 1808; după restaurarea Burbonilor încercase să răscoale pe vechii lui supuși, debarcînd cu o

unul dintre noi ni-l arată și ne spuse:

— Ia uitați-vă, prieteni, cum au ajuns să se plimbe haimanalele!

— Ei, nu-i așa că-l cunoaștem? am întrebat eu, privind mirat pe acela dintre noi care aruncase cel dintâi piatra. N-a fost el unul dintre ai noștri încă de la Genova?

— Da, într-adevăr, el e – adevărat un altul. Dar trebuie să știți că viteazul acesta de Rodomonte, îndată ce a simțit primejdia de la Calatafimi, s-a ascuns ca un șoarece speriat, apoi s-a prefăcut că a rătăcit drumul și a intrat în Palermo printre cei din urmă, cu o ceată de jefuitori de cadavre și de tâlhari... Acum l-au făcut ceea ce vedeți și, dacă nu-l spânzura călăul, va deveni general.

Francesco Nullo și Missori erau și ei de față la această discuție; până și Benotti era prezent. Nullo spuse:

— Să știți că și eu am auzit vorbindu-se câte ceva despre domnișorul acesta; ba chiar unii – și îi numi pe câțiva dintre bunii noștri tovarăși – m-au rugat să-i comunic și generalului tot ce știu... e o adevărată rușine și facem rău că o tolerăm.

— Prin urmare, să-i spunem și generalului chiar azi –

adăugă unul dintre noi, nu mai știu cine.

— Hai – ne îndemnă Nullo – ați putea să-i vorbiți voi generalului, tu sau Bandi, la început, apoi o să-i spunem și noi ce știm.

— Oho! am exclamat – știți mai bine decât mine cât e de riscant să-i vorbești pe cineva de rău, chiar dacă acela o merită. Garibaldi se uită totdeauna urât la cel ce-i defăimează pe unul sau pe altul. Amintiți-vă că la vila Spinola, când ați vrut să-i atrageți atenția să nu ia în suita lui pe un anumit individ, care se bucura de o foarte proastă reputație printre vânătorii de munte din Alpi, v-a poftit să vă vedeți de treabă, comparându-vă cu un bârfitor de cafenea ca don Marzio. Să procedăm mai bine în felul următor: în curând ne așezăm la masă, Menotti să aducă vorba despre el și noi să intervenim exact în clipa în care sparge el gheața.

Zis și făcut. La un moment dat, în timpul mesei, Menotti chiar așa a făcut; a rupt el gheața, Nullo a sărit și el cu gura, a mai adăugat ceva Missori, după care am intrat și noi în cor, încât generalul a aflat vrute și nevrute despre omul pe care-l văzuserăm cu puțin înainte. Dovezile împotriva lui au fost mai mult decât convingătoare; totuși Garibaldi a mai pus câteva întrebări și a vrut să se lămurească bine de tot; apoi schimbă vorba și după ce mânca o porție de macaroane, se ridică

spunând:

— Mâncați voi, că sunteți tineri; eu nu mai am chef. Am rămas în continuare la masă, și am mâncat în toată legea, fără să ne mai gândim la „pedeapsa capitală” pe care o executasem; după ce am strâns masa, unii s-au împrăștiat într-o parte, alții într-alta, în anticameră rămânând numai Fruscianti și cu mine.

Generalul mă chemă la el cu glas tare și-mi spuse:

— Du-te chiar acum și adu-mi-l pe domnul X.

Am alergat și l-am găsit pe domnul X într-o sală a unui palat, tronând plin de zorzoane în mijlocul unei întruniri de ofițeri de *picciotti*, de parcă ar fi fost regele Carol al Franței.

Îndată ce m-a zărit, s-a ridicat și mi-a venit în întâmpinare, întrebându-mă:

— Ce vești ne dați?... Avem noi ordine?

— Da – am răspuns – comandantul vă ordonă să veniți îndată la palat.

Nenorocitul se pierdu cu totul, schimbând fețe-fețe și, trăgându-mă deoparte, îmi ceru, foarte îngrijorat, să-i spun ce poate să vrea generalul de la el.

— Nu știu – i-am răspuns eu sec. Veniți cu mine și veți afla.

Omul acela trebuie că avea, cum se zice, mâncărime la limbă, pentru că tot drumul nu a făcut altceva decât să mă

chinuiască cu întrebările, vrând să știe cu tot dinadinsul de ce îl chema generalul cu atâta grabă, dar eu făceam pe surdul la toate insistențele lui.

Când am ajuns în anticameră, ușa salonului era întredeschisă și generalul stătea în dreptul unei ferestre. Am luat-o înaintea și l-am înștiințat de venirea domnului X.

— Să intre.

Intră și se opri în mijlocul camerei, făcând o plecăciune exagerată.

— Vino aici! îi spuse Garibaldi. Domnul X se apropie.

Mă așteptam să fiu martorul unei scărmaneli în toată legea, debitată cu glasul de tunet al generalului, care să mă facă să mi se ridice părul măciucă; în schimb, Garibaldi îi murmură tânărului ceva la ureche, zece sau douăsprezece cuvinte, nu mai mult, pe care nu le-am înțeles, dar care trebuie să fi fost mai ascuțite decât cel mai fin stilet.

Păcătosul deveni palid ca un mort și rămase neclintit. Generalul îi arătă ușa.

Semnul lui Garibaldi se pare că îi redase și mișcarea, pentru că se clătină o clipă de păru că se prăbușește, dar după aceea ieși cu repeziciune din cameră, coborî scările, din două în două trepte, și dispăru.

L-am privit pe general, dar el nu-mi spuse nimic, ci continuă să fumeze, bătând cu degetele pe cristalul ferestrei.

Mai târziu am aflat că domnul X a alergat la țarm, s-a urcat într-o barcă și a dispărut, pe bordul unei corăbii care tocmai se pregătea de plecare, la Genova. Nu l-am mai revăzut niciodată, și nici n-am mai auzit pomenindu-i-se numele.

În aceeași seară, după multe zile în care am cerut zadarnic vești despre Montanari, am aflat în cele din urmă că sârmanul nostru tovarăș murise. Rămas în satul Vită, unde fusese adăpostit într-o cameră săracăcioasă, după ce zăcuse aproape șaisprezece ore pe câmp, Francesco Montanari suferise chinuri îngrozitoare, deoarece în regiune nu era niciun chirurg care să se priceapă să-i taie piciorul mâncat de cangrenă. Câțiva oameni milostivi, neputând să-l vadă cum se prăpădește în chinuri, au plecat în căutarea unui chirurg, prin nu știu ce locuri, și, găsindu-l, îl aduseră la Vită. Lui nu i-a fost greu să-și dea seama că situația era disperată, dar cedând totuși rugăminților lui Montanari care îi cerea să-l scoată din iadul acelor dureri cu orice preț, îi tăie cu ferăstrăul piciorul pe care i-l retezase o schijă la rotulă. La câteva ceasuri după operație, Montanari era pe moarte. Niște tâlhari, închipuindu-și că sârmanul de el, fiind ofițer de ordonanță al lui Garibaldi, trebuie să aibă sub pernă un sac cu monede de aur, au

venit cu droaia la casa în care-și trăia ultimele clipe, și au cerut să-l vadă.

Stăpânul casei, ajutat de câțiva preoți, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-i convingă pe tâlharii lacomi să-l lase să moară în tihnă și au reușit să-i îndepărteze, luptându-se amarnic cu ei. Totuși, nici nu a apucat nenorocitul să-și dea ultima suflare, că mișeeii au și tăbărât în cămăruță și au început să caute comoara; dar n-au găsit decât un cadavru gol și câteva lire de argint și de aramă, atât cât ar fi fost de ajuns să se cumpere o frânghie, să-i spânzure pe toți la un loc.

Garibaldi cinsti cu câteva lacrimi memoria lui Montanari, și exclamă:

— Aceștia sunt adevărații martiri! apoi se adresă lui Cenni:

— Dă dispoziție să fie înaintat la gradul de colonel; să facem ca sărmana lui mamă să aibă o bucată de pâine, să nu moară de foame.

Cititorul să-și amintească de dimineața zilei de 15 mai când Francesco Montanari spusese: „Astăzi primul glonte e al meu!”

N-a fost să fie al lui primul glonte, ci al lui Desiderato Pietri; dar al doilea a fost al lui.

Încă din clipa în care am debarcat în Sicilia, comandantul nu a luat nicio măsură care să stabilească soldele noastre; astfel

că nici ofițerii, nici ostașii nu aveau un salariu fix, și numai din când în când li se împărțeau câțiva bani, mai mult ca să se înfrupte și ei din monedele cu efigia Burbonului cu crinii lui.

Aceasta nu i-a fost pe plac lui Bixio, care într-o zi, plângându-se unora dintre noi, ne spuse:

— Nimeni n-a venit până în Sicilia cu intenția să se îmbogățească, dar niciunul din noi nu poate sta liniștit la gândul că are o soție și copii, așa cum am și eu, care nu așteaptă mană cerească, ci pâine de la soți și de la părinți. Generalul are ideile lui minunate, și disprețuiește banii, dar trebuie să ne dăm seama că el nu are nevoie de bani ca să trăiască, și toți știm bine că de-abia s-ar pricepe să deosebească un ban de o liră. Dar acum ar fi timpul să se mai gândească și la noi și să ne dea câte ceva să trimitem familiilor noastre, căci dacă unii nu au soție și copii, tot or fi având un tată sărac și bătrân, sau surori, și e drept ca să-și amintească de ei. Să stăm de vorbă cu el, și să încercăm să-l convingem.

— Ai dreptate – am spus – și cred că și generalul va trebui să înțeleagă. Noi luptăm pentru unitatea Italiei și am desfășurat până aici steagul lui Victor Emanuel, așa că e foarte drept să fim socotiți că ostașii armatei lui.

Reflecțiile noastre erau juste și toate la unison, toată

brigada gândea ca noi, și vorba fiecăruia din ei exprima părerea că unul din noi trebuia să miște primul pion al acestei discuții în fața generalului.

Când am urcat în palat, am profitat de o clipă în care generalul era singur și i-am relatat cele discutate între noi, vorbindu-i în primul rând de Bixio, ca unul care avea soție și o droaie de copii, și o mulțime de motive ca să fie susținut.

Garibaldi mă ascultă, apoi, ridicând din umeri, răspunde:

— Și ce vreți să faceți cu soldă? Când un patriot și-a mâncat strachina cu ciorbă, și când treburile țării merg bine, ce-și poate dori mai mult?

Nu m-am încumetat să-i răspund și, profitând de un – moment în care m-am putut retrage fără să am aerul că o fac cu capul plecat, am alergat la Bixio și i-am spus:

— Am adus la îndeplinire dorința voastră, dar generalul mi-a răspuns în doi peri.

Și i-am repetat cuvânt cu cuvânt tot ce mi-a spus generalul.

— Ți-a spus toate astea, și tu nu i-ai mai răspuns nimic? mă întrebă el.

— Nimic – am răspuns. Știi bine că atunci când generalului i se fixează o idee în cap, nici Cristos nu mai e în stare să i-o scoată.

Bixio se îndepărtă bombănind, și nu mai știu cu cine a continuat să discute despre același lucru. Fapt e că, două zile mai târziu, un decret al generalului unifica din toate punctele de vedere armata voluntarilor cu armata regulată, punând în vigoare regulamentele, codul penal și militar și marele tabel al datoriilor și drepturilor, ca și tot ce era bun și rău în ordinele militare ale regatului sard.

XIII

Ori de câte ori se întâmpla ca Garibaldi să iasă prin oraș, noi luam fără știrea lui cele mai severe măsuri de pază, deoarece se dusesse vestea că guvernul burbonic nu se dădea în lături să-și plătească ucigași, numai ca să-i scape pentru totdeauna de un asemenea dușman primejdios. Acestea ni le comunicau deseori chiar paler-mitanii, sau le aflăm din scrisori anonime, prin care eram sfătuiți ca toți cei din preajma generalului să nu îngăduim nici unei persoane necunoscute să se apropie de el, mai ales dacă avea aerul că vine să-l lingusească sau să-i facă onoruri.

În zilele acelea de entuziasm de nedescris, Garibaldi nu putea să pună un picior dincolo de prag, fără ca mulțimea să nu dea buzna asupra lui, lacomă să-i sărute mâinile și veșmintele, sau măcar să contemple cât mai de aproape chipul eroului eliberator. Adesea, mulțimea se aduna în jurul lui atât de strâns,

încât amenința să-l înăbușe, fiindcă oamenii se urcau unul peste altul, fornăind deasupra lui un fel de cupolă; în asemenea împrejurări puteai vedea pe unii bărbați furibunzi și femei înnebunate care încercau să pună mâna pe el, și să-i atingă hainele.

Eu, care mai văzusem și altă dată trăsura lui Garibaldi asaltată pe străzile Faentei, sau ale orașelor Forlì, Forlimpopoli și Cesena, de frumoasele femei romaniote⁷¹, eram înclinat să mărturisesc că dacă iubirea se cântărea după manifestările acelea, iubirea sicilienilor nu avea seamăn pe lume. Dar eram îndreptățit să ne temem că din îmbrățișările înfierbântate și sincere ale mulțimii aceleia îndrăgostite și într-o continuă sărbătoare să nu se strecoare lama ticăloasă a unui pumnal otrăvit. De aceea eram cu toții peste măsură de îngrijorați și când Garibaldi ieșea pe jos, nu aveam o clipă de liniște.

El râdea de toate temerile noastre, ba uneori s-a întâmplat să ne și certe, cum a făcut cu mine în strada Macgueda, când, luând-o înaintea lui cu câțiva pași, ca să-i fac loc prin mulțime, m-a tras înapoi, spunându-mi:

— Ce dracu', vrei să faci pe călăuza?

⁷¹ Din provincia Romagna

Nu voi mai repeta poveștile care s-au răspândit atunci în legătură cu primejdiile prin care a trecut generalul din cauza curselor asasinilor; dar este adevărat că în Palermo a fost descoperit un număr de ucigași cu armele asupra lor, unii dintre ei fiind demascați și nevoiți să-și recunoască vina.

Pe unul din ei l-am văzut încătușat într-un subsol al palatului pretorial și am ținut să-l interoghez. Era o simpatică iscoadă de-a poliției, un pocit de te îngrozea; făcea spume la gură și-i clănțăneau dinții ca de friguri; văzând că mă apropii de el, se temu că am intenția să-l omor și încercă să mă înduplece cu tot felul de rugăminți. Mâinile înfuriate ale poporului îl desfiguraseră într-atât, de parcă nu-i mai rămăsese niciun fir de păr pe cap sau pe obraz, iar din câteva răni de pe corp îi curgea sânge. Din întrebările pe care i le-am pus, n-am putut prinde nimic, deoarece nenorocitul de el nu mai spunea altceva decât „gentilom, gentilom”, vrând să ne facă să credem că furia oarbă a poporului se năpustise asupra lui ca asupra unui diavol, când de fapt el era din viță de sfânt. Toți îi doreau moartea, și paznicii avuseseră de furcă să-l poată salva. Garibaldi, dându-și seama după strigătele mulțimii că păcătosului aceuia nu-i rămânea timp nici să-și mai facă ultima rugăciune, porunci să fie salvat, așa că mulțimea îi dădu ascultare, însă cu inima îndoită.

După câteva zile, Garibaldi află că generalul Letizia se întorsese la Napoli, aducând cu el ordine din partea regelui. La Napoli se petrecuseră evenimente importante; guvernul Bourbonilor înțeleșese că era cu neputință să câștige partida prin forță și de aceea recursese la un mijloc de scăpare ingenios, adică la ceea ce recurg toate stăpânirile tiranice când încep să răsară baionetele, și spadele vândute se îndoaie că trestiiile. Se vorbea de constituție, se vorbea de o alianță cu Piemontul și un mare entuziasm stârnea ideea unei ligi italiene.

De data aceasta, printre parlamentarii regelui, în afară de generalul Letizia și colonelul Buonapane, se mai numărau generalul Colonna și un alt ofițer, al cărui nume nu mi-l amintesc.

De îndată ce au fost introduși la Garibaldi, generalul Letizia spuse:

— Aduc vești bune.

La care Garibaldi replică:

— Înțeleg, veniți să puneți capăt unui război fratricid, mai dureros pentru mine decât pentru oricare altul. Fiți bineveniți!

De cum a început să dea citire capitolelor armistițiului, mi-am dat seama că trupele burbonice urmau să se retragă din Palermo de îndată ce aveau să se întoarcă de la Napoli navele de transport, lăsând astfel orașul în inimile noastre, în afară de

castel, care mai rămânea al lor.

După ce s-a încheiat acordul, Garibaldi rosti câteva cuvinte pline de căldură, amintind parlamentarilor că și ei erau tot italieni și că Italia aștepta ca toți fiii ei să se unească într-un singur mănunchi, pentru a înfăptui eliberarea ei de sub tirania străină.

Când sfârși el de vorbit, generalul Letizia voi să-i răspundă, dar înainte de a deschide gura, își fixă ochii asupra mea, ca și când ar fi avut de gând să spună: „De martorul acela nu avem nevoie”.

Garibaldi prinse din zbor dorința lui Letizia și-mi făcu semn să ies.

M-am supus, schițând un zâmbet, și i-am lăsat singuri; ajuns în anticamera înțesată de ofițeri și de cetățeni, am rostit cu glas tare, arătând înspre ușă:

— Păcătoșii se mărturisesc duhovnicului...

Dimineața în care Burbonii au părăsit în sfârșit orașul Palermo a fost într-adevăr una din diminețile care vestesc o zi solemnă. Nu s-au tras salve de tun, nu s-au auzit dangătele clopotului și nici n-au răsunat cântece de fanfare pe străzi; dar în zori întreg Palermo era în picioare și toți țineau să vadă plecarea acestor zbiri ai unor stăpâni nedoriți.

Pleacă Bourbonii!” Aceasta era vestea pe care bărbații și femeile și-o dădeau unii altora, ca „bună ziua”, cu care se salutau toți, cunoscuți și necunoscuți. Trupele regale, după ce își părăsiră taberele de la poalele muntelui Pellegrino, începură să-și facă apariția în port pe la ceasurile cinci; un număr mare de corăbii de război napolitane și numeroase alte corăbii de transport franceze trebuiau să-i îmbarce. Nino Bixio, cu trei sau patru sute de voluntari, a fost de față la plecarea lor. Regimentele napolitane au trecut prin fața lui în ordine, cu o înfățișare nici veselă, nici tristă; numai unii dintre ofițeri, cam livizi la față, se mulțumeau să arunce priviri piezișe atât lui, cât și oamenilor lui, care erau îmbrăcați în zdrențe.

Dar când veni rândul regimentelor străine, situația se schimbă. Înaintea lor mergea von Wechel, un bătrân sol dat elvețian foarte crud, care înjura în germană și italiană, văitându-se că din pricina unui guvern guguman și a unui general mai mult de birou decât de front, el, soldat bătrân și conștiincios, trebuia să întoarcă spatele în fața unor copilandri adunați din toate părțile și în fața unui popor demn de dispreț.

Neobrăzatul mercenar, care ar fi vrut să vadă orașul ras de pe suprafața pământului, nu-și mai găsea liniștea; când ajunse în fața lui Bixio, exclamă, privindu-l sălbatic:

— Ne mai vedem noi!

Și Bixio îi răspunse, ridicând degetul:

— Te mai văd eu la Napoli!

La sfidarea viteazului genovez, soldații lui von Wechel au răspuns cu un răget; voluntarii au strigat atunci în cor: „Trăiască Italia!” și strigătul acela, repetat din gură în gură de-a lungul străzilor pline de oameni, ajunse până la noi, care ne aflam împreună cu Garibaldi pe balconul de deasupra porții palatului regal.

Era semn că peste câteva minute corăbiile încărcate ale armatei generalului Lanza vor ridica ancorele. Trebuia să mai aibă loc preluarea castelului și a ostaticilor care erau închiși în el.

Poporul era nerăbdător să vadă drapelul italian ridicându-se pe meterezele vechi ale tiraniei și să primească în brațele lui pe ostatici.

Către amiază, generalul părăsi balconul, intră din nou în palat și se opri într-una din săli. Era o zi minunată; părea că cerul își desfășoară toate farmecele ca să ia parte la bucuria unui popor măreț. Din balcon vedeam Via Toledo cât era de lungă, întinzându-se până la țărmul mării.

Strada aceea frumoasă era pustie, ca și piața largă care se deschidea în fața palatului. Dar mulțimea nemaipomenită ce roia

ca furnicile pe acoperișurile cele mai înalte, pe turnuri sau pe foișoare, ne arăta în mod vădit că toți palermitanii voiau să se bucure de spectacolul plecării Burbonilor și să fie martorii supremei victorii a unei cauze sfinte.

La un moment dat, toate clopotele, mute de atâtea zile, se dezlănțuiră ca în ziua în care se vestește învierea lui Cristos, și dădură glas, cu vesela lor armonie, că soldații regelui Burbon pleaseră pe mare pentru totdeauna. Pe acoperișuri și în clopotnițe era o fluturare de pălării și de batiste și pretutindeni răsunau strigăte ce nu se mai sfârșeau.

Apoi din fundul străzii Toledo mulțimea începu să se reverse încet-încet; vocifera din sute de mii de piepturi și creștea cu fiecare pas. Privind cu binoclul, am văzut pe ostaticii duși în triumf pe brațe; m-am gândit. să-l înștiințez și pe Garibaldi.

Ședea într-un fotoliu; avea chipul palid și ochii strălucitori îi jucau în lacrimi. Îmi strânse mâna cu putere, dar nu-mi spuse nimic. Am înțeles că emoția îl făcea să nu mai poată rosti niciun cuvânt, de aceea m-am retras.

Ceva mai târziu, piața era plină de lume și poporul îl aclama cu putere.

Eroul eliberator se ridică și ieși în balcon. La vederea lui, mulțimea amuți ca prin farmec; parcă îi pierise glasul, așa cum se

întâmplase și cu Garibaldi.

Liniștea aceea a ținut cel puțin patru sau cinci minute. Cred că în atâta mulțime, puțini au rezistat să nu plângă.

În cele din urmă, Garibaldi vorbi.

Ar trebui să mai repet ce a spus?

Am și acum în urechi, și mai mult în inimă, sunetul! glasului lui, dar nu-mi amintesc decât șapte sau opt cuvinte: „Popor al orașului Palermo, popor care ai stat pe baricade și cu care eu mi-am împărțit speranța, primejdiile și gloria!... Popor care ai lăsat mai degrabă; să ți se distrugă casele decât să-ți pleci fruntea în fața; nelegiuitorilor propuneri ale tiranilor, iată-te liber!”

Mă va ierta oare cititorul dacă aici voi pune capăt, acestui capitol? Pentru unele clipe solemne nu existai limbă și nici penel care să reușească să redea sau săle; zugrăvească așa cum ar vrea inima, și cum ar vrea ochii...

PARTEA A TREIA

DE LA PALERMO LA CAPRI

I

După ce trupele regelui Bourbon s-au făcut nevăzute, înfățișarea orașului Palermo a devenit plăcută, senină. Voioșia ce se citea pe toate fețele era legată de un neclintit sentiment de

încredere în izbânda viteazului căpitan și în destinul fericit al Italiei. S-ar fi spus că poporul din metropola siciliana simțea victoria sa ca sigură și veșnică și era încredințat că după zilele acelea de mare bucurie nu puteau să vină zile de durere, așa cum se mai întâmplase cu unsprezece ani înainte, când din țândările tronului prăbușit se născuse (ca să spun precum poetul) puterea de nestăvilit care a răsturnat vechiul drept și odată cu el pe rege.

Baricadele cădeau una câte una, ruinele erau măturate și prăvăliile se deschideau mai îmbietoare ca oricând; femeile frumoase își reluară plimbările lor zilnice și casele primitoare își deschideau porțile cu bunăvoie pentru reuniuni alese și vesele, la care se prezentau în număr mare soldații lui Garibaldi.

De altfel, se părea că pretutindenii oamenii se luau la întrecere ca să ne arate de câtă simpatie ne bucurăm; coliba săracului, sau casa modestă a burghezului, sau palatul nobilului bogat ne erau totdeauna deschise: oriunde am fi intrat, eram siguri că suntem bineveniți.

Cine ar putea descrie cu condeiul sau cu vorba seratele fastuoase, din parcurile încântătoare de pe țărmul mării, scăldate în parfumul florilor de portocali, în mijlocul priveliștii îndrăgitelor frumuseți siciliene; cine ar ști să spună vreodată cât era de mângâietoare vorba cetățenilor acelora care ne spuneau

într-una: „Vouă vă mulțumim, eliberatorii noștri! Fericirea de care ne bucurăm vouă vi-o datorăm!”

Priveam orașul cu o sinceră admirație; locuitorii lui se lăsaseră bombardati timp de două zile și două nopți, fără să scoată vreun cuvânt care să le fi trădat spaima. Și, într-adevăr, în acele zile îngrozitoare de sfârșit de mai, se putea spune că sufletul mare al lui Garibaldi cuprindea în sine sufletele tuturor palermitanilor și că aceștia vorbeau prin el, când respinseseră cu urlete de dispreț acțiunile ticăloase ale celor care bombardau, și când strigătul: „Să moară, să moară!” a sunat atât de puternic, încât era gata să-l provoace pe dușman ca, întrerupând armistițiul, să-nceapă mai aprig cumplita bătălie.

Adesea mă gândeam: „Câte din orașele noastre ar fi făcut ce a făcut Palermo?”

II

În toiul bucuriei noastre generale, sosi la Palermo brigada Medici⁷².

Venirea ei a fost sărbătorită cu un entuziasm de nedescris atât de populația din Palermo, cât și de noi, fiindcă vedeam în sfârșit că frații noștri din Italia de nord și de mijloc nu ne

⁷² Giacomo Medici (1819-1882) iscusit comandant militar, care i luptat în mai

uitaseră. Întâlnirea între noile cadre și vechea echipă a celor O MIE, hărțuită și decimată, nu s-ar putea zugrăvi nici cu condeiul, nici cu penelul.

Fiecare din noi revedea un prieten, o rudă, un tovarăș de arme; toți noii veniți aduseseră pentru fiecare din noi o scrisoare, un salut din partea unui tată, a unei mame, a soției, a copiilor... o veste bună, un cuvânt de îmbărbătare sau de felicitare. Erau cu toții mai bine de trei mii de voluntari și aduceau cu ei prețioasa zestre de opt mii de carabine Enfield și o cantitate însemnată de muniție, de echipament și de arme de toate felurile.

Printre locotenenții lui Garibaldi, Giacomo Medici se bucură atunci în mod deosebit de stimă și prietenia lui, fiindcă îi fusese tovarăș de arme în America, la Roma și, în cele din urmă, în Lombardia.

Medici a fost cel dintâi om pe care l-am auzit tratându-l pe Garibaldi cu o familiaritate afectuoasă și tutuindu-l. Era un cavaler și un om dintr-o bucată, în adevăratul sens al cuvântului, căpitan priceput și prudent, soldat cu mari calități de vitejie, cum îl știu toți, și în politică adversarul vădit al exaltaților.

Ni se părea că eroul de pe *Vascello* era, ca să spun astfel,

mâna dreaptă a lui Garibaldi; și pe cât am fost de amărât că nu l-am avut lângă noi de la Genova la Palermo, pe atât de mare ne-a fost bucuria când l-am văzut sosind în ajunul începerii unei noi acțiuni.

Primul regiment al brigăzii Medici era comandat de colonelul Simonetta, cel de-al doilea era alcătuit aproape în întregime din oameni din Toscana, cei mai mulți din orașul Livorno, și asculta de ordinele lui Vincenzo Malenchini. y Prin urmare, Garibaldi avea sub ordinele lui trei brigăzi mici, înzestrate cu armament bun și comandate de ofițeri aleși, printre care câțiva bătrâni în meserie, deși tineri ca vârsta, și dornici să ducă la bun sfârșit o acțiune începută atât de frumos. La aceste brigăzi se adăuga o alta, pe care tocmai o formă La Masă, precum și câteva trupe independente sau alte trupe de hărțuială guerilla), toate încă sub arme.

Cele trei brigăzi de mai sus însumau mai mult de șase mii cinci sute de oameni, armată care i se părea lui Garibaldi foarte numeroasă și puternică, puțind astfel să treacă de porțile orașului Palermo; odată ajunsă în câmp deschis, avea posibilitatea să ocupe cele mai bune puncte strategice ale insulei și să zdrobească pe ultimii luptători – ai dominației burbonice.

El i-a ordonat deci lui Türr să se îndrepte spre Cătănia; pe

Bixio îl trimise în direcția Girgenti, și pe Medici îl lăsă să înainteze pe țărmul mării și să atace Messina. Xui Medici i se încredința astfel locul de cinste, deoarece în timp ce celelalte două brigăzi se îndreptau spre capitale de provincie fără importanță și pe locuri deplin curățate de dușmani, brigada sa lua direcția unui punct în care, sub steagurile burbonice, erau adunați opt mii de oameni și poate chiar mai mulți, plasați în poziții optime în cetățile fortificate de la Milazzo și Messina.

În timp ce brigăzile se pregăteau de plecare, comandantul a dispus să se rechiziționeze caii necesari, fie din Palermo, fie de prin împrejurimi, încât tuturor li se da posibilitatea să meargă călare; așa că am putut alege din grajdurile palatului regal tot ceea ce ne trebuia.

Vă amintesc de toate astea ca să spun că în zilele acelea ostașii de recunoaștere de sub comanda viteazului Missori, după ce și-au ales niște cai excepționali, s-au gândit să mai întocmească un corp de cavalerie și au început să adune câteva sute de ostași carabinieri; totuși mult așteptata cavalerie n-a fost pusă la punct decât la câteva luni după aceea, și într-un număr nesatisfăcător. N-aș putea spune ce tunuri aveau cu ei Bixio și Turr, – dar pot să asigur pe oricine că brigada lui Medici nu avea nici urmă de tun, iar eu, care comandam al cincilea batalion din

această brigadă, m-am mirat peste măsură văzând cum porneam să întreprindem un război în toată legea în câmp deschis și împotriva unor trupe înzestrate cu tot armamentul trebuincios, noi neavând alte arme decât acelea pe care le purtau pe spate soldații; și cântau cântonete vesele, mulțumită cărora mai uităm de foame, de somn, de sete și de oboseală. Căci cine ne putea da tunuri? Trebuia oare să tragem după noi vechile și mizerabilele caronade⁷³ pe care Garibaldi le cumpărase de la niște căpitani de marină, greci, ca să înarmeze cu ele baricadele mai importante de pe care s-au dus lupte în ultimele zile ale lunii mai?

Marșul a început într-o seară frumoasă de iulie, îmbrăcați toți după moda vânătorilor de munte. Toată populația din Palermo era la țărm și uralele de „trăiască!” ale palermitanilor ne-au răsunat în urechi încă multă vreme, la o depărtare de mai bine de o milă de zidurile orașului.

Acum, deoarece nu mi-am propus decât să descriu pe scurt lucrurile cele mai importante care s-au petrecut sub ochii mei în decursul războiului care l-a dezmoștenit pe Burbon de tron, mă abțin să povestesc de-a fir-a-păr tot ce am văzut în timpul lungilor zile de drum, în care am parcurs distanța desfășurată

⁷³ Tunuri de fontă mai ușoare decât cele obișnuite, întrebuițate în marină în

de-a lungul coastei între Palermo și Barcellona.

Fiindcă mi se pare demnă de a fi reținută, voi povesti totuși o întâmplare impresionantă, care s-a petrecut în orașul Termini Interese, unde am făcut un popas timp de două zile și jumătate, și unde generalul Medici a ținut ca soldații să facă exerciții de tragere la țintă, ca să învețe să cunoască, măcar într-o oarecare măsură, puterea de bătaie a uimitoarelor lor carabine engleze.

Un voluntar din Livorno sau din Florența, nu știu precis de unde, fiind ordonanța unui căpitan, avea în grijă să revolverul acestuia; într-o seară, intră într-o cafenea și se apucă să arate arma câtorva sicilienii pasionați de minunea aceea, nouă pentru ei.

Sicilienii, nemulțumindu-se numai să vadă revolverul și să-l admire, au vrut să-l cerceteze cum funcționează, și voluntarul, fără să bage de seamă că arma era încărcată, a început să le arate cum se mânuia, și cum fiecare din cele șase gloanțe ieșeau, unul câte unul, pe țeavă.

Cu toate precauțiile care se iau de obicei de către toți cei care folosesc o armă încărcată, întâmplarea a vrut ca revolverul să explodeze, și un glonte a lovit în inimă tocmai pe un sărman

băiat de 13 ani, care a murit pe loc, fără să mai aibă timpul să rostească măcar un „Doamne, ajută-mă!”

S-a nimerit ca băiatul să fie tocmai singurul copil al unei biete văduve, care la auzul nenorocirii păru că e gata să-și urmeze fiul pe lumea cealaltă; așa că abia au putut-o stăpâni vecinele ei, ca din deznădejdea care o copleșise să nu se arunce de la fereastră, sau să nu-și înfigă vreun cuțit în inimă.

Colonelul Malenchini, aflând cele întâmplare, se înfurie la culme). bun și duios la inimă cum era, și cum îl cunoșteam toți, se întrista atât de tare, încât ai fi crezut că-i murise propriul lui copil. Viteazul om îl dojeni aspru pe căpitanul care era proprietarul revolverului, deși acesta nu avusese nicio vină pentru cele întâmplare și nicio legătură cu tristele urmări, ba, dimpotrivă, suferea și el la fel de mult de tragedia întâmplata. Apoi, punând capăt dojenilor și regretelor, ne spuse celor care încercam să-l liniștim:

— Haideți să mergem acum la biata mamă, și să încercăm să-i alinăm durerea, ca să nu blesteme ceasul și clipa în care am venit noi în Sicilia.

L-am însoțit într-o căsuță modestă, unde câteva vecine ne-au introdus în locuința văduvei. Într-o cămăruță mică și curată am dat de o femeie încă tânără, cu trăsături frumoase și cu

ochii focoși, care plângea însă cu capul în mâini, de ți se rupea inima.

La auzul pintenilor și săbiilor noastre, sărmana s-a întors și ne-a salutat, făcând un semn cu capul; păru că vrea să ne adreseze un cuvânt, dar glasul îi era înăbușit de suspine.

Vincenzo Malenchini căută să o liniștească, arătându-se foarte îndurerat că un tovarăș de-al nostru îi adusese o nenorocire atât de cumplită; apoi, scoțând din buzunar o sumă importantă în napoleoni de aur, o rugă să-i primească, nu ca pe un balsam pentru o durere care nu se putea vindeca niciodată, ci ca pe o caldă amintire pe care i-o datorau, odată cu mâhnirea lor sinceră și adâncă, soldații regimentului doi din brigada Medici.

Cuvintele lui păreau să-i fi redat femeii glasul; ștergându-și ochii, se ridică mândră și exclamă:

— Mie, să-mi dați aur?... Aur, mie? Oh, Dumnezeuule mare! Dacă aș lua aurul acesta, mâinile mele' **s**. – ar mânji de sângele fiului meu... Păstrați-vă toate monedele, domnule, și fiindcă glasul dumneavoastră mă face să cred că sunteți un om bun, vă jur că pe bietul meu copil îl închin patriei și în mintea mea rămâne întipărit că el a murit luptând alături de Garibaldi!

După asemenea cuvinte, care au însemnat pentru ea o sforțare supremă, nenorocita mamă își roti ochii rătăciți, se

clătină pe picioare, și dacă n-am fi susținut-o la timp cu brațele noastre, s-ar fi prăbușit la pământ.

Malenchini plângea, și noi plângeam alături de el.

De cum am ieșit din casa aceea a durerii, colonelul se duse direct la primar și-i încredința cinci sute de lire, cu gândul să încerce s-o convingă pe văduvă să-i primească.

Cu toate că de atunci au trecut douăzeci și șase de ani, eu încă n-am uitat-o pe mama aceea siciliană; parcă o am și acum în fața ochilor; o văd cum plânge și o ascult cum spune pe limba ei: „În mintea mea rămâne întipărit că fiul meu a murit pentru patrie, luptând alături de Garibaldi”.

În timp ce urcam pe un drum în serpentină, pe marginea unui deal, și priveam insula fumegândă a Vulcanului, pe unde cei din antichitate au fixat reședința regelui vânturilor, Giacomo Medici află de la iscoadele sale că o parte din garnizoana de la Messina se îndrepta spre Barcellona, ca s-o ocupe înaintea sosirii noastre și ca să se fortifice bine acolo, între zidurile orașului. Ne-am hotărât atunci să grăbim marșul și, într-adevăr, am mers cât am putut de repede, de-a lungul țărmlui, prin locuri neumblate, pe unde ne înfundam în nisip până la glezne; morți de sete, am trecut pe lângă câteva pârâuri ale căror ape izvorau din munți, dar fiindcă curgeau printre straturi minerale se spunea că

ar fi fost otrăvitoare pentru oricine ar fi băut din ele.

Am intrat în Barcellona cam pe la miezul nopții; dar înaintea noastră fusese aici un batalion de voluntari sicilieni veniți de nu știu unde, și comandat de niște ofițeri dezertori din armata burbonică; un batalion care se atașă brigăzii noastre și făcu parte dintr-al doilea regiment.

Fiind îți Barcellona, ne puteam socoti chiar în fața dușmanului; deoarece o distanță de numai câteva mile desparte acest oraș de Milazzo și colinele de pe Gesso, unde își instalase tabăra o divizie a Burbonilor. Sosise, așadar, timpul să ne pregătim să scriem cu sânge prima pagină din volumul al doilea al acestei campanii de neuitat, încrezători în vitejia și norocul lui Medici, pe care faima ni-l arăta ca pe unul din cei mai înțelepți și mai neînfricați, după neînvinsul și gloriosul nostru comandant suprem Garibaldi.

După un popas de două zile, mica noastră armată părăsi Barcellona, și se opri în satul Meri, la câteva mile distanță, pe malul apei cu același nume, care se varsă în mare, după ce coboară de pe colinele de la Santa Lucia. Dar apa era secată și albia largă, plină de pietre sclipitor de albe, se strecură printre malurile străjuite de pereți și garduri de cactuși și aloeși care puteau, la nevoie, să folosească drept zid de apărare în fața

fiecăreia din cele două armate.

Comandantul Medici își înșiră oamenii începând din satul Meri până pe cealaltă colină de pe Santa Lucia, ajungând până la casa de la Coriolo, în fața căreia curge un râu îngust, dar adânc, care la nevoie ar fi putut forma o linie de apărare, menită să întârzie pentru câțva timp înaintarea inamicului.

În fața casei de la Coriolo, Giacomo Medici înălță o baricadă care închidea drumul, și o întări apoi cu două tunuri mici, obținute, nu știu prin ce întâmplare, de la Barcellona, care semănau cu două ocheane și făceau un zgomot care abia putea fi deslușit de o ureche fină. Apoi, lăsând în paza mănăstirii de la Santa Lucia un mic batalion sicilian, comandat de Fabrizzi, acesta își luă măsuri de precauție, deoarece cunoștea bine cât de numeroase erau forțele dușmanului și cât erau de nesigure ajutoarele pe care se putea bizui la nevoie.

În dimineața zilei de 17 iulie se răspândi vestea că colonelul Bosco, un om de un curaj nemaipomenit, foarte apreciat de soldații regelui și încercat în multe împrejurări, o pornise în marș de la Messina, în fruntea unui corp de armată puternic, cu intenția de a se năpusti asupra orașului Milazzo și apoi asupra noastră, vrând să ne nimicească înainte de sosirea întăririlor de la Palermo. După asemenea veste, se discută planul

de a-i ataca din flanc pe soldații lui Bosco în timpul marșului, luându-i astfel prin surprindere, pentru ca printr-un asemenea atac îndrăzneț să le provoace panică; dar în consfătuirea ținută de Medici cu cei doi colonei și cu ofițerii săi de stat-major, s-a hotărât să ne mărginim doar la o simplă recunoaștere. Această recunoaștere a fost făcută în orele dimineții și la ea au luat parte câteva companii care, oricât de însuflețit au acționat, nu au reușit totuși să aducă niciun neajuns avangărzii inamice, care înainta numeroasă și cu rândurile foarte strânse. Îmi amintesc că la începutul acestei recunoașteri, întrucât eram lipsiți de cavalerie, colonelul Simonetta din Milano, prieten bun cu Medici și om de o valoare extraordinară, adună niște cai, sui pe ei câțiva infanteriști pentru care mersul în șa nu însemna o noutate, și se repezi cu ei, cu toată îndrăzneala, în flancul inamicului, hărțuindu-l mereu cu un curaj nemaipomenit, în ciuda împușcăturilor care curgeau în jurul lui ca grindină.

În luptă din dimineața aceea, care a avut loc lângă satul d'Archi, nu i s-a arătat dușmanului decât primul regiment, dar în orele de după-amiază, cînd de a deschide focul i-a revenit și celui de-al doilea regiment, cînd nerăbdătorul Bosco a ținut să încerce linia noastră de bătaie, amăgindu-se că ne ia prin surprindere și că ne zdrobește cât ai clipi.

Medici, văzând că inamicul încerca să ne dea câteva lovituri grele, ordonă ca batalioanele lui Malenchini, unite cu batalioanele lombarde, să înainteze unul după altul până la Coriolo, unde rezistară dârz în fața asaltului Burbonilor, reușind să-l respingă. În încăierarea aceea n-a lipsit mult ca armata regelui să piardă o bună parte de artilerie, și fără îndoială că ar fi pierdut-o, dacă batalionul al cincilea din brigada noastră n-ar fi fost chemat înapoi de la luptă odată cu venirea nopții.

Lupta de la Coriolo a fost un început fericit pentru partea a doua a campaniei și soldații lui Medici l-au socotit că pe o prevestire extraordinară, bucurându-se din plin de ea. Dar eu mă gândeam că, în ciuda micii noastre victorii, un corp de cinci mii de oameni intrase totuși în Milazzo, iar noi eram într-un număr foarte restrâns, fără artilerie și mai ales fără Garibaldi, a cărui prezență valora, pentru mine, mai mult decât toate artileriile din lume.

Ce se va întâmpla – mă gândeam eu – dacă cei cinci mii de oameni ai lui Bosco, odihniți și hrăniți în toată legea, se vor năpusti asupra pozițiilor noastre slabe și vor folosi din plin tirul tunurilor, în timp ce garnizoana de la Messina, coborând de pe înălțimile muntelui Gesso, ne-ar putea ataca pe la spate?"

Dacă Garibaldi ar fi fost printre noi, un asemenea gând nu

m-ar fi tulburat nici în vis măcar; dar eu nu puteam, și nici nu știam să aștept minuni și nici nu credeam vreodată că în lipsa lui s-ar putea repeta la Milazzo minunile de la Calatafimi și de la Palermo.

Și, într-adevăr, printre voluntarii noștri se auzea mereu aceeași întrebare: „Unde e Garibaldi? Când va veni Garibaldi? Oare vom putea cuceri noi Milazzo fără Garibaldi?”

III

În seara zilei de 18 iulie, o larmă nemaipomenită de glasuri voioase și de lume care alerga îmi anunță sosirea lui Garibaldi. Venise cu o trăsură, împreună cu colonelul Cosenz⁷⁴, urmat de câteva batalioane, la o distanță atât de mică, încât în câteva ore urma să fie printre noi. Un glas tainic îmi sună în inimă: „Garibaldi a venit, Milazzo e al nostru!”

În dimineața următoare, toți ofițerii superiori ne-am dus să-l vizităm, iar el ne-a invitat să-l însoțim pe colina de la Santa Lucia, deoarece ținea ca de pe înălțimea aceea să explorăm terenul, și să ne împărtășească ideile lui.

Cu obișnuitul său ochean uriaș la ochi, privea îndelung istmul strâmt, pe care se ridica în chip de turn Milazzo, și din

⁷⁴ Enrico Cosenz (1820-1898) militar încercat, luptă alături de Garibaldi, devine

când în când se întorcea spre noi, ca să ne atragă atenția asupra lucrurilor pe care le socotea importante.

De pe dealul acela se vedea totul foarte bine, ca într-un zbor de pasăre: se distingeau cele trei drumuri care leagă istmul cu pământul, se vedea orașul înclinat, în formă de amfiteatru, și se putea zări vechiul castel care îl domină dinspre nord, fortificat cu două șiruri de ziduri și bine apărat de artilerie. Terenul dimprejur era împărțit în tot felul de grădini de zarzavat, înconjurată de ziduri, poteci înguste și vegetație bogată de cactuși și de crânguri de agave; ici și colo se vedeau case și mori, apoi un lan de păpuriș crescut într-un semicerc. Numai partea care dădea înspre mare, la dreapta castelului, apărea stearpă pe o bună porțiune și complet descoperită în fața tunurilor, care își scoteau capetele printre metereze.

Văzând cât de greu o vom putea scoate la capăt din strâmtoarea în care ne aflăm cu atât de puțini oameni și fără niciun ajutor din partea artileriei, și pe de altă parte gândindu-mă la ușurința extraordinară cu care ar fi putut dușmanul să-și apere Milazzo, nu mai știam ce să cred, și îmi fixam ochii asupra lui Garibaldi, căutând să-i citesc pe chip până

și gândurile cele mai tainice. Dar Garibaldi era voios și senin că totdeauna, și din când în când lăsa ocheanul ca să mai discute liniștit cu Medici și cu Cosenz, și s-ar fi spus că ochii lui nu vedeau decât trandafiri și coroane de lauri.

Mie îmi părea cu neputință să cucerim Milazzo, aruncându-ne orbește în mijlocul sălbăticiiei de nedescris a terenului acelaia, cu atât mai mult cu cât trebuia să ținem seamă că lărgimea istmului era aproape 1300 metri și în ținta directă a tirului bateriilor de artilerie din castel, fără să mai socotim și bateriile de câmp pe care le avea cu el blestematul de Bosco. Atunci am crezut că Garibaldi avea intenția să atragă prin vreo stratagemă pe dușman în afara poziției atât de avantajoase pentru el, și să dea lupta într-un loc complet deschis, departe de tunurile din oraș, dar sărmana mea minte nu putea ghici planul pe care și-l fixase de mult marele căpitan.

Punând capăt explorărilor sale, Garibaldi încredința ocheanul lui Basso și exclamă:

— Ei bine, mâine îi vom da patru lovituri strașnice chiar și fanfaronului acela de domn Bosco!

— Amin! am spus eu, întorcându-mă spre colonelul Malenchini, care era lângă mine și mi se păru că am de așteptat o mie de ani până să văd împlinindu-se ceea ce hotărâse Garibaldi

și ce aștepta el de la noi.

E bine ca cititorul să afle că faimosul colonel Bosco nu era un străin pentru Garibaldi, deoarece îl cunoscuse la Palermo cu ocazia discuțiilor parlamentare de la palatul pretorial, unde se manifestase ca un om arogant, și peste măsură de provocator.

Cu prilejul acela, înflăcăratul Ahile al armatei **burbonice** își îngăduise să vorbească foarte obraznic, și făcu atâta zgomot, bătând cu picioarele în pământ și izbind cu teaca sabiei picioarele meselor și scaunelor, încât Garibaldi cu multă greutate reușise să-și păstreze calmul și mult mai greu decât el se stăpâniră să nu izbucnească ofițerii săi, care erau de față, indignați de atâta neobrăzare.

Nu trecuse mult de când ne despărțisem de Garibaldi și abia ajunsesem acasă și mă pregăteam tocmai să mănânc obișnuita supă de legume, când din stradă se auzi o forfotă nemaipomenită de lume și niște strigăte ascuțite. M-am repezit la fereastră și am văzut cum șapte sau opt soldați din batalionul meu duceau o femeie pe care se străduiau, fie cu rugăminți, fie cu brutalitate, s-o ferească de mulțimea furioasă ce părea că vrea să o sfâșie.

Femeia avea fața plină de sânge, cozile despletite pe spate, hainele făcute zdrențe, și țipa ca un vultur. Am ieșit cât am putut

mai repede afară în prag și, ajutat de câțiva ofițeri, am reușit să o apuc pe nenorocita aceea și să o trag în casă. Am închis apoi ușa, lăsând afară toată mulțimea care vocifera și făcea o gălăgie de nedescris.

Iată ce se întâmplase: Câțiva din soldații mei, care făceau de gardă la avanposturile din partea șoselei care leagă Milazzo de Messina, văzând o femeie trecând dincolo de liniile noastre și alergând cât poate de iute peste câmpuri, i-au strigat să se oprească. Femeia se făcu că nu aude, și atunci soldații începură să o urmărească; deși fugea ca un iepure, aceștia reușiră totuși să o prindă și să o oprească. În timp ce o duceau prin satul Meri la comandantul regimentului, țăranii care se adunaseră în jurul ei au recunoscut-o; era soția unei iscoade a poliției burbonice; convinși că ea nu voise să fugă de la Milazzo la Messina decât ca să comită o ticăloșie, voiau să o smulgă din mâinile păzitorilor și să o judece pe loc.

Am invitat-o să se așeze pe un scaun. M-am uitat fix la ea și ea de asemenea m-a privit cercetător, în adâncul ochilor. Era neagră ca o țigancă, arsă de soare, și nu arăta să fi trecut de 28 de ani. Fața ei avea o expresie cutezătoare și vicleană.

La primele mele întrebări a răspuns cu un aer foarte nevinovat că era soția unui cizmar care locuia în Mes-sina, și că a

vrut să fugă din Milazzo de frica războiului și mai ales ca să-și regăsească soțul. Nega că el ar fi fost vreodată agent de poliție, nega, de asemenea, că ar fi vorbit vreodată cu colonelul Bosco sau cu vreun alt ofițer din armata regelui, jura apoi pe toți sfinții și pe toate fecioarele din rai că nu a avut și că nici nu avea asupra ei o scrisoare, cât de mică, niciun bilețel măcar, fie și cât o anafură.

În timp ce procedam la interogatoriul acela oficial, cât mai politicos cu putință, cei de afară strigau sub ferestrele mele cât îi ținea gura, iar două persoane mai de vază din sat, reușind să pătrundă până la mine, voiau să mă convingă că netrebnica aceea era o iscoadă a colonelului Bosco și fiind soția unui agent de temut, nu avea de ce să fugă din Milazzo decât ca să ne pricinuiască vreun mare rău.

— Priviți bine, excelență – îmi spunea unul din cei doi oameni respectabili – cercetați și veți găsi cu siguranță asupra ei o scrisoare, sau dacă nu, o are undeva în trup; a făcut din ea un ghemotoc și l-a înghițit.

— Pentru Dumnezeu! am exclamat – ați vrea poate s-o omor ca s-o caut în stomac?

— Oh, nu! răspunse celălalt. Dar vă rog să credeți că o scrisoare pe hârtie velină, închisă într-o bilă mică de ceară, poate

fi ușor înghițită și apoi...

Eu l-am întrerupt cu un hohot de râs și i-am răspuns:

— Bine, dacă așa stau lucrurile, ar fi de competența unui felcer...

Și reluând discuția mea cu femeia, i-am spus: – N-ai să mă poți face să cred că nu ai asupra ta o scrisoare sau vreo știre pentru alții, pe care urmează să o transmiți prin viu grai. Fii sinceră cu mine și încetează să te mai prefaci și să te mai juri atât, și n-are să-ți pară rău.

— Excelență – răspunse femeia – nu dați ascultare oamenilor ăstora care îmi vor răul; eu nu știu nimic și n-am nimic la mine, și dacă mă veți dovedi mincinoasă, omorâți-mă!

Văzând că nu puteam obține nimic de la ea cu binele, am început s-o iau cu răul, amenințând-o că o voi omorî ca pe un câine, dacă nu-mi va declara ceea ce-i comunicase Bosco la ieșirea din Milazzo.

Dându-mi însă seama că vorbeam cu pereții, am chemat în cameră un caporal și trei oameni, și m-am prefăcut că ordon caporalului să o scoată afară și s-o împuște; dar netrebnica nu s-a lăsat impresionată.

— Ei bine – am spus eu, pierzându-mi răbdarea – vrei să arăți că ești mai tare decât dracu' împielit? O să vedem noi dacă

nu suntem mai ai dracului decât dracul care ține cu tine!

Și m-am adresat unui ofițer care era de față:

— Ia-o pe încăpățânata asta și percheziționeaz-o bine din cap până-n picioare!

Doi sergenți o și apucară ca s-o scoată afară, dar ea începu să dea din picioare, să-i zgârie și să-i muște, și făcu atâta scandal, pradă unei furii cumplite, încât a fost nevoie să fie luată cu forța și dusă în camera vecină, unde se afla un pat.

Puțin după aceea, ofițerul s-a întors și mi-a arătat un sul mic de hârtie, învelit într-o bucată subțire de tafta.

— Iată ce am găsit la vipera aceea.

Am răsucit hârtia și am deschis-o. Era o foaie velină, scrisă pe ambele părți de mâna colonelului Bosco.

Acesta se plângea generalului Clary⁷⁵, comandantul Messinei, de lașitatea arătată cu o zi înainte de câțiva ofițeri de-ai lui, și îl ruga să-i trimită de urgență în apele portului Messina două fregate cu aburi, rugându-l în același timp să ordone coborârea câtorva trupe de pe înălțimile muntelui Gesso; aceasta îi dădea putința să-l amenințe pe dușman din flancul drept și din spate.

⁷⁵ Generalul burbon Tomasso Clary (1798-1878) a fost unul dintre cei mai

Scrisoarea se termina cu făgăduiala că dacă Clary va acționa cu promptitudine, neînfricatul Bosco va intra curând după aceea, triumfător, în Palermo, pe calul lui Medici.

După ce am citit scrisoarea, am socotit că nu mai avea niciun rost să continui interogatoriul femeii, așa că am zburat să-l caut pe Garibaldi, ordonând însă mai întâi ofițerului să o păzească cu cea mai mare atenție.

Garibaldi a parcurs scrisoarea de la un capăt la altul, fără să rostească un cuvânt și fără să arate niciun semn de tulburare sau de uimire; numai când a ajuns la făgăduiala pe care o făcea Bosco de a intra în orașul Palermo pe calul lui Medici, a exclamat:

— Auziți ce nerușinare!

Și din clipa aceea a luat în sinea lui hotărârea că Bosco nu va intra în Palermo pe calul lui Medici, ci că, dimpotrivă, el își va face intrarea în Messina pe calul lui Bosco.

Despre acestea însă vom mai vorbi la timpul potrivit.

L-am întrebat pe Garibaldi ce hotărâre trebuia luată în privința acestei ticăloase de femei care fusese gata să ne arunce într-o primejdie atât de mare, și care ar fi fost pentru noi mai rău decât orice năpastă, dacă ar fi izbutit cumva să ajungă teafără și

nevătămată la generalul Clary, în Messina.

Garibaldi a reflectat câteva clipe, apoi a adăugat:

— Ce ai vrea să-i faci? Ați vrea poate să fie împușcată o femeie?... Trimite-o la Barcellona!

M-am întors acasă și, intrând în camera unde se afla prizonieră, am întrebat-o:

— Mai poți să negi și acum că ai vorbit cu Bosco? câți oameni sunt în Milazzo? Câte tunuri ai văzut? Ce se spune că are de gând să pregătească comandantul? Ce se crede despre Garibaldi?

Cățeaua nu scotea niciun cuvânt și continua să mă privească cu ochii încruntați.

I-am întors spatele, fiindcă îmi făcea rău să o văd și am ordonat să fie dusă la Barcellona, unde a ajuns în viață numai datorită baionetelor voluntarilor noștri, care au salvat-o cu foarte mare greutate din mâinile răzbunătoare ale populației mânioase din Meri, căreia i s-a alăturat o mulțime de țărani; aceștia cereau, cât îi ținea gura, moartea iscoadei.

Eu aș putea să spun la ce se gândea Garibaldi după ce a citit cele scrise de Bosco generalului Clary, și sunt îndreptățit să cred că și-a întărit mai mult hotărârea de a ataca în ziua următoare Milazzo, tăind astfel capul taurului dintr-o singură lovitură.

Amenințarea de a vedea apărând în locurile acelea, dintr-un moment într-altul, o iscoadă a Bourbonilor, ba chiar să se pomenească atacat în flancul drept și în spate de trupele care aveau de gând să coboare din înălțimile muntelui Gesso trebuiau să constituie pricini destul de puternice încât să-i stimuleze generoasa lui nerăbdare și să-l grăbească să atace el primul.

Nimeni nu va putea susține cu certitudine că prezența unui vas de război burbonic în apele acelea avea să împiedice victoria noastră; vom vedea însă peste puțin timp cum din pricina asta victoria noastră avea să devină mult mai anevoioasă și mai costisitoare, mai scump plătită, chiar dacă luptând pe peticul acela îngust de pământ eram în deplină siguranță dinspre mare.

Știind, așadar, că în ziua următoare trebuia să ne avântăm într-o luptă hotărâtoare, de al cărui rezultat depindea poate triumful sau ruina unei acțiuni atât de bine începute, mulți dintre noi eram neliniștiți din cauza informațiilor foarte îngrijorătoare pe care le primeam cu privire la terenul din jurul orașului; atunci Malen-chini și cu mine ne-am hotărât să aflăm amănunte cât mai precise, fie chiar cu riscul unei încăierări cu avanposturile inamicului. Așadar, cerându-i lui Medici și obținând permisiunea să facem o largă recunoaștere înspre Milazzo, am pornit de la Meri. Ne însoțeau șase companii; folosind și ajutorul

locotenentului Caccavaio, dezertor din armata de vânători a Bourbonilor, care locuise multă vreme în Milazzo, am înaintat până dincolo de satul Santo Pietro, căutând în zadar dușmanul, care nu ni se arătă de nicăieri.

Atitudinea rezervată a colonelului Bosco ne-a făcut să credem că el avea trupele adunate într-un singur loc, fie pentru că se aștepta la un atac puternic din partea noastră a doua zi, fie că intenționa el însuși să ne atace, în cazul că noi nu ne-am fi mișcat în niciun fel. Oricum, după ce am cercetat până acolo unde ne-a îngăduit prudența, ne-am întors la pozițiile noastre, convinși mai mult ca oricând că vom avea mult de furcă cu dușmanul, și, pe deasupra, mai curioși ca niciodată să vedem cum va rezolva Garibaldi în practică o problemă care pentru noi părea foarte anevoie de dus până la capăt.

Reîntorși la Meri, am aflat că numărul tovarășilor noștri crescuse: sosise, cu batalionul lui, Clemente Corte⁷⁶, eliberat din temnița grea de la Gaeta; mai venise apoi englezul Dunne, cu patru sute de voluntari sicilieni instruiți de el, și Mosto, cu carabinierii geno-vezi, Missori cu soldații de recunoaștere și

⁷⁶ Autorul face aluzie la anii de închisoare pe care i-a făcut Corte (1826-1895) în fortăreața Gaeta. El a izbutit să evadeze din închisoare și să-l ajungă din urmă pe Garibaldi la timp, ca să lupte împreună la Milazzo

Spech⁷⁷ cu țintașii lui.

Cu aceste ajutoare ne puteam bizui pe aproximativ 4.000 de luptători.

Ca să dau cititorului o idee de adevărata forță a batalioanelor noastre, îi voi spune următoarele: companiile din batalionul meu erau formate din șaizeci și cinci sau șaptezeci de oameni, niciunul mai mult.

IV

În dimineața de 20 iulie ne-am sculat foarte devreme, chiar înainte de a se crăpa de ziuă. Cerul, care fusese destul de noros cu câteva zile înainte, acum se înseninase; zorii s-au ivit într-o lumină trandafirie și calmă, și o adiere ușoară mai potolea din arșița anotimpului; era o climă greu de suportat pentru noi, căci până și în orele dimineții simțeai cum dogorește soarele.

Unind cele trei batalioane, am pornit împreună cu Malenchini spre râu, înșiruindu-ne de-a lungul albiei secate, de un alb neprihănit, datorită pietrelor sclipitoare care o acopereau. Tocmai se lumina de ziuă când Medici se apropie de noi și i se adresă lui Malenchini:

— Ia-o înainte, spre Santo Pietro; regimentul tău este aripa

⁷⁷ Filodor Spech (1810-1866), ofițer garibaldin și renumit cîntăret liric

noastră stânga, eu dau ordin că ai mei să înainteze în același timp cu regimentul tău. Desfășoară-ți oamenii spre mare și fii cu ochii în patru.

După aceste cuvinte, pe care le-am deslușit limpede de la primul la ultimul, Medici se îndepărtă, iar noi rămaserăm singuri. Colonelul ordonă batalioanelor lui să pornească în marș, așa că am luat-o spre Santo Pietro. Câțiva pași mai încolo, ne-am oprit din nou și, ținând o scurtă consfătuire cu colonelul, contele Malacari d'An-cona, aghiotantul lui, și căpitanul Branchini, comandantul primului batalion, am hotărât ca eu să înaintez cu patru companii, alese din cele două batalioane de pe continent, iar Malenchini, cu alte opt companii, să rămână în Santo Pietro, urmărind cu atenție toate mișcările mele, gata să intervină la nevoie.

Am pășit cu destulă grijă și totuși plin de speranță pe terenul care începea să fie cu totul necunoscut pentru noi, și pe care tufișurile dese de cactuși și câteva ziduri îl făceau greu de străbătut cu armata noastră desfășurată. Pentru că totuși nu voiam să înaintăm orbește, și închipuindu-mi că dușmanul era foarte aproape, am desfășurat de o parte și de alta a mea două companii, și în formația asta am mai înaintat o bună bucată de drum. Nu trecu mult și un ofițer trimis din partea colonelului îmi

comunică să mă opresc și, încet-încet, să mă retrag pe nesimțite, ca să unesc companiile mele cu ale lui și să aștept ordinele comandantului.

Am ordonat oprirea și, descălecând de pe cal, m-am urcat pe o căsuță ca să pot cerceta mai bine situația și să-mi dau seama de ce se petrecea în apropiere. Privind foarte atent cu binoclul, am descoperit la o mică distanță două santinele inamice și ceva mai departe am zărit lucind câteva baionete. Trecuse de ora șase cu câteva minute. În același timp, aruncându-mi privirea înspre mare, am dat cu ochii de un vas cu aburi, îndreptat cu prova spre noi, și din câte m-am gândit eu, cred că nu se afla la o depărtare mai mare de zece sau douăsprezece mile. Între noi și vasul acela plutea o corabie modestă: era tocmai corabia pe care Alexandre Dumas urma să se bucure de spectacolul bătăliei de la Milazzo, ca să o poată reda apoi cu atâta poezie cititorilor săi din Franța și Italia.

După ce m-am dat jos de pe casă, le-am făcut semn câtorva voluntari din apropierea mea, cei doi frați Confalonieri din Como, cei doi frați Tarabugi din Livorno, Invernizzi din Bergamo, Antola și Frassinesi din Livorno, Oreste Gagliardi din Pisa și un ofițer florentin, pe nume Salarii, și le-am spus:

— Prieteni, nu departe de aici, unde cotește drumul, sunt

două santinele dușmane; strecurați-vă tiptil printre tufișurile de smochini, apropiați-vă de santinele și trimiteți-le să facă de pază pe lumea cealaltă.

Ofițerul porni imediat cu oamenii lui, încântați toți, de parcă s-ar fi dus la nuntă, ca la câteva clipe după asta să aud patru sau șase focuri de pușcă, după care patrula s-a întors înapoi, aducând armele și beretele sărmanelor santinele care încetaseră să mai facă parte din lumea asta.

De cum s-a stârnit viesparul, a și început să răsunе văzduhul de nenumărate bubuituri și mica mea linie de bătaie deschise cu bucurie focul. Larma se iscă în flancul stâng și bănuiam că în centru avea să se întâmple același lucru îndată.

Pe scurt, câmpul a început să fie presărat cu morți și răniți, iar comandanții celor două companii dispuse în lanț mă înștiințară că atât din dreapta cât și din stânga șuierau numai gloanțe, semn sigur că și dușmanul își întărea forțele din ce în ce mai mult în direcția flancurilor noastre. Am desfășurat în grabă o altă companie, înspre terenul liber și mărginit de mare, temându-mă să nu fiu împresurat cumva din partea aceea; după asta, am expediat pe cineva la Santo Pietro, ca să aflu cum de gloanțele inamice șuierau cu atâta cutezanță din păr tea dreaptă, tocmai de acolo unde, din câte spusese Medici, trebuia să fie

primul regiment al brigăzii sale.

Mi s-a trimis răspuns că regimentul nu ajunsese încă în prima linie și mi s-a ordonat să mă retrag de pe poziție.

În momentele acelea, a te retrage era totuna cu a spune voluntarilor: „Cine poate, să se salveze”. Garibaldi ne spusese de mii de ori: „Nu-i învățați niciodată pe soldați să se retragă, nici pe câmpul de exerciții măcar, pentru că, la nevoie, va ști fiecare s-o facă”.

Sosi pe neașteptate doctorul Tommasi, medicul regimentului, călare pe o frumusețe de mână.

Colegii săi, doctorii din batalion, adică doctorul Fa-ralli și doctorul Luchini, luptau alături de soldați, trăgând cu pușca cu o înflăcărare de nedescris. Însuși capelanul, robustul frate della Gancia, apucase o pușcă, și trăgea cu desperare focuri, unul după altul.

— Tommasi – am strigat – aleargă la Santo Pietro și spune-i colonelului că am intrat în horă și acum trebuie să jucăm, așa că roagă-l să-mi trimită niște ajutoare, și asta cât mai grabnic.

Cât ai clipi, doctorul Tommasi dispăru în galopul calului. Abia se îndepărtase, și iată că apare lângă mine un bătrân de toată frumusețea, cu barbă albă și cu un chipiu plin de galoane, care îmi comunică:

— Sunt colonelul Martínez și vă aduc două companii din garda națională a provinciei Messina. Sunt la ordinele dumneavoastră.

— Bravo, bătrâne – i-am răspuns – mergi înainte cu companiile tale, căci garda națională are precădere în Italia asupra trupei plătite, și hai să căutăm să câștigăm teren!

Bătrânul se supuse și companiile sale modeste, formate numai din tineri chipeși, o porniră înspre mijlocul șoselei. Dar nu făcură nicio sută de pași, când un zgomot îngrozitor ne asurzi urechile, și cinci din flăcăii aceia căzură ici și colo, în mijlocul drumului, sfârtecați de două proiectile de tun.

Văzând ceea ce se întâmplase, oamenii mei, pe cât de avântați porniră la asalt, acum se opriră brusc, îngrămădindu-se cu toții în jurul meu. Ajutat de ofițeri, am reușit să-i îmbărbătez pe noii veniți din Messina, înspăimântați de o primire atât de brutală, și împreună înaintarăm până în preajma unor case, unde câțiva lacomi descoperiră două butoaie cu vin alb, care au fost puse pe loc la dispoziția tuturor; pot spune că mi-a prins bine și mie, care eram mort de sete.

Între timp, bubuiturile de tun deveneau din ce în ce mai dese și comandantii celor două companii, desfășurate în flancurile mele, veniră pe șosea, afirmând că era cu neputință să

se stea în lanț, din cauza gloanțelor care șuierau de pretutindeni.

În timp ce căutam să le mai insuflu puțin curaj, spunându-le că în apropierea noastră se afla colonelul cu restul regimentului, iată că se întoarce doctorul Tom-masi, însoțit de o companie.

Dar mi-am dat seama că ajutorul era *tanquam non esse*⁷⁸, așa că am tras câteva înjurături. Am chemat apoi un ofițer, și i-am spus:

— Încalecă pe calul meu, caută să dai de Garibaldi și spune-i că aici suntem în mare primejdie de a fi împresurați și luați prizonieri.

Până una alta, ca să le mai dau soldaților de lucru în timp ce bubuiturile făceau să se cutremure cele două case și în timp ce un foc viu de artilerie ne prinsese din toate părțile, am ordonat să se ridice o baricadă în drum.

De îndată, ofițerii și soldații cei mai săritori, printre care l-am observat pe furierul meu Eduardo Arbib, scosese ră toată mobila afară din case; mese, scaune, bănci, lăzi, ba chiar și câteva butoaie pline cu pucioasă și acolo, pe loc, cântând și trăgând câte un foc, se apucară să înalțe o baricadă.

⁷⁸ Ca și cum n-ar fi fost (în limba latină în text)

De cum a fost terminată baricadă, Dumnezeu știe cum, voluntarii au sărit în mijlocul ei și, deschizând focul cu tot avântul, respinseră în două rânduri atacurile vânătorilor burboni, care veneau în goană din fundul șoselei, să o ia cu asalt. Îmi amintesc că Eduardo Arbib, în timp ce îmbărbăta pe niște tineri din Messina și le arăta cum să ochească mai bine, căzu deodată lungit la pământ și, întorcându-se spre mine, care stăteam lipit de zidul uneia din cele două case, îmi strigă:

— Beppe, m-au lovit cu o piatră!

Viteazul furier fusese lovit de schija unei grenade în femurul sting, dar, în înflăcărarea luptei, i se păru că îl nimerise doar o piatră.

Atunci am strigat spre doi medici din batalion:

— Pentru Dumnezeu, ați venit în Sicilia să luptați, sau să-i îngrijiți pe răniți?

Și doctorul Tommasi, la fel de entuziast ca și ceilalți, și foarte dornic de a lupta și el alături de noi, se văzu totuși silit să ordone să se adune toți răniții și să fie duși în spatele liniei de bătaie.

Între timp, cele două companii desfășurate se uniseră cu celelalte în spatele caselor, lângă baricade, unde se luau la întrecere care să tragă mai cu înverșunare. Eu mă uitam în toate

părțile, așteptându-l pe Garibaldi de parcă l-aș fi așteptat pe Mesia.

Dar iată cum, pe neașteptate, văd alergând înspre noi, în goană mare, o nouă companie, trimisă de colonel ca întărire. Era compania a doua a regimentului, comandată de Gualtiero Adami, având ca locotenent pe Palagi, tot din Livorno.

Nouă companie, fără să mai țină seamă de semnele pe care le făceam și nici de strigătele mele menite s-o oprească, întrucât intenționeam să o desfășor pe flancul stâng, ca să nu se îngrămădească pe un spațiu atât de îngust un număr atât de mare de oameni, se repezi pe baricadă, ba câțiva soldați o și depășiră cu o oarecare distanță. Numai că o rafală de mitraliere înfrâna nebunescul asalt și sărmanul locotenent Palagi, grav rănit, căzu fără simțiri în țarină, împreună cu alți câțiva tovarăși, în clipa aceea aș fi fost în stare să-mi vând sufletul diavolului, dacă diavolul i-ar fi dus vestea lui Garibaldi în ce foc al gheenei ne aflam, dar, din fericire, Garibaldi află de starea noastră fără ca diavolul să-și mai vâre coada.

El stătea în picioare pe acoperișul unei case, privind cu ocheanul înspre așezările din Santa Marină, în partea unde se vedea un fum gros și de unde se auzeau bubuituri una după alta, așa că întrebă cu glas tare:

— Ce se petrece acolo?

Și tocmai când Garibaldi cerea informații, ofițerul pe care îl trimisesem la el pe calul meu îi spuse, într-o suflare, tot ce era de spus; generalul coborî într-o clipă și ordonă lui Missori, lui Dunne și lui Spech să alerge în ajutorul meu.

În timp ce Garibaldi dădea aceste ordine, colonelul Malenchini, cu tot restul regimentului, venea și el în goană mare pe șosea, ca să mă ajute; dar nici nu ajunsese la o sută de pași de barcadă, când o și văzu sărind în aer și sfărâmându-se în mii de bucăți; alte două grenade explodară și nimeriră în plin chiar în mijlocul trupei colonelului. Când se petrecu măcelul, lângă mine se afla Pietri Coccoluto Ferrigni, numit Yorik⁷⁹. Printre sărmanii voluntari uciși de schijele infernale îi văzurăm pe doi dintre ei cu picioarele atât de adânc sfârtecate, încât ajunseseră să se vadă oasele goale și de culoare albă; din cauza suflului, unuia îi intrase gamela în pântecul despicaț de o schijă; altuia, căruia îi despicasă țeasta în două, îi țâșniseră creierii afară, stropindu-l ca o ploaie caldă și grețoasă pe aghiotantul meu Filippo Liccioli, posesorul

⁷⁹ Pietro Coccoluto Ferrigni (1836-1895) cunoscut mai ales sub pseudonimul de Yorik, și-a dobândit renume după ce a participat la expediția celor O MIE, prin activitatea sa de gazetar; a făcut cronică dramatică la ziarul „Națiunea” din Florența și este autorul unor volume care cuprind impresii de călătorie și amintiri personale

faimoaselor vii de la Rufina. Am văzut cadavrele acestea din nou, după o jumătate de oră, când am trecut iar toți pe acolo. Dar învălmășeala produsă din cauza tirului continuu al artileriei de la o distanță de numai două sute de metri a fost atât de mare, încât sosirea neașteptată a colonelului Cosenz, care a ajuns în gatep la noi, mi-a apărut ca o minune dumnezeiască.

Trecuse o oră și un sfert de când începuse lupta.

Cosenz așează oamenii în ordine și ordonă să-i ducem ceva mai departe, pe niște câmpuri, în spatele unor tufișuri dese. În timp ce ne organizam astfel, prin fața noastră trecu în goană mare batalionul lui Dunne, apoi țițașii bătrânului Spech, și după aceea cercetașii. Focul de artilerie încetă brusc dinspre partea aceea, fiindcă primul regiment al lui Medici și batalionul lui Corte îi asaltară puternic pe ostașii burboni chiar în mijlocul liniei lor.

După aceea, Cosenz dădu neîntârziat dispoziție lui Mă-lenchini să pornească în marș cu regimentul lui în spatele soldaților lui Dunne și Spech, care luptau corp la corp; acțiunea aceasta mătură cât ai clipi din ochi plajă de batalioanele inamicului care începuseră să ne dea târcoale prin stânga, încercând să-i taie armatei lui Garibaldi retragerea.

Primul regiment din brigada Medici și batalionul lui Corte luptaseră cu mare succes în flancul nostru drept împotriva unor

forțe cu mult superioare prin număr și prin posibilitățile artileriei, dând dovadă de o vitejie uimitoare, dar bătălia încă nu se terminase; mai aveam de trecut peste niște blestemate de plantații de trestie, din spatele cărora vânătorii lui Bosco trăgeau fără niciun risc pentru ei; noi trebuia să punem stăpânire pe casele de la marginea orașului și pe podul cel mic care ducea spre poarta orașului Milazzo.

Cu puțin timp înainte, inamicul lansase împotriva nu știu cărui batalion de voluntari un escadron de husari care provocaseră la început puțină panică în rândurile tinerilor noștri infanteriști, dar odată cu sosirea neașteptată a lui Garibaldi, situația luă altă întorsătură, și husarii își găsiră nașul.

Vă voi povesti acum o întâmplare cunoscută de toți, așa cum mi s-a povestit și mie la puțin timp după ce s-a petrecut; amănuntele acestui fapt au dat loc unor versiuni care au circulat, deosebindu-se mult unele de altele.

Garibaldi, după ce îi mai liniști pe infanteriști de teama căilor de care erau atât de înspăimântați și îi îndemnă să se adăpostească în spatele copacilor de unde să tragă în dușmani cu gloanțe bine ochite, se afla într-un câmp, însoțit de căpitanul Statella, de Missori, de câțiva cercetași și de o patrulă de carabinieri geno-vezi. Se întâmpla ca niște husari, care

înaintaseră mult prea departe, trăgând pe furate, așa cum se obișnuiește să se spună când într-un grup mic fiecare trage pe contul lui, tocmai se întorceau spre baza lor, fiindcă simțeau că voluntarii noștri trag în ei stând pitiți pe după copaci și în spatele gardurilor de măracini. Căpitanul husarilor, care galopa în fața lor, văzându-l pe Garibaldi, se repezi înspre el cu sabia ridicată; dar Garibaldi așteptă atacul cu sânge rece și apucă hățurile calului cu o putere herculeană; părând lovitura căpitanului, el răspunse printr-o lovitură dată cu tăișul sabiei ascuțite, care-i sparse capul dușmanului și îl trânti jos din șa.

Mi s-a povestit că Garibaldi, în clipa în care și-a oprit brusc calul, i-a strigat căpitanului:

— Predă-te, câine!

Din fericire, cei care îl însoțeau pe Garibaldi erau și ei niște viteji demni de un asemenea erou; astfel, neînfricatul Missori trimise pe lumea cealaltă doi cavaleri cu câteva împușcături bine ochite, în timp ce Statella doboră la pământ pe un sergent uriaș, tocmai când acesta se pregătea să se năpustească asupra generalului.

În legătură cu acest sergent, sunt unii care pretind că el ar fi ajuns să pună mâna pe Garibaldi, luându-l prin, surprindere, chiar în momentul în care generalul nostru îl doborâse pe

căpitanul husar, și că ar fi reușit poate să-l trântască la pământ și să treacă peste el, dacă un glonte de revolver al lui Statella nu i-ar fi prăbușit calul. Am mai auzit spunându-se că Garibaldi, scoțându-și pumnalul pe care obișnuia să-l țină la centură, se eliberă dintr-o lovitură de strânsoarea aceea înfiorătoare.

Dar cea mai de necrezut dintre versiuni este aceea conform căreia sergentul ar fi căzut mort înainte de a ajunge la Garibaldi. Oricum s-ar fi petrecut lucrurile, e cert că restul escadronului de husari a fost zdrobit de carabinieri și de cercetașii noștri, și că puțini dintre cavalerii aceia trufași au avut șansa să se înapoieze zdraveni în Milazzo.

Oamenii care au asistat la gloriosul episod mi-au spus că Garibaldi, întorcându-se spre Missori, ar fi exclamat:

— Mulțumesc, Missori, mi-ai salvat viața.

Când și-a văzut respinsă cavaleria despre care credea că va face minuni și pe voluntari cum țineau piept pretutindeni, conduși de o minte mereu trează, dușmanul își mai potoli furia, dându-ne și nouă prilejul de a mai respira puțin.

Atunci am observat că vasul cu aburi pe care îl zărisem cu câțva timp înainte se apropiase de plajă și ridicase drapelul

nostru. Era vorba de o frumoasă corvetă⁸⁰ înarmată cu șapte tunuri mari, care părea gata să ne sară în ajutor, și, într-adevăr, se vedea cum lansase pe mare o șalupă care plutea înspre noi.

Mă gândeam: „Oare de unde dracu’ a scos Garibaldi o navă atât de frumoasă?”

Era o nouă minune pe care nu mi-o puteam închipui, deoarece, trăind de multe zile prin meleagurile acelea, și neavând niciun ziar și nicio veste din Palermo, ignoram cu totul faptul că Anguissola îi oferise lui Garibaldi corveta burbonică Vevoce, și că acum această corvetă purta numele viteazului colonel Tukery.

Puțin mai târziu, mi-am adunat resturile batalionului, la care s-au adăugat și câțiva soldați din alte companii, și m-am îndreptat din nou pe șoseaua care duce la Santo Pietro, cu convingerea că pe țărm nu mai era nimic de făcut, din moment ce nu se mai vedea nici picior de dușman și chiar dacă s-ar mai fi întors vreunul ar fi avut de-a face cu tunurile de pe corvetă, cu care nu era de glumit. Îndată ce am ajuns în șosea, mi-a ieșit în cale colonelul Guastalla, șeful statului-major al brigăzii, care mi-a strigat de departe:

— Te-am răzbunat! Am capturat unul din tunurile care

⁸⁰ Navă de război de mic tonaj

ți-au făcut atâta rău!

Și apropiindu-se, îmi arătă ranița tunarului principal, care fusese omorât lângă tunul lui. L-am întrebat apoi ce trebuia să fac în continuare, și el îmi răspunse:

— Oprește-te aici și în curând vei primi ordine.

Nu au trecut nici zece minute și generalul Medici se apropie în galop, cu întregul său stat-major, spunându-mi:

— Mergi înainte, Bandi, intrăm în Milazzo; pe Garibaldi îl găsim acolo!

Am mers în pas alergător, în urma calului generalului, și peste puțin timp am ajuns în punctul unde mai.

Înainte ridicasem baricada și unde mitralierele inamice loviseră atât de crunt sărmanul meu regiment.

Dumnezeule, ce spectacol! Mi-am întors privirea în altă parte, ca să nu văd măcelul acela, și am dat piteni calului.

Când am ajuns la podul de lângă Milazzo, toți eram cu limba scoasă de un cot. Soarele dogorea cu putere și țevile puștilor se încinseseră ca focul.

Lângă pod se vedea un tun mic; alături de el, Garibaldi ținea sabia în mina. Când am ajuns noi, tunul descărca foc și după ce se împrăstie fumul, apărură în fața noastră patru sau cinci artileriști, dintre care unul rămăsese cu un singur picior.

Înainte că tunul să fi fost încărcat din nou, o schijă de grenadă îl lovi în plin, făcându-l fărâme. Doi dintre artileriști căzură, ceilalți se îndepărtară la un semn al lui Garibaldi care, văzând că tunul devenise inutil, se trase înapoi.

De cum dădu cu ochii de mine, îmi strigă:

— Ordonă să fie luat de aici, căci nu mai e bun de nimic!

Oamenii mei se adăpostiseră în câteva case din vecinătatea podului; am chemat niște ofițeri care au luat tunul și l-au dus în altă parte.

Garibaldi mă întrebă apoi:

— Unde sunt celelalte batalioane?

— Resturile batalionului meu sunt aici – i-am răspuns.

— Bine – făcu Garibaldi. Acum trebuie să intrăm în oraș.

În clipa aceea lângă el se aflau colonelul Cosenz și Migliavacca, maiorul care s-a prăpădit la un sfert de oră după aceea.

Am rămas un timp înghesuiți în casă. Tunurile din castel trăgeau cu toată furia și câteva batalioane de infanteriști, înșirate în fața cazărmii de la picioarele castelului, dezlănțuiau un foc că de iad.

Trecând vitejește prin primejdia plantației de trestii de pe malul drept al apei, ajunse până la noi și colonelul Corte, cu restul

oamenilor lui. Am făcut câțiva pași ca să-i strâng mâna, dar înainte să ajung la el, l-a nimerit un glonte, care l-a lovit chiar în partea stângă a pieptului, deschizându-i o rană cât o palmă.

Câțiva soldați l-au luat în brațe și el îmi spuse, abia auzit:

— Oh, Pippo!...

Era ora unu după-amiază și lupta nu numai că era în toi, dar amenința să devină mai îndârjită, fiindcă încăpățânatul de Bosco ținea să-și încerce din nou soarta, pornind atacuri cât mai îndrăznețe.

Garibaldi, la rândul său, de neclintit în hotărârea de a cuceri orașul Milazzo înainte de căderea nopții, îi ordonă lui Cosenz să înșiruie în partea stângă pe toți oamenii care până atunci trăgeau fără prea mult folos din spatele caselor; și astfel formară un lanț lung, care se întindea de la capătul podului până la mare. În timp ce organizam formarea lanțului, în urma ordinului lui Cosenz, sergentul meu, gornistul, îmi spuse:

— Priviți, domnule maior, priviți cine e pe corvetă!

M-am întors și, ridicându-mi bine binoclul, l-am văzut pe Garibaldi cățărat pe catarg cum privea cu ocheanul de jur-împrejur.

După ce scrută îndeajuns zărea, fără să-i pese câtuși de puțin de gloanțele care țiuiau în jurul lui, venind dinspre

fortăreața ridicată pe stânca ce se înălța aproape perpendicular pe mare, coborî cu ușurință de pe catarg și începu să dea ordine.

Corveta înainta rapid, și astfel se încinse un duel de tunuri între ea și fort, duel care nu produse nicio pagubă corvetei, dar care ne-a distrat grozav, deoarece artileriștii burbonici nu se puteau abține să nu ne ureze și nouă câte un bun venit, dăruindu-ne din când în când câte o grenadă.

Garibaldi ordona să se tragă în fort numai ca să-și ascundă adevărata lui intenție, căci atunci când o coloană ieși din oraș să reînnoiască asaltul, corveta *Til-kery* o lovi în plin cu tunurile ei și o sili să se retragă, zdrobită și fărâmițată, între zidurile de unde pornise.

La vederea acelei acțiuni strategice izbucni un entuziasm general, cu urale, aruncări de chipiuri și de puști, în chip de salut pentru omul de neînvins care se price puse, printr-o vitejie și dibăcie neîntrecute, să preschimbe în victorie o luptă dusă până atunci cu perspectiva unui rezultat foarte îndoielnic.

Reîntors pe țarm, Garibaldi ordonă lui Medici și lui Cosenz să pornească ultimul atac. Acest asalt, la care a luat parte și batalionul lui Guerzoni, sosit chiar atunci de la Barcellona, înfrânse ultimele rezistențe ale Burbonilor, așa că, în sfârșit, am putut intra în Milazzo.

Unii istorici au scris, și multă vreme li s-a dat crezare, că populația din Milazzo ne-a primit cu ulei încins și cu pietre; mă mir cum de și-a putut închipui cineva o poveste atât de stupidă, deoarece când am intrat în oraș, nu am văzut pe niciunul din pușinii locuitori care mai rămăseseră acolo, iar cei care își făcură apariția mai târziu erau mai mult morți decât vii.

După ce am intrat în Milazzo, Bosco ne-a mai dăruit, ce-i drept, câteva împușcături și proiectile de tun, după care și-a închis toți oamenii în castel.

Câteva minute mai târziu eram cu toții adăpostiți în case și atât de aproape de zidurile castelului, încât unii din soldații noștri începură o adevărată discuție cu soldații burboni, schimbând cu ei vorbe îndrăznețe și chiar amenințări.

Înflăcăratul Bosco era prins în cursă.

Victoria de la Milazzo mi se mai pare și acum o adevărată minune, dar trebuie să spun că acolo, la fața locului, m-a uluit de-a dreptul. Eram în Milazzo și mă întrebam în sinea mea: „Cum dracu’ de am intrat în oraș?”

Bosco, pe lângă o armată care număra peste cinci mii de oameni, mai avea două baterii de câmp și aproape treizeci de piese de artilerie înșirate de-a lungul zidurilor; ca poziție, deținea în exclusivitate un istm foarte îngust, plantațiile dese de trestie,

poteci ascunse printre zidurile grădinilor și multe altele erau în avantajul lui; în schimb, noi la începutul luptei nu aveam decât niște forțe foarte modeste; două tunulețe ridicole și toate blestemățiile unite parcă în defavoarea noastră. Dar Bosco nu era Garibaldi și nici voluntarii lui Garibaldi nu erau soldații lui Bosco.

În lupta aceea am pierdut peste 650 de oameni, morți și răniți; Bourbonii au pierdut mult mai puțini.

Soldații lui Bosco jurau că ei luptaseră împotriva a zece mii de oameni, dacă nu și mai mult, și până la urmă n-a fost chip să-i convingem de adevăr.

Între timp, Garibaldi, neobișnuit să se culce pe laurii gloriei, ordonă să se ridice baricade pe străzile care duceau la castel și să se instaleze gărzi puternice chiar și în afara orașului, înspre partea în care garnizoana dușmană, vrând să ne joace vreo festă cu totul nedorită, ar fi putut ieși cu ușurință din oraș.

V

După ce am deschis larg porțile orașului Milazzo, o droaie de derbedei, avizi de pradă, au tăbărât grămadă să le arate voluntarilor noștri magaziiile uriașe, pline până la refuz cu vinuri și butoaie întregi cu tot soiul de cărnuri puse la sărat. Toată noaptea aceea de pomină am ținut-o numai într-un chef; toți cei amețiți de băutură făceau gălăgie prin bisericile și casele pustii,

În timp ce oamenii treji făceau de gardă. Pe înserate, când cheful se întetise din cale-afară, am căutat să-i mai potolim pe oameni, dar străduința noastră s-a dovedit zadarnică. Vinul începea să-și facă efectul și chiar dacă aroma și tăria alcoolului proveneau din gâtul unor sticle grozave, descoperite prin pivnițe, ei s-au amețit totuși și și-au făcut de cap până în clipa în care somnul sau oboseala i-au silit să se liniștească.

În noaptea aceea m-am culcat pe pământul gol, în vecinătatea unor grămezi de arme, dar n-am putut închide ochii nicio clipă. Oboseala nemaipomenită și emoțiile atât de puternice trăite în ziua aceea îmi alungaseră somnul. În afară de asta, bubuiturile care se mai auzeau încă ici și colo, precum și cântecele dezlănțuite ale chefliilor, mă țineau treaz și mă făceau să oftez cu dor după lumina zilei, ca să pot pune capăt actelor de destrăbă tare ale bandelor de nebuni, precum și dezordinii provocate de aceia care țineau cu orice chip să profite de: fiecare fleac ca să ne facă greutate, folosindu-se de oboseala care ne sleise cu totul.

De cum s-a ivit prima geană de lumină, am luat-o în jos, înspre țărmul mării, unde l-am văzut pe Garibaldi întins pe treptele unei biserici, cufundat într-un somn binefăcător. Lângă el erau câțiva oameni de încredere care dormeau și ei; nimeni nu

și-ar fi închipuit că acela putea fi locul de odihnă al unui general victorios, atât de aproape de dușmanul care continua să amenințe. Și, de fapt, nu-l păzea nicio santinelă și nimeni nu-i veghea somnul; pe drept cuvânt se putea spune că Garibaldi dormea liniștit, păzit doar de sufletul său curat.

M-am ferit că nu cumva să-l trezesc și m-am așezat lângă el.

Se trezi după câteva clipe și, ridicându-și capul, dădu cu ochii de mine; cu un zâmbet, îmi întinse mâna.

— Domnule general, pe bună dreptate se poate spune că ați dormit pe laurii pe care i-ați cucerit.

Garibaldi zâmbi din nou și mă întrebă:

— Ei, ce mai e nou?

— Nimic – i-am răspuns. Noaptea s-a scurs foarte liniștită; numai o șleahță de derbedei a spart ușile câtorva case și mai scotocesc încă prin tot orașul...

Garibaldi se înfurie la culme și-mi ceru să-i povestesc tot ceea ce știam.

Între timp, mai sosiră și alți ofițeri, confirmând veștile mele și adăugând că era absolut necesar să se ia măsuri aspre ea să-i aducă pe nesăbuiții aceia la realitate și la îndatoririle lor, deoarece dădeau un exemplu urât și provocau neajunsuri celor cu o conduită exemplară.

Așadar, mi se dădu ordin să iau cu mine cât mai mulți oameni și să cercetez orașul, arestând pe oricine aș fi găsit comițând fărădelegi.

Am ordonat celor două companii ale lui Malenchini să ia armele, care stăteau piramidă în piața din fața bisericii, și am început rondul.

Exact după o jumătate de oră mă întorceam la general, aducând cu mine vreo șaizeci de ticăloși, printre care doi francezi, cei mai impertinenți dintre toți.

— Iată – am spus eu – oamenii care prin acțiunile lor încearcă să vă dezondereze.

Garibaldi nu mă lăasă să termin, ci îi muștră imediat într-un fel care-i cutremură până și pe cei mai răzvrățiți și mai neobrăzați; după ce încheie, mi se adresă:

— Du-i cât mai departe de-aci și împușcă-i ca pe niște câini.

Nu găsesc cuvinte să vă descriu în ce hal arătau hămesiții aceia, nenorociții de ei, dar cine a auzit numai o dată de groază pe care o insufla tâlharilor glasul marelui căpitan, va putea lesne să și-i închipuie.

Nu știam cum aveam să pot îndeplini ordinul, fiind vorba de atâția oameni; am ordonat totuși celor două companii să ia poziție pe două flancuri, iar condamnaților, care plângeau și se

rugau de ți se rupea inima, le-am ordonat s-o pornească în marș în mijlocul celor două șiruri de ostași.

Știam prea bine că Garibaldi nu era omul care să-și însușească formele înfiorătoarei justiții pe care o aplică englezii în Indii, dar nu voiam să fiu eu cel care să pară că-i discută ordinele.

Așa că am continuat să-i las pe oamenii mei să meargă în marș cu condamnații în mijloc, și nu le-am ordonat să se oprească până ce nu am auzit glasul generalului care îmi strigă:

— Nu-i împușca!... Muștruluiește-i bine, bine și apoi dă-i în paza santinelor din tabără.

Auzind promulgarea acelei amnistii, nenorociții își veniră în fire și păreau că se întorc la viață de pe lumea cealaltă. Le-am vorbit cât am putut mai drastic și, dând de generalul Sirtori, i-am încredințat în dreapta și sfânta lui pază.

Întors la Garibaldi, l-am găsit tocmai când dădea câteva ordine unor aghiotanți de câmp, care coborâră după aceea într-o barcă și se îndepărtară în larg. Văzându-l încruntat, negru de supărare, n-am îndrăznit să-i adresez niciun cuvânt, dar curând păru că se mai înseninează; mă chemă la el și-mi spuse:

— Vino să mâncăm ceva!

Acolo, pe treptele bisericii, am pregătit o gustare cu o

lacherdă sărată, iar bunul Fruscianti destupă o sticlă de vin. Observând că eu nu mă împăcam cu blestemata aceea de mâncare de pește, Garibaldi mă întrebă:

— Poate că nu-ți place lacherda?

— Eh, nu am ce spune, lacherda când e bună, e bună; dar câteodată...

În timp ce vorbeam, apăru Gusmaroli cu o bucată de carne friptă; generalul mă privi și zâmbi, vrând parcă să mă întrebe: „Poate îți place mai mult asta?”

Era ora șase și jumătate, sau poate că era șapte. Tocmai terminasem cu masa și ne aprindeam câte o țigară, când ofițerii plecați cu puțin înainte se întoarseră cu aceeași barcă, aducând cu ei un ofițer de marină. Era mic de statură și sfrijit; când coborî din barcă, Garibaldi începu să-i adreseze cuvinte pline de mânie. Bietul om se făcu și mai mic și încercă să se dezvinovățească, dar glasul generalului îl reduse la tăcere.

Garibaldi era atât de furios, încât de două ori își puse mâna pe mânerul sabiei, dar, stăpânindu-se, îi întoarse spatele spunând:

— Bandi, du-l pe acest om în biserică și păzește-l până ce voi hotărî ce vom face cu el.

Ofițerul de marină deschise din nou gura să discute, dar eu,

luându-l binișor de braț, îi șoptii la ureche:

— Ce vrei să faci? Ești nebun? Vino cu mine și nu-ți fie teamă!

Când am intrat în biserică, ne-am așezat într-o strană și l-am întrebat cine este și pricina pentru care Garibaldi hotărâse să-l aresteze și-l trata cu atâta asprime.

Am aflat că era căpitanul Liparachi, vechi ofițer din marina Veneției și actual comandant al fregatei *Tukery*. În momentele cele mai aprige ale luptei pe care o avusesem cu o zi în urmă, Garibaldi îi ordonase să înconjoare cu corveta promontoriul Milazzo, să se fixeze în fața portului și să hărțuiască cu tunurile de pe bordul vasului său coloanele de oameni ai Burbonilor care ieșeau din castel, sau care încercau să intre din nou. Fără îndoială că mișcarea era îndrăzneată din cale-afară, dar Garibaldi nu era omul care să măsoare primejdiile sau greutățile. Căpitanul Liparachi (după cum susținea el) se pregătise să execute ordinul, dar pe neașteptate se rupsesse un cilindru de la mașină; de aceea n-a mai îndrăznit să întreprindă o manevră atât de primejdioasă sub focul artileriei castelului cu un vas care mergea (ca să spunem astfel) cu un singur picior. Liparachi adăugă:

— Vedeți, eu aș fi executat ordinul întocmai, chiar cu un singur cilindru, dar echipajul corvetei, alcătuit așa, la voia

întâmplării, în portul Palermo, din barcagii și din marinari mercenari, se înfricoșa și începu să dea înapoi, așa că din cauza lor n-am putut să execut ceea ce aș fi vrut și ceea ce îmi dicta conștiința.

Neputincios, am dat din umeri și l-am mai încurajat puțin pe Liparachi, spunându-i că toate se vor sfârși cu bine; l-am lăsat pe seama unui căpitan de-al meu și am ieșit din biserică.

După câteva ore mi s-a adus un ordin scris, în care am citit că Liparachi era trimis în fața unui consiliu de război prezidat de colonelul Malenchini și format din judecătorii Croft, Bandi și alți doi, pe care nu-i mai țin minte.

Pietro Coccoluto Ferrigni trebuia să aibă rol de procuror. Doar nu ne jucăm pe boabe de fasole: căpitanul Liparachi era acuzat de nesupunere în timpul luptei față de ordinele generalului, așa că era vorba de viață sau de moarte.

Mai bucuros aș fi alergat la asaltul unui tun decât să stau în tribunal să judec un caz atât de greu; dar era un ordin al lui Garibaldi și trebuia să i te supui fără să crâcnești.

Nu-mi amintesc bine dacă tribunalul s-a format într-o» sală sau într-o biserică. Am luat loc, după grade și vârsta, și colonelul Malenchini, care era bunătatea și dreptatea personificate, ne-a sfătuit în mod solemn să procedăm la această judecată cu calm și

fără să ne înflăcăram, cu atât mai mult cu cât cauză în chestiune ar fi fost mai degrabă de competența Curții comandamentului suprem al marinei, decât de a unui tribunal compus în exclusivitate din ofițerii armatei de uscat.

Sărmanul Liparachi fu adus în fața noastră și înfățișarea lui inspira milă; și-a făcut totuși curaj și a răspuns cu siguranță la întrebările puse de președinte.

El a mărturisit că ar fi executat bucuros ordinul generalului dacă nu l-ar fi împiedicat defectarea unuia din cilindri, cu toate că manevră care urma s-o comande era deosebit de îndrăzneță.

Părea însă de necrezut că defectarea cilindrului se produsese tocmai în clipa aceea; dar cine-l putea acuza pe comandant, chiar dacă ruptura n-ar fi fost o simplă întâmplare?

Liparachi desfășură sub ochii noștri certificate demne de toată încrederea din partea guvernului provizoriu al Veneției și ne indică martori siguri care să ateste onorabilitatea și patriotismul său; în cele din urmă, când l-am întrebat dacă nu ar fi putut să pună în mișcare corveta cu un singur cilindru, declară că la ceasurile când manevra i-a fost ordonată, sufla vântul așa-numit *d'imbattocare* făcea cu neputință intrarea în port.

La interogatoriul secundului său, contele Orlandini, din Florența, un foarte bun prieten de-al meu, cât și al celorlalți

ofițeri și oameni din echipaj, acesta n-a avut decât cuvinte de laudă și de apărare pentru comandant. În afară de aceasta, Orlandini și ceilalți ofițeri au confirmat că îndată ce Liparachi a ordonat ca vasul să fie condus cât mai aproape de focurile de la castel, echipajul, format (cum am mai spus) din oameni adunați din toate părțile, răuvoitori, a început să murmure și să se vaiete că voia să-i sacrifice fără pic de milă într-o acțiune de prea mare îndrăzneală.

Problema era foarte gravă și pentru noi constituia un „caz de conștiință” foarte serios. Trebuia să ne spunem părerea într-o chestiune în care intrau, în mare parte, unele controverse pe care numai marinarii le puteau judeca cu autoritate. Ce puteam ști noi despre vânturile *d'imbatto*? Cum puteam noi hotărî dacă ruptura cilindrului a fost întâmplătoare, sau dacă nu cumva a fost produsă intenționat și cu dușmănie?

Cântărite foarte bine toate aceste pricini și ascultând și părerea procurorului, tribunalul se declară incompetent.

După semnarea și confirmarea sentinței, președintele Vânt care suflă dinspre țărș înșpre mare.

Malenchini îmi încredința mie sarcina să i-o comunic lui Garibaldi.

Luând hârtia cu sentința în mină, Garibaldi își puse

ochelarii și o citi; pe măsură ce o citea îl vedeam cum se întunecă. După ce termină de citit, mă privi încruntat și-mi spuse:

— Bine!

Și îmi întoarse spatele.

Când am pus piciorul pe pământ, i-am povestit lui Malenchini de primirea cam aspră pe care mi-o făcuse Garibaldi, relatând-o și celorlalți judecători, care i-au mulțumit Domnului, împreună cu mine, că ne-am putut spăla pe mâini de întâmplarea aceea neplăcută și cu toții am crezut că nu vom mai avea niciodată de-a face cu ea. Dar din acest punct de vedere ne-am înșelat amarnic, în dimineața următoare, foarte devreme, un decret al generalului convoca din nou același tribunal, dar cu schimbarea președintelui. Malenchini apăruse ca un om prea milostiv și de aceea a fost înlocuit cu colonelul Milbitz.

Acest bătrân și bun soldat polonez era un om care nu se irosea în fleacuri, ci punea întotdeauna degetul pe rană. Îndată ce ne văzu așezați ca la tribunal, ni se adresă astfel: „Domnilor judecători, caz de față judecat prea ușor. Căpitan Liparachi nu supus ordin comandant armatei în timp de luptă, grav pericol de compromitere sfârșit bătălie; iată articol cod militar, termeni clari; căpitan Liparachi trebuie condamnat moarte și împușcat”.

Ne-am privit unul pe altul, uimiți peste măsură de logica

aceea atât de dură, în vârf de spadă, pe care o scotea la iveală polonezul, și după ce am mai schimbat câteva vorbe cu el, ca să-i combatem temeiurile lui ciudate, se deschise audierea. Liparachi repetă aidoma lucrurile declarate cu o zi înainte, în timp ce noi rămăseserăm cu aceleași impresii în suflet. Venind rândul procurorului, el încheie tot cu aceeași declarație că tribunalul este incompetent să judece acest proces, iar noi am întărit afirmația lui cu patru voturi contra unu.

Cauza a fost încredințată atunci Curții comandamentului suprem al marinei din Palermo, care l-a achitat pe Liparachi. Garibaldi nu l-a iertat totuși niciodată și a regretat totdeauna că nu a avut la bordul vasului *Tükery* un comandant de talia lui Nino Bixio.

VI

Timp de patru zile în șir, armata regelui a stat ferecată în castel, fără să dea un semn de viață, cu excepția unor lovituri de tun inofensive, trase împotriva unui vapor de-al nostru, care venea de la Genova; acesta i-a determinat însă foarte repede să înceteze, adoptând că tactică desfășurarea unui drapel englez.

În zilele acelea, numărul armatei noastre crescuse simțitor, datorită întăririlor continue care ne soseau și, între altele, am văzut cu nespusă mulțumire sosind o baterie frumoasă de câmp,

sub comanda căpitanului Gherzi, mai târziu maior și apoi general de armată.

Printre trupele care sosiră în urma noastră, mi-am oprit ochii asupra batalioanelor lui Cosenz, ai căror oameni, de la ofițer până la toboșar, aveau o ținută perfectă. Soldații regelui, care supravegheau cu binoclul orice mișcare de la înălțimea refugiului lor de nepătruns, au trebuit să recunoască, fără doar și poate, faptul că familia noastră lua proporții din ce în ce mai mari? În orice caz, acest lucru a fost de ajuns ca să-i scoată din cap comandantului lor ideea de a se năpusti asupra noastră, dacă mai nutrea cumva asemenea idee.

Unii se întreabă cum de colonelul Bosco nu a bombardat Milazzo, dar se poate răspunde că un asemenea act de brutalitate i-ar fi adus prea puține foloase, sau poate niciunul.

În timpul acela, guvernul regelui burbon, fluturând drapelul tricolor prin fața populației, se prefăcea că arde de dorința unei alianțe cu Piemontul și făgăduia să lase în voia ei Sicilia, cu condiția să-l împiedice pe Garibaldi să treacă în peninsulă. În legătură cu aceasta, se cunosc tratativele pe care le-au dus Bourbonii cu contele Cavour, după cum foarte cunoscut este felul în care șiretul ministru al regelui Victor Emanuel le-a amăgit pe bietele vulpi napolitane, arătându-le că și el este în

stare să ducă de nas, și încă mai rău, pe oricine ar apare în fața lui cu perfidia în suflet și cu minciuna pe buze.

Nimeni nu s-a mai îndoit atunci că Francisc al II-lea, în timp ce arăta că îl lingusește pe Victor Emanuel și părea că i se încredințează lui ca unui unic și dorit salvator, nu ar fi întreținut legături cu Austria și nu ar fi instigat pe papă și pe țar, ba chiar și pe regina Spaniei, căutând pretutindeni dușmani împotriva „monarhului garibaldin” și a lui Garibaldi personal, maestrul său și al contelui Cavour, diavol ispititor și inspirator al amândurora.

Oricum ar fi fost, pot spune că a doua zi după luptă s-a întâmplat să intre în portul Milazzo două vase de război franceze; și deoarece Franța își lua aerul de mare împăciuitoare și chiar protectoare grijulie a tânărului și neinspiratului rege din familia Burbon, comandanții vaselor începură să discute în grabă despre o înțelegere între Bosco și Garibaldi. Cine a fost mediatorul tratativelor n-aș putea spune, dar sigur este că Garibaldi și-a expus condițiile sale și că Bosco le-a respins, considerându-le din cale afară de grave pentru el, și chiar dezonorante; a jurat, de altfel, că înainte de a se preda fără condiții, intenționează să arunce în aer castelul, împreună cu el și cu toți soldații lui.

Două zile mai târziu, către amiază, patru sau cinci vase de război napolitane au apărut pe neașteptate la orizont și, spre

mare noastră surprindere, au intrat în port. Văzându-le, noi am crezut că vor să înlesnească vreo ieșire celor din castel; dar generalul Medici, care veni pe țărm unde erau înșirate batalioanele lui Malenchini, ne-a dat de înțeles că nici fregatele nu aveau să deschidă focul, și că nici cei din castel nu aveau să dea niciun semn de viață.

Garibaldi, care prevăzuse din capul locului o vizită supărătoare, instalase corveta *Tilkery* aproape de uscat, în spatele unei stânci, într-o adâncitură a portului, transformând-o într-un fel de baterie ale cărei tunuri grele i-ar fi neliniștit destul de mult pe îndrăzneții musafiri. Dar n-a fost nevoie ca *Tiikery* să se ostenească să tragă, deoarece de pe fregată mare coborî un ofițer din statul-major al Burbonilor, care îl anunță pe Garibaldi că a venit să trateze condițiile predării castelului și să-l ia pe Bosco împreună cu toți oamenii lui.

Garibaldi consimți să lase trupa inamică să iasă din castel cu armele și efectele de război, dar pretinse să i se încredințeze castelul cu toată artileria existentă, și cu toată muniția și proviziile, cu caii, catârrii, harnașamentele și cu tot ce mai există în el.

Cititorul își va aminti poate că într-o scrisoare găsită asupra unei femei de lângă satul Meri, care fugise din Milazzo,

colonelul Bosco se lăuda că în scurt timp va intra triumfător în Palermo pe calul lui Medici.

Acum, ca să-i pedepsească nerușinata lui înfumurare, Garibaldi ceru ca nici caii lui Bosco să nu fie excluși din clauzele consemnate în pactul predării, și astfel cel mai frumos cal al nefericitului fanfaron a fost oferit lui Giacomo Medici care, după câteva zile, și-a făcut intrarea cu pompă în Messina.

Îmbarcarea trupelor regelui și predarea fortului au avut loc în după-amiaza zilei de 25 iulie.

Dis-de-dimineață intrară în port câteva vase mari de transport franceze. La ceasurile două după-amiază, batalioanele noastre s-au înșirat în ordine ca să asiste la trecerea inamicului cu care se tratase predarea. Regimentul lui Malenchini atingea cu extremă sa stingă poarta castelului, urma apoi un regiment al lui Cosenz, și mai departe în jos, spre mare, se înșirau toate celelalte. Primiseră cu toții ordinul să prezinte armele soldaților burboni care, la rândul lor, trebuiau să ne salute trecând prin fața noastră.

Batalioanele napolitane au trecut într-o ordine exemplară; soldații erau bine echipați, înarmați cu cele mai moderne arme; soldații se vedea că erau bine hrăniți, păreau curajoși și se uitau la noi chiorâș. Ofițerii salutau cu săbiile, dar din privirile lor îți dădeai seama că mai bucuroși ar fi fost dacă ni le-ar fi putut

înfige în inimă.

La început, toată procesiunea aceea măreață se desfășură în mijlocul unei liniști adânci; locuitorii din Milazzo, reîntorși în cea mai mare parte în oraș, și o mulțime de oameni veniți de prin comunele din împrejurimi, asistau cu gura căscată la spectacolul acela nou pentru ei, și nu mai îndrăzneau nici să sufle măcar. Dar când ieși din castel faimosul Bosco, lucrurile se schimbă și mulțimea, care cu puțin timp înainte fusese respectuoasă și mută, deveni într-o clipită cea mai dezlănțuită masă de oameni care a produs vreodată dezordine în oraș. Urletele, fluierăturile și înjurăturile cu care au întâmpinat apariția colonelului sunt cu neputință de descris, și numai datorită strădaniei și stăruinței noastre sicilienii nu s-au manifestat și în alt chip, dând dovezi de ură mai înfiorătoare decât blestemele, fluierăturile și urletele.

Bosco era însoțit de doi maiori din primul regiment al lui Cosenz, care îl linișteau cu vorbe pline de blândețe; dar Bosco le răspunse de mai multe ori: „Nu-mi mai spuneți nimic, deoarece nici nu aud măcar urletele acestei gloate mizerabile!”

Când ajunse pe țărm, a trebuit să intervenim cam drastic ca să-l apărăm de furia mulțimii dezlănțuite; strigătele l-au urmărit până ce a pus piciorul în barcă, unde în sfârșit, în mijlocul alor săi, a putut să se liniștească.

După dispariția lui Bosco, voluntarii noștri s-au amestecat bucuroși printre soldații burboni care așteptau să fie îmbarcați și câțiva dintre ei încercară să-i convingă să-i părăsească pe comandanții lor, supuși Burbonilor, și să vină sub drapelele care servesc o cauză mai dreaptă și printre tovarăși de arme mai buni.

Majoritatea soldaților burboni îi ascultau fără să le răspundă; câțiva avură ideea să deschidă discuții, și în concluzie, poate zece sau doisprezece, din cinci mii și mai bine, se hotărâră să rămână pe uscat cu noi; ceilalți se grăbiră însă să se îmbarce, cu o expresie de oameni jigniți, și o țineau una și bună că în ziua de 20 ei luptaseră împotriva a zece sau douăsprezece, sau chiar paisprezece mii de oameni.

Trupele regale terminară îmbarcarea noaptea și plecară cu ajutorul Domnului, lăsându-ne stăpâni pe oraș și pe castel, liberi să alergăm fără niciun fel de opreliști, până la zidurile citadelei Messina, care se bucura de faimă de a nu putea fi cucerită.

Nici nu se îndepărtaseră bine de țarm vasele de transport pe care trebuiau să călătorească soldații burboni, că se și porniră să suiere câteva gloanțe pe deasupra capetelor noastre.

Era cel din urmă salut al fraților noștri nedemni, salut care a fost primit cu un strigăt unanim de indignare.

Când am părăsit Milazzo, mica noastră armată aproape că

se dublase.

Ajunși pe coasta muntelui Gesso, am văzut de aproape primejdia mare din care scăpasem și ne-am minunat că generalii burboni, în calitatea lor de stăpâni ai pozițiilor acelora încântătoare, ne-au lăsat totuși în pace în cele două zile cât am stat lângă satul Meri, cu un număr atât de mic de oameni.

Generalul Medici, care ajunsese înaintea noastră cu avangarda în Messina, stipulase cu generalul Clary predarea orașului, lăsând trupelor regale numai cetățuia, care, după cum s-a convenit, nu ar fi săvârșit niciun act ostil împotriva noastră, dacă noi ne-am fi respectat legământul de a nu o ataca.

Am intrat, deci în Messina cu puștile la spinare și am rămas câteva zile în frumosul și fermecătorul oraș de la care-și trăgea numele strâmtoarea, pregătindu-ne să trecem în peninsulă, ca să realizăm planul și să ne împlinim jurământul.

Încruntat și îngândurat, Garibaldi medita cu totul absorbit asupra chipului cel mai sigur și mai rapid de a efectua trecerea. În zilele acelea, pe care le voi numi de armistițiu, fiindcă focul încetase și de o parte și de alta, politica a constituit preocuparea principală în cartierul general al lui Garibaldi, și încercările de a schimba acțiunea sa se reînnoiră. De data aceasta nu se cerea numai plebiscitul sicilienilor, ci era nevoie să se renunțe la

continuarea operei de eliberare a peninsulei.

Vestea manevrelor acelora răzbi până la noi; dar atât de mare era credința pe care o aveam în gloriosul nostru comandant, că nu ne-am îndoit niciodată, nici pe departe, că ar fi consimțit să dea ascultare unor sfaturi prea prudente ale unor mult prea prudenți consilieri, și să trunchieze astfel cea mai strălucită acțiune eroică a vieții sale.

În zilele acelea am văzut venind un domn despre care ni s-a spus că ar fi un aghiotant al regelui Victor Emanuel. Niciunul dintre noi n-a cunoscut însă cu precizie scopul vizitei sale; totuși, nimeni nu și-a închipuit că venise acolo în plimbare, sau ca să aducă comandantului nostru Ordinul Sfintei Fecioare.

Conținutul scrisorii pe care o adusese lui Garibaldi așa-zisul aghiotant a fost cunoscut numai de câțiva oameni, ceva mai târziu, și este bine să-l reproducem, ca să se știe cum au decurs lucrurile.

Iată deci scrisoarea regelui;

„Domnule general, Dumneavoastră știți că eu n-am fost de acord cu această expediție, față de care mă consider cu totul străin. Dar astăzi, poziția dificilă în care se află Italia mă obligă să intru în directă legătură cu dumneavoastră.

În cazul când regele Neapolelui ar accepta evacuarea

completă a trupelor sale din Sicilia, renunțând de bunăvoie la orice influență asupra ei, și ar garanta personal neamestecul de niciun fel în treburile sicilienilor, în așa fel încât aceștia să aibă toată libertatea de a-și alege guvernul pe care l-ar prefera, așadar, în acest caz socotesc că cel mai potrivit lucru pentru noi ar fi să renunțăm la orice acțiune ulterioară împotriva regelui na-politan. Dacă dumneavoastră sunteți de altă părere, eu îmi rezerv în mod hotărât libertatea de acțiune și mă abțin de a vă face vreo observație relativ la planurile dumneavoastră”.

Și generalul îi răspunse:

„Sire, Maiestatea voastră cunoaște afecțiunea și stima pe care o port persoanei voastre și cât de mult doresc să mă supun dorinței voastre. Cu toate acestea, maiestatea voastră trebuie să înțeleagă ce situație neplăcută mi-ar crea o atitudine pasivă față de poporul din regiunea Napolului, căruia i-am făgăduit sprijinul meu. Italia mi-ar cere socoteală de pasivitatea de care dau dovadă și aceasta ar avea o gravă consecință. La sfârșitul misiunii mele, voi depune la picioarele maiestății voastre autoritatea pe care împrejurările mi-au conferit-o și mă voi socoti cu adevărat fericit să vă pot fi supus până la sfârșitul vieții mele”.

Cu siguranță că această scrisoare i-a făcut să înțeleagă pe cei de la Torino că Garibaldi nu era omul jumătăților de măsură și

că drapelul desfășurat la Marsala trebuia să fluture cât mai curând și la Napoli, pe palatul Bourbonilor.

Contele Cavour înțelese aceasta. Îndată ce primise vestea luptei de la Milazzo, scrisese amiralului Persano următoarele: „După o victorie atât de strălucitoare, nu văd cum ar mai putea fi împiedicat Garibaldi să treacă în peninsulă”.

VII

În Sicilia nu le mai rămânea Bourbonilor decât cetatea Messinei. Așadar, sosise vremea să trecem în peninsulă, dar acțiunea nu se putea împlini atât de ușor, pe cât de mare ne era dorința de a o duce la capăt cât mai repede.

Strâmtoarea era vizitată de numeroase vase de război, forturile coastei calabreze erau înarmate cu tunuri solide, iar trupe masive își aveau tabăra în apropierea lacurilor unde ni se oferea prilejul celei mai ușoare debarcări.

Armatele napolitane puteau porni împotriva lui Garibaldi cu opt mii de oameni, poate cu și mai mulți; flotă, cu excepția vasului comandat de Anguissola, rămânea credincioasă regelui ei.

Garibaldi nu a întârziat la Messina decât două sau trei zile, lăsând totuși o parte din garnizoană acolo, ca să țină sub observație cetățuia și să n-avem vreo surpriză neplăcută din partea dușmanului; în schimb, pe toți ceilalți ne-a dus lângă Faro,

unde își fixă cartierul general și își puse la punct o însemnată flotilă de bărch însoțite de alte câteva vase mici cu aburi, închiriate de „ici și de colo. Pentru a apăra această comoară maritimă, ordonă să se sape câteva tranșee, pe care le întări cu tunuri puternice, găsite în castelul din Milazzo și în unele forturi din Messina.

E lesne de înțeles că marele nostru căpitan ne pregătea trecerea prin strâmtoare, dar e greu de priceput cum ar fi fost ea realizabilă, când navele burbonice și forturile de pe țărm împreună cu trupele dispuse în spatele fronturilor se uneau într-o singură putere, tocmai ca să împiedice trecerea noastră. Dar atât de mare era încrederea noastră în înțelepciunea, geniul și norocul acelui om, încât alături de el nimic nu ni se mai părea cu neputință de realizat; și astfel n-a fost zi în care să nu spunem: „În noaptea asta vom fi în Calabria!”

Din cauza lipsei de apă și a malariei care ne scutura, prelungirea șederii lângă Faro a fost pentru noi plină de suferințe. Nu existau corturi, nici barăci și nici lemnărie de construit, fiindcă pe dealurile acelea nu creștea decât vița de vie și câțiva smochini sau câte un alt pom fructifer.

Eu mă duceam des pe plajă și eram fericit să pot dormi în vreo barcă; mulți dintre tovarășii mei au procedat astfel, dar

somnul nostru era departe de a fi liniștit și îndestulător, pentru că în fiecare noapte răsunau bubuiturile de tun ale artileriei sau puștile inamice, care trăgeau împotriva bărcilor noastre, fie de pe vase, fie de pe țărm; acestea erau astfel silite să circule de colo până colo, ca să înșele mereu tirul dușmanului. Câteva nopți, încercările de debarcare s-au repetat fără folos; dar într-o noapte senină, și anume în cea de 8 august, o mina de viteji, comandați de bravul Missori, cobora în Calabria și desfășura drapelul tricolor, primiți de un popor robust și foarte potrivit dominației burbonice.

Cu toată debarcarea lui Missori, dificultățile noastre erau totuși mari, deoarece escadra regală era încă stăpână pe mare, pe câtă vreme noi nu aveam niciun vas de luptă, cu excepția lui *Tilkery*, care pe deasupra mai era și avariat, așadar departe de a mai putea naviga cu viteza lui dinainte. Garibaldi voia să pună stăpânire pe un vas de război mare și bun; era un vis la care se gândea zi și noapte, știind bine că având la dispoziție o navă rezistentă, i-ar fi fost foarte ușor să răzbească într-o situație atât de grea și de primejdioasă cum era aceea care se prezenta pentru noi atunci.

Acum, aflând că în portul Castellammare di Stabia se pregătea micul vas cu două punți *Monarea*, pentru a fi trimise în

larg că pază a strâmtorii, Garibaldi se gândi să și-l însușească înainte de a fi gata pregătit; așadar ordonă în acest scop ceea ce vă voi povesti eu mai jos.

Niciun om de pe lume nu i-ar fi putut inspira lui Garibaldi îndrăznețul plan de a cuceri un vas printr-un singur atac, dat pe neașteptate, într-un port inamic, folosind în acest atac singurul vas de război pe care-l avea în stăpânire.

Garibaldi știa în amănunt câți oameni supravegheau în timpul nopții *Monarea* și care era paza de noapte a portului Castellammare. Prieteni tainici îl informaseră de locul precis în care era ancorat vasul *Monarea* și unde anume ar fi fost cel mai potrivit loc să-l atace pe neașteptate, să-i taie lanțurile ancorelor și să-l ducă remorcat cât mai departe, înainte ca cei din fort și din oraș să-și fi dat seama și să alerge să-l salveze. Convins că va reuși, Garibaldi îmbarcă pe corveta *Tiikery* o sută șaiszeci de oameni și hotărî pornirea de la Faro, spre o destinație necunoscută, în seara zilei de 13 august.

Chiar cu o clipă înainte de plecare, comandantul Borrone primi o scrisoare sigilată, dar pe care nu trebuia s-o deschidă decât la câteva mile distanță de țărm. Pe bord, alături de el, se aflau Piola Caselli, comandant suprem al marinei de război siciliene, și maiorul Andrea Zgarallino cu câțiva ofițeri, printre

care mi-i amintesc pe Casalta, Colombo și Vergerio.

La o anumită oră, scrisoarea a fost, în sfârșit, desfăcută, și scopul călătoriei deveni limpede.

De cum s-a crăpat de ziuă, au. Început pregătirile atacului. Acțiunea, deși foarte riscantă, i-a entuziasmat pe toți, și n-a fost om care să nu aștepte cu nerăbdare clipa în care să se întoarcă la Garibaldi și să-i poată raporta: „Iată vasul Monarea!”

S-au organizat deci patru echipe de câte 20 de oameni, comandate fiecare de un ofițer al lui Zgarallino și de un ofițer al corvetei. Pe acesta din urmă îl însărcinase cu conducerea echipei de acostare și la indicarea deschizăturii prin care trebuia să se pătrundă în vas. Fiecare echipă era înarmată cu târnăcoape, clești și ciocane; se hotărâse ca fiecare din cele patru echipe să intre printr-altă deschizătură, să-și facă drum în mijlocul artileriștilor și să nu-i piardă din ochi pe oamenii care s-ar afla înăuntru, ținându-i prizonieri în magazie.

Acum Zgarallino urma să se urce pe punte cu nouăzeci de oameni, să taie odgoanele, cablurile și lanțurile și să facă în așa fel, încât *Tiikery* să poată remorca vasul și să-l ducă în larg.

Pe înserat, corveta naviga la o distanță de aproape treizeci de mile de Castellammare, și Piola, nevoind să se apropie prea mult până nu se întuneca de-a binelea, dădu ordin să se

micșoreze viteza, ca să nu fie descoperiți de inamic.

Dar cum se făcu întuneric, *Tiikery* își reluă viteza și în toiul nopții ajunse în portul Castellammare; portul era cufundat în liniște și nu se vedea altă lumină în afară de cea a stelelor; acolo mai erau și alte corăbii ancorate, dintre care unele cu steaguri străine, toate însă cufundate în întuneric. Înaintând cu precauție, oamenii le-a fost ușor să recunoască vasul *Monarea*, dar, spre marea lor uimire, constatară că nu se mai găsea în locul indicat de Garibaldi, deoarece cu o zi în urmă își schimbase locul undeva, mai în fundul portului. Această schimbare a fost cauza nereușitei acțiunii.

De cum se apropie corveta, de pe *Monarea* se desprinse o șalupă, și marinarilor napolitani nu le-a fost de loc greu să ne recunoască vasul, sau poate că au avut numai intuiția că era respectiva corvetă, căci strigară: „Uite *Săgeata*”.

(Cititorii noștri știu bine că *Tiikery*, în perioada în care făcea parte din flota napolitană, se numea *Săgeata*).

Piola nu voi să înțeleagă toate acestea și-i ordonă lui Borrone să se apropie mai mult de vas. Ajunseseră la o distanță foarte mică de vapor, când s-a auzit strigând:

— Cine-i acolo?

Piola le răspunse printr-o întrebare:

— Prieteni, se află cumva în port *Maria Adelaide*? Un glas îi răspunse:

— Nu știm nimic de *Maria Adelaide* –, depărtați-vă! Piola adăugă:

— Lăsați-ne să prindem un capăt al funiei de lanțul vostru, ca să putem întoarce vasul.

Dar de pe bordul vasului inamic mai multe voci i-au răspuns:

— În larg, în larg!

În aceeași clipă, Zgarallino și oamenii lui stăteau înșirați pe covertă, așteptând semnalul atacului; Piola însă, văzând că nu găsește nicio cale pașnică să se poată apropia de *Monarea* și nevoind să facă uz de forță, ordonă retragerea.

Dar marinarii de pe vasul celălalt, cățarați pe catarge, zăriră puntea lui *Tiikery* plină de oameni, și strigară: „La arme!”

Piola, văzându-se descoperit, ordonă imediat: „Porniți mașinile înainte!” urmărind să dea atacul împotriva dușmanului fără întârziere, numai că mașinile lui *Tiikery*, defecte cum erau, n-au putut executa manevra comandată. A fost atunci nevoie să se scufunde o ancoră ca *Tiikery* să poată să întoarcă brusc, fără să existe însă certitudinea că vasul va putea fi atacat în acest fel. Dar totul a fost de prisos: funia groasă a ancorei se rupse, încât au

fost nevoiți să dea drumul la două bărci pe mare, ca să încerce să atace vasul prin dreapta. Dar n-a reușit nici această tentativă nouă, fiindcă marinarii de pe vasul inamic trăsese sus scările. În mijlocul unei debandade de nedescris, văzând că bărcile se întorc și dându-și seama că totul era pierdut, Piola împinse înaintea corveta și așa se făcu că bărcile se rostogoliră sub roțile mașinilor; totuși, victime omenesti n-au fost. Tot înaintând, corveta intră direct sub bompresul vasului *Monarea* și aici își distruse catargul de la prova, reușind totuși să lovească în plin vasul.

Deodată, de pe bordul vasului dușman se auzi un foc de armă și apoi un zgomot infernal de tobe și trâmbițe. La acest semnal, voluntarii de pe corvetă începură să tragă și să încerce să se urce pe puntea dușmană, în frunte cu Zgarallino și alți ofițeri, dar fără să izbutească, căci toate intrările pe vas fuseseră închise. Atunci încercaseră cu toții să se suie pe la prova, ajutându-se de frânghiile de la bompres, dar în clipa aceea Zgarallino, expert în acțiuni maritime, bănuie că napolitanii dezlegaseră ancora din stânga trecând-o pe scripetele de pe corveta *Tilkery*, ca să-i ia prizonieri pe toți; porunci oamenilor săi să se ascundă sub prova vasului.

Schimbul de focuri dură o bună bucată de timp. În vreme ce

de pe vas și de pe corvetă se trăgeau focuri, celelalte vase de război franceze și engleze, ancorate în port, se așezaseră în ordine de bătaie.

Înțelegând că totul dăduse greș, Piola se gândi că ai fi mai bine să se retragă în larg. În timpul încăierării dintre ai noștri căzuseră locotenentul Colombo, un sergent și un soldat din Livorno, pe nume Croce. Răniții erau în număr de șaptesprezece.

În timp ce *Tukery* se îndepărta de portul Castellammare, vasul *Monarea* trase în el două ghiulele de tun, iar fortul trase alte trei; noroc însă că toate nimeriră în gol.

Alte lovituri n-au mai urmat, deoarece corveta garibal-dină, împinsă de vânt, ajunsese lângă o fregată engleză și vecinătatea acesteia a salvat-o.

Când ai noștri au crezut că e momentul potrivit s-o pornească din nou la drum, roțile corvetei înțepeniseră și a fost nevoie că marinarii să intre în cilindrii de la roți și abia cu ajutorul manivelor să poată porni mai departe.

Acestea erau vasele cu care se luptă și făcea minuni pe mare Giuseppe Garibaldi, omul căruia nu au vrut să-i încredințeze comanda flotei italiene în războiul din 1866, ca să nu scadă prestigiul amiralului Persano!

După ce, cu ajutorul Domnului, corveta scăpă teafără din

port, se îndreptă spre Palermo și dimineața, la răsăritul soarelui, descoperi o fregată burbonică, remorcând un vas de transport.

Vasul *Tukery*, demn de omul viteaz al cărui nume îl purta cu cinste, nu devie nici cu un grad măcar din drumul său, dar nici fregata regală nu dădu semn că ar vrea să se măsoare cu el.

Și astfel se desfășură îndrăzneată ispravă a corvetei *Tukery* în portul Castellammare, ispravă care ar fi putut avea mare succes și ar fi trecut în legendă, dacă vasul străin ar fi fost izbit chiar în punctul în care îl văzuse ochiul de vultur al lui Garibaldi, când chibzuise acest atac.

Într-o bună zi, pe câmpul de luptă se răspândi vestea că Garibaldi nu mai era printre noi.

Unde s-o fi dus? Unde nu s-o fi dus? Circulau mii de zvonuri; unii îl credeau la Palermo, alții la Livorno, alții la Genova și alții la Marsiglia; unii spuneau că plecase să solicite noile batalioane pe care le pregătea Pianciani⁸¹, alții presupuneau că s-a dus să cumpere un vapor mai mare, pe care să-l înarmeze ca să țină piept fregatelor burbonice, care îi pricinuiau atâta

⁸¹ Luigi Pianciani - (1810-1890) originar dintr-o familie nobilă din Spoleto, a avut legături cu principalii exponenți ai doctrinelor revoluționare din Europa. A încercat să pună la cale o expediție împotriva statelor pontificale în același timp cu expediția lui Garibaldi. Constrâns să renunțe la acest plan, și-a dus voluntarii în Sicilia

supărare.

Nimeni nu putea bănuî direcția în care plecase Garibaldi, dar la un moment dat s-a știut că Garibaldi coborâse în Sardinia.

În sfârșit... În timpul absenței lui, când Sirtori preluase comanda, apărură la orizont o navă mare, cu aburi, urmată de o alta mai mică. Nimeni nu se preocupă de ele, deși cele două nave se apropiaseră de noi fără să înalțe pavilionul națiunii respective, la o distanță mai mică decât se hazardau s-o facă de obicei navele burbonice în trecere prin părțile acelea.

În acest timp noi luam masa, împreună cu colonelul Malenchini, într-o casă modestă, cu un «singur etaj, la câțiva pași de plajă, chiar pe drumul de-a lungul căruia se înșirau puținele case ale satului. Fereastra casei dădea înspre mare, așa că văzând cum se apropiau cele două nave, nu ne mai luarăm ochii de la ele. Ni se păru că cea mare era *Carlo Alberto*, fregata sardiniană pe care o văzuserăm cu puține zile înainte la Milazzo; cea mică mi s-a părut că era *Tripoli* sau *Monzambano*. Dar fiindcă nu era treaba noastră să cerem navelor acelora actele, sau să facem investigații asupra scopului cu care se apropiau, mâncărăm liniștiți mai departe, cu atât mai mult cu cât la Torre di Faro se afla statul-major al lui Garibaldi și acolo era Sirtori, care trebuia să facă de pază pentru toți.

Dar cei doi vizitatori se apropiau din ce în ce mai. mult de noi și sunt nevoit să cred că atât Sirtori cât și cel care comanda bateria de pe plajă căzură în aceeași greșeală ca și mine, fiindcă nu apăru niciunul dintre ei și nimănui nu-i trecu prin minte să ceară, printr-o lovitură de tun, numele și proveniența celor două vase și să le roage să navigheze ceva mai în larg.

La un moment dat, corabia mai mare, care era o fregată minunată, cu cincizeci de tunuri, ridică pe catargul principal un steguleț roșu și în aceeași clipă țâșni o fulgerare, care fu urmată de o bubuitură puternică, pentru ca după aceea fulgerele și bubuiturile să alterneze fără întrerupere.

Nici nu ne ridicaserăm bine de la masă, când se auzi un zgomot asurzitor, acoperișul casei se prăbuși peste noi, iar de sus căzură tot felul de fiare, tije de trestie și bucăți de moloz de la zidărie, amestecate cu pietre; în același timp, o cărămidă desprinsă din tavan se prăvăli cu un răsunet înspăimântător peste masă, prefăcând-o în țândări. Malenchini avea toată fața plină de sânge; doctorul Tommasi sângera și el, și râdea ca un nebun; Pietro Coccoluto Ferigni se văita de o rană la braț, iar eu aveam numai praf în ochi, în păr și în gură. Am ieșit în stradă și am văzut zăpăceala pe care o provocase atacul acela neașteptat. Loviturile veneau una după alta, fără încetare, și eu mă temeam

că cele două corăbii care se apropiaseră atât de mult de țărm să nu incendieze mica noastră flotă. Bateriile noastre, după descărcarea unui foc general, fuseseră reduse la tăcere și în zadar căutau ofițerii să-i adune pe toți tunarii, căci ei se împrăștiaseră care încotro, înfricoșați de furia aceea venită din senin, și-și căutau adăpost împotriva grindinei aceleia de proiectile.

Când s-a mai risipit spaima, am reușit totuși să-i regrupăm și să-i trimitem la tunurile lor. Contesa Martini, femeie elegantă, fire energică și admiratoare a vieții de front, cu sabia în mină, ajutată de câțiva ofițeri și sol dați din batalionul meu, i-a strâns în jurul tunurilor pe cei 24 de tunari ai bateriei, care era instalată în fața bisericii, și unul din tunuri lovi în plin carena fregatei, în timp ce vasul mai mic pierdu o barcă solidă, pe care o avusese fixată la pupa.

Aceste două lovituri bine ochite, ca și celelalte ale bateriilor de lângă tunuri au avut atât succes, încât fregată, care se apropiase destul de mult de noi, făcu stânga împrejur și, urmată de cealaltă, se îndreptă în larg.

Tunurile noastre continuă câțva timp să le lovească pe rând când pe una, când pe cealaltă, dar nu reușiră să le pricinuiască pagube prea mari. Pierderile noastre n-au fost grave, așa cum ar fi putut să fie dacă s-ar fi încăpățânat comandantul

celor două vase, – am pierdut totuși vreo cincisprezece oameni, fiindcă voluntarii, văzând că cele două vase se apropiau de țărm cu atâta siguranță, le socotiseră, ca și ceilalți, drept două vase sarde și alergaseră în grabă pe plajă să le întâmpine și să se bucure de spectacolul sosirii lor.

Trei sau patru din locuitorii satului au avut ghinionul să fie loviți de gloanțe, – tare mi-a fost milă de un biet bătrân, tată a patru copile de toată frumusețea, care muri pe loc, surprins de o grenadă, în timp ce se ocupa cu treburile gospodărești. Fu luat cu un coșciug, iar nefericitele copile îl însoțiră plângând, în culmea disperării, până la cimitir.

Fregata era *Borbona*, mai târziu botezată din nou cu numele lui Garibaldi; corabia mai mică era *Arhimede*. Fregata era comandată de căpitanul Flores, unul din cei mai înverșunați comandanți de tunuri din Palermo.

VIII

Acum voi arăta de ce lipsise Garibaldi din tabăra noastră de lângă Faro, în timp ce, așa cum v-am istorisit mai sus, cele două vase burbonice ne bombardau cu atâta furie. Dar înainte de a vă putea dezvălui unde se găsea căpitanul nostru, trebuie să vă relatez un lucru care, de altfel, nu constituie niciun mister, dar care va fi povestit de-a fir-a-păr nu atât pentru importanța lui, cât

în scopul de a limpezi cât mai mult un fapt pe care unii sunt înclinați să-l nege.

Încă din clipa în care Garibaldi a conceput ideea minunatei sale expediții de eliberare a sudului Italiei, a nutrit mereu convingerea neclintită că ar fi spre binele și reușita acestei expediții să-i pună bețe în roate papii, fie ca să-l împiedice să dea o mina de ajutor Burbonului, fie ca să poată ataca cu succes și de la spate, din direcția domeniilor pontificale, pe dușmanul care atacă cu atâta îndrăzneală din față.

Așadar, încă nu debarcase bine în golful din Talamone, că a și împins trupa lui Zambianchi peste granițele statului papal, sperând că de la o mică scânteie puteau lua naștere câteva flăcări mai mari, și că populația, care nu mai era în stare să suporte jugul rușinos al preoților, avea să salute cu armele în mina steagul eliberator.

Dar expediția aceea nu a fost încununată de succes „și nu voi înșira cauzele pentru care a dat greș, întrucât e lesne de înțeles că o trupă sărăcăcioasă, condusă de un șef cu un renume prost sau chiar fără niciun renume, și pe deasupra un neputincios, era bună pentru cu totul altceva decât să încurajeze populația, îngrozită de exemplul recent al măcelului din Perugia înfrântă, nesigură de faptul că Zambianchi cu soldații lui, în

cămășile roșii, ar fi cu adevărat avangarda armatei regelui Victor Emanuel.

După ce cucerise orașul Palermo, și după ce-și mărise arena câmpului de luptă, Garibaldi reveni imediat la ideea sa de a face schimbări în statul papal; și de data asta i se ivi ocazia nu numai să cerceteze granițele, ci să le și atace cu un corp de armată. O asemenea hotărâre tare era pe placul lui Giuseppe Mazzini, care a fost gata să se alăture lui Garibaldi și să-l ajute în expediție. Garibaldi primi ajutorul lui Mazzini fără să se mai gândească pe moment la riscul pe care îl întâmpină acceptând cu ochii închiși un asemenea ajutor; el ordonă lui Giovanni Nicotera să se ducă în grabă (după cum am mai povestit) în Toscana, ca să formeze o legiune de voluntari. În timp ce Nicotera strângea oameni în Toscana, noi corpuri de voluntari se organizau prin alte locuri, sub comanda supremă a contelui Luigi Pianciani, care, făcându-și socoteala că avea sub comanda lui opt mii de oameni, poate și mai mulți, se pregătea să atace statul papal pe uscat și pe mare.

Guvernul sard lăsa câțva timp ca pregătirile să decurgă în liniște, și în Toscana baronul Ricasoli îi ajută cu bani și cu arme, crezând că legiunea lui Nicotera va fi destinată să mărească armata generalului în Sicilia, și nu bănuia cătuși de puțin că putea

fi vorba de invazia statelor Bisericii și că Mazzini era de partea expediției. Dar când lui Pianciani și lui Nicotera le-a fost clar adevăratul scop al acțiunii, când s-a aflat că Giuseppe Mazzini era sufletul acelei expediții, guvernul regelui Victor Emanuel trecu imediat în defensivă, și îi sili pe cei doi comandanți să conducă neîntârziat forțele lor armate în Sicilia sau să le desființeze.

Așadar, în timp ce noi ne trudeam zadarnic să trecem strâmtoarea Messina, și în timp ce Messori și Musolino, care trecuseră pe acolo cu câțiva oameni, se aflau acum în grea cumpănă și luptau îndârjit cu greutate de tot felul, Garibaldi află că vreo câteva mii de voluntari se uniseră din nou în Sardinia, și se bucură la ideea să-i poată avea cât mai iute alături de el, în Sicilia, ca să săvârșească cu ajutorul lor ceea ce încercase zadarnic până în clipa aceea.

Pentru un asemenea scop plecă în timpul nopții, în taină, fără să se gândească la primejdia pe care avea să o întâmpine, luând-o pe mare, prin locuri atât de sever supravegheate de navele burbonice; când ne-am dat seama de absența lui, Garibaldi ajunsese de mult în golful Arunci.

Acum era limpede că expediția împotriva statului papal trebuia să fie socotită un eșec, și Garibaldi nu era omul care să se încapățâneze într-o acțiune de acest fel, în timp ce cu ajutoarele

pe care le primea din Sardinia era încredințat că poate să-și facă intrarea pe peninsulă și să pornească un marș îndrăzneț spre Napoli, sub cele mai fericite auspicii.

Prietenii lui Mazzini și Mazzini însuși vedeau situația în același fel; ei ar fi vrut să încerce să întreprindă cu orice preț expediția pe care o doreau din toată inima și care ar fi părut gândită și pusă la cale de partidul lor, fără să le pese acestora nimic de faptul că guvernul din Torino se împotriva cu înverșunare, și nici de ordinele severe pe care le avea Persano să se opună oricărei încercări de debarcare pe coastele pontificale. Partizanii lui Mazzini doreau să aibă partea lor hotărâtoare în eliberarea sudului peninsulei, și voiau să-și ia revanșa intrând în teritoriul Bisericii cu alt drapel decât acela desfășurat de Garibaldi în golful din Talamone. Autoritatea extraordinară a lui Garibaldi a fost însă de ajuns de puternică încât să înfrunte veleitățile inoportune ale șefilor expediției eșuate; și tinerii voluntari îl urmară în Sicilia, afirmând că aveau să imite pe frații lor din armata lui Garibaldi, fără să se apropie câtuși de puțin de Crucea de Savoia.

Dar să continuăm povestirea.

Debarcarea în Calabria a fost la fel de îndrăzneță și de norocoasă că și cea din Marsala.

În ziua de 19 august, Garibaldi sări pe piroscaful *Franklin*, condus de căpitanul Origoni, un foarte bun prieten de-al său, ba chiar singurul, în afară de Medici, cu care se tutuia. Origoni fusese mult timp împreună cu el în America, și trecea drept un marinar priceput și plin de curaj.

Noi obișnuiam să-l numim *amiralul*, pentru că în cartierul general al lui Garibaldi el reprezenta marina cu mare autoritate. În rest, era un om modest, fără nicio umbră de pretenție, ca fel de a fi și ca obiceiuri; ca sinceritate, care ajungea uneori până la brutalitate, s-ar fi spus că e frate bun cu bietul nostru Montanari.

Franklin era vasul care fusese capturat în apele de la Piombino, pe când batalionul colonelului Clemeate Corte se îndrepta în Sicilia; îl socoteam că pe unul dintre cele mai bune vase de transport ale modestei noastre flote. O mie două sute de oameni au fost încărcăți pe el, adică ceva mai mult decât capacitatea lui obișnuită. De cum se îmbarcă pe *Franklin*, Garibaldi relua comanda și începu să dea ordine, făcând semn lui *Torino* să-și continue drumul.

Torino era un vas solid și foarte frumos, care apărea pentru prima dată în glorioasa noastră învălmășeală de viteji, în stare să adăpostească la bordul lui aproape trei mii de voluntari. Îl conducea Nino Bixio, care simțea că-l ard palmele de nerăbdare

din cauza unei lungi inactivități, și necăjit că nu putuse să împartă cu Medici laurii din Milazzo.

Pe seară, cele două vase o porniră în larg, sub un cer senin și pe o mare foarte liniștită. Voluntarii, deși stăteau înghesuiți ca sardelele, și erau, în cea mai mare parte, oameni care călătoreau pentru prima oară pe mare, cântau cât îi ținea gura și dorința lor cea mai fierbinte era să înfrunte dușmanul.

Câtiva dintre ofițerii lui Bixio, care se regăsiseră la debarcarea din Marsala, se socoteau foarte mulțumiți să repete experiența lor reușită; Bixio însuși se simțea foarte mândru să comande și de data asta unul dintre vase într-o expediție atât de primejdioasă, dar care promitea o mare glorie. După ce s-a înnoptat, cântecele încetară și comandantul ne sfătui să luăm toate măsurile necesare ca cele două vapoare să nu fie observate de crucișătoarele napolitane, a căror apropiere era neîndoielnică; din experiență reieșise că în timpul nopții vegheau continuu strâmtoarea, în toate direcțiile.

Era în jurul orei două, după miezul nopții, când expediția se apropia de Melito, locul fixat pentru debarcare, și lucrurile se desfășurau în chipul cel mai prielnic, întâmplarea nefastă însă îl împinse pe Bixio – ca întotdeauna victima propriului său temperament impulsiv – să vrea s-o ia cu *Torino* înaintea oricărui

vapor; dar după ce-l depăși pe *Franklin*, izbi *Torino* de o ieșitură a albiei, unde apa era mult scăzută.

Din fericire, respectivul loc nu era la prea mare distanță de mai, și marea continua să fie calmă, iar cerul senin, așa că a fost ușor să se lanseze bărcile pe mare, și să se înceapă în grabă debarcarea oamenilor.

Dar Garibaldi, dându-și seama de noua pagubă provocată iarăși de Bixio, strigă:

— Asta-i a doua ispravă! Tot așa a făcut și la Marsala!

j) ar cum nu era omul care să-și piardă cumpătul și să se tânguie, îndreptă iute vasul *Franklin* lângă *Torino*, și dând ordin să se efectueze cât mai iute debarcarea de pe *Torino* pe celălalt vas, se pregăti să pună în funcție toate mașinile pe care le avea la îndemână, ca să-l poată ajuta să iasă din situația în care se afla și să se ridice la suprafață.

Au fost necesare două ore pentru că vasul periclitat să fie descărcat de lume și de bagaje; dar oricât de mult se străduia Garibaldi, împreună cu Origoni, să facă ceva, *Torino* nu dădea niciun semn că ar putea fi ridicat la suprafață, pentru că nu exista niciun chip să-l miște din nisipul în care prova i se împotmolise ca un fier de plug.

Garibaldi nu se putea hotărî să părăsească vasul acela

frumos, atât de prețios pentru el, și pe bună dreptate își închipuia că în timpul zilei, în plină lumină, ar fi cu neputință să-l ascundă de vasele burbonice. Din această cauză, văzând că toate ustensilele pe care le avea la îndemâna erau inutile, se hotărî să plece cu *Franklin* la Faro, ca să ceară ajutor.

Așadar, după ce sări din barca de pe care dirijase salvarea echipajului de pe vasul *Torino*, ordonă să fie îndrumat spre strâmtoare; dar îndată ce ocoli Capo d'Armi, se văzu încercuit de două vase burbonice, *L'Aquilla* și *Fulminante*, care navigau la o mică distanță între insulă și peninsulă.

Garibaldi, stând în picioare pe pasarela lui *Franklin*, nu scoase o vorbă în momentul acela îngrozitor, ci contempla liniștit, cu binoclul în mină, primejdia amenințătoare care se apropia; toate privirile erau ațintite asupra lui, și fiecare încerca să-i surprindă pe față vreun semn, fie de teamă, fie de speranță.

Nu se auzea niciun glas, – toată lumea, înghesuită pe punte, părea încremenită de groaza întâlnirii acesteia neprevăzute, și nu mai spera să scape decât datorită norocului acestui om încrezător în destinul lui.

Franklin nu avea artilerie, era supraîncărcat de oameni neîncercați pe mare, spre deosebire de cele două vase, care erau bine înarmate și pregătite anume de luptă.

Ce cale putea să aleagă, sau avea de gând să aleagă Garibaldi?

Toți își puneau această întrebare; niciunul nu era în stare să-i ghicească intenția.

Clipele zburau și distanța care-l separa pe *Franklin* de cei doi vecini periculoși se micșora văzând cu ochii.

Origoni își ațintise și el privirea în ochii generalului, nerăbdător să primească vreun ordin de la el.

Din când în când, mai multe priviri se desprindeau de pe figura bărbătească și sculpturală a generalului, ca să urmărească cele două vase dușmane, înarmate cu o artilerie masivă...

Deodată, Garibaldi strigă:

— Origoni! Înălță steagul american!

Ordinul a fost executat într-o clipă. După mai multe ocoluri, care semănau cu ocolurile pe care le face șoimul în văzduh, înainte de a se năpusti asupra prăzii, *Fulminante* se grăbi să se așeze în direcția în care bătea vântul, lângă *Franklin*, în timp ce *Aquila* avea o poziție opusă direcției în care bătea vântul.

La câțva timp după asta, megafonul transmise de pe *Fulminante* următoarele cuvinte:

— De unde veniți?

Origoni, la rândul său, luă megafonul în mina și răspunse în

limba engleză:

— Nu vă înțeleg.

Atunci *Fulminante* lansa o barcă pe mare, și barca vâsli în direcția vasului *Franklin*. O voce din barcă întrebă a doua oară:

— De unde veniți?

De data asta Origoni avea un pretext și mai bun nu numai să nu înțeleagă, dar chiar să nici nu audă, pentru că *Franklin*, care se oprise cu câteva minute înainte, începuse acum să-și mărească viteză din ordinul lui Garibaldi, depărtându-se cu maximum de putere, și zgomotul mașinilor, ca și vuietul valurilor nu lăsau să ajungă până la urechile lui Origoni sunetele bine distincte ale megafonului.

Într-adevăr, numai o adevărată minune a făcut ca în momentul acela să nu se dezlănțuie o rafală de bubuituri de tun de pe ambele laturi ale lui *Fulminante*, dar steagul american a reușit să înfăptuiască această minune.

Țineți seamă că în urmă cu câteva luni, când *Franklin* fusese capturat în apele de la Piombino, aceasta se datorase aceluiasi vas, *Fulminante*. Așadar, e lesne de crezut că de data asta căpitanul acestui vas nu mai îndrăznea să repete jocul de data trecută și găsi că nu era prudent să le dea din nou de furcă mândrilor republicani ai Americii de Nord, care n-au iertat de loc

faptul că steagul lor înstelat suferise dezonoarea din cauza tiranilor. Oricum ar fi decurs lucrurile, fapt sigur este că cele două vase burbonice îl lăsară în pace pe *Franklin* să-și continue drumul, iar ele își schimbă brusc direcția. De cum au cotit spre Capo d'Armi, l-au și văzut pe *Torino* și recunoscându-l ca vas inamic, au început să-l bombardeze. După aceea, când căpitanul de pe *Fulminante* își dădu seama că bombarda un vas părăsit, lansă bărcile pe mare, trimise oamenii la bord să ia ceea ce se putea lua și desfășurându-i pânzele și ungându-le bine de tot cu smoală, le dădu foc. De cum se înteeți focul pe *Torino*, „viteazul căpitan” de pe vasul *Fulminante*, re-trăgându-și oamenii săi la bord, începu să tragă cu tunurile, în chip de mare vitejie, în vasul gata aprins. Și nu se opri din atacul lui brutal și ridicol până când minunatul vas nu se cufundă în valuri, distrus și desfăcut bucățele.

Garibaldi asistă din depărtare la tot spectacolul bombardamentului și distrugerea aceea barbară îl duru atât de mult, încât arătând înspre fregata napolitană exclamă:

— Uitați-vă cum arată luptele lor!

În timp ce *Torino* ardea, se găsi cine să-i spună lui Garibaldi:

— Fiți pe pace, domnule general: la Marsala ați pierdut un

vapor și ați câștigat Sicilia, azi pierdeți alt vapor, dar câștigați Napoli.

Garibaldi socoti aceste cuvinte ca pe o urare plină de îmbărbătare. Și văzând că vasele burbonice, care intenționau să distrugă prada lor ușoară, nu se mai ocupau de *Franklin*, se grăbi să dea ordin să se schimbe brusc direcția, și după câțva timp de mers orienta flota spre coasta Calabriei, și, împreună cu toți oamenii lui, debarcă.

Lucrurile se petrecuseră în condiții destul de favorabile; îl dureau pierderea lui *Torino*, totuși aceasta nu aducea niciun prejudiciu acțiunii lui îndrăznețe și pline de succes, în numele căreia drapelul său eliberator flutura în peninsulă, purtat de o armată de câteva mii de oameni.

Forțele dușmane erau numai de două ori mai numeroase, dar Garibaldi nu era înfricoșat de numărul dușmanilor. Și era sigur că populația din Calabria n-avea să întârzie să se răscoale.

La câteva ore de la debarcare, află că între timp Bixio ocupase poziții bune în apropiere de Reggio; de aceea, luând-o înspre munți și înaintând cu câteva mile, trimise pe cineva în căutarea lui Missori, despre care știa că se află în Aspromonte și transmise ordinul să-l urmeze cu oamenii lui într-un anumit loc indicat. Totuși îl așteptă zadarnic în locul acela toată noaptea și

ziua următoare, deoarece trimisul, rătăcind drumul, nu ajunsese la Missori decât la o oră foarte târzie, și așa se întâmpla că marșul viteazului comandant de cercetași să întârzie peste calculele generalului.

Oastea cea mică petrecu liniștită primele ore a celei de-a doua nopți pe munți, continuând să stea de strajă, deoarece se știa cu siguranță că două corpuri de armată burbonice, comandate de Briganti și de Melendez, fiind informate de debarcarea garibaldinilor, intenționau să se deplaseze de la San Giovanni și de la Piața și să vină în ajutor celor din Reggio.

Aproape de ora nouă ajunsese în sfârșit și Missori cu cele două sau trei sute de oameni, și Garibaldi, foarte mulțumit de sosirea lui, dormi până la ora unsprezece sub un cort format doar din două pături, fără să dea ordin să fie trezit și fără să comunice nimănui dacă avea de gând să-și petreacă toată noaptea așa, sau dacă intenționa să plece înainte de a se lumina de ziuă.

Puțin după ora 11 se trezi; și deodată, așa, pe negândite, trimise să-l cheme pe Missori și ținu ca neîntârziat coloana să pornească în marș în direcția Reggio, cu planul de a lua cu asalt orașul înainte de a se lumina de ziuă; Reggio era păzit de doi oameni puternici, în afară de alte două mii de oameni care îl apărau.

Nino Bixio, care primise din partea generalului încă din ziua precedentă ordine foarte clare, se deplasa și el în același timp, ca să ia cu asalt castelul unde era fere-Fcată jumătate de garnizoană, în timp ce Garibaldi și Missori urmau să se ocupe de mutarea celeilalte jumătăți de garnizoană aflată într-un loc pe care îl ocupaseră în afara orașului, lângă o apă care era secătuită în anotimpul acela de vară.

Atacul începu la ora trei, adică cu puțin timp înainte de ivirea zorilor.

I Bixio, în fruntea vânătorilor săi de munte, porni la asalt și luând dușmanul aproape prin surprindere, într-un atac furios îl forță să-și schimbe poziția și să se refugieze în case. Lupta dintre ai noștri, care trăgeau cu desperare dinafară, și ostașii regelui, care răspundeau cu focuri susținute și îndârjite, de după adăpostul caselor, dură o bună bucată de timp, – dar în cele din urmă, încăpățânarea lui Bixio învinse, și dușmanul se retrase în interiorul castelului. De cum dădură semn ostașii regelui că-și schimbă poziția, viteazul Bixio, dând pintoni calului, intră în oraș aproape singur, și cu o mână de oameni ajunse într-o piață unde ostașii regelui îi primiră cu o rafală de gloanțe trimise din case și de pe la colțurile străzilor, încât numai printr-o adevărată minune scăpă teafăr îndrăznețul comandant, numai cu o rană la

mâna dreaptă, pricinuită de un glonț. Acum mi-amintesc foarte bine că la câteva zile după actul lui eroic, Nino Bixio venise la Scilla să-i facă o vizită colonelului Malenchini, prietenul lui bun; între altele, știind că avea nevoie să-și schimbe pansamentul de la mâna rănită care-l dureau, am chemat pe unul din doctorii noștri să-l îngrijească. În timp ce medicul îi doftoricea rana, el îmi spuse:

— Vezi rana asta? Nu mi-au făcut-o Bourbonii, nu; am primit-o de la un soldat de-al meu!...

Vorbele lui Bixio au fost de ajuns ca să-mi confirme ceea ce îmi mai povestiseră și alții în legătură cu învâlmășeala infernală care se crease în lupta aceea pe străzile orașului, când voluntarii, împrăștiindu-se prin diferite părți și trăgând orbește, au ajuns la un moment dat să se împuște între ei.

Nino Bixio, deși amărât din cauza durerii pricinuite de rană, era totuși nerăbdător să ducă la bun sfârșit expediția; de aceea a fost gata să-și adune oamenii și să și-i așeze în ordine; după ce a pus totul la punct, cu toate că cei de la castel nu încetau nicio clipă tirul, el reuși să pună stăpânire pe oraș.

Voluntarii, văzând că dușmanul se ferecase în castel, începură să strige:

— Să dăm asaltul pe scări! Să dăm asaltul pe scări!

Dar castelul avea ziduri înalte și era bine aprovizionat cu muniție; în afară de asta, nici nu erau pregătite cele necesare pentru un asemenea atac; de aceea, s-a dat comanda să se înconjoare castelul, așteptând să apară Garibaldi și să rezolve el situația. Până una alta, Bixio, care nu-și mai găsea astâmpăr, cucerind două tunuri de la dușmani, le îndreptă spre castel și începu să tragă. Dar cele două tunuri luate de pe câmpul de luptă nu erau în stare să facă o spărtură în zidurile masive ale vechiului castel.

Garibaldi, apropiindu-se de Reggio și aflând cele întâmplate, anunță că e absolut necesar să se pună stăpânire pe castel înainte de a le parveni Burbonilor ajutoarele pe care le așteptau, și trecu la împresurarea lui, comandând trupelor să se cațăre pe înălțimile care dominau castelul. În timp ce Garibaldi desfășura această manevră, din castel se înălță steagul alb, în semn de predare.

A doua zi, generalul Cosenz, imbarcând o bună parte din oamenii săi pe navele care ancorau lângă Torre del Faro, coborî în Calabria între Fiumara Alta și Forțe Cavallo, ocupând poziții în spatele trupelor generalului Briganti, care trebuia să dea ajutor castelului din Reggio.

Brigada capitulă fără vărsare de sânge. Soldații burboni

hoinăreau fără rost ici și colo, ca niște tâlhari rătăciți, și două zile mai târziu îl întâlniră pe generalul lor la Mileto, pe care-l împușcă în piața Arhiepiscopiei.

Vederea oștilor burbonice, jalnice ca aspect, a fost tristă și dureroasă pentru toți, dar mai ales pentru Garibaldi; soldații dezarmați și lacomi de prăzi de război se împrăștiară să fure și să facă negoț cu cai și cu tot felul de lucruri; era cu neputință să trezești în ei un cât de slab sentiment de patriotism și de onoare, nicidecum să-i faci să înțeleagă pe acești fii ai Italiei că, de parte de a-i socoti niște dușmani înfrânți, doream să vină cât mai repede clipa în care să-i primim în rândurile noastre, să-i numim frați și să-i avem tovarăși de luptă în bătălii mai cumplite și mai glorioase.

De la Reggio în sus, prin Calabria, până aproape de Cosenza, nu se mai vedea altceva decât cete de țărani și Burboni rătăcind pe câmp, surzi la orice rugămintă și la orice insultă, rămânând neînduplecați în hotărârea lor de a se întoarce acasă la ei. De câteva ori lui Garibaldi îi veniră lacrimile în ochi văzându-i astfel, și nu mai obosea repetând într-una:

— Păcat! Ce soldați buni ar fi! Ce marș frumos am putea face cu oamenii aceștia alături de noi, în drum spre Roma!

Și, într-adevăr, atunci când se pregătea la Genova expediția

lui uimitoare, nicio clipă nu s-a gândit că soldații Burbonului nu aveau să fie buni nici pentru regele lor și nici pentru Italia. Pe atunci îi plăcea să spere că va putea să câștige de partea batalioanelor de voluntari vitezele batalioane ale Bourbonilor, cu care să formeze o armată puternică, să poată anula armistițiul cu Austria și să-i cheme pe români la răscoală. Fără îndoială că era un vis mai îndrăzneț, dar și un vis generos, pe care nu trebuie să-l considerăm în defavoarea omului care a avut atâta poezie în inima lui și a iubit atât de mult Italia!

IX

N-ar avea rost să ne oprim cu povestirea la Pizzo, fără să amintim despre Giovacchino Murat, deoarece de cum ajungi, cititorule, în piața situată ceva mai sus de malul mării, dai cu ochii de un castel prăpădit, posomorât și umil, unde s-a consumat drama al cărei personaj principal a fost neîmblânzitul cavaler ce pare un Ahile al epopeii napoleoniene. În curtea mică a castelului se mai văd încă pe ziduri urmele de gloanțe care au străpuns pieptul eroului; la o mică distanță, într-o biserică frumoasă și spațioasă, se află mormântul unde îi zac osemintele.

Doi bătrâni, martorii nefericitei tragedii, mi-au povestit de-a fir-a-păr istoria debarcării lui Murat; ei mi-au istorisit cele întâmplări ale lui Murat, când, părăsit de tovarășii lui, a fost surprins

pe malul mării și făcut prizonier la castel.

Povestirea celor doi bătrâni a fost în cea mai mare parte aidoma a tot ceea ce citisem și eu în legătură cu acest lucru în istoriile noastre și în „Histoire de la Restauration” de Lamartine; totuși, am aflat un singur lucru în plus, și anume: că Giovacchino Murat ar fi putut sări într-o barcă și astfel să se salveze, dacă unul din pîteni nu i s-ar fi împiedicat într-o plasă întinsă de un pescar, pe țărm, la uscat. Din cauza blestematei de plase, Murat, șeful eroic al cavaleriei lui Bonaparte, a căzut la pământ pradă zbirilor Burbonului.

După ce-mi istorisiră povestea lui Murat, ale cărei amănunte m-au îndurerat întotdeauna, cei doi bătrâni m-au condus într-o biserică frumoasă și, arătându-mi o lespede din marele altar, mi-au spus: „Aici zace regele Giovacchino”.

M-am așezat pe o bancă și am meditat îndelung: mormântul acestui viteaz exercita asupra mea un fel de fascinație. Aș fi vrut să ridic lespeda și să văd ce mai rămăsese din omul care ar merita să se bucure de renumele lui Ahile printre contemporani, și care, după ce umpluse lumea de faimă și gloria lui, a fost sortit să piară într-un orășel amărât din Calabria, judecat și condamnat la moarte ca un răufăcător sau ca un aventurier nedemn.

Deodată, înălțându-mi capul spre bolta templului, am văzut la stânga altarului atârând o bucată de mătase. Interesându-mă ce semnificație avea peticul acela ciudat de mătase, care nu putea fi decât un steag, mi s-a răspuns:

— Era batista pe care o avea în mina regele Giovacchino, și pe care o flutură în aer, chemând poporul la arme.

Mi-a fost lesne să înțeleg că batista aceea era păstrată acolo ca un trofeu, și părea închinată dumnezeirii, ca o pradă smulsă de la un dușman câinos și de temut, învins ca prin minune, adică mai mult prin grația lui Dumnezeu decât prin vitejia oamenilor.

Am fost ispitit să smulg trofeul acela care-mi inspira milă și cât pe-acum era să ordon câtorva soldați care mă întovărășeau să-mi aducă o scară. Dar neștiind dacă acest lucru ar fi fost sau nu pe placul lui Garibaldi, m-am stăpânit, și după ce am ieșit din biserică, m-am întors foarte trist în piață.

Sentimentul de milă față de bietul Murat nu-l încercasem numai eu; dimpotrivă, trebuie să spun că toți câți cunoșteau povestea lui dureroasă s-au simțit într-atât de tulburați, încât mulți și-au exprimat dorința să-l răzbune pe erou, doborând statuia regelui burbon, călăul său.

Statuia aceea se înălța (și cred că se mai înalță și azi). În fața castelului, chiar lângă locul unde a fost executat viteazul

vitejilor. Părea chiar apoteoza călăului pe mormântul victimei. Câțiva voluntari, după ce luară o frânghie groasă de cânepa, o înfășurară în jurul gâtului statuii, și făcând un laț, începură să tragă frânghia, ca să dărâme statuia. Aceasta le opunea însă rezistență; dar trăgând cu putere, tot aveau s-o urnească până la urmă și s-o doboare la pământ. Eu mă uitam la ei fără să scot o vorbă, și nu găseam lipsită de sens pilda de dreptate care s-a înfăptuit împotriva soțului pervers al reginei Carolina, femeia care s-a desfătat în fața agoniei lui Cirillo, lui Pagano, a lui Caracciolo⁸², ca și în fața atâtor altor martiri iluștri ai Italiei, pe care i-a dat pe mâna călăului pentru crima de a-și fi iubit patria.

Deodată se auzi un glas strigând:

— Opriți-vă! Este o statuie sculptată de Canova!

Numele lui Canova salvă statuia regelui Ferdinand I, deși a fost nevoie de mult tact și răbdare ca să-i convingem pe voluntari că trebuie să-l ierte pe regele Nasone de dragul lui Canova, regele sculptorilor moderni.

După ce m-am asigurat că în sfârșit renunțaseră la încercarea de a doborî statuia, m-am îndreptat spre noua mea

⁸² Autorul se referă la tragicul destin al lui Domenico Cirillo, Mario Pagano și Francesco Caracciolo, condamnați la moarte în timpul restaurării provizorii a Bourbonilor, după căderea republicii napolitane din 1799. Condamnarea lor a fost

locuință, într-o clădire foarte înaltă, situată la capătul pieței, în fața castelului, și cu vedere la mare. Stăpânul acestei case, un om în jurul a șaptezeci de ani, mă conduse la o fereastră care dădea spre plajă, și-mi spuse:

— Privește! Acum patruzeci și cinci de ani l-am văzut de la fereastră asta pe regele Giovacchino căzând la pământ, apoi prins și târât în sus, spre piață, cu fața însângerată de loviturile zbirilor conduși de Trentapilli.

Și-mi povesti episodul tragic cu atâta lux de amănunte, că aș putea să scriu o carte despre el; numai că mi-e teamă că cititorii mă vor acuza de faptul că am trăgănat prea mult firul acțiunii, încărcând-o cu povestiri care n-au nicio legătură cu subiectul pe care mi l-am propus la început.

Nu vreau totuși să trec peste orașul Pizzo fără să amintesc că familia Bourbonilor a fost foarte recunoscătoare locuitorilor orașului pentru capturarea lui Murat; le-a acordat tot felul de privilegii și le-a distribuit anual cereale în mod gratuit. Privilegiile și darurile au fost abolite de Garibaldi și mai apoi guvernul regelui Victor Emanuel a fost de acord cu hotărârea lui. Numai o soartă nefericită l-a împins pe Murat să debarce la Pizzo;

dacă și-ar fi ales o altă cale, e sigur că ar fi putut să ajungă la Monteleone, și sfârșitul expediției sale ar fi luat cu totul altă întorsătură.

Nu eram de loc dispus să-i privesc cu simpatie pe locuitorii orașului Pizzo, deși erau cu toții nevinovați de păcatul părinților și al bunicilor lor. Dar pretutindeni nu-l vedeam decât pe Murat, nu-l vedeam decât pe legendarul cavaler, adevărat simbol al glorioaselor vremuri trecute, târât de zbirii josnici în castelul întunecat, în mijlocul strigătelor de bucurie ale nelegiuiților care, cu puțin timp înainte, îl ridicau în slăvi pe regele Giovacchino, victorios și puternic; ei primiseră bani din partea lui, ca să înalțe biserica în care azi zăcea propriul lui trup ciuruit de gloanțe.

Murat nu era italian; el l-a slujit pe unul dintre cei mai cumpliți tirani, care au pustiit vreodată pământul; dar măreția sufletului său și minunatele sale fapte, și îndeosebi sfârșitul lui tragic, îl fac demn de admirația și mila oricărui om în care n-a secat încă orice urmă de sensibilitate.

Aș fi dat orice ca statuia regelui Nasone să nu fi fost opera lui Canova, ca să fi putut da și eu o mină de ajutor, alături de ceilalți, care trăgeau de funia bine înnodată, trecută în jurul gâtului statuii, și pe care aveau de gând s-o doboare, în semn de răzbunare, pe pământul scăldat de sângele lui Murat.

Două zile după ce divizia generalului Ghio, cu o armată de douăsprezece mii de oameni, depusese armele la Soveria, în fața lui Garibaldi, care se afla acolo cu câteva sute din voluntarii săi, și în fața trupelor cala-breze din Stocco, eu mă găseam la Pizzo. În piața orașului, aproape o sută de jandarmi ai Burbonilor făceau negoț, oferindu-și caii și tocmindu-se ca la iarmaroc. Caii tineri și voinici, înzestrați cu harnașamentele cele mai bune, se vindeau cam la vreo optsprezece sau douăzeci de piaștri unul.

Un colonel sicilian, al cărui nume nu mi-l mai amintesc, se apropie de negustorii aceia nenorociți și le propuse un premiu de zece scuzi de cap dacă vor consimți să-și păstreze caii și să formeze o trupă frumoasă de cavalerie, în serviciul lui Garibaldi, promițându-le, pe deasupra, o soldă și o hrană bună, și înaintări repezi în grad, de la caz la caz.

Niciunul din jandarmi nu a vrut să accepte această propunere și când li se vorbea de Italia, arătau de parcă li s-ar fi vorbit despre China sau despre Tombuctu, iar eu îi rugăm ca, în numele dragostei de patrie, să caute să se înțeleagă cu colonelul.

Unul dintre jandarmii aceia, care mi s-a părut a fi ofițer de intendență, îmi răspunse, gesticulând în felul lui:

— Ce tot spui, ce tot îndrugi acolo? Noi am capitulat și vrem să ne întoarcem la casele noastre. De ce să ne mai batem

capul și cu Italia voastră?!

X

Două zile mai târziu am ajuns la Cosenza; Nino Bixio călărea înaintea noastră. Îndată ce am intrat în oraș, mii de glasuri ne-au întrebat: „Unde sunt îngropați frații Bandiera? Unde e îngropat Moro? Unde zace Ricciotti?”

Puțin după asta, am îngenuncheat în fața unui mormânt și am vizitat cimitirul izolat, aflat pe un câmp pustiu, unde martirii aceia, cu o impresionantă dăruire de sine, și-au jertfit viața din dragoste pentru Italia. Acolo, ținând o cruce mare în mină, se afla preotul care îi îmbărbătase în fața morții, groparul care-i înmormântase și câțiva care fuseseră de față la chinurile morții lor, – toți ne-au povestit despre vitejiile acestor luptători ai Italiei, care au mers cu fruntea sus la moarte, cântând corul din Donna Caritea:

„Cine pentru patrie moare, în veci trăiește, Căci frunza cea de laur nicicând nu se-ofilește”.

Nino Bixio se descoperi și, rotindu-și privirea de șoim, ne ținu un discurs așa cum ar fi făcut la începutul unei bătălii, și ochii noștri străluceau, scăldați în lacrimi, iar buzele noastre murmurau printre suspine o binecuvântare; strângându-ne unul celuilalt mâna dreaptă, umplurăm văzduhul de vuiet, vuiet în

care se deslușea jurământul pe care-l făcusem la Capua și la Roma.

Să îngenunchem cu toții și să citim:

„La 14 iunie 1844, la ora șapte și jumătate după-amiază, o navă modestă, comandată de napolitanul Capulo, pornea din apele insulei Corfu, spre coasta Gala-briei. În navă se aflau Giuseppe Miller, Giovanni Vreme-rucci, Giacomo Rocca, Domenico Lupatelli, Giuseppe Pacchioni, Carlo Osmani, Francesco Berii, Anacarsi Nardi, Domenico Moro, Niccolò Ricciotti, Pietro Piazzoli, Tommaso Mazzoli, Paolo Mariani și Pietro Boccheciampa, corsican, căruia îi era hărăzit să joace rolul lui Iuda printre toți acești martiri.

Deasupra tuturor, dominau, prin grad și prin valoare, frații Bandiera, Attilio și Emilio. Fii ai unui amiral din serviciul Austriei, aveau gradul de stegari în marina austriacă; Attilio se afla împreună cu Domenico Moro în flota Europei confederale, care bombarda San Giovanni d'Acrid. Când cei doi viteji venețieni au pornit să înfigă steagul european în fortărețele dușmane ale lui Totemaide, Attilio a fost cuprins, în ceasul victoriei, de un freamăt și o inspirație divină; întorcându-se spre Moro, rosti

cuvintele patriotice pe care Silvio Pellico⁸³ le pusese în gura lui Paolo în opera sa *Francesca*. Strângând mâna dreaptă a lui Moro, îi spuse: „Dar noi încă nu avem o patrie căreia să-i jertfim sângele nostru?” Se priviră unul pe altul, rușinați de stelele austriece de pe veșmintele pe care le purtau, ca și de steagul sub care luptaseră până atunci; și sub cerul Palestinei făcură un jurământ solemn să părăsească drapelul străin și să-și închine restul vieții luptei numai pentru independența Italiei”.

Este ceea ce povestea Regaldi cu șapte ani mai târziu; și cine nu simte oare, la aceste cuvinte ale poetului, că re trăiește mânia, speranța și că-i dau lacrimile, când de încredere, când de mânie, la vederea Italiei călcată în picioare, care sfâșia inimile tuturor italienilor pe vremea aceea?

Frații Bandiera și Domenico Moro dezertară; refugiați în Corfu, în timp ce Austria îi condamna și încerca să-i defăimeze în mod public, ei adunară în jurul lor o mină de viteji cu care se pregătiră să debarce pe coasta Calabriei. Drumul lor a decurs în condiții favorabile, deși s-a cam lungit, din cauza vântului neprielnic. La 15 iunie, spre miezul nopții, ei se aflau în

⁸³ Silvio Pellico (1789-1854) scriitor italian. A luat parte la acțiunea carbonarilor pentru eliberarea Italiei de sub austrieci. Închis 10 ani în fortăreața Spielberg, a scris una din cele mai populare cărți ale literaturii italiene, „Închisorile mele”. Este

apropierea țărmului dinspre Cotrone. Cele câteva ore care-i separau de ziua următoare le petrecură dormind; dar când s-au trezit pe punte, în zori, și-au dat seama, spre marea lor uimire și amărăciune, că se depărtaseră atât de mult de țărm, încât nici nu-l mai puteau zări. Întrebându-l pe căpitan cum de se întâmplase așa ceva, el le răspunse că un vânt potrivnic, stârnit în timpul nopții, l-a forțat să se îndepărteze de mal; adevărul era însă că se gândise să efectueze debarcarea în timpul nopții, ca să-i ferească de orice primejdie. Când debarcară, frații Bandiera, Nardi, Ricciotti, Domenico Moro îngenuncheară să sărute pământul sfânt al Italiei și exclamară: „O, sfânt pământ, tu ne-ai dat viața și noi ți-o vom jertfi-o ție!”...

Nu voi continua povestirea; mi-ar fi cu neputință să găsesc cuvinte pentru a descrie trădarea lui Bocche-ciampa, ciocnirea cu Urbani și cu vânătorii de munte expediați din Cosenza, și lupta lor nobilă și vitejească. Printre cei căzuți se număra: Miller, care fusese ucis, și Tezei rănit, Nardi și Moro fură străpunși de gloanțe; Emilio Bandiera își fractură un braț. În cele din urmă, fură prinși cu toții, și începu judecată care a dat acestor viteji prilejul să-și exprime gândurile și sentimentele lor nobile și să

arate ce anume i-a determinat să pornească la marea expediție.

Tribunalul îi judecă în grabă, după obiceiul consiliilor de război; și, în afară de Boccheciampa, care a fost condamnat la cinci ani de temniță, numai ca să se arunce praf în ochi, toți primiră pedeapsa cu moartea. Regele burbon confirmă sentințele, lăsând la latitudinea tribunalului să cruțe viața a trei oameni, care se dovediseră mai puțin vinovați, și anume: Osmani, Pachioni și Manessi.

La 25 iulie, condamnații, desculți, acoperiți doar cu o tunică lungă și neagră, și legați la ochi, ieșiră din Cosenza și fură conduși spre Vallone di Rovito, o albie aproape secată a unui râu din apropiere. În timpul drumului, cântau imnuri patriotice. Soldații nu îndrăzneau să tragă; dar Ricciotti le strigă: „Trageți odată! Și noi suntem soldați și știm că ordinul trebuie executat!”

Au fost necesare trei salve de foc ca să-i ucidă; iar ei, până la ultima suflare, au strigat: „Trăiască Italia!”

Acum să asculte cititorul cele adăugate la această poveste de un bătrân calabrez căruia i-am cerut date despre episodul amintit:

„Îngăduiți oare unuia care a fost martorul acestor întâmplări, să adauge câteva date mai sigure la cele culese de dumneavoastră?”

În 1844 patrioții din Calabria au hotărât să se răscoale; s-au adunat într-o noapte în pădurea din Sila, echipați toți și înarmați ca vânători de munte; erau o mie de oameni. Sub pinii bătrânei păduri, s-a hotărât atacarea orașului Cosenza, capitala spirituală a Calabriei, alungarea prefectului și arestarea conducătorilor, apelul către întreaga Italie pentru chemarea la arme și proclamarea unui guvern provizoriu.

O tânără de o frumusețe încântătoare, văduvă a unui baron din Calabria, stăpâna unui măreț castel în Silă, primi jurământul conjuraților. În castelul acela, după adunare, rămaseră numai șefii conjuraților, printre care avea întâietate tânărul albanez Camodeca, un bărbat cu o figură homerică.

Trecuse de miezul nopții, cina luase sfârșit, și toți stăteau tăcuți. Un bătrân servitor credincios al castelului se înfățișă, cuprins de spaimă, și exclamă:

— El e aici!

Tânăra doamnă se ridică furioasă de pe scaun, și aproape în același timp ușa se deschise și își făcu apariția un tânăr cu mustăți blonde, îmbrăcat în catifea și cu carabina atârnată pe umăr, care îi spuse:

— Sunt Giosafatte Talarico! Sunt regele din Sila!

La auzul numelui aceuia de temut, toți puseră mâna pe

arme, dar tâlharul, fără să dea semne de neliniște, cu un calm nemaipomenit, adăugă:

— Băieți! Voi nu veți putea învinge fără mine! Primiți-mă în rândurile voastre și eu vă dau cuvântul meu că voi ridica tot poporul Calabriei, vom pune stăpânire pe Cosenza, ne vom năpusti asupra orașului Napoli și-i vom da foc!

Toți șovăiră în fața unei propuneri atât de îndrăznețe, făcută de omul acela cumplit; dar nobilă doamnă, cu ochii scânteietori, fără să mai stea la gânduri, îi răspunse:

— Nu, Giosafatte Talarico; tu nu ești demn să ridici steagul libertății din Calabria! Eliberatorii calabrezi nu pot să primească ajutorul tău. Tu ai dăuna cauzei noastre drepte și sfinte!

În ziua stabilită, în loc de o mie de oameni, la Co-senza se prezentară doar șaizeci de tineri, chemând poporul la arme. Căpitanul de oaste Galuppi (fiul celebrului filosof), în fruntea a doua escadroane, dădu asaltul în fața palatului Intendenței, unde își făcuseră răsculații baricade; lovit însă în plin piept și în frunte, căzu mort. Totuși soldații săi, împreună cu alte trupe, au reușit să înlăture prin numărul lor pe cei câțiva viteji, printre care se afla tânărul Camodeca, făcut prizonier împreună cu alți șapte tovarăși de-ai săi.

După ce află despre acest lucru, Mazzini organizează expediția

fraților Bandiera. În timp ce aceștia, însoțiți de tovarășii lor, părăseau Corfu, tânărul Camodeca cu cei șapte tovarăși ai săi erau împușcați în Cosenza, chiar în locul în care, mai târziu, aveau să fie împușcați frații Bandiera și tovarășii lor.

Când s-a dat sentința de moarte, Camodeca o primi fără să clipească, asemenea unui erou antic. Când aflară de sentința de moarte a lui Camodeca, frații Attilio și Emilio Bandiera au cerut să adreseze o scrisoare regelui din Napoli. Au scris-o și prin ea, în numele revoluției italiene, au oferit regelui din Napoli regatul Italiei. La acestea, crudul rege din neamul Burbonilor a răspuns prin grăbirea executării sentinței.

Când eu, cel ce vă povestește, am ajuns pe pământul meu drag, necunoscut de nimeni, după atâția ani de exil, într-una din zile, pe înserat, mi-am îndreptat pașii spre mormântul lui Camodeca și al fraților Bandiera. Era o seară de mai, cu toți pomii înfloriți; valurile lui Crați și Busento murmurau șoapte de dragoste. Cosenza și castelul său întunecat se pierdeau în noapte. Am recunoscut locul funest în care s-a întâmplat nenorocirea și, zdrobit de durere, am căzut la pământ.

Când m-am ridicat, am deslușit la lumina stelelor silueta unei femei în toată plinătatea vârstei, nemișcată ca o statuie.

Chiar în aceeași noapte mi-am părăsit patria, pe care n-am

mai revăzut-o niciodată. Dar când mă gândesc la mormântul lui Camodeca și al fraților Bandiera, la valea râului Crați, și la pomii înfloriți, totdeauna îmi apare în față imaginea femeii aceleia, îmbrăcată în negru, înaltă, nemișcată și tăcută.

Adesea îmi spun în visele mele: „Oh! cum de nu mi-am dat seama că era castelana din Sila, care venea să plângă pe mormintele eroilor noștri?”

XI

Pe când mă aflu în Cosenza, am primit vestea intrării triumfale a lui Garibaldi în Napoli; mie mi-era greu să ajung până acolo, ca să-mi iau înapoi în primire locul de aghiotant pe care îl lăsasem, căci trebuia să-l însoțesc pe colonelul Malenchini. Era nevoie totuși de mult timp ca să-l ajung la Napoli, pe uscat, așa că l-am întrebat pe Bixio care era portul cel mai apropiat de unde aş fi putut să mă îmbarc. Acesta m-a sfătuit să merg cu el până la Paola, unde urma să mă îmbarc imediat împreună cu divizia lui, fiindcă în ziua următoare trebuiau să sosească în port trei vase cu aburi, ca să-i îmbarce divizia și s-o transporte la Napoli.

Așadar, într-o seară înăbușitoare și întunecată, care ne prevestea o noapte rea, am pornit-o la drum, alături de oamenii lui Bixio, – nu trecu mult și părăsirăm câmpia, de unde începea urcușul. De cum se întunecă, în depărtare se auzi tunând, apoi

zgomotele se apropiară și din norii spintecați din când în când de fulgere se scuturară picături mari de ploaie. Făcuserăm doar câteva mile, în care timp întunericul devenea din ce în ce mai adânc, încât de multe ori ne opream din mers, așteptând să fulgere, ca să ne putem da seama pe unde umblam. Călăream alături de Menotti și de alți doi ofițeri; soldații veneau în urma noastră cântând cu voioșie, sfidând fulgerele, tunetele și ploaia care cădea cu găleata, de ne udase pe toți din cap până în picioare.

Nu-mi amintesc să mai fi văzut o furtună așa cumplită ca asta: vântul stârnea o vijelie nemaipomenită, gata să ne răstoarne la tot pasul și să ne taie răsufla rea; trăsnetele răsunau cu un zgomot înfiorător în mijlocul văilor pustii, și lumina fulgerelor ne făcea să deslușim în treacăt prăpăstiile adânci și îngrozitoare care mărgineau de o parte și de alta drumul șerpuitor de pe coastele povârnite ale munților.

De vreo două-trei ori auzirăm niște strigăte desperate și niște bufnituri care ne-au făcut să ne oprim. Câteva căruțe și cai se prăvăliseră în prăpastie, trăgând după ele și pe nenorociții care le conduceau. După ce am aflat despre ce era vorba, le-am atras atenția oamenilor să fie mai prudenți și să meargă prin mijlocul drumului, ca să poată înainta în ordine, apoi ne-am

continuat marșul. Toată furia aceea dură vreo două-trei ore, adevărindu-se întocmai proverbul italian care spune: „Pe oamenii veseli ceru-i ajută”.

În cele din urmă, cu voia Domnului, și furtuna se mai potoli puțin și sărmanii noștri ochi deslușiră niște lumini, semn că, în sfârșit, ne apropiam de meleaguri locuite de ființe omenești.

Ajunserăm în satul Santa Fele, care e situat deasupra unui mic podiș; acolo am făcut un popas și ni s-a dat adăpost prin cârciumi și prin case, unde ne-am apucat să ne uscăm hainele la foc, fiindcă erau ude learcă. Trei ore mai târziu, cerul se mai limpezi, goarneau sunară adunarea și noi o pornirăm din nou la drum. La ora două după-amiază, începurăm să ne dăm seama, după crestele munților, că drumul cobora încet-încet; în depărtare se zărea țărmul mării de la Paola. Când am ajuns la o distanță de trei-patru mile de orașul acela, Bixio trecu pe lângă noi în galop, împreună cu statul său major, și-i adresă câteva cuvinte lui Menotti. De îndată, trupa mări pasul și la un moment dat începu chiar să alerge.

L-am întrebat pe Menotti ce înseamnă graba aceea, dar el îmi închise gura răspunzându-mi că așa ordonase Bixio.

Atunci mi-am dat seama de fapt că Bixio dorea că divizia lui să ajungă la Paola înainte de a sosi acolo trupele care porniseră în

marș înaintea noastră în timpul nopții. Curios să văd cum se va sfârși întrecerea aceea, am dat pintoni calului și am ajuns din urmă câteva batalioane ale lui Cosenz, care mergeau în marș, la o distanță de o milă, sau chiar mai mult, conduse de colonelul Fardella⁸⁴. Am mai galopat așa câțva timp și m-am trezit în mijlocul unui regiment al lui Medici. Când am intrat în Paola, în rădă am văzut vasul *Gover-nolo*, nava marinei regale sarde, și trei piroscafe mari de transport; am băgat de seamă că soldații lui Medici transportaseră bagajele pe malul mării, și se pregăteau tocmai să înceapă îmbarcarea. La țărm se aflau doi ofițeri din statul-major general, lăsați acolo de Sirtori ca să vegheze îmbarcarea trupelor, cu ordin special că divizia lui Medici să se imbarce prima; mai era căpitanul Andrea Rossi, pe care cititorii mei îl cunosc mai demult, pentru că fusese la cârmă vasului *Piemonte*, când navigam de la Genova la Marsala.

Voi povesti întâmplările petrecute în ziua aceea, în parte comice, în parte tragice, din care se va vedea limpede că ochiul ager al lui Garibaldi, ca și autoritatea lui ne erau mai necesare decât însăși grația providenței divine, și știam cu toții că atunci când Garibaldi era absent, se isca mai totdeauna un adevărat turn

⁸⁴ Enrico Fardella (1821-1892), militar încercat, care l-a urmat pe Garibaldi până

al lui Babei.

La un moment dat, Bixio, după ce trecuse în goană împreună cu oamenii săi prin mijlocul batalioanelor lui Cosenz și a unei părți din diviza lui Medici, ajunse în Paola: îndreptându-se spre țărm, și văzând că Medici pregătise totul pentru îmbarcare, se răsti:

— Nimeni nu va pleca înaintea mea! Eu am pornit primul din Genova, și nu vreau ca cei ce au plecat după mine să ajungă înaintea mea la Napoli, ca să facă pe grozavii.

În zadar i se transmisese lui Bixio ordinele pe care le dăduse Sirtori, șeful statului-major general; în zadar I s-a tot atras atenția că ordinul prevedea ca trupele să se îmbarce într-o anumită ordine, pe măsură ce soseau la locul de îmbarcare; încăpățânat în ideea de a porni primul, îi alungă pe soldații lui Medici de pe țărmul mării, unde așteptau îmbarcarea, și ordonă trupelor sale să înainteze, ținându-se pe poziție, fără să mai dea ascultare nici unuia din cei care cutezau să i se opună.

A fost un moment în care m-am temut că încăpățînarea furiosului Bixio să nu fie cauza altor blestемate de necazuri, deoarece soldații lui Medici se împăcau greu cu felul lui de a fi

violent și cutezător, și nici Medici nu părea dispus să tolereze asemenea acte de indisciplină. Spiritele se înfierbântară de ambele părți, și nu lipsea decât o scânteie ca pulberea să ia foc. Din fericire însă, Medici, care a fost întotdeauna un om cu judecată, neavând încotro, cedă *pro bono pacis* ciudatei și nejustificatei pretenții a furiosului său prieten, și sfârși prin a-l lăsa să se îmbarce în toată tihna, și să se ducă cu Dumnezeu și cu capriciul său.

Aici se termină aventura pe care voi numi-o comică; dar acum voi începe povestirea unei întâmplări care, pe drept cuvânt, se poate numi tragică și despre care nimeni (din câte știu eu) nu a mai amintit în povestirile și cronicile despre războiul eliberării celor două Sicilii.

Era ora trei după-amiază când începură să se îmbarce soldații lui Nino Bixio. Era o zi foarte călduroasă, și soarele dogorea într-una și cu atâta putere, încât briză răcoroasă, care începuse să sufle spre seară, nu ajungea să tempereze zăpușeala.

Bixio, care stătea pe țărmul mării, supraveghind îmbarcarea, interzisese prin ordin voluntarilor să se întindă pe puntea piroscafelor, părându-i-se că vasele erau prea mici ca să primească fără puțină înghesuială întreaga sa divizie; așadar, el își obligase soldații să „stea astfel, încât niciunul să nu ocupe mai

mult spațiu decât îi era necesar unui om în picioare.

Se întâmpla însă ca niște voluntari, morți de oboseală, care se îmbarcaseră printre primii și de mai bine de o oră și jumătate se prăjeau în bătaia soarelui, să se întindă pe punte și să se lase furați de un somn adânc. Acest lucru se petrecu mai ales pe piroscaful *Elettrico*, pe care mă aflam și eu, și care se păstra mai aproape de țărm decât celelalte, ca să poată lua la bord și ultimele trupe rămase pe mal. Întâmplarea a făcut însă că în clipa în care celelalte două vapoare se încărcaseră până la refuz, să mai rămână totuși încă două sau trei sute de oameni de îmbarcat, care au fost trimiși pe *Elettrico*. Căpitanul vasului, fără să observe că mulți dintre oameni stăteau întinși pe punte și că sculându-i s-ar fi câștigat foarte mult spațiu, îi trimise vorbă lui Bixio că vasul lui era plin până la refuz și că nu care cumva să-i mai trimită și alți oameni.

Toate astea se petreceau în timp ce eu stăteam la pupă de vorbă cu brigadierul Dezza și cu alți doi colonei, Piva și Taddei. Nici mie, nici celorlalți doi nu ne trecea măcar prin minte că Bixio era pe punctul de a-și ieși din nou din fire, gata să comită o nouă prostie, ca să nu o numesc mai rău, pe care o și făcu, de altfel, la scurt timp după asta.

Stăteam liniștiți de vorbă, fumând câte o țigară, când se

apropie o barcă de *Elettrico* și în barcă, drept în fața provei, îl văzurăm pe Bixio, cu mantia lui de lână albă pe umeri, gesticulând cu furie cu mâna dreaptă, căci mâna stângă, cea rănită, o avea legată cu o eșarfă trecută pe după gât.

— Uite-l pe Bixio! am spus eu. Da' ce dracu' are? Ce semn face oare?

Dar Bixio în afară de faptul că dădea din mină, urla cu vocea lui metalică mai rău ca un nebun.

Barca, condusă de doi vâslași, înainta cu viteză; după câțva timp, l-am auzit clar pe Bixio cum striga:

— Trândavilor! Toți sunteți niște trândavi! și alte epitete asemănătoare, pe care le avea totdeauna pe buze când îl apucau furiile.

Ne uitarăm mirați unii la alții, neștiind și neputând să ghicim cu cine avea de împărțit ceva. Dar după o clipă, auzindu-l, ne-am lămurit că era înfuriat la culme pe căpitanul de vas, pe brigadierul Eber și pe toți ofițerii care se aflau la bord.

După ce a ajuns cu barca foarte aproape de vaporul *Elettrico*, Nino Bixio, fără să mai aștepte să i se coboare o scară, își smulse brațul rănit din eșarfă, se apucă cu amândouă mâinile de vapor și sări pe punte, sprinten cav o pisică sălbatică; văzând că puntea era plină de oameni care dormeau, întinși ca în paturi,

și dându-și seama că ordinele sale nu fuseseră respectate, se înfurie de-ai fi crezut c-a intrat în el tartorul tuturor dracilor, și începu să strige:

— Am spus eu că n-ați vrut să mă ascultați, am spus-o doar!... Sus, trândavilor, sus cu toții!

Și răcnind cât îl ținea gura, puse mâna pe țeava primei puști care-i căzu în mina și începu să lovească cu patul puștii, de parcă ar fi bătut spicele de grâu cu îmblăciul, fără să se gândească de loc că dădea în capetele și peste mâinile bieților soldați nemți, din brigada bunului și viteazului nostru colonel Eber. Ploaia furioasă de lovituri stârni o zarvă de nedescris, deoarece oamenii bătuți începură să țipe de durere și toți cei întinși pe punte săriră ca arși, strigând și înjurând, încât din toate părțile nu se mai auzeau altceva decât glasuri indignate și amenințări cumplite.

Noi, care eram la pupa, n-am înțeles pe moment ce anume dezlănțuise furia lui Bixio; dar auzind strigătele și forfota mulțimii, și văzând cum se scot săbiile din teacă și cum se agită puștile, ne-am repezit într-acolo și într-adevăr mare noroc a fost că s-a întâmplat așa, deoarece Dezza și alți ofițeri superiori, împreună cu comandantul Eber, au izbutit cu chiu, cu vai să-i stăpânească pe nemți și pe italieni și în special pe marinarii de pe *Elettrico* –, îndârjiți cum erau, puteau să-i fi făcut vreun rău lui

Bixio. Și smintitul de Bixio, de cum văzu că se făcuse în sfârșit puțin spațiu, se și năpusti la prova, de unde, cu revolverul în mână, sfida mulțimea, strigând cu o îndrăzneală nemaipomenită: „Hai, înaintați, înaintați, cine are curajul să se atingă de Nino Bixio?” Și părea gata să se ia cu toți la harță, cu orice preț, în timp ce ofițerii lui se străduiau, vorbind când în italiană, când în germană, să găsească o modalitate de a-l salva.

În clipa aceea, câțiva marinari săriseră pe catarge, de unde strigau: „În mare! în mare!” Strigătul lor fu repetat într-o secundă de sute și sute de glasuri; și nu știu nici azi datorită cărui sfânt genovez i se făcu loc de trecere lui Nino Bixio până la scară, la capătul căreia îl aștepta luntrea sa cu patru vâsle. Împins aproape cu forța până la scară, nu înceta să amenințe în timp ce cobora, și o ținu așa într-una până și în barcă, ba chiar și în timp ce se îndepărta și nu conteni cu țipetele și înjurăturile decât în momentul când ajunse la țărm.

După ce agitația de la bord se mai potoli, fură scoși la iveală trei sau patru nemți destul de loviți și un biet gornist ungur, care avea capul atât de zdrobit, încât era slabă nădejde să o mai ducă până a doua zi.

Răniții primiră îngrijiri urgente și ca să-și mai aline durerea, trăgeau câte o înjurătură nemțească; dar despre

sărmanul gornist care ne-a sfâșiat inima cu gemetele sale în tot timpul nopții n-aș mai putea spune dacă l-au mai găsit viu a doua zi dimineată.

Întâmplarea asta nefericită ne-a mâhnit tare mult, dar Nino Bixio nu a primit dojana pe care o merita, nici atunci și nici mai târziu, deoarece lumea se obișnuise să fie îngăduitoare cu el. Îl știau viteaz și unele acte de violență erau puse pe seama temperamentului său nestăpânit, care nu-i dădea răgazul unei judecăți limpezi, târându-l spre fapte nesocotite cu o putere mai mare decât voința lui; rămânea astfel victima acestui caracter impulsiv, care-l făcea să nu poată suferi nici cea mai slabă contrazicere.

Mai târziu s-a aflat că Bixio plânsese cu amărăciune în tot restul călătoriei de fapta nesăbuită pe care o săvârșise; își mușca mâinile și blestema furia care-l apucase atunci. Oricine cunoștea inima lui de aur nu se va îndoi că și-ar fi dat bucuros viața, numai să nu se fi întâmplat toată nenorocirea aceea.

Dacă e să ne gândim la întâmplarea asta, aș putea aminti destule păcate asemănătoare, datorită furiei nestăpânite de care s-au mai lăsat cuprinși mulți alți iluștri conducători din trecut, așa că, din punctul acesta de vedere, temperamentul lui Nino Bixio se aseamănă mult cu cel al lui Giovanni delle Bande Nere și

al lui Francesco Ferrucci, cărora trebuie să li se acorde circumstanțe atenuante, ținând seama de vremurile excepționale în care au trăit și de oamenii pe care-i aveau sub comanda lor. Mi se pare că Giovanni, condotierul delle Bande Nere, nu era prea deosebit de Bixio. Într-un rând, după o încăierare, se întoarse la cazarmă; acolo găsi pe câțiva soldați de-ai să-i care se încălzeau la un foc aprins clin lemnul unui crucifix distrus de ei. Pe doi dintre soldați îi omorî înjunghiindu-i cu vârful spadei, iar pe ceilalți, după ce-i bătu măr, îi alungă.

În aceeași noapte, le-am povestit celor care se aflau împreună cu mine într-o cabină de pe vasul *Elettrico* o întâmplare similară în legătură cu Francesco Ferrucci. Aflându-se în Pișa cu câteva zile înainte de a muri, și auzind că soldații corsicani se răsculasera pentru că nu avea bani să le plătească solda, le ieși înainte îmbrăcat doar în cămașă, cu capul descoperit, și punând mâna pe spadă, omorî trei dintre ei, unul după celălalt, în timp ce toți ceilalți rămaseră încremeniți, după cum afirmă și cronicarul imparțial al celor întâmplate.

Nu folosesc asemenea exemple ca să-i micșorez vina lui Bixio, căutând să-i justific purtarea prin alte exemple condamnabile; vreau să spun doar că deseori printre oamenii de arme mai îndrăzneți și printre cei care și-au asumat răspunderi

mari au existat și astfel de firi năvalnice, cărora li se face negru înaintea ochilor la cea mai mică împotrivire și deși nu sunt în stare să se domine pe ei înșiși, reușesc totuși să se impună altora cu multă autoritate.

Dar totdeauna va rămâne mai demn de admirație și de laudă decât oricare alt exemplu un om ca Giuseppe Garibaldi, la care atitudinea plină de calm și judecata lui dreaptă și limpede au fost întotdeauna legate de autoritatea sa puternică și pe deplin respectată; această îmbinare pare mai degrabă proprie filosofului decât soldatului. Ca și mulți alții, cred că autoritatea sa de neclintit se datora chibzuinței lui, deoarece nu a existat niciodată un semn, o comandă sau o dojană desprinsă de pe buzele sale care să nu fie respectată și urmată în majoritatea cazurilor, tocmai fiindcă veneau dintr-o judecată limpede și aproape de netăgăduit.

Când în fața ochilor noștri se desfășură priveliștea încântătoare a golfului Napoli, zorile străluceau pe cerul limpede și senin.

În timpul scurtei călătorii, legasem ostrânsă prietenie cu locotenentul Gaffaro, unul din ofițerii de bord de pe *Elettrico*, mai târziu căpitan de fregată în marina italiană regală.

Gaffaro nu-și găsea liniștea din cauza furiei sălbatice care îl

stăpânise pe Bixio, și-mi spuse:

Dar cum poate Garibaldi să-l suporte pe acest om?

— Ce vreți? i-am răspuns. Bixio este într-adevăr mâna dreaptă a lui Garibaldi și are o inimă de leu; dar când îl apucă furia, devine un tigrul; și totuși, dacă l-ați vedea în fața lui Garibaldi, v-ar face impresia unui mieluşel. Acum sunt sigur că-i pare rău de ce-a făcut și plânge cu lacrimi cât pumnul.

— Cred – vorbi ofițerul – dar lacrimile sale nu mai sunt în stare să înlăture răul săvârșit. Eu am servit câțiva ani în marina burbonică, dar nu am văzut niciodată să se fi comis asemenea grozăvii, și chiar dacă s-ar fi săvârșit, nu ar fi rămas nepedepsite.

În timp ce ne antrenasem în asemenea discuții, se apropie de noi căpitanul Wolf împreună cu alți ofițeri nemți, și-mi spuse:

— Ai văzut bine ce s-a întâmplat ieri seară în fața portului Paola?

— Din păcate, am văzut – i-am răspuns eu.

— Ei bine, cred că îi vei aduce la cunoștință lui Garibaldi tot ceea ce s-a petrecut.

— Prieteni – le-am spus – dacă el mă va întreba, fiți siguri că nu voi minți; dar nu-mi puteți pretinde să mă duc nechemat la general, numai ca să-l învinuiesc pe Nino Bixio.

Atunci Wolf mă anunță că deși îi implorase pe colonelul

Eber și pe ceilalți ofițeri superiori să păstreze tăcere în legătură cu cele întâmplate și să nu se plângă generalului, în adâncul sufletului lor aceștia simțeau parcă nevoia să se prezinte la Garibaldi și să-i ceară să facă dreptate.

L-am întrebat:

— Unde e Nino Bixio acum?

Am aflat că în loc să-și fi urmat divizia, el rămăsese la Paola și se imbarcase pe vasul *Governolo*. Atunci mi-am închipuit că Bixio nu avea curajul să apară în fața lui Garibaldi și că voia să stea ceva mai departe vreo câteva zile, până când primele valuri de furie aveau să fie potolite. Și într-adevăr așa s-a întâmplat, căci Bixio s-a dus la Genova și a rămas câteva zile, până când l-au liniștit prietenii sau poate că l-a chemat chiar Garibaldi și abia atunci a venit la Napoli, unde soarta îi rezervase un rol plin de glorie în bătălia de la *MadJ daloni*.

După ce am ajuns pe uscat, m-am interesat unde se află reședința generalului și mi-a fost ușor să dau de cineva care să se ofere să mă însoțească la palatul d'Angri în Toledo. Eram îmbrăcat așa cum putea fi un om care străbătuse toată coasta Calabriei, numai cu hainele de pe el; așa că nici nu vă pot descrie cât de departe mi se părea clipa în care să ajung să-mi pot schimba hainele, ca să intru și eu în rândurile oamenilor

civilizați; aproape că mi-era rușine să umblu în zdrențele acelea mizerabile, în mijlocul luxului orbitor de pe frumoasele străzi ale orașului.

Am suit iute scara și am intrat în audiență la general, care-mi spuse:

— Te rog să-ți iei din nou în primire postul de aghiotant.

Și aruncând o privire la hainele mele, adăugă: – Du-te și schimbă-te, văd că e nevoie. Ne vom revedea peste câteva ore.

Nu voi mai înșira aici toate câte le-am făcut ca să realizez o schimbare radicală a hainelor mele, – magazinele din Napoli erau ticsite de cămăși roșii, de ciorapi negri cu dungă verde, de cizme, de pălării după moda calabrează, de fulare albastre, și de tot ce era necesar pentru un tânăr ofițer garibaldin, ca să arate îngrijit îmbrăcat cât ai clipi din ochi. Cert e că două ore mai târziu m-am întors la palatul d'Angri, arătând cu totul altfel de cum venisem. Acolo i-am revăzut pe câțiva dintre cei care făceau parte din statul-major al generalului, încă de când eram în Palermo, dar familia se mărise cu mult; „statul-major general”, cum îl numeau ei, ar fi fost demn, prin numărul său covârșitor, să aparțină unui împărat al Germaniei.

În palat intrau și ieșeau mereu oameni, care nu mai țineau socoteală de nimic, și acest lucru ne dădea oarecum de gândit;

asta cu atât mai mult, cu cât soseau destul de frecvent o serie de scrisori anonime, care-l preveneau pe general să fie mai prudent și să nu mai prin

Ceașcă cu atâta ușurință tot felul de persoane necunoscute, făcându-l atent totodată că în preajma lui se aflau destui ucigași îndrăzneți, tocmiți de curtea regelui Francesco pentru a-l asasina.

Generalul lua în glumă asemenea preveniri binevoitoare și continua să rămână neclintit în hotărârea lui de a se lipsi de o gardă la poarta palatului, cu convingerea Șcă singurul scut împotriva oricărei primejdii era conștiința lui curată; dar colonelul Paggi, un vechi tovarăș de-al său din America, având sub comanda lui palatul, ordonă o pază severă în exterior și în jurul acestuia, iar nouă ne recomandă o riguroasă supraveghere în anticameră.

În timpul zilei, anticamera era plină de ofițeri, dar noaptea stăteam de veghe numai câte doi, iar la anumite intervale ne odihneam cu rândul pe o saltea întinsă în fața ușii generalului.

În dimineața următoare sosirii mele, Garibaldi mă chemă și-mi spuse:

— N-am trimis încă niciun om în afara crasului Napoli, în direcția orașului Capua. Ia cu tine un subofițer de cercetași, du-te imediat la Caserta și informează-te cu precizie unde și la ce

distanță de oraș se a Asesc avanposturile dușmanului.

Și spunând acestea, luă o foaie de hârtie și îmi scrise tot ceea ce aveam de îndeplinit; concediindu-mă, adăugă:

— Ai grijă, vezi să nu te ia prizonier! Aștept să te întorci înainte de a se înnopta; și caută să afli dacă cei din Caserta se mai socotesc încă amenințați de vreo primejdie.

Am luat cu mine un sergent de cercetași care veghea lângă poarta palatului, împreună cu alți doi ostași, și îndreptându-ne spre calea ferată, am dat de un tren gata tocmai de plecare; am sărit în el, și în câteva minute am ajuns la Caserta.

Sosirea primei cămăși roșii a constituit un eveniment solemn pentru întregul popor și o mulțime de oameni ne însoțiră la palatul primăriei. Când apăru comandantul gărzii naționale, i-am expus scopul venirii mele acolo; am ieșit apoi afară din oraș să cercetez situația, atât cât o puteam cerceta fără să risc să fiu prins.

M-am întors la Napoli înainte de a se înnopta și i-am raportat generalului că linia soldaților burboni se întindea de la Caiazzo până în castelul Volturmo, și că avanposturile lor nu erau mai aproape de trei mile de Caserta. Am adăugat însă că patrulele cavaleriei făceau incursiuni ceva mai aproape, deoarece eu însumi descoperisem una cu binoclul; în legătură cu primejdiile

de care se puteau teme locuitorii din Caserta, am raportat că ei nu bănuiau că soldații regelui ar putea înainta atât de iute.

Garibaldi se uită cu atenție pe o hartă topografică și apoi îmi spuse că pot să mă retrag. În momentul în care ieșeam din camera sa, m-am izbit de căpitanul Wolf, care, împreună cu alți ofițeri nemți, cerea o audiență generalului. Wolf îmi atrase atenția:

— Să-ți amintești tot ce ai văzut, bagă de seamă că te chem ca martor.

Maiorul Stagnetti, colegul meu, le dădu drumul să intre și apoi închise ușa camerei, dar Fruscianti se repezi s-o deschidă din nou, spunând, bineînțeles după ce trânti o înjurătură de o factură mai nouă:

— Ce, ești nebun să-l lași singur pe general?

După câteva clipe, se auzi glasul generalului care îl chema pe Fruscianti.

Fruscianti intră în cameră și după puțin timp ieși de acolo spunându-mi:

— Bandi, te cheamă pe tine.

— Tu erai pe bordul lui *Elettrico*? mă întrebă generalul cu un aer sever.

— Da, domnule general.

— E adevărat, aşadar, că Bixio i-a zdrobit în băţai, cu patul puştii, pe vreo trei-patru voluntari din brigada lui Eber?...

— Da, e adevărat...

— Şi de ce nu mi-ai spus-o imediat?...

— Domnule general, oare era datoria mea să vă comunic asemenea fapte?

Garibaldi se ridică şi făcu câţiva paşi de-a lungul camerei, exclamând:

— Bixio!... Of, ce om!... Ce om!... Îmi făcu apoi semn că pot pleca.

Pe la 12 septembrie, cea mai mare parte a vechilor batalioane ale lui Garibaldi era concentrată în Napoli; începeau să se şi vadă calabrezii cu pălăriile lor cu calotă conică, specifică regiunii; ne-am îngăduit, aşadar, să trimitem câteva trupe spre Volturmo, la marginea căruia regele Francesco – adunase cincisprezece mii de oameni şi se pregătea să reia ofensivă şi să joace cu îndrăzneală şi tărie ultima partidă.

Aşa că pe data de 13, dacă nu greşesc, generalul, după ce m-a chemat în camera lui, îmi comunică:

— Du-te iute la Cosenz şi spune-i că mâine dimineată la ora trei şi jumătate să facă în aşa fel, încât una din brigăzile sale să fie gata pregătite în gară; apoi comunică-i lui Sirtori ordinul pe care i

l-am trimis lui Cosenz și anunță-l că la aceeași oră să caute ca una din brigăzile diviziei lui Bixio să se găsească, de asemenea, în gară. Du-te după aceea la gară și ordonă-i șefului să adune în timpul nopții toate vagoanele de care va putea face rost, și să le țină la dispoziția noastră gata pregătite pentru ora trei și jumătate.

Am ieșit în grabă și m-am dus mai întâi la Cosenz, apoi la Sirtori.

Acum să asculte cititorul la ce păcat mare, la ce lipsă de vigilență m-a împins steaua mea nenorocoasă, și cât de puțin a lipsit ca, din cauza unei neglijențe de neiertat, să nu pierd pentru totdeauna stimă și afecțiunea omului pe care l-am iubit mai presus de orice pe acest pământ și pe care-l voi iubi toată viața mea.

Mă îndreptam bine dispus spre gară, când m-am întâlnit cu colonelul Malenchini, care venea în sus pe strada Toledo, întovărășit de câțiva ofițeri de-ai lui, toți foarte buni prieteni cu mine. Ne-am salutat și ne-am îmbrățișat, căci nu ne mai văzusem de mult timp și am început să vorbim despre câte și mai câte; tot discutând așa, vrute și nevrute, ne-am plimbat câțva timp, apoi ne-am dus să luăm masa și după aceea am intrat la o cafenea; uitând cu desăvârșire de misiunea mea în legătură cu

vagoanele de la gară, m-am lungit la vorbă multă vreme, în tovărășia lor plăcută, până se făcu ora de culcare.

Prietenii mă însoțiră până la palatul d'Angri; ne-am despărțit și am auzit sus, în anticamera unde mă aștepta romagnolul⁸⁵ Faconti, tovarășul meu de gardă din noaptea aceea. Mi-am scos pantofii din picioare, m-am întins pe saltea și n-a durat prea mult până m-a furat somnul.

Dintr-odată glasul lui Garibaldi (binecuvântată fie vocea lui!) mă făcu să tresar, – mă ridic, aprind lumina: și intru în cameră.

— Ordonăți, domnule general!

— Spune-mi, Bandi, ai fost la Sirtori și la Cosenz?

— Da, domnule general!

— Și ai comandat vagoanele? Bagă de seamă, am neapărată nevoie de vagoanele astea...

O, Doamne! Dacă la auzul acelor cuvinte n-am intrat în pământ, a fost numai o minune a Domnului care m-a ocrotit în clipa aceea. Dar ce puteam răspunde? Trebuia să spun că am uitat să îndeplinesc o misiune ca aceea? Alături de patul generalului era o noptieră pe care se afla ceasul lui. Privirea mi se opri pe

⁸⁵ Locuitor din Romagna

ceas, – văzând atunci că era ora unsprezece și un sfert...

„Nu e totul pierdut!” m-am gândit eu, și, plin de încredere, am deschis gura să rostesc o minciună; și am și rostit-o!

Într-adevăr, am răspuns astfel:

— Domnule general, totul va fi gata pentru ora trei și jumătate.

— Bine – făcu generalul – să mă trezești cu un sfert de oră înainte de trei.

Am închis ușa camerei. Eram mai mult mort decât viu. Tovarășul meu, un tânăr cam de 20 de ani, mai târziu ofițer de infanterie, care avu nefericirea să se afle la Aspromonte, dormea liniștit; l-am trezit cu vorbele:

— Scumpul meu romagnol, ajută-mă, sau de nu, mă faci omul cel mai nenorocit din lume și nu-mi rămâne altceva decât să-mi trag un glonte în cap.

Și i-am povestit tot ceea ce mi s-a întâmplat. Ca un adevărat prieten, romagnolul se îmbracă în grabă, spunându-mi:

— Să dăm fuga împreună la gară, nu fi disperat; poate mai avem timp să îndreptăm lucrurile, mai sunt doar și alte gări prin apropiere și nu e greu ca într-o oră sau două să ni se pună la dispoziție toate vagoanele din Napoli.

Vorbele lui făcură să-mi vină inima la loc. Am chemat din

nou cercetașii care făceau de planton la poarta de intrare a palatului și le-am dat lor în pază anticameră; după ce am găsit printr-un mare noroc o trăsură, am sărit în ea împreună cu Faconti, promițând birjarului un piastru, sau patru lovituri de sabie, în funcție de grabă cu care ne va duce la destinație. Birjarul biciui caii cu o mână zdravănă și, cât ai clipi, ajunserăm la gară. Un hamal pe care l-am găsit adormit la intrare, și pe care l-am trezit, îmi spuse că toți dormeau duși, pentru că niciun tren nu circula în timpul nopții. Eu am început să-l zgâlțâi de umeri, strigându-i să-l cheme pe șeful gării, pe telegrafist și pe toți pe care i-ar fi putut trezi la ora aceea, și împreună cu tovarășul meu am început să sun clopotele și clopoței, să lovesc cu picioarele în uși, peste tot, însoțind muzica asta cu înjurăturile cele mai delicate pe care le puteau născoci împreună, în culmea furiei, un toscan și un romagnol.

Zarva aceea infernală a făcut să se deschidă o ușă și să apară în cămașă șeful gării, căruia i s-a părut, fără îndoială, că domeniul său fusese uzurpat și luat cu asalt.

Numai cât l-am văzut, și am și început să-i trag o săpuneală zdravănă, întrebându-l dacă, după părerea lui, era cazul să doarmă la ora aceea, când războiul bătea la porțile orașului și generalul era nevoit să-și mute trupele dintr-un moment

într-altul, bazându-se pe transportul rapid al căilor ferate.

După ce i-am ordonat să se îmbrace, l-am chemat îndată pe telegrafist și pe ceilalți funcționari care mai erau. În gară, și în mai puțin timp decât s-ar fi bănuit, am reușit ca toți șefii celorlalte gări mai mult sau mai puțin” apropiate să fie anunțați că să adune toate vagoanele pe care le aveau la îndemână, fie de persoane, de marfă sau de animale, și să aibă grijă să le îndrepte cât mai iute și cu viteză mare în direcția orașului Napoli, dintr-un ordin foarte urgent al generalului, amenințând cu gravă pedeapsă pe cel care nu s-ar supune întocmai ordinului.

Am trecut prin câteva momente de cumplită neliniște și nu am încetat o clipă să-l ameninț pe bietul șef de gară, complet nevinovat, cu cea mai gravă pedeapsă, în caz că vagoanele nu aveau să fie gata până la oral trei, și în numărul care ne trebuia. Ce s-ar fi întâmplat cu mine dacă Garibaldi n-ar fi putut să-și execute mutarea trupelor, care îi era necesară, și dacă în timpul acela, datorită neglijenței mele, trupele regelui ar fi făcut câteva mișcări care să nu fi fost pe placul lui Garibaldi? Ce scuză aș fi găsit ca să mă dezvinovățesc de neglijența mea, și mai cu seamă de minciună grosolană pe care i-o spuseseam?

Funcționarii gării, auzindu-mă cum înjuram și amenințam cu gloanțele și cu spânzurătoarea, tremurau ca varga și grăbeau

răspunsurile telegrafistului cu mâinile împreunate ca la rugăciune. În sfârșit, cu voia Domnului, șeful de gară mă încredința că peste o oră și jumătate cel mult, șaiszeci și patru de vagoane vor fi gata, la ordinele lui Garibaldi, după care am respirat și eu ușurat.

Ne-am întors la palatul d'Angri peste măsură de încântați de isprava noastră și parcă ne pierise orice urmă de somn. Cu un sfert de oră înainte de trei l-am trezit pe general și, oferindu-i o ceașcă bună de cafea, i-am spus:

— 64 de vagoane sunt gata, – nu mi-a fost cu putință să obțin un număr mai mare.

— Sunt de ajuns – a răspuns el și după ce și-a băut cafeaua, s-a îmbrăcat.

Două ore mai târziu, primele trupe garibaldine plecau din gară în direcția localității Caserta.

XII

În zilele acelea sosi în Napoli Agostino Depretis⁸⁶. L-am văzut într-o dimineață lângă mine, în timpul mesei, și neștiind cine era, l-am întrebat pe vecinul din stânga mea de numele

⁸⁶ Agostino Depretis (1813-1887) om politic italian, și-a început cariera politică alături de Massini și Garibaldi, dar a devenit mai târziu slujitor al imperialismului italian

bărbatului acela bărbos și păros ca un urs, care stătea în dreapta mea. Mi s-a răspuns că este prodictatorul Siciliei. Venise la Napoli în culmea furiei, pentru că la Palermo se afla într-o situație foarte grea *din* cauza unora din administratorii de acolo, care cereau grabnic și cu insistență anexarea neîntârziată a Siciliei la regatul lui Victor Emanuel, fără să mai aștepte ca Garibaldi să-și fi dus expediția la capăt. Erau discipolii Rui La Farina, care continuau *usque ad finem* opera sa, fără să-și dea seama că aduceau o insultă nedemnă loialității generalului. Depretis acceptase, fără îndoială, prodictatura, cu intenția de a-i mulțumi pe adepții lui La Farina, pe cât îi era cu putință s-o facă, fără să-l supere pe Garibaldi.

Depretis era tăcut și dus pe gânduri, dar mânca cu poftă, răspunzând scurt la unele întrebări pe care i le puneă Garibaldi.

La câțva timp după asta, am aflat că prodictatorul Siciliei, văzându-l pe Garibaldi de neînduplecat în hotărârea sa, fusese nevoit să părăsească slujba și privilegiile, neputând face altceva decât să se întoarcă la Torino ca să-i dea socoteală lui Cavour de greutățile ce n-au putut fi depășite, și de încăpățânarea generalului, hotărât în ideea de a nu se lăsa doborât nici de intrigile și nici de lingușirile celor care n-aveau încredere în el.

Pe la amiază, veni la palat Mordini și Garibaldi stătu de

vorbă cu vechiul republican mai bine de o oră, cu ușa încuiată.

Pe înserat, generalul mă chemă și-mi spuse:

— Du-te la comandamentul marinei și vorbește cu comandantul Vacca⁸⁷ să-mi pregătească un vapor bun pentru ora zece fix.

M-am dus la comandament și i-am comunicat comandantului Vacca ordinul. El m-a întrebat cât timp avea să călătorească Garibaldi cu vaporul acela.

— Nu se știe și nici nu se poate afla – i-am răspuns eu zâmbind – pentru că Garibaldi nu spune nimănui, niciodată, unde merge. Dar nu cred că vrea să meargă în Antile în timp ce Burbonii își așază lagărul lângă Volturno.

— Bine – aprobă comandantul. Spuneți generalului că ordinul lui va fi executat.

La ora nouă și jumătate am plecat cu toții din palatul d'ngri în trei trăsură și am ajuns în port, în mijlocul strigătelor și ale uralelor mulțimii, care se îmbulzea la trecerea marelui comandant. Vaporul care ne aștepta era *Elettrico*, adică același care mă adusese de la Paola la Napoli. Pe general l-au însoțit la bord câțiva ofițeri din vechea marină burbonică, iar noi ne

⁸⁷ ¹ Giovanni Vacca (1810-1879), ofițer al marinei burbonice

urcarăm în urma lui. Eram zece, și printre noi se aflau Mordini, Missori, Nullo, Canzio, Caldesi și călugărul Pantaleo. Vaporul înainta câțva timp fără ca nimeni să-și dea seama (în afară de Mordini) în ce direcție o luasem, – dar când ne depărtarăm cu câteva mile de țarm, Garibaldi spuse cu putere:

— La Palermo!

Călătoria era plăcută datorită cerului senin, și vaporul *Elettrico* era cel mai iute din toată marina burbonică. Atingeam o viteză de aproximativ treisprezece mile pe oră, căci marea era liniștită. Garibaldi, vorbind despre iuțeala vasului, extraordinară pentru un piroscaf din vremea aceea, ne spunea:

— Cu șase vapoare ca ăsta îmi iau sarcina să țin piept celei mai puternice flote din Mediterană.

Am coborât în Palermo spre amiază. Sufla un vânt cald, arzător și înăbușitor ca vântul din deșert. Țărmul era pustiu și pustie ne păru și strada Toledo.

Intrasem în oraș pe neașteptate, și nimeni din Palermo nu se gândise la sosirea lui Garibaldi, dar îndată ce palermitanii afluă că viteazul lor comandant le e oaspete, clopotele începură să sune fără încetare și tot orașul părea că trece dintr-o stare de amorțeală la una sărbătorească. Ca prin minune se deschiseră prăvăliile care, în majoritatea lor, erau închise din cauza vântului

acela arzător care te sufoca; ferestrele au fost larg deschise, peste tot fluturau steagurile și într-o clipă piața imensă a palatului regal se umplu de lume care aclamă.

De cum am ajuns la palat, Garibaldi s-a grăbit să convoace consiliul de miniștri; găsindu-i pe toți hotărâți să accepte imediata anexiune, îi anunță că se va lipsi de colaborarea lor; și cât ai clipi din ochi decretă numirea unor noi miniștri, cărora le prezintă pe noul prodictator Mordini. Felul lui de a proceda, categoric și expeditiv, a displăcut multora; în schimb, mi-a plăcut mie foarte mult.

După ce schimbă guvernul din insulă, Garibaldi apărură în balcon și se adresă poporului, îndemnându-l să se ferească de falșii profeți și mulțumi celor de față pentru deplina încredere pe care i-o acordaseră, și pe care continuau să i-o acorde. Vorbi despre anexiunea demonstrând faptul că la Palermo dușmanii poporului voiau să impună această anexiune ca să nu se mai treacă strâmtoarea, și încercau să o impună orașului Napoli, ca să nu se ia în stăpânire Volturmo. Mărturisi cu solemnitate sinceră lui prietenie față de regele Victor Emanuel și sfârși spunând că recomanda noul guvern încrederii poporului din Palermo. Ultimele sale cuvinte au fost acestea: „Salut, popor, aibi încredere în mine, căci n-am înșelat niciodată pe nimeni, și nici nu sunt în

stare să înșel!"

Când am ieșit din palat ca să ne imbarcăm și să ne întoarcem la Napoli, se făcuse întuneric beznă. Piața palatului era ticsită de lume și strada Toledo, aglomerată și ea, apărea luminată ca de sărbătoare. Trăsurile înaintară în pas lent până în port, deoarece caii își croiau cu greu drum prin mulțimea care se îmbulzea peste noi, vrând parcă să ne ia pe sus. Mi-e cu neputință să descriu entuziasmul mulțimii aceleia și insistența cu care ne aclama; nu găsesc cuvinte să redau măreția clipelor de atunci, pentru că orice cuvânt e palid față de realitate. De la ferestre ploua cu flori și cu rămurele de lauri, femeile fluturau batistele, salutându-ne cu o căldură de nedescris. Garibaldi, care de felul lui nu se emoționa – ușor, în fața acestor demonstrații de devotament spuse de câteva ori: „O, vă dați seama cât de mult mă iubesc oamenii aceștia?!”

Când am ajuns în port și ne-am dat jos din trăsurile, a fost nevoie de o efortare supraomenească ca să-l putem face pe general să coboare într-o barcă, fără ca lumea, care năvălea în spatele lui, să-l răstoarne în mare. Dar ceea ce nu i s-a întâmplat iubitelui nostru general mi s-a întâmplat mie, biet muritor de rând, care scriu aceste pagini; în clipa în care Garibaldi puse piciorul în barcă, cineva îmi dădu, fără să vrea, un brânci puternic

și într-o clipă contactul cu apă rece a mării mă făcu să-mi dau seama că picasem în mrejele zeiței Tetis. Dar nici nu am avut timp să-mi desfac brațele să înot, că o mina vâncioasă mă și prinse de gulerul cămășii, iar eu m-am încleștat de mâna aceea, care m-a tras sus în barcă. Primul care mă apucase fusese Garibaldi, și ceilalți de lângă el se arătaseră gata să-i dea o mina de ajutor, așa că nici nu apucasem să mă cufund, că toți au și sărit să mă salveze. Primele vorbe pe care le auziră urechile mele fură acestea:

— Ei, drace! Doar n-ați vrea să-mi înecați băiatul?! Am recunoscut vocea generalului și am răs din toată inima; ud learcă, așa cum eram, am sărit pe *Elettrico*, unde, scoțându-mi hainele ude, am luat masa înfășurat într-un cearșaf, ca într-o somptuoasă togă romană.

Elettrico se afla la o distanță de mai bine de o milă de țarm și încă se mai auzeau ovațiile cu care poporul din Palermo își salută eliberatorul.

Am ajuns la Napoli în dimineața zilei următoare.

Generalul se închise cu Sirtori în camera lui, unde rămase multă vreme. După-amiază a dat mai multe ordine, după care s-a dus la culcare foarte devreme; deoarece făceam de gardă, m-a rugat să-l trezesc înainte de ora trei, și în timp ce-l ajutam să se

dezbrace, adăugă:

— Cred că mâine vom realiza ceva.

Aceste cuvinte în gura lui spuneau clar că eram pe punctul de a trece la acțiune și de a reîncepe adevărata luptă întreruptă brusc după victoriile ușoare din Calabria, în urma cărora atâtea mii de soldați ai regelui, depunând armele, se risipiseră de teama avangărzilor noastre.

Și acum vă voi povesti ceea ce s-a întâmplat în ziua de 19 septembrie, ca să fac cunoscut împrejurările în care Giuseppe Garibaldi a fost la doi pași de moarte, datorându-și viața numai stelei sale norocoase.

Era încă întuneric când am plecat cu trenul din Napoli și am ajuns la Caserta când se crăpa de ziuă. Aici, după un scurt popas, am găsit niște trăsurile care ne-au lăsat *la San Leucio*. După ce am coborât, generalul dădu drumul trăsurilor. Continuându-ne drumul pe jos, am ajuns – într-un loc unde șoseaua se îngusta, formând o vale strâmtă, între două coline, după care se deschidea într-o câmpie nu prea întinsă până la Volturmo, în fața regiunii care se numește Scafo della Formica. Aici ne ieși în cale generalul Turr, care își desfășurase câteva companii din divizia lui, fiind gata pregătit de luptă; de altfel, începuseră să facă după aceea schimburi de locuri cu avanposturile armatei regelui, care se

instalaseră de-a lungul râului, pe celălalt mal.

La câteva clipe de la sosirea noastră, începură să răsunе bubuiturile de tun. Soldații burboni își întăriseră cu strășnicie linia avanposturilor și două baterii de câmp luaseră poziție pe țărmul drept al lui Volturno.

Turr nu avea decât două tunuri, cu care răspunse armatei regelui, în timp ce vânătorii noștri de munte, împinși de dorința de a se măsura cât mai de aproape cu dușmanul, înaintară în pas alergător până la râu, ne-luând în seamă ploaia de gloanțe, și nici mitraliile care semănau moartea în rândurile lor.

Lui Garibaldi nu i-a fost greu să-și dea seama că Turr se afla acum într-o situație foarte riscantă și că depășise cu mult ordinele primite, conform cărora ar fi trebuit să execute numai o recunoaștere, informându-se de forțele dușmane, și nimic mai mult. Dar acum zarurile erau aruncate. Un batalion comandat de Cattabeni, trecând dincolo de râu prin vadul Limatola, înaintase până la Caiazzo, așa că în condițiile astea nu se mai putea pune capăt luptei, fără ca batalionul nostru să fie sacrificat și fără o retragere, prima în războiul acela, spectacol care ar fi știrbit în ochii poporului din Napoli faima de invincibil pe care o avea generalul nostru. De aceea Garibaldi îl lăsă pe Turr să-și conducă trupa mai departe. Turr își ștergea cu batista sângele care-i

curgea din când în când din gură, fiindcă era bolnav de plămâni. Garibaldi urcă împreună cu noi pe un deal care închidea gâtul văii, de pe înălțimea căruia se putea urmări în stânga desfășurarea luptei, ca să știe ce măsuri avea de luat, Când ne-am întors, a trebuit să trecem prin fața ambulanței lângă care zăceau câțiva răniți; în măsura în care era posibil, ei primeau îngrijiri și erau așezați în trăsurile; în care trebuia să-i transporte la Caserta. Câțiva dintre răniții grav se tânguiau, alții plângeau. Dar de cum se auzi o voce: „Uite-l pe Garibaldi!”, bieții oameni încetare) să se mai vaiete și se ridicară în picioare, adunându-și toate puterile pe care le mai aveau ca să-l vadă și să poată striga: „Trăiască Garibaldi!”

Ne-am suit pe deal și odată se auziră șuierând lângă noi câteva ghiulele de tun. Doi-trei voluntari, care stăteau în lanț pe culme, începură să o ia la goană, și unul dintre ei se ascunse într-o groapă. Garibaldi, văzându-l acolo, se duse drept la el și, ridicându-l de un braț, îi spuse:

— Cum de nu ți-e rușine să fii atât de fricos? Voluntarul, care era un băiat de vreo 16 ani, recunoscându-l pe Garibaldi, se roși ca para focului și, luând-o la goană, trase un foc în aer.

După câțiva pași, am ajuns în vârful colinei, unde de pe un mic podiș am putut urmări bateriile soldaților burboni, care

trăgeau într-ai noștri prin spațiile dintre batalioane. Tunurile lor erau cumplite la vedere și așezate în ordine ca la exercițiile militare de pe câmp. Eram vreo cincisprezece – douăzeci de persoane în jurul generalului, formând astfel un grup frumușel și dușmanul trebuie să ne fi deslușit cu destulă ușurință, chiar fără ochean. Garibaldi privi câtva timp linia dușmanului cu un binoclu, apoi, întorcându-se spre colonelul Paggi, începu să-i dea niște ordine. Noi stăteam așezați în cerc în fața lui; între timp, o grenadă şuieră deasupra noastră și explodează cu o furie nemaipomenită; o schijă mare se desprinsese și căzu pe jos, la picioarele generalului, perfect verticală, ca un meteorit.

El nu se clinti, dar ne strigă:

— Înapoi cu toții!

Ne-am retras, care încotro, și asta a fost spre norocul nostru, deoarece curând se dezlănțui o întreagă baterie, trăgând înspre vârful colinei, și de-abia am avut timp să fugim, luând-o la goană pe o potecă împădurită, suind apoi alt deal, ceva mai abrupt, ca să ajungem la muntele Sant' Angelo.

La Sant' Angelo generalul, știind bine că Turr rămăsese în mare primejdie, se grăbi să-i vină în ajutor și de aceea încercă să atragă o parte din forțele dușmane în alt punct, ordonând un fals atac împotriva fortăreței Capua, atac care, datorită entuziasmului

nestăvilit al voluntarilor, se transformă într-un asalt, pe cât de adevărat, pe atât de nebunesc, împotriva zidurilor fortăreței.

În ziua aceea am văzut câteva batalioane alergând la atac cu baioneta până la marginea șanțului fortăreței, unde au fost decimați de mitralii, și apoi striviți de cetele de cavalerie care loveau cu o furie nebună. În lupta aceea pierderile noastre au fost foarte grave, dar au fost răsplătite cu prisosință prin ocuparea localității Caiazzo, victorie îndrăzneță și dureroasă, care trebuia să se încheie cu atâta amărăciune mai înainte de a se fi scurs douăzeci și patru de ore.

Îmi amintesc că brigada care pornise spre seară să cucerească, de una singură, zidurile cetății Capua, exprimând astfel o vitejie fără seamăn, dar și fără roade, era comandată de colonelul Puppi, un toscan, vechi ofițer, dat afară mai târziu din cauza unor conflicte personale. Era un om tare plăcut, ciudat, vorbăreț, care făcea totul după cum îl tăia capul, cânta la vioară, avea o inimă largă și era foarte inteligent. Îl cunoscusem cu câțiva ani în urmă și țineam la el; tovărășia lui mi-era foarte dragă, fiindcă avea darul să-mi alunge ca prin farmec gândurile negre.

Întâmplarea a făcut ca tocmai eu să mă duc să-l anunț pe colonelul Puppi că generalul îl aștepta împreună cu brigada sa la Sant' Angelo; generalul îmi ordonase să mă duc la Caserta și să-i

trimit în pas alergător brigada pe care urma s-o găesc în piața palatului regal. Neavând calul cu mine și drumul fiind lung, nu era prudent să-mi pierd vremea, așa că am spus:

— Domnule general, dacă vreți să execut imediat ordinele dumneavoastră, porunciți să mi se dea un cal.

Îndată i s-a ordonat unui voluntar să se dea jos de pe cal, iar eu, sărind în șa, am pornit-o în galop. Când am ajuns în piața din Caserta, am văzut câteva companii în repaus, și m-am interesat de comandantul br găzii, pentru că nu știam cine era. Îmi arătară un bărbat care dormea întins pe jos, înfășurat într-o mantă. L-am zgâlțâit destul de tare pe somnoros; s-a trezit și, cu silă vădită, m-a salutat cu o înjurătură. Apoi, după ce m-a recunoscut, a exclamat:

— O, nebunul dracului, de unde ai ieșit? Prin Firenze se spunea că Burbonii ți-au făcut de petrecanie, și în schimb tu uite unde erai! mai zdravăn și mai trăsnet ca înainte... Ce vrei de la mine? Din partea cui vii?

— Scoală - i-am spus eu - și dă ordin să sune goarna. Garibaldi vrea să vii imediat cu mine; te așteaptă la Sanf Angelo!

Colonelul Puppi își mângâie mustața stufoasă, își trecu o dată mâna prin chelie, considerându-se astfel pieptănat, își adună mica lui brigadă într-o clipă și o pornirăm împreună la drum.

După o oră, sau chiar mai puțin, se întâmplă ceea ce se întâmpla. Colonelul Puppi, neputând să-și oprească soldații, care, prinzând curaj, alergau la asaltul bastioanelor fortăreței, strigând „Savoia!”, se avânta și el la asalt în galop, dar o schijă de mitralie îl lovi de moarte direct în pânțece și-l doborî de pe cal. Soldații regelui îl luară de pe jos și-l traseră în cetatea Capua, unde își dădu sufletul înainte de a se înnopta.

În legătură cu ceea ce s-a întâmplat pe data de 19 septembrie și cu alte greșeli care s-au comis atunci, Garibaldi lăasă scris în cartea sa „Cei o MIE”⁸⁸, următoarele:

„Fiind obligat să las armata la Volturmo și să plec la Palermo, pentru a liniști poporul acela viteaz și înflăcărat și a-l smulge din manevrele periculoase ale celor ce preconizau anexiunea, îi recomandasem generalului Sirtori, demn conducător al statului-major al armatei meridionale, să pornească trupele noastre împotriva căilor de comunicație ale inamicului.

Așa se și întâmpla, dar cel care avea sarcina aceasta imediată socoti necesar să facă ceva mai mult decât conținea ordinul, și, în numele prestigiului gloriilor precedente, nu se

⁸⁸ G. Garibaldi. „Cei O MIE”, Ediția națională, Bologna 1933, pag. 240-241

îndoi că orice acțiune a noastră militară ar putea fi dusă la bun sfârșit de vitejii noștri soldați.

S-a hotărât ocuparea satului Caiazzo, așezat la răsărit de Capua, pe malul drept al lui Volturno.

În ziua de 19 septembrie au avut loc operațiile militare; Caiazzo a fost ocupat și eu am ajuns în aceeași zi, încât am asistat la spectacolul dureros al sacrificiului bieților noștri voluntari. După ce înaintară în marș cu entuziasmul lor obișnuit, împotriva dușmanului, până la malul râului, se văzură deodată obligați să se retragă în goană, împușcați de la spate, căci nu aveau niciun fel de apărare împotriva grindinei de gloanțe ale dușmanilor.

În ziua următoare, cred că dușmanul trimise forțe noi de armată ca să-i atace pe ai noștri în Caiazzo, – fiindcă erau puțini la număr, au fost obligați să părăsească satul, retrăgându-se în grabă spre malul stâng al râului Volturno, după ce se luptaseră cu vitejie, pierzând destui ostași, morți, răniți sau înecați în râu. Lupta de la Caiazzo a fost mai mult decât o imprudență, a fost o lipsă de tact militar din partea celui care o comandă.

Fie ca acest exemplu să servească tinerilor noștri, obligați să studieze arta militară”.

În ziua aceea nenorocită, furia sălbatică a soldaților regelui a fost atât de cumplită, încât lângă Scafo della Formica unii dintre

ai lor îndrăzniră să treacă râul ca să-i atace pe ai noștri cu lovituri de baionetă corp la corp. Câțiva voluntari răniți, care zăceau pe pământul nisipos și care nu fuseseră în stare să se târască mai mult în spatele frontului, nu avură parte de mila înfuriaților bavarezi.

Garibaldi se întoarse la Napoli la o oră târzie, dând ordin în mare grabă trupelor să pornească în ziua următoare să acopere linia noastră de bătaie, care se întindea de la Maddaloni până la Santa Maria. În seară aceea, l-am văzut gânditor și tăcut și de mai multe ori l-am auzit oftând din adâncul inimii, îndurerat că se vărsase atâta sânge și că se pierduseră atâția oameni viteji în lupta aceea crâncena, fără niciun succes.

E adevărat ce-a scris Guerzoni: „Generalul desigur că ordonase să se trimită trupe dincolo de Volturmo, dar numai în recunoaștere, fără să înțeleagă prin asta ca ele să-și ia poziții fixe de luptă și cu atât mai puțin să se dea și bătălii pentru ocuparea acestor poziții. Când ajunse și Garibaldi în dimineața zilei de 19 la Scafo della Formica, era prea târziu ca să mai poată împiedica ceea ce se întâmplase, nerămânându-i altceva decât să reducă pe cât îi era cu putință gravitatea urmărilor unei acțiuni nechibzuite”.

Nu-l cunoșteam pe Mazzini nici măcar din vedere, dar mult timp am fost în corespondență cu el, în calitate de secretar al comitetului florentin al „Tinerei Italii”, ai cărei membri erau Giuseppe Dolfi, Luigi Romei, Annibale Lapini, Carlo Boși, Emilio Bacei și alții pe care nu-i voi mai aminti. Ardeam de dorința să-l văd, să-l cunosc îndeaproape pe omul acela, care singur, neînarmat și rătăcind dintr-un loc într-altul, îi făcuse să tremure pe toți tiranii Europei pe tronul lor; mi se părea c-or să mai treacă mii de ani până să aud glasul acela care de departe îmi accelerase de atâtea ori bătăile inimii și-mi storsese din ochi lacrimi de durere și afecțiune; vocea aceea, care ne-a îndemnat să sperăm și ne-a ținut vie în suflet credința în victoria viitoare a cauzei noastre sfinte, în timp ce toți desperau, și cei mai mulți dădeau dovadă de lașitate, acceptând să trăiască și să moară sclavi.

Adesea, privindu-l pe Garibaldi și gândindu-mă la Mazzini, îmi spuneam în sinea mea: „Ce om măreț ar fi avut Italia dacă Garibaldi și Mazzini ar fi fost unul singur; dacă ar fi trăit printre noi un om care să îmbine virtuțile unuia cu ale celuilalt!”

Dar din păcate Garibaldi și Mazzini nu numai că n-au format un singur om, dar au fost mai întotdeauna aproape în divergență de păreri și nici nu sunt prea convins că ar fi ținut

mult unul la altul, așa cum cred mulți. Eu, care l-am auzit adesea pe Mazzini judecându-l pe Garibaldi și pe Garibaldi judecându-l pe Mazzini, susțin cu tărie că afecțiunea pe care și-o purtau reciproc acești doi oameni de seamă nu era diferită de cea pe care obișnuiesc s-o simtă una față de cealaltă două femei la fel de frumoase și de răsfățate de soartă și de lume. Nu vreau să spun prin asta că ar fi existat invidie între ei, pentru că asemenea sentiment josnic nu-și putea găsi loc în inimile acelea nobile; dar, ce-i drept, ori de câte ori se întâmpla că împrejurările supreme să ceară o colaborare imperioasă a celor doi oameni pentru binele patriei, Mazzini devenea umbra lui Garibaldi și Garibaldi” se ferea de Mazzini ca de un sfetnic primejdios și aproape ca de un rival de temut, într-un cuvânt, fiecăruia îi era aproape teamă că nu cumva să riște să-i sacrifice celuiilalt câteva raze din aureola sa și să apară astfel eclipsat de celălalt. Totuși, e adevărat că Garibaldi nu disprețuia locul al doilea, după Victor Emanuel, în timp ce Mazzini nu voia să fie niciodată al doilea, fie chiar și după rege.

Știind așadar cât de puțină armonie existase și exista între Garibaldi și Mazzini, care se despărțiseră la Roma aproape dușmani, nu mă gândeam nici prin vis măcar că l-aș putea vedea pe marele agitator în Napoli.

Acum voi povesti cu ce prilej l-am văzut la Napoli, unde

manifestă o vădită simpatie față de mine, simpatie de care mi-amintesc și-mi voi aminti toată viața cu un sentiment de recunoștință și de mândrie.

Într-o seară (mi se pare că era în 20 septembrie), mă aflu în anticamera lui Garibaldi, unde citeam o carte. Dar iată că apăr un tânăr înalt și blond, care mă întrebă cu un accent venețian:

— Maiorul Bandi e aici?

— Eu sunt – i-am răspuns.

— Atunci – adăugă celălalt – primiți această scrisoare, e pentru dumneavoastră.

De cum mi-am aruncat ochii pe plic, am și recunoscut scrisul lui Mazzini. L-am privit uimit pe interlocutorul meu, care mi-a răspuns cu un zâmbet.

Am deschis scrisoarea. Mazzini îmi amintea vechea noastră legătură și mă ruga să vin la el în ziua următoare. Apoi îmi mai scria să-l anunț pe Garibaldi de sosirea lui și să-i transmit în ce fel va primi Garibaldi această veste, bineînțeles că să-și dea seama cum vor decurge discuțiile.

Îndată ce plecă vizitatorul, am citit din nou scrisoarea și am răscitit-o. Era lesne de înțeles că venirea lui Mazzini avea să-i provoace lui Garibaldi cu totul alt simțământ decât acela de plăcere, în asemenea împrejurări grele, prins în clește cum era

între cei ce pretindeau o anexiune imediată și cei care la auzul acestei idei se înfuriau la culme. Din această cauză mă așteptam la altă atitudine din partea lui Garibaldi la anunțul sosirii lui Mazzini, decât aceea de a-mi mulțumi de vestea bună adusă, deși trebuie spus că pe vremea aceea Garibaldi începuse să-l judece cu mai puțină neîncredere pe Mazzini, ba chiar fără asprimea de mai înainte, la care fusesem cu destulă neplăcere martor în atâtea rânduri, la Bologna, la Rimini și la Genova.

Generalul se culcase de două ore și nu mi se părea prea nimerit să-l trezesc; dar întâmplarea a făcut ca după puțin timp să mă cheme și să-mi dea nu știu ce ordin; de aceea am profitat de ocazie și i-am spus:

— Domnule general, ghiciți cumva cine a sosit la Napoli?

Garibaldi mă fixă o clipă cu privirea și exclamă: – Mazzini! –
întocmai.

Și i-am citit scrisoarea.

— Spune-i lui Mazzini – reluă Garibaldi cu o voce emoționată – spune-i că-l voi primi ca pe un frate, cum se primește un adevărat frate.

M-am retras foarte bucuros, dar aproape jenat că m-am putut îndoi fie și o clipă de inima mărinimoasă a lui Garibaldi. Cum putea un om de structura lui, ca în momentul cel mai glorios

al vieții sale, în perioada cea mai fericită a vieții sale, să nu-și deschidă brațele vechiului său prieten, maestrului său?

De-abia așteptam clipa în care să-i văd îmbrățișându-se pe cei doi oameni de valoare, predestinați să făurească deliberarea noastră, și mă simțeam mândru de mine că Giuseppe Mazzini nu mă uitase, dându-mi sarcina să-i anunț generalului sosirea sa.

Cu două ore înainte de a se lumina de zi, generalul mă chemă și voi să se îmbrace. La cafea l-am întrebat:

— Pot să-i repet lui Mazzini *ce* mi-ați spus?

— Fără îndoială.

— Și când îl veți vedea?

— Chiar azi. Spune-i că-l aștept.

Aproape de ora unsprezece, după ce am terminat cu «garda, m-am dus la Mazzini acasă, și în timp ce ciocăneam la ușă, îmi auzeam bătăile inimii. Marele agitator stătea la o măsuță și scria, cu veșnica lui țigară de foi în gură. La auzul numelui meu se ridică și, luându-mă de mână, mă conduse spre balconul deschis; mă prinse cu amândouă mâinile de umeri și după ce se uită fix la mine, cu ochii lui de vultur, îmi spuse:

— Îmi face o reală plăcere să te cunosc personal și să te văd îmbrăcat în cămașa asta. Știi, de mult țin la dumneata.

Apoi se așeză din nou pe scaun și începu să mă întrebe o

mulțime de lucruri. Nu mi-a fost greu să-mi dau seama că era avid să cunoască amănunțit tot ceea ce se petrecea în preajma generalului; dar eu i-am satisfăcut curiozitatea în măsura în care-mi îngăduia discreția, adică fără să fac abuz de prietenia ce avea pentru mine omul pe care-l iubeam și-l respectam ca pe tatăl meu.

Păru foarte bucuros auzind de la mine că Garibaldi avea să-l îmbrățișeze ca pe un frate și că era dispus să-l vadă chiar în aceeași zi. Adăugă câteva cuvinte de admirație pentru faptele mărețe efectuate în Sicilia și în Calabria, și îmi spuse:

— Eu sper, ba chiar sunt sigur, că dumneata vei face tot ce-ți va sta în putință ca să-i ții departe de Garibaldi pe sfetnicii răi și să-l împiedici să dea ascultare unor sugestii dăunătoare pe care le-ar putea socoti bune și care, în realitate, l-ar atrage în niște nenorociri ireparabile pentru cauza noastră.

Și apoi începu să discute despre necesitatea de a întârzia pe cât e cu putință anexiunea la Piemont, adăugând că asta ar echivala cu părăsirea pentru totdeauna a Romei și a Venetiei, orașe care ar însemna să rămână pe mâna papii și a străinilor; și sfârși spunându-mi:

— Sunt încântat să te văd în preajma generalului și cred că te cinstește cu multă încredere; încearcă să-l convingi să nu se

lase prins în lațul întins de Cavour și de Napoleon, și vino mai des pe la mine.

La care am răspuns:

— Dumneavoastră vă înșelați amarnic dacă vă închipuiți că vorbele mele ar putea avea vreo greutate, sau că l-aș putea sfătui și influența pe general; în fața lui eu nu sunt decât un biet soldat care execută ordinele ce i se dau. Garibaldi știe ce face și nu e el omul care să se lase dus de cineva de nas...

În aceeași clipă Mazzini mă întrerupse, dându-mi de înțeles că Garibaldi era, din păcate, un om de bună-credință, exagerat chiar, în stare să se lase lesne indus în eroare de oamenii vicleni care-l mai speculasă și altă dată și care abuzau în mod vădit de puritatea lui sufletească.

Am înțeles bine că Mazzini voia să-mi aducă aminte că fusesem unul dintre ai săi și intenționa să mă păstreze tot așa și în serviciul lui Garibaldi.

De aceea am încercat să-l conving că el mi-atribuia merite și influențe de care eram foarte departe de a le poseda; așa că am încheiat în felul următor:

— Vedeți, noi nu stăm de vorbă cu generalul decât atunci când el ne cere părerea, mai ales când se discută asupra anumitor tratative, care n-au nimic comun cu atribuțiile noastre obișnuite.

Acum, de exemplu, el nu a cerut de loc aghiotanților lui părerea în legătură cu anexiunea, și pun rămașag că nici n-o va cere. În ceea ce mă privește, cred că ar face rău să se lase târât de ideea acestei anexiuni în timp ce războiul continuă. De altfel, dumneavoastră îi veți vorbi ca și mai înainte și îi veți putea spune ce aveți pe suflet. Și apoi gândiți-vă că în jurul lui Garibaldi se află Crispi, Medici, Sirtori, Cosenz, și mai sunt atâția alții care se bucură de multă încredere din partea lui, și pe bună dreptate... Să nu credeți că el se sfătuiește cu mine, și nici cu ceilalți, care sunt de-o seamă cu mine.

Mi-am dat seama că vorbele mele nu prea i-au venit a socoteală lui Mazzini care, după câteva clipe de tăcere, [reluă discuția sfătuindu-mă să caut să exercit asupra generalului o influență bună în orice chip, și să mă „gândesc bine că în zilele acelea nu era vorba de o glumă inofensivă, ci era în joc soarta patriei. I Apoi începu să-mi vorbească despre romanii nerăbdători să se răscoale, despre venețienii pregătiți și ei de răscoală, despre regimentele maghiare gata să se alătore și ei cauzei noastre, și se plânse de șovăiala de care noi dădeam dovadă. Se înfierbântă atât de mult în discuție și spuse atâtea lucruri frumoase cu felul lui încântător de a vorbi, încât am rămas cu gura căscată ascultându-l, nemaștiind ce să-i răspund. Deși

aveam în cap o seamă pe idei, trebuia totuși să păstrez tăcere în fața elocvenței acestui om eminent, care-ți stârnea admirația, pentru că Giuseppe Mazzini, datorită acestui dar natural deosebit, vorbea așa cum scria și limbajul în care se exprima păstra aceeași înflăcărare, același farmec pe care-l avea și condeiul lui.

Vizita mea dură aproape două ore; am plecat de acolo cu totul subjugat de farmecul lui, dar departe de a mă fi lăsat convins și de părerile lui. Din felul în care ne-am despărțit, mi-am dat seama că nu i-am fost pe plac, pentru că m-am arătat prea garibaldin și pentru că îmi țineam orbește jurământul pe care-l făcusem maestrului meu. Dar eu, în afară de faptul că nu aveam nici autoritatea și nici calitatea de a mă socoti consilierul generalului Garibaldi, nu mă gândeam, în perioada aceea, decât să lupt împotriva dușmanilor independenței și unității Italiei și nici nu mi se părea că e cazul să mă preocup de altceva.

În aceeași zi Garibaldi și Mazzini s-au revăzut după zece ani, dar eu nu am fost de față la întâlnirea lor. Cei ce au participat mi-au povestit că cei doi italieni de vază s-au îmbrățișat îndelung, vărsând lacrimi sincere, și după discuții care au durat câtva timp, s-au despărțit în cea mai perfectă înțelegere.

Bătălia de la 1 octombrie e demnă de a fi numită

capodopera generalului, deoarece a evidențiat pe deplin iscusința militară a omului pe care niște flecari de rând îl socoteau doar ca pe un războinic îndrăzneț; și atât; înf această luptă n-a lipsit mult să-și piardă viața și asta încă de la primul contact cu dușmanul.

Scrutând zarea de pe înălțimea muntelui Sant' Angelo, el observase cu o zi înainte că dușmanul se pregătea pentru o nouă acțiune și judecând și după veștile aflate¹ de la dezertori, înțelese că nu era vorba de un atac oarecare, ci de o luptă puternică, în care regele Francesco avea să joace ultima sa carte pe care mizase totul Jj Așa că nu se lăsă luat prin surprindere ci, dimpotrivă! îi preveni pe comandanții diviziilor sale să stea de pază⁷ cu strășnicie, pregătiți să răspundă la atacul dușmanului] care era numeros, și gata de orice sacrificiu.

După ce, în seara zilei de 30 septembrie, dădu ordinele necesare, se culcă la ora lui obișnuită și dormi un somn liniștit până la ora 3 dimineața, apoi la ora 5 ș sări într-o trăsură, împreună cu trei ofițeri, aghiotanți de câmp, și urmat de o altă trăsură plină tot cu ofițeri părăsi palatul regal din Caserta spunând: „Astăzi vom avea de lucru”.

Într-adevăr, nici n-am ieșit bine din oraș, că am și auzit împușcături una după alta, la care Garibaldi exclamă:

— Au luat-o dis-de-dimineață!

După un popas la Santa Maria, una din principalele linii de bătaie, stătu de vorbă cu generalul Milbitz și-l încuraja să țină piept dușmanului, asigurându-l că între timp îi va trimite fără întârziere forțe masive din Caserta, întăriri pe care le pregătise din vreme.

După ce Milbitz îl încredința că va apăra Santa Maria până la ultima picătură de sânge, Garibaldi voi să-și continue cât mai repede drumul în direcția Santangelo, unde își avea stabilit punctul de observație și de unde putea să dirijeze foarte bine lupta.

Trăsurile parcurseseră mai bine de o milă când, pe neașteptate, se auzi o rafală puternică de gloanțe, care le sili să se oprească. Unul din caii primei trăsurii fu trântit la pământ și birjarul se prăvăli mort de pe capră, iar câteva gloanțe străpunseră pereții trăsurii. Totuși Garibaldi scăpă cu viață. Dintr-o săritură fu jos și-și trase spadă. Cei care-l însoțeau săriră și ei jos și făcură zid în jurul generalului, în vreme ce la mică distanță se iviră câteva plutoane masive de dușmani care strigau cât îi ținea gura: „Trăiască regele!”

! Întâmplarea aceasta a fost povestită în fel și chip, în 'nenumărate cărți scrise în legătură cu războiul celor Souă Sicilii. Eu o voi povesti așa cum am auzit-o în seara zilei de 1 octombrie

și cum mi-a fost confirmată de [voluntarii unui batalion al diviziei Spangaro, comandată de Luigi Castellazzo.

Un voluntar care făcea parte din batalionul acela viteaz îmi spunea:

„Compania mea era comandată de bătrânul romagnol Romano Pratelli, faimos patriot renumit în Florența, unde locuia de mulți ani.

În seara de 30 septembrie, compania a fost trimisă la avanposturi, iar noi am stat toată noaptea de veghe, toți, fără întrerupere, deoarece căpitanul, căruia i se recomandase cea mai mare vigilență, voia să-și îndeplinească bine sarcina.

Când se iviră primii zori ai zilei, care se vestea frumoasă și senină, sosi maiorul Castellazzo cu restul batalionului, începeau să se audă împușcături, așa că maiorul ne dădu ordin s-o pornim înainte la drum. Am mers câțva timp de-a lungul unor câmpuri cultivate, brăzdate de șanțuri și mărginite de garduri de nuiele, până ce dădurăm peste dușman, numeros și în coloane strânse, care se năpusti asupra noastră, cu un foc că de iad și cu o furie cumplită. Am răspuns cu iuțeală la acest prim atac, dar deodată am observat că în centrul batalionului se făcuse oarecare dezordine. Se zvonea că murise maiorul. Mai târziu am aflat că nu murise, dar că fusese grav rănit. Oricare ar fi fost situația, noi am

continuat să tragem, iar căpitanul Pratelli prelua comanda și văzând că focul bine susținut al dușmanului, peste măsură de numeros, amenința să ne înfrângă, voi să scurteze lupta, ordonându-ne atacul cu baioneta, corp la corp. Asaltul a fost executat, dar n-a fost dus până la capăt, deoarece dușmanul era foarte puternic și focul lui nu ne mai lăsa nici să respirăm. Viteazul Pratelli, văzând că în rândurile noastre se iscase învâlmășeală, ne dădu cu câțiva pași înapoi, ca să ne readucă la ordine și să pregătească un al doilea atac; tocmai atunci dinspre Santa Maria am văzut apropiindu-se de șosea, în galop forțat, două trăsură. Ele se aflau la o depărtare de aproape cincizeci de pași, când gloanțele dușmanului, revărsate asupra noastră din plin și fără întrerupere, doborâră unul din caii primei trăsură și în aceeași clipă Garibaldi sări din trăsură. Mi-a înghețat sângele în vine când l-am văzut într-o primejdie atât de mare. Dar Garibaldi ne încuraja pe toți, căci stând drept în mijlocul șoselei, cu sabia scoasă din teacă, începu să strige cu un glas de tunet: „Trăiască Italia!”

Căpitanul Pratelli porni în goană înspre el, urmat de câțiva dintre noi. Când generalul ne văzu, zâmbi de parcă primejdia prin care trecuse fusese un vis, iar primejdia care continua să existe ar fi fost o glumă. În clipa aceea gloanțele șuierau din toate părțile,

și strigătele de „Ura!” ale dușmanului se apropiau din ce în ce mai mult. Perdeaua de fum era atât de groasă, că se deslușea clar până și scăpărarea împușcăturilor, dar dușmanul nu se vedea.

Garibaldi îi strigă lui Pratelli:

— Căpitane, apără poziția asta până la ultimul om!

Aceste cuvinte, rostite cu glas tare, avură darul de a-i prefăce pe voluntari în adevărați lei. Într-o clipă batalionul nostru și alte câteva trupe, strânse din împrejurimi, se năpustiră cu strigăte puternice asupra Bourbonilor. Dușmanul, care înainta la atac cu îndrăzneală, covârșit de furia aceea nebănuită, se opri și se dădu înapoi. Retragerea lui a fost salutată de glasuri pline de bucurie. Goarneau sună „înainte!” și noi înaintarăm, fără să-i mai luăm în seamă pe cei care cădeau.

În aceeași clipă sosi generalul Medici; se opri să discute cu Garibaldi, care se îndepărtă apoi și se grăbi să urce muntele Sant'Angelo, refuzând să fie însoțit de cineva, în afară de un aghiotant al său, Vincenzo Catta-bene.

Nu întârzie însă mult pe muntele Sant' Angelo, iar când lupta deveni generală, și se părea că în anumite poziții Bourbonii i-ar fi învins pe ai noștri, fiind pe punctul de a ne lua Sant' Angelo, Garibaldi coborî în goană muntele. Venirea lui în clipa aceea a fost pentru noi că apariția unui înger salvator.

Parcă îl mai văd și acum: apăru lângă Sant' Angelo cu vreo treizeci de soldați, rătăciți de trupele lor, adunați de ici și de colo, și în fruntea acelei biete trupe de soldați strigă: „Înainte, viteji, veniți cu mine și veți vedea cum fug oamenii aceștia demni de dispreț!”

Soldații, văzându-l, își făceau curaj; cei care voiseră să fugă se rușinau și se întorceau din nou pe front, într-o clipă plutonul se transformă în legiune, și în fața acelei legiuni dușmanul dispăru. Geniul bun al victoriei se întorsese printre noi. Trăiască Garibaldi!

Și Garibaldi, luând de căpăstru calul prăpădit al unui cercetaș, încalecă pe el și o porni înainte, biciuindu-l cu o rămurea de pom, reușind până la urmă să-l facă să alerge, iar oamenii, grămadă în spatele lui, fără ordin și fără comandă, trăgând și împușcând, mergeau mereu înainte. Mereu înainte! Viteazul comandant era pretutindeni; conducea toate atacurile, ocupa toate pozițiile, dădea fuga în față, alerga în spate, îi strângea pe toți care se împrăștiau, și-i conducea la atac. Fortând astfel norocul capricios care amenința să ne părăsească, până la urmă victoria a fost a noastră, și pe bună dreptate Garibaldi a putut striga: „Victorioși pe toată linia!”

Dar truda viteazului nostru batalion nu sfârși aici, ci,

condus clipă de clipă de căpitanul Pratelli, care avea parcă din nou 20 de ani, fu nevoit să lupte până la sfârșitul acelei sângeroase zile”.

Povestesc cu plăcere aceste lucruri, deoarece bătrânul și viteazul Pratelli a fost trecut sub tăcere în toate povestirile publicate până azi, în legătură cu luptele de la Capua; doar doamna White Mario⁸⁹ amintește de el, dar numai în treacăt.

Pe înserat, când încetă sângeroasa încăierare, Garibaldi, amintindu-și de comportarea exemplară pe care voluntarii lui Pratelli o avuseseră în prezența sa, ținu să-i revadă; trimise un aghiotant să-l anunțe pe Pratelli să-și pună în ordine batalionul.

Auzind numele lui Garibaldi, voluntarii, frânți de oboseala din ziua aceea, se ridicară totuși voioși și formară rândurile, salutându-l pe eroul care se apropie grabnic de ei.

Așa s-au petrecut lucrurile la Sant' Angelo. După ce adresă batalionului câteva cuvinte de laudă, Garibaldi observă printre voluntari un tânăr cu picioarele goale, și-i spuse lui Pratelli; „Cum se poate, căpitane, că bietul flăcău e fără ghete?” Pratelli ordonă

⁸⁹ Jessie White (1832-1906), soția lui Alberto Mario, de origine engleză, a fost totdeauna o înflăcărată admiratoare a patrioților italieni și o aprigă susținătoare a cauzei lor. Începînd din anul 1860, a luat parte la luptele garibaldine, - mai târziu a devenit scriitoare și biografă a vieții lui Mazzini și Garibaldi, înflăcărată de aceleași idei republicane

ca băiatul desculț să iasă din rând; apropiindu-se de Garibaldi, acesta explică:

— Ce vreți? Mă strâneau ghetele, și ca să-mi pot face mai bine datoria, le-am aruncat cât colo. Dacă dumneavoastră ne conduceți, putem merge tot atât de bine și desculți! Garibaldi exclamă:

— Soldați de fier!

Nici nu-mi trece prin minte să încep să descriu de-a fir-a-păr luptele de la Capua pe care le-au descris atâția alții în amănunt, deoarece îmi lipsesc datele precise de care nu te poți priva când îți iei. O asemenea sarcină; doar dacă aş avea cumva intenția să născocesc o poveste extravagantă, cu riscul de a vă induce în eroare, servindu-vă bijuterii false în loc de briliante și devenind astfel demn de batjocură. De aceea, credincios scopului pe care mi l-am propus inițial, voi căuta să-mi restrâng povestirea, referindu-mă numai la episoadele importante petrecute sub ochii mei, sau poate la acelea povestite de un prieten foarte demn de crezare. Și atunci nici cititorul nu va avea motive să mă ponegrească, căci nu i-am împărtășit decât ceea ce i-am promis de la bun început.

Spuneam, aşadar, că în timp ce în fața lui Sant' Angelo a avut loc atacul fulger în care generalul era cât pe-acți să-și

găsească moartea, la Santa Maria lupta se dădea cu aceeași îndârjire între Burbonii care atacaseră în număr mare și voluntarii care se străduiau să țină piept neașteptatei furii burbonice.

Cu mult înainte de linia noastră de luptă, un florentin foarte viteaz, Giuseppe Viti, comanda o trupă mică de douăzeci de oameni. Din cauza unei tăieturi de lamă care-i creștase obrazul, era poreclit *Frego*. Se aprindea și se înflăcăra la primul sunet de goarnă, avântându-se în luptă, de parcă s-ar fi dus la nuntă. Acest om primise ordine precise să strângă soldații alături de grosul armatei. Totuși, la primul atac al dușmanului, închipuindu-și că cei douăzeci de oameni ai lui, care nu formau nici măcar un pluton, ar fi cine știe ce armate extraordinare, o porni vitejește, în pas alergător, obligând astfel grosul armatei s-o ia la goană în urma lui, ca să nu-l lase singur în focul luptei, alăturându-se astfel, vrând-nevrând, îndrăzelii lor nemaipomenite. Grosul armatei se afla sub comanda căpitanului Tamburini, fiul celebrului cântăreț bas, al cărui nume este înscris cu litere de aur în documentele de onoare ale Teatrului liric italian și de sublocotenentul Giovanni Del Greco, un soldat brav și curajos, care avea să devină mai târziu un valoros chirurg la Florența.

Neînfricată companie fu atât de dârza în luptă, încât prin

împuşcături, sunete de goarnă şi strigătele oamenilor izbuti să ţină piept câţeva vreme duşmanului, care înainta în lumina palidă şi nesigură a amurgului; oamenii acestei companii s-au străduit din toate puterile să înainteze sau să se retragă şi apoi din nou să treacă la atac şi să-şi desfăşoare rândurile sau să le readune, după cum cerea împrejurarea.

„În timpul uneia din înaintările noastre – scrie un voluntar viteaz de-ai noştri – se întâmpla că un soldat din tabăra duşmană, mai îndârjit decât ceilalţi, sau poate că era numai buimăcit, şi năucit, rămase neclintit pe locul lui, nevrând să-i urmeze pe tovarăşii lui care o luaseră la fugă. Abia îl zăream prin ceaţă şi la început nici nu ştiam bine dacă e fiinţă vie. Când am fost sigur însă că era un om în carne şi oase, şi încă un duşman de-al nostru, ne-am gândit că poate avea de gând să se predea şi câţiva dintre noi tăbărâram pe el, strigându-i să lase jos arma. Dar încăpăţânatul, care se dovedi un păcătos fără pereche, ne lăsă să ne apropiem, prefăcându-se că nu înţelege ce-i spuneam; când am ajuns la o distanţă de câţiva paşi, ochi pe unul din oamenii noştri cu un glonte în plin piept, şi-l lăsă fără viaţă. Când tovarăşii mei au văzut isprava, s-au năpustit asupra nemernicului şi l-au omorât. Mie mi-a părut nespun de rău să-l văd murind, deoarece curajul lui nesocotit rămânea demn de admiraţie. Dar nimeni nu

trebuie să se mire de acest lucru, deoarece voluntarii, care nu l-au iertat pe omul acela, găsiseră cu câteva clipe înainte, lângă marginea căii ferate, cadavrul unui tovarăș de-al lor, rănit de un glonte în piept și ciuruit de nenumărate lovituri de baionetă. Nefericitul lor camarad era unul din cei doi francezi pe care îi aveau în companie, pe nume **d'legre**.

Vă voi spune că acești doi francezi au fost tocmai Romain **d'legre** și de Fonvielle, foarte buni prieteni, îndrăgostiți de Italia noastră și nu doreau altceva decât să moară pentru ea. Aș vrea să vă vorbesc puțin despre ei, pentru că mi-au fost foarte dragi în perioada în care am comandat batalionul acela, remarcând vitejia lor de la Coriolo, ca și de la Milazzo. Ei au devenit „les enfants gâtes”⁹⁰, datorită temperamentului lor vesel și inimii lor atât de bună. Acest de Fonvielle este același despre care s-a vorbit mult cu câțiva ani mai târziu, în legătură cu actele lui de bravură în perioada în care l-a însoțit pe Victor Noir⁹¹ în casa prințului Pierre Bonaparte; acesta din urmă, la o provocare la duel a răspuns cu un foc de pistol, ucigându-l ca un adevărat asasin pe cel care îl provocase. Era ziarist și poet, mecanic și chiar puțin

⁹⁰ Copiii răsfățați (în limba franceză în text)

⁹¹ Victor Noir (1848-1870), pe adevăratul său nume Ivan Sal-mon, jurnalist francez, împușcat de prințul Pierre Bonaparte. Funeraliile sale au fost prilejul unei

pictor.

Romain d'Alegre era din Marsilia; își terminase studiile cu succes, mânuind și el cu destul talent creionul și pensula. Îmbrăcase de foarte tânăr uniformă zuavilor, luptând în Crimeea și în Lombardia, pentru ca apoi, părăsindu-l pe tiranul Napoleon, să vină la Garibaldi, visul și idolul lui, și să-i ceară o cămașă roșie.

Cu o seară înainte, bietul d'Alegre, stând de vorbă cu un voluntar din Florența, care îi era prieten nedespărțit, îi povestea cu mai mult drag ca oricând despre familia lui și despre un frate care îi murise pe un vas francez, în fața Sevastopolului; îi povesti și despre bătrânul lui tată, rămas singur, – îi spunea: „Ieri i-am scris; când va afla că sunt în viață și că sunt aici cu voi, va simți o mângâiere, dar în același timp va fi și îndurerat... Oh! de l-aș mai vedea o dată pe bietul bătrân, și apoi să mor, *oui, mourir pom i' Italie*92!” Dar bietul d'Alegre n-a mai apucat să-și vadă niciodată tatăl! Binecuvântat fie el, alături de toți ceilalți francezi care-i seamănă, sau care-i vor semăna!

Când compania se întoarse din lupte, întreg regimentul lui Malenchini era înșirat în linie de atac și deschidea foc împotriva coloanelor dușmane care înaintau în pas de asalt cu ușurință,

deoarece între timp se luminase de ziuă, și erau susținute de artileria de câmp, care duduia cu și mai multă putere... Bătrânul general Milbitz, care n-a fost un orator prea talentat, deoarece se exprima foarte prost în limba noastră, dar care a fost în schimb un om capabil de multe fapte mărețe, construisese câteva tranșee cu care își întărise forțele în Santa Maria, veghind cu o grijă deosebită în direcția Porta Capuana, spre care erau îndreptate atacurile cele mai cumplite ale dușmanului. Cele patru tunuri pe care le avea cu el făceau adevărate minuni și păreau că se înmulțesc, iar deseori, cu împușcături bine ochite, ai noștri reușeau să oprească coloanele Burbonilor, cu toată înaintarea lor îndrăzneată în urma victoriei ușor câștigate asupra avanposturilor noastre slăbite. Santa Maria era punctul cel mai șubred al liniei noastre, care se întindea pe o lungime de front de douăzeci de kilometri, și Garibaldi, prevăzător ca totdeauna, adăugă din timp armatei lui Milbitz brigada lui Azzanti, pe care o chemase de urgență din localitatea apropiată, Caserta.

Acolo s-a dat o luptă înverșunată mai bine de cinci ore, până ce ai noștri au obosit; ei nu și-au dat seama că nu aveau sorti de izbândă în ziua aceea cumplită, deoarece Burbonii,

⁹² Da, să mor pentru Italia (în limba franceză în text)

întrecându-ne cu mult prin numărul lor, își reîmprospătau când și când forțele cu trupe noi. După prânz, înflăcărarea năvălitorilor păru că își micșorează puțin furia în direcția aceea, dar slăbirea aparentă a atacului nu dură mult, deoarece aproape de ora unu alte coloane dușmane țâșniră din piața Capua, însuflețind din nouă bătălia, care căpăta o nouă vigoare.

Acela a fost momentul cel mai critic al zilei. Milbitz, asudat și roșu ca un rac, gonea dintr-un loc într-altul cu mârtoaga lui de cal, încurajându-i când pe artileriști să țină piept grenadelor care plouau cu nemiluita pe biata baterie, când alăturându-se celor câțiva care apărau baricadele, când se străduia să-i adune pe cei răătăciți de trupă lor; dar datorită numărului mic de oameni care îi rămâneau, apărarea lui se restrângea doar la poarta orașului Capua. Dar Garibaldi, care vedea tot, nu se pierdu nicio clipă măcar din cauza cumplitei primejdii care-l amenința; spun cumplită, pentru că în cazul în care trupele burbonice ar fi pus stăpânire pe Santa Maria, ziua ar fi fost pierdută, fără nădejde de scăpare. El chemă în mare grabă puținele rezerve pe care le avea Sirtori încă neatinse, și ordonă lui Turr să i se alăture lui Milbitz și să apere poziția amenințată până la ultimul om și până la ultimul cartuș.

Vreau să vă descriu acum un alt episod minunat; e vorba de

celebrul atac în galop al cavaleriei garibaldine, care a avut și ea pagina ei glorioasă din ziua aceea memorabilă, în care „dictatorul celor două Sicilii n-a fost îndrăznețul războinic pe care strategii foarte încercați abia îl onorau cu o privire de bunăvoință, ci a fost înțeleptul comandant *care a dovedit un talent de mare strateg în stare să conducă armate numeroase și să dirijeze luptele victorioase ale acestui mare război*”. N-ar putea povesti mai bine acest episod decât ofițerul care a avut cinstea să participe la atac și care, la rugămințile mele, a scris ceea ce transcriu eu acum:

«... Spre amiază se prezentă la Medici un ofițer despre care am aflat mai târziu că se numea Carcano, transmițându-i că generalul Milbitz îl ruga să-i trimită toată cavaleria de care dispunea, deoarece Bourbonii atacau cu o armată masivă la Santo Tammaro, și păreau că forțează și centrul liniei.

Medici adună îndată toți călăreții, cam puțini la număr, pe care îi avea lângă el sau la o mică distanță; printre aceștia mă aflam și eu, cel care scriu. Am trecut peste câmpurile unde calabrezul Stocco, împreună cu oamenii lui înjghebaseră niște tranșee, așa cum putuseră și ei, și trecând astfel în linie diagonală, am ajuns în scurt timp lângă zidurile de la Santa Maria. Peste tot se dădeau lupte și gloanțele plouau până aproape de ziduri, unde – am întâlnit pe generalul Milbitz. În clipa aceea,

viteazul polonez îi spunea pe nemțește maiorului ungur Kiinn și căpitanului Kovaks, ungur și el:

— Uniți îndată călăreții voștri și dați asaltul pe șosea, căci dacă îi lăsăm timp dușmanului să-și desfășoare o baterie, ne întâlnim voioși pe lumea cealaltă.

Într-o clipă ungurii erau așezați în ordine și să tot fi fost vreo sută patruzeci la număr. I-am ajuns din urmă, împreună cu alții, și ne-am alăturat lor. Mi-amintesc că în escadronul acela l-am întâlnit pe Melegari din Bologna, pe Ceresetto din Genova, pe marchizul Guadagni din Florența și pe domnul Cipriani. Nu eram cu toții nici două sute; în afară de mine și de ceilalți pe care i-am amintit, toți erau unguri și polonezi, printre care foarte mulți ofițeri. Am fost rânduiți în mare grabă pe plutoane, în coloană, ca să ieșim în șosea și din câte îmi amintesc, am trecut prin fața unui mic regiment comandat de colonelul Langé, polonez; printre oamenii lui erau și câțiva toscani; când au dat cu ochii de mine, m-au salutat cu glas tare și mi-au făcut semn cu mâna.

După ce s-a dat ordinul să pornim în galop, ne-am avântat cu toată furia înspre șoseaua principală, strigând fiecare pe limba lui ceea ce se strigă de obicei când pornești orbește la atac.

Gloanțele șuierau, bufniturile exploziilor ne asurzeau, dar

noi nu aveam alt gând decât să alergăm și nu ne mai păsa de nimic altceva. Goneam ca vântul. După câteva clipe, ne-am pomenit în mijlocul a două obuziere, alimentate de tunarii napolitani și i-am văzut fugind de noi nebunește, pe alți șase tunari din aceeași baterie, odată cu vitejii lor ofițeri, și cu tot restul; am fi putut lua tot cu noi, așa cum luasem cele două obuziere, fără să-i mai pese nimănui de focurile din fortăreața de care nu ne mai despărțeau decât locul pe care se dădea lupta, dacă n-ar fi fost un escadron de lăncieri care tocmai în momentul acela păru că vrea să ne atace. Atunci ne-am îndreptat forțele asupra escadronului, și ungurii noștri; parcă erau niște diavoli, nu alta. Era un adevărat iad; pl de o parte, ungurii scoteau niște strigăte desperate, și, pe de alta, un regiment al grenadierilor burboni se retrăgeau într-o debandadă nemaipomenită. Urmă o înl căierare crâncena între noi și lăncieri, și ne-am înfrun-l tat, amestecați unii cu alții, într-o nebunie de nedescris. Când Cipriani și cu mine am văzut în fața noastră un ofițer cu gornistul lui alături, am tăbărât pe ei să-i atacăm. Cipriani trase cu pistolul în ofițer, dar nu-i nimerii decât calul; eu, mai norocos, l-am dat jos de pe cal pe gornist. S-au mai întâmplat și altele în învâlmășeala aceea, de care nu-mi mai amintesc. Nu trecu mult și bieții lăncieri, bătuți măr, o luară la fugă, mai-mai să-și frângă

gâturile, lăsând în mijlocul nostru câțiva morți, mai mulți răniți și câțiva prizonieri. De-abia ne mai venirăm puțin în fire, când tunurile din Capua începură din nou muzica lor și Kovaks ordonă retragerea.

La întoarcere, am băgat de seamă că cei doi cai de la obuziere fugiseră și ei cu oiște cu tot, să se predea la Santa Maria; lucru care ne-a făcut să râdem cu poftă și să spunem vesili, în cor, că patrupelele interpretaseră de minune comportarea stăpânilor lor.

Voi mai adăuga că atacul nostru era susținut de compania a șasea a regimentului lui Malenchini, comandată de un ofițer destoinic, Carbone, din Genova, unul dintre cei O MIE, care mai târziu avea să fie înaintat căpitan în armată. Această companie a pus stăpânire pe cele două obuziere, frumoase și strălucitoare ca oglinzile; pe partea lor posterioară scria *Giusto* și *Mago*.

Întorcându-ne în vale, pe câmp, pe șoseaua Santa Maria m-am dat jos din șar, fiindcă simțeam o durere puternică într-o parte; uitându-mă la cal, am văzut că, din fericire, nu era nici el rănit, așa că am respirat liniștit. Bietul cali Mă costase în Florența șaptezeci și doi de napoleoni de aur, sunători și strălucitori, și în aceeași dimineață avusesem onoarea să fie încălecat de generalul Garibaldi, pentru câteva ore, deoarece mergea pe jos ca un

călugăr capucin, pe șoseaua dintre Santa Maria și Sant' Angelo, căci Burbonii îi distruseseră trăsura cu o grindină de gloanțe, doborând unul din cai și omorându-l pe vizitiu.

Era într-adevăr o mândrețe de cal, și-mi amintesc perfect că în timp ce ne așezam în ordine, pregătind atacul, Irginio o echioli, care a devenit ulterior ofițer superior carabinierilor, dar pe atunci încă sublocotenent în regimentul voluntarilor colonelului Lange, strigă, salutându-mă: „Selvaggi, să știi că acum e timpul să-l pui la [țiucru pe roibul tău năzdrăvan!”

Șarja a fost un adevărat triumf și a fost salutăată pe bună dreptate de strigăte și de aplauze fără sfârșit. Se joacă spune că atacul ungurilor a însemnat începutul actoriei, preschimbând în victorie o luptă ce părea mai mit decât pe jumătate pierdută. Ar trebui să spun câți au murit și câți au fost răniți, dar nu aș mai putea-o spune cu precizie. Mi-amintesc doar (cum aș fi putut oare să uit?) că bietul Ceresetto căzu lângă mine, lovit de un glonte în frunte, chiar în clipa în care se scoteau săbiile din teacă. Îl omorâse un soldat, rătăcit de trupă, care, vă asigur că nu s-a mai întors în Capua să-și dea aere de vitejie.»

Nu voi mai povesti actele de meire bravură săvârșite în ziua aceea de Nino Bixio, pentru că, repet, n-am făgăduit să scriu o istorie adevărată și amănunțită a campaniei celor Două Sicilii, ci

mi-am restrâns lucrarea, propunându-mi să povestesc doar episoadele petrecute sub ochii mei, sau pe cele auzite din gura câtorva prieteni, demni de crezare, cum aş crede în mine însumi.

De aceea să nu se mire cititorul dacă voi trece sub tăcere atâtea întâmplări care ar fi meritat laudă şi nu tăcere, şi dacă nu găseşte descris în paginile mele tristul dar gloriosul episod de la Castel Morone, unde Pilade Bronzetti s-a jertfit cu generozitate pe el însuşi şi o mare parte din soldaţii lui, ca să întârzie marşul trupelor colonelului Perrone, care înaintau spre Caserta.

Dar nu vreau nici să închei această pagină fără două cuvinte despre domnii care jurau atunci cu o satisfacţie nemaipomenită şi poate că mai jură şi azi că Giuseppe Garibaldi nu ar fi biruit în luptă din ziua de întâi octombrie dacă nu ar fi sosit în ajutor trupele armatei regulate din Napoli.

Ajutorul acela de nădejde, socotit că foarte puternic, şi exagerat de toţi cei care-l invidiau pe Garibaldi, ca şfi de cei care nu s-au împăcat niciodată cu ideea că cele două Sicilii au fost eliberate prin strădania cămăşilor roşii, n-a fost de fapt decât un ajutor dat de două batalioane. Un batalion de ȋntaşi, care a ajuns în Caserta în momentul critic al bătăliei din întâi octombrie, se uni cil forţele comandate de Sirtori, aruncă asupra duşmanului câteva cartuşe bine ochite şi dădu o mina de ajutor ca să fie

respinși soldații avangărzii lui Perrone, care ajun-jseseră până la primele case ale orașului. Perrone, ținut în loc de eroica rezistență a bietului Bronzetti, nu fusese înj stare să ajungă la Caserta în timpul bătăliei, ci își petrecuse noaptea pe deal, obsedat de ideea fixă de a lua Caserta cu orice preț; acum, fie că nu aflase de pierderea suferită de grosul armatei cu o zi înainte, fie că ținea să se dovedească un adevărat bărbat înainte de a depune armele și de a se preda cu toți soldații.

În timp ce Sirtori ataca cu trupele lui și cu batalionul țintașilor corpul de armată de 2000 de oameni al lui Perrone, Garibaldi înainta cu forțe însemnate, la care se mai adăugase un batalion din brigada regelui; astfel, Perrone, împresurat și deznădăjduit, neavând de nicăieri niciun ajutor, se predă.

Acesta a fost tot ajutorul celor două batalioane din armata regulată. De altfel, nici n-ar fi fost în stare să facă mai mult.

Răuvoitorii, confundând cele două zile, au scris și au bătut câmpii că armata regulată luptase ca să salveze armata lui Garibaldi de la o înfrângere sigură în ziua mării bătălii; dar, în realitate, cele două batalioane din armata regulată n-au făcut mai mult decât să dea o mina de ajutor oamenilor lui Garibaldi abia în ziua următoare victoriei, când a fost împresurat un corp de trupe, rătăcit în voia sorții.

Lupta din prima zi a lunii octombrie, începută în revărsatul zorilor, se sfârși înainte de lăsatul nopții. Bourbonii, respinși de pe toate pozițiile cucerite și pierdute apoi una după alta, s-au întors în oraș, frânți de oboseală și fără nicio încredere în Dumnezeu despre care capelanii și predicatorii le-au vorbit cu prisosință. Căci se știe că în cele două zile premergătoare luptelor, regele Francesco i-a obligat pe soldați să se spovedească preoților și să se împărtășească, trimițând, pe deasupra, prin cazărmi și prin tabere și pe câțiva călugări fanatici care le făgăduiau, în numele Domnului și al nu știu căror sfinți, o victorie sigură sau gloria veșnică a cerurilor oricui și-ar fi dat viața pentru apărarea monarhului și a religiei catolice, împotriva noilor pagini cu cămașă roșie.

Odată cu venirea nopții, voluntarii se adunară pe pozițiile lor, gata să dea inamicului și restul de pedeapsă, dacă el avea de gând s-o ceară cu orice preț. Cei ridicați pe înălțimi au văzut pe o întindere destul de mare câmpul în flăcări, fiindcă ardea ținutul Sfântului Tammaro, iar ici și colo ardeau fermele cărora le dăduseră foc Bourbonii înainte de a fugi, minăți de o răutate sălbatică și o dorință crâncena de răzbunare. Familiile sărmanilor țărani alergau zăpăcite în toate părțile, ca să se adăpostească în mijlocul trupelor salvatoare, lăsându-și bietele lor case în voia

jefuitorilor. Staulele multor case care ardeau în flăcări rămăseseră închise, și mugetele boilor, nechezatul cailor și behăitul jalnic al oilor și caprelor dădeau învingătorilor un concert de-ți era mai mare milă.

Garibaldi rămase în satul Sant' Angelo să se odihnească; reuși să doarmă vreo câteva ore, dar l-au trezit în toiul nopții, ca să-l înștiințeze că, în fruntea a două mii de soldați burboni, colonelul Perrone își așeza tabăra, după cum am mai spus, dincoace de Volturmo, dând semne că ar vrea să încerce un nou atac asupra Caser-tei. Îndată ce auzi despre ce era vorba, se spune că ar fi exclamat:

— Ei, pentru Dumnezeu, nici să dormim măcar nu ne lasă!...

Sări apoi iute pe un cal și se repezi în galop spre Caserta, ca să fie gata să-l întâmpine pe dușmanul neașteptat în zorii zilei.

Orice s-ar spune, luptele de la Volturmo sau de la Capua au însemnat pentru voluntari aproape cinci sute de morți și peste o mie de răniți, ca să nu mai pomenim de un număr tot atât de mare de prizonieri sau de oameni cărora, după cum se aude, nu le-a mai fost dat să găsească drumul spre casă. Burbonii poate că au avut un număr mai mic de morți și de răniți, fiindcă nu au avut de luptat cu prea multe tunuri și nici cu puști foarte bune sau

mânuite cu prea multă pricepere; au lăsat totuși în mâinile noastre mai mult de trei mii de prizonieri și șapte tunuri de artilerie.

În tot timpul luptelor, populația din Santa Maria i-a ajutat pe voluntari din toată inima; garda națională a stat încontinuu lângă baricade și comandantul și-a meritat laudele pe bună dreptate. Dar prin alte părți, mai ales în apropierea comunei Aversa, țărani așteptau cu îndoială Sfârșitul bătăliei și se pare că partidul burbonic i-ar fi ațâțat, sperând să-i atragă de partea lui, dacă soarta voluntarilor s-ar fi schimbat în rău.

Garda națională din Napoli n-a făcut un pas în afară porților, dar a fost totdeauna gata să asigure ordinea publică și să împiedice orice încercare îndrăznească a soldaților burbonici care, fără îndoială, ședeau la pândă, și de-abia așteptau un semnal ca să dea din nou atacul.

Câțiva tunari dintr-o escadră engleză, ancorată în port, având permisiunea să coboare pe uscat, veniră la Santa Maria, oferindu-se bucuroși să dea o mina de ajutor bateriilor noastre; se întoarseră apoi triumfători la bord, ducând cu ei în chip de trofeu ghiulele și grenade dușmane.

Regele Francesco s-a plâns de ispravă lor amiralului Munda, dar amiralul i-a răspuns că el nu-și putea opri oamenii ca

în orele libere să facă ceea ce le plăcea.

Burbonii care au avut de luptat împotriva diviziei lui Nino Bixio au povestit fapte de necrezut despre diavolul acela împielițat, zugrăvinduo-l îmbrăcat în piele de urs și invulnerabil la orice glonț, înfricoșător din pricina înfățișării lui sălbatice și a glasului de tunet; îl botezaseră dușmanul lui Dumnezeu și al milei.

Toate acestea le-am auzit din gura unui prieten care a căzut prizonier la Capua; tot el mi-a spus și că l-a văzut pe regele Francesco foarte necăjit în clipa când, odată cu căderea seriei, și-a dat seama de întorsătura rușinoasă pe care o luase lupta începută sub auspicii atât de bune și condusă cu atâta iscusință până la ora două după-amiază.

Regele avea lângă el pe contele de Trani și pe contele «de Caserta. El urmărea cu o neliniște febrilă tot mersul bătăliei, dar niciodată n-a pornit în fruntea ostașilor ca să le fie pildă.

A doua zi de dimineață au fost aduși înaintea lui câțiva voluntari, luați prizonieri la avanposturi; el începu să le pună întrebări, după care le spuse:

— Ce rău v-a făcut regele de la Napoli, ca să-l urâți într-atâta?

Ceea ce însemna că lupta era definitiv pierdută; după aceea

regele Francesco descăleca și se întoarce în trăsură la Gaeta.

Manifestările de bucurie cu care poporul napolitan a salutat victoria voluntarilor au fost pline de entuziasm și de emoție; se auzeau pretutindeni strigăte de bucurie, care încununau vitejia și succesul; se simțea că toți salutau Italia unită, dorind unificarea ei cât mai grabnică; întârzierea părea de neînțeles pentru toți și provoca bănuieli continue.

Prodictatorul Pallavicini, care a fost totdeauna un aprig susținător al unificării cât mai grabnice și necondiționate, a scris în zilele acelea lui Mazzini o scrisoare în care îl ruga insistent să părăsească provinciile acestea, fiind de fapt singurele în care i-ar fi fost îngăduit să rămână în Italia fără primejdie; dar Mazzini i-a răspuns disprețuitor, continuând să rămână în Napoli și declarând mereu că pentru el unificarea însemna o trădare și nimic altceva.

De aceea antipatia pe care o nutreau mulți pentru temutul agitator se manifestă din ce în ce mai mult, de-a dreptul pe față și nu au lipsit nici oamenii care s-o răspândească în popor, trâmbițând părerea că Mazzini este dușmanul încăpățânat al înțelegerii, dispus să răstoarne vederile oricărui om înțelept. Este lesne de înțeles că, ambiționându-se să rămână totuși la Napoli, răuvoitorii n-au întârziat să ațâțe împotriva lui populația, mai

ales atunci când Garibaldi nu venea aproape de loc prin Napoli, sau rămânea numai câteva ceasuri, ca să rezolve în grabă treburile cele mai urgente.

Într-o dimineață (să tot fi fost orele unsprezece), tocmai venisem din tabără în oraș să cumpăr niște lucruri; descălecând în piața Del Mercatello, căci nu îndrăzneau.

să merg călare pe strada Toledo, unde potcoavele calului alunecau mai rău ca pe gheață, mă îndreptam pe jos înspre cafeneaua *Europa*, când am văzut apropiindu-se o mulțime de oameni. Purtau câteva drapele tricolore cu emblema casei de Savoia în mijloc, și strigau cât îi ținea gura. La început n-am luat în seamă nici drapelele, nici strigătele, nefiind ceva ieșit din comun s-auzi gălăgie pe străzile Napolului, într-o perioadă frământată ca aceea. Dar când m-am apropiat mai bine, am văzut clar ce era pe drapele și am auzit chiar din gura lor că cereau izgonirea lui Mazzini din Napoli, sau moartea lui; mi-am dat atunci seama că era vorba de ceva mult mai grav decât obișnuitele lor demonstrații, și am exclamat:

— Oare trebuia să se ajungă la o asemenea situație acolo unde comandă Garibaldi?

Cu mine mai era un tânăr ofițer toscan, căruia m-am adresat:

— Uite, mulțimea asta mi se pare că vrea să-i joace o festă lui Mazzini, profitând de faptul că aproape niciunul din oamenii noștri nu e în oraș, sau poate că sunt unii care petrec, își fac de cap și habar n-au și nici prin gând nu le dă să-l apere pe bietul bătrân. Eu fug acasă la Mazzini și tu aleargă la cafeneaua *Europa*; du-te apoi peste tot și fă rost de oameni de încredere, pe ajutorul cărora să ne putem bizui.

I-am dat numele străzii pe care locuia Mazzini și numărul casei.

Ofițerul îmi făgădui că ne vom vedea cât mai repede cu putință, apoi alergă înspre piața palatului, iar eu, cotind-o pe niște străzi, m-am îndreptat spre casa lui Mazzini, care nu era prea departe.

Când am ajuns, a trebuit să bat la ușă de două sau chiar de trei ori. Se ivi în sfârșit Giovanni Nicotera cu doi sau trei calabrezi. Mă salută și-mi spuse:

— Bine ai făcut că ai venit, căci oamenii aceștia nesăbuiți vor fi în curând aici.

Aflând că am trimis după ajutoare, adăugă că trimisese și el pe câțiva să strângă o mina de oameni, ba chiar să dea de veste comandantului pieței, care era, dacă nu mă înșel, generalul Turr.

Nicotera era verde și tremura de furie.

Mazzini, văzându-mă că intru în camera lui, îmi ieși în întâmpinare, îmi strânse mâna și oferindu-mi o țigară de foi „Cavour”, cum obișnuia el să fumeze, îmi spuse:

— Îți mulțumesc din inimă pentru această vizită; este cazul să repet că prietenul la nevoie se cunoaște.

Și începu să măsoare camera în lung și în lat. Din când în când Mazzini rostea câte un cuvânt ca să-l mai liniștească pe Nicotera, care se agită și blestema ca un smintit.

Mazzini era conștient de ceea ce se întâmpla, și mă întrebă numai dacă demonstrația era făcută de oameni cumsecade sau de derbedei. I-am răspuns că erau oameni de ultimă speță, nouăzeci și nouă la sută plătiți de cei care aveau tot interesul să încurce ițele, adică de acoliții regelui burbon.

— Hei, lasă! mă întrerupse Mazzini. Nu e vorba de Burboni, care nu au niciun amestec aici, ci de obișnuirii mei prieteni, pe care-i cunosc eu bine.

În timp ce discutam, bătu cineva la ușă; Nicotera coborî să deschidă și se întoarse aducând cu el șapte sau opt ofițeri, care ne-au vestit că manifestanții erau foarte aproape.

Într-adevăr, acum se deslușeau bine strigătele, deși ferestrele camerei erau închise, iar curioșii se și vedeau apărând ici și colo, pășind în piață și privind pe stradă pe care trebuia să

vină musafirii nepoftiți.

După câteva minute apărură și manifestanții. Erau o ceată de pungași, condusă de un monstru cu vădită înfățișare de escroc; după urlete și după numărul curioșilor, manifestanții puteau fi cam o mie cinci sute, mai mult nu. Strigau: „Trăiască unitatea Italiei! Moarte lui Mazzini!” și se opriră cu toții în fața casei.

Mazzini rosti cu glas îndurerat:

— Auziți? Trăiască unitatea Italiei și moarte mie; mie, care am visat cel dintâi Italia unită și de asta m-au crezut nebun!

Cuvintele lui ne-au impresionat pe toți; multora dintre noi ne jucau ochii în lacrimi.

Se auzi strigând un glas din piață: „Să iasă Mazzini!” și pentru o clipă mulțimea păru că ar vrea să se repeadă la ușa casei noastre.

În aceeași clipă Nicotera puse mâna pe revolver și ne strigă:

— Haide să terminăm odată cu șleahtha asta de derbedei!

Toți, cu mâna pe arme, eram gata să-l urmărim pe Nicotera, dar Mazzini ne-a oprit:

— Nu, nu vreau; nu voi suferi niciodată că o picătură de sânge să fie vărsată pentru mine! Lăsați armele, băieți, lăsați-le!

Ne-am supus și, fără nicio vorbă, ne-am așezat la ferestre.

Mulțimea începu să se risipească, continuând totuși să urle în același ritm.

Nicotera își mușca mâinile. Mazzini, cu veșnicul său trabuc în gură, fuma liniștit.

Pe neașteptate, dintr-o stradă opusă au apărut cincizeci sau șaizeci de cămăși roșii, și șleahța derbedeilor o rupse la fugă; cred că n-au lipsit câteva înțepături discrete cu sabia și câteva cravașe ale voluntarilor, mai mult așa, ca un îndemn să poată fugi ceva mai iute și să nu se mai arate niciodată.

Dar necazul nu avea să se sfârșească acolo. În ziua aceea tot orașul Napoli era obsedat, mai mult ca oricând, de ideea fixă a anexiunii, și declară că nu-și va găsi liniștea până când Cele două Sicilii nu vor fi declarate strâns unite de celelalte provincii libere italiene printr-o legătură trainică și definitivă.

Garibaldi, înștiințat de toate câte se petreceau, veni grabnic la Napoli, și pe înserat vorbi poporului în plină piață, făcându-i cunoscut, cu durere, că s-au găsit unii care să ceară moartea prietenilor săi, tocmai a acelor care au contribuit la unitatea Italiei. Apoi adăugă: „Ieri v-am spus că regele va veni aici. Azi am primit o scrisoare de la el. În ziua de 9 trupele lui au trecut granița și Victor Emanuel e în fruntea armatei. Peste puțin timp îl

vom vedea aici pe regele nostru”. Restul discursului a fost o severă critică adresată partidului care-l trimisese la Palermo pe La Farina să împiedice eliberarea Celor două Sicilii.

Cuvintele comandantului au fost ascultate cu mult respect și orașul se liniști.

După câteva zile l-am văzut din nou pe Mazzini; locuia în altă parte, și dacă nu greșesc, chiar la văduva nefericitului Pisacane. De data aceasta m-am dus la el să-i cer părerea în legătură cu un caz de conștiință, adică să-l rog să-i scoată din cap unui bun prieten al meu o îndoială, o prostie, care nu avea niciun rost.

Era vorba de unul din puținii ofițeri ai brigadei așa-numite Castel Pucci, care, împreună cu Giovanni Nicotera, refuzaseră și continuau să refuze să ia parte la expediția lui Garibaldi sub drapel regal și cu lozinca: „Italia și Victor Emanuel”. Ei se luau după crucile casei de Savoia de pe plăcile centiroanelor și-l găseau vinovat pe Garibaldi că servise, și mai ales că servește mai mult monarhia de Savoia decât Italia, transformându-se din general al poporului în soldat al regelui. De aceea refuzau să vină cu noi în primele linii și hoinăreau pe străzile orașului Napoli, nefiind nimeni în stare să-i convingă de adevăr, oricât s-ar fi străduit și pe orice cale.

Unul din ei fiindu-mi foarte bun prieten, într-o bună zi am început să-l iau la rost, convingându-l că nicio scuză nu-i poate motiva purtarea, când se știe bine că în timp ce tovarășii lui luptau la Capua, el de mai bine de o lună stătea în Napoli, fără să fi văzut măcar cum arată focul și fără să fi dat vreun semn de omenie, în comparație cu prietenii lui, tot atât de buni ca și el, și mai puțin scrupuloși în fața dușmanilor patriei.

Am vorbit cu el de mai multe ori, și am cerut și ajutorul altora ca să-l conving, dar parcă aș fi vorbit cu pereții. În zadar i-am propus să vină cu mine, în zadar i-am oferit să vină la noi cu gradul de căpitan pe care-l avusese la Castel Pucci, în regimentul pe care Giacomo Grizotti îl forma în Aversa, căci n-a fost chip să-l fac să plece din Napoli și să-l înrolez nici pentru o jumătate de zi măcar printre noi, bieții „servitori ai monarhiei”. Dându-mi seama că era vorba de un caz de conștiință foarte delicat, l-am rugat să meargă cu mine la Mazzini, ca să hotărască el care din noi doi judeca drept și care judecă greșit.

Prietenul meu primi propunerea, așa că ne-am dus împreună la Mazzini. El ne-a lăsat să vorbim, fiecare în parte, cât am vrut, apoi ne-a răspuns:

— Bandi are dreptate; mergi cu el și luptă împreună cu prietenii lui și ai dumitale; când avem în fața noastră soldații

Burbonilor, trebuie să luptăm mereu, fără să mai ținem seamă de drapelul care flutură deasupra noastră.

Auzind asemenea sentință, am crezut că am câștigat – cauza, dar prietenul meu nu voi să-și plece capul nici în fața unui judecător de talia lui Mazzini, menținându-se ferm pe poziție și lăsându-mă să mă întorc singur la avanposturi. Atunci am văzut limpede că unii mazzinieni erau mult mai mazzinieni decât însuși Mazzini, așa după cum au fost, sunt și vor fi totdeauna monarhiști mai regaliști decât însuși regele.

Ultima dată când l-am văzut pe Giuseppe Mazzini la Napoli a fost a doua zi după plebiscit. Se zvonise că pie-montezii plănuiau să-l aresteze; Giovanni Nicotera nu se mai putea stăpâni, era numai tunete și fulgere, și se lua la ceartă cu toți oamenii din Napoli și striga:

— Eu, eu am să mă duc într-o vale din Elveția și când oi da de un napolitan, am să fug de el ca de dracu'!

Spunea și alte lucruri mai rele.

Mazzini era gata de plecare și trebuia să-și schimbe domiciliul chiar în noaptea aceea, fiind constrâns să ducă mai departe o viață de om fugărit.

Mi s-a părut foarte mâhnit și nu se putea împăca cu gândul că Garibaldi lăsase să-i scape din mâini o ocazie atât de bună.

— Uite – spunea el – peste câteva zile Garibaldi se va întoarce la Caprera și de data asta va avea tot timpul să se dedice vieții fără griji, de la țară.

Eu i-am răspuns:

— Înțeleg bine ce vreți să spuneți; după dumneavoastră, Garibaldi ar trebui să țină cu orice preț în mâini autoritatea dictatorială, ca să poată efectua marșul asupra Romei și apoi asupra Venetiei, după care să coboare până în golful Quarnero care mărginește Italia și-i scaldă hotarele... Dar, cu tot respectul și cu toată dragostea pe care v-o port, vă declar deschis că e mult mai ușor să spui unele lucruri decât să ife faci. Veniți cu mine să vă arăt tabăra noastră, veniți să vedeți câți oameni disciplinați avem, în stare să se măsoare și cu germanii într-un război de lungă durată, și după aceea îmi veți spune dacă Garibaldi va putea risca să facă ceea ce gânsdiți dumneavoastră, acum, când el este atât de sigur că regele nu numai că nu ar avea de gând să-l ajute, clar va face orice ca să-l împiedice să rupă armistițiul lui Napoleon. Pe scurt, omul acela, de la care se pretind misiuni mult mai mari decât a făcut, nu a avut niciodată și nu ar avea nici azi în fața inamicului mai mult de douăsprezece sau paisprezece mii de luptători buni. Vi se pare curios ceea ce vă spun, dar acesta este adevărul.

Mazzini nu a putut sau nu s-a mai străduit să mă combată pentru felul meu de a vedea situația, dar nici n-a dat vreun semn că ar fi satisfăcut, și brusc a schimbat vorba.

Lupta din prima zi a lunii octombrie spulberă trupelor regelui speranța de a se întoarce victorioase la Napoli și de a-și lua revanșa cu o singură lovitură, pentru pagubele suferite în perioada care durase din primăvară și până atunci, împrăștiindu-și dușmanul, așa cum face vântul cu ceața. Totuși regele Francesco nu renunță de loc la planurile lui de a rezista cu îndărătnicie până la ultimul cartuș; fie că spera în ajutoarele pe care i le-ar fi trimis Providența cine știe de unde, fie că i se părea cu neputință că marile puteri din Nord, și chiar Franța, să nu-l oprească pe Victor Emanuel la hotarele regatului.

Nici înaintarea armatei regelui Victor Emanuel nu a fost de ajuns să-l convingă pe Burbon că pierduse pentru totdeauna partida; pentru asta a fost necesar ca Garibaldi să întetească asediul și să vegheze cu toată atenția, nefiind de loc exclus ca dușmanul să încerce o nouă ofensivă ca să-l înlăture; mai făcuse asta și ca să vadă dacă orașul Napoli și populația din împrejurimi ar da vreun semn că ține cu revoluționarii.

Îmi amintesc că în perioada aceea, fiind cu un batalion în orașul Aversa, cu misiunea de a ține sub observație Capua și

locurile care se numesc *Vaietele regilor*, îmi fixasem avanpostul lângă un sat cu numele Frignano.

Într-o noapte, tovarășii mei, supraveghind ca de obicei câmpul la o mică distanță de Capua, opriră două căruțe care se îndreptau frumușel înspre orașul asediat, pline cu lucruri de mâncare și de băut, și mai ales cu dulciuri, lichioruri, romuri și multe alte trufandale. În timp ce conducea cele două căruțe spre Frignano, ofițerul care comanda plutonul meu zări în mijlocul unui câmp, pe neașteptate, șase soldați burboni care aveau aerul că merg înaintea unor patrule serioase și, luându-se după ei, îi prinse fără nicio greutate, și fără ca dintr-o parte sau alta să se tragă măcar un singur foc. Erau șase jandarmi, înarmați până în dinți, și cu niște cătușe de toată frumusețea în buzunare, de parcă o porniseră în căutarea unor oameni pe care să-i aresteze.

Când i-a adus în fața mea, am început să le pun tot felul de întrebări, ca să cunosc scopul patrulării lor de noapte, dar mi-a fost lesne să înțeleg că nenorociții aceia, obosiți și plictisiți de atâta ședere la Capua, și de numeroasele lipsuri, veniseră de bunăvoie în gura lupului și mulțumeau cerului că au căzut atât de curând în mâinile noastre.

Într-adevăr, unul dintre ei, un caporal, îmi spuse:

— Am servit cu credință pe regele Francesco și vom servi

cu credință pe Garibaldi și pe Victor Emanuel.

I-am luat cu mine la Aversa ca prizonieri, împreună cu câțiva țărani, bănuți că ar fi dat o mină de ajutor celor doi căruțași și că ar fi făcut mai multe vizite la Capua, – chemând pe inspectorul de poliție, care era un bătrân ieșit numai de câteva luni din închisoare, unde îl dusesse iubirea de patrie, i-am spus:

— Ascultă, bătrâne, dumneata, care ai datoria să știi totul, trebuie să-i ții sub pază pe toți Burbonii din Aversa și din împrejurimi și să faci în așa fel, încât să pui mâna pe cei mai îndrăzneți și să faci să înceteze vânturarea asta de tineri soldați și de spioni care, din câte am aflat, se duc în fiecare noapte la Capua și se întorc, fără ca nimeni să știe nimic din faptele lor. Debandada asta trebuie să înceteze odată și numai dumneata ești în măsură să-i pui capăt.

Bătrânul, care-l ura de moarte pe regele burbon și pe adepții lui și de-abia aștepta să le poată face ceea ce i-au făcut și lui, mi-a dat de înțeles că sarcina pe care i-o dădeam îi făcea mare plăcere, și-mi răspunse:

— Hei, scumpe domnule maior, pe câți n-aș fi legat eu până acum, pentru că pe Burboni îi cunosc după miros! par ce vreți? De la Napoli îmi vin mereu „ordine îndulcite” și mi se spune să-i tratez pe oameni cu mânuși și să nu fac din țânțar armăsar. Dar

acum, când dumneavoastră îmi dați mâna liberă, și-mi păreți tocmai omul pe care-l căutam, fiți sigur că până mâine seară veți fi servit așa cum se cuvine.

Și într-adevăr, în ziua următoare veni să mă caute la – cafenea și-mi puse sub ochi o listă cu persoane suspecte, lungă aproape cât lista iubitelor lui Don Juan, pe care credinciosul Leporello o pune sub ochii oricui dorea să afle aventurile amoroase ale stăpânului său.

Tocmai citeam lista aceea, în care erau nume de preoți și capelani, de marchize și de excelențe, de oameni bogați și de țărani, când iată că se oprește o trăsură în fața ușii cafenelei și din ea văd coborând un ofițer. Era un ofițer din statul-major, care îmi adusese ordin din partea generalului Sirtori să arestez pe loc pe un oarecare Garofolo, și să i-l trimit la Maddaloni. Acesta era învinuit că are relații secrete cu comandantul orașului Capua, la care se ducea adesea, favorizat de întunericul nopții. Inspectorului de lângă mine îi străluciră ochii de bucurie și eu însumi m-am bucurat la gândul că dând odată de capătul firului, ușor aș fi putut să depăn ghemul. Dar recitind lista celor suspecti și negăsind printre ei pe Garofolo, m-am întors către inspector și i-am spus:

— Dar bine, pentru Dumnezeu! Ai umplut cu tot felul de

nume o foaie întreagă de hârtie și l-ai uitat tocmai pe adevăratul vinovat... Poliția pe care ar trebui să o faci dumneata o fac pesemne cei de la cartierul-ge-neral.

Inspectorul se înroși ca miezul de pepene verde, și, zăpăcit la culme, îmi mărturisi că niciodată n-a știut că în Aversa trăia un om cu numele de Garofolo.

Am ieșit din cafenea și am început să căutăm. După un sfert de oră, inspectorul ne conduse la o casă cu o înfățișare frumoasă și ne spuse: „Aici stă don Raffaello Garofolo”.

— Evrika! am exclamat, și am bătut încet-încet în ușă. Ne deschise o fată care, aflând ce voiam, ne răspunse că don Raffaello era plecat.

— Dar cine e acasă?

— Eu sunt și mai e și domnișoara.

Am urcat și ne-am trezit în fața domnișoarei, cari îndată ce a auzit că îl căutam pe tatăl ei, a început să-tremure ca o frunză, iar glasul îi pierise, de nu mai putea să răspundă nimic la întrebările noastre.

Inspectorul, crezând că era încurcată din cauza minciunii în care intrase, începu să strige ca un scos diț minți, somând-o pe biata fată să ne conducă la tatăl eii care trebuia să fie neapărat în casă, și declarând cățel goric că don Raffaello se făcuse vinovat de

întă trăi dare, de spionaj, de vânzarea patriei și de multe alta delictes asemănătoare, încheie, spunându-i că merită moartea și că o va găsi în mod sigur... Se apucă să cotrobăie casa în lung și în lat și să scotocească prin toată ungherele, să privească pe sub paturi, jurând că don Raffaello era în casă, amenințând-o pe fată că dacă don Raffaello nu ieșea la lumină, o. arestează, considerând-o complice și tănuitoare. Sărmana, nici nu mai știa pe ce lume se află. Pe mine m-a înduioșat și am rugat-o să spună adevărul și să-l convingă pe tatăl ei, dacă într-adevăr era în casă, să ni se arate, dându-i de înțeles că dacă rămânea ascuns, făcea mai rău și-și atrăgea asupra-și alte nenorociri pe lângă arestare.

Fata, venindu-și în fire într-o oarecare măsură, începu să-și dezlege limba; și după câteva bâlbâieli confuze, îmi spuse că tatăl ei era plecat, dar că putea fi ușor găsit la una din moșii, la doi pași de oraș, unde obișnuia să se ducă în fiecare zi, pentru masa de seară, împreună cu vătaful.

Ne-am dus la moșie și acolo am dat peste don Raffaello, care făcea liniștit câțiva pași în jurul casei, împreună cu vătaful. Îndată ce află motivul pentru care-l căutam, se schimbă la față în mii de culori și căută să se dezvinovățească, demonstrându-ne că facem o greșală grosolană, chemând martor pe Dumnezeu și pe toți sfinții, ca să ne convingă că el nu se îndepărtase niciodată de

orașul lui, Aversa, și că nu se gândea la **Burbon** nici cât se gândea la sfântul cu numele căruia fusese botezat. Dar orice explicație a fost în zadar, pentru că tovarășii mei l-au adus în oraș, l-au închis într-o trăsură și ofițerul de stat-major l-a luat cu el la Maddaloni, cu inima împăcată că-l înșăfacase pe vinovat și își îndeplinise misiunea așa cum trebuia.

Eu nu mă mai gândeam la întâmplarea asta, când a doua zi am văzut în fața mea un alt ofițer din statul-major de la care am aflat că don Raffaello Garofolo nu era Garofolo cel căutat, ci că adevăratul vinovat trebuia căutat și înhățat în altă parte, adică în Frignano, unde și găștele ni l-ar fi putut arăta, numai să ne fi ostenit să întrebăm cine era și unde locuiește. Ofițerul își încheie misiunea cu o dojană aspră adresată inspectorului de poliție, acuzându-l de faptul că se lăsase amăgit și luase monede false drept aur. Apoi îmi atrase și mie atenția să nu mă las până nu-l prind pe îndrăznețul spion și nu sunt sigur că am întrerupt corespondența între comandantul orașului Capua și Burbonii care își făceau cuiburi în spatele liniei avanposturilor mele.

După ce a plecat ofițerul, i-am spus inspectorului să se ducă iute la Frignano și să-l aresteze pe Garofolo; dacă nu-l găsea în comună, să țină minte casă, și în rest aveam să mă descurc eu.

Inspectorul plecă și se întoarse după câțva timp, dar cu

mâinile goale; aduse totuși cu el un sergent, care îi arătase casa lui Garofolo, mai spuse că aflase cu certitudine că el se ducea la Capua aproape în fiecare noapte, și nu se întorcea decât cu o oră sau două înainte de ivirea zorilor.

Am chemat atunci un locotenent genovez, pe nume Cattaneo, care făcuse parte din cei O MIE, și pe care-l socoteam un om isteț și demn de toată încrederea, și i-am ordonat să se ducă la Frignano cu un pluton și să urmărească cu precauție orice mișcare a spionului, fiind cu mare băgare de seamă să nu-i scape din mâini.

Locotenentul, înțelegând bine ce are de făcut, îmi jură că, viu sau mort, mi-l va aduce pe Garofolo cât mai repede cu putință; alegându-și doisprezece oameni după voia lui, plecă pe înserat și, ocolind șoseaua principală, o luă în marș peste câmpuri, pentru ca vestea sosirii lui să nu ajungă înaintea lui în comună. Planul său era următorul: să vină pe neașteptate acasă la spion, înainte ca el să pornească pe drumul lui obișnuit, și să-l prindă ca din oală, Dumnezeu știe cu ce scrisori în bui zunar.

Aflați acum, iubii mei cititori, ceea ce s-a întâmplat: în cele petrecute nu am avut nicio vină, dar întâmplarea m-a îndurerat mult, și tot atât de mult și pe bietul Cattaneo.

El ajunse la poarta casei lui Garofolo, care se afla la o

oarecare distanță de celelalte, în capătul comunei, aproape de ora trei noaptea. Luna, nespus de frumoasă, lumina ca ziua, dar nimeni din casă nu observase sosirea grupului de musafiri. Ferestrele erau închise și nicio lumină nu pătrundea printre crăpături: semn că toți dormeau sau că se prefăceau că dorm.

Locotenentul, după ce înconjură casă, spuse unuia din țăranii pe care-i luase cu el drept călăuză să bată la ușă. Acesta bătu de mai multe ori, chemă pe nume pe Garofolo, apoi pe soție, rugându-i să deschidă fără teamă, dar parcă s-ar fi adresat surzilor.

Deodată, iată că se deschise o fereastră în partea din spate a casei, chiar în fața locului unde se așezase Cattaneo la pândă, cu alți doi tovarăși, și se văzu apărând la – fereastră o umbră albă, care făcu un salt, căzu jos pe pământ, apoi se ridică și o luă la fugă peste câmpuri.

Apariția și cele întâmplate s-au petrecut atât de repede, că niciunul n-a avut timp să se clintească, dar Cattaneo, apucând o carabină, trase în cel ce fugea și acesta căzu, scoțând un strigăt ascutit. Oh, Dumnezeu! Glonteale locotenentului lovise în șira spinării pe fiul de șaisprezece ani al lui Garofolo. Fiul plătise pentru tată, care, în aceeași seară, dintr-o inspirație drăcească, anticipase ora plecării... Fiul cunoștea, desigur, păcatele tatălui;

văzând oameni înarmați, se înspăimântă și i se păruse mai puțin greu să sară pe fereastră decât să se lase prins; sau poate că totuși fiul, împins de dragostea lui pentru tată-su, sau rugat de mamă-sa, a încercat să fugă ca să-și vestească părintele să nu se mai întoarcă acasă niciodată.

Veniră iute să mă anunțe la Aversa; eu am pornit-o călare, înainte de a se lumina de ziuă, și am văzut o femeie încă tânără și frumoasă, care plângea disperată lângă fiul ei pe moarte. Am plâns și eu cu femeia aceea și am deschis gura să-l admonestez pe ofițer... Dar ce-i puteam spune eu ofițerului? Nu eram la câteva mile de un oraș asediat? Nu era vorba de un spion pe care trebuia să-l prindem mort sau viu? Cine-și putea închipui oare că cel care încercase să fugă era fiul și nu tatăl?

Faptele s-au petrecut întocmai după cum le-am povestit; dar generalul Sirtori, care era foarte scrupulos, ne-a făcut un scandal nemaipomenit, și nu mai obosea repetându-ne într-una că atât eu cât și Cattaneo meritam să fim chemați în fața consiliului de război, de parcă i-aș fi ordonat eu să tragă în fiu în loc să tragă în tată-său, sau parcă ofițerul trebuia să ghicească cine fusese omul care sărise pe fereastră, așa, în cămașă, dintr-o casă mai mult decât suspectă, și care o luase prin câmp cu intenția de a găsi refugiu în tabăra dușmană.

XIV

Trecuseră câteva zile de la întâmplarea aceea dureroasă, când generalul Corte mă chemă cu batalionul meu în apropiere de Sant' Angelo, unde avea o cameră într-o vilă modestă, salutată deseori bucuros de proiectilele uriașelor tunuri din Capua.

Clemente Corte, un om plin de viață, care nu putea suferi trândăvia, ca și atâția alții, ieșea destul de des călare, ca să dea o raită pe linia avanposturilor, din ce în ce mai apropiate de piața asediată, fie ca să-și viziteze oamenii, fie ca să-i întâlnească ofițerii armatei regulate, vechii lui tovarăși de luptă, care se străduiau să-și sape tranșeele ca să-și așeze artileria.

Într-o asemenea zi, câteva batalioane ale Burbonilor porniră la atac, ca să ne dea de lucru, și Corte se duse să-i întâmpine cu câteva sute de oameni de-ai săi, luând la această plimbare și un regiment din brigada Simonetta.

După ce dușmanul a fost respins, urmărit de ai noștri aproape până la marginea pieței garnizoanei din Capua, Clemente Corte, care avea un cal minunat și-l conducea cu multă eleganță, îl lăsa s-o ia în voie tropăind, prin mijlocul unei șosele, care duce în linie dreaptă în oraș.

Dar deodată un obuz nimeri în botul minunatului cal, care fu zvârlit cât colo, cu țeasta sfărâmată. Bietul animal făcu un salt

și căzu la pământ, doborând odată cu el și pe călăreț. Noi, care ne aflam la vreo patruzeci de pași în spatele lui, îl crezurăm mort. Dar în mai puțin timp decât s-ar crede, norocosul om se ridică de jos și ne salută cu un hohot de râs; bineînțeles că și noi îi răspunserăm cu urale zgomotoase.

Nu vreau să insist înșirând multiplele și variatele episoade care au avut loc în zilele petrecute la Capua după bătălia de la 1 octombrie; dar cititorul să nu mi-o ia în nume de rău dacă îi voi relata ce mi s-a întâmplat în penultima noapte a lunii în care au luat sfârșit strădaniile noastre.

Batalionul de sub comanda mea era format din cetățeni din Romagna, din Ravenna, din Cesena, Parma și Modena; mai rar câte un venețian sau vreun toscan; dintre ei, unul singur era napolitan, un băiat de unsprezece sau doisprezece ani, care suna goarna și era gornistul meu preferat. Adesea îl luăm pe cal și asta însemna pentru el cea mai mare bucurie de pe lume.

Voluntarii erau în cea mai mare parte oameni încercați, după cum lăsau să se întrevadă mustățile lor mari și înfățișarea lor de oameni hotărâți. Dar la încartiruire îți trebuia o răbdare de înger că să-i ții în frâu, și nu ascultau de bunăvoie decât de mine și de alți doi ofițeri; poate unde le eram mai simpatici și mai plăcuți decât ceilalți.

Deseori dracii ăștia se luau la harță din cauza trândă-viei la care îi obliga asediul, încât era nevoie să-i îmboldești ca să-i poți duce la exerciții și de funii ca să-i ții. Dacă vreun ofițer nu le dădea voie cumva să joace cărți, sau dacă îi muștra că nu erau bine curățate armele, că îmbrăcămintea le era murdară sau ruptă, tipau cât îi ținea gura că n-au ac și ață și se aprindeau de mânie.

Le spuneam ofițerilor: „Luați în considerație numai fap lele importante și treceți cu vederea peste nimicuri. Gândiți-vă că aceștia sunt de fapt soldați improvizați și fiți jxiulțumiți de ei că fac o pază bună, că au grijă de muniție și de arme și că, la nevoie, știu să se lupte orbește”. Dar asta nu însemna că m-aș fi temut de furia lor, – ori de câte ori am avut poftă și am socotit necesar să instaurez o disciplină severă, am intrat în ei cu hotărâre, arătându-le că mai degrabă m-aș fi lăsat tăiat bucățele, decât să le îngădui să ia în bătaie de joc pe cel care avea dreptul să le comande, și care nu le dădea decât ordine bine chibzuite.

Oricum stăteau lucrurile, ei mă iubeau din toată inima și eu țineam la ei în egală măsură, de aceea am fost totdeauna prieteni, iar la sfârșitul campaniei ne-am despărțit cu lacrimile în ochi.

Cu toate acestea, în ziua de douăzeci și nouă octombrie se întâmpla ca niște soldați din batalion, fiindcă li se păru că pâinea și vinul erau de calitate proastă și toate celelalte aveau un gust

înfiorător, să se înfurie și aproape toți ceilalți să le țină isonul. Puțin câte puțin, vociferările luară proporții. Pâinile începură să zboare prin aer, ciorba fu aruncată pe jos, și, încet-încet, toată tabăra de care răspundeam eu se transformase într-un iad. Mânia oamenilor era atât de cumplită, încât îi acuzau pe ofițeri în gura mare că nu țin de loc la oameni, și se porniră să ne amenințe că lasă totul baltă și că vor alerga să se înroleze cu toții în regimentul cel mai apropiat, unde, după spusele lor, bietului voluntar nu i-ar fi lipsit puținul pe care îl pune la dispoziție Garibaldi, și unde superiorii ar fi avut mai multă dragoste pentru oameni și mai multă grijă că pungașii de la aprovizionare să nu fure ca în codru.

Auzind scandalul nemaipomenit care se iscase și fiind sigur că ofițerii mei nu erau în stare să-l potolească, am coborât din cămăruța mea și am început să-i dojenesc pe cei mai mânioși, făgăduindu-le că voi raporta generalului Corte și mă voi plânge de alimentele care li se păreau lor de proastă calitate, că de azi înainte voi merge eu însumi să-i supraveghez pe cei de la aprovizionare, căutând să-i prind asupra faptului, ca să le dau pedeapsa cuvenită. Între altele, le-am atras atenția și asupra pro verbului francez „à la guerre comme à la guerre”, care corespunde cu proverbul italian: „În vreme de război mănânci și

pâine uscată”.

— Oare am mâncat eu altceva decât voi? Sau poate aveți un stomac mai delicat decât al meu? Haide, luați lucrurile așa cum sunt și nu mai căutați nod în papură tocmai în ultimele zile care ne mai rămân de dus greul. Alții, dinaintea voastră, deși au mâncat mult mai prost decât voi, au fost totuși veseli, de parcă s-ar fi dus la nuntă; cei O MIE de oameni ai lui Garibaldi, bieții de ei, se hrăneau cu boabe fierte și totuși strigau „ura” și se luptau ca niște lei, de parcă se hrăniseră numai cu friptură de clapon și vin de Barolo.

S-ar fi zis că vorbele mele le curmaseră furia și gălăgia, dar abia am plecat de lângă ei, să mă întorc în cameră, că vacarmul reîncepu mai puternic ca oricând. Doi sau trei ofițeri, care au vrut să restabilească liniștea, veniră fuga sus la mine și îmi spuseră:

— Coborâți din nou, fiindcă lucrurile se complică și amenință să ia o întorsătură neplăcută.

În ziua aceea mă durea capul groaznic, pentru că aerul mlaștinilor din partea locurilor îmi dăduse febră, și medicul mă silea să iau chinină, așa că enervarea provocată de ei, pe lângă durerea mea de cap, m-a făcut să simt cum mi se urcă sângele la creier. În mijlocul atâtor smintiți, am simțit că-mi pierd și eu orice control. După ce am încercat din nou să-i lămuresc și mi-am

dat seama că vorbeam cu surzii, am dat ordin să se pună șaua pe cal și în clipa în care am încălecat, le-am strigat:

— Vă lecuiesc eu acum pe toți, și vă jur pe Dumnezeu că o să vă faceți blânzi ca oile!

La cuvintele mele, voluntarii tăcură ca prin farmec, poate că se temeau că mă duc la Garibaldi să mă plâng de comportarea lor și să-i cer ajutoare ca să-i constrâng la datorie; câteva glasuri încercară să mă oprească și să mă înduplece să renunț la intenția mea. Dar am dat pinteni calului și am alergat la generalul Corte. Negăsindu-l acasă, am alergat la Medici. Acolo fiind și Corte, le-am spus la amândoi:

— Am sub comanda mea un batalion de draci împieliați, pe care-i mănâncă palmele și cărora nu le B>nește repausul. Dați-mi aprobare ca în noaptea asta să-i pot transporta într-un loc unde șuieră gloanțele, sau cel puțin să fie pe aproape, căci vă jur că înnebunesc și sunt în stare să fac orice, ca omul ajuns la desperare.

Cei doi generali au râs la auzul vorbelor mele (și văzându-mă aprins la față și scos din sărite cum eram, mi-au dat un pahar cu vin și m-au rugat să le istorisesc în amănunt ce mă durea.

Am dat pe gât un pahar de vin, ca să-mi înăbuș mânia, și

le-am povestit tot.

Medici îi spuse repede lui Corte:

— Dar e foarte ușor să-l mulțumim pe Bandi. Tocmai în noaptea asta avanposturile amenință să se agite, și e bine ca acolo să fie soldați odihniți; dacă oamenii dumitale au gărgăuni în cap, este exact ceea ce le trebuie. După ce îl chemă pe șeful statului-major, îi spuse că batalionul meu trebuie să fie trimis la avanposturi la o oră bine stabilită în cursul nopții, iar linia avanposturilor să fie împinsă înainte, conform celor hotărâte.

M-am întors iute la tabără și cum eram foarte voios, am dat ordin ca în cel mult douăzeci de minute batalionul să fie gata.

Îndată ce voluntarii și-au luat armele și s-au adunat în ordine, le-am spus:

— Iată, acum vor fi puși la probă toți cei care fac pe grozavii și care vor să oprească mersul firesc al lucrurilor, dându-și aere că sunt în stare de cine știe ce isprăvi L, nemaiauzite. Ca pedeapsă, vă voi duce la avanposturi, ca să vedeți ce soi de vânt șuieră pe acolo.

După cuvintele mele, izbucni un ropot de aplauze și toți păreau încântați și bucuroși, de parcă s-ar fi dus la petrecere; nu mai conteneau cu strigătele de „bravo” și mă rugau să le iert mica lor răbufnire de violență.

I-am iertat și am râs din toată inima, iar când au venit ofițerii din statul-major al lui Medici ca să ne conducă la locul nostru, cei mai veseli au început să cânte un imn și tot batalionul li s-a alăturat, făcând un cor. Dar eu le-am ordonat să păstreze liniște și din clipa aceea nu li se mai auzi nici râsuflarea.

Am ajuns în linia avanposturilor de la Sant'angelo, – care era ocupat de un batalion de calabrezi. Ofițerii lui Medici mi-au ajutat să trec o bună porțiune din linii și mi-au spus să nu mă opresc decât la șoseaua de-a lungul căreia se înălțau zidurile orașului, și anume în punctul în care esplanada e folosită ca bază de exerciții militare.

Noaptea era senină și printr-o perdea subțire de ceață se distingeau foarte clar turnurile și zidurile orașului de care ne despărțea o distanță de patru sute cincizeci de metri, sau cel mult cinci sute. Mi-am așezat oamenii cum m-am priceput mai bine, atrăgându-le atenția cu severitate ca nimeni să nu deschidă foc fără un ordin din partea mea, și să fie cu atenția mereu trează, pentru că dintr-un moment într-altul s-ar fi putut să intervină ceva cu totul neașteptat.

În timp ce le vorbeam, două lovituri puternice de tun de la fortăreață ne demonstrară că armata burbonă nu dormea, ci stătea cu urechile ciulite, descoperindu-ne chiar prin întuneric.

După câteva clipe ni se mai alătură un batalion din brigada noastră și maiorul maghiar Friggessy, care îl comanda, mă anunță că primise ordinul ca în timpul nopții să construiască o tranșee mare. Și, într-adevăr, ne pomenirăm cu niște țărani care aduseseră cu ei sape și lopeți și niște săculeți plini cu nisip, sau alții goi, pe care urma să-i umple, și, ajutați de oamenii noștri, începură să muncească de zor cu toții; soldații făcuseră un cordon, vrând să-i protejeze pe muncitori, aleși dintre cei mai ageri și cei mai zeloși.

În timp ce noi lucrăm la tranșee, am observat că în spate erau niște soldați geniști, din armata regulată, care munceau și ei, iar din manevra ofițerilor lor am înțeles că se construia o baterie cu care să bombardeze orașul.

Noaptea a trecut în liniște, cu excepția câtorva bubuituri de tun pe care ni le servea din când în când fortăreața; tranșeea a fost gata înainte de ivirea zorilor, înaltă, solidă, și pe o întindere destul de mare.

De cum se luminează de ziuă, am văzut câteva plutoane de cavalerie ieșind din oraș și cu mare greutate am reușit să-mi stăpânesc oamenii care voiau să tragă în ei cu orice preț. Aproape de ora opt sosiră Medici și *florte*, împreună cu alți câțiva ofițeri, și numeroasa trupă de cavaleriști stârni tunurile dușmane, ca să ne

arate că sunt gata de luptă. Medici, fără să ia în seamă grenadele care şuierau în neștire, scrută zarea și văzu tot ce îl interesa; după ce trimise un ofițer de-al său să pună la punct nu știu ce mișcări la câteva batalioane aflate în stânga batalionului meu, spuse:

— Acum hai să mâncăm ceva.

Am pregătit dejunul în mijlocul câmpului, acolo unde terenul avea niște adâncituri în forma unui mic amfiteatru, și în care oricine dintre noi putea sta în picioare fără să arate dușmanului mai mult decât capelă. Așezați în depresiunea aceea ca într-un lighean în care intrarăm cu toții, am început să mâncăm mămăliga și carnea de sturz cu poftă de mâncare a oricărui soldat care se respectă, în timp de război, când, deodată, fie că ne văzură intrând în groapa aceea, fie că mișcarea batalioanelor din apropierea noastră le bătu prea mult la ochi, tunurile de la bastioane începură să tragă cu o îndârjire de nespus.

Obuzele explodau aproape de noi, și unele schije mari căzură chiar pe marginea tranșeei. Copacii, sfârtecați de schije și de ghiulele, se prăbușeau trosnind. S-ar fi zis că soldații regelui Francesco țineau morțiș să ne împiedice să terminăm cu bine masa, sau măcar să ne înștiințeze că de la banchetul nostru până

la înmormântare aveam un singur pas de făcut, și acela foarte mic.

În clipa aceea, Giacomo Medici, care era vitejia personificată, s-a exprimat astfel:

— Acum să-i vedem pe marii fanfaroni, care jură de la o depărtare de o sută de mile că n-au cunoscut niciodată o senzație mai plăcută ca cea pe care o au când sunt în bătaia focului. N-aveți oare impresia că cine face o astfel de afirmație trânteste o minciună gogonată?

Am fost cu toții de acord, și fiecare a considerat înțeleaptă remarca generalului.

În timp ce discutăm așa, Medici, care nu slăbea din ochi nicio mișcare a dușmanului, descoperi că trupe numeroase voiau să se strecoare din bastioane.

— O ieșire – spuse generalul. Fiecare să se ducă la locul lui. Bandi, tu lasă-l pe dușman să se apropie de baricadă, și nu deschide focul decât după aceea, când le vei da un asalt cu toată forța.

Am ieșit din groapa noastră, fulgerați din plin de focul; artileriei, dar, din fericire, nu ne nimeri. Medici încalecă, împreună cu tovarășii lui, și toți o luară în galop în partea stângă. Eu împreună cu Friggessy ne-am întors la tranșee. Oamenii noștri

stăteau întinși cu fața la pământ, în afară de cei care puteau sta în genunchi în spatele tranșeei.

Se cântă cu glas tare imnul lui Garibaldi, și mie cântecul acela mi se părea dirijat de însăși mâna Domnului, pentru ca voluntarii să se poată abține astfel și să nu tragă. Totuși muzica nu i-a putut ține locul multă vreme. Când văzură pe doi sau trei tovarăși de-ai lor răniți de schijele grenadelor și când îi zăriră pe infanteriștii și cavaleriștii Burbonilor cum înaintau, se auzi o împușcătură, apoi a doua, a treia și nici că a mai fost chip să-i împiedice cineva pe toți ceilalți să nu tragă, oricât strigau ofițerii la ei sau blestemau și îi amenințau cu săbiile și revolverele.

Acum toți trăgeau cu puștile, și asta dură o bună bucată de timp. Atacul regaliștilor a fost respins, dar mie și lui Friggessy tare ne-a fost greu să-i împiedicăm pe unii din oamenii noștri să iasă din tranșee, fiindcă voiau să mai atace inamicul, deși acesta ajunsese destul de departe de noi și se întorcea în oraș.

Friggessy, iritat de faptul că nu fusese ascultat atât de prompt cum ar fi dorit el, luă o carabină în mina și voi să izbească cu ea pe un soldat de-al meu, Ilario Conți, din Livorno, care sărise din tranșee cu un drapel în mina și îi îndemna pe toți ceilalți tovarăși să-l urmeze. Friggessy nu-l nimeri pe Conți (și desigur că nici n-a vrut să-l nimerească), dar Conți se repezi, gata să sară

asupra lui, și lucrurile s-ar fi terminat rău dacă eu n-aș fi intervenit.

După ce trupele dușmane au intrat iar în oraș, se auzi din nou bubuind tunul și ai noștri continuă și ei să tragă ca mai înainte, fără ca nimeni să fie în stare să-i oprească.

La scurt timp, două bombe nimeriră în plin tranșeea care mai fusese atinsă în câteva locuri; ea se prăvăli.

Aruncând sacii cu nisip care se rostogoliră peste noi „într-un nor mare de praf. Pentru o clipă am crezut că mă sufoc sub vâlul de nisip și când am fost în stare să mă ridic, l-am văzut pe unul din voluntarii mei mort, iar, pe alți trei sau patru, răniți, printre care și pe micul gornist. Tot trăgând, Bourbonii nimeriseră ținta și tranșeea era pe jumătate distrusă. Totuși ai noștri continuă focul. După câțva timp ne-au sosit întărituri, alte două batalioane trimise de cartierul general, imediat ce au semnalat că trupele burbonice voiau să iasă din Capua și cu intenția să ne atace.

L-am luat în brațe pe gornist, ca pe copilul meu, și l-am pus într-o cotigă, ca să-l poată duce la spital.

Pe înserat, ne-au trimis alți oameni în schimb, și am plecat salutați de șuierul ghiulelelor de tun ale forță-reței, care ținea să-și ia rămas bun în felul acesta de la noi.

Îmi amintesc că în timp ce urcam călare pe șoseaua

principală, o ghiulea mare nimeri o capelă masivă în care era o Madonă și o sfărâcă în două. În momentul acela se apropiară de mine doi domnișori frumoși, îmbrăcați în haine de mătase simplă și cu cravașa în mina; i-am recunoscut ca fiind reporterii unor ziare engleze, și mi-am adus aminte că-i mai văzusem cândva în Sicilia. Le-am spus că locul acela nu prea era potrivit pentru oameni de felul lor, dar pesemne că domnișorii aceia erau puțin chercheliți și fără îndoială că așa era, căci râdeau în hohote; până nu le-am tras o înjurătură, nu i-am putut face să plece de acolo și să lase la o parte glumele; stând în apropierea mea, ei arătau tocmai bine dușmanului ținta, care era și așa destul de vizibilă.

Când am ajuns la tabără și s-a făcut apelul batalionului meu, lipseau doisprezece oameni: trei morți și nouă răniți. Dar supraviețuitorii și cei teferi îmi mulțumeau și mă onorau spunându-mi:

— Ați văzut că uneori chiar dacă suntem puțin nebuni, nu suntem totuși în stare să vă facem de râs?

Pentru dracii aceia pedeapsa mea fusese prilej de bucurie.

XV

Un suflet generos ca al lui Garibaldi nu se împăca cu gândul că dintr-o necesitate inevitabilă a războiului să se bombardeze un oraș și în special un oraș italian, punând în pericol viața

bieților locuitori, asupra cărora nu e drept să faci să se abată cu atâta cruzime pedeapsa pentru păcatele altuia.

Așadar, acest om minunat, neînduplecat la stăruința celor care se grăbeau să pună capăt asediului acela plictisitor, interzise cu desăvârșire să se tragă cu tunurile asupra orașului Capua, chiar în momentele în care focul de la bastioane dădea de lucru cu mai multă înverșunare avanposturilor noastre.

În legătură cu cele de mai sus mi-amintesc că într-o asemenea zi, în timp ce pe muntele Sant' Angelo se instalează o baterie de tunuri masive, colonelul Giacomo Griziotti, crezându-l absent pe general și departe de locul acela, încarcă un tun, cu gândul să trimită un salut orașului Capua, și din proprie inițiativă îi dădu foc cu mâna sa, după cum îi plăcea să povestească celor care aveau chef să cunoască întâmplarea aceea a lui. Tot Griziotti fusese acela care în portul Marsala voise să scufunde cu artileria bărcile burbonice care pluteau încărcate cu soldați urmărind să ia cu asalt cele două vase ale noastre, și nu se abținu decât (cum își vor aminti cititorii mei) când l-a oprit Garibaldi, cu glasul lui de tunet, acuzându-l că dintr-un capriciu nebunesc voia să dea loc unor crunte represalii împotriva bietului oraș Marsala.

De astă dată, Giacomo Griziotti și-a putut satisface capriciul de a trage o lovitură de tun, dar cum se auzi în văzduh bubuitul

tunului, Garibaldi ieși ca din pământ, nu știu de unde, și strigă:

— Cine e nenorocitul care trage? Cine trage împotriva ordinului meu?

La auzul glasului acela care băga în răcori pe oricine, chiar și pe cei pe care generalul îi privea cu mai multă bunăvoință, Griziotti încalecă pe cal și goni ca vântul. Când ajunse la Caserta, îmi povesti întâmplarea și râse în hohote, ca un nebun.

Dar când trupele generalului della Rocca au ajuns în fața orașului Capua și împreună cu noi au început să încercuiască mai de aproape bastioanele, Garibaldi n-a mai putut să împiedice bombardarea orașului și pregătirile pentru această acțiune au fost începute în urma unui acord comun al celor două armate asediatoare. I Nu voi mai da amănunte de felul în care au decurs luptele pe linia avanposturilor până la data de 30 octombrie, și voi spune doar că orașul Capua a fost bombardat în seara zilei de 1 noiembrie. Focul bateriilor noastre trebuia să fie deschis la orele patru. În jurul orei trei, Garibaldi încalecă pe cal în piața Sant' Angelo și o porni spre Santa Maria, ca să ajungă la Caserta.

Pe atunci comandam un batalion din regimentul lui Griziotti, primul din brigada Basilicata, și trebuia să petrec noaptea lângă cimitirul Santa Maria.

Când Garibaldi apăru la capătul drumului, le-am ordonat

soldaților poziția de drepți, ca să-l salute. Garibaldi opri brusc calul în fața batalionului și-mi făcu semn să mă apropii de el.

— Vezi, vor să-l bombardeze cu orice preț. De aceea plec, pentru că n-am inimă să pot rezista la asemenea scene barbare. Nimeni nu trebuie să aibă dreptul să mă numească un „distrugător”.

După ce-mi strânse mâna, îi salută pe voluntari și le strigă cu vocea aceea a lui care cucerea inimile:

— Cu bine, copii, cu bine!

Voluntarii rupseră repede rândurile și cu armele în mâini îl înconjurară. Toți ar fi vrut să-i sărute mâna sau măcar hainele, încât numai dând pintoni calului și îndemnându-l la galop reuși generalul să se elibereze de demonstrația aceea plină de dragoste.

Generalul plecase de puțin timp, când bateriile generalului della Rocca și bateriile garibaldine deschiseră focul cu un zgomot de nedescris. Dar nici artileria de la bastioane nu întârzie să răspundă cu aceeași furie cumplită, încât timp de câteva ore canonada semăna cu bubuitul unei imense orchestre de tobe uriașe. S-ar fi spus că se cutremura pământul și că luase foc văzduhul. Bombele noastre se ridicau în zbor, după scurt timp cădeau drept în jos, încât credeam că toate nimereau deasupra

oraşului, şi eram sigur că, înainte de a se lumina de ziuă, din Capua nu va mai rămâne decât scrum. Proiectilele pe care le lansa artileria duşmană explodau pe câmp, la câţiva paşi de noi, dar n-au produs decât pagube neînsemnate.

Noi, care asistăm pentru prima dată la spectacolul unui oraş bombardat, aveam impresia că nu fusese mai multă distrugere şi mai mult tărăboi la Sevastopol. În realitate însă bombardamentul de la Capua n-a fost decât mult zgomot pentru nimic. Au fost deschise doar câteva gropi, şi foarte puţini morţi au fost aruncaţi în ele. Acoperişurile şi zidurile dărâmate au putut fi numărate pe degete, în cea mai mare parte bombele noastre, împinse de vântul care sufla tare, nimeriră în râu, dincolo de oraş, şi numai când a fost atinsă cupola catedralei în două locuri, populaţia, înspăimântată, s-a dus să se plângă arhiepiscopului şi acesta îl rugă cu insistenţă pe generalul comandant să fie îndurător şi să nu se mai încăpăţâneze într-o apărare zadarnică.

Noaptea a fost agitată şi întunecată. Proiectilele ţâşneau ca nişte focuri de artificii, spintecând cu furie întunericul. Aproape de ora nouă sau zece, canonada începu să se mai domolească, şi după câteva ore loviturile deveniseră foarte rare.

A doua zi de dimineaţă, ziua morţilor, bastioanele nu mai

dădeau niciun semn de viață și bateriile garibaldine tăceau și ele; mai trăgea doar câte un tun al lui della Rocca, deși pe zidurile și pe turnurile orașului fluturau drapelurile albe.

Aproape de ora zece, am aflat că Burbonii capitulau; puțin după aceea, s-a spus că se predaseră condiționat, făcându-li-se onoarea de a prezenta armele.

În dimineața zilei următoare, zece mii de soldați ai regelui burbon ieșeau pe poarta orașului Capua și depuneau armele pe câmpul de exerciții, constituindu-se prizonieri ai regimentelor armatei noastre regulate.

Toată garnizoana aceea frumoasă și numeroasă stătuse, în timpul bombardamentelor, înghesuită în cazemate și n-avusese curajul să se manifeste printr-un contraatac, deși atât lui Sirtori cât și lui della Rocca le fusese teamă, pe bună dreptate, tocmai de contrariu, – ei vegheaseră de aceea toată noaptea, că nu cumva să aibă surpriza unui atac.

După ce Capua s-a predat, misiunea noastră a luat sfârșit. Armata regulată se pregătea să împresoare Gaeta, regele Victor Emanuel se apropia de Napoli, iar Garibaldi de-abia aștepta să se întoarcă în Caprera sa, pe care o părăsise de câteva luni și unde îl aștepta o odihnă plăcută, la umbra unei glorii nepătate și demne de invidiat.

Acum începea și el să-și dea seama că noi nu mai eram decât niște oaspeți nepoftiți acolo, unde cu câteva zile înainte ne aflam singuri în fața dușmanului, și singurii care am strigat în fața întregii lumi că nu mai existau două Italii, ci o singură Italie, un singur popor și o singură inimă.

Armata regulată nu prea ne privea cu simpatie; cămășile noastre roșii și sărăcăcioase păreau că-i îngrozesc pe generalii încărcăți de fireturi de argint, în fața cărora noi nu eram decât niște aventurieri favorizați de noroc, care uzurpaserăm numele și drapelul buneii și adevăratei armate.

Îmi amintesc că la două zile după capitularea orașului Capua, Giacomo Medici voi să viziteze orașul și se prezentă la poartă, urmat de câțiva ofițeri din divizia lui, printre care mă aflam și eu, cel care scriu. Medici era îmbrăcat cu tunică neagră și la chipiu avea insignele gradului său, la fel cu cele ale armatei regulate, încât nu există om care, uitându-se la el, să-l poată lua drept un simplu soldat, care spală blidele, sau un soldat de operetă.

Și totuși niște ofițeri grenadieri, care stăteau lângă poarta orașului, s-au uitat la el și, aproape să pufnească în râs, n-au catadicsit nici măcar să se ridice, cu atât mai puțin să-l salute. Din cauza asta, Medici se făcu roșu ca focul și cât pe-acți să-și iasă din

sărite, – nu se putu abține să nu mi se plângă:

— Vedeți ce primire ne fac oamenii ăștia? Dacă eram niște pușlamale, și tot ar fi trebuit să ne primească altfel!

În zilele acelea ni se aduse la cunoștință că regele Victor Emanuel intenționa să vină să ne vadă. Și, într-adevăr, o jumătate de zi am stat sub arme, așezați în cea mai desăvârșită ordine, așteptând vizita regelui Italiei. Ne-am întors însă seara la încartiruire fără ca el să ne fi văzut.

Fără îndoială că regele plănuise să ne facă o vizită, și ar fi venit cu siguranță, dacă unii consilieri din jurul lui, cu aere de atotștiutori, nu i-ar fi demonstrat că vizita lui ar fi fost nepotrivită, deoarece nu era demn pentru un rege să parcurgă călare rândurile acelea de *sans culottes* cum eram noi, și să-i onoreze de parcă ar fi fost soldații lui.

Garibaldi se mâhni destul de cele întâmplare, totuși nu-l învinui pe rege. Dimpotrivă, în repetate rânduri afirmă:

— Bietul rege, vedeți ce-l îndeamnă să facă?...

Dar cea mai mare și amară decepție pe care a avut-o a fost când și-a văzut spulberat visul lui minunat de înfrățire a cămășilor roșii cu tunicile albastre, în vederea continuării războiului. Sufletul lui generos nu se putea împăca cu ideea că odată cu căderea orașului Capua misiunea lui avea să se încheie

și că, prin cucerirea Gaetei, războiul avea să se sfârșească și că armele trebuiau depuse, papa rămânând în continuare la Roma și austriecii în Veneția.

De aceea, în ultimele zile cât a rămas printre noi, l-am văzut trist, tăcut și din gura lui nu mai ieșeau decât cuvinte de adâncă părere de rău, reținută cu mare greutate în adâncul sufletului său.

În ziua de 6 noiembrie el și-a văzut pentru ultima oară armata lui modestă, dar glorioasă, când a adunat-o în piața mare din Caserta, ca să-și ia rămas bun. El nu ne spuse „adio”, ci „la revedere”. Zece mii de glasuri strigau: „În martie, în martie!”

Și, într-adevăr, nu era unul printre noi care să nu spere că peste câteva luni va revedea o nouă Marsala.

XVI

În dimineața zilei de 7 noiembrie Victor Emanuel intră în Napoli. Deși ploua cu găleata, orașul era în sărbătoare, ca pe un timp frumos, cu cer senin. Cred că în ziua aceea marea metropolă era de două ori mai populată. Cele mai alese cuvinte n-ar fi în stare să descrie bucuria napolitanilor.

Am văzut trăsura regelui în piața Plebiscitului. În stânga monarhului stătea Garibaldi, îmbrăcat în hainele sale de fiecare zi, cu obișnuita eșarfă pe umăr și cu aceeași tocă pe cap. Regele și

generalul vorbeau amândoi zâmbind și salutând cu mâna mulțimea fără număr care striga „ura!” și „trăiască!” pentru amândoi.

După ce au coborât din trăsură, s-au urcat la palat și au apărut de câteva ori la balcon.

După o oră, Garibaldi se despărți de rege și în timp ce cobora în curtea palatului l-am auzit când i-a spus colonelului meu Griziotti, în timp ce-l saluta:

— Dragă Griziotti, eu am terminat.

Dar nu terminase încă. În ziua următoare trebui să se întoarcă la palat, și cu această ocazie i se oferiră decorații, pensie și un grad foarte înalt, de o factură cu totul nouă în armată; el refuză însă toate onorurile, sub motiv că nu-și făcuse decât datoria, ceea ce nu-i dădea dreptul la nicio recompensă. Când ieși din sala tronului, era tot generalul Garibaldi, și nu mareșalul Garibaldi, după cum ar fi vrut să-l facă consilierii lui Victor Emanuel.

Atunci se observă că Victor Emanuel nu a citat niciodată pe ordin de zi armata de voluntari care începuse războiul în numele lui, ci îl puse pe generalul della Rocca s-o facă. Elogiile acestuia sunară fals în urechile noastre, deoarece nu erau decât niște laude convenționale, impuse de legile bunei-cuviințe, căci în

sinea lui della Rocca de-abia aștepta să ne vadă pe toți duși pe lumea cealaltă, în iad sau în rai.

Totuși, chiar dacă regele nu ne învrednici nici cu o vorbă măcar prin care să laude bieteles cămăși roșii, fără ajutorul cărora nu ar fi putut intra triumfător în Napoli, ne învrednici în schimb cu un salut de o noblețe rară Garibaldi al nostru, ale cărui cuvinte le redau întocmai, pentru că tovarășii mei de luptă să le recitească, iar tinerii să știe cum se adresa voluntarilor săi omul care a întruchipat idealul tineretului italian, pe care l-a învățat să lupte, să moară și să învingă pe tirani, în ciuda celor trândăvi și a celor ce, ignorând faptele mărețe, se preocupă de fleacuri.

Iată ce ne-a scris mărețul veteran, după ce a depus în mâinile lui Victor Emanuel autoritatea lui dictatorială:

„Tovarășii de arme, Penultima etapă a renașterii noastre naționale trebuie să însemne pentru noi o perioadă care se încheie, dar trebuie să ne pregătim să înfăptuim în mod strălucit minunatul nostru ideal, al celor aleși din douăzeci de generații, care au avut fericirea de a fi hărăziți de către providență să înfăptuiască această măreață idee.

Da, tineri! Italia vă datorează vouă o acțiune care merită admirația întregii lumi.

Voi ați învins și veți învinge, pentru că azi sunteți instruiți

în tactica ce hotărăște soarta bățăliilor!

Voi nu sunteți mai prejos decât aceia care pătrundeau în inima falangelor macedoniene, ca să sfâșie piepturile trufașilor învingători ai Asiei.

Acestei pagini strălucitoare din istoria țării noastre îi va urma altă și mai glorioasă, și, în sfârșit, sclavul îi va putea arăta fratelui liber un inel de fier care a aparținut cândva lanțurilor lui grele.

Cu toții la arme! Cu toții! Iar asupritorii și despoții se vor spulbera ca praful!

Voi, femei, goniți-i cât mai departe pe mișei, căci nu v-ar face să zămisliți decât alți mișei. Și voi, fiice ale acestui pământ al frumuseții, să aveți grijă să dați naștere unor urmași viteji și generoși.

Doctrinarii fricoși să-și târască în altă parte servilismul și mintea lor îngustă!

Acest popor e stăpân pe el însuși, dorește înfrățirea cu alte popoare, dar pe îngâmfați vrea să-i privească cu fruntea sus, și nu să se târască, cerșindu-și libertatea, căci nu vrea să depindă de oamenii cu conștiința pătată de noroi. Nu! Nu! Nu!

Providența a dăruit Italiei pe Victor Emanuel. Fiecare italian trebuie să se unească cu el, să se strângă în jurul lui. În

preajma regelui cu suflet nobil, orice rivalităţi trebuie să dispară şi orice ură ascunsă trebuie să se spulbere, încă o dată vă repet: La arme cu toţii! Cu toţii!

Dacă lună martie a anului 1861 nu găseşte un milion ele italieni înarmaţi, vai de minunata libertate, vai de sărmana viaţă a italienilor!... Dar nu, departe de mine acest gând pe care îl resping ca pe o otravă. Lună martie a anului 1861, şi dacă va fi nevoie chiar februarie, ne va găsi pe toţi la locurile noastre.

Italiani din Calatafimi, din Palermo, din Volturmo, din Anconă, Castelfidardo, Isernia şi alături de noi orice om de pe acest pământ, care nu este un mişel sau un servil, strânşi cu toţii în jurul gloriosului soldat din Palestro, vom zdruncina pentru ultima oară tirania care se prăbuşeşte, dându-i lovitura de graţie!

Tineri voluntari, glorie rămasă din zece bătălii, primiţi din partea mea o vorbă de rămas bun! V-o trimit, emoţionat şi plin de dragoste, din adâncul sufletului meu. Azi trebuie să mă retrag, dar numai pentru câteva zile, căci ceasul bătăliei mă va găsi tot alături de voi, soldaţii libertăţii italiene.

Să se întoarcă în casele lor numai cei chemaţi de datorii familiale, care nu suferă amânare, şi vitejii care, mutilaţi în lupte, au meritat recunoştinţa patriei. Ei o vor servi şi mai departe, la vetrele lor, cu sfaturile, cu înfăţişarea nobilelor cicatrici care le

împodobesc fruntea lor bărbătească și tânără, de douăzeci de ani. În schimb, ceilalți să rămână să păzească drapelurile glorioase.

Noi ne vom întâlni din nou în curând, ca să pornim împreună la eliberarea fraților noștri, aflați încă sub jugul străin, ne vom întâlni în curând, ca să pășim împreună spre noi victorii!

G. Garibaldi”.

În dimineața următoare, Giuseppe Garibaldi pleca fără nicio pompă, ba aproape pe ascuns, din orașul pe care doar simpla lui prezență reușise să-l elibereze de sub jugul Burbonilor.

Noaptea și-o petrecuse la hotelul *Anglia*, pe țărmul Chiaia, vrând să arate că după ce își depusese investitura autorității supreme era în stare să trăiască, fără părere de rău, ca orice alt cetățean obișnuit. La hotel a primit vizita câtorva prieteni din cei mai credincioși și a multor alți cetățeni napolitani, și a predictatorilor Pallavicini și Mordini. Regele îi conferise lui Pallavicini ordinul suprem al Sfintei Fecioare, cu colanul respectiv. Mordini, în schimb, nu primise niciun semn de recunoștință sau bunăvoință din partea regelui, deoarece pe atunci era bănuț de atitudini republicane, deci prost văzut la curte. Se știe că Garibaldi l-a muștrat pe Pallavicini, vechi și onorat prizonier de la Spielberg, că acceptase decorația aceea mare; așa se vorbește, dar eu nu o dau ca ceva sigur. Augusto

Vecchi, totuși, i-o fi povestit fiului său, iar fiul său, în prețioasa lui carte despre viața lui Garibaldi, a scris următoarele:

«Garibaldi părăsi palatul și cu toate că regele îi oferise orice castel i-ar fi dorit inima, din cele numeroase care se află în jurul orașului Napoli, el a preferat hotelul *Anglia*, unde reținu o cameră. Acolo îl certă cu asprime pe Pallavicini că acceptase o onoare care nu-i fusese conferită și lui Mordini, spunându-i: „Rușine, dumneata, un prizonier de la Spielberg, te credeam deasupra acestor fleacuri!” Fiind prost prins la gât, colanul bietului marchiz căzu pe jos... Ia-l de jos!” exclamă generalul; și bătrânul patriot lombard se aplecă să ia ordinul, semn al favoarei regale.»

Am observat cu toții că după intrarea regelui în Napoli, presa oficială nu a mai pomenit nimic despre Garibaldi și se părea că cei care îl înconjurau pe Victor Emanuel se străduiau, mai de voie, mai de nevoie, să șteargă un trecut care părea că umbrește foarte mult prezentul. Acestora le venea greu să facă uitat faptul că de la Marsala la Capua gloatele sărăcăcioase de voluntari au mers dintr-o victorie în alta și că cele două regate, împreună cu mândrul oraș Napoli, îi fuseseră oferite lui Victor Emanuel de „îndrăznețul aventurier” care se numea Giuseppe Garibaldi.

Sarcina noastră fusese îndeplinită, dar nu ni se părea drept, și nici legitim, să fim considerați ca niște lămii stoarse și bune de aruncat. Subliniez în mod deosebit aceste trei cuvinte „niște lămii stoarse”, pentru că se știe că au fost rostite de Garibaldi în momentul în care se despărțea de amiralul Persano. Acesta, mai omenos și mai puțin trufaș decât mulți alții, s-a dus la el să-și ia rămas bun.

L-am văzut pe Garibaldi cu câteva zile înainte de plecare. Era calm, surâzător ca de obicei, totuși din cele câteva cuvinte rostite am văzut limpede că în inima lui sălășluiau aceleași simțăminte ca și în ale noastre. Părăsea Napoli mulțumit de el însuși și de noi, dar mai mult decât contrariat de felul în care îl trataseră atotputernicii din preajma regelui, care se puteau numi noii stăpâni.

În ceasul acela de neuitat, el mi-a apărut mai măreț ca oricând; Garibaldi, întors din bătălii, sărac și lipsit de orice autoritate, asemenea oamenilor mari din antichitate, umili în urma triumfurilor și mulțumiți de propria lor glorie, era mai nobil și mai demn de admirație decât comandantul unei armate, în mijlocul fastului, al puterii și al aplauzelor mulțimii.

L-am văzut cu toții când s-a îmbarcat și am rămas să-l contemplăm cu ochii plini de lacrimi; stătea în picioare, în barcă,

și flutură batistă ca să ne salute, în timp ce vâslele puternice a șase marinari îl duceau din ce în ce mai departe de țarm.

În ziarul său „Independentul”, Alexandre Dumas publică lista obiectelor pe care le-a luat cu el fostul comandant, când a plecat de la Napoli. Câteva săculețe cu cafea și cu zahăr, un pachet de batog, o lădiță cu macaroane și câteva mii de lire, economisite fără știrea lui de cei care-i administrau fondurile.

Același Dumas scrisese că despre Garibaldi se putea spune că „era în stare să dăruiască un regat chiar dacă lui nu-i rămânea nicio bucată de pâine”.

Vaporul la bordul căruia a fost primit, ca să-l transporte la Caprera, se numea *Washington*, și se părea că e voia destinului să înfrățească cele două nume glorioase.

Washington a fost salutat de salvele flotei de război engleze, ancorată în port; dar vasele regale italiene n-au dat niciun semn că ar fi observat plecarea omului care eliberase jumătate din Italia.

XVII

Fiind atât de des în preajma generalului, nu mă mai săturam să privesc figura lui nobilă, plină de viață, toată ființa lui respirând o robustețe deosebită, devenită legendară în Italia și în afara Italiei, prilej de atâtea subiecte de roman, de poeme sau de

povestiri populare, în care adesea calitățile lui ajungeau să fie zugrăvite cu elemente de basm.

Deoarece îmi plăcea foarte mult să-l pot vedea și analiză în voie, în veston”, sau, cum se mai spune, „în halat și papuci”, mă socoteam asemenea celor preafериți care au putut trăi în preajma lui Giovanni de Medici sau a lui Francesco Ferrucci, ori a altor oameni mari, cu ale căror nume și glorie sunt pline cronicile și legendele. Gândindu-mă la proverbul italian din care reiese că pe un adevărat om de seamă trebuie să-l cunoști și în viața lui intimă că să-i măsoari valoarea, depuneam toate eforturile să-l pot analiza pe Garibaldi în intimitate, și ca să-l pot compara cu omul extraordinar, văzut și admirat de toți pe calul său, pe care lupta în mijlocul trupelor; soldații îl urmau cu o credință nestrămutată în victorie; și acest om strălucit, după ce a depus armele și insignele de comandant, s-a arătat în ochii prietenilor cu înfățișarea sa simplă și adevărată.

Giuseppe Garibaldi, în epoca aceea, se apropia de șaiszeci de ani. Cine l-a cunoscut în America, în prima perioadă a furtunoasei sale cariere, îmi spunea deseori că anii nu i-au modificat prea mult felul de a fi, totdeauna calm în fața celor mai mari primejdii, binevoitor, temperat în fața succeselor, călit în fața eșecurilor.

Cred că puțini au fost dăruiți de natură cu avântul, curajul

și disprețul față de moarte cu care a fost dăruit Garibaldi, dar rareori cred că s-au văzut luptători care să-și păstreze firea și să fie stăpâni pe propriile lor gânduri cum a fost el. Fără nicio teamă de exagerare, se poate spune că gravitatea primejdiilor și piedicile extraordinare ale unei acțiuni dădeau ochilor săi mai multă seninătate și mai multă strălucire, iar mintea îi devenea mai ageră și mai vie ca de obicei. Într-adevăr, promptitudinea cu care lua unele hotărâri și iuțea fulgerătoare cu care alegea o cale sau alta erau unele din calitățile cele mai demne de relevat ale marelui comandant de oști. În clipa în care norocul părea că-i întoarce spatele, nu-și pierdea de loc firea și nici limpezimea vederilor și reușea să găsească imediat soluția cea mai fericită ca să iasă din impas; tocmai asta îl deosebea de ceilalți care, mai puțin luminați, cu o minte de rând, cu mai puțin noroc, nu știau să iasă din încurcătură; pentru ei unică soluție era să se lase orbește în voia sorții, pradă nenorocirilor copleșitoare.

În alt loc, în cursul acestei povestiri, am relatat cum mi s-a întâmplat uneori mie și altora să ne întrebăm dacă vreunul din noi ar fi în stare să-și închipuie ce plan și-o fi făcut Garibaldi ca să înfrunte dușmanul covârșitor, sau să-i scape printre degete făcându-i în necaz.

Uneori îmi spuneam: „Oare ce va face acest om dacă

planurile sale îndelung chibzuite vor ieși pe dos?” Și după aceea, întâmplându-se că într-adevăr lucrurile să iasă cu totul altfel de cum bănuise el, noi tremuram, temându-ne de ceea ce avea să urmeze, și așteptam cu sufletul la gură ce va imagina ca să ne poată scoate dintr-o situație grea, întorcând iar roata norocului în favoarea lui. Dar nici nu eram cuprinși bine de panică îndoielilor, că sclipirea genială a lui Garibaldi și descurcase iute ițele și într-o clipă reabilitase soarta acțiunii care părea pierdută pentru noi.

De aceea repet că de multe ori l-am auzit spunând că tocmai gândurile spontane duc la un rezultat mai bun. Atât de sigur era de el, ce-i drept, încât fluieratul gloanțelor și sunetul goarnelor sau apropierea primejdiei, ca și toate celelalte lucruri care de obicei tulbură rațiunea, din cauza solicitării excesive a nervilor, asupra lui nu aveau alt efect decât de a-i însenina mai mult privirea și de a-i stimula curajul.

Venise pe lume cu talentul înnăscut de a conduce, îndrăgostit de acțiunile îndrăznețe și pline de riscuri; ținea ca cel care a știut să conceapă aceste acțiuni să fie liber și ascultat orbește, fiind singur în stare să ducă la bun sfârșit ceea ce a proiectat. A avut totdeauna încredere nețărmurită în el însuși și în norocul lui, de – aceea îi venea greu să ceară sfaturi și nici nu

era dispus să le primească, mai ales că nu le cerea.

Ceea ce i-a dăunat însă lui Giuseppe Garibaldi a fost faptul că îi credea cinstiți pe toți oamenii, socotindu-i la fel de devotați patriei și lipsiți de orice lăcomie. De aceea, deseori s-a întâmplat ca auzind că un oarecare este acuzat sau bănuit de vreo faptă nelegiuită, sau despre altul care îi câștigase încrederea și bunăvoința prin viclenie, se supăra pe cei care îi acuzau, îi considera „guri rele”, și în loc să-și piardă afecțiunea față de cei suspecti, dimpotrivă, îi prețuia mai mult, deși în realitate aceștia erau niște nevrednici. În această problemă el a avut de suferit multe dezamăgiri, dar care nu l-au învățat niciodată nici să se căiască de încrederea lui acordată prea ușor oamenilor, și nici să devină un cunoscător mai rafinat al vicleniilor și al oamenilor cu un caracter mârșav.

Mărturie în acest sens este faptul că uneori a ales ca administratori ai generozității sale oameni care l-au trădat în modul cel mai nerușinat, băgând în buzunar până și darurile pe care el le trimitea răniților din spitale. Dar în altă privință n-a greșit niciodată; a avut o intuiție rară în a cântări curajul oamenilor, înainte de a-i pune la încercare, fiindcă-i era de ajuns să fixeze în ochi un om și să schimbe cu el doar câteva cuvinte, ca să ghicească dacă în omul acela se cuibărise un iepuraș sau un

leu, frica sau curajul. În general, i-a disprețuit nu numai pe guralivi, ci și pe flecari, prețuindu-i pe oamenii tăcuți; în vreme ce punea mare preț pe cei care nu vorbeau decât atunci când era necesar, a fost neînduplecat cu cei care n-au știut să-i înțeleagă totdeauna gândurile din zbor. Vai de cel care-l obliga să repete un ordin, sau de cel care interpreta greșit un cuvânt sau un semn de-al lui!

Dar în relațiile particulare părea mai mult un părinte decât un conducător sau un soldat. Era de ajuns să-l fi văzut zâmbind, să fi văzut cât era de bun, de răbdător, de sobru, de înțelegător, și cât de ușor devenea prieten cu oricine îi dovedea că îl iubește!

Așa cum îi plăceau oamenii tăcuți, era și el la fel de zgârcit la vorbă, exceptând cazurile când se încălzea, discutând despre una sau alta (ceea ce se întâmpla foarte rar), sau când se pornea să povestească vreun crâmpei din viața lui, de care își amintea cu drag. În legătură cu aceasta, deseori mi-a părut rău că nu am notat cu grijă, strângând ca o comoară, frumoasele și vioaiele sale povestiri, întâmplările petrecute în America, care ar putea constitui subiectul unei cărți deosebit de atrăgătoare.

I-a urât mai cu seamă pe cei aroganți și mândri, în timp ce a pus mare preț pe sentimentul demnității, chiar dacă era puțin exagerat. Dintre toate popoarele, i-au plăcut americanii din nord

și englezii. Despre americani l-am auzit deseori spunând că împingeau într-atât disprețul față de orice autoritate, încât văzuse în câteva rânduri niște marinari care, terminând cu debarcarea unui vas, refuzară să-l ducă la țărm pe comandant, silindu-l să ia în mina ramele și să vâslească singur.

N-a avut idee despre valoarea monedei și nici nu știa s-o aprecieze. I-a iertat de bunăvoie pe toți cei despre care credea că l-au jignit, dar a fost nemilos față de cei care au participat la cedarea Nișei, patria sa, Franței. Și de câte ori i se întâmpla să vorbească de patria lui, smulsă Italiei și cedată imperiului francez, nu-și putea stăpâni lacrimile.

Odată, când Napoleon al III-lea a îndrăznit să-l ispitească cu promisiunile unei situații minunate la Nișa și cu o poziție socială atrăgătoare la curte, l-a zvârlit cât colo pe cel care-l momea, strigând la el cu glas tare, de tunet. Îi disprețuia pe preoți, totuși noblețea sufletului său nu l-a lăsat să profereze niciun cuvânt necuviincios ori de câte ori se întâmpla să fie în prezența vreunui preot. De aceea preoții, care auziseră că unii oameni îl comparau cu dracul, se despărțeau de el binecuvântându-l și copleșindu-l de admirația lor, – și protestau vehement și jurau că fuseseră înșelați de cei care îl zugrăviseră pe Garibaldi ca pe un tăciune din iad, un fanatic feroce, tocmai pe el, omul cel mai cumsecade,

cel mai înțelept, pe cavalerul cel mai îndatoritor.

Nu a avut o cultură prea mare, dar inteligența lui nativă și experiența omului care a călătorit mult, împletite cu o lectură bogată îl transformaseră în așa fel, încât putea să ducă o conversație interesantă cu oamenii cei mai învățați și mai pretențioși, dezmințind astfel spusele celor care-l defăimau.

Așa a fost omul pe care l-am cunoscut, și aceasta va fi gloria mea supremă, ca și faptul că i-am câștigat bunăvoința aproape părintească. Iar cel care spune că mărinimia unui astfel de om poate fi asemănată cu aceea a eroilor descriși de Plutarh nu exagerează de loc, pentru că, fără îndoială, el a fost demn de vremurile eroice ale Greciei și Romei antice, și a fost plămădit din același aluat din care au fost croiți Aratus, Brutus, Caton și Sertorius; cel din urmă i-a fost maestru în arta războiului, în felul de a lupta, rar, sau aproape unic în vremurile noastre.

Din toate faptele și întâmplările care alcătuiesc minunata și lungă viață a patriotului nostru se desprinde imaginea unui om care a știut să mențină o disciplină de neclintit în rândurile adeptilor săi, în timpuri de mari primejdii și dificultăți, oamenii din jurul lui fiind, în marea lor majoritate, neinițiați în arta militară, fără niciun soi de instrucție soldățească, cu firi nedomolite, cu tot felul de obiceiuri și cu totul nepotriviiți

regimului atât de aspru pe care îl impusese el. Garibaldi n-a știut numai să-i țină în frâu pe oameni, ci a avut și talentul de-a și-i apropia sufletește, făcându-i devotați până la moarte; spre deosebire de Giovanni de Medici sau Ferruccio, care se lăsau pradă ieșirilor violente, după cum v-am mai povestit eu în altă parte, el s-a stăpânit îndeajuns, în ciuda proverbului „respectul născut din teamă e mai trainic decât cel născut din dragoste”, Garibaldi a cunoscut foarte bine secretul de a-i captiva pe oameni și de a-i supune prin îngăduință și prin stima care știa să le inspire, fiind el însuși un om plin de calități și pe deplin încrezător în propriile lui puteri. Toți cei ce-l cunoșteau, subjugați parcă de statura lui maiestuoasă și de blândețea privirii sale de nepătruns, se plecau în fața lui și se supuneau unei discipline dure și unei trude asidue și fără de sfârșit, chiar dacă erau oameni obișnuiți să n-asculte de nimeni; erau tineri îndrăzneți și de un curaj nestăvilit, care au alergat într-un suflet din fabrici și din piețe, să formeze legiunile de vânători de munte din Alpi.

Din gura lui, voluntarii au aflat că-i vor aștepta zile negre de marșuri istovitoare, nopți de veghe, foame, sete, lupte îndelungate, fără clipă de odihnă și atâtea alte chinuri legate de război, și toate s-au întâmplat întocmai așa, dar fără ca vreun

voluntar să crâcnească măcar, fără să se tânguiască cât de puțin. Nimeni nu ar putea afirma vreodată că l-a văzut pe Giuseppe Garibaldi constrângându-și soldații la supunere prin amenințări, cu atât mai puțin prin forță; nimeni nu i-a auzit vreodată vocea sunându-i înfricoșător, în afara clipelor în care glasul lui sonor părea că vrea să rivalizeze cu goarna, ca să-i avânte în luptă. Faima dreptății, cinstei și bunătății sale, care împodobeau ca o aureolă capul leonin, strălucirea din ochii lui, timbrul cald al glasului său, totdeauna calm și sobru, erau de ajuns ca să-i domine pe încăpățânați, să-i facă docili pe răzvrățiți și curajoși pe cei timizi. Tocmai seninătatea și simplitatea sa în expresii, în obiceiuri, în îmbrăcăminte îi dădeau un aer maiestuos și atrăgător în același timp; auzindu-i glasul, tremuram în fața lui, dar ne simțeam totuși îndemnați să-l iubim și să alergăm bucuroși la moarte.

XVIII

Garibaldi nu a avut niciodată ideea, nici pe departe măcar, să schimbe în Italia forma de guvernământ și crunt s-au înșelat toți aceia care și-au închipuit contrariul, în realitate, toate încercările făcute cu acest scop de cei din jurul lui nu numai că nu au dus la niciun rezultat, dar nici nu au fost luați măcar în serios de omul acesta generos, care nu avea alt țel decât să se sacrifice

pentru binele patriei.

De aceea trebuie spus că niciun cetățean din Italia n-a avut prilejul și nici darul de a dovedi în practică mai mult simț politic decât a demonstrat el în atâtea perioade din viața lui; a fost solicitat de toți revoluționarii și de dușmanii monarhiei, vechi și noi, să devină duce și protector, ispitit în toate chipurile, cu promisiuni și lingușiri, comparat în mod convențional și forțat cu marele Washington, căutând parcă să-i stârnească dorința de a avea o glorie asemănătoare și să-l hotărască să se ridice deasupra condiției lui mai mult decât modestă.

În mintea lui se întipărise ideea că Italia, ca să fie salvată, avea nevoie de o monarhie, înlăturarea ei periclitându-i unitatea.

În atâtea și atâtea rânduri l-am auzit discutând asupra acestui subiect și înfuriindu-se împotriva acelor care căutau să-i facă, în termeni respectuoși, și cu nesfârșite preambuluri și perifraze, un fel de dojana din cauza părerii lui diferite.

Și avea dreptate să se necăjească și să susțină că se schimbaseră timpurile, nu părerile lui; și e evident că, în majoritatea lor, până și cei mai încăpățânați dintre discipolii săi au apreciat totuși necesitatea unei monarhii, plecându-se deocamdată acestei stări de lucruri și lăsând deoparte ideea unei republici, deoarece pentru început abolirea monarhiei ar fi adus

țării pagube mari și de neînlăturat.

Totuși credința pe care a avut-o în Victor Emanuel era departe de a-l face să-i îmbrățișeze și pe consilierii pe care i-a avut monarhia începând de la pacea de la Villafranca în continuare. Nu voi aminti nimic despre lipsa de prietenie pe care a avut-o pentru Cavour și pentru Fanți; dar trebuie să subliniez că n-a avut nicio încredere în Rattazzi și în toți cei care erau considerați cei mai de seamă în epoca aceea; mai puțin decât ceilalți îi displăcea Ricasoli, cu toate că acesta îl contrazisese în nenumărate rânduri, și se opusese cunoscutelor acțiuni ale lui Garibaldi, care precedaseră expediția celor O MIE.

De aceea el îl critica pe Ricasoli pentru înfumurarea lui neroadă de feudal, pentru îndărătnicia lui în câte o idee, și pentru felul lui unilateral de a vedea lucrurile, dar nu se putea abține să nu aibă o oarecare prețuire față de marea lui sinceritate.

În ceea ce-l privea pe Cavour, nu era chip să-i vorbească cineva de el, fără să-l vadă cum se aprinde; era o lipsă de tact să-i amintești un lucru în care Cavour ar fi avut vreun amestec, fie el cât de mic; el era înclinat să vadă întotdeauna, sau măcar să bănuiască, un cuib nelegiuit de trădări și nenorociri. Această aversiune față de Cavour nu și-a ascuns-o și n-a putut-o înfrâna, fie și *pro forma*, în timpul tratativelor care au avut loc între el și

Cavour prin intermediul lui La Farina, când se desfășurau lucrările în vederea pregătirii expediției Celor O MIE; cu timpul, această aversiune a devenit și mai îndârjită, depășind orice limită de închipuit în epoca aceea, ajungându-se la violența scenă parlamentară, rămasă de pomină din timpul unei furtunoase ședințe, și care a avut loc cu câteva zile înainte de boala și moartea ministrului.

Cum Garibaldi nu avea limită în dragoste, la fel se întâmpla și cu ura, deși trebuie să ținem seama că, în mare parte, ura lui se revărsa mai mult în violența vorbelor decât altfel. Oricum ar fi, când i se vorbea de Fanți, îl apucau furiile și parcă nu mai era omul calm de totdeauna, generos și prudent. Oricât am căutat eu în câteva rânduri să aflu care era cauza acestei dușmăнії de moarte față de Fanți, n-am reușit să găsesc niciuna măcar, pe care s-o socotesc în stare să stârnească scânteia unei asemenea urî. Poate că vina cea mare o aveau intrigantii care, nesatisfăcuți de câte paie puseseră pe foc, mai țeseau din umbră alte intrigi diabolice, ca să amplifice greutatea și forța răului de până atunci, jucând cu o infamă voluptate rolul spionului și raportând numai minciuni abjecte.

A avut în schimb o simpatie deosebită pentru Persanor și nu i-a fost antipatic nici Cialdini, cu toate că acesta a avut față de

el atitudinea bine-cunoscută de toți, și pe care bietul Gurzoni a descris-o într-o pagină plină de patos.

Revenind însă la refuzul pe care Garibaldi l-a menținut fără șovăire față de toți cei care îl solicitară să desfășoare steagul împotriva monarhiei, trebuie să spun că nimeni nu a încercat mai multe, mai dârze, mai insistente și chiar mai sălbatice ispite decât i-a fost dat lui Garibaldi să încerce. Căci, pe lângă că i se șoptea la ureche numele lui Washington, numele acesta i se rostea uneori și cu glas tare, pe față și în jur, cu același subînțeles cu care era stârnit Marcus Brutus, tăcut și lipsit de viață, în Roma cea pândită de ambiția lui Cezar, să citească scris cu cărbune pe ziduri: „Brute, dormis?”

Și e adevărat că un asemenea refuz stă drept cea mai nobilă mărturie a sufletului cinstit și a purității acestui om.

Generalul Cialdini lăasă odată să se publice o scrisoare a lui Garibaldi, prin care-l invita să se unească cu el, ca să determine armata să se alătore voluntarilor și să aprindă în grabă războiul împotriva Austriei și împotriva papii, chiar dacă o făcea vădit împotriva ordinelor regelui.

Garibaldi i-a răspuns după cum se cuvenea; dar toți aceia care au vrut să găsească în acest fapt motiv de laudă că descoperiseră în sufletul lui Garibaldi ceea ce în realitate nu

exista nici pe departe au prezentat argumente slabe și neconvingătoare.

Ca să-l judeci direct pe omul acesta, trebuia să-l fi cunoscut foarte îndeaproape, așa încât să nu confuzi aparențele înșelătoare cu adevărata lui fire. Garibaldi vedea aspectele acestei lumi într-un mod mai deosebit decât toți ceilalți oameni obișnuiți. Trăit în țările unde revoluția clocotea încontinuu în vremea aceea și unde se trăia aproape tot timpul în stare de război, nu a avut niciodată o idee precisă cu privire la noțiunea de stat, nici de drepturile și de obligațiile cetățenilor față de stat, după cum n-a cunoscut niciodată exact necesitățile la care trebuie să se adapteze, trup și suflet, conducătorii unui stat, în relațiile interne și sociale. Pentru el nu exista nicio diferență între a lua cu asalt o baterie dușmană și a înlătura, dacă e nevoie, o situație, legată de un guvern prieten sau dușman; ceea ce se numesc conveniențe, motive internaționale sau raporturi de bună vecinătate, diferențe sau varietăți de interese nu aveau în felul său de a vedea lucrurile mai mare valoare decât un impediment oarecare, care trebuia depășit cu o mișcare îndrăzneță sau cu un asalt temerar, – *l'ultima ratio* (ultimul său gând), ba chiar singurul său gând era cu privire la justetea și la necesitatea cauzei, precum și la puterea spadei.

Acum, după ce fericitul exemplu al expediției sale din Sicilia, plină de atâtea riscuri, i-a dovedit cu certitudine că îi era permis uneori, ba chiar era o datorie pentru cel ce se simțea în stare s-o facă, să dea la o parte guvernul laș, înglodat într-atâta prudență, și să acționeze împotriva voinței acestuia, pentru salvarea și gloria patriei, Garibaldi nu s-a îndoit o clipă că s-ar putea încerca împotriva Austriei și împotriva papii ceea ce se încercase cu atâta succes împotriva Burbonilor din Napoli, fără a vedea prin asta nici cea mai mică ofensă adusă maiestății sale, șeful statului, și fără a zdruncina încrederea votanților plebiscitului. De aceea i-a scris o scrisoare lui Cialdini, la care Cialdini, om cu păreri diferite de ale lui Garibaldi, un temperat în fața artei militare, i-a răspuns după cum se știe.

Dar cine i-ar aduce lui Garibaldi vreo vină pentru propunerea făcută ar însemna să arate că nu i-a cunoscut de loc sufletul, și ar însemna să judece ocolind lumina adevărului, singura care-i poate ajuta să emită o judecată lipsită de patimă și de meschinărie.

Garibaldi ar fi pornit un război împotriva Franței imperiale cu aceeași ușurință cu care-i scria o scrisoare lui Bellazzi sau lui Bertani, ca să critice incapacitatea unui ministru de-al regelui, sau ca să-i răspundă papii cu un extras răutăcios dintr-o enciclică

papală, sau dintr-o scurtă cuvântare adresată „venerabililor călugări”. Disprețuia ideea de a-și număra dușmanii, după cum nu i-a numărat niciodată pe prieteni; dovadă rămân renumitele cuvinte pe care le-a rostit la Talamone, când, la vederea celor O MIE, înșirați toți în ordine, a exclamat plin de bucurie: „Hei, hei, ce de lume!” Dar în alte împrejurări se arăta foarte prudent și plin de reticențe. S-a crezut de multe ori că va rosti de la o clipă la alta o vorbă care să însemne nenorocirea unui război civil, și de trei ori a lăsat să-i cadă spada din mină, rămânând fără apărare în fața soldaților monarhiei, care urmau să-l târască la închisoare. Dar niciodată n-a avut ură mai multă putere asupra lui decât a avut dragostea de patrie; simțea foarte vie în el dorința gloriei, dar nu s-a lăsat nicicând orbit de ambiții deșarte.

Printre victoriile de care-și amintea cu o plăcere deosebită era mai ales aceea din 30 aprilie 1849, când „a văzut spatele francezilor”. Îi era tare nesuferită lăudăroșenia francezilor, dar și mai de nesuferit decât francezii i-a fost împăratul lor. Ba chiar primul motiv pentru care i-a privit cu reavoință pe francezi a fost tocmai faptul că i-a văzut tolerând atâta timp tirania imperială. După părerea lui, asta constituia o vină de neiertat; dar e drept că imediat ce Napoleon a fost înlăturat, el a oferit Franței, cu dragă inimă, „ceea ce mai rămăsese din vitejia lui”, după cum s-a

exprimat el însuși.

Se povestește că Giovanni della Bande Nere, în preajma morții, nu-și putuse afla liniștea, din cauză că existau atâtea trândavi. Tot așa și Garibaldi era neîndurător față de lașitatea oamenilor, după cum nu ierta nici popoarelor supunerea oarbă în fața guvernelor tiranice. Pe bună dreptate era onorat cu titlul de „cavaler rătăcitor al libertății”; să fi fost dăruit de natură cu o viață foarte lungă și cu tinerețe fără bătrânețe, ar fi cutreierat lumea în căutarea tiranilor pe care să-i doboare, și a sclavilor pe care să-i elibereze.

Visa pământul populat cu oameni muncitori și cinstiți, și unde nu era absolută nevoie de preoți sau de jandarmi; râdea de diplomați, nu-i putea suferi pe așa-zișii legiui tori, și n-a înțeles niciodată cum de nu era de ajuns pentru a guverna un popor autoritatea părintească a unui primar, ci era nevoie și de prefecți, sau chiar de chestori.

Credea într-o forță binefăcătoare și într-o providență înțeleaptă, care conduce universul, totuși nu a înțeles necesitatea unei religii.

A prețuit în mod deosebit, din toate îndeletnicirile, agricultură; îi era tare dragă muzica noastră veche, și dintre poeți îl aprecia pe Tasso și pe Ugo Foscolo, după –, cum am mai

observat și altă dată, când am ținut să răspund răuvoitorilor care-l zugrăveau pe acest om ca pe un aventurier brutal, cu chip de marinar bădăranos „dușman al oricărei delicateți și sensibilități, dăunător oamenilor și lui Dumnezeu.

Puțini oameni s-au bucurat de atâția admiratori și prieteni entuziaști cum i-a fost dat lui să se bucure, dar ai avut și destui dușmani de neînduplecat. Mulți ani de-a rândul, dușmani minajați de o ură sălbatică l-au prezentat pe acest om aproape ca pe o adevărată fiară; mai ales, în Franța îl descriau ca pe un ucigaș, setos de sânge și de vin, un pirat ticălos și smintit, un profanator de mănăstiri și de călugărițe, un hoț de suflete și de bunuri omenești. Adesea am văzut prizonieri elvețieni și nemți sau chiar napolitani, venind în fața lui și tremurând toți la ideea că vor apare în fața acestui diavol cumplit, care avea să-i înjunghie sau să-i arunce de vii în flăcări; ca apoi să-i văd căindu-se c-au putut gândi astfel, îndrăgostiți de privirea lui îndrăzneată, de glasul lui cald și apropiat; i-am auzit spunând că plecau convinși că vorbiseră cu un erou cum numai în poeme mai există, sau lui romane, cu un om pe care nu-l puteai cunoaște fără să-i te îndrăgostești nebunește de el.

Nu e nicio poveste ceea ce am scris într-atâtea rândurii despre răniții care, la apariția lui Garibaldi, conteneau să se mai

jeluiască și încetau să mai strige, intonând! uni imn; lașii, fricoșii, cum îl vedeau, o zbugheau afară din» ascunzișuri și alergau, cu obraji roșii ca focul de rușinev printre combatanții cei mai curajoși, dându-și și viața la nevoie. N-am spus toate acestea doar dintr-o dorință arzătoare de a scrie lucruri extraordinare, uluitoare și aproape de necrezut, când am afirmat că prezența unui astfel de om era de ajuns ca să schimbe soarta unei bătălii și să o ducă, ca prin farmec, la victorie, chiar dacă teroarea dușmanului covârșitor ca număr începea să ne facă să socotim armele inutile și pe descurajați să uite de rușinea fugii.

Providența nu putea face un dar mai nobil, nici mai de preț italienilor, decât acela de a le trimite o oglindă atât de vie a virtuții tocmai în zilele în care le era mai necesar ca oricând să aibă un model în fața ochilor, la vederea căruia să poată căpăta din nou forță și vigoare, încât să devină demni de soartă mai bună, pe care au avut-o de altfel.

XIX

Desigur că a contribuit în foarte mare măsură la succesul expediției din Sicilia și faptul că Garibaldi a avut alături de el tovarășia prețioasă a celor patru locotenenți de neasemuit, de care ar mai fi fost nevoie, din păcate, și în alte ocazii, când Garibaldi n-a mai avut alături de el nici pe Sirtori, nici pe Medici,

nici pe Cosenz și nici pe Bixio. Ca un sumum de laude pentru acești patru, este de ajuns să spun că în timp ce bătrânii ofițeri ai armatei piemonteze râdeau la auzul numelui generalilor lui Garibaldi, se întâmpla ca la scurt timp după asta aceiași generali, făcând parte din armată, să se afle sub autoritatea celor patru; aceștia au impus într-o asemenea măsură, încât au devenit aproape idoli ofițerilor care s-au lăsat prea ușor antrenați și i-au luat *waal* înainte în derâdere. Pentru că Sirtori, cu toate că a fost luat în bătaie de joc din cauza ascetismului său și a ordinelor călugărești pe care le avea, a fost un om înzestrat, perfect cunoscător al artei militare, un om de foarte mare valoare și nu din cauza lui bătălia de îs Custoza a fost acoperită de întunericul înfrângerii; nici lui Medici n-a avut cine să-i stea împotrivă norocului lui fără seamăn în războiul din șaizeci și șase, iar Bixio a devenit destul de curând *l'eniant gâte* al armatei, pentru vitejia lui fără seamăn și pentru caracterul lui semeț; și chiar pentru felul lui de a fi, oarecum sălbatic, care-l făcea câteodată de nesuferit în ochii inferiorilor lui cât și în ai prietenilor, și mai ales ai celor care stăteau sub comanda lui directă. În favoarea lui Cosenz nu vom spune decât că mai târziu a fost numit în funcția de șef al statului-major.

Dacă armată ar fi fost în mâinile acestor patru generali

așa-ziși „improvizați”, a căror singură vină a fost aceea de a nu fi avut la activul lor un număr prea mare de festivități, și de a nu-și datora gradul rațiunii meschine a bătrâneții, e mai mult decât probabil că în ziua aceea noi n-am fi suferit înfrângerea pe care am suferit-o.

Cu acești patru generali ai lui, Garibaldi ar fi ajuns repede la capătul pământului, și de asta și-a dat bine seama în zilele nefericite în care s-a simțit lipsit de viteaza lor tovarășie și a trebuit să ofere gradele de generali unor oameni care, oricât ar fi fost ei de destoinici și de patrioți, erau născuți să comande o armată pe front, așa cum sunt eu născut să predau matematica unor copii care nu vor s-o înțeleagă. Să fi avut Garibaldi în jurul lui pe cei patru generali ai lui în campania din Tirol și Agro Romano!

Dintre ofițerii eroului din Caprera, Giacomo Medici a fost deasupra tuturor celorlalți, datorită realului său talent în arta războiului, știind să îmbine în mod fericit virtuțile voluntarului cu acelea ale soldatului. Alături, de el luptau oameni care erau floarea Lombardiei și pe frontul pe care lupta el se păstra o disciplină foarte strictă; nimeni n-ar fi putut bănuși, la prima vedere, că se află în mijlocul unor oameni culeși de ici și de colo la primele sunete de trâmbița ale războiului, și refractari.

oricărei educații și oricărui instinct al meseriei de soldat, își începuse cariera militară în Spania, iar după aceea se înscrisese în legiunea italiană, formată de Garibaldi în Republica Uruguay, și atât acolo cât și la Roma dădu dovadă că este primul și cel mai cu prestanță elev al acelei școli pline de glorie.

Am mai făcut cândva remarca în legătură cu Giacomo Medici, subliniind faptul că era singurul care îl tutuia pe general și pe care Garibaldi îl socotea că pe un frate. Acum voi spune cu câtă afecțiune sinceră îl răsplătea Medici pe prietenul și pe maestrul lui, dovedindu-se mai târziu cel mai înțelept și cel mai calm dintre toți care erau chemați să-l îmbărbăteze cu sfaturile lor în momentele cele mai cumplite.

Nici Sirtori nu a fost mai prejos ca valoare decât Medici, cu toate că nu a fost înzestrat cu calitățile militare înnăscute pe care le avea Medici, și nici n-a avut ocazie să acumuleze atâta experiență. A fost totuși foarte sever în ceea ce privește aplicarea ordinelor generalului și a făcut mereu dovada înțelepciunii sale inepuizabile. Sobru ca un ascet, punctual până la pedanterie, îndrăgostit de cauza Italiei până la fanatism, surd la lingușiri, inaccesibil neobrazăților, i-a constrâns până la urmă până și pe cei mai puțin binevoitori să mărturisească deschis că un șef de stat-major de talia lui a fost o adevărată providență în armata lui

Garibaldi.

Pe atunci Cosenz era, așa cum a rămas de altfel în continuare, un om care nu se irosea în vorbărie multă; o adevărată excepție de la regulă în ceea ce privește majoritatea oamenilor din sud. Era rece și în aparență aproape nepăsător. În clipele de primejdie inimos și avântat, și-a condus divizia așa cum ar fi făcut-o cel mai iscusit și mai învățat general din armata regulată.

Ce-aș putea spune de Nino Bixio?... A fost numit secundul Celor O MIE, eu îl voi numi mâna dreaptă a lui fGaribaldi. Curajos, ba mai mult. Îndrăzneț cum nu poate concepe nicio minte omenească, gata să recurgă la căile cele mai desperate și mai temerare, părea a fi singurul în stare să facă față anumitor situații de război, pentru care ai fi zis că se născuse anume și că nu există altul să-l egaleze.

Nesupus și neîmblânzit în fața nimănui, tremura totuși (ca frunză în fața generalului; acesta obișnuia să-l tracteze ca pe un copil al lui preferat, dar care tot timpul avea nevoie să fie înfrânat și să fie aspru muștrat, ba [uneori chiar amenințat. Unele trăsături de cruzime ale caracterului său au făcut ca dușmanul să și-l închipuie ea pe un om violent și refractar oricărei sclipiri de omenie și de blândețe, când în realitate, între patru ochi, în afara

zilelor lui de proastă dispoziție, era omul cel mai comunicativ și cel mai de înțelese de pe lume.

Bixio sfida moartea și părea că moartea îl disprețuia. Era santinela veșnic trează în fața dușmanului, cercetașul neobosit, paznicul strașnic al disciplinei. Cine nu-l asculta pe Bixio se putea considera un om mort, căci Bixio era în stare să tragă cu revolverul în el, sau să învâртеască sabia în fața oricui ar fi îndrăznit să-l contrazică în privința unui lucru oricât de mic. Iar când nu avea la îndemână armele, își făcea dreptate (după cum am văzut) cu mâinile și cu dinții.

În afara acestor patru, Garibaldi a avut ajutoare de mare valoare în persoana ungurului Turr, Sacchi din Pavia, polonezul Milbitz, Simonetta din Milano și ungurul Eber, ajuns dintr-odată, din corespondentul ziarului *Daily News*, comandant de brigadă. Las deoparte pe atâția alții, demni și ei de a fi menționați, deoarece cadrul restrâns al povestirii nu-mi permite abateri de o extindere mai largă decât cele care m-au furat până acum și de care mă tem că n-au fost poate pe placul cititorului.

Toți acești oameni de valoare, pe care Garibaldi i-a avut în jurul lui, l-au urmat cu hotărârea sinceră și neclintită de a luptă alături de el, ca să făurească libertatea și unificarea patriei.

Preocupați așadar de realizarea unui țel unic și sfânt, acești

oameni au fost surzi cu desăvârșire față de numeroasele și insistentele ispite cu care au fost momiți; ei și-au folosit energia numai pentru a-l ajuta pe general să-și atingă fără greș aceste idealuri, iar cu ajutorul poporului, să ducă la bun sfârșit ceea ce monarhia, cu ajutorul armatei, împlinise numai pe jumătate.

Acesta a fost cel mai măreț și cel mai nobil exemplu de disciplină pe care și l-a putut închipui cineva din partea voluntarilor italieni care au dat dovadă de atât înțelepciune și virtute.

Am vrut să insist într-o oarecare măsură asupra locotenenților lui Garibaldi și să scriu câteva rânduri despre meritele lor excepționale, încât să rămână limpede că victoriile lui minunate și fulgerătoare pe care le-a câștigat în expediția celor două Sicilii nu trebuie atribuite în întregime norocului, ci trebuie atribuite în mare parte virtuții sale extraordinare și virtuții tovarășilor săi, pe care a știut să și-i aleagă, sau pe care steaua lui călăuzitoare i-a adus în calea lui în momentele de grea cumpănă. La scurt timp după aceea, a apărut limpede că meritele deosebite ale lui Garibaldi continuau să fie evidente, dar s-a resimțit faptul că nu a avut alături de el pe acești oameni pe care îi socotea mâna lui dreaptă. După ce a cucerit orașul Capua, niciunul din cei patru nu l-au mai însoțit în luptă; în războiul din

Tirol, fie că nu a avut grijă să-i cheme la timp, fie că guvernul nu a avut chef să-i scoată din armată și să-i trimită cu voluntarii; oricum, rămâne însă lucru cert că alt rezultat ar fi avut dacă lângă el ar fi fost acești oameni de mare valoare, care au comandat diviziile lui în Sicilia și la Napoli.

N-aș putea spune cu precizie ce fel de relații au existat între Garibaldi și foștii lui generali în anii de după 1860; îmi amintesc totuși că l-am auzit câteodată plângându-se de Bixio, care s-ar fi zis că aproape îl uitase, și nu s-a abținut să spună câteva cuvinte și despre Medici, care se complăcea cu titlul de marchiz de Vascello. Se prea poate că Bixio nu s-a stăpânit să nu-și spună clar părerea lui în perioada de la Aspromonte și Mentana, – și poate că nu i-au plăcut cuvintele prudente ieșite din gura aceluia care în alte vremi nu se deschidea decât ca să preamărească ideile cele mai riscante, cele mai nebunești. Totuși, se știe cu siguranță că în ultimii ani a avut destul de frecvente și prietenești convorbiri cu Medici și că el a fost acela care deseori a mediat între vechiul comandant și rege. Sirtori a avut de suferit nenumărate amărăciuni după bătălia de la Cus-toza, unde se dovedise cel mai viteaz dintre toți, dar a plătit cu destulă suferință greșelile comandanților. Parlamentul a căutat, cu toate acestea, să-l răzbune, și l-a răzbunat, dar vechiul șef al

statului-major din armata meridională s-a bucurat prea puțin timp de dreptatea pe care i-a făcut-o țara, în ciuda răuvoitorilor.

Bixio, în care s-a aprins brusc afecțiunea pentru monarhie, deși în alte vremuri a urât-o cu violență, s-a întors cu pasiune la viața de marinar și la aceea de îmbogățire prin comerț, și și-a încheiat viața fără nicio glorie, transportând pe corabia lui trupele olandeze care erau trimise să potolească pe răsculații din Ascianti.

Garibaldi nu a avut de spus niciun cuvânt despre el, după cum n-a avut de spus nici despre Medici sau despre Sirtori. Și această tăcere a lui, inexplicabilă pentru toți, ne-a îndurerat pe toți cei care ne aminteam de frumoasele zile din Sicilia și din Napoli.

După cum am mai spus, Cosenz, cel mai norocos dintre toți, a avut mai târziu, în armata italiană, rangul de șef al statului-major, care în armata germană a fost creat pentru Moltke, învingătorul danezilor, austrieților și al francezilor.

XX

S-ar putea să vă pară ciudat că stând atât de mult în preajma lui Garibaldi, în cea mai strânsă intimitate, atât în ultimele luni ale anului 1859 în Romagna, cât și anul următor în Sicilia și la Napoli, n-am putut scoate totuși din gura lui nicio

vorba despre minunatele și romanțioasele aventuri pe care le-a avut în tinerețe. Dar, din păcate, dacă e adevărat că Garibaldi a fost un *causeur* neîntrecut, ale cărui povestiri păreau că prind viață, nu se întâmpla să-l auzi povestind despre viața lui personală și mai rar se întâmpla ca vreunul din noi să îndrăznească să-l întrebe. De aceea, dacă am auzit ceva din gura lui, am auzit în clipele în care, fiind într-o foarte bună dispoziție și mai comunicativ ca de obicei, îi venea chef să retrăiască, neîntrebat de nimeni, paginile mai însemnate din viața lui și să ne onoreze cu câteva istorisiri, care ni se păreau că plutesc într-un parfum de legendă, într-o noapte, pe când călătoream cu el în trăsură de la Bologna la Rimini (o călătorie de zece ore) și alături de noi se afla și Vincenzo Malenchini, nu știu cum se făcu, dar generalul începu să ne povestească câteva episoade din timpul luptelor sale din America. Îmi amintesc că descria locurile acelea cu atâta culoare, de parcă le vedeam înaintea ochilor; povestea despre fapte de o frumusețe rară, păstrând totuși tăcere când era vorba de situații care să-l preamărească pe el, atingând numai din zbor faptele lui mai glorioase, cu toate că ele erau cunoscute în toată lumea. Acum regret amar că nu am transcris chiar în ziua următoare povestirea luptei înverșunate, care a durat trei zile, împotriva unor trupe braziliene comandate de amiralul Brown,

lupte pe care eroul nostru le-a început în apele golfului Paraná și le-a terminat pe uscat, adevărat miracol de îndrăzneală și noroc. Dacă mi-aș fi amintit povestirea aceea, aș fi scris pagina cea mai importantă a acestei cărți, fiindcă ar fi citit-o toți cu un mare interes; era un episod atât de uimitor, încât ar fi fost mai demn de poem decât de istorie, Din câte îmi amintesc, Garibaldi ieșise din portul Montevideo cu trei vase mici, cu intenția de a trece de Paraná până la Corrientes, orașel credincios al republicii Orientale, amenințată atunci de dușman, și care avea deci nevoie de ajutoare. Riscând o asemenea acțiune, el știa bine că era primejdios să iasă din Montevideo și să parcurgă pe o distanță de șase mile râul prins între două maluri dușmane, dar pe de altă parte știa că era de o sută de ori mai primejdios să se întoarcă înapoi. Garibaldi a crezut totdeauna că dușmanii lui ascunși în Montevideo îi dăduseră această misiune primejdioasă ca să scape de el, trimițându-l, după cum se spune, chiar în gura lupului. Dar cum el a fost în stare mai degrabă să înfrunte de o mie de ori moartea, decât să se retragă dintr-o acțiune fie ea cât de primejdioasă și de riscantă, își îmbărbăta și de data asta oamenii și plecă.

Nici nu parcursese câteva mile distanță, că la confluența râului Paraná cu Río Grande fu nevoit să recurgă la lovituri de

tun ca să-și facă loc să treacă, deoarece în canalul acela se afla o insulă mică sub stăpânirea dușmanului, și acesta îi dădu mult de furcă, omorându-i destui oameni.

Intrând însă victorios în marele râu Parană, unul din vase se împotmoli în nisip, și ca să-l aducă pe linia de plutire, a fost nevoie să mute pe un alt vas tunurile de pe vasul împotmolit, supraîncărcându-l și imobilizându-l astfel și pe al doilea; așadar nu-i mai rămânea liber și gata de atac decât un singur vas mic cu pânze, cu două catarge.

În timp ce Garibaldi se muncea să tragă vasul în larg, iată că apare flota dușmană, puternică, deoarece avea șapte vase. Ce mai putea face? Ce cale să apuce? Nu se frământă atâta gloriosul cetățean al Nișei ca să-și salveze viața, cât să-și salveze onoarea și să păstreze nepătat numele italian în apele acelea depărtate, și chiar reputația lui de marinar viteaz și iscusit, câștigată cu prețul propriului sânge și al unor strădanii nemaiauzite.

Din fericire, vasele lui Garibaldi erau mai ușoare și pluteau mai bine decât cele ale dușmanului, așa că el căută să acosteze cât mai bine cu putință, la mal, și apoi se pregăti de luptă.

— Brown – spunea Garibaldi – era un amiral de valoare; știam eu bine că în fața unui drac împielițat ca el nu prea era de glumit. Mă întrebam: e posibil oare să-i vină chef să ne înghită pe

toți dintr-odată? Vom muri, dar viețile noastre vor fi scump plătite, și-i va pieri cheful de răs învingătorului nostru. „Apropiați vasele noastre, toate trei, cele două goelete și bricul – le-am spus italienilor care mă însoțeau. Să le arătăm noi lor că italienii nu sunt lași!” Și de cum am ochit bine dușmanul, am și ordonat tragerea. Dușmanul ne răspunse cu o furie de nedescris, de parcă s-ar fi dat o luptă între două mari flote, nu între echipa lui Brown și cele trei biete vase ale mele.

Aceste cuvinte ale lui Garibaldi le-am ținut minte; dar, din păcate, nu-mi mai aduc aminte de descrierea pe care a făcut-o, zugrăvindu-mi lupta aceea care a durat trei zile și două nopți.

În cele trei zile și în cele două nopți, Garibaldi n-a avut o clipă de răgaz; se aștepta de la o clipă la alta ca dușmanul să se năpustească asupra lor cu lănciile, așa că el era gata să le arate că exista un conducător la bordul celor trei vase.

La atacurile amiralului Brown la flancurile vaselor lui Garibaldi, i se răspunse cu atâtea focuri, încât a treia zi de când dura lupta munițiile erau aproape pe sfârșite. Nu mai avea decât puțină pulbere în butoaie, dar proiectilele se terminaseră. Ce era de făcut? Garibaldi puse la un loc toate bucățile de fier pe care le găsi, cuie vechi, inele de la lanțuri, și tot ce-i mai căzu în mină, și, amestecându-le cu pietre, făcu un fel de cartușe de tras și încarcă

cu ele tunurile, încât să poată ține piept dușmanului toată ziua, și să-l împiedice să se apropie. Dușmanul, crezând că ar fi foarte riscant să ia cu asalt „fiarele acelea sălbatice chiar în vizuina lor”, păstră mai departe distanța, mulțumindu-se să ardă pulbere și să lanseze proiectile, fără să încerce să abordeze vasele.

În timp ce-l ascultam pe Garibaldi povestind pățania lui din această luptă, mi-aduceam aminte de Benvenuto Celiini și de povestirea lui cu privire la apărarea marelui turn al fortăreței castelului Sant' Angelo împotriva soldaților împăratului, el fiind șeful artileriei; se știe că ajutorul lui a fost aproape providențial. Benvenuto a scris așa cum a știut; Garibaldi, în schimb, povestea în limbajul colorat și atrăgător al omului de arme, care întrebuințează cuvintele fără să le caute, spontan, fără o umbră de artificiu, fără să mai adauge situațiilor reale, ieșite și așa din comun, nicio trăsătură în plus și fără să încarce faptele. Iar noi parcă aveam înaintea ochilor tot ce ne povestea.

Se făcu, în sfârșit, seară, și după aceea noapte.

— Nu aveam decât puțină pulbere și câteva proiectile – continuă Garibaldi – și eram sigur că odată cu ivirea zorilor, amiralul Brown, după ce mă silise să-mi cheltuiască ultimele muniții, avea să se năpustească asupra noastră cu toți oamenii lui. Dar, pe Dumnezeuul meu! când se luminează de ziua, Brown nu

mai văzu decât vasele mele în flăcări, iar pe mine, retras pe o înălțime, unde, împreună cu oamenii mei, îl așteptam cu hotărâre și cu tunurile gata de tragere.

Amiralul Brown nici nu se gândi să debarce ca să atace grupul acela de viteji aproape neînarmați, lipsiți de merinde și la o depărtare de aproape două sute de mile de Montevideo.

Când îl văzu că-și întoarce provă în altă direcție, Garibaldi o porni la drum prin locuri neatrăgătoare și ticsite de dușmani; după un marș lung și obositor, ajunse rămășițele armatei orientale, bătută de brazilieni la Arrojo Grande.

Amiralul Brown, după ce-i fusese dușman, deveni marele admirator și prieten al îndrăznețului italian, și nu trecu mult – după ce renunță la lupta în slujba brazilienilor – și veni să-i facă o vizită lui Garibaldi, adversarul său, la Montevideo, ca să-i declare stimă și prețuirea sa.

În noaptea aceea, văzându-l pe Garibaldi dispus să-mi povestească câte ceva despre el, am riscat să-i pun mai multe întrebări, dar Vincenzo Malenchini, făcându-mi semn cu piciorul, îmi dădu de înțeles să tac. Și la prima oprire, unde urma să schimbăm caii, îmi spuse:

— Ce, ești nebun? Nu mai încerca să-l întrebi nimic, altfel te pomenești că-ți dă un răspuns la care nu te aștepți.

Îl întrebasesem câte ceva despre Anita lui, dar parcă aş fi vorbit cu pereţii. De aceea, dacă am ținut să aflu ceva în legătură cu femeia aceea minunată și felul în care o cunoscuse și o luase în căsătorie, a trebuit să mă adresez, la vremea respectivă, colonelului Poggi și altora care luptaseră în legiunea lui Garibaldi; de la ei am aflat tot ceea ce mi-a dorit inima să aflu.

Garibaldi n-a povestit niciodată nimănui cum a cunoscut-o pe Anita și cum a ajuns să se căsătorească cu ea. A făcut-o să se îndrăgostească de el, de ochii săi frumoși și albaștri, de vocea lui caldă, cu timbru sonor, și de faimă acțiunilor sale vitejești; îndrăgostit și el dJ ea la rândul lui, o luă pe spinarea unui cal năvălaş și] fugi cu ea ca un leu care se furișează cu prada lui și a o duce printre stâncile care-i înconjoară vizuina.

Garibaldi o văzuse, frumoasă și veselă în mijlocul prietenelor ei, cu care se ocupa de treburile gospodărești, în timp ce cânta, la poalele muntelui Barra. Pesemne c-o văzuse lângă o fântână și se îndrăgosti de această nereidă, simțind că nu mai poate trăi, nici lupta și câștigă bătălii glorioase, dacă nu o va avea lângă el pe femeia aceea care-i apăruse înaintea ochilor că o făptură cerească. Anita trebuia să fie a lui și a fost a lui. Un vas ușor, cunoscut sub numele de *Itaparika*, ajutat de un vânt prielnic, a dus-o departe de acolo, pe marea liniștită, pe femeia

care avea să lupte alături de italieni sub zidurile Romei, împotriva republicanilor francezi, ca apoi să moară părăsită în pădurea de brazi de la Ra-venna, căutând să scape de austriecii nelegiuiți care o amenințau cu tot felul de chinuri pe generoasa americană!

Auzisem vorbindu-se că în America Garibaldi avusese de suferit până și torturi; dar prietenii m-au povățuit să nu-i vorbesc niciodată de cele pătimite acolo. Și mi-au mai spus să nu cumva să cad în ispită de a-l întreba dacă era adevărat că, făcând odată prizonier pe un tâlhar din Rossa, nu s-a putut abține să nu-l palmuiască, în timp ce acesta era legat de o funie de care spânzura, – a izbucnit apoi în plâns și a strigat tovarășilor lui: „Nu mai pot să-l văd așa pe omul acela, nu mai vreau să-l văd!”

Ticălosul acela de tâlhar a fost dezlegat imediat și pus în libertate, când oricare alt om, în afara lui Garibaldi, l-ar fi spânzurat fără șovăire... Dar valorosului nostru italian îi era teamă să-l vadă... Îi era teamă că, văzându-l, să nu renunțe la generoasa hotărâre pe care o luase, de a-l pedepsi pe nelegiuitul acela de bandit cu iertarea!

Ne mai povesti câte ceva despre expediția din Savoia, la care luase parte și Mazzini, chinuit de febră și pe jumătate mort de oboseală; expediția fusese comandată de Ramorino, care a

ispășit apoi cu moartea înfrânge-rea atât de amară de la Novară. Dar și în legătură cu aceasta, a fost tare zgârcit la vorbe.

Vorbea cu o durere nemărginită de bătălia de la Novară și aproape cu necaz. Pilula aceea amară nu-i prea convenea.

Discutând așa într-o doară despre – apărarea Romei, îi aducea multe acuzații lui Mazzini și foarte multe lui Roselli, învinuindu-i pe amândoi că, lipsiți cum erau de orice înțelepciune și pricepere în practica artei militare, avuseseră totuși cutezanța să se erijeze în mari maeștri față de oameni care erau perfecți cunoscători ai artei militare. Avea însă un mare foc că în ziua de treizeci aprilie nu i-a zguduit mai rău pe francezi, când aceștia s-au încumetat să intre în Roma cu puștile la spinare? și că nu-l făcuse prizonier pe Burbon, care fugise la Velletri. Adesea își aducea aminte de Manara, Mameli, Mașina și Mellara, cu o sinceră părere de rău, și avea cuvinte pline de admirație pentru Giacomo Medici, apărătorul de la Vascello, și pentru viteazul Moro, care i-a fost un credincios tovarăș, dar care a murit lângă poarta San Pancrazio, în noaptea aceea de neuitat pe care Farini a descris-o atât de sugestiv în istoria sa.

Discutând despre retragerea lui celebră în Val di Chiana și mai ales la Ciusi și Arezzo, îmi spuse:

— Îl cunoșteai pe gonfalonierul d'Arezzo?

— Da, domnule general. Pe vremea aceea gonfalonierul d'Arezzo era poetul Guadagnoli.

Și întrebându-mă ce fel de poet a fost Guadagnoli, i-am recitat câteva strofe din poeziile vesele ale vechiului meu maestru. El râse și-mi spuse:

— Pare de necrezut ca un oră care scria asemenea versuri să fie atât de rău cu mine!

Despre rănilor suferite de Garibaldi am mai vorbit câte ceva în capitolele precedente; dar el a fost un om căruia îi plăcea să-și ascundă rănilor, nicidecum să facă vâlva în jurul lor. Cu toate astea, el vedea în răni „săruturile iubitei” și i se părea că războiul nu putea avea alte mângâieri pentru cei pe care-i îndrăgea.

Vor părea poate lungi aceste amănunte pe care le-am înșirat aci, făcând apel la memoria mea, dar cititorii mă vor ierta, cunoscând intențiile mele bune; n-am vrut să las nimic deoparte din ce ar putea contribui la cunoașterea și mai temeinică a acestui om, care ni s-a părut mare nouă, celor din preajma lui, după cum va părea și mai mare celor ce-l vor vedea de la distanță, când vremea noastră se va numi vremea îndepărtată, timpuri vechi.

Dacă cineva ar avea curiozitatea să afle, așa, într-o doară, cum de povestind atât de mult despre acest om, nu i-am găsit

decât virtuți pe care să i le laud și niciodată vreo scădere pe care să i-o atribui, îi voi răspunde că-i cer iertare dacă bieții mei ochi n-au fost în stare ca, privind fix în soare, să aibă atâta subtilitate și dârzenie de a-i remarca și petele, pe care astronomi încercați le-au putut vedea și descrie una câte una. Eu nu am avut pretenția de a scrie o istorie, ci nu am ținut decât să notez, zi de zi, ceea ce am văzut și am auzit în perioada în care, spre fericirea mea, am stat în preajma acelui om minunat și m-am bucurat atâta de afecțiunea lui părintească; e singurul lucru cu care mă pot lăuda în viața mea, de altfel foarte obscură în rest, și trăită într-un zbucium neîncetat, ca să-mi pot câștiga pâinea cea de toate zilele cu creionul pe care mi l-a pus soarta în mină, în loc de o sapă sau un târnăcop.

XXI

În mod deosebit mi se pare demn de remarcat în viața lui Garibaldi că nici manevrele dușmanilor, nici greșelile prietenilor supărători și neștiutori pe care i-a avut cândva în jurul lui, și nici greșelile în care a căzut din cauza lor n-au putut să micșoreze câtuși de puțin faima unui om de talia lui. Ceea se înseamnă că faima lui avea rădăcini atât de trainice, încât nu au reușit să-l atingă nici acuzațiile dușmanilor, fie chiar și acelea întărite și ticluite pe seama greșelilor în care într-adevăr căzuse, așa cum se

întâmpla fiecărui om; căci se știe bine că nimeni nu e scutit de greșeli mai mult sau mai puțin grave, sau de vreo scădere, fie chiar și oameni ca el, a căror viață e un mănunchi de fapte deosebite și care sunt dotați cu un echilibru interior, lipsiți de vanitate și disprețuind bogăția, această slăbiciune care subjugă atâtea suflete mediocre.

Nu vreau să spun că datorită virtuților sale extraordinare i s-au trecut multe cu vederea; totuși, e adevărat că făcându-se vinovat de câte o greșeală, care la alții ar fi luat proporții mai grave, lui Garibaldi i-a fost mai ușor tolerată, fără prea multă vâlvă. Dar acest lucru nu se datora în niciun caz unei bunăvoințe sau indulgențe oarbe, care să-l fi scutit de orice pedeapsă; dacă vreun act din viața lui nu a corespuns exact cu felul lui sever de a trăi, nici cu disprețul lui manifest față de onoruri și față de câștiguri, sau chiar recompense meritate și pe bună dreptate oferite, cei care au cântărit faptele sale au demonstrat clar că omul acesta integru a fost constrâns de nevoi, neînduplecate și foarte dureroase pentru el.

Nu a trecut încă așa de mult de când a dispărut de pe lume Giuseppe Garibaldi, încât să fie permis să se discute în toată libertatea și fără o umbră de reținere despre anumite evenimente din viața lui, care par că sunt în dezacord cu mândria lui de

neîmblânzit și cu generozitatea acestui suflet de erou antic. Dar, din păcate, cauzele sunt evidente, iar amărăciunile și tristețile care i-au întunecat ultimele zile l-au constrâns pe el, care a disprețuit banii și a fost obișnuit să trăiască cu puțin, să primească un premiu pentru neprețuitele sale servicii aduse patriei și să renunțe cu supunere și resemnare la mândria de a-l respinge ca altă dată.

Admirator înflăcărat al lui Washington, el n-a vrut să-l copieze pe acest om de seamă al Statelor Unite în înțeleaptă și dreapta sentință pe care a dat-o când a vrut să discute asupra situației lui în fața patriei, cerând să i se adjucece pensia care i se cuvenea pe baza legii în vigoare; dar după aceea a acceptat din partea națiunii italiene o donație frumoasă și o pensie pentru el și pentru a-i săi, distrugând astfel într-o clipă gloria pe care și-o câștigase de a fi servit țara fără niciun premiu material și fără onoruri. Oricine știe cât l-a costat pe Garibaldi sacrificiul nobilului său orgoliu, îi va fi ușor să înțeleagă că datorită faptului de a fi acceptat această donație, care i s-a acordat în ultimii ani ai vieții de către parlament, a pățimit un chin atât de cumplit, cum nu și-ar fi putut închipui niciodată că poate pătimi nici în chinurile infernului, cu care-l amenințau preoții, ca pedeapsă pentru expedițiile sale împotriva papii și a lui Dumnezeu.

De aceea, fără să pătrundem prea mult în tainele dureroase ale vieții marelui comandant, trebuie să mărturisim în mod deschis că opinia publică n-a fost indulgentă cu el, ci a fost nedreaptă, căci dacă a permis să i se ceară unui om să se sacrifice pentru patrie, nu i se poate pretinde acestui om și sacrificiul onoarei sale și al numelui său. Așadar, e adevărat că Garibaldi, ca să-și îndeplinească datoria pe care orice om de curaj ar fi îndeplinit-o în locul său, nu numai că nu s-a ferit să-și sacrifice mândria, ci și-a riscat în mare măsură chiar faima lui; or, tocmai de această atitudine trebuie să se țină seama, ca să i se vadă curajul extraordinar de care a dat dovadă. Cu atât mai mult, cu cât nici nu s-a bucurat de loc de onorabila donație decretată de națiune, deoarece suferea de o boală incurabilă, era destul de vârstnic și până în ultimii săi ani de viață a disprețuit banul și pentru propriile sale nevoi cheltuia atât de puțin, încât până și cel mai umil dintre muncitori nu i-ar fi putut imputa că cheltuiește o sumă mai mare decât el.

Am scris aceste rânduri nu din nevoia de a apăra memoria eroului nostru, ci ca să vă arăt cum virtutea unui astfel de om” n-a avut de suferit în niciun fel de pe urma unui gest, pe care unii din dușmanii săi neîmpăcați s-au grăbit să i-l împute, dar pe care judecata imparțială a lumii l-a evaluat așa cum trebuie,

punându-l pe seama unui destin potrivit și nicidecum pe seama vreunei abdicări de la ideile sale, căci ele s-au păstrat neatînse până la ultima suflare a vieții sale.

Omul acesta, care a refuzat să fie bogat și puternic când avea vârsta stejarului verde, și când împăratul francezilor îl onoră cu respectul și bunăvoința lui, iar Statele Unite ale Americii îl ademeneau cu mari promisiuni și cu oferte amețitoare, nu a fost în stare să cedeze ispitei banului tocmai la bătrânețe, când, bolnav și epuizat, nu aștepta decât moartea care să-l scape de griji.

Va veni și ziua în care o pană mai măiastră va începe să scrie despre Garibaldi și despre femeile care i-au plăcut; și va fi un subiect plăcut și destul de vast, încât să-i atragă cu mult succes pe curioși. Această temă va fi desfășurată Dumnezeu știe cu câtă bogăție de fantezie și cu cât lux de amănunte, adevărate sau visate, azi fiind ceva mai mult decât sigur că lui Giuseppe Garibaldi i-au plăcut foarte mult femeile și a fost foarte curtenitor cu ele, cu toate că nu obișnuia să le atribuie altă valoare decât le-ar acorda-o oricare alt bărbat.

În schimb, femeile au avut o foarte mare admirație pentru el, și această admirație s-a transformat deseori în dragoste. Bărbatul acesta cu privirea fermecătoare, cu vocea caldă și

adâncă, amabil în felul lui de a vorbi, cu părul ondulat, cu o atitudine mândră și pitorească, viteaz pe uscat, îndrăzneț și cutezător pe mare, părea făcut anume să cucerească femeile. Și pretutindeni femeile au încercat să se facă remarcate de el, mai ales dacă erau și frumoase, și nu au scăpat o ocazie să se poată înfățișa privirilor lui, ca să-și arate admirația, dornice să-l încredințeze de marele sentiment pe care-l nutreau pentru el.

Având prilejul să trăiesc în preajma lui Garibaldi, am observat deseori că el avea obiceiul să se poarte cu multă amabilitate față de femei, căci prețuia foarte mult această gingașă parte a speciei umane; nici de asta nu m-am mirat, deoarece e un lucru știut de când lumea că oamenii cei mai duri și mai cruzi în războaie sunt tocmai aceia care se poartă cu cea mai mare gingășie față de femei și sunt admirați, iubiți și doriți de ele mai mult decât oricare alții.

Oriunde apărea Garibaldi, femeile alergau cu grămada? în Lombardia, ca și în Romagna, în Sicilia ca și în Napoli? sub ochii lui, femeile împrumutau curajul bărbaților și adesea deveneau de un entuziasm și de o vitejie nemaipomenită; cea care reușea să arunce un buchet de flori în trăsură generalului se considera fericită dacă el o vedea și îi mulțumea printr-un zâmbet, iar foarte fericită era cea care izbutea să-i strângă mâna, sau ajungea

să-i sărute, făcându-și drum prin mulțimea ce se înghesuia entuziasmată în jurul învingătorului de la Varese și Como, eliberatorul celor două Sicilii.

Dar Garibaldi n-a iubit cu o dragoste adevărată și plină de poezie decât pe Anita lui, care părea să fie născută anume să-l întovărășească pe neînvinsul condotier și să împartă cu el primejdiile și gloriile războaielor. Dragostea care a avut-o pentru Anita în timpul vieții s-a transformat, după moartea ei, într-un adevărat cult. Eu cred că niciodată n-a strâns la pieptul lui o femeie, fără să nu-l ducă gândul, în clipa îmbrățișării, la eroica și nefericita lui tovarășă de viață, prima lui soție.

Azi s-a lăsat un vâl peste povestea tristă și grotescă a femeii din Como, care l-a înșelat cu o nerușinare ordinară pe omul care merita cel mai puțin dintre toți să fie înșelat de o femeie. Nimeni nu ar îndrăzni să ridice acest vâl al uitării fără a știrbi respectul cuvenit unei femei, oricât de vinovată ar fi ea, și fără a întina memoria aceluia care într-un moment de rătăcire romanțioasă s-a îndrăgostit de acea amazoană ușuratică, elegantă, neîntrecută călăreață a căilor focoși și fumătoare de „țigări cu pai”.

Cealaltă femeie pe care a luat-o de soție datorează norocul de a purta numele unui asemenea om întâmplării care a făcut să

se găsească singură în preajma lui, pe o mică insulă, sălbatică; ea a fost singura femeie blândă și săritoare pe care a cunoscut-o în timpul când, slăbit, kuferea dureri cumplite provocate de o artrită.

Este demn de reținut totuși că Garibaldi, care n-a avut niciodată ideea exactă a valorii banului și nici aceea a valorii reale a legilor și nu a cunoscut importanța unor norme și a unor practici sociale foarte respectate de alții, nu acorda intimității cu o femeie și nici căsătoriei importanța pe care obișnuiesc să o dea acestor probleme cea mai mare parte a oamenilor.

Părerea aceasta nu-mi aparține mie, ci am auzit-o repetată de mii de ori de oamenii care l-au cunoscut pe Garibaldi, și au avut o legătură mai strânsă cu el decât am avut eu; erau oameni care-l urmaseră în America și fuseseră cu el în călătoriile din China, locuind împreună cu el sub același acoperiș. Și credeam – asta e destul ca să mai scadă uimirea unora – când auzeam că acest om se îndrăgostea ușor de o femeie și o lăsa să se considere ca soția lui, sau îi dădea chiar în realitate numele lui și drepturile de soție.

Dar despre acest subiect nu trebuie să mai adaug nimic, așa că voi închide capitolul aducând la cunoștința cititorului că Giuseppe Garibaldi și-a iubit mult copiii și a fost gata de orice

sacrificiu pentru binele lor. Dintre toți însă, cel mai drag i-a fost Menotti, primul copil, pe care l-a avut de la Anita; îi semăna mult ca înfățișare și ca fel de a fi; moștenise de asemenea de la tatăl său înțelegerea și calmul în fața primejdiei.

Despre prietenii lui nesinceri, de care a fost totdeauna înconjurat, nu voi mai vorbi, deoarece n-a sosit încă timpul în care să se poată scrie, fără rezerve, o istorie reală și exactă a lui Giuseppe Garibaldi și a întâmplărilor din viața lui.

E un lucru cunoscut de mulți că prieteni veninoși l-au ispitit în dese rânduri, zgândărindu-i ambiția unei glorii deșarte, și numai datorită caracterului său ferm și sincer și unei judecăți limpezi a reușit să alunge tot felul de tentații și să se întoarcă de pe o cale greșită, pe care și apucase să facă primul pas. De aceea s-a scris, pe bună dreptate, că acest om minunat rostea adesea cu-l vinte care de fapt nu trebuiau rostite; dar n-a făcut] niciodată lucruri care nu trebuiau făcute; asta, bineînțe-i les, dacă nu ține lumea să-i facă lui o vină mare din faptul că și-a botezat băieții, sau că a scris scrisori cf miile, care, desigur, nu vor forma un volum de epistole de mare valoare, presupunând că un culegător de prost gust sau un speculant de proastă calitate ar avea chef să alcătuiască un asemenea volum.

În concluzie, cine vrea să cunoască meritele lui Garibaldi și

vrea să-și formeze o idee de ceea ce ar fi fost în stare să înfăptuiască dincolo de ceea ce a realizat, dacă soartă ar fi deschis în fața lui un orizont mai vast și i-ar fi fost mai favorabilă în anumite ocazii, să contemple figura acestui om în focul bățăliilor, să-l contemple călare pe calul lui de luptă, cu pitoreasca lui mantie pe umeri, cu mâna sprijinită de mânerul spadei și cu ochii ageri gata să-și măsoare dușmanul, iar buzele pe punctul de a repeta vorbele cu care a vrăjit tineretul italian: „Înainte, băieți!”

XXII

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră.

Pentru noi, ultima zi a epopeii garibaldine a fost atât de tristă și de melancolică, pe cât de veselă, plină de entuziasm și de fericire ne-a fost prima zi.

N-a fost niciun mister pentru nimeni că cei din fruntea cârdășiei politice, alături de toată servitorimea galonată a palatului, a simțit că li se ridică o piatră de pe inimă și au avut impresia că respiră mai liniștiți atunci când Garibaldi a părăsit Napoli. Un adevărat coșmar a însemnat pentru ei Garibaldi care, în fruntea unor „ciufuliți”, rezolvase o problemă mulți ani considerată cu neputință de descurcat; coșmar era pentru ei omul acela care nu primea grade, nici onoruri, și altă laudă n-a dorit decât aceea de a fi primul din Italia, dintre atâția citi

alergaseră de bunăvoie să se sacrifice din dragoste de țară, fără niciun gând de răsplată.

Trebuia să fi fost orb, să nu fi văzut cu ce ochi ne priveau noii stăpâni, de cum au scăpat de vechiul comandant.

Dar e păcat să tulbur acum seninătatea modestei mele povestiri cu unele observații amare, e inutil să le mai zgândăr, așa că îmi depun pana, dorind ca îngăduitorul meu cititor să n-o ia în nume de rău că mă despart de el, fără să-i mai tulbur sufletul cu vorbe triste și întunecate.

Totuși, dacă cineva dorește să citească o relatare fidelă a ultimelor zile pe care le-a petrecut Garibaldi la Napoli, a supărărilor și amărăciunilor pe care le-a suferit atunci, să ia primul volum al lui Giuseppe Guerzoni, care a scris o monografie despre Garibaldi, și astfel se va putea informa în voie și va putea prețui și mai mult modestia și bunătatea extraordinară ale eroului nostru.

În anul 1861, la câteva luni după intrarea solemnă a lui Victor Emanuel în Napoli, contele Cavour, stând de vorbă cu contele Enrico d'Ideville, pe vremea aceea secretar la Legația franceză, în Torino, spunea: „Garibaldi e un șoim pentru noi; odată se desprinde și se repede-asupra prăzii, dar trebuie să te grăbești să-l chemi înapoi, căci altfel devine imprudent, periculos

și aducător de nenorociri”.

La șase ani după asta, Thiers, vorbind în fața corpului legislativ francez, folosi, amplificând după voia lui, această comparație, descriindu-l pe Garibaldi în chip de șoim și pe Victor Emanuel în chip de șoimar.

Găsesc că e momentul oportun să citez, cuvânt cu cuvânt, ceea ce spune Thiers:

„Generalul Garibaldi, cu riscul vieții sale și al vieții alor săi, știe să cucerească regate pentru casa de Savoia... Dacă soarta nu-i e favorabilă, e blestemat și închis în temniță. Există în Italia o temniță specială pentru acest mare personaj; temnița lui e insulă din Caprera. Dacă suferă vreun eșec, îl conduc la Caprera; dacă are, în schimb, o victorie și reușește să ia trofee de război, i se spune: „Ei, doar dumneata ești simbolul revoluției, prada cucerită nu face pentru dumneata!” Acest lucru aduce onoare patriotismului său, și aş putea spune și inocenței generalului Garibaldi! De-aș putea îndrăzni să fac aici o comparație, prea puțin demnă de aceste discuții înalte, aş spune că se pricepe casa de Savoia să vâneze cu șoimul, alegându-l șoim pe generalul Garibaldi”.

Poate să pară multora neverosimil că un om cum e contele Cavour vorbea în acest fel despre Garibaldi și că Thiers gândea și

el aidoma contelui. Dar contele Cavour a fost o vulpe, iar Garibaldi un leu. Vicleanului ministru al lui Victor Emanuel i s-a părut că într-adevăr el a fost acela care l-a împins necontenit, sau l-a oprit brusc din acțiunile lui, după cum îi dictau interesele, – și poate că așa au crezut toți.

Thiers era francez, așadar dușman al unității Italiei, și în eliberarea noastră el n-a văzut altceva decât triumful ambiției, lăcomiei casei de Savoia, și nu i se poate aduce vina de a fi judecat rău, căci a judecat situația de la distanță și legat la ochi cu vâlul patimii.

Totuși Garibaldi n-a fost niciodată, fie și fără voia lui, instrumentul nimănui.

Un articol din ziarul *Times* spunea în 1880:

„Compatrioții lui Machiavelli și ai lui Cavour, iscușiți politicieni cum sunt chiar în toiul frământărilor naționale, au susținut totdeauna că Garibaldi nu este omul care să fie apreciat după măsura comună, aplicabilă oamenilor obișnuiți. Fără să-i tăinuiască slăbiciunile, fără să-i treacă sub tăcere extravagantele într-anumite situații pe care nu se simțea capabil să le domine și să le rezolve, ei îi recunosc simplitatea, credința neșămutată față de cauza patriei sale și a ideii de libertate, dezinteresul și prestigiul lui neasemuit, precum și influența pe care o avea

asupra oamenilor, cu puterea lui incomparabilă, căreia nimeni nu-i ținea piept, când era vorba de a îndeplini acțiuni care cereau numai un temperament ca al lui”.

Azi pot afirma că în cazul în care Garibaldi ar fi putut, menține alături de el armata napolitană, iar populația din regat i-ar fi dovedit prin fapte ceea ce demonstrau minunatele lor manifestații, cuvintele de „ura” și atmosfera sărbătorească pe care au făcut-o, viclenia lui Cavour n-ar fi fost de ajuns ca să-l oprească la Volturmo, după cum n-a fost suficientă ca să-l poată opri în strâmtoarea de la Messina.

Contele Cavour nu l-a împins pe Garibaldi de la Genova la Marsala, și nici nu a fost în stare să-l oprească în clipa în care a avut el chef s-o facă. Garibaldi nu s-a oprit pe Volturmo decât îndemnat de bunul său simț și din dragostea nemărginită pentru patria sa, care a avut precădere în fața oricărui alt sentiment.

Vreau să-mi închei povestirea cu relatarea unei întâmplări destul de noi, pe care mulți n-o cunosc și care, desigur, nu pare demnă de a fi menționată în istorie, dar care își găsește în schimb foarte bine locul în aceste pagini; o fac mai mult ca să se vadă ce soi de vânt bătea acum pentru voluntarii deveniți niște oameni inutili și supărători, și cum câțiva dintre ei și-au dat seama că erau priviți cu mare antipatie.

Cei care au urmărit drumul nostru de la Genova mai departe și-l aduc aminte, poate, printre cei care au ajuns la Talamone, ca să ni se alăture în romantica noastră călătorie, pe maiorul Stefano Siccoli; acesta își pierduse un picior în Perú, unde luptase alături de liberalii din țara aceea pentru dezrobirea sclavilor, în memorabilul război civil care sfâșiase țara în 1857. Siccoli, lăsat de Garibaldi la Talamone, împotriva voinței sale, ca să nu-l piardă din ochi pe Zambianchi, și ca să-l ajute, pe cât era în stare, venise în Sicilia, după bătălia de la Milazzo și apoi îl urmase pe general până la Napoli.

Se întâmpla ca odată cu plecarea lui Garibaldi să fie comandată o inspecție a trupelor în defilare la Campo di Marte, și la inspecția aceea s-a cerut să se adauge și garda națională, ca să se îngroașe rândurile armatei noastre. Generalul Sirtori, căruia Garibaldi îi lăsase comanda voluntarilor, îi ceru părerea generalului della Rocca, dacă regelui i-ar face plăcere ca și voluntarii să se așeze în ordine în Campo di Marte, părându-i-se un prilej binevenit ca să fie și ei văzuți de rege, și să nu mai pară astfel că nutrește pentru ei vreun dispreț, așa după cum li se păruse până atunci. I s-a răspuns că maiestatea sa ar fi foarte bucuroasă să-i vadă pe soldații lui Garibaldi, dar fiind vorba de o paradă solemnă, și ținând seamă că voluntarii, osteniți și sleiți

după o lungă campanie, nu vor putea să se prezinte într-o formă desăvârșită, ordonați și aspectuoși, neputând deci face față în mijlocul armatei regulate și a gărzii naționale, va fi mai bine, așadar, să rămână în cazărmi.

S-a mai adăugat totuși că dacă vreunui ofițer superior i-ar face cumva plăcere să ia parte la festivitate, să vină și să ia loc în suita regelui.

Această invitație, făcută așa, într-o doară, cu speranța că va fi refuzată, și adresată pe tonul folosit de obicei față de un oaspete amabil dar plicticos, n-a plăcut de loc ofițerilor voluntari, care *una voce dicentes*, adică toți într-un glas, au hotărât să se facă a nu înțelege și să-l lase în plata Domnului pe rege, cu armata lui cu tot și cu garda națională, frumoasă la înfățișare și avidă de fastul de la Campo di Marte.

Doar Stefano Siccoli, omul care a judecat întotdeauna numai după mintea lui, și amator mereu de soluții noi, a fost de părere contrarie și a declarat că el avea de gând să se ducă la paradă, și că ținea să meargă și ceilalți cu el, mai mult ca să nu arate populației din Napoli că armata regulată și armata voluntarilor se privesc că soacra cu nora. Fiindcă n-a fost nimeni de părerea lui, s-a hotărât să se ducă singur; în ziua defilării se îmbracă cu cămașa lui roșie, cea mai nouă, încalecă pe cal și se

alături vitejește suitei regale, frumoasă, numeroasă și alcătuită numai din persoane cu înaltă poziție.

Totul decurse în liniște pe drumul de la palat la Campo, și nu s-a găsit nimeni care să spună vreo vorbă urâta sau să arunce vreo privire piezișă maiorului gări baldin în timpul paradei, dar la întoarcere n-a mai fost la fel.

Regele ajunsese la jumătatea străzii Toledo și mergea la pas în mijlocul unei mulțimi interminabile, care părea că vrea să-l înghită de viu de atâtea manifestări de dragoste, când Stefano Siccoli, descoperindu-și printre ofițerii casei regale câțiva prieteni, dădu pintoni calului, ca să treacă ceva mai departe, se amestecă printre ei și o luă mai la vale, fără să bănuiască măcar o clipă că prin asta făcuse un sacrilegiu, și că atrăsese asupra lui urgia fulgerătoare a Olimpului. Era atât de mândru de cămașa lui roșie, încât, dacă i-ar fi spus cineva că aceasta nu era demnă să țină companie uniformelor aurite ale casei regale, i s-ar fi părut că cel ce-i spune astfel de vorbe e nebun. Și apoi el știa că ofițerii voluntarilor fuseseră invitați să facă parte din cortegiu și nu se putea aștepta ca un servitor în livrea să-i spună: „Dă-te la o parte, că nu te pot vedea înaintea ochilor”.

Cu toate că bietul Siccoli nu bănuia că așa se va întâmpla, incidentul se petrecu întocmai chiar în plină stradă Toledo, unde

șeful lacheilor se apropie de el cu o privire îndrăzneată și, fără să-l salute măcar, strigă cu putere:

— Domnule maior, dumneata nu faci parte din suita regală, fă bine și dă-te câțiva pași înapoi.

Cuvintele acestea au fost auzite de mulțime, care a încremenit, dar le-au auzit, și ofițerii din suită; lui Siccoli i s-a părut că pe chipul unora plutește un zâmbet de milă, sau chiar o strâmbătură batjocoritoare.

La acestea el răspunse:

— Poate că e așa cum spui dumneata, dar eu nu am venit aici fără invitație, sunt un ofițer la fel ca toți ceilalți și nu primesc lecții de la un lacheu.

Și lacheul îi răspunse:

— Bine, îți atrag atenția că dacă nu asculți de vorbă bună, voi găsi eu alte mijloace ca să mă fac ascultat.

Siccoli al nostru era între ciocan și nicovală. Una din două: sau să-și plece capul și să se retragă cu coada între picioare, sau să-l facă pe lacheu să înțeleagă că ofițerii lui Garibaldi nu meritau să fie tratați cum te porți cu un câine în biserică. Și fără să mai stea mult pe gânduri, puse mâna pe o cravașa mai groasă, pe care o ținea atârnată la dreapta șei, acolo unde-i lipsea piciorul cu care să dea pinten calului, și biciui de două ori obrazul lacheului.

Lacheul, cu obrazul plin de sânge, care i se prelingea din belșug pe nas, începu să zbiere ca ieșit din minți și, dând pinteni calului, se apropie de un maior de jandarmi și i-l arătă pe Siccoli, cerând dreptate și răzbunare. Dar Siccoli, care vedea acum negru înaintea ochilor și-și dădea seama că n-o mai putea scoate la capăt onorabil decât jucând până la ultima carte, se sui cu calul pe trotuar și cu mâna pe mânerul sabiei așteptă mândru să se apropie cineva de el, ca să ridice sabia asupra-i.

Din fericire, n-a apărut nimeni în fața lui. Totuși regele se întoarce și, aflând cele întâmplare, îl sfredeli cu o privire înfuriată și la fel făcură Cialdini și Lamarmora și toți ceilalți care erau cu el.

Vinovatul își văzu atunci de drum, continuând să rămână printre ofițerii casei regale. După aceea se duse la cazarmă, unde rămase liniștit, vesel și mulțumit pentru tot restul zilei și al nopții aceleia. Dar a doua zi de dimineață, generalul Ricotti, comandantul pieței din Napoli, l-a închis în castelul DeN Uovo și acolo a rămas, îndurerat și izolat, timp de trei luni nesfârșite, meditând asupra riscului pe care îl întâmpini dacă vrei să te apropii prea mult de soare și să răspunzi cu fapte impertinențelor lacheilor neobrăzați.

Scoaterea din armată a voluntarilor a durat vreme îndelungată, deoarece în majoritatea lor rămaseră trândă-vind în

cazărmi două luni, ceea ce li s-a părut o veșnicie, în timp ce lupta continuă totuși la Gangliano și sub zidurile Gaetei.

Ultimii care au depus armele au fost cele două batalioane comandate de Griziotti, dintre care unul îmi aparținea mie. Cele două batalioane erau formate din oameni cu sânge înfierbântat și mai greu de ținut în frâu decât caii năvălași, după cum am mai spus. În timp ce toți ceilalți voluntari depuneau încet-încet armele, fără să mână feste vreun semn de nemulțumire, ai noștri se încăpățânați să refuze să le predea, jurând că numai un ordin al lui Garibaldi i-ar fi putut convinge să cedeze fără să aibă conștiința încărcată și fără rezervă, deoarece Garibaldi este cel care le-a încredințat lor armele.

Nici eu, nici Griziotti, și nici ceilalți ofițeri din regiment n-am fost în stare să ghicim sau să descoperim cine le-a băgat gărgăuni în cap voluntarilor noștri, și în zadar ne-am chinuit câteva zile să-i convingem și să-i rugăm să se înduplece să urmeze exemplul tovarășilor lor și să predea de bunăvoie armele, devenite azi inutile, din moment ce Capua se predase, iar Garibaldi plecase la Caprera, lăsând armatei regulate grijă de a încheia războiul sub zidurile Gaetei.

În zilele acelea, la Aversa se afla regimentul lăncierilor din Novară; de două-trei ori s-a întâmplat ca între voluntari și

lăncieri să se iște schimburi violente de cuvinte, ba chiar și mici încăierări, încât n-a lipsit mult să pună toți mâna pe arme, deoarece lăncierii îi zeflemiseau pe voluntari, iar ei răspundeau la zeflemeaua lor mai aprinși ca focul.

Într-o noapte, auzind un scandal mare, colonelul și cu mine ne trezirăm; a trebuit să alergăm împreună cu ofițerii lăncierilor la cazarmă comună și acolo a fost o adevărată minune că nu s-a pornit vreun măcel. În sfârșit, întrucât sosiră de la Napoli ordine foarte severe din partea lui Sirtori, care ne soma să încetăm odată cu muzica asta, sub amenințarea de a vedea venind în goană la Caserta câteva regimente din armata regulată care să ia cu forța armele împielitaților noștri de voluntari, am recurs la mai mari insistențe și rugăminți, și într-o bună zi reușirăm să-i convingem să predea armele.

Aici se încheie povestea mea, pentru simplul motiv că nu mai am nimic de povestit.

Voi adăuga doar că m-am îmbarcat cu batalionul meu de la Napoli, în seara de 22 decembrie, pe un piroscaf care se numea *Principe Umberto*. Căpitanul Doderò comanda vasul în timpul acestei călătorii, în ciuda vremii rele care se dezlănțuise; odată cu noi mai pleca din port și un alt piroscaf, care se numea *Eryco* / e, pe *Ercole* se îmbarcă câțiva voluntari, împreună cu colonelul X,

care ducea la Genova actele Intendenței Armatei meridionale.

Am ieșit din port sălțați de valurile înfuriate; în curând se înnopta. Odată cu venirea nopții, furtuna se înteeți și n-a lipsit mult să se transforme într-un adevărat uragan; de aceea, când am ajuns în dreptul Gaetei, căpitanul Doderò avu bună inspirație să în parcă prova și să ne aducă din nou la Napoli, unde ajunss odată cu zorile, mai mult morți decât vii.

Ercole n-a mai apărut în fața portului Napoli, și nici Genova nu l-a primit în portul ei; nimeni n-a aflat vreodată prin preajma cărui țărm a fost înghițit de valuri nenorocitul vas, împreună cu și mai nenorociții oameni de pe el.

Furtuna a bântuit cu furie apele mării, toată ziua următoare, dar în a treia zi a încetat, așa căă ne-am putut îmbarca din nou pe *Principe Umberto*, cu care am ajuns teferi și nevătămați la Livorno, în ajunnul Crăciunului.